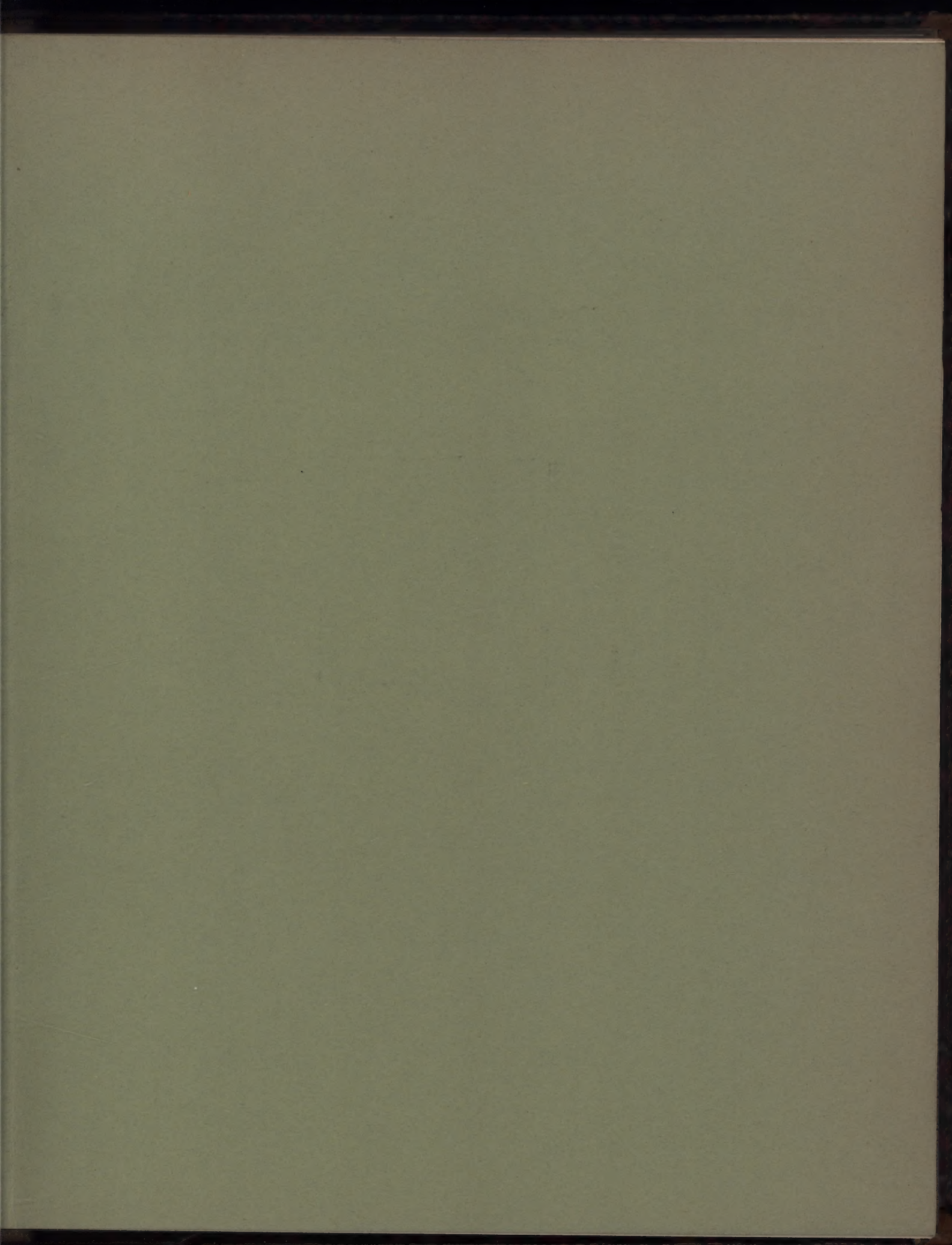
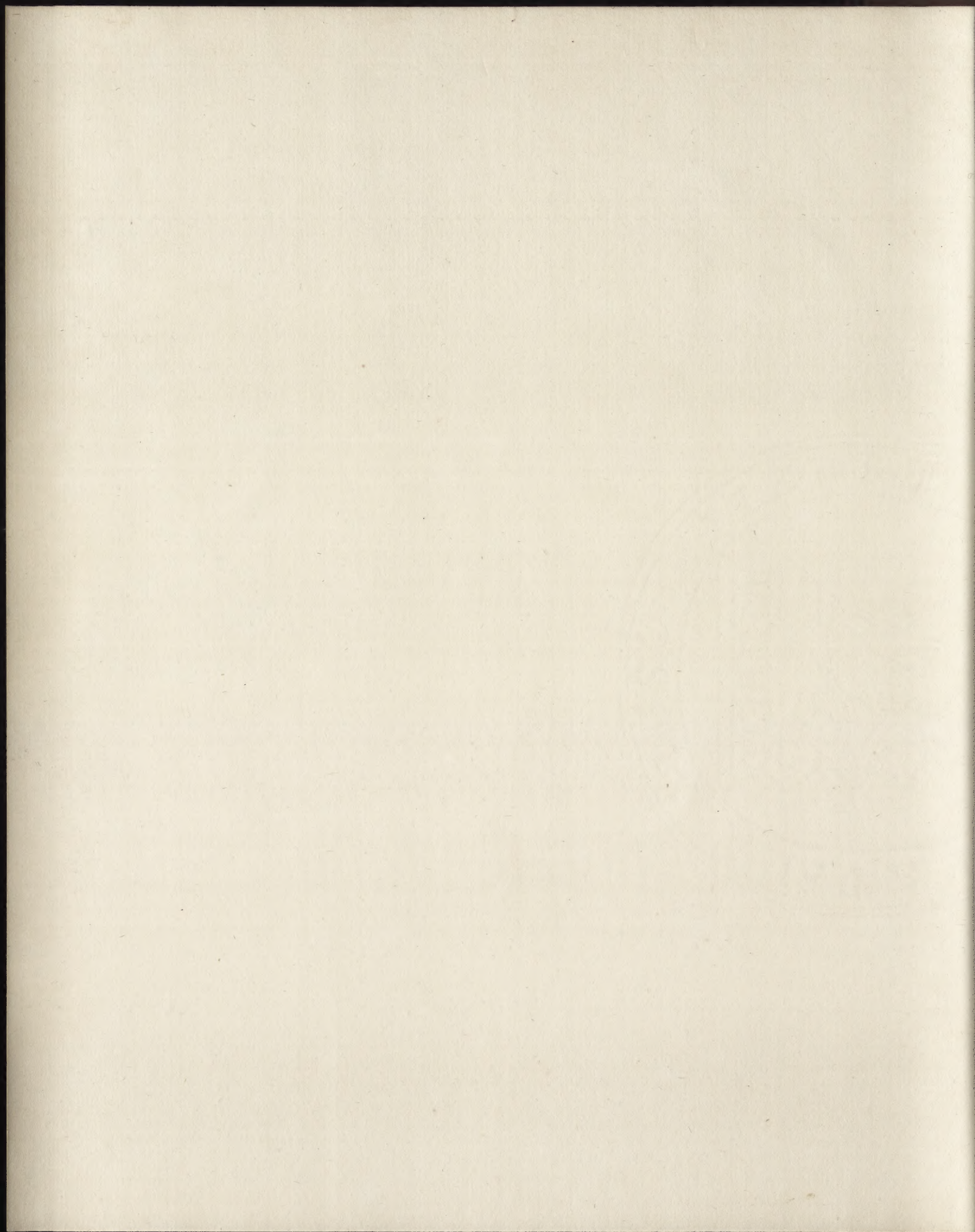
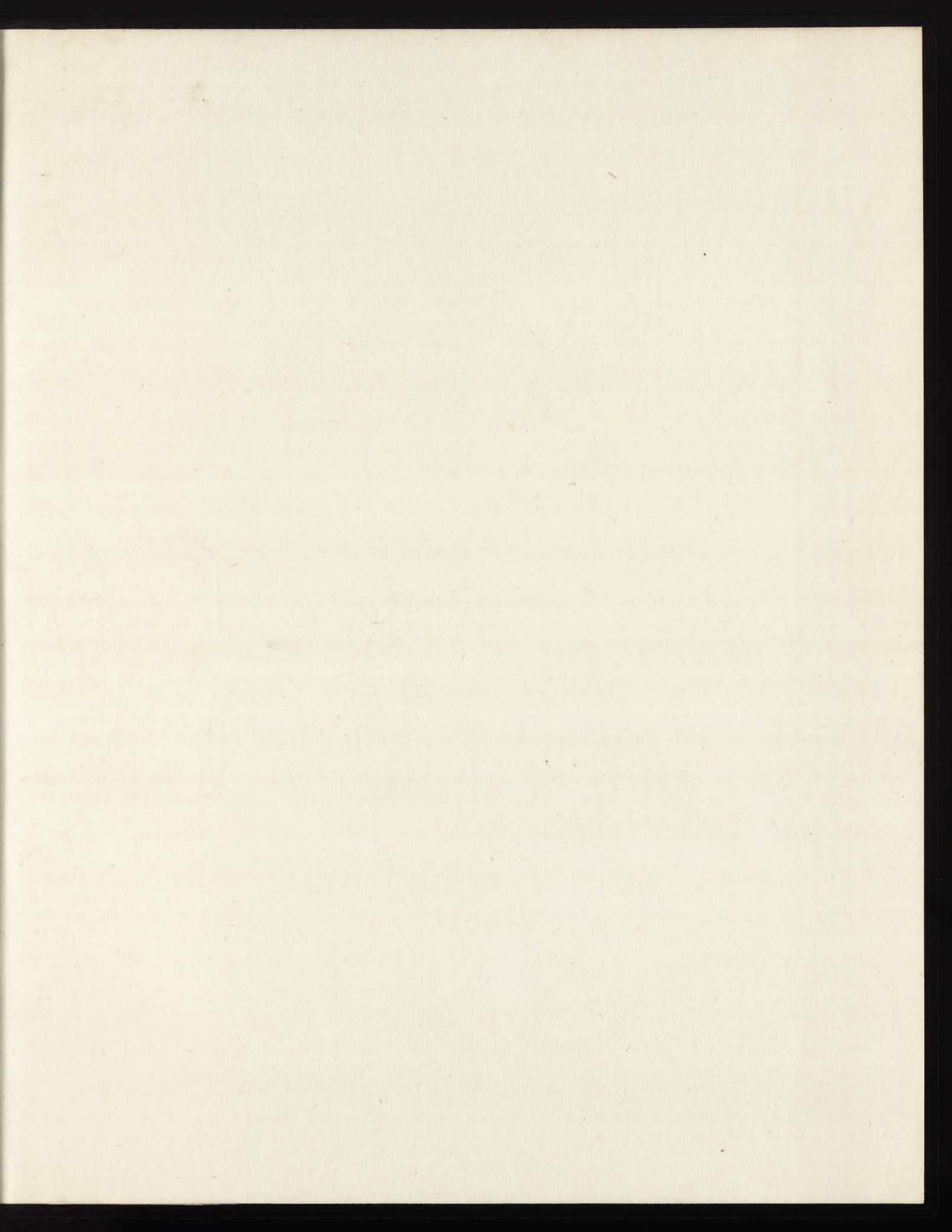
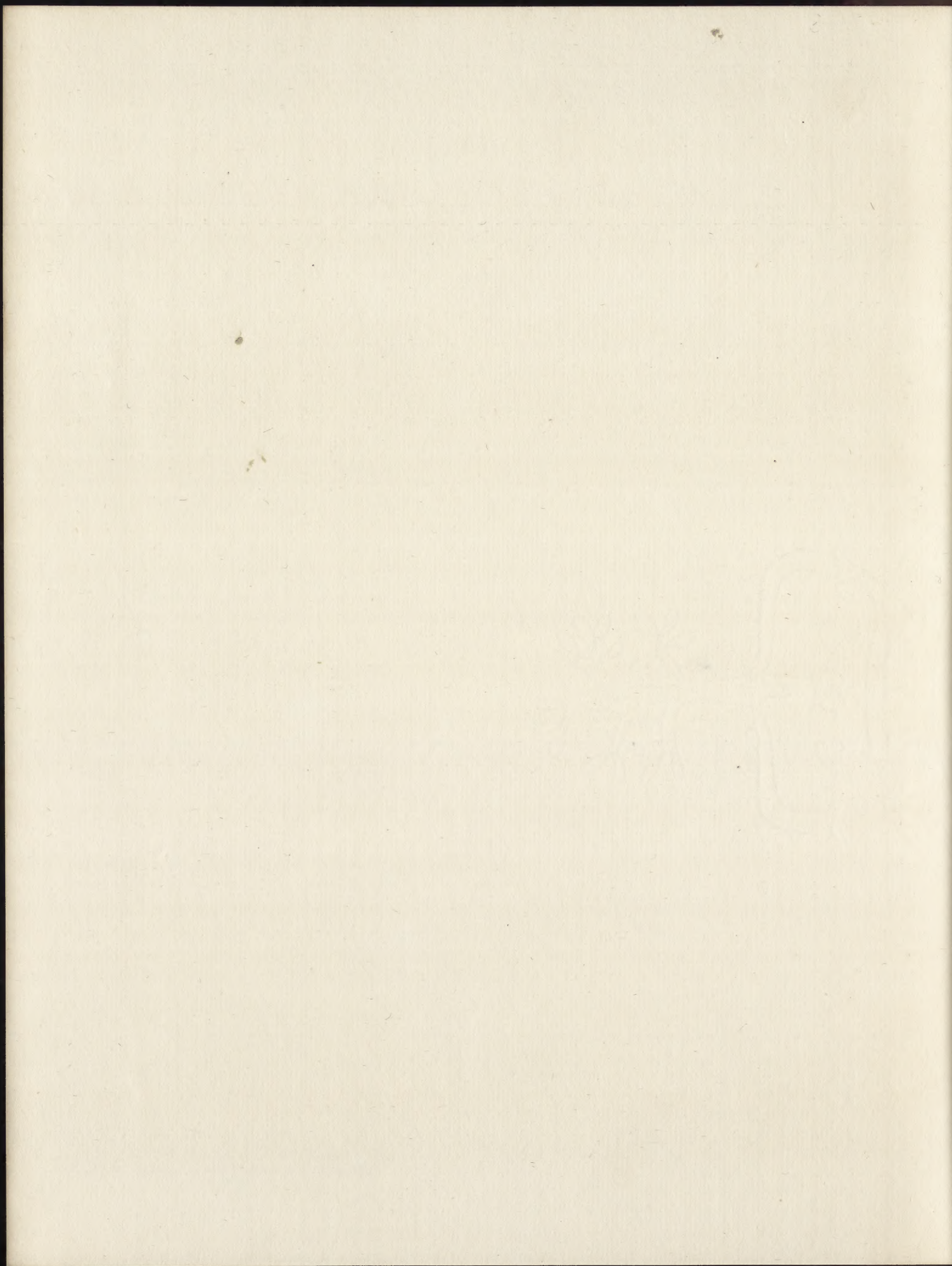

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

OULD-HOLLAND.

1 8 8 9.

OLD HOLLAND

STOUT

TRADE MARK

OLD HOLLAND

STOUT

TRADE MARK

OLD HOLLAND

STOUT

TRADE MARK

OLD HOLLAND

STOUT

TRADE MARK

OLD HOLLAND

OUD-HOLLAND.

Nieuwe Bijdragen

VOOR DE

*Geschiedenis der Nederlandsche Kunst,
Letterkunde, Nijverheid, enz.*

ONDER REDACTIE VAN

MR. N. DE ROEVER,

Archivaris van Amsterdam,

EN VAN

DR. A. BREDIUS.

Directeur van het Koninkl. Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage.

ZEVENDE JAARGANG 1889.

Ter Drukkerij van de Uitgevers,

GEBROEDERS BINGER,

Warmoesstraat 174. — AMSTERDAM, 1889.

OUR HOUSE AND

THE HOUSE OF THE FUTURE

THE HOUSE OF THE FUTURE
THE HOUSE OF THE FUTURE

THE HOUSE OF THE FUTURE

INHOUD VAN DEN ZEVENDEN JAARGANG.

	BLADZ:
PIETER AERTSZ, GEZEGD LANGE PIER, VERMAARD SCHILDER, door Mr. N. de Roever (<i>Met fac-similes</i>).	1
KUNSTSMEEDEWERK. HET IJZEREN HEK VAN DE BUITENPLAATS „VREEDENHOFF” AAN DE VECHT (<i>Met een prent</i>).	39
KUNSTKRITIEK DER XVII ^e EEUW, door Dr. A. Bredius (<i>Met fac-similes</i>). . . .	41
DE AMSTERDAMSCH E SCHUTTERS-STUKKEN IN EN BUITEN HET NIEUWE RIJKSMUSEUM, (V) door D. C. Meijer Jr.	45
NOG IETS OVER DE HISTORIE VAN HET LEVEN EN STERVEN VAN HEER JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, BESCHREVEN DOOR EEN LIEFH EBBER DER WAERHEYT, door E. W. Moes	61
TWEEËRLEI REGENTEN, door Mr. N. de Roever	63
CASPAR VAN BAERLE. (VII). LAATSTE LEVEN SJAREN (1644— 1648), door Dr. J. A. Worp	89
AANTEKENINGEN OMTRENT EENIGE DORDRECHTSCH E SCHILDERS (VI en VII), door G. H. Veth	129, 298
AANTEKENINGEN VAN Mr. HENDRIK HOUMES OP VAN MANDER’S SCHILDER-BOECK, door E. W. Moes.	149
BIJ DE PORTRET TEN VAN ISAACK VAN DER VOORT EN MAGDALENA STOCKMANS, door Mr. Ch. M. Dozy (<i>Met een prent</i>).	155
NOG EENS HET REGENTENSTUK VAN JOHAN VAN DER MEER, door Mr. S. Muller Fz	159
BIJDRAGEN TOT DE BIOGRAPHIE VAN PIETER DE HOOGH, door Dr. A. Bredius (<i>Met fac-similes</i>).	161
JACOB CATS EN ZIJNE OMGEVING, NAAR AANLEIDING VAN DE HANDSCHRIFTEN IN HET MUSEUM CATSIANUM, (I en II), door J. G. Frederiks (<i>Met fac-similes</i>)	169, 241
IETS OVER DEN ALLERHEILIGEN-VLOED, door A. de Roever Nz.	189

TWEE CONCURRENTEN VAN DE EERSTE WEST-INDISCHE COMPAGNIE, door Mr. N. de Roever	195
ARENT VAN BOLTEN, VAN ZWOLLE, door Lionel Cust (<i>Met een prent</i>)	223
JAN PIETERSZ COPPELSTOCK, door H. de Jager	225
HET VRIENDENALBUM VAN WIBRAND SYMONSZOON DE GEEST, door C. Hofstede de Groot (<i>Met fac-similes</i>)	235
DE SCHILDERSFAMILIE MONINCKX door Dr. A. Bredius (<i>Met fac-simile en een prent</i>)	265
DE PORTRETTE VAN PRINS WILLEM DEN EERSTE, door E. W. Moes (<i>Met een prent</i>)	281
EEN ONBEKEND WERK VAN HUIG DE GROOT UIT ZIJN VROEGE JEUGD, (HUGONIS GROTH ORATIO IN LAudem NAVIGATIONIS) door Mr. J. Soutendam . . .	293
RAPIAMUS	312

PRENTEN EN FAC-SIMILE'S.

	BLADZ.
Fac-simile van het monogram van Pieter Aertsz, schilder	13
„ „ „ „ „ „ Pieter Pietersz, schilder	13
„ „ „ „ „ „ Aert Pietersz, schilder	13
„ „ der handteekening van Pieter Pietersz, schilder	13
„ „ „ „ „ „ Evert Crijnsz van der Maes, schilder. . .	14
„ „ „ „ „ „ Arent Pietersz, schilder	26
„ „ „ „ „ „ Arent Arentsz de Langhe, schilder . .	28
„ „ „ „ „ „ Willem Arentsz de Langhe, schilder. .	28
„ „ „ „ „ „ Arent Arentsz Cabel, schilder.	29
„ „ van het monogram van denzelfden	30
„ „ der handteekening van Abraham Dirksz Santvoort, schilder. .	34
„ „ „ „ „ „ Dirk Dirksz Santvoort, schilder. . . .	36
Afbeelding van het ijzeren hek van de buitenplaats „Vreedenhoff” aan de Vecht, tegenover	39
Fac-simile van een merk op een schilderij in lak gedrukt	43
„ „ der handteekening van Hendrik Ulenburgh, schilder	44
„ „ „ „ „ „ Marten Kretzer, kunstkooper	44
„ „ „ „ „ „ Lodewijk van Ludick, schilder	44
„ „ „ „ „ „ Bartholomeus Breenberg, schilder. . .	44
„ „ „ „ „ „ Bartholomeus van der Helst, schilder. .	44
„ „ „ „ „ „ Simon Luttichuys, schilder	44
„ „ „ „ „ „ Paulus Hennekijn, schilder.	44
„ „ „ „ „ „ Philips Koning, schilder.	44
„ „ „ „ „ „ Wilhelm Kalff, schilder	44
„ „ „ „ „ „ Rembrandt van Rhijn, schilder	44
„ „ „ „ „ „ Jacobus Leveck, schilder	44
„ „ „ „ „ „ Jan van Glabbeeck, schilder	44

Afbeelding der portretten van Isaack van der Voort en Magdalena		
Stockmans		tegenover 155
Fac-simile der handteekening van Pieter de Hoogh, schilder. . .	165, 166, 167	
" " " " " Pieter de Hooghe, te Haarlem	167	
" " " " " Jacob Cats, raadpensionaris	174	
" " " " " Elisabeth van Valckenborch.	174	
" " van een brief van Elisabeth Cats aan haren vader Jacob Cats, tegenover	179	
" " der handteekening van Fabiaen de Vliet	181	
" " " " " Susanna van Valckenborch	181	
" " van het portret van Arent van Bolten, goudsmid te Zwolle, tegenover	223	
" " der handteekening van Gerard Vredeman de Fries	237	
" " " " " Quintynus de Waerdt, schilder.	237	
" " van het monogram van Meyndert Pietersz Voscuyt	238	
" " der handteekening van denzelfden	238	
" " " " " Pieter du Molijn	239	
" " " " " Joannes Fabri, schilder	239	
" " " " " W. P. Crabeth, schilder	239	
" " " " " L. v. Bramer	239	
" " " " " Cornelis van Poelenburch.	240	
" " eener teekening van Pieter Moninckx, schilder, tegenover . . .	266	
" " der handteekening van denzelfden	268	
" " " " " Cornelis Moninckx, schilder.	271	
Afbeelding van een mansportret door Antonis Moro (Prins Willem I) tegenover		281

PIETER AERTSZ: gezegd LANGE PIER, VERMAARD SCHILDER,

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

AN de niet zeer talrijke schilders uit de zestiende eeuw, waarop Amsterdam te recht trotsch mag zijn, verdient de meester, wiens naam boven dit artikel geschreven is, allermint, dat hij vergeten worde in de geschiedenis der Hollandsche schilderschool.

Bij zijn leven een beroemd en gevierd kunstenaar, ontvangen in de beste kringen der bloeiende handelsstad, waar men het onderscheid in geboorte nauwelijks kende of althans nog niet in acht nam, stelden zijne ongetwijfeld onbekrompen middelen hem in staat zijne drie zonen in het kunstvak op te leiden en daarmede door hen, wien de kunst als het ware een erfgoed was geworden, stamvader te worden van een geslacht, dat in vier generatiën niet minder dan veertien kunstschilders aan te wijzen geeft.

Na zijn dood hield de waardeering geenszins op. HADRIANUS JUNIUS, die eene aardige karakteristiek van zijne werken geeft, zegt, dat men zijne oogen aan zijne stukken niet kan verzadigen¹⁾, en VAN MANDER is niet karig in zijne bewondering als hij van onzen meester gewaagt. Het is geen kleine lof als deze gevierde schrijver zegt, dat „hij wel den aldervasten meester in zijn verwe is geweest, die men oyt heeft „gevonden: welcke gewisheyt bij die van zijn huys altijd is gebleven”. Verder qualificeert hij zijne hoofdwerken als van zoodanigen aard „dat men geen cloecker noch „manlijcker pinceel-streken oft handelinghe sien magh”. Elders noemt hij hem heel

¹⁾ H. JUNIUS. Batavia. L. B. 1588, o. 240.

„uytnemende in groote dinghen...., een overtreffende cloeck meester, zijn metselrijen „en perspectiven wel verstaende.... so eygentlijk alle de verwen treffende, dat het „natuurlijk geleeck te wesen...., de naeckten meesterlijck ende manlijck aangetast” enz. Dat VAN MANDER inderdaad het oordeel van zijn tijd en van de eerstvolgende eeuw uitsprak bewijst de achting, waarin zijne schilderstukken werden gehouden en de betrekkelijk hooge prijzen, waarop zij werden geschat, hetgeen uit de hierachter op te nemen lijst van zijne werken, die in verschillende verzamelingen en boedels van de zeventiende eeuw voorkwamen, blijken kan.

In den loop der eeuwen moge in het algemeen de waardeering van de kunst onzer voorvaderen, uit den tijd onmiddellijk vóór de beroemde hollandsche kunstschool der zeventiende eeuw, een ander karakter hebben aangenomen en men hunne paneelen meer beschouwen als de onmisbare schakel ter verbinding van de middeleeuwsche met de moderne kunstrichting, met andere woorden: het oogpunt van den kritischen beschouwer moge verplaatst zijn van de kunst naar de historie, — een man als PIETER AERTSZ blijft tot die meesters behooren, die, als mijn vriend BREDIUS zegt in zijne „*Meisterwerke des Rijks-Museum zu Amsterdam*” ¹⁾: „bahnbrechend gewirkt (hat) und neben dem alten PIETER BRUEGHEL der grösste Niederländische Genremaler des XVIJahrhunderts genannt werden kann”, en die tevens als „der grundlegende Meister der Vlämischen Stillebenmalerei” is te beschouwen.

Ik zal trachten, met gebruikmaking van een aantal aanteekeningen uit de Amsterdamsche archieven en van enkele nieuwe bronnen, het levensverhaal van VAN MANDER, — dat, wat de jaartallen aangaat, o. a. in den uitmuntenden catalogus van 't Rijks-Museum door BREDIUS reeds verbeterd is, — en dat van VAN DEN BRANDEN in zijne *Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool*, aan te vullen. Ongelukkigerwijs zijn mijne aanteekeningen echter grooter in getal dan in beteekenis. Vele bronnen, die ons voor de geschiedenis der zeventiende eeuw ten dienste staan, ontbreken voor die van de zestiende. Wat echter aan de geschiedenis van den stamvader van deze kunstenaarsfamilie zal te kort komen, zal ruimschoots worden vergoed bij de bespreking van zijn nakroost, wier onderlinge betrekking nog nimmer werd bekend gemaakt en over wier personen ik vele bijzonderheden ter aanvulling van de bekende en ter opbouw van nog ongeschreven biografien kan te berde brengen.

PIETER AERTSZ was, zoo hij soms geen geboren Amsterdammer mocht zijn, een Amsterdammer door zijne opvoeding, en is echt hollandsch gebleven in zijne kunstopvatting en uiting, al heeft hij ook eenige jaren te Antwerpen gewerkt.

Geboren in 1507 ²⁾, ontspan zich, toen voor zijne ouders de tijd gekomen was, om

¹⁾ *Die Meisterwerke des Rijks-Museum zu Amsterdam*. Photogravure-Prachtwerk mit erläuterndem Text von A. BREDIUS. München. FRANZ HANFSTAENGL. 1887/88 bl. 10, 193.

²⁾ Het zilveren medaillon in de Koninkl. Bibliotheek te Brussel met het portret van PETRUS AERTSZ Aet. LV. 1560, hetwelk wordt vermeld in HIJMANS, *Le livre des peintres de Charles van Mander*, kan, is dit jaartal juist, onzen meester niet voorstellen.

voor hun jongen een beroep te kiezen, — dat kan omstreeks 1518 à 1520 zijn geweest, — tusschen hen een strijd over het vak, dat men hem zou laten leeren. AERT PIETERSZ, een uit Purmerland herkomstig kousenwever, die, volgens getuigenis van den burgemeester JOOST BUYCK, een voortreffelijk werkman was, wilde hem voor het weefgetouw opleiden, maar zijne moeder begreep hem beter, en aan haar doorzetten had hij het te danken, dat hij weldra bij een der eerste kunstenaars van zijn stad te dien tijd werd in de leer gedaan.

Moeielijk kon de keus van een leermeester voor de ouders niet zijn. Amsterdam was een middenpunt voor den handel, voor de zeevaart, maar nog geenszins voor de kunst evenmin als voor de wetenschap. De koopman had het te druk met het reeden van zijn schepen en het verzenden van zijn waren, om het leven veel van eene andere dan de praktische zijde te beschouwen. De schatten moesten nog grootendeels verdiend worden, die der burgerij in vervolg van tijd de oogen zouden openen voor iets meer dan het dagelijksche, die behoefte zouden doen gevoelen aan kunst in ieder harer uitingen, en de geest zouden ontvankelijk maken voor een hooger goed. De welvaart was algemeen, tengevolge van het groote vertier, maar toch beschikte de burgerij slechts over geringe middelen en kapitalisten kon men met den vinger aanwijzen. Dat dientengevolge de levenswijze eenvoudig was ligt in den aard der zaak. Weelde kende men slechts bij name. De huiselijke inrichting liet naar onze inzichten letterlijk alles te wenschen over. Ook op het punt van kunst. Bij de aanzienlijken vond men enkele portretstukken en slechts een paar voorstellingen, aan de gewijde of aan de kerkgeschiedenis ontleend. Vele bestellingen konden kunstenaars hier alzoo niet verwachten. En bovendien werd door den invoer van buiten, voornamelijk van Vlaamsch werk, grootendeels aan de navraag voldaan. Onze kousenwever, die de toekomst van de praktische zijde bekeek, had niet geheel ongelijk, door het armelijk, althans het onzeker bestaan, dat de kunst beloofde, zijnen zoon te ontraden. Maar diens liefde voor de kunst zegevierde toch over 's vaders bezwaren en hij zette weldra de eerste schreden op de baan der kunst in de werkplaats van ALLARD CLAESZ.

VAN MANDER zegt, dat er in zijn tijd nog schutters-stukken van dezen meester op de doelens te zien waren. Een halve eeuw later wist men ze echter al niet meer aan te wijzen¹⁾ en nog zijn ze niet teruggevonden. Het werk, dat thans van hem bekend is, bestaat uit eenige prenten, copiën naar andere kunstenaars, die door de jaartallen 1520 en 1555 zijn arbeidstijd vaststellen. Dit werk vertoont het harde en strakke, dat men veel bij het plaatsnijwerk van goud- en zilversmeden aantreft. Maar ook verraadt het italiaanschen invloed, zoo kennelijk, dat HIJMANS, die in den franschen *van Mander*²⁾ AERTGEN (CLAESZ) VAN LEIDEN voortdurend onbegrijpelijkerwijze ALLART CLAESZ noemt, en de beide personen met elkaar verwant, alleen hierdoor tot de overtuiging kwam, dat zijne met het monogram, bestaande uit de letters A. c., geteekende prenten niet van

¹⁾ TER GOEW. *Geschiedenis van Amsterdam* V. bl. 454.

²⁾ HIJMANS. *Le livre des peintres* I. p. 318.

PIETER AERTSZ.

AERTGEN (alias ALLART) VAN LEIDEN zijn. Die voorliefde voor italiaansche kunst zou ons haast doen vermoeden, dat hij de Alpen en Apenijnen overgetrokken was, en aan gene zijde van de bergen zijn land- en tijdgenoot JAN VAN SCOREL kan hebben ontmoet. Deze althans meldt in een briefje, geschreven in Rome 26 Mei 1524 aan ADRIAEN VAN MARSELAER, te Antwerpen, dat hij de som van 22 gl. welke hij den schilder voor een portret van Paus ADRIAEN schuldig was, zou kunnen betalen aan ALLART den goudsmid. SCOREL, die, gelijk bekend is, eenige jaren te Amsterdam bij JACOB CORNELISZ had gewerkt, kan hem echter evengoed hier ter stede hebben leeren kennen. Zeker is het, dat juist in den tijd, waarin ALLART CLAESZ, de graveur, werkte, de schilder ALLART CLAESZ moet hebben geleefd en ALLART, een goudsmid, SCORELS vertrouwde was, te Amsterdam een goudsmid woonde, die in 1528 tot het bestuur van het gild geroepen werd. Wel wordt op de naamlijst van overlieden zijn naam als ELBERT CLAESZ vermeld, maar wij mogen niet vergeten, dat die lijst eerst meer dan drie kwart eeuw later werd samengesteld.

Het is niet onmogelijk, dat ALLART een goed teekenaar, maar een slecht colorist was, en dan kan het daaraan te wijten zijn, dat lange PIER, na een jaar vijf, zes bij hem gewerkt te hebben, ander onderricht verlangde, dat aan zijn zin voor kleur meer tegemoet kwam. Zeventien jaren oud, trok hij de wijde wereld in, om zich te bekwamen naar de voorbeelden van beroemde buitenlandsche meesters. Hij begaf zich naar Henegouwen, naar het kasteel van de heeren DE HENNIN LIETARD. Eerst tien jaren later kocht hij het gilde te Antwerpen (1535), na eenigen tijd aldaar bij JAN MANDIJN te hebben gewerkt. Waar hij in dien tusschentijd gebleven is weten wij niet.

Is hij wellicht naar Italië geweest? Op deze vraag moet ik het antwoord schuldig blijven. Maar ik vestig toch de aandacht op VAN MANDERS zeggen, dat de Italianen hem PIETRO LUNGO noemden. Of zou CAREL alleen VASARI op het oog hebben? Dat hij dien naam [bij zijne zuidelijke kunstbroeders alleen aan zijne reputatie zou te danken hebben, mag men betwijfelen. Buitendien doen zijn zware, helle verwen vermoeden, dat hij de kleuren onder een ander licht dan dat van den Nederlandschen hemel leerde bekijken.

Zeven jaren na zijne aanneming in het gild trad hij in den echt, na te voren het burgerrecht van Antwerpen, de geboortestad van KATELIJNE BEUCKELER of VAN DEN BEUCKELAER, zijne vrouw, die in Amsterdamsche stukken kortweg LIJNTJE CORNELIS¹⁾ wordt genoemd, te hebben gekocht. (23 Juni 1542)²⁾ Door dit huwelijk bracht onze meester deze schoone weer tot eere, gelijk men dit in dien tijd noemde. Zij had hem immers reeds in 1540 of '41 een zoon geschonken, die met 's vaders voornaam genaamd was geworden. Den 20 December 1547 kocht hij zich een eigen huis, het huis „Vlaanderen” op de Ossenmarkt te Antwerpen en twee jaren later het daarnaast gelegene huis „Brabant”.²⁾

1) Zij was dus eene dochter van CORNELIS BEUCKELAER, die in 1514 te Antwerpen vrijmeester in het schildersgilde werd

2) VAN DEN BRANDEN. *Geschiedenis der Antw. Schilderschool.*

PIER schijnt langzamerhand in goeden doen te zijn geraakt. Zijne ouders zullen hem misschien ook wat hebben nagelaten, maar een groot deel moet hij toch door eigen werkzaamheid hebben verdiend. Zijn genre beviel, en dientengevolge lieten de leerlingen zich ook niet wachten. Ongelukkigerwijs verzuimde hij meest zijne leerjongens bij de overlieden te laten inteekenen, zoodat wij zelfs niet weten wanneer zijne bekende discipelen HANS VAN DER STRATEN (JOHANNES STRADANUS), meester geworden 1545, en JOACHIM BEUCKELAER, zijn neef, die het meesterschap kocht in 1569, in zijne werkplaats traden. Alleen meldt ons de *Liggere*, dat de verder niet bekende, in 1561 meester geworden FERNANDE VAN BALEN in 1546 als leerjongen door LANGE PIER werd aangenomen.

Het kon niet missen of de realistische stukken uit het dagelijksche leven, waaraan de heldere kleuren nog meer leven bijzetteden, moesten, geknipt als zij waren — getuige JUNIUS — voor den hollandschen smaak, gretig koopers vinden. Zoo geraakten zijne schilderstukken ook in zijne geboorteplaats ten huize van JACOB RAUWERT, een kunstlievend ingezeten van Amsterdam, van aanzienlijken huize, die zich in zijn jeugd bij MARTEN HEEMSKERK op de kunst had toegelegd, maar zich mettertijd van haar afgewend had, om zich te begeven in den handel in onroerende goederen, met welk „huyscoopen hij hem dagelijcx was bemoevende¹⁾” en een aardig fortuin had verdiend, zoodat hij op het einde der zestiende eeuw onder de rijkste burgers kon gerekend worden, en bij zijn dood zijne kinderen aan de beste familiën gehuwd zag²⁾. RAUWERT schijnt ook in kunst gehandeld te hebben, het is althans nauwelijks aan te nemen, dat hij de vele werken van LANGE PIER, gelijk VAN MANDER ons verhaalt, kocht uitsluitend voor zijne eigen liefhebberij. Hoe dit zij, een keuken van onzen meester³⁾ maakte op degenen, die iets te zeggen hadden over de uitvoering van het plan, om de Oude Kerk van een nieuw hoofdaltaar-schilderij te voorzien, zulk een indruk, dat men dit werk aan den in de Scheldestad wonenden zoon van Amsterdam opdroeg.

Wanneer is dit geschied? De stadshistorieschrijvers melden het niet en VAN MANDER evenmin.

Wij weten, dat LANGE PIER in 1555 de teekeningen maakte voor de beroemde glazen in de tusschen 1553 en 1555 nieuw gebouwde zijkoren van de Oude Kerk; ook dat de

¹⁾ Weeskamer, lade 204. Stuk van 1575.

²⁾ BRECHTJE huwde met JOOST VAN DUVELANT. CLAES trouwde 1604 40 jaren oud met BAERTGEN WILLEMS. Diens dochter werd de vrouw 1° van WILLEM NOOMS, heer van Aarlanderveen, 2° van CORNELIS VAN ISSELT, heer van Isselt. Den 23 Augustus 1621 werd de boedel van CLAES RAUWERT in de zevenster in de Warmoesstraat verkocht.

Over JACOB RAUWERT zie men hetgeen mijn vriend DOZY in het *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis* VI, blz. 35, mededeelde.

Een, zijner voorvaderen CLAES, zoon van JAN RAUWERT en LYSBETH, huwde December 1501 met LYSBETH DIRK HELMERS, alias EGGERT, de zuster van GERRIT VAN DEN ANXTER. Deze CLAES was in 1514 reeds overleden.

³⁾ Het stuk schijnt in 1650 nog in het bezit te zijn geweest van JACOBS kleindochter, de vrouwe VAN ISSELT. (zie de lijst hierachter) Waarschijnlijk was er in dit stuk een voorgrond met een groot stilleven en een achtergrond met een of andere voorstelling, aan de Heilige Schrift ontleend. Zulke stukken schilderden hij en zijne leerlingen gaarne. Anders zou men Dr. MAX ROOSES in zijn *Geschiedenis der Antw. Schilderschool* moeten toegeven, dat het zonderling was, om uit een goed geschilderden gevilden ossenkop te besluiten, dat de meester een fraai altaarstuk zou kunnen maken.

bewerking aan Antwerpsche glasschilders werd toevertrouwd. De heer TER GOUW verwondert zich hierover niet, omdat hij van de veronderstelling uitgaat, dat LANGE PIER toen nog te Antwerpen woonde. Ik acht dit te aannemelijker, omdat er hier ter stede in dien tijd genoeg bekwame glasschilders werden gevonden, die zich daarmee hadden kunnen belasten. Maar de ontwerper zal het dagelijksche toezicht op de uitvoering aan zich hebben willen houden. In 1557 waren die glazen gereed en gesteld, hetgeen zeker onder het oog des meesters geschiedde, dien wij juist in dít jaar als inwoner der stad vinden vermeld.

De altaarstukken zijn zeker niet van lateren tijd, en het verhaal van VAN MANDER betreffende het keukenstuk is dáárom van belang, omdat het ons dit bewijst. Immers, waren de glasschilderingen er al geweest, dan zouden de kerkmeesteren — of wie dan ook, de schilderijen hebben besteld ¹⁾ — wel uit zooveel belangrijker werk aanleiding hebben genomen, om hem dit nieuwe werk van beteekenis op te dragen. Beschouwen wij het verhaal nog iets nader, dan moeten wij aanstonds opmerken, dat de bestelling plaats had eenige jaren na de geboorte van zijn zoon AERT, welke omstreeks 1550 het eerste levenslicht zag; bovendien moet er nog eenige tijd verlopen zijn eer RAUWERT de schilderij in handen kreeg; eindelijk had de ontmoeting tusschen BUYCK en onzen meester plaats in een jaar, waarin eerstgenoemde burgemeester was. Nu zat BUYCK tusschen 1550 en 1555 nog op het kussen in 1552 en 1554. De bijeenkomsten ter overlegging van de zaak moeten dus in een dezer jaren hebben plaats gehad. En nu acht ik het waarschijnlijk, dat dit in het laatstgenoemde jaar geweest zij, toen de werken aan de beide zijkoren in vollen gang waren en het ieder al bekend kon zijn, dat het Voetboog- en het Lieve Vrouwegild voornemens waren met de hun ten dienste staande ruime middelen hunne bouwwerken op zijn schitterendst te versieren, zonder dat de plannen daarvoor reeds een vasten vorm behoeften te hebben gekregen. Allicht is toen bij de vromen dier dagen het bewustzijn ontwaakt, dat het hoogaltaar in schoonheid niet mocht onderdoen voor de kunstwerken dier kapellen. Droomden de overluiden van beide aanzienlijke gilden van groote kunstenaars voor de uitvoering van het werk, dan moest het schilderen van de altaar-tafereelen toevertrouwd worden aan een man, wiens werk waarborgen aanbood van te vallen in den smaak der paróchianen en van heel het in zijne kunstopvatting zoo realistisch gestemde Hollandsche volk.

En de bestellers behoeften geen berouw van hunne keuze te hebben, noch van de 2000 kronen, die zij hem toetelden ²⁾. De gilde-overlieden volgden weldra hun voorbeeld en bestelden hem het ontwerpen van hunne kostelijke glasramen. De prijs, die hem voor zijn

¹⁾ Ik maak hier dit voorbehoud omdat BUYCK, die zich met de zaak bemoeide, in de uitvoerige lijst van kerkmeesteren bij TER GOUW niet wordt genoemd. Mogen wij daaruit afleiden, dat het altaarstuk een geschenk was, betaald uit de bijdragen van tal van vrome burgers met de eerste regeeringspersonen aan het hoofd? De middelen van de kerk konden zoo groote uitgaven niet toelaten.

²⁾ VASARI (Edit. MILANESI) VII, bl. 586. PIETRO ARSEN, detto PIETRO LUNGO, fece una tavola, con le sue ale nella sua patria Amsterdam, dentrovi la Nostra Donna ed altri Santi; la quale tutta opera costo due mila scudi.

arbeid betaald zou worden kan hem tot de overtuiging hebben gebracht, dat er in het thans rijke Noord-Nederland voor een kunstenaar nog heel wat te verdienen kon vallen. In 't Zuiden zal de concurrentie grooter zijn geweest dan hier, waar de schilders nog niet talrijk waren, en zoo weinig buitenaf bekend, dat zelfs VAN MANDER, toen hij zich in 1583 in 't Noorden vestigde, zeer verwonderd was hier schilders als CORNELIS CORNELISZ VAN HAARLEM aan te treffen. Onze meester zal gemeend hebben, dat hij hier allicht onder de eersten zou gerekend worden, dat hem dan voorzeker het werk, dat het kunstenaars-hart te dien tijde het meeste aantrok, zou worden aangeboden, en.... hij zal de Schelde en zijne werkplaats, waar hij keukens en soortgelijke genrestukken op paneel bracht, met blij vertrouwen in de toekomst hebben vaarwel gezegd, om zich te vestigen aan Amstel en IJ, waar hij zich geen vreemdeling behoefde te gevoelen.

Ik stel deze verhuizing omstreeks het jaar 1556.

De Héer TER GOUW¹⁾ merkte reeds op, dat hij in 1557 op den N. Z. Achterburgwal bij de Cornelis-Buyckensteeg woonde. Dit is inderdaad het eerste zekere bericht, dat wij van zijn verblijf binnen onze veste hebben. En dat hij hier voorgoed gebleven is bewijst het volgende. Of zou er een college van Weesmeesteren in den lande te vinden zijn geweest, dat tot voogd benoemde een persoon, die zijn vast verblijf niet binnen de veste had? In het volgende jaar dan stond hij als voogd over zijn achttienjarigen neef RIEUWERT, zoon van wijlen den snijder JAN WILLEMSZ en LUCIA RIEUWERTS, als deze met zijne moeder eene overeenkomst treft²⁾. In 1560 is hij getuige bij het testament van HENDRIK WILLEMSZ CORTLEVEN, goudsmid, en CHILLE JANSdr.³⁾ ouders van JAN VAN DEN BOECKHORST, wellicht de glasschilder te Haarlem zoo gevierd. Drie jaren later gaf hij ten duidelijkste te kennen, dat hij zich hier voor goed wilde inburgeren. Den 6 Juli 1563 verscheen hij ter thesaurie, om het poorterschap te betalen, dat hij opnieuw had moeten koopen, omdat hij zijn ingeboren burgerrecht had verwoond. Hieruit blijkt ten duidelijkste de onjuistheid van de gissing van den Heer VAN DEN BRANDEN, dat onze meester, in 1566, om der wille der godsdienstberoerten binnen Antwerpen de wijk nam naar zijne geboorteplaats. 't Zou buitendien een zonderlinge keus van LANGE PIER zijn geweest. Juist in dien tijd ging het in de Amstelstad al even onrustig toe en in 't jaar 1566 zelf brak het grauw de beelden in de Oude kerk, waarbij hoogstwaarschijnlijk zijne kostelijke altaarstukken vernield werden.

In ieder geval pleiten deze feiten voor zijn onafgebroken verblijf binnen onze stad tusschen 1557 en 1563.

Bij zijne vestiging bracht hij vrouw en kinderen mede. Bijna al zijn kroost had hij in Antwerpen zien geboren worden. Het bestond, na de vermeerdering, die het nog

¹⁾ *Geschiedenis van Amst.*, deel V. bl. 457.

²⁾ Weesboek VI, bl. 207vo.

³⁾ Weeskamer. Lade 44.

te Amsterdam onderging, tot in 1568, toen hem een zoon ontviel, die den 19 Aug. 1568 in de Oude kerk werd ter aarde besteld, uit vier zonen en evenveel dochters. Van de drie zonen, die hem overbleven, werd PIETER — de eersteling van wien wij reeds gesproken hebben — omstreeks 1540, ARENT of AERT, omstreeks 1550 en DIRK omstreeks 1558 geboren. De meester had dus een tamelijk zwaar gezin, maar hij had middelen en inkomsten genoeg om het behoorlijk te onderhouden. Voor het eerste pleit zoowel zijn aanslag van 36 £ in het quohier der taxateurs van 1557 ¹⁾, waaruit wij kunnen opmaken, dat hij in een vrij aanzienlijk huis woonde, als die in het register der quotisatie van den 100^{en} penning van 1578 ²⁾, toen zijne weduwe voor het niet geringe bedrag van 5 gl. 15 st. 19 p. werd aangeslagen. Voor het andere pleit de roep, die van zijne talenten uitging en die hem bestellingen bezorgde te Alkmaar, Delft, Haarlem en Warmenhuyzen en — niet te vergeten — aan de Nieuwe kerk te zijner woonstede, waar men door een Vlaamschen kunstbroeder des meesters moest ervaren, dat men voor den te besteden prijs bij niemand beter te recht kon dan aan eigen haard bij LANGEN PIER. Deze heeft ook — gelijk reeds VAN MANDER zegt — zijn kunst niet overmatig laten betalen en schijnt door onverpoosden arbeid te hebben ingehaald hetgeen hij door lage belooning moest ten achter raken. 't Was geen kleinigheid er zich op te kunnen beroepen meer dan 25 groote altaar-tafereelen te hebben geschilderd!

Ook het bakkersgilde vervoegde zich bij den meester, toen men het St. Oberts-altaar in de Oude Kerk met schilderwerk wilde opluisteren. De betaling daarvan had in termijnen plaats. In 1570 had onze meester nog 22 gl. van de gildekas te vorderen. ³⁾

Het schijnt, dat PIER omstreeks dien tijd reeds in de nabijheid van de Oude kerk was gevestigd, hetzij dan op den Voorburgwal, gelijk de Heer TER GOUW meent, hetzij op het Kerkhof, thans Oude Kerksplein, gelijk het Renteboek van St. Pietersgasthuis zegt. Wellicht was hij eigenaar van nog een ander huis in het midden van de Oudezijds- of St. Annadwarsstraat, oostzijde, waarin later, naar het mij voorkomt, blijkens het Register van den 100sten penning van 1578, de weduwe woonde.

In 1569 treedt onze meester op als een der naaste bloedverwanten van de acht minderjarige kinderen van HARMEN MATTHIJSZ SAFTLEVEN ⁴⁾, — die in 1557 de St. Annastraat bewoonde —, bij het bewijs hun door de moeder van de vaderlijke nalatenschap gedaan. ⁵⁾ De oudste dezer onmondigen was 21 jaren. Wellicht was de eerste bekende schilder van den naam SAFTLEVEN: HERMAN I ook een zoon van dezen Amsterdammer en toen reeds meerderjarig. Ware dit zoo, dan zal hij ook wel een leerling van LANGEN PIER geweest zijn.

¹⁾ Reg. der Taxateurs bl. 60.

Reg. van den rooen penning der immeuble goederen, bl. 85vo.

²⁾ Register van de inkomsten der gilden, bl. 39vo.

⁴⁾ PAULUS SAFTLEVEN, zijn grootvader, wordt in de Amsterdamsche archieven reeds 1505 vermeld. Van de minderjarigen vestigde althans één zich ook te Rotterdam. Over de SAFTLEVENS en dien HERMAN I, die wel tusschen 1540 en 1545 geboren kan zijn, zie men *Archief voor Ned. Kunstgesch.* V, bl. 128.

⁵⁾ Weesboek IX, bl. 122.

De beide laatste malen, dat wij des schilders naam in officiële stukken vermeld vinden, zien wij hem optreden als getuige bij het passeeren van den uitersten wil van den glasschrijver PIETER ADRIAENSZ en zijne vrouw LUCIE SYMONSdr. in de Pijlsteeg, den 25 Juli 1572 voor den notaris Mr. CORNELIS HAMERODE verleden ¹⁾, en van den oud-burgemeester en raad HENDRIK CORNELISZ VAN MARCKEN, toen woonachtig op den Nieuwendijk in „de Cruwaghen” over de St. Jacobskapel, welk testament dateerde van 11 Januari 1573. ²⁾ Beide mannen behoorden dus tot 's meesters vertrouwde vrienden.

Van 's mans laatste levensjaren weten wij niets. Hij stierf 2 Juni 1575, in zijne woning aan het Oudezijds Kerkhof of Oude Kerkspelen en werd den volgenden dag onder het plechtig klokgelui, dat zijn vriend JACOB RAUWERT bekostigde, in de Oude Kerk begraven in het Buitenlandsvaarders-koor.

In hetzelfde graf werd 4 October 1587 zijne weduwe ter ruste gelegd. Toen ging het aan de familie in eigendom over en het bekende merk, waarmede de meester zijne schilderijen geteekend had ³⁾, geplaatst tusschen de letters P. A., werd er in gebeiteld. Na 1612 werden rondom dit merk de volgende rijmregels gehouwen:

De Meester schilder LANGE PIER
Met bei zijn zonen liggen hier;
Zeer kloeke schilders, oud bejaart,
Blijven t'zaam in konst vermaart. ⁴⁾

En toen in het midden der zeventiende eeuw dit grafschrift was uitgesleten, leefde 's meesters roem nog zoo onbetwist bij het nageslacht voort, dat men het opnieuw in den steen liet beitelten.

Op het hierbijgaand genealogisch overzicht van 's mans descendenten vindt men zijne kinderen vermeld.

Behalve de „beyde sonen” kan ik hier allen voorbijgaan, uitgezonderd LIJNTJE PIETERS, die met den tapper GERRIT PIETERSZ COSIJN gehuwd was. Uit de papieren van haren boedel blijkt, dat in haar bezit waren de portretten van hare ouders, een schilderij, voorstellende „de groetenis, daer den engel de bootschap brengt” — wellicht een schilderij naar het glas in de Oude Kerk — en twee landschapstukjes.

Haar oudste zoon PIETER GERRITSZ COSIJN, die in 1571 hier ter stede het eerste levenslicht zag, wijdde zich ook aan de kunst. Hij schijnt niet bemiddeld geweest te zijn. Toch ontmoeten wij hem onder de koopers van kunstwerken op de veiling BURCHMAN CLAESZ 1611 en CLAES RAUWART 1612. Hij stierf tusschen 1619 en 1624 en liet zijne weduwe ANNA JACOBS, met welke hij in November 1592 gehuwd was, in zóó slechten

¹⁾ Weeskamer. Lade 60.

²⁾ Idem Lade 154.

³⁾ Hetzelfde merk werd op zijn zegel gebezigd door den schepen CLAESZ JACOBZ in 't Paradijs 14 Juni 1527.

⁴⁾ JEROEN JEROENSZ. *Koddige opschriften* II, bl. 48., afwijkend van het grafschrift bij DE JONGH.

doen achter, dat de vaste goederen bij executie verkocht moesten worden. Zijne kinderen werden hervormd gedoopt, gelijk hij hervormd gehuwd was. Een zijner zonen, JACOB, zal wel de vader geweest zijn van den landschapschilder PIETER COSIJN, die in 1659 bij provisie 6 gl. van het inkomgeld aan de Haagsche schildersconfrerie betaalde.¹⁾

Het is niet twijfelachtig welke van LANGEN PIERS zonen bij het nageslacht het best den roem dezer kunstenaarsfamilie opgehouden heeft. Dit ligt misschien aan het toeval, dat eenige schoone werken van AERT spaarde en minder gunstig was voor

PIETER PIETERSZ I, alias JONGE LANGE PIER

een schilder, die toch — gelijk VAN MANDER ons meldt — „een seer goet meester uytnemende in alle deelen onser const, wel ervaren in zijn temperinghen der verwen en dergelijck is geweest, volgende seer de maniere van zijn vader en meester”. VAN MANDER zegt voorts, dat hij een welsprekend, schrander en geleerd man was.

Van zijn jeugd is ons niets bekend. Het eerste wat wij van hem hooren is dat hij, ongeveer 32 jaren oud, te Haarlem woonde tijdens de Spanjaarden die stad belegerden, in welken tijd hij het eerste onderwijs aan den later zoo beroemden CORNELIS CORNELISZ VAN HAARLEM gaf. Ofschoon er toen weinig werken van beteekenis te schilderen vielen, had hij toch het voorrecht in 1575 een groot tafereel voor het bakkersgilde te mogen maken, dat „een wonder versierlijke ordonnantie” was, en de jongelingen in den vurigen oven voorstelde, hetgeen men thans nog in het Haarlemsch gemeente-museum kan zien. Hoofdzakelijk maakte hij zijn werk van conterfeiten, en daarmede schijnt hij het te Haarlem nogal druk gehad te hebben, althans in 1580 was hij nog niet naar de stad zijner vaderen teruggekeerd, ofschoon hij daartoe gemakkelijk aanleiding had kunnen vinden in zijn huwelijk met eene Amsterdamsche schoone, MAGDALENA PIETERS, dochter van den glasschilder PIETER ADRIAENSZ, van wien wij reeds gesproken hebben. Dit huwelijk had zeker vóór 1577 plaats. Hij voerde zijne jonge vrouw met zich naar Haarlem, waar zij het leven schonk aan PIETER en aan TRUYTJE, van welke kinderen wij nog nader zullen spreken. De laatste was aldaar in 1580 geboren, terwijl uit eene verklaring blijkt, dat de vader toen inderdaad nog te Haarlem gevestigd was. Maar eer er vijf jaren verlopen waren had hij de Amstelstad opgezocht en eene woning betrokken op de Ossenmarkt (Kalverstraat tusschen de Ossensluis en de Regulierspoort), alwaar hij 18 Sept. 1585 zijne kapitale impositie aanzuiverde.²⁾ Van dit huis was hij naar het schijnt slechts huurder. Later kocht hij een huis op den O. Z. Achterburgwal, op den hoek van de Molensteeg, naast de woning van den schepen en raad PIETER WILLEMSZ VRIENDT. Daar woonde hij voorzeker reeds toen

¹⁾ A. BREDIUS in *Archief voor Ned. Kunstgesch.* V, bl. 130.

²⁾ Register van de Capitale Impositie, bl. 213.

hij op den 13 Februari 1592 in de Oude Kerk een zoontje liet doopen, hetgeen ons bewijst, dat hij met de hervorming was medegegaan.

PIETER was zeker niet onbemiddeld. Hij leende soms geld uit aan zijne minder door de fortuin begunstigde kunstbroeders. En dat hij onder zijne verwanten hoog stond aangeschreven, bewijzen de menigvuldige malen, dat hij als voogd of als getuige bij acten, die zij passeerden, tegenwoordig was. Ook vele vrienden schonken hem hun vertrouwen.

Onder hen noem ik eerst de familie van CRISPIAEN COLIJNS, den uit Mechelen geboortigen schilder, welke lange jaren met PIETER vertrouwelijk omging, wellicht nadat beiden als kunst- en buurtgenooten in de Kalverstraat elkander hadden leeren kennen. Toen CRISPIAEN, die het niet breed schijnt te hebben gehad¹⁾, tot herstel zijner finantiën een loterij op touw had willen zetten en op zijne aanvraag om vergunning daartoe, een weigerend antwoord had gekregen waardoor hij het plan moest opgeven, korten tijd later bespeurde, dat zulke loterijen toch oogluikend door de regeering werden toegelaten, voegde hij zich bij zijn vriend om eene verklaring, die waarschijnlijk aan een hernieuwd verzoek kracht zou bijzetten. Voor de kennis van het volksleven dier dagen is die acte zeer eigenaardig. Ik laat dus hier den hoofdinhoud volgen.

Op hyden den 10 February Anno 1592 ter presentie van mij CORN. ARISZ v. HUYSWAERT, Not. enz. compareerden

d'Eersamen PIETER PIETERSZ, out omtrent 52 jaren, ARENT PIETERSZ, zijn broeder, oud 41 jaren, en DIRK CORNELISZ, oud 31 j., alle schilders ende poorters deser stede, en hebben ten versoucke van CHRISPIAEN COLIJNS, mede schilder ende deser stede poorter, bij haere waere woorden ende zeeckerheyt in plaetse van eede verclaert, getuycht ende gedeposeert, hoe waer ende henluyden wel kennelijck es, dat alhier ter stede omtrent drie ofte vier huysen van de Regulierspoort es opgerecht zeeckere Loterije in maniere van treckinge, elcke loth van drie groot, die openbaerlick getrocken wort met twee trompetten gelijk slaende voor de deuren, als zij verclaerden gesien te hebben ende oock dat deselve op gisteren voorgestaen heeft. Verclaerende voorts de voorsz. PIETER PIETERSZ ende ARENT PIETERSZ, dat zij getuigen noch op hyden den Heer Schout deser stede WILLEM VERDOES zelve aldaer hebben sien trecken met zeeckere andere zijne geassocieerden, enz.²⁾

Zij bevestigt buitendien VAN MANDERS opgaaf betreffende den leeftijd van LANGEN PIERS zonen.

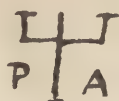
Nog twee jaren vóór zijn dood werd ten zijnen huize de huwelijksvoorwaarde verleden van JANNETJE CRISPIAEN COLIJNSdochter met den schilder TOBIAS VRANCX den 15 Februari 1601.³⁾

¹⁾ Dozy in *Archief voor Nederl. Kunstgesch.* VI, bl. 39. Reeds in 1591 woonde COLIJN in het huis Brederode in de Kalverstraat (thans No. 124.)

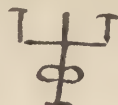
²⁾ Prot. Not. v. HUYSWAERT N. N. 118, bl. 192 vo.

³⁾ Prot. Not. JAC. GIJSBERTI, Amsterdam.

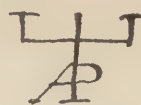
In 1597 gaf onze meester een andere verklaring ten behoeve van COLIJNS af, die hij met zijne handteekening bekrachtigde, waar naast hij zijn schildersmerk plaatste, dat de verwantschap met zijns vaders en zijns broeders merk duidelijk aantoonst:

PIETER AERTSZ

PIETER PIETERSZ

AERT PIETERSZ

Uit 's mans handteekening zouden wij — als wij het niet reeds wisten — kunnen bespeuren, dat hij eene goede opvoeding genoten had.

Ante Johanna. Steina

Toen den 8 Mei 1596 onze meester optrad als gekozen voogd ter assistentie van de Wed. CORNELISZ PIETERSZ, scheepstimmerman¹⁾, bracht hij de schilders CLAES JANSZ CLOCK en FRANÇOIS GIJSELS mede, om als getuigen over de acte te staan. De laatste had in dezelfde kwaliteit 24 October 1594 reeds eene acte van PIETER PIETERSZ medegeteekend en stond 21 November 1595 eveneens als getuige bij het testament van JAN GERRITSZ COSIJN¹⁾. Hij was in 1575 geboren en kan dus zeer goed een leerling van onzen meester zijn geweest²⁾. Van den Leidenaar CLAES CLOCK, die omtrent even oud was, mag zonder nadere gegevens hetzelfde nog niet beweerd worden, ofschoon de veronderstelling voor de hand ligt.

Een anderen verre vriend en kunstbroeder leeren wij kennen uit eene acte van 7 October 1598¹⁾, waarbij wij PIETER zien optreden als gemachtigde van GERRIT CORNELISZ, schilder te Kopenhagen.

In het werk van MEYSENS komt het portret voor van onzen meester, zittende aan zijn ezel, waarop een schilderij staat, voorstellende den doop des Zaligmakers in de Jordaan. De Heer HIJMANS geeft dit portret in den Franschen van Mander abusief voor het portret van LANGEN PIER, den vader, uit. Wij herkennen in deze beeltenis den man van gevorderden leeftijd, met nobele trekken en een verstandig oog.

Wat het grafschrift ook moge opgeven van de hooge jaren van den LANGEN PIER en zijne beide zonen, geen van drieën bereikte den leeftijd van 70 jaren. PIETER PIETERSZ overleed volgens VAN MANDER, in 1603, op 62jarigen ouderdom. Hij werd in de Oude Kerk bij zijn vader begraven. Zijne vrouw schijnt hem te zijn voorgegaan.

¹⁾ Prot. Not. JAC. GIJSBERTI, Amsterdam.

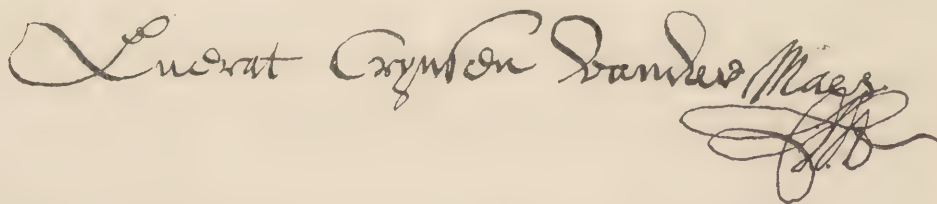
²⁾ Hij schijnt de kunst vaarwel gezegd te hebben, althans reeds in 1617 oefent hij het beroep van „packer” uit.

Uit zijn echt bleven drie kinderen achter, die den 20 Juni 1603, toen de beide jongsten nog onder voogdij stonden van haren oom AERT, elkander reeds kwitantie gaven voor de scheiding van den ouderlijken boedel, onder bepaling, dat zij het sterfhuis op den hoek van de Molensteeg zouden in 't gemeen houden. Daar bleven zij dus voorloopig wonen.

Dit drietal bekleedt zijne plaats in de kunstgeschiedenis. Op den eenigen zoon PIETER kom ik zoo aanstonds terug. De tweede TRUYTGEN, die in 1580 te Haarlem geboren werd, schonk hare hand aan den schilder DIRK PIETERSZ BONTEPAERT en werd de moeder van drie schilders, die allen den naam SANTVOORT droegen, een naam, die voornamelijk door een hunner: DIRK, met roem tot de negentiende eeuw is doorgedrongen. Wij mogen dit drietal met hunnen vader hier niet onbesproken laten en zullen daartoe overgaan, nadat wij LANGEN PIERS afstammelingen in de mannelijke lijn hebben afgehandeld. De jongste, TRIJNTJE, in 1582 ter wereld gekomen, werd in November 1606 in den echt verbonden met den Haagschen schilder EVERT CRIJNSZ VAN DER MAES, Hunne ondertrouwacte, d. d. 18 October 1606, geboekt in het kerkelijk huwelijksinteken-register, verdient hier eene plaats, omdat zij het geboortjaar van dezen meester, die lange jaren overman van de schildersconfrerie in den Haag was en een hoogen leeftijd bereikte, vaststelt.

EVERHARD CRIJNSZ v. D. MAES, uyt den Hage, schilder, 29 j., woont in den Haage, alwaar geboden mede moeten gaan, moeders consent moet ingebracht worden, en TRIJNTGEN PIETERS, 24 j., Deventer Houtmarkt, geass. PIETER PIETERSZ, broeder, en TRUYTGEN PIETERS, zuster.

De bruidegom onderteekende deze acte

EVERT CRIJNSZ heeft, gelijk het levensbericht van VAN MANDER ons bericht, onderwijs in de kunst van dezen meester genoten. Zoo heeft hij wellicht in de Amstelstad, waar CAREL in 1604 zich metterwoon gevestigd had, de dochter van den jongen LANGEN PIER leeren kennen, die zijn hart veroverde.

PIETER PIETERSZ II, alias JONGE LANGE PIER.

De kunst schijnt even erfelijk in de familie geweest te zijn als de lichaamslengte. Deze derde schilder droeg, gelijk zijn vader en grootvader, den bijnaam, die dezen het eerst had gekenmerkt.

Hij was omstreeks 1578, tijdens zijn vader waarschijnlijk nog te Haarlem woonde geboren. Dat hij een leerling van zijn vader was is duidelijk en hij volgde dien „cloecke” lijk in de const nae”. Dit is geen kleine lof, nu wij weten, dat de vader een bekend en geacht kunstschilder was. Maar zijn vader was buitendien een man, die in de maatschappij hoog stond aangeschreven, en ook hierin mocht men den zoon bij den vader vergelijken. Het pleit althans voor de achting, waarin hij stond, dat hij zich door zijne beide huwelijken vermaagschapte aan twee aanzienlijke Amsterdamsche familiën.

Wij zagen, dat bij den dood des vaders de kinderen in het ouderhuis bleven wonen. Daaruit was het, dat PIETER den 10 October 1604 zich naar het stadhuis begaf, om zich voor schepenen te doen trouwen met VROUWTJE SIMONSdr. LOUW, slechts een jaar jonger dan hij, uit eene wel niet gefortuneerde maar deftige familie, en wier broeder JACOB later Bailluw van Amstelland werd. Dit zijn de eerste berichten, die wij van onzen schilder hebben, tenzij wij mogen aannemen, dat hij het was en niet zijn vader, die getuige was bij de huwelijksche voorwaarde van TOBIAS VRANCX, en dat hij het was, dien wij in 1601 ontmoetten onder de koopers van kunst in verschillende veilingen.

Vóór het huwelijk had men de bepalingen vastgesteld, waarop het zou gesloten worden en ieders aanbreng beschreven. Hij bracht in contanten zoowel als in goederen aan een waarde van 1317 gl. benevens zijn deel in het huis, hoek Molensteeg, dat door de jongelieden betrokken zou worden. Haar huwelijksgoed vertegenwoordigde eene waarde van 1000 gl. In weelde behoefde het tweetal dus niet te beginnen. Daags te voren, den 22 September, had de inschrijving in het ondertrouwregister voor de afkondiging ter puie plaats gehad. PIETER behoorde dus niet tot de heerschende kerk.

Lang zou zijn geluk niet duren, want VROUWTJE is hem weldra ontvallen.

PIETER zocht toen zijn troost in de kunst. Op de bekende auctie CONINCXLO, Maart 1607, zien wij ook hem verschijnen met een leerling, in het proces-verbaal der veiling WIJNAND PIETERSZ genoemd, maar ongetwijfeld dezelfde als WIJNAND GOVERTSZ, die 31 Maart 1609 een latijnsche attestatie van zijn meester en van een ander stedeling medekreeg, toen hij naar het buitenland vertrok, inhoudende, dat hij een poorter dezer stad, eerlijk man ter goeder naam en faam bekend, en uit echten bedde gesproken was.¹⁾ Eigenaardig is het onzen PIETER in dit attest op zijn Latijnsch deftig LONGOLIUS genoemd te vinden.

Dat de eenzame staat hem spoedig verdroot mogen wij den 29jarigen weduwnaar niet euvel duiden. Den 7 Mei 1608 verschijnt hij voor Weesmeesteren, om zijn eenig dochtertje MAGDALENA haar moederlijk erfdeel te bewijzen, ten bedrage van 1550 gl. hetgeen later vermeerderd werd door eene schuldbekentenis van hare moeders moeder, waarschijnlijk wegens het erfdeel haars grootvaders met 2824 gl. Weinige dagen daarna, 16 Mei, zien wij PIETER opnieuw voor de roode deur, nu met een nichtje van den

¹⁾ Prot. Not. JAC. GIJSBERTI. Amsterdam.

²⁾ Weesboek XV, bl. 30 vo.

burgemeester JAN PIETERSZ REAEL, met name TRIJNTJE EGBERTS, die 20 jaren oud was en bijgestaan werd door hare moeder JANNETJE GERRITS. Op denzelfden dag werd de huwelijksvoorwaarde gepasseerd, waaruit wij bespeuren, dat PIETERS finantiële toestand er eenigszins op was vooruitgegaan. Zijne bezittingen bedroegen nu de waarde van 2220 gl., maar daar was het $\frac{1}{8}$ van het huis zeker onder begrepen. De bruid bracht ten huwelijk aan een huis op het Rusland en een losrentebrief, samen geschat op 2000 gl. Veertien dagen na den ondertrouw werd het huwelijk voor schepenen gesloten.

Achtereenvolgens werden uit dit huwelijk vijf kinderen geboren.

Gedurende lange jaren hebben wij geene berichten van hem. Het schijnt, dat hij het ouderhuis verkocht had en het huis op het Rusland, dat zijne vrouw hem aanbracht, had betrokken. Daar woonde hij, toen hij 11 November 1624 ziek te bedde liggende, den notaris liet komen, om zijnen uitersten wil te beschrijven. Hij vreesde waarschijnlijk voor onaangenaamheden tusschen zijne pas gehuwde oudste dochter en zijne toen juist weder zwanger gaande tweede vrouw. Aan deze dochter besprak hij twee schilderijen een „van 't huwen” en een „van den laatsten tijd (oordeel?)” en de portretten van haar en haren man, den apothecar PIETER WIT, die wel niet geheel gereed „bijna opgemaect” waren, doch die hij, „indien de Heere het leven geeft, van meininge (was) voor haerlieden voort op te maecken.” Hij voegde daar 60 gl. aan toe, waarna hij haar verzocht daarmede tevreden te wezen „ende zijne huysvrouwe geen moyte aen te doen” op verbeurte van alles.¹⁾

En de Heer „gaf leven”, want het volgende jaar, als de boedel van CORNELIS VAN DER VOORT verkocht werd (30 Aug. 1625), schaft hij zich eenige paneelen, een „houten leewijf”, vier stoelen en twee driestallen aan, die hij wellicht bij het onderwijs van zijne leerlingen wilde gebruiken. Het bovengemelde testament geeft echter iets te denken. Waarom zou hij zijne dochter verzocht hebben tevreden te wezen met zijne beschikking, als hij niet wist, dat zij strikt genomen recht had op meer? Zou hij op zijn ouden dag een weinig ingeteerd zijn? Onwaarschijnlijk komt mij dit niet voor, als wij hem twee jaren later weder verhuisd vinden, nu naar de Wijdesteeg in de Nes „in de verkeerde waereldt”, Daar bracht hij de twee landschapjes en andere kunstwerken heen, die hij 22 Juni en 15 Juli van dat jaar in openbare veiling kocht.²⁾ Daar woonde hij „weecke-, lijck van lichaem, doch gaende en staende en sijn verstant, memorie en uytspraeck nog „wel hebbende ende volkomentlijck gebruyckende” toen hij 11 Sept. 1627 eenige kleine ampliatiën aan zijn testament toevoegde, Den 15 April 1627 had hij 1050 gl. op schepenkennis genomen. Toen was hij, schijnt het, niet meer in staat zakelijke zekerheid te verschaffen. Zijn huis op 't Rusland was dus verkocht of reeds te zwaar belast.

Nog eenige jaren gingen voor hem voorbij eer de meester gruwelijk in het vaderhart werd getroffen. In Januari 1631 ontviel hem zijne dochter SIJTGEN, in Maart zijn

¹⁾ Prot. Not. LAUR. LAMBERTI, Amst.

²⁾ Erfhuizen van de Weeskamer.

eenige zoon PIETER. Het was ongetwijfeld de pest, die in de zeventiende eeuw zoo talrijke gezinnen uitmoordde, die hem zijne kinderen roofde. En ook hij werd op het ziekbed geworpen. „Weeckelijk van lichaem” als hij was, kon hij op den duur geen weerstand bieden aan de gevreesde ziekte. Den derden Mei werd het familiegraf wederom geopend, om den laatsten der LANGE PIEREN, onder het gebeier van de drieguldensklok, in zijn schoot te ontvangen.

Zijne weduwe overleefde hem negen jaren. Zij had het huis, waaraan zulke treurige herinneringen voor haar verbonden waren, verlaten en een huis op den O. Z. Achterburgwal betrokken. Zij schijnt hare finantiën goed geregeld en matig te hebben kunnen leven.

Hoe „treffelijcke” meesters de drie PIEREN ook waren, het valt aan het nageslacht moeielijk een oordeel over het werk van den zoon en den kleinzoon uit te spreken. Zelfs is het bijna onmogelijk, om aan te wijzen in welk genre ieder hunner heeft uitgemunt boven de anderen, verwant als zij waren in genre en schilderwijze beide. Waarschijnlijk is het daarom, wat reeds Mr. DOZY beweerde, dat een aantal stukken, waarvan de maker eenvoudig LANGE PIER wordt genoemd, zoowel aan den een als aan den ander van ons drietal kan toegeschreven worden, zoolang wij het merk niet kennen, dat er op geteekend stond, of andere kenteekenen aanwezig zijn, die de beslissing mogelijk maken. Evenwel is de presuntie zeer sterk, dat de keukenstukken eer van PIETER AERTSZ dan van PIETER PIETERSZ zijn en omgekeerd de portretten eer van dezen dan van genen. Heeft men een van beide soorten van stukken evenwel voor zich, dan zal het kostuum dikwijls den doorslag moeten geven.

Dit houde men in het oog bij de beschouwing der lange lijst van schilderijen, die hier volgt, en die natuurlijk nog zou kunnen worden vermeerderd, indien meer gedrukte bronnen door mij waren geraadpleegd.

WERKEN VAN LANGEN PIER.

A. UITSLUITEND UIT DE BESCHRIJVING BEKEND.¹⁾

15... Altaartafereel te Diest.

15... Altaartafereel te Leuven.

1554. Hoog-altaartafereel van de Oude Kerk te Amst.

Van binnen: sterfdag van Maria. Buiten op de deuren: drie koningen

15... Hoog-altaartafereel van de Nieuwe Kerk, waarvan een fragment thans in het Rijks-Museum berust.²⁾

Van binnen: Boodschap. Besnijdenis. Drie koningen. Buiten op de deuren: Onthoofding van St. Catharina.

Verscheidene dezer opgaven dank ik aan mijn vriend Dr. A. BREDIUS.

²⁾ Ten onrechte beweert Dr. J. VAN VLOTEN in zijne *Nederlands Schilderkunst* 1874, bl. 88, dat VAN MANDER zich vergist als hij van de outerstukken in de Oude en in de Nieuwe kerk in plaats van de bekende glasschilderingen

- 15... Hoog-altaartafereel van de Nieuwe Kerk te Delft, waarvan wellicht een fragment mede aldaar berust.
Op de deuren: Ecce Homo. Drie koningen, enz.
- 15... Hoog-altaartafereel in het Carthuizers klooster te Delft.
Van binnen: Kerstnacht. Kruisiging. Drie koningen. Buiten op de deuren: de Vier Evangelisten.
- 15... Hoog-altaartafereel van de kerk te Warmenhuizen.
Van binnen: Kruisiging.
- 15... Altaartafereel voor het Bakkersgilde in de Oude Kerk te Amsterdam.
1569. Boedel van den fugitieven CORNELISZ LOEFFSZ te Amsterdam.
Een tafereel van zeeckere boerinne.
1604. Bij CORNELIS VAN HAERLEM te Haarlem. (*van Mander*)
Een Martha.
1604. Bij op de Bakkenessergracht aldaar.
Een Kermis.
1604. Kunstkabinetten te Amsterdam (*van Mander*).
Bij JACQUES WALRAVEN.
Een Martha.
Bij Mr. CLAES in 't Hof van Holland.
Een Emaus.
Bij JAN PIETERSZ REAEL.
Een Joseph.
Bij JACOB RAUWERT, zie op 1650.
1606. Boedel HANS BOUWER. (Not. GIJSBERTI)
Een Bethlehem (copie) 16 gl.
Een tafereel van de geboorte 50 gl.
Conterfeytsels van ARENT BOUWER en zijn huisvrouw 60 gl.
Drie ronde tronytgens 18 gl.
Een groote coocken 40 gl.
1614. Boedel HENDRIK BUYCK (Weeskamer Lade 184).
De vier evangelisten.
1615. Boedel CLAES PIETERSZ VAN VIERHUYZEN. (Not. P. MATHIJSZ).
Een stuck van Maria en Martha.

gewaagt. Sedert er een stuk van het Nieuwe kerk-altaar is teruggevonden springt de onjuistheid van dit beweren duidelijk in het oog. VAN MANDER zag het carton in de Nieuwe kerk, terwijl de glazen zich in de Oude kerk bevinden en verhaalt bovendien zeer nauwkeurig wat er buiten op de deuren van de altaarstukken gestaan heeft. Hij putte zijne kennis voorzeker uit mededeelingen van ooggetuigen, misschien wel van AERT PIETERSZ.

Dat (PIETER AERTSZ en PIETER ADRIAENSZ twee personen zijn heeft men hierboven reeds kunnen bespeuren. De geheimzinnige DIGMAN is door TER GOUW afgemaakt (*Gesch. v. Amst.* V, 150). Wat WAGENAAR meldt omtrent MAARTEN VAN HEEMSKERKS schilderwerk aan het Hoog-altaar, is verklaarbaar als het slaat op eene verfraaiing van het in 1537 bestaande.

1617. Boedel JACOB HUYGH THOMASZ, concierge (Not. W. CLUYT).
Een schilderij.
Een geschilderde pot.
1620. Boedel AELTJE CORNELISZ KLEYN. (Not. KOCK.)
Een stuck van de geboorte.
1621. Bij Burgemeester BOOMS te Leiden. (*Oud-Holland* V, bl. 150).
Een keucken.
1622. Boedel JAN VINCENTSZ KOSTER. (Erfhuizen Weeskamer.)
Een stuck van de gloeiende oven.
(Elders wordt dit genaamd: een stuck van Nebucadnezer.)
1624. Boedel JASPER LODDER.
Een schilderij van 't Hemelsch brood.
1624. Boedel JACOB PIETERSZ KAN. (Not. L. LAMBERTI).
Een stuck schilderij 48 gl.
1625. Boedel TRIJN ROELOFS, wed. GERRIT JACOBZ VERWER. (Not. LAMBERTI.)
Een stuck schilderij sijnde eene afneminghe van 't Cruys.
1625. Boedel CORNELIS VAN DER VOORT, schilder. (Erfh. Weeskamer.)
Een schilderij sijnde een Pinksterdag 28 gl.
Een schilderij sijnde een tronyken 9 gl.
Een schilderij sijnde Driekoningen 20 gl.
1626. Boedel ANTHONY SMYTERS, schoolmeester. (Erfh. Weeskamer.)
Een schilderij van Maria Magdalena, 55 gl.
1627. Boedel (Erfh. Weeskamer.)
Een schilderij van bedelaers, 368 gl.
1629. Taxatie van DAVID COLIJNS en NICOLAES ELIAS. (Not. WARNAERTS).
Een copie daer St. Pieter de creupele geneest, 40 gl.
„ „ de vier evangelisten 6 gl.
1631. Boedel CLAES HENDRIKSZ. (Not. N. JACOBI).
Een tafereeltgen wesende de historie van Jacob en Esau.
1637. Boedel (Erfh. Weeskamer).
Twee deuren 36 gl.
1639. Overdracht door WILLEM CALSCHUYR. (Not. L. LAMBERTI).
Een schilderij van Baäl, daer hij aengebden wordt.
1640. Boedel JAN NETJE ELBERTS, opt Bagijnhof. (Not. BARCMAN.)
Een stuck schilderij sijnde een kermiscoken van LANGE PIER, of op
sijn manier geschildert.
1643. Boedel JOHANNES VAN LIP. (Not. J. QUIRIJNEN).
Een fruytage in ebben lijst, 20 gl.
1644. Overdracht door GASP. v. ROUBERGEN, Domheer tot Utrecht aan JAN
RIETVELDT, makelaar. (Not. C. v. ZANTEN).
Een groot autaertaefereel sijnde de cruysingh Christi met 2 opslaende
deuren, 700 gl.

1644. Verkoopning BOUDEWIJN DE MAN, te Delft.
Een keucken, 160 gl.
1644. Boedel DIRKJE JANS, wed. ANDRIES JACOBZ NITTER. (Not. BARCMAN).
Een Pauli tronie.
Een schilderij sijnde eene afneming Christi van 't Cruys (copie.)
1648. Boedel HENDRIK GRAS, bewindhebber W. I. Comp.
Een schilderij sijnde een pannekoekebackerij.
1649. Loterij van JAN DE BONDT. (*Arch. Ned. Kunstgesch.*)
Een uyl.
1650. Boedel Juffr. BREGITTA RAUWERTS, huysvr. CORN. v. IJSSELT. Not. WEER.)
Een schilderij van de keucken.
Een schilderij van de Cruysdraging.
Een schilderij van Cyphora.
Een schilderij van de geboorte Christi.
Een schilderij van 't lijden Christi.
1651. Boedel JAN STEUR. (Desol. Boedelkamer).
Een schilderij van den apostel Pauli.
1652. Boedel PIETER CROON. (Desol. B. K.)
Een coockenschilderij.
1653. Bij FRANS BANNING COCQ. (Album de Graet, bl. 171.)
Portret van MARY CLAES CYSdr. vrouw van JOB CORNELIS.
" " CLAES CYS, haren zoon.
1654. Boedel GERRIT HAECK, zijdewinkelier in den gulden Engel in de War-
moesstraat. (Desol. B. K.)
Een schilderij van personagien.
1655. Boedel EVA STALPART, wed. DIRK ALEWIJN.
Een schilderij van Matheus' bekeringe, 25 gl.
1656. Boedel ROELOF CODDE. (Desol. B. K.)
Een koken.
1656. Boedel HANS WILLEM ELBING. (Not. WESTFRISIUS.)
Een langwerpig Landschap.
Een gortentellertien in swarte lijst.
1658. Boedelcedul Commiss. v. SOUTELANDE. 's Gravenhage.
Een stuck, 30 gl.
1661. Boedel WILHELMUS SCRIVERIUS, raad der stad. (Not. WESTFRISIUS.)
Een keucken. Eigendom van VOSKUYL, die er 400 gl. op had ontvangen.
1662. Verkoopning DE BACKER. (*Arch. Ned. Kunstgesch. V.*)
Twee stukken met keukenmeisjes f 280.
Een groote keuken „ 520.
De mirakelen van de apostelen „ 180.
Een Maria en Martha „ 83.

Een Christus	}	f	17. 5. 0
Een L. Vrouwe tronie			
Een Avondmaal			30.—.—
Een kerstnacht			43.10. 0
Een Christus in de wolken			—.—.—
Zeven ronde schilderijtjes van de bloedstorting Christi			212.—.—
Een landschappie van de Phariseen, geschildert bij GRIMMER
en gebeeld bij LANGE PIER			30.—.—
1664. Boedel JOACHIM VAN ARES. (Not. BORSSELAER.)
 Een groot stuck schilderij int welcke ons Heere Jesus doet de kleyne
 kinderkens tot hem comen.
 't Conterfeytsel van FRANS CLAESZ LOENE. ¹⁾
 't Conterfeytsel van MARY PIETERS.
1664. Boedel JOHAN VAN GEESDORP, schepen van 's Gravenhage.
 Twee stucken een harder en eene harderinne.
1665. Boedel minderjarige CORNELIS VAN HELMOND. (Weeskamer).
 Een schilderij waerin eenige oude personen.
1666. Boedel SCHAEF VAN CORTENHOEF.
 Een samaritaensch vrouwtje.
1666. Boedel HENR. BUGGE VAN RING te Leiden.
 Een Kerstnacht.
1668. Boedel THOMAS BROERS. (Desol. B. K.)
 Een schilderij van visserij met het schip van Petri.
1671. Taxatie HESTER MAHIEU, wed. W. COOPER, 's Gravenhage.
 Een stuck daer de meyt de vis schoonmaect, 25 gl.
1671. Boedel JORIS VAN OIRSCHOT. (Not. BORSSELAER),
 Een Kerstnacht.
1680. Boedel JOHANNES SNEL. (Not. BAERS.)
 Een wisselaer.
1682. Boedel MARTEN VAN DEN HEUVEL.
 Een koken met personen.
1691. Boedel LAMBERTUS CLEFFIUS, plateelbakker. Delft.
 Een speelmnn.
1698. Verkoopng 11 April, Amsterdam. (Hoet I.)
 Een rentmeester, 9 : 15 : —
1708. Verkoopng 7 Juni, Amsterdam. (id.)
 Een Ecce Homo, vol beelden, het beste van hem bekend, 118 gl.
 Beelden, vruchten, vogels, extra ordinariis goet, 42 gl.
1713. Verkoopng 19 April, Amst. (id.)
 De markt van Jerusalem, de passie int verschiet, 69 gl.
 Een groenwijn met allerhande vruchten, 70 gl.

¹⁾ In het Frans-Loenen-hofje te Haarlem bevindt zich een portret van den stichter uit 1561, vermoedelijk de hier genoemde schilderij. Mededeeling van den Hr. E. W. MOES.)

1716. Verkoop 6 Mei, Amst. (Hoet I.)
De zeven werken van Barmhartigheid in één stuck, seer konstig, 48 gl.
1724. Verkoop 24 Maart, Hoorn. (id.)
Een fraay stuck, 35 gl.
1729. Verkoop 6 Mei, Amst. (id.)
Een geselschap, 7 gl.
1734. Verkoop 9 Maart, Amst. (id.)
De zeven werken van Barmhartigheid, 10 gl.
1734. Verkoop 21 Juli, den, Haag. (id.)
Een keuken, 6 gl.
1738. Verkoop 21 Juli, Brussel. (id.)
Een processie en Boerenkermis vol figuren, 43 gl.
1743. Verkoop 23 Juli, den Haag. (Hoet II.)
Een keukenstuk vol figuren, 12 gl.
1744. Verkoop 22 April, Amst. (Hoet II.)
Een keuken met vijf beeldjes, 3 : 5 : —
1750. Verkoop 15 April, Amst. (id.)
De geboorte Christi, 13 gl.
1754. Verkoop 2 April, Amst. (Hoet III.)
Een kapitaal stuk daar het manna ingezameld wordt, zeer krachtig,
35 : 5 : 0.
1757. Verkoop 17 Augustus, Amst. (id.)
Een kermis vol gewoel, 10 : 15 : —
1760. Verkoop 24 September, den Haag. (id.)
Een keukenstuk, 28 : 5 : —

Uit den jongeren tijd kunnen wij nog enkele stukken opgeven:

1869. 2 Maart. Veiling Brakke grond. Vischverkoopster, op den achtergrond Christus met Emmausgangers. Paneel.
1870. 26 Mei. Vente à Rheims No. 189. Une boutique de charcuterie et de volaille signé P. (?) doek.
1871. 31 Oct. Veiling ROOS. No. 4. Zie hierboven 2 Maart 1869.
1871. — Veiling te Amst. No. 1. La chute des géants (teekening in bistre).
1872. 3 Dec. Veiling slot Ilpensteyn. No. 1. Vogelmarkt met 3 figuren op den voorgrond.
No. 2. Mansportret 1572.

B. NOG BESTAANDE WERKEN.

<i>Aken.</i>	Museum No. 161.	Groente- en vogelmarkt.
<i>Amsterdam.</i>	Oude kerk.	Drie geschilderde glazen.
		<i>a.</i> Maria Boodschap. Bezoek van Maria bij Elisabeth. Afbeelding der schenkers.
		<i>b.</i> Stal van Bethlehem. Engelenrei. Besnijdenis. Patronessen der kerken en stadswapen.
		<i>c.</i> Sterfbed van Maria. Afbeelding des schenkers en zijne familie.
<i>Amsterdam.</i>	Rijks-Museum No. 2.	Eierdans 1557.
	„ No. 3.	De gortenteller.
	„ No. 4.	Jezus in den tempel; aan de keerzijde koning Balthazar. (Altaardeur Delft.)
	„ No. 5.	De geboorte van den Zaligmaker. (Altaarstuk Nieuwe kerk Amsterdam.) Fragment.
<i>Antwerpen.</i>	Museum No. 2.	De kruiziging. (Afkomstig Coll. ERTBORN)
	v. d. Biest-hofje.	De kruiziging, triptiek 1546.
	Cab. v. LERIUS.	Een Markt.
<i>Berlijn.</i>	Museum No. 719.	Jonge vrouw die een kind draagt.
	„ No. 726.	Kruisdraging (22 Dec. 1552.) Gemerkt.
<i>Brussel.</i>	Museum No. 153.	Keukenmeid.
	Cab. ED. FÉTIS.	Boerenbinnenhuis.
<i>Cassel.</i>	Museum No. 81.	Groente met een vrouw een gans houdende.
<i>Dessau.</i>	Amalienstift No. 183. 210.	Fragment van altaarvleugels.
		„PIETER AERTSZ met medewerking van PIETER PIETERSZ.” (Dr. A. BREDIUS).
		„PIETER PIETERSZ onder invloed zijns vaders.” (Dr. W. BODE.)
<i>Frankfort.</i>	Mevr. BERG.	Groentemarkt, op den achtergrond Christus met de echtbreekster 1559. Gemerkt.
<i>Genua.</i>	Cabinet SPINOLA.	Schilderij.
<i>Kopenhagen.</i>	Museum No. 3.	Keuken met zes figuren Æ 1572.
<i>Napels.</i>	Museum No. 15.	Markt met vruchten en gevogelte.
	„ No. 18.	Markt met vruchten en bloemen.
<i>Neurenberg.</i>	Germ. Mus. No. 266.	Een grijsaard en eene oude vrouw, een jong meisje vermanende. (Twijfelachtig.)
<i>Petersburg.</i>	Acade mie.	Een markt.
<i>Praag.</i>	Keizerl. Paleis.	Een Markt (toegeschreven aan BEUCKELAAR.)
		Grijsaard een stok in de hand houdende.

		Een luitspeler bij een jonge vrouw aan 't spinnewiel.
		Groot fantastisch landschap met kleine figuren
<i>Rotterdam.</i>	Museum Boymans.	Binnenhuis (teekening).
<i>Weenen.</i>	Belvédère.	Een vogelmarkt.
		Een boerenfeest 1550.
„	Galerij Pomersfelden.	Vischverkoopster 1568.
„	Albertina.	Marktgezicht met wagens en vele figuren (teekening.)

Uit de prenten van J. MATHAM — één er van draagt het jaartal 1603 — kennen wij drie wellicht vijf schilderijen van LANGEN PIER, markten met groenten en keukens.

Bij den Heer v. BECKERATH, te Berlijn, berust een groote teekening van MATHIJS DE BERG, met rood en zwart krijt, naar P. AERTSZ, voorstellende eene oude vrouw met kind, groenten, vruchten, enz.

Wij komen thans aan de bespreking van des ouden LANGEN PIERs tweeden zoon

ARENT PIETERSZ,

die, gelijk wij reeds gezien hebben, in 1550 geboren werd, en wel te Antwerpen, ofschoon men uit zijne huwelijksacte zou kunnen afleiden, dat hij alhier het levenslicht zag. Men moet echter in aanmerking nemen, dat „van Amsterdam”, dat men in de acte leest, in dien tijd wellicht even vaak op inwonerschap als op ingeboorte doelt. Evenmin mag men het als een bewijs aanmerken, dat deze schilder tot de Hervormde kerk behoorde, omdat de huwelijks-inteekenacte in het „kerkboek” is ingeschreven. In de eerste jaren na het oprichten der kamer van huwelijkszaken had men bij de boeking der trouwlustigen nog niet het onderscheid tusschen de schapen en de bokken gemaakt, dat weldra, immers in 1583, bleek in de praktijk het gemakkelijkst te wezen.

Toen AERT of liever ARENT, gelijk hij zijn naam schreef, op den 29 December 1582 voor commissarissen verscheen met zijne bruid NEELTGEN WILLEMS, hij, vergezeld van zijnen broeder PIETER en zij van haren zwager JASPER PAULUSZ, gaf hij op 32 jaren oud te zijn, hetgeen volkomen strookt met de opgaven, die wij hiervoor deden. Zijn broeder verklaarde „dat die moeder in 't selve huwelijk verwillichde, maer overmits haer „swackheyt niet compareren conde.” Toch was zij in staat haar consent schriftelijk te geven hetgeen den 19 Februari inkwam, waarop de echtvereeniging plaats had.

Dat ARENT andere meesters heeft gehad dan zijn vader is niet bekend. Tot zijn 25ste jaar kan hij diens leiding hebben genoten. Toen was reeds lang de tijd voor zelfstandige studie voor hem aangebroken. En hij groeide allengs tot een meester, die soms werken leverde, die voor VAN DIJCK niet behoefden onder te doen ¹⁾, en die naar de karakteristiek

¹⁾ BREDIUS, in *Oud-Holland* V, bl. 64.

welke Jhr. Dr. JAN SIX bij de bespreking van CORNELIS VAN DER VOORT van zijn werk geeft ¹⁾ „eene grootere bekendheid, dan hij tot nog toe genoot, ten volle waard is.” Daarom is het te betreuren, dat wij nog niet genoeg stukken van zijn hand kunnen aanwijzen, om daaruit zijne ontwikkeling als kunstenaar na te gaan. Immers het oudste gedateerde stuk, dat wij van hem kennen, is uit het jaar 1586, — zoo wij de toeschrijving van dit stuk aan den meester door SIX van waarde houden —, en wij moeten nog dertien jaren later zoeken eer wij een stuk vinden, dat 's meesters monogram vertoont. In het Rijksmuseum berusten twee stukken van hetzelfde jaar 1599, een schuttersstuk en een regentenstuk, terwijl een anatomiestuk, de bekende anatomische les van Prof. SEBASTIAEN EGBERTSZ, van 1603 dagteekent.

Over een thans in drie stukken verdeelden schuttersmaaltijd, die omstreeks 1601/3 geschilderd moet zijn, en die door den Heer SIX voor het werk van PIETER AERTSZ werd herkend, sprak hij reeds in dit tijdschrift ²⁾.

In 't Museum te Kopenhagen berust een mansportret van zijne hand gemerkt A. P.

Eigenaardig is het dat de gejaarmedkte werken allen uit dezelfde periode, omstreeks het jaar 1600, zijn.

Slechts weinig van zijne werken vindt men in boedels vermeld. In een erfhuis van de Weeskamer werd in 1612 „een stuck van Aert Pietersz” voor f 2.15.— verkocht en uit een boedel van 1635 teekende BREDIUS aan „een stuck van de veroordeeling Christi.”

Bij zijn huwelijk vestigde ARENT zich in de Oude Doelenstraat. Daar woonde hij in 1587, toen hij opgeschreven werd om de capitale impositie te voldoen, doch hij bleef zoo achterlijk in de betaling, dat het cohier werd afgesloten zonder dat hij het verschuldigde had aangezuiverd. Toch was hij niet onbemiddeld. Hij woonde daar immers in zijn eigen huis, dat na zijn dood, op den 1 December 1615, door zijne erfgenamen aan den bewoner werd verkocht. Dat hij de geringe som van 1 gl. 4 st. niet betaalde moet dus een andere reden gehad hebben. Was hij wellicht afwezig, buitenslands?

Van lieverlede had hij zijn gezin zien vermeerderen. In 1584 was MARIA, zijne eersteling, geboren. PIETER en TRUYTGEN, WILLEM en LIJNTGEN en ARENT waren haar in 't leven gevolgd. Weinige jaren na de geboorte van het laatste was NEELTGEN, zijne vrouw, ziek geworden en overleden. ARENT, die een man van orde geweest schijnt te zijn, regelde spoedig de nieuwe finantiële verhouding, waarin hij tot zijne kinderen kwam te staan. Hij vervoegde zich daartoe 22 Juli 1598 ter Weeskamer ³⁾ en bewees zijnen zes kinderen

„MARITGEN, out 14 jaren, PIETER, out 13 jaren, TRUYTGEN, out 10 jaren, „WILLEM, out 8 j., LIJNTGEN, out 5 jaren ende ARENTGEN, out 3 jaren oft elx „daeromtrent, daer moeder of was NEELTGEN WILLEMSdr., te samen voor haers „moeders erff de somme van neghen hondert carl. gulden. Ende zal zijnen kinderen onderhouden in cost ende cleederen tharen jaren toe omme de vruchten

¹⁾ Oud-Holland V, bl. 20

²⁾ Oud-Holland IV, bl. '92, V, bl. 18. 19.

³⁾ Weesboek XII, bl. 211.

„van 't voirz. bewijs, daer voren specialijck verbindende zijn huis ende erve gestaen „op d'Oude Sijds Oostervoorburgwal bij 't Prinsenhoff, daer lendenen van zijn „JACOB HUYCH, aen de suytsijde, ende TRIJN LUCAS, wed. VAN ELBERT CANTERT, „aen d'oostzijde. Ende voorts generalycken alle zijne andere goederen presente en „toecomende. Des sal hij voorts blijven zitten in alle d'andere goeden, schuld ende „inschuld, welverstaende soo men naerderhandt bevinde, dat de voirsz. ARENT „PIETERSZ, staet zulcx ware, dat den kinderen meer als de voorsz. bewesen somme „voir haers moeders erf competeerde ende de voirsz. ARENT PIETERSZ hem ten „anderen huwelijcke wilde begeven, zal hij gehouden zijn, daer in hij hem mits „desen verbondt, dit voorsz. bewijs ten behoeve van zijn kinderen te verbeteren „zulx men naer billijckheyt sal bevinden te behooren. Ende 't behaechde STIJNTGEN „WILLEMSdr, gheassisteert met doctor FREDERIK GHIJSBERTSZ, medecijn, haren „voocht, in desen gecoren”
„Presentibus alle de Weesmrn.”

In het volgende jaar verbouwde hij een huis in de Prinsenhofsteeg, waarschijnlijk achter zijn huis gelegen, dat hem insgelijks toebehoorde ¹⁾, en verkocht het in het jaar 1600 aan JAN CLAESZ in den Hamburg, die er naast woonde ²⁾).

Reeds vóór 1598 had hij zich verbeterd, wat zijne woning aangaat en was hij in het huis getrokken, waarvan in bovenaangehaalde acte sprake is. Daar heeft hij zijn dagen in werkzame rust gesleten. Ten jare 1607 was hij nog gezond en wel getuige bij het testament den 12 Augustus door EGBERT HARMANSZ, opslager, voor den notaris JAC. GIJSBERTI verleden en hij teekende dit stuk met hetzelfde loopende handschrift, waarmede hij vijftientig jaren vroeger zijn huwelijks-inteekenacte bekrachtigde:

Hij mij d'eenen geuen

Maar ook voor ARENT kwamen de kwalen des ouderdoms. Hij lag ziek te bedde, toen hij den 17 Mei 1612 den notaris GIJSBERTI ontbood, om hem zijnen uitersten wil op te geven. Wij bespeuren er aanstonds uit, dat hij zijn zoontje PIETER verloren had. Hij besprak aan zijne beide jongste kinderen, uit vrees dat zij benadeeld mochten worden, ieder 300 gl. indien hij overleed vóór zij opgevoed en uitgezet zouden zijn. Overigens zouden al zijne kinderen gelijk op moeten deelen en het huishouden op den ouden voet moeten doorzetten, hetgeen het best voor zijn welstand pleit. De weeskamer werd uitgesloten en DIRK HENDRIKSZ, steenkooper, met CLAES GAEF tot voogden en administrateurs benoemd.

Eer een maand verlopen was had hij dit testament met den dood bevestigd. De tweede der zonen van den LANGEN PIER werd 12 Juni 1612 bij zijnen vader begraven. ³⁾

Was de man ouder geworden dan had hij slechts reden gehad, om zich over zijne kinderen te verheugen. Zijne drie dochters deden goede huwelijken. Toen de oudste

¹⁾ Thesauriersrekeningen 1599. Extra Ord. Uitgaven.

²⁾ Idem 1600.

³⁾ Oud-Holland IV, bl. 307.

bruiloft hield met CORNELIS JANSZ SCHONEMAN¹⁾ zat niemand minder dan BREDEROO aan en tokkelde de snaren tot een bruiloftszang. De tweede reikte hare hand aan een zoon uit een geslacht, dat reeds in 1531 een vertegenwoordiger in de schepenbank had.

Zijn zonen namen evenzeer palet en penseelen ter hand, maar of zij groot succes op de loopbaan der kunst hadden, valt moeielijk te zeggen.

De oudste van beide

WILLEM ARENTSZ DE LANGE

werd binnen onze veste geboren, in den jare 1590. Hij zoowel als zijn broeder volgde den wenk op, door VAN MANDER gegeven, dat de bijnaam „zijn geslachte niet qualijck soude gelijcken tot eenen van”. Beiden noemden zich „DE LANGE.” Beiden mochten de lichaamsgrootte van hun vader en grootvader bereikt hebben, hun groote roem werden zij niet deelachtig. In geen der oude of nieuwere werken over onze schilderschool vindt men hunne namen genoemd, tenzij in „*die Meisterwerke des Rijks-Museum*”, waarop ik bij de bespreking van ARENT terugkom. Wat het genre aangaat, waarin WILLEM werkte, het blijkt uit twee werken, die mijn vriend BREDIUS vermeld vond in den boedel van PIETER LAURENSZ SPIEGHEL 7 Aug. 1630: *een crucifix van Willem Arentsz*, door MOYAERT geschat op 36 gl., en in een boedel van 1647: *een schilderij van d'offerande gemaect door Willem Arentsz de Langhe*. Hij schilderde dus onderwerpen uit de gewijde geschiedenis en zeker ook wel andere historiestukken en allegoriën.

Op 25jarigen leeftijd verliet hij het ouderlijke huis en trad in het huwelijk met TRIJNTJE HUYBERTS, een jonge dochter slechts drie jaren jonger dan hij, die op den Nieuwendijk woonde. De huwelijksche voorwaarde werd den 22 September 1615 voor den notaris GIJSBERTI verleden. Het eerst vinden wij weer van hem melding gemaakt in 1625, toen hij den 2 Mei door Weesmeesteren benoemd werd tot voogd over de kinderen van JACOB HARDING, den broeder van den schilder LASTMAN. Eer een jaar verloopen was werd er een nieuwe voogd benoemd. WILLEM was overleden. Den 5 Maart 1626 was zijn stoffelijk overschot uit het sterfhuis op den Nieuwendijk, hoek van de Karnemelksteeg, naar de Oude Kerk gedragen onder het luiden der groote klok.

Het waren in de zeventiende eeuw vooral de Katholieken, die er op gesteld waren, dat de klok klepte, wanneer zij ter ruste werden gedragen. Waarschijnlijk acht ik het ook nog om andere redenen, dat hij het geloof zijner vaderen bleef aankleven.

Zijne twee minderjarige dochters, wien samen 1200 gl. voor vaderlijk erfdeel toekwam²⁾, kwamen onder voogdij van hunne ooms ARENT ARENTSZ en CORNELIS SCHONEMAN.

¹⁾ Het schijnt, dat in Januari 1642 diens boedel bij executie verkocht werd. Hij woonde in de Kalverstraat in 't witte paard. Onder den hamer kwamen verschillende schilderijen, o. a. een triptiek, een schilderij van de H. Maagd en ook een eikenhouten altaar met kandelaars.

²⁾ Weesboek XX, bl. 89. 27 October 1626.

ARENT ARENTSZ DE LANGE.

Een half jaar na WILLEMS huwelijk was er weer bruiloft in de familie. ARENT volgde zijns broeders voorbeeld en liet zich in de huwelijksfuik vangen. Als ware het om den band, die hem aan zijn broeder verbond, nog nauwer toe te halen; verzwagerde hij zich door dit huwelijk met hem, want hij schonk zijn hart aan AELTJE HUYBERTS. Den 5 April 1616 passeerde men de huwelijksche voorwaarde, die ons een kijkje gunt op de bezittingen en den vermogenstoestand van LANGE PERS meest bekenden zoon AERT.

Hij had bezeten het huis, waarin hij kwam te sterven, op den Voorburgwal bij de Varkenssluis, geschat op 4000 gl.; een huis in de Doelenstraat, geschat op 4730 gl.; de helft van een huis in de Pijlsteeg, en drie vijfde parten in de nog onverkochte twee huizen te Antwerpen. Van de laatstgenoemde aandeelen is de waarde niet opgegeven. Toch zal men wel mogen aannemen, dat AERT een man was geweest, die over ongeveer 15000 gl. te beschikken kon hebben.

De bruidegom bracht nu een vijfde in al die vaste goederen ten huwelijk aan, welke hij evenwel had belast met 600 gl. tot verval van bruiloftskosten, uitzet, juweelen voor de bruid enz. Zij bracht daarentegen mede 1500 gl. aan baar geld en hare ouders zouden haar nog eene vrije bruiloft verschaffen. De verzwagerde broeders en kunstge-nooten teekenden het stuk

Oront Oront B de Langedon
William G. de Lange

Den volgenden dag gingen de jongelui voor de rood deur, maar het huwelijk werd eerst den 24 Mei door schepenen voltrokken.

Uit een koopcontract van 22 September 1631, waarbij de vermogende plateelbakker HAYE ESDRÉ een huis in de Gravenstraat in eigendom verwierf en waarbij ARENT als getuige stond, ervaren wij, dat hij toen nog in leven was. Drie maanden later treedt hij op, in zijne kwaliteit van voogd over zijn broeders kinderen in eene acte van 10 December 1631¹⁾. En nog in Januari 1636 deelde hij mede in de nalatenschap van zijn buitenslands vermisten neef PIETER DIRKSZ DE LANGE²⁾.

In de registers der erfhuizen van de weeskamer komt sub Februari 1637 een niet zeer begrijpelijke aantekening voor, dat op dien dag de goederen van ARENT ARENTSZ

¹⁾ Prot. Not. F. VAN BANCHEM. Amst.

²⁾ Prot. Not. LAUR. LAMBERTI. Amst.

DE LANGE verkocht waren en dat de opbrengst ten beloope van gl. 263:13:— aan CORNELIS JANSZ SCHONEMAN was uitgekeerd. Eene specificatie van die goederen heeft daar geen plaats gevonden, zoodat wij niet weten, wat er in veiling werd gebracht, en slechts kunnen gissen, waartoe die veiling geschiedde. Het ligt voor de hand aan te nemen, dat hij kort te voren overleden was en zijne nalatenschap aan neefjes en nichtjes vermaakt had, voor wier belangen SCHONEMAN als voogd optrad. De opteekening in het Erfhuizenboek van de Weeskamer heeft anders geen zin.

Hij is echter, naar het schijnt, hier ter stede niet begraven.

Onze meester ARENT ARENTSZ heeft een slechts weinig ouderen tijd- en stad- en naamgenoot gehad, die, evenals hij, de kunst beoefende. Dat dit gemakkelijk aanleiding tot verwarring kan geven is lichtelijk te begrijpen. Reeds heeft zij plaats gehad in het jongste werk van mijn vriend BREDIUS ¹⁾. Het zou mij allerm minst passen den schrijver daarvan een verwijt te maken, omdat ik zelf tot voor weinige weken het gevoel van BREDIUS deelde.

De meester hier bedoeld werd in den regel naar het huis, door hem met zijne beide broeders in eigendom bezeten, genoemd

ARENT ARENTSZ CABEL. ²⁾

Blijkens mijne aantekeningen en degene, die BREDIUS mij ter inzage gaf, was hij in 1618 nog jongman. Reeds blijkt hieruit duidelijk, dat hij met LANGEN PIERS kleinzoon niet identiek is, hetgeen in de volgende regelen nader zal worden bewezen.

Den 3 Mei 1619 ondertrouwde hij met JOOSJEN JANS. Uit de in het kerkelijk huwelijks-inteeckenregister geboekte acte blijkt, dat hij toen 33 jaren oud en alzoo omstreeks 1586 geboren was. Zijn huwelijk met de 27jarige werd den 19 Mei te Sloten voltrokken.

De meester onderteevende

Arent Arentsz Cabel

Den 5 December 1621 maakten de echtgenooten voor den notaris RUTTENS hun mutueel testament.

Hij bereikte geen hoogen leeftijd, reeds in October 1635 wordt JOSINA JANS zijne kinderlooze weduwe genoemd. Zij was toen op het punt van te hertrouwen en leverde nu de erfenis haars mans, waaronder haar aandeel in het huis „de Cabel” op de Prinsengracht over de Noordermarkt, aan diens broeders ³⁾, waarvan de eene JAN ARENTSZ CABEL en de andere JAN ARENTSZ BLOKEMAKER heette, over.

¹⁾ *Die Meisterwerke des Rijks-Museum.*

²⁾ Zonder bekende reden wordt hij in het Rijks-museum AERT AERTSZ genoemd.

³⁾ Prot. Not. G. COREN. Amsterdam.

In den boedel van ARENT PIETERSZ BRUGHMAN (1 Januari 1635) vond BREDIUS vier stukken van dezen meester beschreven met zijn vollen naam: *een stuck sijnde een St. Pieters visschuyt; een stuck sijnde een vogelschietery en twee stucken sijnde een visserij.*

In den boedel van JAN VAN DER ELST, 4 September 1641, en in dien van JACOB ANDRIESZ WORMBOUT, 10 Juli 1649, vond hij nog stukken vermeld van ARENT ARENTSZ, zonder den toenaam, zijnde landschappen en een wintertje.

DOZY teekende eindelijk aan¹⁾ uit een boedel van 9 November 1637, *een wintertje en een somertje* van dezen meester, verkocht voor 38 gl.

Hij merkte zijne schilderijen met een dubbele A

Verschillende zijner werken zijn in musea en verzamelingen bewaard.

Twee er van bevinden zich in het Rijks Museum; een in het Museum Boymans te Rotterdam; een in het Museum te Antwerpen; een is in het bezit van den Heer BREDIUS; twee in dat van Graaf LUCKAER te Altfranken bij Dresden; een kwam kortelings in den handel te Berlijn voor.²⁾

Alle zijne schilderijen, hetzij dan landschapjes in winter- of zomerdos, watergezichtsjes of vogeljachtjes, zijn aan het bedrijf van den visscher of van den jager gewijd.

Wanneer deze stukjes met recht aan zijn penseel worden toegewezen, dan is het tot dusverre niet mogelijk te zeggen welke richting door ARENT DE LANGE werd beoefend.

DIRK PIETERSZ BONTEPAERT.

Na de kunstenaars van den mansstam van den LANGEN PIER te hebben besproken en onze aandacht ter loops te hebben geschonken aan enkele zijner afstammelingen uit zijne dochters of kleindochter geboren, moeten wij ons thans bepalen bij den schilder DIRK PIETERSZ BONTEPAERT, die uit zijn huwelijk met PIETER PIETERSZ' I oudste dochter, o. a. drie zoons verwekte, die hun leven evenzeer aan de kunst hadden gewijd, en den naam SANTVOORT aannamen.

Toen TRUYTGEN PIETERSZ, die, gelijk wij zagen, te Haarlem was geboren, den leeftijd van 23 jaren had bereikt, ondertrouwde zij den 21 Juni 1603, daags nadat de scheiding des boedels van haren vader was gepasseerd, met DIRK PIETERSZ, die reeds sedert den tweeden dier maand door huwelijksvoorwaarden aan haar verbonden was. De slechts twee jaren oudere bruidegom woonde in de kalverstraat [en werd geassisteerd met zijnen vader PIETER DIRKSZ, die hem een huis in het Zwartepaerdsteegje, wellicht

¹⁾ *Archief voor Ned. Kunstgesch.* VI, bl. 34.

²⁾ Mededeeling van den Heer BREDIUS.

achter zijn huis gelegen, ten huwelijk mede gaf. Het was waarschijnlijk, dat hij den naam BONTEPAERT aannam naar zijn huis of naar het daaraan gespijkerde uithangbord, ik vond hem althans soms „in 't bonte paerdt” genoemd, ja, enkele malen ook wel „Witte paerdt,” hetgeen evenwel eene vergissing zal geweest zijn, begrijpelijk misschien voor ieder, die het bonte paard van het uithangbord mocht aanschouwen. Daar de Kalverstraat de aanzienlijkste stand te dien tijde was, mogen wij aannemen, dat het het jonge echtpaar aan niets haperde, hetgeen nadere bevestiging vindt in de omstandigheid, dat onze kunstenaar er eene schoone verzameling van prenten en teekeningen op nahield en o. a. geld terleen verstrekte aan PIETER GERRITSZ COSIJN, die een weinig solvent persoon was, gelijk wij hebben gezien.

Bij gelegenheid van de auctie CONINCXLO (1607) hebben wij ook hem onder de koopers vermeld gevonden, zoowel als zijn leerling PIETER JANSZ SNOECK; en wanneer vele jaren later, in April 1621, de boedel van JAN JANSZ, schilder, wordt onder den hamer gebracht, heeft hij den lust nog niet verloren om zijne kunstschaten te verrijken. Wat wonder, dat het langzamerhand der moeite waard was geworden omtrent de verzameling uitdrukkelijk eene bepaling in het testament te maken, dat door de beide echtgenooten, den 11 December 1635, voor den notaris LAMBERTI werd verleden, en waarbij zij wederkeerig den langstlevende bespraken behalve de „schilderijen soo opgemaect als nyet, papierenkonst, allerhande verven” al het huisraad, zilver- en verguldwerk, en al de kleederen en kleinodiën, benevens eene som van f 1000.—

Tusschen 1607 en 1635 heb ik telkens de sporen van zijn verblijf hier ter stede ontdekt. Nu eens staat hij als getuige, dan weder als voogd, soms als kooper of geldschieder, en enkele malen als taxateur van schilderijen vermeld.

Hij was inmiddels vierenzestig jaren oud geworden, en schijnt zijn naderend einde voorzien te hebben, toen hij den 7 Juli 1642 eenige onderhandsche beschikkingen ten aanzien van zijne kinderen maakte. Vijf dagen later werd hij in de Nieuwe kerk begraven.

Zijne weduwe bleef in den boedel zitten. Zij was „van Godt Almachtigh met „blintheyt gevisiteert” en overdenkende de broosheid des menschelijken levens, maakte zij 5 Januari 1643 eenige codicillaire beschikkingen over hare na te laten goederen. MAGDALENA, hare dochter, zou al hare kleederen ontvangen, de zoons daarentegen ieder een deel in het potgeld, het zilverwerk, de prenten, boeken en teekeningen, terwijl zij met hun vieren den inboedel zouden deelen. Het minderjarige dochttertje van den vooroverleden zoon PIETER zou zich daarvoor moeten tevreden stellen met 240 gl. De voogdij over dit meisje zou voortaan niet meer mogen waargenomen worden door ABRAHAM, haren oom, wegens zijne wreveligheid en ongebondenheid. Eindelijk verdeelde zij hare vier huizen zoodanig, dat daarbij rekening werd gehouden met het feit, dat JACOB, die nu met DIRK voogd werd, door haren man in eene ijzernerij gezet was.

Vier jaren later is zij op dezen uitersten wil gestorven, en den 19 Augustus 1647 werd hare nalatenschap, die ongeveer 58000 gl. bedroeg, tusschen hare kinderen gescheiden.

Wij mogen den reeds met een enkel woord vermelden, vooroverleden zoon

PIETER DIRKSZ SANTVOORT,

op grond van zijn doopnaam, als den oudsten van de zoons beschouwen. Wanneer hij geboren is en welke reden hij en zijne broeders kunnen gehad hebben, om zich met den naam van het bekende visschersdorpje te noemen, kunnen wij gemakkelijk gissen.

Een van de verloren schuttersstukken, waarvan aanteekening gevonden wordt in de papieren van Jhr. Dr. J. P. SIX ¹⁾, stelde het corporaalschap van kapitein EGBERT VINCK voor en werd 1586 geschilderd. Onder de namen der personen, daarop voorgesteld, treffen wij ook dien aan van PIETER DIRKSZ SANTVOORT, dien wij als de vader van DIRK PIETERSZ BONTEPAERT mogen aanmerken. Beiden zullen zich naar de gewoonte der dagen genoemd hebben naar huis of uithangbord en de kleinzoons, die het huis het Bontepaert niet bewoonden, hebben voorzeker 's grootvaders naam weer opgenomen.

Reeds uit 1626 dateert een van zijn werken. Hij kan dus niet lang na het huwelijk van zijne ouders geboren zijn.

Den 3 Juni 1633 zien wij hem ten huwelijk aanteekenen met de 28jarige MARRETJE COERTEN. Hij woonde toen op de Koningsgracht (Singel) en wordt uitdrukkelijk in de acte, welke in het puiboek ingeschreven werd, schilder genoemd.

PIETER had 3000 gl. mede ten huwelijk gekregen, en had er weldra nog eenige honderden guldens bij overgelegd, zoodat zijne vrouw, nadat hij was overleden, haar dochttertje, na vaders dood geboren, de som van bijna 3900 gl. voor vaderlijk erfdeel kon bewijzen ²⁾.

Slechts een paar jaren na zijn huwelijk rukte de dood hem van de zijde zijner zwangere vrouw weg. Den 19 November 1635 werd hij in de Nieuwe Kerk begraven.

HAVART in zijne *l'Art et les Artistes Hollandais* ³⁾ geeft eene fac-simile van zijne handteekening bij gelegenheid der ondertrouw. Duidelijk schreef hij: PIETER DIRKSZ SANTVOORT. De fransche schrijver vraagt nu op grond van de door hem het eerst gevonden huwelijks-inteekenacte rectificatie van de meening, door den Heer VAN DER WILLIGEN in zijn werk over de Haarlemsche kunstenaars uitgesproken, dat PIETER VAN SANTVOORT, die in den jare 1681 te Haarlem begraven werd, een Haarlemmer was. De Heer HAVART, die in dit opstel de eene gewaagde conjectuur op de andere stapelt, schijnt het hier bij het rechte einde te hebben. Inderdaad is er geen redelijke grond om aan te nemen, dat PIETER iets met Haarlem te maken had, nu het mij, dank zij der welwillende medewerking van den Heer C. J. GONNET, archivaris in de provincie Noord-Holland, gebleken is, dat op den door VAN DER WILLIGEN opgegeven dag geen PIETER, maar een zekere JAN PIETERSZ SANTVOORT werd ter aarde besteld, zonder dat er buitendien eenige aanleiding is om te veronderstellen, dat deze JAN in het gilde van St. Lucas had tehuis behoord.

Maar als wij Haarlem nu voor goed buiten rekening kunnen laten, dan blijft het

¹⁾ *Oud-Holland* V, bl. 7. ²⁾ Weesboek XIII, bl. 83. ³⁾ Dee IV, bl. 185—190.

nog de vraag, of wij Amsterdam de eer moeten geven, die VAN DER WILLIGEN voor zijne stad trachtte te veroveren. Men kan althans eenigen twijfel blijven voeden of de kunstenaar, die zich op de weinige van zijne hand bekende werken PIETER VAN SANTVOORT noemt, dezelfde persoon is, die, als hij zijne handteekening schrijft, het VAN weglaat.

Er zijn evenwel genoeg gronden, die vóór eene bevestigende beantwoording van deze vraag pleiten.

GILLES VAN SCHIJNDEL sneed en DANCKERTS gaf een gravurette uit naar een van zijne landschappen. De plaatsnijder zoowel als de uitgever werkten te Amsterdam.

In een inventaris van een Amsterdamschen boedel, in Juni 1647 opgemaakt, waarin zich enkele schilderijen bevonden, die door HENDRIK UYLENBURGH werden getaxeerd, komen naast twee werken van DIRK SANTVOORT, (die ook ééns VAN SANTVOORT genoemd wordt) en een van REMBRANDT, ook een landschap voor van PIETER VAN SANTVOORT. Merkwaardig is de hooge taxatie, want terwijl „een jonge tronie” van DIRK op 12 gl., „een tronie nae REMBRANDT” van DIRK op 10 gl., en een tronie van REMBRANDT zelve op 60 gl. geschat wordt, taxeerde UYLENBURGH PIETERS stuk op 42 gl. Wij bemerken hieruit welk een geacht kunstenaar hij in zijn tijd was.

Het luttele getal bekende werken van zijne hand wijst buitendien op een meester, wien door de natuur slechts een korten levenstijd was gegeven.

Zoolang wij nu geen tweeden PIETER kunnen aanwijzen, die een langeren of anderen werktijd dan PIETER DIRKSZ SANTVOORT had, zullen wij mogen aannemen, dat P. VAN SANTVOORT dezelfde persoon is als DIRKS broeder, bij wien wij het geval, dat zich hier met PIETER voordoet, straks zich zullen zien herhalen.

BREDIUS deelde mij mede, dat zich in de Albertina te Weenen een fraai met de pen uitgevoerd landschapje bevindt, fijn maar toch echt artistiek van bewerking, gemerkt: P. V. SANTVOORT 1626.

In de verzameling van den Heer VAN DER WILLIGEN bevond zich een paneeltje, hoog 30, breed 41 cm. in den linkerbenenhoek beteekent: P. v. SANTVOORT fe. dat door den Heer D. FRANKEN Dzn., thans te Vésinet (Frankrijk), werd gekocht. De tegenwoordige eigenaar was zoo vriendelijk mij daarvan de volgende beschrijving te geven.

„Van links af kronkelt een weg tegen een kleine hoogte, ook links op en verliest „zich tusschen een paar huizen door boomen beschut. De rechterkant der schilderij wordt „ingenomen door struikgewas op den voorgrond; daarachter een ijsveld, waarop schaat- „senrijders, een man met een ijsslede, enz. De achtergrond wordt ingenomen door een „stadje, dat tegen eene hoogte is aangebouwd.”

„Alles is in het grauw, behalve de struiken, die bruin zijn, en een paar beeldjes „op den voorgrond op den weg, en bij de huizen op de kleine hoogte, die met een tikje „rood zijn gekleurd.”

„Men zou zeggen een gegraveerd landschapje van JAN VAN DE VELDE in schilderij.

„VAN BREUGHEL, zooals KRAMM zegt, heeft het niets.”

Hier en daar moeten nog andere werken van hem schuilen, doch voorshands is dit het eenige, wat ik aangaande zijne werken kan mededeelen.

ABRAHAM DIRKSZ SANTVOORT.

Bij KRAMM wordt over dezen meester heel wat gezegd, dat niet ter zake afdoet. Het ongeluk van dezen SANTVOORT is, dat er ook een kunstenaar heeft geleefd, die wegens naamsovereenkomst gemakkelijk met hem kan worden verward. ANTHONY VAN SANTVOORT, bijgenaamd: de Groene ANTHONY, spookte voortdurend in het toch voor vergissingen zoo ontvankelijke brein van den Heer KRAMM. Gelukkig heeft PINCHART in zijne *Archives des Arts* de zaak beter ingezien, en begrepen dat een kunstgraveur ook wel eens minder kunstigen arbeid te verrichten heeft gehad.

Laat ons eens zien wat wij ter opbouwning van zijne biografie kunnen bijdragen.

Dat hij een lastig gehumeurd persoon was, die in zijn jeugd tamelijk ongebonden had geleefd, weten wij uit het testament zijner moeder. Hij schijnt dat leventje echter moede geworden te zijn en zich te hebben laten temmen door eene Geldersche, die te Rotterdam op den Schiedamschen dijk woonachtig was en ELISABETH DE KRUYFF heette. Met haar ondertrouwde hij den 31 December 1644. Als zijne woonplaats gaf hij op de Hartenstraat, waar hij toen zijn verblijf schijnt te hebben gehad. Den 17 Jannari 1645 werd het huwelijk aan de Rotte gesloten. Reeds in hetzelfde jaar ontmoeten wij hem als graveur en uitgever van prenten te Breda, alwaar hij twintig jaren later nog is werkzaam geweest, wellicht met een tusschenpoos, dat hij te Brussel woonde, en het schoone profiel van die stad sneed. Behalve het bij KRAMM aangehaalde werk van PINCHART geeft ook de *Messenger des sciences historiques, des arts et de la bibliographie de Belgique*, 1854, getuigenis van zijne werkzaamheid. De meeste zijner prenten zijn geteekend: A. SANTVOORT. Toch wordt hij meermalen in de Stadsrekeningen van Breda VAN SANTVOORT genoemd.

WEIGEL noemt hem een leerling van REMBRANDT. Wij kunnen deze meening nog niet uit oorkonden staven.

In Aug. 1647 was hij te Amsterdam tegenwoordig, om de scheiding der ouderlijke goederen bij te wonen. Hij onderteekende de acte volgenderwijs :

Abraham Dirksz Santvoort

Schoon ver van hen verwijderd bleef hij althans in den eersten tijd op goeden voet met zijne verwanten. Als getuige zien wij hem den 12^{den} Juli 1648 staan over den doop van een kind van DIRK, en in het testament van dezen van 16 Mei 1648, wordt hij nog met een legaat van f 1000.— bedacht, terwijl hem in een nader van 19 November 1652

te zamen met zijn broeder JACOB, DIRKS na te laten prenten en teekeningen worden vermaakt¹⁾. Verder vinden wij in de Amsterdamsche archieven geen spoor meer van hem.

Nog voorzag hij een bij den boekverkooper GERRIT VAN GOEDESBERGEN te Amsterdam, in 1666 uitgekomen boekje getiteld „*Cleopatra*” van aardige prentjes. Hij had toen reeds een lang en werkzaam leven achter den rug, want tamelijk groot is het aantal prenten, vooral titeltjes en boekprentjes, dat aan zijn burijn het aanschijn dankt. Maar ook als teekenaar mag hij genoemd worden. Hij teekende zelf het door hem gegraveerde portret van Prof. HOORNBECK, en evenzeer dat van Ds. FRANC. PLANTE door SUYDERHOEF in koper gebracht.

Het schijnt den eerst zoo loszinnigen ABRAHAM stoffelijk nog al goed te zijn gegaan. En naar den geest heeft hij zich verbeterd, zoodat hij zijnen kinderen den weg des heils heeft kunnen wijzen.

DIRK DIRKSZ SANTVOORT.

Niet ten onrechte verwondert HAVART er zich over, dat van een kunstenaar, wiens naam thans met eere onder die van de sieraden der Hollandsche school wordt genoemd, door geen onzer kunstbiografen wordt gewag gemaakt vóór KRAMM het weinige wat hij wist mededeelde. En dit mag te meer verbazing wekken nu wij uit het betrekkelijk groote aantal portretten door hem geschilderd, waarvoor de voornaamste burgers der stad, hunne vrouwen en dochters poseerden, tot de overtuiging zijn gekomen, dat hij de conterfeiter à la mode van de groote wereld was wel gedurende meer dan vijftien jaren vóór en eenige jaren na het midden van de zeventiende eeuw.

Het is weder aan de ijverige nasporingen van mijn vriend BREDIUS te danken, dat wij, wanneer wij 's mans geboortejaar willen weten, kunnen verwijzen naar den catalogus van het Rijks-museum. Geboren in 1610 was hij slechts weinige jaren ouder dan REMBRANDT, wiens invloed hij blijkbaar heeft ondergaan, want zoo hij zich al niet gedurende eenigen tijd in diens werkplaats onder het oog des meesters heeft geoefend, zeker heeft hij diens werk bestudeerd. In eene inventaris toch van 1647 vond BREDIUS vermeld: „*een trony nae Rembrandt van Dirk Santvoort*” door UYLENBURG geschat op 10 gl., terwijl een origineel schilderij van SANTVOORT 12 en een van REMBRANDT 60 gl. wordt waardig geacht.

Dat hij zelf een vurig bewonderaar van den grooten meester was blijkt niet alleen uit zijn werk. Toen hij op den 12 Juli 1648 een zoontje in de Oude kerk liet doopen gaf hij het den naam van REMBRANDT, en als dit jongetje hem weldra weder wordt ontruikt en er vier jaren later weder een zoontje in de Nieuwe kerk ten doop wordt gehouden, geeft hij het weder denzelfden naam²⁾.

1) *Oud-Holland*, III bl. 312.

2) *Oud-Holland*, III bl. 312. Men kan hiertegen aanvoeren, dat DIRKS schoonvader REM heette, hetgeen eene verkorting van REMBRANDT schijnt te zijn. Maar dit komt mij voor het geval niet te wezen, immers BAERTJE, DIRKS vrouw, komt in 1646 voor als erfgenaam van haren broeder REM REMMETSZ PONT. Des vaders voornaam voluit geschreven is dus het minder gebruikelijk REMMITS geweest.

PIETER AERTSZ.

Uit de ouderlijke nalatenschap, in 1647 door de kinderen gescheiden bij eene acte welke DIRK volgenderwijze bekrachtigde met zijne handteekening:

Dirk van der Maes

werd hem het huis op den zuiderhoek van de Molensteeg aan den O. Z. Achterburgwal gelegen, waarin zijn grootvader het eerst de kunst had uitgeoefend, toebedeeld. Daar woonde hij echter reeds toen hij den 14 Januari 1641 met BAERTJE, de eenige dochter van den op de Breestraat woonachtigen REM PONT, kleindochter van WILLEM JANSZ UYL en dus van moederszijde ook eenigzins aan de kunst verwant, voor commissarissen van huwelijkszaken verscheen, om hunne geboden te laten inteekenen. Het huwelijk ging niet aanstonds door; welke verhindering er opkwam weten wij evenwel niet, zeker is het, dat eerst den 4 Juni 1641 de huwelijksche voorwaarden voor den notaris LAMBERTI werden verleden. De bruidegom was daarbij geassisteerd met zijne beide ouders en met EVERT CRIJNSZ VAN DER MAES, zijn oom, terwijl de bruid bijgestaan werd door CLAES PONT, haren broeder, die in „het Schaep” op de Breestraat, waarschijnlijk het ouderhuis, woonde en in Augustus 1652 overleed, benevens door eenige andere verwanten en den secretaris BAREND JANSZ, te zamen hare voogden.

Beide partijen waren wel bemiddeld. Uit latere bescheiden weten wij zelfs het juiste cijfer van hetgeen DIRK ten huwelijk aanbracht, t. w. 14116 gl., waaronder waarschijnlijk ook DIRKS „kunst van teyckeningen ende printen ende oock boecken van dien” begrepen waren. Aangezien wij weten uit de scheidingsacte der ouderlijke nalatenschap, dat hij 3000 gl. voor huwelijksgoed moest inbrengen, moet dit grootere cijfer op de erfenis slaan, vermeerderd als deze was met het montant zijner eigene bespaarde penningen, die wij thans op ongeveer 3000 gl. kunnen becijferen. Het schilderen van portretten schijnt dus lang niet onvoordeelig te zijn geweest, als men er maar genoeg van te doen had, en daarbij voorzichtig en zuinig genoeg was, om een duitje op te leggen. En dit juist zien wij nu en later DIRK telkens doen. Hier geeft hij geld op rente uit, daar vinden wij hem vermeld als kooper van een huis, dat hij weldra verhuurde. Het is duidelijk, DIRK SANTVOORT is een van de weinige hollandsche schilders, die er warm inzitten en die behalve hun kunst uit te oefenen, nog te zorgen hebben voor de belegging van een tamelijk vermogen in vaste eigendommen en in schuldbrieven. Wellicht was de 10 roede grooten tuin op het Weesp pad gelegen, die hij in 1670 aan de stad verkocht ¹⁾, vroeger zijn buitenplaatsje geweest. Reeds in 1650 treedt hij op als eigenaar van het huis „de Pynas” op de Breestraat dicht bij de Hoogstraat, dat hij toen liet verbouwen, wellicht met het voornemen, om het later zelf te betrekken. Nog in 1652 was hij in het oude huis op den hoek van de Molensteeg gevestigd, maar vijf jaren later, gaf hij reeds de Breestraat als zijne woon-

¹⁾ Stads Schepenkennissen II, bl. 121.

plaats op. Hij had BAERTGEN door den dood verloren, wellicht kort na Januari 1653 toen zij ziek op den stoel zittende samen met haren man getesteerd had.

Slechts weinige jaren zouden er verlopen en DIRCK had weder het oog geslagen op eene eerzame aan de Haarlemmerstraat woonachtige weduwnaar genaamd CATHARINA RIEUWERTS. Den 8 November 1657 ging ons tweetal voor de roo'deur, nadat zij reeds den 1sten een mutueel testament hadden gepasseerd, waarbij den langstlevende 6000 gl. werd besproken en bepaald werd, dat de kunstwerken en de boeken immer zouden blijven aan de zijde des mans.¹⁾

Een fatsoenlijk en welgesteld man als SANTVOORT, die als kunstenaar goed stond aangeschreven, moet ook onder zijne kunstbroeders geëerd en gevierd zijn geweest. Het bewijs hiervan vinden wij in zijne verkiezing tot overman van het St. Lucasgild, in welke kwaliteit wij hem in 1658 genoemd vinden²⁾.

Bij dat al was SANTVOORT een man, die het met den geloove ernstig opnam. Hij was eigenaar van eene hofstede genaamd „de Rosenboom” in de Buiksloter-meer, welke hij verhuurd had aan DIRK VAN WERKHOVEN. Het schijnt hem ter oore gekomen te zijn, dat deze in 1664 daar ter plaatse openbare paapsche kerk hield, waarmede SANTVOORT gansch niet gediend was, waarom hij hem bij deurwaarders exploit deed insinueeren zich hiervan te onthouden of het huis te ruimen³⁾.

Was DIRK bij zijn liefde voor kunst ook een liefhebber van boeken geweest, zijn eenige zoon, in 1647 geboren, zou zich uitsluitend aan de wetenschap wijden. In 1662 wordt hij student genoemd, en hij heeft inderdaad den doctorstitel in de rechten gehaald. Waar hij gestudeerd heeft weten wij niet. Ware hij naar de Leidsche alma mater gegaan, dan had hij daar in 1668 zijne te Breda geboren neven DIRK en NICOLAAS, beide als theologanten, de eerste 21 en de tweede 19 jaren oud, kunnen ontmoeten.⁴⁾

DIRK SANTVOORT is een kunstenaar geweest, die onder de groote meesters der hollandsche school zeker verdient genoemd te worden. Wat zijn talent vermocht, zien wij het best uit het schoone doek, waarop de regentessen van het Spinhuis ten jare 1638 zijn uitgebeeld. Maar ook andere enkele portretstukken spreken voor zijne ongemeene bekwaamheid in het portretgenre. Behalve de zeven nummers, waarop het Rijks-Museum kan wijzen, breng ik de beide stukken in herinnering welke in April 1887 op de tentoonstelling waren, door de vereeniging „Rembrandt” georganiseerd. Het waren de portretten van de jeugdige EVA GEELVINCK, geboren in 1610, echtgenoot van HENDRIK BICKER, en dat van de reeds bejaarde EVA BICKER, geboren omstreeks 1608, sedert 1640 echtgenoot van FREDERIK ALEWIJN. Het eerstgenoemde portret, een waar meesterstukje, dat thans met het portret van haren echtvriend in het kabinet van den kunstlievenden Heer F. H. WENTE, alhier, berust, dateert ongetwijfeld uit den tijd, waaruit de meeste werken dagteekenen tusschen 1633 en 1650, maar het andere, waarvan de Heer D. C. MEIJER Jr.

1) Prot. Not. Tou. Amst. 2) Arch. voor Nederl. Kunstgesch. III bl. 118. 3) 24 Maart 1664. Prot. Not. Pont. Amst.

4) Zij hadden een nog jongeren in 1658 geboren broeder PIETER, in 1677 te Utrecht en in 1699 honoris causa ter verkrijging van het doctoraat in de Theologie in het album studiosorum te Leiden ingeschreven. Over dezen PIETER SANTVOORT en zijn wonderlijken levensloop zie men KIST en ROYAARDS, *Kerk. Archief*. VII blz. 400, VIII, blz. 190.

alhier eigenaar is, moet geschilderd zijn toen Mevrouw ALEWIJN, zoo niet over, dan toch zeker bij de vijftig jaren oud was. Indien ik mij niet vergis zijn werken uit dien tijd zeldzaam. Waarschijnlijk heeft de meester na het verlies van zijn BAERTGEN in 1653 palet en penseelen slechts weinig meer ter hand genomen, zonder daarom zich evenwel geheel aan de kunst te onttrekken, althans twee jaren vóór zijn dood taxeerde hij nog met JOHANNES SPILBERGH de schilderijen in den insolventen boedel van ISAACK OYENS.

De volgende portretstukken, waarvan ik de opgaaf aan den Heer E. W. MOES verschuldigd ben, werden, voor zoover zij geteekend zijn, allen vóór 1653 vervaardigd:

In Museum BOYMANS te Rotterdam. Jonge herder op de fluit spelende, pendant makende met eene jonge herderin. Het eerste stuk gemerkt D.V.S. 1632.

Bij Jhr. HOOFT VAN VREELAND te Amsterdam. Portretten van GERRIT PAUW 1637 en zijne vrouw..... JONKKEYN.

In het Armenhuis te Amsterdam. Regentenstuk met vijf figuren, tegenhanger van de regentessen van 1638 in het Rijks-museum.

Bij Mevr. KIPS-VALCKENIER te Leiden. Damesportret 1640.

Bij Douair. BACKER-DE WILDT, te Amsterdam. Portretten van DAVIDT DE WILDT 1640 en zijne vrouw ELISABETH V. D. VOORDE. Kinderportret ten voeten uit 1641.

In het Museum te Darmstadt. Meisjesportret ten voeten uit 1644.

Bij Jhr. Mr. V. DE STUERS, te 's Gravenhage. Portret van ADRIAENTJE ROSENKRANS. gemerkt D. V. SANTVOORT.

Bij baron CALKOEN, aldaar. Verschillende portretten.

Bij baron OPPENHEIM, te Keulen. Vrouwenportret.

In het Museum te Glasgow. Meisjesportret.

Zonder aanmerking is zijn werk niet. BREDIUS, die de verdienstelijke uitvoering der aangezichten roemt, heeft slechts weinig lof over voor de handen. Waar hij zich aan een bijbelsch onderwerp, gelijk er een in het Louvre wordt aangetroffen (Christus te Emaus gemerkt D. V. SANTVOORT 1633) waagt, kan hij, volgens bevoegde beoordeelaars, niet op groot meesterschap roemen. Het is waar deze schilderij dateert uit 1633 en men kan uit dit enkele specimen den meester in zijne verdere ontwikkeling in dit genre natuurlijk niet beoordeelen. Men behoort dus af te wachten, dat er meer werken van hem zijn aan het licht gebracht.

Intusschen wijs ik er op, dat twee van zijne oudste gejaarmerkte stukken den naam insgelijks met een voorgevoegd: VAN dragen.

Had hij tusschen 1650 en 1680 meer geschilderd, dan zouden bij de aanwezigheid van veel portretstukken uit zijn vroegen tijd, ongetwijfeld meer paneelen uit die latere periode tot ons gekomen zijn.

DIRK overleed in het begin van Maart 1680 in zijn huis op de St. Anthonisbree-straat, op zeventig jarigen leeftijd en werd den 9^{den} begraven in de Nieuwe Kerk.

KUNSTSMEEDEWERK.

HET IJZEREN HEK VAN DE BUITENPLAATS „VREEDENHOFF” AAN DE VECHT.

WIE zich een denkbeeld wil vormen van den rijkdom van onze groote kooplieden uit de vorige eeuw, kan niet beter doen dan door middel van de vele prentwerken, die verschenen zijn, zich een blik te gunnen in de buitenverblijven, die langs de toen zoo zeer gezochte waterwegen aangelegd werden, om des zomers door de gezinnen der handeldrijvende patriciërs uit alle hollandsche steden te worden bewoond.

Niet alleen verreezen op den rijk met verschillende boomen en heesters beplanten bodem buitenhuizen, bijna kasteelen gelijk, waaraan het edelste marmer en de zeldzaamste houtsoorten evenmin gespaard werden als aan de paleizen, die binnen de steden 's winters werden betrokken, maar ook de tuinen, moezerijen en boomgaarden werden op zoo koninklijke wijze ingericht en onderhouden, dat zij de bewondering van landgenoot en vreemdeling wekten.

Waar aan het genot van het buitenleven zoodanige offers werden gebracht, is het begrijpelijk, dat de eigenaars onderling gingen wedijveren in het oprichten van koepels en kolonades, grotten en fonteynen, die, met beelden versierd, den bezoeker met zijne gedachten in de schoone landschappen van Arcadie konden verplaatsen.

Diezelfde wedijver schijnt te hebben bestaan in het vervaardigen van de hekken, waarmede de buitenplaatsen werden afgesloten en de bewoners zich rust en vrijheid in het naar hunnen smaak gekweekte stukje natuur verzekerden.

Zulke hekken vond men wellicht nergens fraaier dan langs de oevers van Vecht en Amstel, waar de machtigste handelsvorsten hunnen zin voor het landleven bevredigden.

Onder al deze hekken, waarvan er thans nog slechts enkele bestaan, spant het hek van de onder Loenen gelegen hofstede „Vreedenhoff”, toebehoorende aan den heer JACOB BACKER Jr., directeur van het Grootboek der nationale schuld te Amsterdam, de kroon.

Door de vriendelijkheid van den Heer J. A. F. BACKER, burgemeester van Loenen, zijn wij in staat gesteld eene afbeelding van dat hek te geven, vervaardigd naar een photogram door hem zelven opgenomen.

Ongelukkiglijk geven de eigendomspapieren van de huizinge geen uitkomst omtrent den kunstenaar, die het ijzer zoo wist te smeden, dat men veeleer aan eene slanke eerepoort dan aan eene hechte en sterke afsluiting denkt. De overlevering weet er echter het een en ander van te vertellen, dat, bij gebreke van positieve gegevens, waard is te worden geboekt.

In 1749 zou de toenmalige eigenaar, een lid der familie TRIP, het huis gebouwd en het hek besteld hebben. De TRIPPEN waren van ouds aanzienlijke gescut- en ijzerhandelaars en dreven groote ijzerwerken in Zweden. De stichter van Vredenhof kon dus het beste ijzer daarvoor aan den kunsthandwerksman leveren. Deze zou den naam hebben gedragen van CONSTANTINUS LAUTENSCHLAGER, uit Mainz geboortig en stempelharder van de Utrechtsche munt geweest zijn. Of hij ook de ontwerper er van was meldt de traditie echter niet. Het lag voor de hand een onderzoek naar dien man in de archieven van St. Eloyengilde te Utrecht en die van de Rijks-munt te doen. Het heeft echter tot geen resultaat geleid. In de Amsterdamsche smidsgilde-archieven en in de poorterboeken werd 's mans naam evenmin gevonden. Wij weten dus niet welke stad van ons vaderland hij met meer soortgelijk smidswerk heeft kunnen versieren. In ieder geval is dit zeker zijn meesterstuk geweest. De vervaardiger heeft zijne initialen C. L. ergens op het werk aangebracht. De overlevering zegt voorts, dat er ter vervaardiging van het hek eene smederij werd opgericht in het weiland aan de andere zijde van den straatweg, en dit is zeer aannemelijk, want welke moeite zou er aan het vervoer van zulke groote stukken, als waaruit het hek is samengesteld, niet zijn verbonden geweest!

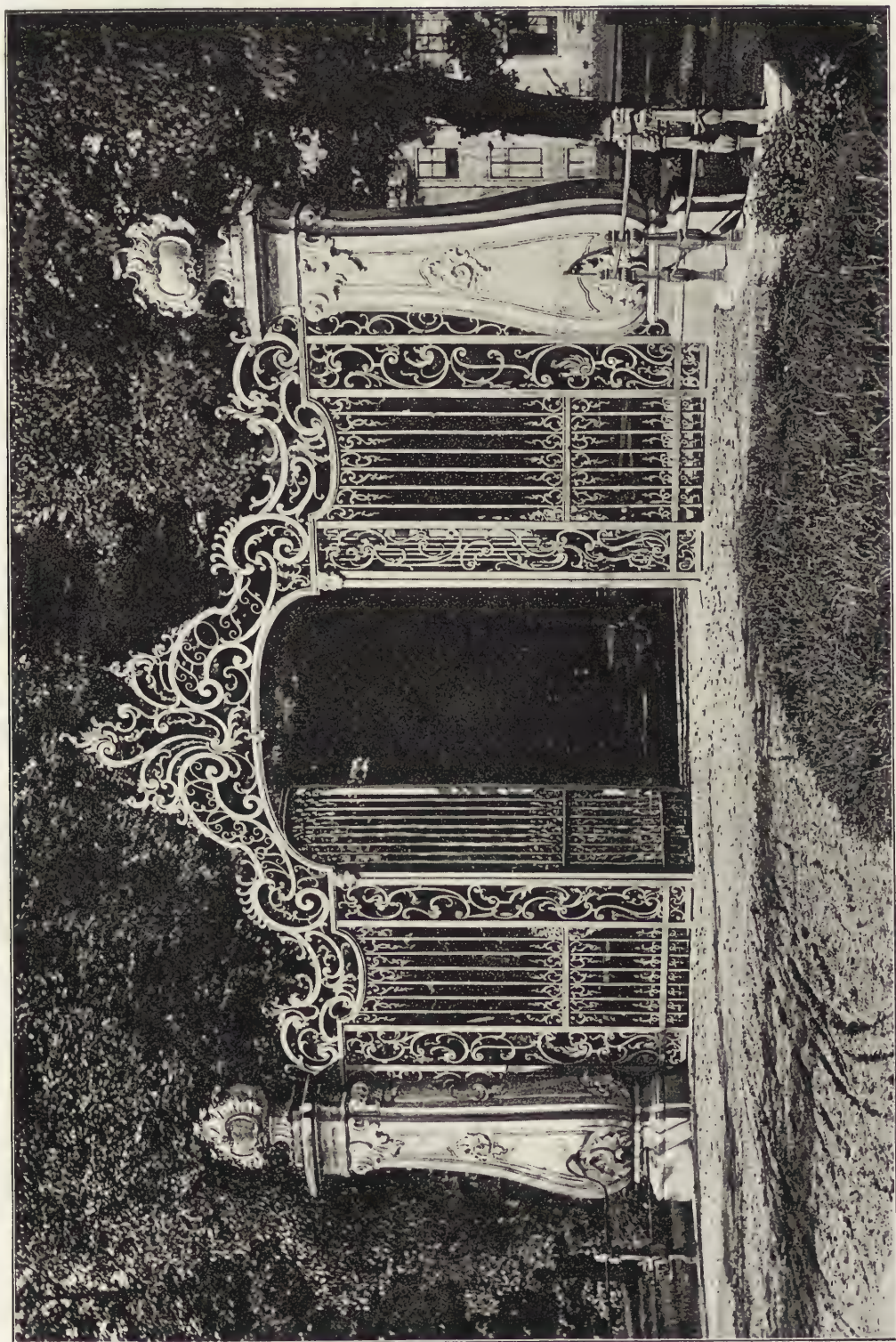
Toen het evenwel op de betaling aankwam, ontstond er verschil tusschen den besteller en den maker. De partij, die zich verongelijkt waande, zocht recht voor de schepenbank. Van de eerste instantie procedeerde men voort in alle andere. Advocaten en procureurs dienden, toen de zaak eindelijk was uitgewezen, hooge rekeningen in, zoodat de gelukkige bezitter van het kunstige smidswerk, waarschijnlijk niet zonder een bitter glimlachje om de lippen, aan ieder die het hooren wilde kon vertellen, dat dit fraaie hek hem bijna een tonne gouds gekost had.

Waarlijk het verwondere niemand, dat zich weldra de legende verbreidde, dat het hek van louter koper was!

Evengoed als de huizen in de bocht van de Heerengracht, is dit hek een monument voor de welvaart, een specimen van den smaak onzer vaders, en ook als kunstwerk overwaard om te worden in stand gehouden.

Moge het daarom nog lang den ingang van Vredenhof sieren!

HET IJZEREN HEK VAN DE BUITENPLAATS „VREEDENHOFF” AAN DE VECHT.
Naar eene photographie van den Hr. J. A. F. BACKER.

KUNSTKRITIEK DER XVIIE EEUW

DOOR

DR. A. BREDIUS.

ER zou heel wat te vertellen vallen over den kunsthandel der XVIIe eeuw in ons vaderland. Zoolang er schilderijen bestaan, zijn er ook verzamelaars van geweest. Reeds in de XVIe eeuw vinden wij talrijke kabinetten van „vermaerde lieffhebbers en ervaren kendens van de schilderconst” in Nederland genoemd. In het begin der XVIIe eeuw, ondanks oorlog en zware tijden, waren er vele aanzienlijken, die gaarne op hunne kunstverzamelingen boogden. Men leze slechts in VAN MANDER's 1604 verschenen „Schilderboeck”, overal spreekt hij van de collecties van zijnen tijd. En VAN BUCHEL¹⁾ doet zijne kunstkennis ook op in de verzamelingen van de kunstbeminnaars zijner dagen, hetzij te Amsterdam, Leiden, Haarlem of elders. Geen wonder, dat de kunsthandel toen al spoedig met de zucht tot verzamelen gelijken tred hield. En, helaas dat ik het zeggen moet! met den kunsthandel ook de kunstknoeierij. Hoezeer die in de XVIIIe eeuw ontwikkeld was, weten wij uit de werken van VAN GOOL, GER. HOET, en een interessant opstel van JUSTUS VAN EFFEN in diens „Spectator”, waardig om eens hier of daar herdrukt te worden. Maar reeds in de XVIIe eeuw ontstonden er dikwerf moeilijkheden over de al dan niet echtheid der kunstvoortbrengselen. Amsterdam was natuurlijk een der brandpunten van den kunsthandel. Rijke

1) *Oud-Holland* V, bl. 143 seq.

kooplieden, voornamen Heeren hadden gaarne wat voor hunne verzamelingen over, maar wilden dan ook geen kat in den zak koopen. Niet altijd kochten of bestelden zij de schilderijen bij de schilders zelve; het was toen al zooals nu, en veeltijds waren de kunstkoopers de tusschenpersonen. Dan gebeurde het wel eens, dat er twijfel bestond aan de echtheid eener schilderij, die daarom aan het oordeel van schilders en andere kunsthandelaars werd onderworpen. Eenige van die uitspraken heb ik reeds in het *Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis* en in *Oud-Holland* medegedeeld.¹⁾ Bij een dier gevallen leerden wij tevens de geboortejaren van JACOB VAN RUISDAEL, WILLEM KALFF en anderen kennen.

In het document van 16 Sept. 1653 dat hier volgt, waarin eenige schilders een groot werk van PAULUS BRIL keuren, vinden wij mede den leeftijd van een aantal onzer voornaamste kunstenaars aangegeven. Een en ander vooraf over eenige personen, die er in voorkomen. HENDRICK VAN UYLENBURGH is de bekende kunsthandelaar, bij wien REMBRANDT in het begin van zijn duurzaam verblijf te Amsterdam een poos inwoonde. MARTEN KRETZER „de liefhebber en ervaren kender van de schilderkonst” is de groote verzamelaar omtrent wiens collectie men in dit tijdschrift²⁾ eenige bijzonderheden vermeld vindt. LODEWIJCK VAN LUDICK, zelf liefhebber-schilder (er zijn gemerkte schilderijen van hem te München en te Praag) is ons uit de verschillende Rembrandt-documenten³⁾ bekend. Uit dit en andere stukken blijkt, dat BREENBERGH in 1599 en niet in 1600 geboren werd, en zeven jaren lang te Rome vertoefde, waar hij veel met BRIL verkeerde en diens schilderijen zelfs copieerde. SYMON LUTTICHUYS is een stilleven-schilder, die echter, evenals zijn broeder ISAACK LUTTICHUYS ook portretten geschilderd heeft. Beide kunstenaars werden te Londen geboren; SYMON werd 6 Maart 1610, ISAACK 25 Febr. 1616 in de Hollandsche kerk te Austin Friars gedoopt.⁴⁾ Wij zien alweer, dat men niet al te nauwkeurig was met het opgeven van zijn ouderdom; volgens den schilder zelve zou SYMON 1608 geboren zijn. Ik hoop over deze broeders bij gelegenheid meer mede te deelen. Stillevens van SYMON vindt men o. a. in particuliere collecties in Zweden en bij den Heer GUMPRECHT te Berlijn. Portretten van ISAACK o. a. in het Museum te Brussel, in particuliere verzamelingen te 's Gravenhage enz.⁵⁾ PAULUS HENNEKIJN is een zeer degelijk Amsterdamsch portret-schilder. Een bijzonder fraai stuk berust bij Douair. BEELS VAN HEEMSTEDÉ te Amsterdam; vier wat sterk gepoetste portretten werden 21 Juni 1887 te Amsterdam verkocht.

Eigenaardig is het, dat REMBRANDT apart geconsulteerd wordt. Hij teekent met twee zijner leerlingen, waarvan de eene, JAN VAN GLABBEECK, ons ten eenemaal onbekend is. De andere, JACOB LAVECQ (hij schrijft LEVECQ) is bij WEYERMAN uitvoerig vermeld;

1) *Oud-Holland* IV, bl. 41. 278.

2) Id. II, bl. III. seq.

3) Id. III, bl. 90. 94. 102.

4) The marriage, baptismal and burial registers... of the Dutch reformed church, Austin friars, London. By W. J. C. MOENS 1884.

5) KRAMM heeft een en ander over portretten van J. LUTTICHUYS. Hij dwaalt, wanneer hij zegt, dat S. en J. LUTTICHUYS één en dezelfde persoon is.

de Heer VETH zal ons eerlang meer omtrent hem mededeelen. Volgens REMBRANDT's verklaring zou de grootste onzer kunstenaars 1607 geboren zijn, maar wij weten, dat men op eene enkele verklaring niet kan afgaan, en dat het daarmede niet altijd zoo nauw genomen werd.

ABRAHAM DE COOGE, de Delftsche „Consthandelaer”, die de verklaring laat opmaken, was zelf ook schilder, en tegelijkertijd plateelbakker en plaatsnijder.

Thans volge het document zelf:

Op huyden den 16^{en} September 1653 compareerden voor mij..... d'eersame HENRICK VAN UYLENBURGH, consthandelaer, out 66 jaren, MARTEN KRETZER, out 56 jaren, en LODEWIJCK VAN LUDICK, out 46 jaren, beyde lieffhebbers en eervaeren kenders van de Schilderkonst, mitsgaders BARTHOLOMEUS VAN BREENBERGH ¹⁾, out 55 jaren, BARTHOLOMEUS VAN DER HELST, out 39 jaren, SIMON LUTTICHUYSEN, out 45 jaren, POWWELS HENNEKIJN, out 39 jaren, PHILIPS KONINCK, out 33 jaren, en WILLEM KALFF, out 30 jaren, alle vermaerde schilders, gesamentlijcken woonachtich binnen deser stede, en mij Notario seer wel bekend, en hebben eendrachtelijck bij haerlieden manne waarheyt ten versoecke van ABRAHAM DE COOGE, Consthandelaer, woonende binnen Delft, verclaert.... hoe waer is, dat henluyden door den requirant voor oogen gestelt wesende seecker Lantschapschilderij, lanck ontrent drie voet en vier duym, en hoogh twee voeten en vier duymen Amsterdamsche maet, sijnde wat geberght, geboomt en valeye, verciert met beeltiens, osgens, bockjens en schaapen, wesende een doeckjen op een paneel geplackt, op welck paneel van achter in lack was gedruckt het merck in margine naargeteeckent

welcke voorsz. schilderije bij henluyden getuygen met goede en partinente opmerckinge wel gesien en geinspecteert sijnde, verstaen en oirdeelen gesamentlijcken, dat hetselve is een suyver originael, geschildert bij de hant van POWWELS BRIL, gevende de voorsz. getuygen (namentlijck de voorsz. UYLENBURGH, KRETZER en VAN LUDICK) voor redenen van haerluyder oirdeel en kennisse, dat sij verscheyde stucken van denselven BRIL hebben gesien en selfs in eygendom gehad; de voorn. BREENBERGH *dat hij ruym seven jaren langh bij hem BRIL heeft verkeert, hem meenigh stuck sien maecken en selfs verscheyden van sijn dingen binnen Roomen gecopiëert te hebben.* Ende de voorsz. VAN DER HELST, LUTTICHUYSEN, HENNEKIJN, KONINGH en KALFF, dat sijluyden als schilders gewoon sijn te traghten goede schilderijen te beschouwen, en bij gelegenheyt mede verscheyde stucken bij den voorsz. POWWELS BRIL geschildert, hebben gesien, en mitsdien sijne manier en handelingh seer wel kennen. Aldus gedaen enz.... ter presentie van JAN

¹⁾ De notaris schrijft bij vergissing telkens BREDENBERGH.

MEURS en ANTHONY RUTGERS VAN TERLOUW, mede inwoonders deser stede, als gelooffwaardige getuygen hierover gestaen.

Get.

J. J. van der Meer
Houten Luitzen
Lodewijk van Huisje
Wart. Breenberg
Bartholomeus vanderhoof
Simon Luttinger
Gautas Stoudyn
Philips Koning
Wilhelm Kalff

Houten Luitzen
Kontoren Luitzen

Op den 16 September 1653 compareerde enz. REMBRANT VAN RIJN, vermaert schilder binnen deser stede, out ontrent 46 jaaren, en verclaarde ter requisitie als voren het stuck schilderij, in de voorstaende attestatie vermelt, mede wel gesien gevisiteert en geinspecteert te hebben, en mitsdien met deselve verclaaringe sigh te conformeeren. Aldus gedaan, ter presentie van JOHANNES VAN GLABEECK en JACOBUS LAVECO, sijn getuygens discipelen, als getuygen.

Van hand van zijn
Jacobus Leveck
Jan Van Glabbeek

¹⁾ Not. J. v. D. HOEVEN, Amsterdam.

DE AMSTERDAMSCHЕ SCHUTTERS-STUKKEN IN EN BUITEN HET NIEUWE RIJKS-MUSEUM,

DOOR

D. C. MEIJER JR.

V.

DE stichting van het nieuwe gebouw in den Kloveniersdoelen is in hare gevolgen zoo belangrijk geweest voor de Hollandsche schilderkunst, dat het waarlijk jammer zou zijn, indien we de bouwheeren niet konden leeren kennen, door wier zorg de zaal tot stand kwam, waarvoor REMBRANDT en VAN DER HELST hunne kapitaalste stukken zouden leveren. Wij zijn daarom zeer gestemd om de ijdelheid te vergeven van de vier Overlieden, die, na de voltooiing van het gebouw in 1642, hunne beeltenissen lieten vereeuwigen voor den grooten schoorsteen aan de Westzijde van de zaal. Die Overlieden waren: Burge-meester ALBERT COENRAEDSZ. BURGH, de Schepen PIETER REAEL en de Raden JAN VAN VLOOSWIJCK en JACOB WILLEKENS. Laatstgemelde was de wakkere „Commandeur”, die zijn rang in de Amsterdamsche schutterij had bewaard, terwijl hij de Allerheiligen-Baai in Brazilië voor de West-Indische Compagnie veroverde.

De keus der Heeren viel niet op REMBRANDT, maar op een van zijn gewezen leerlingen, die zich tamelijk van zijn invloed begon te emancipeeren, op

GOVERT FLINCK.

Eigenlijk was FLINCK een leerling van LAMBERT JACOB SZ, den kunstschilder en Doopsgezinden leeraar, dien zijn geloofsgenoot VONDEL in 1620 met een bruiloftsgroet uitgeleide had gedaan, toen hij zich te Leeuwarden ging nederzetten, waar hij „zijn AECHT”

gevonden had. Tien of twaalf jaar later de stad Kleef bezoeken, werd JACOBSZ daar aangesproken door een eerzaam burger dier stad, die zijn „vermaning” met zooveel stichting had aangehoord en zooveel had vernomen van zijn ingetogen levenswandel dat hij hem verzocht hem zijn zoon te mogen toevertrouwen, die een onoverwinnelijke neiging voor de schilderkunst aan den dag legde. LAMBERT JACOBSZ nam den knaap mede naar Leeuwarden en onderwees hem, tegelijk met zijn eigen zoon ABRAHAM (die zich later te Leiden v. D. TEMPEL¹⁾ noemde) en met JAC. BACKER. Een paar jaar later zond hij BACKER en FLINCK naar Amsterdam²⁾ om eenigen tijd op het toen zoo druk bezochte atelier van REMBRANDT te vertoeven. FLINCK nam daar deel aan de oefeningen van REMBRANDTS leerlingen over het onderwerp: de zegening van Jacob door Isaac, welke voorstelling hij later nog meermalen herhaalde. Maar hij verliet spoedig die onwaardeerbare leerschool en trad zelfstandig op. Reeds op een-en-twintigjarigen leeftijd (hij was geboren 25 Jan. 1615) schilderde hij de „herderin”, die thans in 't Museum te Brunswijk is en het portret van JACOB DIRKSZ LEEUW, hetwelk door A. D. DE VRIES Az. in 1876 uit het Rijpenhofje werd te voorschijn gehaald.

Sedert hadden reeds onderscheidene portretten — de jonge krijgsman, thans in de Ermitage (1637), de grijsaard, nu te Dresden (1639), de herderin van het Louvre (1641) en het vrouwenportret, dat uit de galerij Suermondt in het Berlijnsche Museum overgegaan is (1641) — de aandacht op zijn talent gevestigd, zoodat men hem met vertrouwen de vervaardiging van het Regentenstuk mocht opdragen, dat de Overlieden van den Kloveniers-doelen moest voorstellen. Hij kweet zich verdienstelijk van die taak, zooals wij thans (hoewel het stuk mij toeschijnt lang niet vrij gebleven te zijn van overschilderen) nog kunnen beoordeelen in het derde compartiment van de Eerezaal, rechts, waar het een wel wat hooge plaats heeft gekregen. De compositie is de gewone: vier Heeren in 't zwart, met de hoeden op 't hoofd, zitten op stoelen met rood lederen ruggen, aan de vier zijden van een, met een Smirnsch kleed bedekte, tafel; hij, die aan den kant des toeschouwers zit, wendt het hoofd om, twee anderen geven door handgebaren den indruk van in een min of meer levendig gesprek te zijn. Het tooneel wordt eenigzins verlevendigd door de figuur van een grijsaard (een mooie kop), die blootshoofds den gildebeker op tafel komt zetten — den, uit de zestiende eeuw afkomstigen, buffelhoorn, welks zilveren voet een boomstam, door een leeuw en een draak gehouden, voorstelt. In den rechter bovenhoek wordt de donkere achtergrond van de schilderij gebroken door een wapenschild in zwaar geornamenteerden vergulden rand. Men ziet op dit schild den gouden vogelklauw, van ouds het sprekend wapen der Kloveniers.³⁾

1) In 1643 wordt te Leiden ook JACOB LAMBERTSZ TEMPEL genoemd.

2) FLINCK nam er zijn intrek bij een vroegeren stadgenoot van zijn leermeester: REMBRANDTS aanverwant, den schilder en kunstkooper HENDRIK UILENBURGH, ten wiens huize REMBRANDT zelf toen ook woonde of zijn atelier had. (*Oud-Holland*, V 213).

3) Dr. SCHELTEMA zag het aan voor het wapen van Rendorp (*Aemstels Oudheid* II, 136, en zelfs nog in de *Hist. Beschr. der Schilderijen*, 1879, blz. 12, no. 31).

De arbeid schijnt tot tevredenheid der schutters te zijn uitgevoerd; althans een paar jaar later (1645) werd FLINCK vereerd met de bestelling van een schutters-stuk, dat in dezelfde zaal moest prijken en later het burgemeesters-vertrek in het Stadhuis op den Dam heeft versierd, vanwaar het overgebracht werd naar de Rariteiten- of Wapen-kamer van het tegenwoordig Stadhuis. Thans heeft het eene waardige plaats in de Rembrandts-zaal van het Museum, waar het pendant maakt met de SANDRART aan de andere zij van den hoofdingang, evenals die beide stukken vroeger als pendanten hingen, ter wedszijdén van de schouw in de Kloveniersdoelen-zaal. Het is ontegenzeggelijk FLINCK'S meesterstuk en een der schoonste voortbrengselen van de Hollandsche schilderschool, warm van toon en rijk van kleuren, vol prachtige figuren, schoon gemodelleerd en met oordeel gegroepeerd. Van invloed van REMBRANDT is in de schilderij niets te bespeuren. Het schijnt veeleer dat FLINCK de v. D. HELST van 1639 heeft willen overtreffen en, indien zijn talent een grooter meester noodig had om hem te inspireeren, dan is dit blijkbaar eer VAN DIJCK geweest dan REMBRANDT.

Daar de schilder gebonden was aan de afmetingen van de plaats, waar het stuk moest komen te hangen, is het, in afwijking van den vorm der meeste schutters-stukken, meer hoog dan breed. De aandacht wordt het eerst getrokken door de krachtige gestalte van den Luitenant, in een gelen wapenrok met blauwgroene sjerp, die, zich voorover buigend, met gevelde partisaan, het woord richt tot twee officieren, gezeten op stoelen met rood bekleed en met krulvormige poten, zooals wij die ook op de „Vier Burgemeesters” van DE KEYSER zien. Een der Heeren, wiens rijke, grijze lokken onder een grooten, zwarten, gepluimden hoed uitkomen, is deftig in het zwart fluweel gekleed, de andere in zilverachtig satijn, met een zware Oranjesjerp; laatstgemelde draagt gele schoenen en een witten hoed. Beide Heeren hebben den degen op zijde en den rotting in de hand, zoodat wij hier wel tot het besluit moeten komen, dat we op deze schilderij twee kapiteins zien, hoewel SCHAEF in zijn *Memorie* slechts den kapitein BAS en den luitenant CONIJN noemt. Misschien is het stuk geschilderd bij gelegenheid van eene verwisseling van kapitein. De aantekeningen, die SCHAEF (waarschijnlijk uit de notulen van den krijgsraad) maakte, over de mutatiën in het corps officieren¹⁾, zwijgen over deze jaren. Wel weten wij, dat in 1638 JACOB SIMONZ DE VRIES nog de waardigheid van kapitein in Wijk 8 bekleedde; doch wij kunnen dezen grijsaard (dien wij uit de schilderij van DE KEYSER kennen) in geen der beide door FLINCK geschilderde kapiteins terugvinden. Waarschijnlijk heeft dus in den tusschentijd nog een ander persoon als kapitein gefungeerd.

Boven de officieren prijkt het groote Oranjekleurige vaandel, met eene zich in de plooiën verschuilende voorstelling versierd. De vaandrig is in 't goud-brocaat gekleed, met zwaar gespleten mouwen, witte sjerp om 't lijf en witten hoed op het hoofd. Aan zijn

¹⁾ Thans gedrukt in het verdienstelijke werk van J. A. JOCHEMS, *Amsterdams Oude Burgervendels*. Amsterdam J. L. v. LOOY, 1888.

linkerzijde staat, met de rechterhand op de borst, een musketier in een licht geel-grijs gewaad, de vork van zijn musket hangt aan een Oranjeoord aan zijn linkerpols; op zijn witten hoed prijkt een blauwe pluim. Men ziet, er is geen gebrek aan schitterende kleuren, al zijn ook de beide piekeniers rechts van den vaandrig in 't zwart. — Op den achtergrond dalen nog vier personen van een trap met rijke balustrade, onder een zuilengang van grauwen steen.

Het zijn allen schutters uit de achttiende wijk (dezelfde compagnie die DE KEYSER schilderde, toen DE VRIES er kapitein en DIRK DE GRAAFF luitenant was). Zij wonen op de Pijpenmarkt, zooals de luitenant CONIJN, of op de daartegenover liggende Deventer Houtmarkt (later de Bloem-markt), of wel vooraan in de Kalverstraat of op 't Rokin, zooals de kapitein BAS, die eigenlijk even buiten de grens van de wijk, namelijk op den zuidelijken hoek van de Duitjessteeg, zijn woonplaats had. In de wijk zelve was zeker voor kapitein geen zoo treffelijk personaadje te vinden geweest als deze patriciër, die, een paar jaar nadat FLINCK hem geschilderd had, burgemeester werd en wiens vader dat ambt, van 1610 tot aan zijn dood in 1637, ook meermalen had bekleed. Die vader was DIRCK BAS, die in 1616, tot loon voor zijn bemiddeling in den vrede tusschen Rusland en Zweden, door GUSTAAF ADOLF tot ridder was geslagen, met vergunning den witten kievit in zijn wapenschild te mogen verplaatsen naar de linkerhelft en in de rechterhelft te vervangen door een witten adelaar met een groenen olijf-tak in den bek, „tot beduydinge des vredes”.

Hadden de kunstlievende burgers van Wijk 18 GOVERT FLINCK in de gelegenheid gesteld om te toonen of hij het THOMAS DE KEYSER kon verbeteren, eenige jaren later zou zijn talent op nog grooter proef worden gesteld, toen hem de opdracht gewerd de schutters te schilderen van de Wijk, die pas onlangs was geportretteerd door niemand minder dan REMBRANT, namelijk de Wijk 1. Het personeel was echter in die zes jaar geheel veranderd: geen der namen van de schutters, die door REMBRANDT vereeuwigd zijn, komt voor op de naamlijst van het stuk van FLINCK.

Ook in ander opzicht had FLINCK met dezen arbeid een mededinger, tegen wien het een groote eer was in 't worstelperk te treden. Zijn stuk namelijk, dat ik thans ga beschrijven, was bestemd voor de oude zaal van den Voetboogsdoelen, als pendant van den Schuttersmaaltijd van VAN DER HELST¹⁾ en moest, evenals deze, niet alleen een portret-groep zijn, maar tevens eenige waarde als historiestuk hebben, doordien het de vreugde der Amsterdamsche burgers moest uitdrukken over den pas gesloten Munsterschen vrede. Waarschijnlijk is het wel bij vriendschappelijke overeenkomst geweest dat V. D. HELST de voorstelling van het feest binnenshuis koos en FLINCK de blijde stemming op straat wedergaf.

Met veel tact verdeelde de kunstenaar zijn schutters in twee groepen. Links komt een achttal personen de lage stoep af van een gebouw, dat men voor den Doelen

¹⁾ Te zamen zijn deze stukken later uit den Voetboogsdoelen naar de groote krijgsraads-kamer op het stadhuis en van daar naar het Trippenhuis overgebracht.

zelf mag houden; de kapitein staat aan 't hoofd, de vaandrig, hem volgend, bevindt zich nog op de treden van de stoep, andere schutters achter hem in de deur, terwijl de sergeant APPELMAN met een paar anderen, naast de stoep geposteerd, den kapitein afwacht, die, terwijl hij zich rechts-af wendt, het hoofd groetend naar de linkerzijde keert. Die begroeting geldt den luitenant, die, aan het hoofd van een andere groep schutters de straat afkomt en, als beiden nog eenige voetstappen gedaan hebben, de linkerzijde van den kapitein bekleeden zal en met hem marcheeren aan 't hoofd van den troep. Wordt de achtergrond van de groep ter linkerzijde gevormd door de donkere massa van het gebouw, waaruit de schutters te voorschijn komen, de rechtsche groep komt uit tegen een rookwolk, welke voortgebracht wordt door de vreugdeschoten der musketiers, die den luitenant vergezellen, en door de brandende pektonnen, die achter hen op een rij staan aan de uiterste rechterzijde der schilderij.

De verbinding tusschen de beide hoofdgroepen wordt op gelukkige (of op ongelukkige) wijze gevormd door een schutter uit de door den luitenant aangevoerde groep, die van het oogenblik van stilstand gebruik maakt om, den linkervoet op den hoek van een der stoep treden plaatsende, zijn kous op te trekken die afgezaakt was. Ik zeide op gelukkige of op ongelukkige wijze, want, zoo gelukkig als de greep is om door de bukkende houding van dezen persoon een bevallige golving te verkrijgen in de lijn der koppen, zoo natuurlijk en uit het leven gegrepen als die episode moge zijn — zoo zonderling is die ongeganeerde prozaïsche handeling in disharmonie met de deftige en sierlijke houding der andere figuren, die zoo onberispelijk poseeren, dat men er zelfs wel eens iets gemaniereerds aan heeft verweten en in schertsende overdrijving heeft gevraagd welke *professeur de maintien* onzen ouden Amsterdammers zulke sierlijke passen leerde? Men vergeete echter, alvorens men den schilder een verwijt maakt, niet, dat in de zeventiende eeuw, bij een beschaafde opvoeding, van dansen en schermen veel werk werd gemaakt en het aannemen van een berekend bevallige houding in dien tijd niet zoo onnatuurlijk en gezocht kan geweest zijn als het ons thans voorkomt.

Hoe het zij, FLINCK is er in geslaagd zijn figuren recht los te maken en veel lucht in zijn schilderij te doen circuleeren en, al is de toon minder warm dan in zijn stuk van 1645, en al slaat zijn werk in ons hart niet de snaren aan, die trillen wanneer we voor REMBRANDTS schutters-stuk staan — tegenover den Schuttersmaaltijd houdt het goed woord en elk portret op zich zelf is voortreffelijk behandeld.

Wij mogen ze daarom elk afzonderlijk beschouwen, en wij doen dit met te meer belangstelling daar dit stuk het eenige is van alle Amsterdamsche schutters-stukken, waarop ieder persoon met een klein nummertje is aangewezen, dat correspondeert op een bewaard gebleven naamlijst ¹⁾.

¹⁾ Natuurlijk is de naamlijst, die thans onder de schilderij hangt, niet de oorspronkelijke. Er zijn eenige onbeduidende verschillen met de lijst zooals v. DIJK (1758) die geeft, No. 15 is daar niet VAN DER HAAG maar VAN DER HOOG. Evenzoo op een lijstje, dat ik vond in de papieren van A. D. DE VRIES, doch tot mijn leedwezen zonder aanwijzing waaraan hij het had ontleend. Daarop heet No. 6 niet RAMSDEN maar ZAMSDEN. RAMSDEN is echter juist.

Daardoor weten we dat de man met de kaplaarzen, die zijn kous optrekt, PIETER MEFFERT¹⁾ is, dat het dikke mannetje, dat er bij is gaan zitten en zijn hoed heeft afgeworpen — warm en moe als hij reeds is van den marsch — het portret is van Mr. ALBERT TEN BRINK (den waard uit het O. Z. Heerenlogement) en dat de musketier met den gepluimden helm, die achter den luitenant zijn geweer laadt en wiens figuur ons eenigzins misteekend voorkomt (wel wonder bij FLINCK!) JOHAN VAN DER HOOG, of VAN DER HAAG heette.

Meer belang boezemt het ons in, dat ook de schilder zelf op het stuk voorkomt, namelijk onder de manschappen die uit de deur komen. Niet echter als schutter, want FLINCK woonde niet alleen in een andere wijk (op de Lauriergracht), maar was ook toen hij deze schilderij maakte, nog geen poorter van Amsterdam (eerst in 1652 werd hij als zoodanig ingeschreven). Het zwakke en bleeke uiterlijk verraaft het gestel, dat slechts gezondheid veroorlooft, op voorwaarde van „zich in acht te nemen.” De trekken komen overeen met die van het door GER. VAN ZIJLL geschilderde portret, dat door BLOOTELING en VAILLANT is gevolgd.

De sergeant in de groep aan deze zijde, geheel in den linkerhoek der schilderij, is JAN APPELMAN. De eenvoudige naam zou in hem niet het hoofd doen zoeken van een der oudste Amsterdamsche geslachten, wiens voorvaderen reeds vóór de reformatie, toen ze aan den ingang van den Nieuwendijk naast het oude Stadhuis woonden, stadsambten bekleedden. En evenmin beantwoordt het portret, dat we hier voor ons zien, van den betrekkelijk eenvoudig gekleeden, jeugdigen sergeant met zijn lang haar en opgeruimd gelaat, aan de voorstelling, die we ons maken van den gevreesden Amsterdamschen Burgemeester, die, hoewel in 1672 bij de buitengewone vroedschapsverandering door Prins WILLEM III zelven in den Raad gebracht, later de standvastige tegenstrever van dien vorst en zijne staatsdienaren werd, zoodat zelfs de voorbereiding van den aanslag op Engeland in 1688 voor hem moest worden geheim gehouden, toen ze in overleg met zijne ambtgenooten werd tot stand gebracht, en die later in die mate de *bête noire* werd der Oranje-partij dat men hem op spotprenten als „barsse JAN”, die „begon te woelen in 't sat geselschap op de „(Kloveniers-)”Doelen” afbeeldde, het hof makende aan en zich latende omkoopen door den franschen koning²⁾. — 't Is jammer dat HOUBRAKEN, toen hij het portret van Burgemeester APPELMAN graveerde, bij het illustreeren van WAGENAARS Vaderlandsche Historie, niet, in plaats van den schutter-sergeant uit het stuk van FLINCK, het portret van 1661 heeft gekend of gekozen, dat thans het Haarlemsche Museum ver-

¹⁾ Dat deze niet tot de kleine burgerij behoorde blijkt niet alleen uit de sporen aan zijn laarzen op FLINCKS schilderij, maar ook uit het voorkomen van zijn naam op de lijst van het „puyck der Burger Ruyteren”, die HENRIETTE MARIA VAN ENGELAND in 1642 inhaalden, voorkomende op de afbeelding van dien intocht, door NOLPE naar POTTER. Volgens eene mededeeling van den Heer BREDIUS, was hij handschoenmaker en een Duitscher van geboorte.

²⁾ *Mardi Gras de Cocq à l'Ane* of *Franse Kael-ender*, waarschijnlijk door ROMEYN DE HOOGHE; Ao. 1690.

siert en zulk een gunstig getuigenis aflegt van de bekwaamheid als portretschilder van onzen Amsterdammer JAN VICTORS¹⁾.

De andere sergeant, in den tegenovergestelden hoek van de schilderij, is JACOB VAN CAMPEN, niet de architect van 't Amsterdamsche stadhuis, zooals men in de vorige eeuw, tot verontwaardiging van VAN DIJK²⁾ „de Luiden op de Mouw te spelden” zocht, maar diens neef, de broeder van de lieftallige MACHTELT VAN KAMPEN, die op TESSEL-SCHADE's bruiloft HUYGENS betooverde, maar in de Meimaand van 1624 als te vroeg verwelkende bloem van den stengel werd afgerukt. — VAN CAMPEN heeft den pluimhoed van 't hoofd genomen, evenals al de andere officieren, die elkander hoffelijk begroeten terwijl de schutters gedekt blijven. Zijn donkere kleeding doet te beter het zwierige gewaad uitkomen van den voor hem staanden luitenant FRANS VAN WAVEREN, wiens uitmontering in pracht wedijvert met die van zijn broeder, den vaandrig NICOLAAS, dien wij met het witte vaandel de stoep zien afkomen. De beide broeders zijn zoons van den deftigen burgemeester ANTHONY OETGENS VAN WAVEREN. CLAES trouwde later met de dochter van burgemeester WILLEM BACKER en kwam in 1665 in de schepensbank; de luitenant is ongehuwd en ambteloos gestorven³⁾. Hun oudere broeder JOHAN (de latere burgemeester), is de luitenant op den Schuttersmaaltijd van V. D. HELST.

Vestigen wij ten slotte den blik op de hoofdfiguur: den kapitein, aan wiens prachtigen kop FLINCK alle zorg heeft besteed en wiens zwaargebouwde gestalte ons zoo geheel en al den indruk geeft van op te treden als type van die zelfbewuste energieke burgers, wier rustigheid niet bezweek onder den zwaarsten last van regeeringszorgen en wier wilskracht niet zwichtte voor den overstelpendsten vloed van bezwaren — van die burgemeesters, die „niet slaafden voor zich maar voor hun burgerij”, „op wier wacht men veilig slapen kon” en die Amsterdam verhieven tot een stad, waarop de heele wereld met bewondering staarde, — van die regenten, die, terwijl ze voor zich zelf gemak en pracht versmaadden, eigen genot gering achtend, daarom niet onverschillig waren voor

1) Zijn vader LOUIS VICTORS was bode van Amsterdam op Dordrecht en woonde in de Hoogstraat, later waarschijnlijk in „de zilveren spiegel” in de Kalverstraat, uit welke straat onze schilder in 1642 op twee en twintigjarigen leeftijd ten huwelijk ging met JANNETJE BELLERS. Hij leefde nog in 1670. Zie de Biografische Aanteekeningen van A. D. DE VRIES Az. in dit Tijdschrift (IV, 220), waaruit ook blijkt dat VICTORS in goede vriendschapsbetrekking stond met verschillende predikanten. Hieruit verklaart zich misschien de voorkeur, waarmede hij bijbelsche tafreelen schilderde en de bestelling, die hem werd opgedragen voor het Geref. Diakonie-Weeshuis (ongetwijfeld bij het bouwen van dat gesticht in 1657). Hij leverde daar twee meesterstukken, die beschreven zijn door A. D. DE VRIES Az. in *de Gids* van 1876 en door mij in de *Wandeling door de zalen van de Hist. Tent.* Sommige fouten, die hij in de teekening gemeen heeft met CLAES ELIAS (zie Dr. J. SIX, in dit Tijdschrift IV, 100) zouden hem voor een leerling van dezen kunnen doen houden, al had hij ook het atelier van REMBRANDT bezocht, wiens invloed het meest zichtbaar is in zijn meisjesportret op 't Louvre van 1640, toen hij zich nog FICTOORS teekende. Karakteristiek is VICTORS vooral waar hij, zooals in 't Museum v. d. Hoop, bewijst hoe men vroolijke dorpsafreeltjes vol humor kon schilderen, zonder daarom in de walgelijke dronkemanstoonneelen te vervallen, waarmede zoovele zijner talentvolste tijdgenooten ons ergeren.

Beschr. der schilderijen op 't stadhuis, blz. 49.

3) Hij heeft het vaande niet lang meer gedragen. In 1650 was reeds de zoon van den kapitein als vaandrig in zijn plaats gekomen. (v. LOON, *Beschr. der Nederl. Histori-penningen* II, 348).

letteren en kunst, eenvoudig en spaarzaam uit geaardheid, maar prachtlievend uit beset van wat ze verschuldigd waren aan hun rang — zóó verrijst voor ons, en in de geschiedenis en op FLINCKs schilderij, het beeld van Mr. JOHAN HUYDECOOPER VAN MAERSEVEEN, de hoofdfiguur in de voorstelling, die ook tot hoofdpersoon wordt gemaakt van het feit, door de dichtregelen van JAN VOS, die op een als tusschen de lijst en de schilderij ingestoken stuk papier te lezen waren (doch nu door den tijd meest uitgewischt):

Hier trekt VAN MAERSEVEEN de eerst' in d'eeuwge vrede.
 Zoo trok zyn vaader d'eerst' in 't oorlog voor de Staat.
 Vernuft en Dapperheid, de kracht der vrye steede',
 Verwerpen d'oude wrok, in plaats van 't krijgsgewaadt.
 Zoo waakt men aan het Y na moorden en verwoesten.
 De wyzen laten 't zwaardt wel rusten, maar niet roesten.

Die vader was JAN JACOBsz. BAL VAN WIERINGEN met den bijnaam (waarschijnlijk naar zijn beroep, dat ook uit de drie ossekoppen in het wapen blijkt) HUYDECOOPER.

Dat hij een man was, in wien men vertrouwen mocht stellen, blijkt uit de bijzonderheid, in de huis-kroniek van de familie DE GRAEFF bewaard gebleven, dat DIRCK JANSzoon DE GRAEFF, bij zijn uitwijken naar Emden, twee ijzeren kisten, die f 60.000 aan geld inhielden, vooruit zond, aan den, reeds vroeger het Spaansch geweld ontvloden, JAN JACOBsz. HUYDECOOPER.

Dat hij ook de wapenen tegen den Spanjaard gevoerd heeft blijkt nog uit een andere plaats in de gedichten van VOS, maar ook uit het feit dat hij, na de omwenteling van 1578, — waarbij hij de compagnie aanvoerde, die het eerst, onder de léus „Oranje,” de wacht betrok — al spoedig tot kolonel der schutterij werd benoemd.

Hij hielp de stad ook besturen als Vroedschap, Schepen en Tresorier en overleed den 20 April 1624. Zijn huwelijk met ELISABETH VAN GEMEN schijnt eerst te hebben plaats gevonden toen hij op gevorderden leeftijd gekomen was, althans hij moet, als in 1567 uitgeweken zijnde, reeds een zestigjarigen leeftijd bereikt hebben, toen hem in 1601 de zoon geboren werd, dien wij thans voor ons zien. Van hier de merkwaardige bijzonderheid, die de dichter in het vers op de schilderij vermeldt, dat de vader den tachtigjarigen krijg hielp beginnen en de zoon dien hielp besluiten. Van de mannen van 1567 zaten thans waarschijnlijk meest de kleinzonen aan 't bewind, terwijl de zoons reeds lang gestorven waren. HUYDECOOPER had echter nog een schitterende loopbaan voor zich, al was hem, in 't jaar, waarin wij zijn, reeds menige eer te beurt gevallen. Na zijn kortstondig eerste huwelijk met ELISABETH PIETERSDOCHTER BISSCHOP (1621), was hij in 1624 getrouwd met MARIA, eene dochter uit de rijke koopmansfamilie der COEYMANS of COYMANS, ¹⁾ 1629 was hij voor 't eerst Schepen geworden en 1630 kwam hij in den Raad. Omstreeks 1638 werd hij door CHRISTINA VAN ZWEDEN tot ridder geslagen en schafte zich toen

1) Haar vader heette BALTHASAR; haar moeder was eene DE PICQUER, en behoorde alzoo waarschijnlijk to de familie van de vrouw van den Gouverneur-Generaal LAURENS REAEL.

ook een paar heerlijkheden aan : Blokland en Thamen. Den daarnaar gevoerden titel verruilde hij een paar jaar later voor dien van HEER VAN MAARSSEVEEN EN NEERDIJK.

Het, tegenover het dorp Maarssen gelegen, Maarsseveen, door hem in 1640 van het domein gekocht, was toen reeds¹⁾ een bekoorlijke streek, waar rijke Amsterdammers gaarne hun buitenverblijf opsloegen en nam, sinds HUYDECOOPER er in den zomer zijn (nog bestaande) buitenplaats Goudesteyn bewoonde, nog toe in bloei. De verheugde ingezetenen van Maarsseveen haalden den nieuwen Heer dan ook op 13 Augustus 1641 feestelijk in en vereerden hem een fraaien beker, van welk feit de herinnering bewaard bleef in een ets van den hoogst zeldzaam voorkomenden kunstenaar H. WINTER. Sinds dien tijd voerde HUYDECOOPER met fierheid het zwarte varken van Maarsseveen als hartschild in zijn wapen, maar verzuimde om zijn adellijke titels handel en scheepvaart niet, noch in zijn eigen zaken, noch in die der Oost-Indische Compagnie, waarvan hij bewindhebber was. Evenzeer bleef hij de rechtspraak behartigen in 't collegie van Schepenen. Maar toch eischte men ook in de schutterij zijn dienst en, toen BANNING COCQ kolonel geworden was, scheen „het stroom- en goudrijk Amsterdam tot de starren toe verdrongen in een zee van rook en vlam,” door al de vreugdeschoten, die gelost werden toen HUYDECOOPER optrad als Hopman in Wijk I²⁾. Hij woonde daar in 't huis op de Koningsgraft (Singel) bij de Vijzelstraat³⁾ een der fraaiste bouwwerken van PHIL. VINGBOONS, hetwelk thans nog met zijn pilaster-systeem aan den fraai besneden hardsteen gevel, een sieraad is onzer stad en hetwelk wij in de schilderij van FLINK op den achtergrond zien afgebeeld.

Kort na het vreugdefeest van 1648 heeft het weinig gescheeld of de pieken en musketten der schutters hadden moeten dienst doen en de krijgskundige bekwaamheden van Hopman HUYDECOOPER waren op de proef gesteld, toen namelijk de krijgsbenden aanrukten, die Prins WILLEM II had afgezonden om het weerspanning Amsterdam te overrompelen. Maar beter dienst dan de krijgsdeugd bewees hier de diplomatieke bekwaamheid van HUYDECOOPER, die, na den burgemeester BICKER geholpen te hebben om de stad ijlings in staat van tegenweer te stellen, in 't mondgesprek op de hofstede Welna, den bevelhebber der stadhouderlijke troepen wist te bewegen om af te zien van 't plegen van geweld. Het dankbaar Amsterdam vertrouwde HUYDECOOPER in 't volgende jaar de burgemeesterlijke waardigheid toe, en in 1654 die van Raad der Admiraliteit van Amsterdam. Het schitterendste jaar zijns levens was echter 1655, toen hij als Burgemeester door de stad in plechtige ambassade werd afgevaardigd naar Berlijn, om haar te

1) PHIL. VINGBOONS, *Afbeeldsels der voornaemste gebouwen*, enz. fo. 1.

2) VOS, *Gedichten*, Editie 1662, blz. 210.

3) Thans bewoond door den procureur ASSER en genummerd 548. Volgens de afbeelding bij VINGBOONS las men vroeger op de uit het dak stekende schoorsteenen het stichtingsjaar 1639. Door verbredening der bovenverdieping is de gevel niet meer geheel in den oorspronkelijken toestand.

„Des Heeren HUYDECOOPERS huis van achteren” is geteekend door J. RUYSDAEL, toen deze een schets maakte van het graven van de bocht van de Heerengracht in 1664. Die teekening is in 't koper gebracht door A. BLOOTELING.

vertegenwoordigen bij den doop van den zoon, die den grooten keurvorst was geboren uit LOUISE HENRIETTE, de dochter van FREDERIK HENDRIK. De stad, die in dien tijd, om politieke en financiële redenen, groot belang stelde in de vriendschap van den Brandenburger, had het peetschap over den jonggeborene aanvaard en HUYDECOOPER bracht de pillegift over: een rentebrief van *f* 1000 's jaars, liggende in een gouden doos. De door den keurvorst zelf gedraaide „ivoren kop", dien hij tot gedachtenis ontving, strekte ten bewijze van de bijzondere tevredenheid van den vorst, die buitendien met HUYDECOOPER in vriendschappelijke betrekking stond, aan wiens disch hij wel aangezetten had en wiens dochters door zijn vrouw (die in 1659 aan Amsterdam een plechtstatig bezoek bracht) met geschenken werden vereerd¹⁾. Maar ook de Amsterdamsche burgerij was ingenomen met de ambassade. Een gouden penning²⁾, die thans nog in de verzameling van het Koninkl. Oudheidk. Genootschap bewaard wordt, werd gegraveerd en een van HUYDECOOPERS vroegere officieren uit Wijk 1 stelde zich aan het hoofd van een eerewacht, die te paard steeg, toen de burgemeester met bijna vorstelĳk huldebetoon bij zijn terugkeer uit Berlijn werd ingehaald³⁾.

Een niet minder gelukkige dag was het voor onzen HUYDECOOPER weinige maanden later, toen hij, den 29 Juli, met zijne ambtgenooten op plechtige wijze voor 't eerst zitting nam in 't voltooide Stadhuis, het monument, dat Amstels glorie voor de heele wereld ten toon spreidde en tot welks bouw hij zelf zooveel had bijgedragen, daar hij (gelijk uit een plaats in VONDELS *Inwijding van het Stadhuis* blijkt) indertijd lid was geweest van de commissie uit den Raad, tot de voorbereiding van het werk en de keuze van het beste ontwerp.

Heeft HUYDECOOPER in die commissie partij getrokken voor het met VAN CAMPENS ontwerp concurrerend project van VINGBOONS, die zijn huis op 't Singel had gebouwd? Wij weten het niet, maar er is geen aanleiding dit te veronderstellen, want HUYDECOOPER was geen man, wiens kunstliefde zich door eenzijdige voorkeur voor personen kenmerkte. Nam hij de verzen van JAN VOS, ter zijner eere, met hetzelfde welgevallige glimlachje aan als die van VONDEL, hebben wij hem reeds zien zitten voor FLINCK zoowel als voor v. d. HELST, ook door JANSEN v. KEULEN liet hij zijn portret maken⁴⁾ en door LIEVENSZ dat van zijn zoon⁵⁾, terwijl verschillende kunstenaars de zalen van Goudesteyn en van het huis op 't Singel mochten versieren met de voortbrengselen van hun penseel. De onderwerpen dier schilderĳen, meest aan de klassieke oudheid ontleend, hebben voor onzen smaak een al te academisch cachet; men kan er uit opmaken aan

1) VOS, *Gedichten*. Editie 1662; blz. 217, 281, 222, 257.

2) DE VRIES en DE JONGE, *Nederl. gedenkpenningen verklaard*, II 37.

3) VOS, blz. 215.

4) Dit portret is gegraveerd door HOLSTEYN. Het origineel (met het jaartal 1646 is zooals de Hr. E. W. MOES mij mededeelde, thans in bezit van Jhr. Mr. v. d. WIJCK te 's Hage.

5) VOS, blz. 198.

welke kunstrichting moest gehoorzaamd worden om de Maecenen van dien tijd te behagen. — FLINCK was in de galerij op Goudesteyn vertegenwoordigd door een Lucretia.

Niet minder voelde onze Burgemeester voor de beeldhouwkunst: getuige de fonteynen en beelden, die de tuinen en vestibules versierden, zoowel van zijn buitenplaats als van zijn huis te Amsterdam, getuige ook het levensgrootte borstbeeld van den Burgemeester, door QUELLIJN in 1654 in marmer gebeiteld, dat door VONDEL in gespierde dichtregelen is bezongen en thans nog te vinden is bij HUYDECOOPERS afstammelingen op Goudesteyn, waar HUYGENS in 1656

de liefelijke locht in allerhande weer,
de klaerheit van den stroom en 't blanck hert van den Heer

bewonderde.¹⁾

Wat echter bijzonder vermelding verdient is, dat de Heer VAN MAARSSEVEEN zich niet slechts als kunstbeschermer toonde in den zin van kooper en kenner van kunst, maar ook door de humane wijze, waarop hij met de kunstenaars vriendschappelijk omging. Wij weten dit uit het feit dat hij, de deftige en machtige Burgemeester, het niet beneden zich rekende om mede aan te zitten bij het bekende feestmaal der St. Lucas-broeders in den Voetboogsdoelen op 21 Oct. 1654, toen VONDEL in zijn poëzy de schilderkunst huldigde, uit dankbaarheid voor de eer hem op 't vorige jaarlijksche feestmaal bewezen, toen hij als „het hoofd der Poëten”, uit naam der verzamelde schilders door Apollo met lauweren werd gekroond.

GOVERT FLINCK was waarschijnlijk ook bij die feesten tegenwoordig, al speelde hij er geen hoofdrol. 't Een zoowel als 't ander is op te maken uit het rijmpje, dat vader VONDEL, toen de luidruchtige artisten het hem te druk begonnen te maken en de wijn uit de kelders van den Doelen de gasten al te zeer naar 't hoofd steeg, over de tafel toeschoof aan zekeren GOVERT, ongetwijfeld onzen schilder, die in deze jaren meer dan één portret van VONDEL schilderde. Hoogstwaarschijnlijk zijn ze samen gaan „schampen”, want FLINCK schijnt een bedaard en huiselijk man te zijn geweest, zelfs al behoorde hij niet, zooals men gewoonlijk veronderstelt, tot de zedige Doopsgezinden²⁾. Alles wat wij van hem weten toont aan, dat hij het er op toelagde om zich een rustig en comfortabel huiselijk leven te verschaffen. Hij was de man niet om door een ongeregelde levenswijze de achting te verspelen, die hij bij hooggeplaatste personen genoot³⁾, niet slechts bij de

¹⁾ *Korenbloemen*, 1658, pag. 768.

²⁾ Volgens HAVARD (*l'Art et les Artistes Hollandais* II, 81) was FLINCK Luthersch. Op welken grond hij dit zegt is mij niet bekend geworden. Op het Luthersche doopregister zocht ik den naam van het kind van FLINCK vergeefs.

³⁾ Natuurlijk sloot zijn eerbare deftigheid het schilderen naar het naakt levend model niet uit. De schilder, die MARGARETA VAN WULLEN, de bijzit van NICOLAAS HEINSIUS, moedernaakt had geportretteerd (zie TEN BRINK, *Dr. Nic. Heinsius*, blz. 15) was niemand anders dan FLINCK. De Heer BREDIUS vond eene getuigenis voor den notaris DE GHRYP ten verzoeken van HEINSIUS, afgelegd door de dienstmeisjes van FLINCK en van een zijner burens, dat zij bedoeld levensgroot portret, benevens die van MARGARETA's zusters CATRINA en ANNA „so moedernaakt als iemand uytgeschildert soude kunnen werden, leggende op het alderoneerlijkste op een kussen te slapen” op de schilderkamer van FLINCK

regenten van de stad zijner inwoning, maar ook bij de vorsten, die achtereenvolgens het bewind voerden in zijn geboorteplaats: eerst de vorst van Brandenburg, later Prins JOAN MAURITS VAN NASSAU. Zijn bezoeken aan Kleeff en de omstandigheid dat hij er grondeigendom naliet pleiten voor zijne duurzame gehechtheid aan het oord, waar hij zijn kindsheid had doorgebracht en aan zijne, daar en in de omstreken gevestigd gebleven, familie. In Amsterdam echter verdiende hij zijn geld; hij liet zich goed betalen en gebruikte zijn fortuin als een eerzaam burger, maar tevens als een beschaafd man. Hij had twee huizen aangekocht op de Lauriergracht (Noordzijde), met loots en tuin strekkende tot in de Laurierstraat, en pronkte daar met de tapijten, die hij van den keurvorst van Brandenburg had ten geschenke gekregen, en met de beeldhouwwerken van QUELIJN, die hij had verzameld¹⁾. In die woning leidde hij tot tweemaal toe eene echtgenootte binnen, beide keeren eene Zuid-Hollandsche van goede familie.

Den 3 Juni 1645 teekende hij, in 't bijzijn van zijn vader TEUNIS GOVERTSZ FLINCK, aan, met de vijf en twintigjarige INGITTA THOVELINGH van Rotterdam. Als getuige der bruid fungeerde hare moeder MARIA DIRCKS BOS, waarschijnlijk toen reeds weduwe van CLAES MARTENSZ THOVELING, die te Rotterdam bewindhebber der Oost-Indische Comp. was en wiens portret thans in het Museum op de binnenplaats bij de maritieme herinneringen te zien is. De weduwe woonde tijdens het huwelijk op de Koningsgracht (het Singel), doch zes jaar later vinden wij haar op de Lauriergracht, naast het Wale-weeshuis — alzo misschien ten huize van haren schoonzoon, doch dit is onzeker, want haar eigen zoon, MARTEN, was ongehuwd en kan ook op de Lauriergracht gewoond hebben.²⁾

Reeds in 't volgende jaar schonk INGETJE aan FLINCK een zoon, die de namen van CLAES ANTONY ontving. Aan het huwelijksgeeluk van FLINCK kwam echter spoedig een treurig einde, door een allerongelukigste kwaal, die zijn vrouw mede ten huwelijk bracht en die, hoewel zij er betrekkelijk weinig last van had en er vroolijk en sterk bij bleef, ten slotte zoodanig verergerde, dat zij haar den dood als een uitkomst moest doen beschouwen. Zij had namelijk een gezwel (een ovarium-cyste) van zoodanigen omvang, dat haar ziektegeval als een merkwaardigheid in de annalen der geneeskundige wetenschap is beschreven, o. a. door den beroemden TULP in zijn *Medicynsche Aenmerkingen*. De stads-heelmeester JOB VAN MEEKEREN heeft ons het proces-verbaal der lijkopening bewaard³⁾ die op 5 Jan. 1651 geschiedde en waartoe de lijderes bij haar leven de toestem-

hadden gezien. Zij vertelden er nog bij, dat FLINCKS élèves de Juffers wel eens bespied hadden bij haar min eerbaai stoeien met jongelieden op het bleekveld van een naburige woning. De dames schijnen dus toen op de Lauriergracht gewoond te hebben. Misschien waren het (al had HEINSFUS MARGARETA te Stokholm leeren kennen) wel dochters, niet van een Zweedschen, maar van een Amsterdamschen predikant: JAN VAN WULLEN stond bij de Lutherschen te Amsterdam van 1625 tot 1640 en wat de kerkelijke kronieken van hem vermelden is weinig en dit weinige weinig goeds. De zaak is m. i. echter nader onderzoek niet waard.

¹⁾ Vos, *Gedichten*, Editie 1662, blz. 524.

²⁾ Hij schijnt althans niet te Rotterdam te zijn gebleven, want hij maakte den 4 Oct. 1652 zijn straks te vermelden testament ten overstaan van den Amsterdamschen notaris J. VAN LOOSDRECHT.

³⁾ In zijn *Heel- en geneeskonstige aanmerkingen*, Amst. 1668, blz. 287.

ming had gegeven. Het water werd toen uit den monsterachtig opgezwollen buik afgetapt in eene hoeveelheid van meer dan 100 pond!

HAVARD, die het verslag van V. MEEKEREN in extenso heeft vertaald, meent uit de omstandigheid dat INGETJE reeds vóór haar huwelijk aan die kwaal leed en dat zij tot den gegoeden stand behoorde, terwijl FLINCK in 1644 nog een hypotheek op zijn huizen had, het besluit te mogen trekken, dat het min of meer twijfelachtig was of het eerste huwelijk van FLINCK juist uit liefde werd gesloten. Het is mij aangenaam om — daartoe in staat gesteld door de welwillendheid van den Heer ABR. BREDIUS — hier het bewijs te kunnen leveren dat FLINCK althans niet noodig had eene ziekelijke vrouw te trouwen om haar fortuin. Dit blijkt uit FLINCK's testament, voor den Amsterdam-schen notaris J. VAN LOOSDRECHT verleden, benevens het contract van huwelijksche voorwaarde, gedagteekend 2 Juni 1645. Uit dit contract blijkt dat GOVERT FLINCK inbracht *f* 16000, vertegenwoordigd door de huizen op de Lauriergracht en door „schilderyen, prenten en voorts alle tgene totte schilderkonst behoort en aencleeft”, terwijl de inbreng der bruid bestond uit *f* 6000 in contanten en rentebrieven. Bij kinderloos overlijden van den man zou de weduwe aan zijne erven *f* 10.000 uitbetalen; in het tegenovergestelde geval verbond FLINCK zich tot uitkeering van *f* 4000 aan de familie THOVELING. Men ziet: hier is geen kwestie van een arm schilder die een rijk meisje huwt!

Den 19 April 1646 werden, niet naar aanleiding van den treurigen gezondheidstoestand van INGETJE na hare bevalling, zooals HAVARD meent, maar naar aanleiding van haar zwangerschap, de huwelijksvoorwaarden vervangen door een testament der beide echtelieden, waarbij kind of kinderen tot erfgenamen werden verklaard, behoudens vruchtgebruik, aan den langstlevende der ouders gewaarborgd, en eene uitkeering van *f* 5000 aan de familie van den Testateur, wanneer deze het eerst kwam te overlijden, en van *f* 2000, door den weduwnaar aan de vrouws-familie te betalen, wanneer zij het eerste stierf. Aan dit testament was het dat FLINCK voldeed, toen hij den 23 Mei 1656 aan zijn toen tienjarig zoontje, toen deze een tweede moeder zou krijgen, *f* 10.000 „bewees” voor zijn moeders erf, gelijk HAVARD uit het archief van de Weeskamer mededeelt. Als toezienend voogd van het knaapje fungeerde zijn moeders broeder, MAERTEN CLAESZ THOVELINGH, die het kind reeds in 1652 tot zijn universeelen erfgenaam had benoemd, behoudens een legaat van *f* 1500 aan de kinderen van GOVERT CRABETH te Gouda. Uit laatstgemelde bijzonderheid blijkt dat de THOVELINGS ook betrekkingen hadden te Gouda en het is daarom niet onwaarschijnlijk, dat wij eene bloedverwante van FLINCK's eerste vrouw mogen zien in de Goudsche jonge dochter SOFIA VAN DER HOUVE, met wie FLINCK een tweede huwelijk aanging op 30 Mei 1656. Mogen wij VONDEL gelooven, die op 't bruiloftsfeest de snaren spande, dan had menige Diana of Magdalena, die het atelier van FLINCK verliet, in den laatsten tijd onwillekeurig de trekken aangenomen der beminde SOFIA. Hoe gelukkig moet onze kunstenaar zich gevoeld hebben, dat hij juist

in dat jaar ¹⁾ de allegorische gestalte mocht schilderen, waarnaar zijn uitverkorene genoemd was: de hemelsche *Sophia*, de Goddelijke Wijsheid. De Amsterdamsche Regenten, die zich niet schaamden den volke te toonen dat ze de *menschelijke* intelligentie niet voor 't hoogste hielden in 't Heelal, wenschten in de Raadkamer op 't nieuwe Stadhuis, als dagelijksch voorbeeld, de bede van Salomo om Wijsheid geschilderd te zien. FLINCK beeldde de Wijsheid dan ook af, op de bede van den koning uit hooger sferen omlaag dalend. Maar gelukkig geïnspireerd was hij bij den arbeid niet. Zijne Wijsheid is eene alles behalve aetherische figuur: niets anders dan een vrouw op wolken gezeten, omschenen door koud en zielloos licht. De geknielde Salomo is beter geslaagd en de groepen van verbaasde priesters en Leviten ter weerszijde zijn doelmatig aangebracht om het tafreel te vullen zonder de aandacht te veel af te leiden. Maar ondanks dit alles laat het schilderij ons koud; het is mat en zonder verheffing. Geen spoor meer noch van het diep gevoel, noch van de geniale oorspronkelijkheid van hem, die eenmaal FLINCKS leermeester was geweest — geen gedachte aan den pittigen greep, waarmee, aan 't fantastisch licht, waarin door hem zulk een onderwerp zou geschilderd zijn. Toch prees in de vorige eeuw v. DIJK dit werk als FLINCKS meesterstuk, vooral ook omdat hij „den koning Salomon een Goudlaakens kl et” had „gegeeven en geene van die drie verven, die op Gods bevel tot de Tente der tezaa- „menkomste gewijd waren, als Purper, Scharlaken en Heemels Blaauw; wel begrypende „dat deeze drie verven aan geene Perzoonen, buiten den Hogepriester, paste om te dragen”. Wij hebben allen eerbied voor des schilders „wel begripen”, maar wij begrijpen iets anders, namelijk dit: waar de kunstenaar zich door zulke geleerde kleingeestigheden laat beperken, daar snelt de Hollandsche kunst met rasse schreden haar *décadence* tegemoet.

FLINCKS betaalsheeren waren echter hoogst tevreden en telden hem duizend rijksdaalders als belooning toe. Wij misgunnen het hem niet, het onbekrompen loon, maar waar we hem de zware goudbeurs naar zijn welgemeubelde woning op de Lauriergracht zien dragen, daar kunnen we een gevoel van weemoed niet onderdrukken als wij er aan denken, hoe een dergelijke som misschien voldoende zou zijn geweest om den genialen bankroetier, die in datzelfde jaar zijn huis en zijn kunstschaten aan de publieke veiling moest overgeven, te helpen uit de financiële moeilijkheden, waarover wij, als natie, ons nu nog schamen. ²⁾

1) Uit de rekening van QUELLIJN blijkt dat de fiesen aan den schoorsteenmantel door hem gemaakt zijn in 1656 en FLINCK ontving betaling voor het schilderij op 1 April 1657. Ik geloof dus het jaar 1656 te mogen stellen voor den Salomo.

2) Dat REMBRANDT het beneden zich zou geacht hebben om voor de versiering van het Stadhuis te werken, is een phrase, die allen historischen grond mist en afdoende wederlegd is in dit Tijdschrift (Dl. II, blz. 90). De veronderstelling daar ter plaatse geuit, dat WITSSENS vijandschap het aannemen van REMBRANDTS werk zou hebben verhinderd, stelt echter, mijns inziens, dien Burgemeester al te laag. Waarschijnlijk waren REMBRANDTS eischen te hoog of was hij niet op zijn tijd klaar.

De schets van 't geen REMBRANDT voor het Stadhuis had willen maken zal wel die zijn welke thans in 't Museum Boymans te Rotterdam hangt.

Nog een ander groot stuk heeft FLINCK voor het Stadhuis geschilderd: een der schoorsteenstukken in het Burgemeesters-vertrek. Waarschijnlijk vroeger dan de Salomo, daar de schoorsteenfriezen van het Burgemeesters-vertrek door QUELLYN reeds in 1655 zijn gemaakt. In dit stuk, waarvoor hij *f* 1500 ontving ¹⁾, stelt hij voor hoe

„Marcus Curius het aangeboden Gout
Versmaënde, zich genoeght met een geregt van Raepen”.

Ook in deze schilderij bewonderen wij een rijke en oordeelkundige ordonnantie, een onberispelijk juiste teekening en een correcte kleurverdeeling, benevens een wel overlegd doen spreken van de tegenstelling tusschen den fieren eenvoud van den strengen Romein en het weelderig voorkomen van de ambassade, die hem in staat wil stellen het goede der aarde te genieten. Er is veel in de schilderij, dat aan RUBENS herinnert, maar zij mist den gloed en de kracht, die den grooten Antwerpenaar bezielde.

Nog meer dergelijk werk zouden we van FLINCK op het Stadhuis hebben kunnen zien, had de dood hem niet verrast. In November 1659 toch werden hem, tegen *f* 1000 't stuk, twaalf tafreelen aanbesteed, tot vulling der boogvelden in 't gewelf der hooge gaanderijen of corridors, die, aan de groote burgerzaal aansluitende, om de beide binnenplaatsen van 't gebouw heenloopen en die thans door houten schotten verbrokkeld en van de burgerzaal afgescheiden zijn. Elk jaar zou hij twee leveren; maar, voor dat er nog één was voltooid, sleepte een korte doch hevige ziekte den kunstenaar ten grave (22 Febr. 1660), op slechts vijf en veertigjarigen leeftijd, te vroeg ongetwijfeld voor zijn gezin, maar niet te vroeg voor zijn roem — al is het schrikkelijk overdreven om hem te schetsen als „ten slotte in Italiaanschen namaak te loor” gaande. ²⁾

Een fraaie begrafenis-penning werd ter zijner eer vervaardigd, die nog tot in onze eeuw als voorbeeld van dergelijke penningen heeft gediend. Hij is afgebeeld bij HAVARD en in v. LENNEPS Vondel en aanwezig op 't Koninklijk Penningkabinet te 's Hage. Hoewel de inscripties gegraveerd zijn, pleiten toch de zorgvuldige bewerking en de omstandigheid, dat geen ouder penning van deze type bekend is, voor het gevoelen, dat wij hier niet (zoals meestal) te doen hebben met een bij de goudsmids in voorraad zijnden penning, die naar behoefte werd ingevuld, maar met een stuk, dat opzettelijk voor deze gelegenheid werd vervaardigd.

Evenals REMBRANDT en VAN DER HELST liet FLINCK een éénigen zoon na. Het was NICOLAAS ANTHONIE FLINCK, wiens geboorte ik boven heb vermeld. En evenals TITUS VAN RHIJN en LODEWIJK VAN DER HELST was ook NICOLAAS FLINCK niet onbedreven in de kunst. Dit blijkt uit een etsje, waarvan een der zeldzame afdrukken op het Rijks-prentenkabinet aanwezig is: een portret van een jongmensch met lang haar, getee-

¹⁾ SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid* VI, 38.

²⁾ v. VLOTEN, *Nederlands schilderkunst*, blz. 290.

kend: N. FLINCK *fecit* (de N en F aanéén). Het gaat door voor zijn eigen portret en de familiegeelijkenis maakt dit zeer waarschijnlijk.

Overigens blijkt uit niets dat de jonge FLINCK zich aan de kunst gewijd heeft, dan alleen als verzamelaar.

Na den dood zijns vaders schijnt hij met zijn stiefmoeder naar Zuid-Holland vertrokken te zijn, bij hare bloedverwanten en die zijner eigene moeder. Althans in 't begin der volgende eeuw vinden wij hem te Rotterdam terug *en grand seigneur*, in een prachtig huis (thans het hotel des Pays-Bas, in de Korte Hoogstraat, bij de Passage) als bewindhebber der Oost-Indische Compagnie en gehuwd met een dochter van Burgemeester VAN BERCKEL. Hij gaf toen aan ARNOLD HOUBRAKEN (niet altoos even juiste) mededeelingen aangaande levensbijzonderheden van zijn beroemden vader. Hij bezat een niet onaardig kabinet schilderijen, gedeeltelijk nalatenschap van GOVERT, hetwelk na den dood zijner eenige dochter, te Rotterdam publiek is verkocht, 4 Nov. 1754.

FLINCK'S beschermer, HUYDECOOPER, volgde hem spoedig in 't graf (26 Oct. 1661). Hij had nog eenige gelukkige jaren beleefd: in 1658 het tresorierschap waargenomen en in 1659 en 1660 weder het Burgemeesters-ambt bekleed. Zijn eenige zoon JAN, die in 1625 geboren was, in 1645 te Leiden studeerde en in 1650 bij de reorganisatie der schutterij vaandrig (later luitenant) werd in de 28^e compagnie, waarvan zijn vader kapitein was ¹⁾, vergezelde zijn vader in 1655 naar Berlijn, trouwde na zijn terugkomst met SOPHIA COYMANS, zijn nicht ²⁾, kwam in 1656 in de Schepensbank en werd in 1666 Burgemeester. Van zijn zes zusters waren de beide oudste, MARIA en LEONORA, in 1642 en 1657 elke met een HINLOPEN getrouwd. De vier anderen waren bij vaders dood nog ongehuwd en de huispoët JAN VOS mocht nog menigmaal op Goudesteyn, als minzaam ontvangen gast, de schoonheid van GEERTRUI ³⁾, de huiselijke zorg van CONSTANTIA ⁴⁾, de geleerdheid van ELISABETH ⁵⁾, en de jeugd van JACOBA SOPHIA ⁶⁾ bezingen, tot ook hij in Juli 1667 den tol der natuur betaalde.

¹⁾ JOCHEMS, *Amsterdams oude Burgervendels* (Amst, 1888) blz. 59. v. LOON *Beschr. der Nederl. Histori-penningen* II 348.

²⁾ Zij was de dochter van zijn moeders broeder JAN en van SOPHIA ELIASDR. TRIP.

³⁾ VOS, *Gedichten*, editie 1662, blz. 193, 255, 385. Zij huwde, 5 Dec. 1662, DAVID D'ABLAIN, (VOS, IIe D., (ed. 1671) 204).

⁴⁾ " " " " " 201, 458.

⁵⁾ " " " " " 194, 459.

⁶⁾ " " " " " 201, 275. Zij huwde, 17 Oct. 1665, WILLEM BARTOLOTTI VAN DEN HEUVEL, (VOS, IIe D., (ed. 1671) blz. 227).

NOG IETS OVER DE HISTORIE VAN HET LEVEN EN STERVEN
VAN HEER JOHAN VAN OLDENBARNEVELT,
BESCHREVEN DOOR EEN LIEFHEBBER DER WAERHEYT.

DOOR

E. W. MOES.

IN deel IX zijner „Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde” heeft Prof. R. FRUIN twee belangrijke studiën gewijd aan het boek, waarvan de titel hierboven verkort is medegedeeld. Over drukker, uitgever, en vooral over den schrijver worden tal van merkwaardige mededeelingen gedaan. De eerste uitgave, 1648 te Rotterdam verschenen, heeft o. a. deze bijzonderheid, dat op blz. 72 van het aanhangsel het verhaal midden in een woord wordt afgebroken, en de volgende bladzijde, in plaats van het vervolg, een bericht bevat van „Den Uytgever tot den Leser”, waarin deze, JOANNES NAERANUS, er zich over beklagt, dat 12 Maart 1648: „des avonts ten half tien/ den Heer Officier/ een onder-Schout/ en twee Dienaers/ gewapent met halve spiessen en degens/ hebbende onder hare mantels Dieve-lanteerns/ zijn ingevallen in het huys van den Boeckdrucker/ saiseerende of besettende den eenen Dienaer de voor-deur/ en den anderen de trap/ soodat den Boeckdrucker noch buyten sijn huys mocht gaen/ noch boven na sijn dingen mocht sien.” enz. — De reden van die huiszoeking is Prof. FRUIN niet bekend geworden, en ook de nauwlettende onderzoekingen van den Rotterdamschen archivaris SCHEFFER bleken vruchteloos te zijn. Toevallig vond ik, zeker ter plaatse waar men die niet zoeken zou, de verklaring van deze zonderlinge geschiedenis.

De concurrentie tusschen de twee Rotterdamsche uitgevers PIETER VAN WAESBERGHE en JOANNES NAERANUS had aanleiding gegeven tot een twist tusschen hen over het al of niet mogen drukken van een Nederduitsch-Fransch woordenboek. Dezen strijd kan men

uitvoerig beschreven vinden bij A. M. LEDEBOER, *Het geslacht van Waesberghe*. Tweede vermeederde uitgave, 's Gravenhage en Utrecht, 1869, p. 82 vlg. De voorrede nu van zulk een „Gazophylace, de la langue françoise et flamende.... par CASPARUS VAN DEN ENDE¹⁾..... Imprimé à Rotterdam, Chez JEAN NAERAN, Marchand Libraire, 1656”^{4o}²⁾ bevat een uitvoerig relaas van „Den Drukker tot den Lézer”, waaruit het volgende nauwkeurig is afgeschreven „.... alzoo ik in den Járe 1648. onder handen had te Drukken, de Histórie van het Léven en Sterven van JOHAN VAN DEN OLDENBARNEVELD; dézen fijnen Kerkmeester³⁾ (die eenige Járen te vóren had gedrukt de Apologie van HÚGO DE GROOT, een Boek, dat op die tijd heel strikt alhier te Lande was verbóden) door zijn Knecht die onverziens op mijn Drukkery was gekómen, ende het zelve Werk met een zwenk gezien had, daar van verwittigd zijnde, en ruste niet, of hy had het volle bescheyd hier van, trachtende door zijn Knecht mijn Jongen om te koopen, hem belóvende zes stuyvers voor elk blad, dat hy hem van mijn Drukkery konde léveren, zoekende alzoo een eerlijk mans kind tot een Dief te máken; dan de Jonge trou zijnde, gaf de zaak aan mijn Huysvrouw, en die aan mijn te kennen; ik dit hoorende, konde quálijk zulke valscheyd op WAASBERGEN vermoeden; dan om dit te onderzoeken, gaf mijn Jongen last, eenige bláden te belóven, en die 's ávonds by donker te léveren; zoo gaf ik hem zes bláden uyt een oud defect Boek, daar voor hy ontfing achtién stuyvers, met belofte van noch meer geld, indien hy hem meer bláden konde léveren. Zoo haast en was déze léverantie niet geschiedt, of ik trad tot WAASBERGEN in huys daar ik hem genóegzaam toonde, het ongelijk dat hy my deed', dus mijn Jongens tot Dieven, en zijn Knechts tot Verráders te máken, gelijk korts daar aan bleek, dat de Knecht, van zijn Oom, om dat werk, bekéven zijnde, zeyde, dat hy moest doen dat zijn Meester hem belaste. Dan dat hielp my niet: drie a vier dágen daar ná, wierd ik van den Schout VERBOOM, met noch een Onder-Schout, en veel Dienaars, by nacht óvervallen, en alles, wat zij van dat Boek vonden, méde genómen, tot mijn zeer groote scháde'''

Rotterdam, 6 Maart 1889.

1) Niet te verwarren met FRANCISCUS VAN DEN ENDE, den leermeester van SPINOZA.

2) Een exemplaar berust in de Stedelijke Bibliotheek te Rotterdam.

3) PIETER VAN WAESBERGHE.

TWEEËRLEI REGENTEN.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

ET is van algemeene bekendheid bij degenen, die zich met historische studiën bezighouden, dat onze voorvaders, voorzoover zij geroepen waren het gemeene best in lands- of stadsregeering te dienen, nergens grooter afkeer van hadden dan van zwart op' wit te zetten, wat er in regeeringscolleges omging, vóór de dikwijls langdurige soms stormachtige beraadslagingen tot de resolutie leidden, die met opmerkenswaardige soberheid van woorden in de besluit- of notulenboeken dier colleges werd opgeteekend. De onderzoeker, die zich tot de bronnen wendt, zal daarom bijna immer die boeken onvoldaan dichtslaan, wanneer hij gehoopt of verwacht had daaruit de beweegredenen voor een of andere resolutie, den strijd der meeningen, daaromtrent gevoerd, te leeren kennen. Daar schuilt natuurlijk meer achter dan een loffelijk streven naar ontlasting van het werk van secretarissen of klerken. Men wilde niemand, zoo min den tegenstrijdenden tijdgenoot als ieder, die later zou komen, in de gelegenheid stellen de steenen op te rapen, binnenskamers geworpen, opdat hij daarmede niet opnieuw den ambtgenoot, onverschillig of hij bevriend was of niet, zou treffen. Binnen de muren van de raadzaal moest vrijheid van spreken heerschen zonder vrees voor namaning. Wat geheim was voor allen, die buiten

het college stonden, terwijl het verhandeld werd, moest ook voor immer geheim blijven.¹⁾ *Verba volant, scripta manent* was het motto, dat waarschuwend onder het beeld der voorzichtigheid, waaronder ieder raadscollege zich gaarne liet symboliseeren, mocht worden geschreven.

Het is te begrijpen, dat een vrijheid van spreken zoo degelijk gewaarborgd, menigmaal aanleiding gaf tot eene onbewimpelde uiting van gedachten, waarbij de tegenstander in geen deele werd gespaard als dit in den kraam des sprekers te pas kwam. Dan ging het hard tegen hard. Uit de weinige ons overgebleven particuliere aantekeningen van regeeringspersonen spreekt soms met brutale duidelijkheid het persoonlijk karakter der gevoerde discussiën.

Door zulke, eigenlijk niet voor openbaarmaking bestemde geschriften, wordt een slipje opgeheven van den sluier, die de verborgenheden van de raadkamer voor ons bedekt. Wij mogen ons gelukkig rekenen, dat enkele dezer papieren bewaard zijn, waardoor wij in de gelegenheid worden gesteld ons althans een denkbeeld te vormen van wat er omging en hoe het toeling in de samenkomsten dier regenten, die, zoodra zij zich aan de buitenwereld vertoonden, door een welbegrepen clubgeest zich als een gesloten en aaneengesloten geheel voordeden, en dien wij, dank zij het vele grootsche, dat zij, in weerwil van onderlingen strijd, tot stand brachten, het hoofd als met een nimbus van regeeringsbeleid en staatsmanswijsheid leerden omgeven, onkundig als wij tot voor korten tijd waren aan vele hunner willekeurige en onwillekeurige fouten.

Merkwaardig in tweeërlei opzicht zijn daarom de in 1871 door het Historisch Genootschap te Utrecht uitgegeven Memoriën en Adviezen van den Amsterdamschen Oudburgemeester CORNELIS PIETERSZ HOOFT, geboren 1547 en overleden 1626. Zij zijn opgesteld tusschen de jaren 1611 en 1619. Eenerzijds geven zij ons een inzicht in de toenmalige vraagstukken van den dag en een blik op het streven der politieke partijen in den lande, en aan den anderen kant leeren zij ons den schrijver kennen als een persoon van buitengewone bekwaamheden, onkreukbare eerlijkheid en waren christelijken zin, een van die regenten in één woord, waarop de Amstelstad trotsch mocht zijn, maar die misschien met de jaren — in 1610 was hij het laatst regeerend burgemeester geweest — een beetje zwaar op de hand geworden was, zoodat er grond is om te vermoeden, dat de man bij zijn leven van zijn geperoreer weinig voldoening heeft mogen smaken, iets wat echter geen afbreuk doet aan de waarde, die wij aan de nu voor goed veropenbaarde redevoeringen mogen hechten.

Wij moeten het genootschap en hem, die ze voor de pers gereed maakte, erkentelijk zijn voor de bron van kennis voor dien tijd, die wij in deze uitgaaf hebben gewonnen. Als ik hier van „wij” spreek, dan heb ik voornamelijk allen op het oog, die in de geschiedenis der hoofdstad belangstellen.

1) In 1584 trachtten sommige raadsleden te Amsterdam hierin verbetering te brengen en aantekening te doen houden in de boeken van de verschillende meeningen en van de stemmingen, maar in de vergadering van 20 October besloot men geene verandering in de tot dusver gebruikelijke wijze van optekening te maken.

Nu zal het echter iedereen bevreemden wanneer het zoo aanstonds zal blijken, dat niet alles in het boekje is opgenomen, wat onder de nagelaten papieren van dezen magistraat voor de kennis van Amsterdams verleden van belang was.

Eene bepaalde reden kan daarvoor niet hebben bestaan. Wat ter wereld zou den uitgever bewogen hebben om van een drietal „discoursen”, op hetzelfde onderwerp betrekking hebbende, twee achterwege te houden? Dat hij ze bij een weinig meer oplettendheid evengoed voor de pers had kunnen gereed maken als de andere, volgt hieruit, dat de overgeslagene ook deel uitmaakten van de verzameling van den Heer Mr. J. A. GROTHE, te Utrecht, die ze met eenige andere stukken op de geschiedenis van Amsterdam betrekking hebbende, in den loop van het vorige jaar, door tusschenkomst van den archivaris Mr. S. MULLER Fzn., aan het gemeente-archief der hoofdstad ten geschenke zond.

Die twee overgeslagene werpen met de derde reeds gepubliceerde memorie en eenige andere aantekeningen van HOOFT zulk een merkwaardig licht op een tijdperk van betekenissen in de historie van Amsterdams ontwikkeling en geven bij het oplichten van den sluier des geheims zoo veel te zien, wat voor de kennis van de regenten en van hun beleid kenschetsend is, dat het mij der moeite waard toescheen de beide memoriën hier te doen afdrukken en daarbij in 't kort aan te toonen, welke mijns bedunkens belangrijke bouwsteenen voor de stadshistorie zij hebben aangebracht.

Dat zij nog uit andere oogpunten lezenswaard zijn betwist ik daarmede niet.

Sedert de regeering, na bekomen octrooi van de Staten, in 1593 begonnen was de stad voor de tweede maal uit te leggen met een strook aan de westzijde der oude veste, begrepen tusschen Singel en Heerengracht, van het IJ af tot aan het Koningsplein en van daar tusschen Singel en Reguliersdwarsstraat, Amstel en Amstelstraat, was de bevolking voortdurend en meest door vestiging toegenomen, nieuwe industriën hadden zich bij de reeds bestaande gevoegd, zoodat de luttele oppervlakte, door deze tweede vergrooting gewonnen, weldra niet meer voldoende bleek, om aan den navraag naar bouwterrein te voldoen. Ruimte in overvloed was er nog buiten de stad te vinden langs den Buitensingel en aan de paden, die op dien Buitensingel uitkwamen. Daar hadden vele welgestelde Amsterdammers hunne zomertuinen met een speelhuisje vaak er in, en naar de eigenaars dier tuinen droegen die paden soms hunnen naam. Andere paden waren er weder reeds omstreeks 1560 a 1570, in den eersten woningnood aangelegd door verschillende godshuizen op de landerijen, die zij daar voorlang in eigendom hadden bezeten, of door ondernemende particulieren, als b.v. JAN GERRITSZ. bijgenaamd JAN HANSZEN, die daar erfjes voor kleine woningen uitgegeven hadden, wel is waar in contraventie van de keuren op het buitenbouwen, maar om der noodzakelijkheidswille met oogluikende toelating van de regeering.

Een eerste vereischte voor het bouwen was daar, buiten de stad in het drassige weiland, het ophoogen van den grond geweest. Voor drie gulden kon men de vierkante roede drie voeten ophoogen. Eerst dan was het terrein vrij van dagelijkschen wateroverlast. In Juni 1609 telde men het zeker niet geringe getal van 3330 woningen en getimmerten buiten de poorten, waarvan er 592 als nieuw werden aangeduid, en alleen 320 zich tusschen IJ en Regulierspoort langs den Buitensingel bevonden.

Schoon de regeering zich niet telkens feitelijk tegen dit buitenbouwen verzet had, bleef zij niet blind voor de mogelijke gevaren daaraan verbonden. Immers ingeval de vijand zich voor de stad zou vertoonen, zou hij op den verhoogden bodem, die nu niet meer onder water kon gezet worden, een geschikt terrein vinden, om van daar uit de stad te bestoken, en in de woningen de gelegenheid, om zich te nestelen. Wel was er bepaald, dat al het getimmerte daar, gelijk men het noemde „op den brandt”, d. i. om in geval van nood aanstonds te kunnen worden platgebrand, gebouwd moest worden, maar ook daaraan had men zich niet gehouden, en wat het ergste was, zelfs leden der regeering hadden zich daaraan schuldig gemaakt, zoodat het ieder duidelijk werd, dat de scherpe bepalingen nimmer zouden worden toegepast, hetgeen natuurlijk de buitenbouwers in ijver deed toenemen. Bij het gevaar kwam nog, dat de stad groot nadeel leed door de gemakkelijheid, waarmede de buitenwoners de gemeene-landsmiddelen en de stadsaccijnzen konden ontduiken. En wat zou er gebeuren, zoo redeneerde men, als bij een onvoorziene vijandelijken aanval heel die bevolking, van have en dak beroofd, schuil zocht binnen de welverdedigde stadsmuren?

Op grond van deze en dergelijke overwegingen werd het octrooi van 7 Augustus 1609 tot eenen nieuwen uitleg verkregen. Maar niet aanstonds werd er met het werk een aanvang gemaakt. Eerst moesten de plannen in den raad worden goedgekeurd, en dit geschiedde niet vóór 26 April 1610. Merkwaardig zou het zijn, om te weten, wat er bij de beraadslagingen over deze zaak in de Vroedschap werd gezegd. Het verdient de aandacht, dat eerst den 4 Juli van het volgende jaar „commissarissen tot besogne van de raminge der nieuwe fortificatie ende aencleven van dien” werden benoemd.

De commissie, hier door de Vroedschap benoemd, bestond, behalve uit den oud-burgemeester HOOFT, uit HARMEN VAN DE POLL en JACOB DE GRAEFF, schepenen, en de Thesaurieren JORIS JORISZ en Dr. JOAN TEN GROTENHUY. ¹⁾ Zij waren volgens HOOFT's verklaring geen van allen bij de zaak geïnteresseerd en hadden zich niet schuldig gemaakt aan het verboden buitenbouwen.

Toen zij de plannen, in verband met de bevoegdheden, die het octrooi aan de regeering gaf, onderzochten, bemerkten zij al spoedig, dat, wilde de nieuw ontworpen vergrooting tot voordeel en tot sieraad van de stad strekken, het octrooi behoorde geamplieerd te worden. Wat toch was het geval. Het octrooi bepaalde wel, dat de stad de gronden

¹⁾ Te Amsterdam hadden Thesaurieren het beheer over de publieke werken.

die binnen de ontworpen fortificatie zouden vallen, om behoorlijk te kunnen worden aangelegd, tot zich zou kunnen nemen voor de waarde, die zij op het oogenblik van de vergrooting hadden, maar het had geene rekening gehouden met de telkens herhaalde keuren, waarbij het ophoogen van den grond en het buitenbouwen werden strafbaar gesteld, en had zelfs vermeld, dat die getimmerten voor de waarde moesten worden overgenomen. Buitendien had het octrooi een voorrecht gegeven aan de eigenaars van die gronden, om de rest van hunne terreinen, nadat zij binnen de veste getrokken waren, vóór ieder ander tegen taxatie van schepenen te mogen aanvaarden.

De commissarissen zagen in het eerste eene premie op de overtreding der keuren. Eerst dan zou er billijk gehandeld worden als er bepaald werd, dat de taxatie ¹⁾ zou plaats hebben alsof de keuren geobserveerd waren geworden, alzoo zonder rekening te houden met de ophooging en de opstellen. Waarom zouden den overtreders voordeelen geboden worden, die ieder, die zich aan de wet gehouden had, moest derven? Men zou immers consideratien kunnen gebruiken daar, waar de toepassing geleid zou hebben tot overgroote hardheid! En wat het tweede punt aangaat, zou iedereen zijn oude erf weer kunnen opvoeren, dan zou de regeering niet bij machte zijn eene ordenlijke toestand in 't bouwen te doen in acht nemen en neringen, die in de termen vielen, bepaalde terreinen daartoe aan te wijzen. Op die gronden voornamelijk drongen zij aan op wijziging van het octrooi.

Binnen een paar maanden na hunne benoeming, den 29 Augustus 1611, kwam het voorstel in de Vroedschap, die besloot tot den aanvraag, om ampliatio van het octrooi, en tot het maken van nieuwe plannen voor de vergrooting.

De meerderheid had nu wel besloten tot het nemen van maatregelen bij de Staten, om aan HOOFTS bezwaren tegemoet te komen, maar zij had gezegevierd over eene blijkbaar zeer sterke minderheid, die niet gezind was de voordeelen, waarvan zij gedroomd had, prijs te geven. Aan haar hoofd stonden invloedrijke personen, die er weg op wisten, om de uitvoering van het besluit te vertragen. HOOFT noemt onder hen twee met name: FRANS HENDRIKSZ OETGENS, die in 1611 burgemeester was, en JAN JACOBZ HUYPDECOPER, die — wèl pleit het voor den invloed der geslagen minderheid — in het volgende jaar in plaats van den niet bij de zaak betrokken JORIS JORISZ, tot Thesaurier werd benoemd. De eerste schijnt veel gronden te hebben gekocht, voornamelijk in de buurt van de Haarlemmerpoort, de andere had van het buitentimmeren bepaald zijn werk gemaakt. Zij wisten de gemoederen zoodanig in beroering te brengen, dat er velen waren, die niet onverholten te kennen gaven, dat het onder de bestaande omstandigheden maar beter ware heel de vergrooting te laten rusten. Bij dergelijke stemming kon er van gevolg geven aan het in Augustus 1611 genomen raadsbesluit geen sprake zijn.

De minderheid begreep evenwel, dat haar voordeel lag in de uitvoering van de

¹⁾ Aangezien uit de eerstvolgende memorie van HOOFT niet duidelijk blijkt, dat hij de binnen de nieuwe wallen getrokken gronden bedoelt, wijs ik er hier op, dat dit duidelijk gelezen wordt op een blad met aantekeningen van 's mans eigen hand, waarop hij zijne bezwaren tegen het octrooi neerschreef.

plannen volgens de letter van het octrooi. Maar aangezien de raad haar in de kaart had gekeken en blijk had gegeven dien weg niet op te willen gaan, was er een ander voorstel ter sprake gebracht de „melioratie”, waarop ik straks terug kom. Had het octrooi de gelegenheid gegeven, om die opgehoogde terreinen tegen hoogen prijs der stad op te dringen, en waren de groote daaruit verhoopde voordeelen gevlogen, men behoefde slechts van batterij te veranderen, om een deel van de schade in te halen. Werd het octrooi *niet* in den begeerden geest veranderd, dan kon men buitendien uit de taxatie nog munt slaan. De melioratie schijnt het lokaas geweest te zijn, om dat te bereiken.

Toen ook in 1612 burgemeester OETGENS op het kussen bleef en den voorzittersstoel innam voor het eerste kwartaal, werd er plotseling bijzonder veel haast met het in gereedheid brengen der plannen gemaakt, waarbij de burgemeester zich liet gelden, terwijl vroeger burgemeesteren zich met de zaak niet veel hadden bemoeid. Den 9 April werden de nieuwe plannen — tot het maken waarvan, gelijk wij zagen, in Augustus 1611 besloten was — na gehouden overleg met den Prins, aan den raad voorgelegd. Deze stelde die plannen in handen van de commissie ad hoc, om consideratiën daarop te vernemen en alsnog te onderzoeken, of het noodig zou zijn tot de aanvraag van wijziging van het octrooi over te gaan.

Het rapport van HOOFT, voornamelijk over het laatste punt, volgt thans.

Wanneer het werd uitgebracht kunnen wij uit het bovenschrift opmaken. In de Resolutieboeken van de Vroedschap staat echter geene vergadering tusschen den 9 April en 8 Mei geboekt.

Deliberatie op de verder vergrotinge ende fortificatie van dese Stadt. Anno 1612 in Aprili gevallen.

I. Staet voort eerst te considereren, dat totte besoigne van de raminge van de nieuwe Fortificatie ende aencleven van dyen, op den 4^{en} July Ao 1611 bij Burgemeesteren ende Raedt zijn gecommiteert HERMAN VAN DE POL en JACOB GRAEFF, schepenen inder tijdt; JORIS JORISZ ende Doctor GROTENHUYS, Tresorieren ordinaris indertijdt, ende ick, welcke commissie (zoo ick immers verstae) op ons is gevallen, met dye toevoorsicht, dat wij in de voorgenomen wercken voor ons particulier niet en zijn (ofte immers doen ter tijdt niet en waeren) geinteresseert, nochte dat wij ons met hogen ofte timmeren tegen de keuren van de stadt niet en hadden bemoeyt, nochte tot preiudicie van de stadt, ende om ons particuliere profyt daer mede te soecken, ons niet hadden onderwonden landen te copen, die men genoch zeeckerlick wist, dat totte zelve vergrotinge mosten werden gebruyckt; fonderende mijn voorsz. gevoelen opt gemeen gebruyck ende maniere van handelen in zodanige saecken, wesende in effecte: dat men niet gewoon is in gemeene nochte oock in particuliere zaecken van eenige merckelijcke importantie te committeren luyden, dyen dye zaecke zelfs grotelijcks raect, maer andere diemen meent ofte weet, dat daerin van alle vooroordeel vrij zijn ende voor haer zelfs daerbij nyet en zijn geinteresseert.

2. Welcken volgende wij oock verscheyden reysen metten anderen in de geschil-derde Camer vergadert zijn geweest, ende oock een ofte twee mael buyten de stadt op de gelegentheyte van de hoginge en timmeragien, tegen de willekeuren deser stede aldaer gedaen, inspectie genomen hebben. Sonder dat burgemeesteren haer oyt bij ons hebben gevoecht nochte versocht, dat wij dye besoeigne in Haer E. tegenwoordicheyt ofte bij haer-juyder beleyt ende directie zouden willen doen, maer hebben ons daarmede laten bewerden.

3. Ende naedat wij alsoo van ons gebesoeigneerde ter vergaderinge van den Raedt hadden gedaen rapport ende daeruyt verstaen wierden eenige redenen van groot beswaer, dat de stadt zoude overcomen, ingevalle men met dat voorsz. werck zoude voortvaren opdt octroy voor desen verworven, zoo is doen voort als op den A^o 1611¹⁾ bij den voorsz. raedt geresolveert, dat men van de Staten van Hollandt ende West-vrieslandt zoude versoecken redres vandt voorsz. octroy inder beste forme, welck versoeck nochtans (mijns wetens) noyt en is gedaen, nochte oock van dese zaecke in den raedt, dat mijn indachtich is, wederom vermaent vóór int begin van de maendt van April 1612,²⁾ niettegenstaende verscheyden vergaderingen van den voorsz. Heeren Staten daerentusschen waren gehouden.

4. Ende nu middelertijdt is JORIS JORISZ vande Tresorie genomen, dye nochtans in dese saecke (zoo ick niet anders konde bemercken) hem geheel neutrael heeft gedragen: ende is, in zijne plaetse op de tresorie gestelt, om in dese zaecke nu mede gebruyckt te werden, JAN JACOBZ HUYDECOPER, dye (zoo een yder wel is bekend) zoo langen tijdt zijn werck van hogen ende timmeren tegen de keuren heeft gemaect; ende bovendien zoo doet men nu dye voorsz. gedeputeerden op de voorseyde besoeigne compareeren bij den Heeren burgermeesteren, daer den burgermeester OETGENS tegenwoordelick presideert ende oversulcks de directie meest aen hem neemt, die men nochtans wel weet, dat zijne zaecken daernaer heeft beleyt, dat hij voor hem zelven groot profijt uyt dit werck meent te consequeren, ende bij zodanigen occasie, nae zoo langduirigen stilstandt, dese zaecke veel meer werdt geaccelereert als oyt te voorn, twelck mij dunckt alsoo niet te behoren, ende mijn daeromme oock beswaert vinde, om op zodanigen voet langer in dye besoeigne te continueren. Sooder oock noch acht ofte thien van de voornaemste van de regieringe haer werck mede alsoo van dese zaecke hadden gemaect, gelijk sij met even goet recht hadden mogen doen, wye weet, wadt uytcomst daarvan te verwachten zoude hebben geweest.

5. Ende zoo de zaecke nu ter tijdt leyt, dunckt mij dat conform de laetste resolutie van den raedt, dye oock meene met goede reeden genomen te wesen, als noch nodich is redres vandt voorgaende octroy te versoecken, om t'ontgaen de betalinge van de erfven ende getimmerten buyten de vijftich roeden totte honderdt gaerden toe tot alsulcken prijs als dye ten tijde van de vergrotinge (twelck nu is) gelden. Eensdeels omdat desen hogen

¹⁾ De in te vullen datum is 29 Augustus.

²⁾ Het was den 9 April.

prijs zijn oorsaek heeft uytte onregeltheyt vandt timmeren ende hogen tegen de keuren deser stede. Ende anderdeels omdat de geene, dye, obedierende de bevelen ende ordonnantien van mijne heeren, noch gehoocht noch getimmert hebben, reden sullen hebben om te sustineren, voor haere ongehoochte landen, dye aengetast ofte binnen gebracht werden, betaelt te wesen naer advenant als dandere ende tot alsulcken prijs als gelijcke landen bij anderen zijn vercocht, om tegen de keuren gehoocht ende betimmert te werden; bij alle welcke manieren van doen de stadt mijns bedunckens te groffelick zoude werden beswaert, insonderheyt als de overgebleven erven met melioratie beswaert zijnde, de stadt daarmede zouden blijven sitten.

6. Konde men oock bij 't voorsz. octroy ofte redres van dyen (conform de voorseyde resolutie) verkrijgen, dat de iurisdicctie deser stede vande hondert ende vijftich roeden op twee honderdt roeden mocht werden geëxtendeert, zoude 't selfde, nae mijn insyen, goetd wesen, om het timmeren ende hogen voor den toecomenden tijdt, zoo veel te verder van de stadt te arceren ende te doen blijven.

7. Men schijnt de zaecke nu daertoe te willen beleyden, dat dit werck van wallen ende buytengraften desen somer altemael soude mogen werden voltrocken, ende 't selfde voltrocken zijnde stracks de oude wallen af te werpen, niettegenstaende dat men gissinge maect, dat de nieuwe wallen van alle de aerde, dye uyt de nieuwe grachten daeropgebracht zal werden, binnen t' syaers niet meer als omtrent vijf voeten hoochde zullen behouden, die men daer nae allengskens met vuylnisse ende ander aerde tot coste van de stadt meent te doen hogen, gelijk men d' oude wallen heeft gedaen, de welcke men nu stracks meent tot erven uyt te geven ende te vercopen ende de penningen, daarvan procederende, schijnt te willen laten comen tot verlichtinge van de melioratie, die men de luyden van de overblivende ende binnencomende erven meent op te leggen, twelk mijn oock dunckt de stadt ende dese goede Republijcke veel te nae te gaen, ende ick over sulcks mede niet geraden vinden nochte tzelfve toestemmen konnen zoude, door dyen dit heele werck zijn oorsaek heeft genomen uyt het timmeren ende hogen, tegens wille ende danck ende directelick tegen de keuren ende ordonnantien deser stede, ende over sulcks, mijns bedunckens, niet meriteert zoo grotelicks tot naedeel van de stadt gebeneficieert te werden, insonderheyt te meer, omdat een yder gissinge maect, dat bij de binnen comende erven, boven behoorlijcke melioratie daer op te leggen, noch grotelijcks sal werden geprofiteert.

8. De Heeren Tresorieren metten fabryckmeester deser stede zoude middel hebben, om met zeeckerheydt te kunnen oordeelen, wadt het verbeteren ende onderhouden van de tegenwoordige wallen deser stede wel heeft gecost. Dan, genomen het jaerlijcks maeren waer twaleff ofte vijftien duysendt gulden, ende daerbij werde gevoecht de waerde van de vuylnisse ende aerde, dye daer toe werdt gebruyckt ende bij vercopinge grotelijcks zoude dienen tot verbeteringe van de landen omtrent deser stede gelegen, zoudet te zamen eenen groten penninck iaerlijcks importeren.

9. Men is nu aen de kant van dertich iaeren besich geweest mette fortificatie zoo dye nu leyt. Wadt dye gecost heeft kan men eenichsins uyt dese voorsz. raminge gissen. Sal dyen voedt oock met het voorgenomen werck werden gevolcht, zoo meene ick, dat men (ten aensien van de meerderheydt van begrijp) tzelfve in gelijcken tijdt niet meer als halff zoo verre sal kunnen brengen. Ende middeler tijdt es ons immers niet onbekent in wadt predicament wij staen bij de grooten van deser werltd, zoo dat mijn dunckt een zeer periculeuse zaecke te wesen, dat wij de stadt voor zulcken langen tijdt in zodanigen staet zouden stellen, dat wij ofte onse naecomelingen ons des wel zouden mogen beclagen.

10. Staet oock, mijns bedunckens, wel te letten: ingevalle de melioratie van de binnen comende ende overblivende erven van dit voorgenomen werck met het procedido van de oude wallen zoude werden verlicht, off hetzelfde niet grote ongelijkheydt zoude hebben mette erven, dye bij de eerste vergrotinge rontsom ende naderhandt noch ten wedsijden van den Aemstel ende van daer voorts tot Monckelbaen is gevallen, ende off alle deselfde in zulcken gevalle niet mede behoorden te genieten de penningen van de oude muiren ende van de oude wallen, buyten d'oude Anthonispoort nae Monckelbaen, gecomen? tWelck ick nochtans meene, dat de stadt niet wel en zoude passen.

11. Ende dient insonderheydt wel gelet op de taxatie, die behoeven zal te gaen over den heelen rinck vande aenstaende vergrotinge, wandt zoo deselve sal werden gedaen conform het verkregen octroy, gelijk de Heeren nu ten deele schijnen daertoe te inclineren, twelck gegist werdt op omtrent 20 gul: de roede, zoo zal de stadt voor 't eerst zeer groffelijk werden beswaert mettetgeene zal werden geconsumeert. Den luyden oock buyten de vijftich roeden gelegen niet meer toe te leggen als oftet ongehoocht landt waer, mach oock niet passeren, overmidts de hoginge ende oock lichtvaerdige timmeringe aldaer toegelaten is geweest.

12. Ick vinde oock in de voorsz. hoginge zulcken ongelijkheyt, dat schier elck eygenaers erff in 't besonder sal moeten werden getaxeert, ja, dat van een zelfde erff, ten aensyen van de ongelijkheyt van dyen, wel verscheyden prijs sal behooren geraemt te werden, twelck voor de Heeren, dye daer over zullen gaen, schier een oneyndelijk werck zal vallen, behalven noch, dat op zodanige verscheydenheydt van prijs oock verscheyden metinge zal moeten werden gedaen van elcks erff, elck op sijn prijs.

13. Ende alsoo alle dese desordre van timmeren ende hogen, mitsgaders de grote swaericheydt, dye men van tijdt tot tijdt wel heeft gesyen daeruyt te moeten ontstaen, ende nu datelick werdt bevonden, voornemelick werdt geëxcuseert met ofte onder den naem van veele eerlijke luyden van handtwercken ende dyergelijke, dye uyt noodt plaetse buyten de stadt hebben moeten soecken, soo schijnt oock niet onbillick te wesen, dat onderscheyt werde gemaect tusschen zodanigen luyden ende tusschen den geenen, dye haeren lust met thuynen ende hoven, ofte bij andere middelen haer profijt daer uyt hebben gesocht, dye ick meene, dat te zamen al zeer grote plaetse hebben beslagen.

14. Belangende voorts tgeene voorgegeven werdt, dat men alle twerck van de

plaetse, daertoe het nu in twee jaeren tot omtrent GERRIDT JACOBZ KOECKEBACKERS thuyne gebracht is, voordts zuydtwaerts op tot over den Aemstel, ende van daer voorts tot aendt Ye,¹⁾ zoude mogen brengen met eens honderdt duysendt gulden aen arbeydtsloon, en mach daerop geen reeckeninge gemaectt werden, wandt bij zoo verre de grachte 200 voeten wijdt gemaectt werdt, gelijck men meent het werck te vereysschen, niet alleen de buytencandt van dyen beschoeyt zal moeten werden, maer oock mogelijk de barmt van de wal, op dewelcke oock wel nodich bevonden werdt te maecken eenen stenen voedt van 10 ofte 12 voeten hooch, dicht aen de voet van de wal, mitsgaders een goede palissade langes door de geheele gracht, ende zo men geen cingel nochte cingelsloot daerbuiten omgaende wil maecken, zal men tenminsten alle de sloten op de gracht uytcomende tot costen van de stadt ende ongerijf van den ingelanden moeten toedammen ofte ten minsten met palen moeten toeslaen ende alsoo onderhouden, alle twelck mede geen kleyne costen zal wesen, behalven noch alle grachten, straten ende bruggen, mitsgaders andere publycke plaetsen, dye binnen tnieuwe werck zouden mogen werden geordonneert, ende altemael bij de stadt gedragen zoude moeten werden.

De vroede mannen waren echter zonder twijfel bewerkt, en HOOFT praatte voor Oost-Indisch-doove ooren. Het voorstel tot wijziging van het octrooi moest nu verworpen worden.

De meerderheid van den raad betoonde zich niet afkeerig van het nieuw opgeworpen denkbeeld der melioratie, waarin eene gansche afwijking van de bepalingen van het octrooi valt waar te nemen. Terwijl dit voorschreef, dat de stad al den grond tegen taxatie zou overnemen²⁾ en weder van de hand zetten, mits de gelegenheid tot overname tegen taxatie latende aan de oude eigenaars, had men voorgesteld die gronden *niet* tegen taxatie over te nemen, maar ze te belasten met eene uitkeering ten behoeve van de stadskas, die men „melioratie” noemde, en waarvan de beteekenis duidelijk is. Wanneer daartoe in de vroedschap het besluit genomen is, staat in de resolutieboeken van dit college niet geboekt. In de vergadering van 17 Augustus 1611 verklaarde men nog uitdrukkelijk zich aan het octrooi te willen houden, en in April 1612 zoowel als in de zoo aanstonds te vermelden vergadering van Januari 1613 sprak HOOFT er over als over eene zaak, waarover de beslissing nog hangende was, terwijl in Januari 1614 in den raad de „melioratie” en de taxatie der erven daarvoor werd behandeld als een feit. Wij mogen dus aannemen, dat in de vergadering van 1613, waarin HOOFT zijne memorie voordroeg, juist ook de partij overstemd werd, die, behoudens de noodig geachte wijzigingen, de bepaling van het octrooi wilde handhaven.

Ofschoon dit eene zaak was, die het belang van alle grondeigenaren binnen de nieuwe veste raakte, werd eerst den 24 Januari 1615 besloten, om bij keure den volke bekend

¹⁾ Men was toen nog van plan al de bolwerken van den halven maan tegelijk aantebouwen. Dit bewijst ook § 7 en 11. OETGENS had ook buiten de St. Anthonispoort zijn slag denken te slaan en aldaar vele gronden aangekocht.

²⁾ Den 26 April 1610 besloot de vroedschap het bedrag, waarop de gronden zouden getaxeerd worden, vast te stellen.

te maken, dat den eigenaars de keus werd gegeven, om de erven aan de stad over te doen tegen taxatie, of ze te behouden met den last van melioratie. Die twee jaren zullen velen der van alles ingelichte raadsleden zich hebben ten nutte gemaakt, om de bouwterreinen uit handen van de onkundig gehouden goê gemeente over te nemen.¹⁾ Nu sneed het mes van twee kanten, en de heeren konden nog zeggen, dat zij heel royaal gehandeld hadden.

Zonder officieële sanctie van 's lands overheid kon de nieuwe maatregel natuurlijk niet blijven. De regeering gaf daarom aan de Staten te kennen, hoe zij gehandeld had, en vroeg een recht van preferentie op de erven en opstallen voor het bedrag der daarop gelegde melioratie, een privilege, dat zij den 22 December 1615 ook verkreeg.

Welke bedroevende gevolgen het melioratie-systeem in weerwil van deze veiligheidsmaatregel had, zullen wij gelegenheid hebben straks te zien.

De eigenbelang-zoekende heeren moeten dus al spoedig bespeurd hebben, dat er met HOOFT en zijne commissie niets te beginnen was. Gelukkig voor hen, dat HOOFT weldra zijn ontslag nam. Nieuwe commissarissen werden benoemd, zonder dat wij, bij gebreke van aantekening in de resolutieboeken, kunnen opgeven, wie dat waren. Eene resolutie van 5 Maart 1613 meldt ons alleen, dat daartoe „verscheyden Heeren soo uyt „dese vroetschappe als anderen waren gecommitteerd geweest” en dat het plan „bij de *laetste* heeren gecommitteerden overgelevert” zou gevolgd worden. De grootsche plannen, die vroeger in 1610 en in 1611 waren opgemaakt, werden, voor zoover zij nog niet waren uitgevoerd, ter zijde gelegd voor een nieuw, dat er nauwelijks de helft van omvatte en wellicht geacht mag worden eene concessie te zijn geweest van OETGENS c.s. aan de kleinsmoedigen, die zij daarmede misschien voor de melioratie hadden gewonnen. In verband daarmede werd bij besluit van Mei 1613 aangevraagd en den 19 Juli van de Staten verkregen eene verklaring, dat de jurisdictie-uitbreiding zou gegeven worden, alsof heel het vergrootingsplan toch ware uitgevoerd. Dit moet hoofdzakelijk tegen OETGENS zijn gericht geweest, die, zooals ik zeide, ook vele gronden beoosten den Amstel bezat.

Intusschen had HOOFT nogmaals zijn waarschuwende stem laten hooren in eene vergadering, waarvan evenmin in de resolutieboeken der vroedschap is aantekening gehouden.

*Sommiere consideratie, dye mijn auncken te vallen op de disputen
van de tegenwoordige vergrotinge deser Stede. Gestelt den
14 Januari 1613, onder verbetering van anderen.*

Mijne Heeren. Ick twijfelé nyet, off wij hebben meestendeel wel kennisse van de grote swaricheyt, dye alle tijdt gemaect is geweest int timmeren buyten deser stede, en dat ter oorsaecke van dyen mijn Heeren *tot verscheyde reysen zoo bij keuren, zoo bij afneming van der werckluyden gereetschap, alsoock bij faictelijcke demolitie van eenige*

¹⁾ Vgl. omtrent het zondenregister dier heeren, de *Memoriën en adviezen*, blz. 103 en volg: §§ 13, 15, 16, 19, 23 31, 34, 40, 43, 48, 63, 67, 69.

*zodanige getimmerten gepoocht hebben gehad tegen zodanige desordre te voorsyen, maer dat alle tzelfde ofte door de gestaltenisse van den tijdt, ofte door andere indirecte wegen ende middelen alsoo is gecontremineert geweest, dat men 't nyet bequamelick heeft konnen uytvoeren, doordyen dat eenige haer werck daervan hebben gemaect om haer perticulier profyte daarmede te doen, eenige oock haer zelve(n) (zoo zij voorgeven) hebben ingebeeldt, dattet corpus van de stadt daer door grootelicks zoude wesen verbeterd, ende dat de mennichte van de menschen buyten de stadt wonende grote oorsaecken geven zoude totte verbeteringe ende verduyringe van de huysen binnen deser stede. Dan, behalven datter geen bestendige regieringe kan wesen als men den perticulieren om haere eygene besondere consideratien zal moeten te goede houden, dat zij bij haerzelven, ende zonder ordre van de souveraine regieringe van den lande, de subalterne regieringe van den steden, ende autoriteyt van dyen pogen te doen vervallen ende in kleynachtige te brengen, meene ick oock onder correctie, dat geen van beyden zoo veel fundaments heeft als men wel waent, wandt zoo veel het profyt aengaet, dat eenige zouden mogen doen met het uytgeven van de erven, meene ick dat meestal weder compt tot laste vandt corpus ofte regieringhe van de stadt, tot laste van veele van de vermogenste van de burgerije ende inwoonderen deser stede, ende insonderheyt den comptoiren van den Goodtshuysen in 't generael ende perticulier. De Heeren Burgemeesteren hebben haer tot verscheyden reysen beclaecht van de grote last van de arme elendige kinderkens, dye van tijdt tot tijdt de stadt werden opgeoffert, zoo doort versterven van haere ouders, als dye haere ouders stilzwijgende vertrecken, ende haere kinderkens laten sitten, oock eenige dye van buyten versch hyer binnen comen, ende slaepplaetse verkregen hebbende, doorgaen ende haere kinderkens te pande laten, ende wadt dyes meer werdt gepleecht, sulcks dat ick meene, dat het onderhoudt van alle zodanigen, de stadt een groten penninck jaerlijcks cost ende, bij continuatie van desen voet, van tijdt tot tijdt geschapen is hoger te zullen lopen. Ende opdat ick nyet en segge van de collecten onder verscheyden gesintheyden hyer ter stede vallende, weete mijn Heeren wel, wadt een treffelijcke collecte dat bij den Diaconen van der kercke iaerlicks werdt uytgereyckt, hoe veel huysgesinnen bij beyden den comptoiren van den huysarmen werden bedient, wadt costen bij den gasthuysen werden gedragen, alsmede *het groot getal van kinderkens, dye onder den naem van burgerskinderen in 't weeshuys werden onderhouden*, behalven noch dat bij d'een en d'ander onder de burgerije hyer ende daer onder stilzwijgende ende extraordinaris armen werd uytgereyckt, waerbij gevoecht de grote mennichte van arme menschen, dye dagelijcks haer aelmisse ende onderhoudt voor der goeder luyden deuren gaen soecken, (dye buyten twijfel een groot getal van huysgens moeten beslaen) konnen mijne Heeren wel gissinge maecken dat op dese maniere van doen, alweder een groot deel werdt gefurneert vant geene dat den goeden luyden, dye haer met haerder handenarbeydt ende anders eerlick ende godtlick soecke te generen, werdt uytgeparst met dye duyre erven ende timmeragien dye tegen ordre van mijnen Heeren uytgegeven werden ende gebouwt. Sulcks dat ick groot bedencken*

hebbe, dat zodanige eerlijke handtwercksluydekens, door de grote onderstandt, dye hen luyden alhyer werdt gedaen, grotelijcks werden geabuseert, wandt bovendyen dat zij in haer gemoedt ende oock voor den menschen eenige aenstoot ende vercleyninge daer over lijden, zoo werdt hetzelve veel alweder geconsumeert in de iaerlijcksche pachten van haere woningskens ende meerderheydt van duyrt van verscheyden vivres, dye in eenige nabuyrsteden, ende insonderheydt ten platten lande, tot merckelick minder prijs zouden mogen werden getuycht, ende evenwel van tijdt tot tijdt hyer ter stede haer gemaecte wercken, met kleyne costen over water vaerende ofte te voete gaende, herwerts zouden kunnen brengen ofte zeynden aen den geenen, dye zij zouden mogen dyenen; gelijk men wel bevindt gedaen te werden metten behoeften van zoo groten, swaeren ende treffelijcken neringe van de buyssenvaerdt, zoo van netten als broodt ende anderzins, ende gelijk men oock wel syet ten platten lande rontsom de stadt Leyden, dat nyet alleen Vlaemsche, maer oock veele hollandtsche vrouspersonen haer eerlick kunnen geneeren met wolspinnen, dye totte handtwercken binnen Leyden werden vereyscht: ende zouden mogelijk dyerlijke hanteringen wel meer bedacht kunnen werden, dye hem daerop mocht bevljtigen, ende zoude bij zodanigen maniere van doen den last ende moeyelickheydt van de regeeringe van dye grote mennichte van volck wat breder mogen werden verdeelt.

Ende zoo veel aengaet d'opinie van dengeenen, dye daer meenen, dat de rijsinge ende verdieringe van de huysen binnen de stadt haer oorsaeck voor een groot deel zoude nemen uyt de mennichte van de voorsz. buytengetimmerten: dunckt mijn, dat geene steden van Hollandt in den aenwas ofte toeval van Nederlandtsche vreembde luyden, onse stadt gelijcker zijn als de steden Haerlem ende Leyden, dewelcke nochtans nyet goetgevonden hebben ter oorsaecke van dyen hare steden met zodanige desordre ende tot zodanige vercleyninge van de autoriteyt van haere regieringe op gelijcke maniere rontsom te laten betimmeren, ende zijn evenwel tot zodanigen verbeteringe van de huysen in haere steden gecomen, dat ick (naedat ick zoo nu zoo dan daervan hebbe verstaen) mene, dat wij hemluyden daerin weynich ofte nyet zijn overtreffende, ende weten daerbeneffens, gelijk oock d'andere hollandtsche ende andere onse nabuyrsteden, zodanigen ordre onder haere goetshuysen te houden, dat, se haerselven voor een groot deel ontlastende, zoo groten mennichte van allerley arme menschen, dye bij der straten ende voor der goede luyden deuren haer broodt gaen soecken, meestal op dese stadt van Amsterdam aencompt. Werden oock bovendyen dye voorsz. steden door de buytentimmeragie niet gedrongen haere steden tot zoo swaere costen ende met zoo grote becommeringe en dissensie te vergroten, gelijk hem de zaecke hyer alsnu meer als te veel vertoont.

Ten tijde van de tweede vergrotinge, in den iaere 1591 buyten St. Anthonispoort gevallen, is (om de overblijvende erven te vrijer te mogen gebruycken tot zulcks als men goed vondt) de zaecke daer nae beleyt, dat alle de landen dye men buytendijcks aentasten most, bij cope aen de stadt wierde gebracht, uytgeseyt zeeckere partije vast ende gehoocht landt GOVERT JANSZ GLIMMER z.g. toecomende, daer in 't begin van de troublen een

soutkeet met eenige houtten woningskens opstonden, twelck ick meene, dat altemael binnen quam zonder datter yedts van wierde vergraven. Sulcks dat men in lange iaeren daerover metten voorsz. GOVERT JANSZ nyet konste accorderen, uyt oorsaecke, dat hem tzelfde wadt waerdt voorstonde ende mijn Heeren nochtans verstonden, dattet zelfde landt most aengesyen werden als subject de keuren deser stede, om daerop nyet te mogen timmeren, ende alsulcks oock, ingehaelt zijnde, nyet anders en mocht werden geëstimeert dan in alsulcken staet, alst was vóór de voorsz. vergrotinge, waerover noch eyntelick het voorsz. landt de stadt in eygendom is gelaten, daervan de prijs mijn nyet indachtich is, maer op de tresorie ordinaris wel te vinden zouden wesen: hebbende daer nae de stadt, deselfde erfven, nae voorgaende roijinge, gebruyckt zooals men best geraden gevonden heeft. Ende zoo men, om onder den weduwen ende wesen, den armen ende rijcken, den vreemdelingen ende bekenden gelijkheydt van recht te houden, dyen voorsz. voet buyten de Haerlemerpoort mede hadde mogen volgen: Ick meene dat alle deese tegenwoordige moeyten, swaericheydt ende becommeringe, daer men nu mede besich is, van geenens node zoude hebben geweest. Wandt als men de weylanden van perticulieren, dye onder 't tegenwoordich werck werden begrepen, nae haere natuyre ende behoerlijcke waerde aen de stadt hadde mogen brengen: en, bove des stadts eygen landen, op gelijken voet daerbij hadde gevoecht de weylanden, dye eenige goodtshuysen deser stede mede in denzelven rinck zouden mogen hebben, soo meene ick, dat men binnen de barmt van de nieuwe wallen en langes deselve zonder yemandts tegenseggen bequame roijinge van straten ende wateren tot goedduncken van mijne Heeren hadde kunnen maecken, alwaer men gemackelick op een eenparige roijinge zoude hebben kunnen accomoderen alle der goede luyden huyskens, dye binnen de streckinge van de nieuwe fortificatie, zoo dye nu is begrepen ende gearresteert, gevonden zouden werden, midts dat hetgeene elck van henluyden minder ofte meerder weder zoude krijgen als het erff, dat hij verliet, met behoerlijcke waerde ten wetersijden zoude werden vergoedt. Dan als men nu den goeden luyden in plaetse van de erfikens, dye zij zouden moeten verlaten ende eenigsins gehoocht zijn, weder gelijcke gehoochde erfikens zoude doen hebben, midts betalende eenige redelijcke melioratie, dan of men haer in plaetse van de verlaten erfven simpel waylandt zoude geven zonder melioratie van haer te nemen, men mochte daerin nemen zodanigen voet, dat dye goede luyden geen oorsaeck hadden van klagen, als soude men den geenens dyes van noden hadden eenige penningen tot onderstandt van haere oncosten verstrecken uit stadtsbeurse, midts daervan voor eenigen tijdt betalende redelijcke rentten. Ende zouden mijn Heeren op desen voet oock te vrijer mogen disponeren op de servituyten, dye men op de erfven zoude moeten leggen, om de verscheydenheydt van neringen, dye men nodich vindt, aldaer te ordonneren.

Waeromme ick meene, dat men behoerlijcke instantie behoort te doen ten eynde de stadt alle dye voorsz. weylanden voor haer behoerlijcke waerde, off een weynich daerboven, tot vergoedinge van dese grote swaericheyden zoude mogen becomeen, gevende

mij zelfs hope, dat degeene, dye eenige zodanige landen hebben gecocht, om bij dese vergrotinge eenich profijt daarmede te doen, wel onderrecht zijnde, ende de zaecke bij haer selven wadt naerder insyende, wel zullen verstaen, dat zij daarmede nyet wel door mogen, wandt zij immers haer eygen profijt nyet en behoren te zoeken met het buyten timmeren en hogen in preiuditie van de keuren van de stadt, daer zij zelfs ofte de heuren autheurs aff zijn, gelijk ick acht dat zij wel souden hebben verstaen, als zodanige zaecken (buyten haerluyden) bij andere van gelijke conditie waeren voorgenomen, gelijk het doch een ygelijck van de regieringe even nae zoude hebben geweest, als zij geen aanstoot daerin hadden gevonden, twelck mijn van verscheyden heeren wel contrary is gebleecken. Wandt het schijnt wel, datter luyden buyten den Raedt zijn, dye om haer eygen profijt te doen haer werck daarvan hebben gemaect, om d'een en d'ander paert ende deel in 't copen van eenige way- ofte hoylanden aen te bieden, om haerselven daerdoor te meer in haar voornemen te verstercken. Ende om de waarheydt te seggen, alsse acht ofte thyen uytten raedt haer op zulcks hadden willen bevlitigen, ende daer beneffens, zoo bij haerselven als met behulp van andere van haere vrundtschap, in den Raedt de vergrotinge van de stadt met zulcken meeninge ende in zulcker voegen alsse bij sommigen werdt geurgeerdt willen drijven, wye en syet nyet, wadt daeruyt zoude hebben moeten volgen?

Mijn is wel indachtich, datten eedt van Burgemeesteren onder anderen inhoudt, datse sweeren, dat se goede portermeesters ende beraders der stede wesen sullen, ende datse der stede eere, goeden ende renten bewaren zullen als haer zelfs goeden, welcke woorden mogelick bij den eenen wel wadt strickter ende bij den anderen wadt civylder mogen worden genomen, daerin ick een yder zijn vrijheydt wel wil laten; maer wete evenwel wel, dat eenige van de Heeren, denwelcken zodanigen eedt voor desen tijdt noch nyet en hebben gedaen, evenwel haer hebben gemijdet haer profijt met dese zaecke te doen nyettegenstaende henluyden wel paert ende deel daerin aangeboden is geweest. Ende mij gedenckt, dat neffens de Heeren Tresorieren van den jaere 1611 de Heeren VAN DER POL, GRAEFF ende ick bij den Raedt zijn gecommitteert geweest, om de zaecke van de voorgeslagen vergrotinge te examineren, ende dat wij, confererende het verwurven Octroy mette keuren van tijdt tot tijdt bij mijnen Heeren op dezelve zaecke gemaect, geensins geraden vonden mettet zelfde werck voort te gaen, ten waere dat men eerst ende al voorn van de Heeren Staten mochte hebben verkregen redres van 't voorsz. Octroy, daarvan wij oock ons advys eerst aen den Heeren Burgermeesteren ende daernae oock aen den heelen Raedt hebben gerapporteert, zonder dat ick wel onthouden hebbe, wadt resolutie aldaer werde genomen, dan zoude lichtelick daernae kunnen werde gesyen: ende ick en zoude de zaecke oock noch tot deser tijdt nyet anders kunnen verstaen, ten waere dat men van den eygenaers van de platte landen, dye aengetast zijn ofte zullen werden, konste obtineren, datse deselve landen de stadt zoude willen laten voor haer behoerlijcken prijs, zulcks alsse hebben gegouden voor ende aler de vergrotinge is gedisputeert geweest, opdat men in dyen prijs nyet alleen het vergraven, bewurpen tot straten, ende andere

publycke plaetsen geroyde landt mocht hebben, maer datse oock zouden willen gedogen op de overblijvende huyserven zodanige servituyten van verscheyden neringen geleyt te werden, als men zal bevinden te behoren, midts dat elck oudt eygenaer op dyen voet de preferentie tot zijn overblijvende erven zoude mogen hebben, tot alsulcken prijs van melioratie als bij mijne Heeren daerop geleyt zoude werden. Maer ingevalle dat men dye overgifte van henluyden nyet zoude kunnen obtineren, ende dat nyet geraden gevonden werdt bij redres vandt octroy de zaecke te remedieren, en dat alsulcks elck zoude pogen zijn landen te doen hogen, uytgeven ende laten betimmeren om zijn profijt tot zoo groten nadeel van de stadt te soecken, ende dat wij alsoo hoe langer hoe meerder in dese confusie zouden moeten versincken: ende dat ick nochtans nyet anders kan verstaen dan dat alle ofte verre het meestedeel van de profijten, dye bij perticulieren met zodanigen handelinge werden gedaen, zijn wederomme tot laste vandt corpus van de stadt, van de Goodtshuyzen, van de collegien van de Diaconen, ende andere dyergelijcke redunderende, als de welcke gedrongen werden den nootdrustigen zoo veel te mildelijcker te bedienen, als henluyden mette excessive duyrtte van de erven ende andersins werdt uytgeparst. Soo soude ick nyet ongeraden vinden, dat men ten minste oock op gelijke voet zoude uytgeven alle de landen, dye de stadt zelfs ende oock alle de goodtshuysen rondtsom de stadt hebben leggen, opdat deselve bij middele van dyen tegen de grote lasten, dye zij (ter oorsaecke van de profijten, dye bij perticulieren bij zodanige handelinge werden gedaen) moeten dragen, oock eenichsins mochten werden gebeneficieert. Ende met eenen de goede luyden, oock bij middele van dyen, oock wadt civylder in den prijs van de erven zouden mogen werden getracteert als bij den perticulieren, dye in't uytgeven ende uytpenningwaerden van haere erven alleen haer perticulier profijt voor oogen schijnen te hebben, nyettegenstaende het eenen anderen naem ofte schijn werdt gegeven, twelck aen de extraordinaris profijten, dye daarmede werden gedaen, wel kan werden gespeurt, hoewel dye, gelijk voorn is geseyt, wederom voor een groot deel uytter gemeente in't generael ende andere middelen van de stadt moeten werden vervallen.

Dat het niet had mogen baten, en dat de raad over 't algemeen in heel de zaak eene weifelende houding had, zagen wij reeds hierboven. De voorstellen, die het meest in den geest vielen van OETGENS en consorten, werden aangenomen en alweer eene nieuwe commissie benoemd (5 Maart 1613) om het nieuwe plan uit te voeren, bestaande uit Burgemeesteren en Thesaurieren, benevens den oud-burgemeester REINIER PAUW, den schepen IJSBRAND BEN, den oud-schepen DIRK DE VLAMING, en den fabriekmeester JOHAN VAN HOORN, die in Januari pas lid van de vroedschap geworden was.¹⁾

Wel was OETGENS niet meer Burgemeester, maar BARTHOLD CROMHOUT was het geworden, die aan OETGENS niet veel toe te geven had.

¹⁾ Er lag niets ongewoons in dat men stadsambtenaar was en tegelijk zitting had in de vroedschap. TER GOUW haalt een ander voorbeeld aan van 1563 (VI, blz. 433.)

Terwijl dit alles in de vroedschapsvergaderingen en onder de regeeringsleden omging, was er al spoedig na het bekomen van het octrooi met de werkzaamheden begonnen. In Juli 1610 had men, nadat het terrein daartoe getaxeerd en overgenomen was, de eerste spade in den grond gestoken voor de nieuwe Waal¹⁾ aan het IJ, noordwestelijk boven de stad, toen d'Hoogenoord genaamd. In 1611 waren de versterkingswerken buiten de Haarlemmerpoort gemaakt, in 1612 de nieuwe Haarlemmerdijk gelegd, in 1613 de helft van de nieuwe halve maan van bolwerken voortgezet en de Lijnbaansgracht gegraven.

Tegelijk met het bovenbedoelde was nog meer buitensdijsch land geschat, dat grootendeels aan OETGENS, CROMHOUT en WITSEN toebehoorde, of later door hen gekocht werd, en buiten de oude Haarlemmerpoort gelegen was.

Binnensdijs langs den Singelgracht, bezat de stad reeds vele gronden. Maar de landerijen, die verder van de vesten gelegen waren, behoorden nog aan particulieren. Werd het octrooi naar den letter uitgevoerd, dan zouden ook deze getaxeerd en aangekocht moeten worden.

Het zou nu schatten gekost hebben, om dat alles aan te koopen. Beperking tot het hoogst noodzakelijke werd eisch. Dus nam men in de eerste plaats de terreinen benodigd voor de nieuwe fortificatiën over, gelijk vroeger de landerijen, waarop de nieuwe Haarlemmerdijk was gelegd en waardoor binnensdijsch land was gewonnen, waarop de, het dichtst bij de oude poort gelegen buurten ten noordoosten van het watervan de Brouwersgracht zijn gerooid.

Overigens werd slechts een betrekkelijk gering deel van het nieuwe gebied aangelegd. Om dat blok geheel te brengen in eigendom van de stad, behoefden nog slechts enkele gronden te worden aangekocht of verruild²⁾.

Den 5 Maart 1613 had men besloten buiten de oude vesten nog twee burgwallen te maken. Aangezien de Heerengracht toenmaals als Lijnbaansgracht reeds bestond, zijn hier de Keizers- en Prinsengrachten bedoeld. Den 10 Augustus werd dit plan nader bevestigd³⁾ en den 27sten de dwarsstraten vastgesteld, die deze burgwallen zouden doorsnijden.

Dit alles geschiedde op het terrein der oude vestinggronden na een raadsbesluit van 29 November 1613 en overigens op de bovenbedoelde terreinen. De eerste werden afgepaald en verkocht in Januari 1614. In den loop van 1615 en 1616 volgde de veiling

¹⁾ Deze Waal was in 1613 reeds zoo verondiept, dat zij tot gebruik niet meer geschikt was. Toen werden nieuwe plannen gemaakt ter verbetering, waarbij o. a. bepaald werd, dat de kade, die in de Waal lag, zooveel zou verbreed worden dat er een dubbele rij huizen op kon gezet worden (Resol. Vroedschap 12 Juni 1613). Deze kade schijnt daardoor het Bickers- en het Realen-eiland te zijn geworden.

Wellicht is de oudste Waal afgebeeld op den plattegrond in den latijnschen Pontanus.

²⁾ Bij vroedschapsresolutie van 11 Mei 1613 werden stads- en gasthuislanden voor die ruiling bestemd en tevens de lijnbanen naar de nieuwe wallen verplaatst.

³⁾ Er schijnen dus personen geweest te zijn, die een anderen aanleg begeerden. In de vergadering van 2 September 1614 kwamen zij er alweder op terug en stelden voor de Keizersgracht tot een breede straat „une belle vidère” te maken, als het Voorhout te 's Gravenhage. Het voorstel vond echter geen bijval. Hieruit blijkt tevens, dat de gracht toen nog niet gegraven was. Dit schijnt in November te zijn begonnen.

van de erven van de Keizersgracht, in hetzelfde jaar die van de Prinsen- en Brouwersgracht. Den eigenaars van opstallen werden andere woonplaatsen aangewezen op stadsgrond, ingevolge resolutie van 24 Januari 1614, zoo ook dengenen, die op de paden buiten de nieuwe fortificatie erven en opstallen bezaten, welke krachtens het octrooi van stadswegen werden overgenomen en gedemoliëerd.

Alles wat over de plannen tot aanleg binnen de nieuwe fortificatie in de vroedschaps-resolutiën staat geboekt heeft betrekking op deze drie burgwallen — of eigenlijk op het blok tusschen het water van de Prinsengracht en dat van de Heerengracht — en op de omgeving van het voorste deel van den nieuwen Haarlemmerdijk, de eene zijde der Brouwersgracht daaronder begrepen, welke een deel vormde van het bouwplan van April 1610, dat in 1611 en 1612 in uitvoering was gegaan.

Slechts enkele stukken, die de stad in dit nieuwe werk — zoo werd het genoemd — nog niet bezat, kunnen van de voor de eigenaars zoo voordeelige bepalingen van het melioratiesysteem hebben geprofiteerd. De proces-verbalen der van stadswege uitgegeven erven wijzen uit, dat vóór de publieke veiling de meeste erven in bezit der stad waren gekomen. Maar geheel viel het uitgestrekte terrein er aan toe, dat aan de overzijde van de Prinsengracht gelegen was en dat men van ouds de Jordaan noemde. Daar bezat de stad verschillende stukken o. a. het land van Oude Fransz, (later deels de Goudsbloemgracht en omgeving), de gronden van het voormalig Karthuizers-klooster, het land waarop de stadstuin werd aangelegd (thans Tuinstraat), de terreinen in de nabijheid van de Passeerder- en Looiersgracht, enz., welke gebezigd werden, om te verdeelen onder de personen, van wien ik hierboven sprak, die schadeloos gesteld moesten worden wegens het verlies van hun woonplaats, maar overigens was dat alles geweest in handen van particulieren, die grage koopers hadden gevonden in sommige beter ingelichte regeeringsleden en anderen, die nu op hun eigen wijs in den aanleg van dit stadsdeel zouden voorzien.

Niets eenvoudiger dan dat. De bestaande paden (natuurlijk voor zoover zij binnen de wallen waren gekomen), behoeften slechts verbreed, de sloten tot bevaarbare waterwegen gemaakt, de daartusschen gelegen landerijen verkaveld en voorzien te worden van dwarsstraten. Zoo werd b.v. het Plempenpad de Rozengracht, het Kaatsbaanspad de Lauriergracht, het Jan Hansenpad de Laurierstraat en het Brabantsche pad de Passeerderstraat. Ik geloof niet, dat van stadswege dáár de gronden voor wateren en straten werden aangekocht, ofschoon in het zoo aanstonds mede te deelen rekwest de regeering spreekt van de publieke werken „in 't corpus van de vergrooting” uitgevoerd, waaronder dan wel den bouw der bruggen aan de Lijnbaansgracht kan bedoeld zijn, waarvan JONAS WITSEN in 1623 sprak en liet blijken, dat de stad die had moeten bouwen, *omdat* er melioratie geheven werd. Dat de stad het werk dezer aanleg en bebouwing bestierde is mij uit niets gebleken en bij aandachtige lectuur van de kroniek van STAETS zal men daarvoor ook geen bewijs vinden. Alles schijnt overgelaten te zijn aan de geërfdens langs de paden, die den aanleg bij onderlinge overeenkomst regelden, in de eerste jaren na het raadsbesluit van Januari 1613.

TWEEËRLEI REGENTEN.

De „deurvaert genaemt de Bloemengracht” was reeds bekend ¹⁾ toen men met het graven van de Keizersgracht nog niet begonnen was, en in 1615 komen verschillende grachten en straten van de Jordaan bij name voor.

De regelmaat in den aanleg werd natuurlijk mogelijk door de omstandigheid, dat de terreinen grootendeels in handen van enkele voorname lieden waren, die daarmede hun belang bevorderden. De stad zelf was wel genoodzaakt mede te doen en ten slotte werden na besluit van de vroedschap in Januari 1617 alle nog aan de stad behoorende erven in veiling gebracht. Blijkens de proces-verbalen van verkochte stadserveen waren het stukjes en brokjes hier en daar verspreid.

Dat de vergrooting niet is doorgezet geheel in overeenstemming met het breed opgevatte plan onzer hoofdgrachten, — in den grond slechts eene geleidelijke voortzetting van het van ouds gevolgde systeem van halfcirkelvormige burgwallen, — hebben wij dus te wijten aan het eigenbelangzoekend drijven van de heeren voorstanders van het melioratie-systeem. Zij en de eigenaars van erven hebben er bij gewonnen. HUYDECOPER b.v. was eigenaar van een goed stuk langs de noordzijde van de Lauriergracht. Hij liet er huizen zetten, die zijne erfgenamen nog meer dan een halve eeuw later bezaten. OETGENS had veel grond aan het Cruyspad, dat hij verkocht.

Het zou inderdaad niet te verwonderen geweest zijn, dat onder de kleine grondeigenaars, die, onbekend met de uitvoering der plannen, overreed waren geworden hunne eigendommen over te doen, vrij wat ontevredenheid heerschte, toen het bleek, dat zij bij den neus waren genomen, en dat daarom „onze bijbelvaste voorouders” — gelijk de Heer D. C. MEIJER Jr. ze noemt, — het misdeelde land daar aan de overzijde van de laatste der nieuwe burgwallen, vergeleken bij het weinig begunstigde land aan gene zijde der Jordaan gelegen. Hieruit kan inderdaad, en niet zonder spottende toespeling op de ongerechtigheid van het buiten Israel heerschende ongeloof, de volksnaam voor heel dat kwartier zijn ontstaan.

Door het aanvaarden van het melioratiesysteem waren door de stad de groote voordeelen, die, hadde HOOFT's meening gezegevierd, in de stadskas zouden zijn gevloeid, prijsgegeven.

Van zeer ongunstige zijde lieten zich OETGENS, CROMHOUT en WITSEN kennen.

Het is noodig, dat ik hierop de aandacht vestig, als toelichting op de lange oratie, die HOOFT den 7 December 1615 hield, welke in de *Memoriën* (bl. 101—126) reeds is afgedrukt.

Wij zagen, hoe eenige van de goed ingelichte regeeringspersonen zich van vele landen hadden meester gemaakt, die de stad voor de vergrooting zou hebben noodig gehad.

Meerendeels schijnen zij zich onderworpen te hebben aan de betaling der melioratie en de erven verkocht of bebouwd te hebben. Zoo deed voorzeker HUYDECOPER.

De drie bovengenoemde Heeren echter en enkele anderen hadden buitendijksche landen aan den ouden Haarlemmerdijk gekocht. Bij taxatie van schepenen in 1611 waren die echter eigenlijk reeds gekomen in eigendom van de stad, vóór men aan de melioratie had gedacht. Het schijnt, dat onder den invloed van de mannen van het nieuwe systeem,

¹⁾ Resol. Vroedsch. 13 Juni 1614.

de stad daarop evenwel haren aanspraak niet meende te kunnen volhouden, ofschoon zij die erven voor een klein deel reeds had gebruikt voor straten en wateren. Zij liet den eigenaars de achtvoudige koopsom bieden, hetgeen haar reeds geene kleine schade zou zijn geweest. Ja zelfs zou die schade nog grooter zijn geworden, omdat zij niet ongeneigd zich had betoond de melioratie-penningen ook geheel te laten vallen. Maar met dit aanbod namen de heeren geen genoegen. In Februari 1615 verklaarden zij bij rekweste aan den raad, dat hunne gronden door schepenen te laag waren getaxeerd, en schijnen zij, althans voor die gronden, het recht van de stad tot het heffen der melioratie te hebben betwist, waarschijnlijk omdat ze al waren vergraven vóór men de melioratie had ingevoerd. Van beide kanten werden voorstellen gedaan, om tot overeenstemming te komen. Vele conferentiën werden gehouden, maar de Heeren gaapten te wijd, zoodat men het niet eens kon worden. Zij begonnen eene agitatie tegen de taxatie der melioratie in het leven teroepen en vonden wel vierhonderd personen, die zich met hen tegen de stad zouden willen verzetten. En, alsof dit nog niet genoeg ware, spaarden zij verdachtmaking noch dreigementen, wroetten ongehinderd in de stadspapieren en, als er over de kwestie in den raad gesproken werd, ontzagen van ter zijde belanghebbende personen, als b.v. ANTHONIS OETGENS, des burgemeesters zoon, zich niet het gewicht van hunne bevooroordeelde meening in den schaal te leggen. Eindelijk, toen zij hunnen zin niet vermochten te krijgen, betrokken zij de stad in rechten voor den hove van Holland. Zoo ver was het gekomen toen HOOFT in de vergadering van 7 December 1615, waarvan alweder in de resolutieboeken geene aantekening gevonden wordt, zijne lange redevoering hield, waarin hij de „eygensoeckelickheydt” van die heeren onomwonden aan den kaak stelde en instantelijk aandrang op handhaving van de voor de stad voordeelige bepalingen van het octrooi. Reeds hadden de goedgezinde regeeringsleden weder hun getal zien aanwassen met alle overige vroedschappen, die, ontzet over de ontkenenis van de kracht van gewijsde aan de taxatie en wellicht ook over den schaamtelozen aanslag op de stadsmiddelen, hen hadden gesteund in de maatregelen, die zij voorsloegen tegen de rechterlijke actie door OETGENS en consorten ingesteld. Men wendde zich in September tot de Staten van Holland met een rekwest, dat met alle stukken betreffende deze zaak uit de archieven der stad verdwenen is en dus verdient te worden afgedrukt, al ware het slechts, om aan te toonen, hoe men ten opzichte van het melioratie-systeem, dat HOOFT niet schroomde een doolhof te noemen, waarin de stad gedreven was, bij de Lands-overheid bonne mine à mauvais jeu maakte.

Aen de Mogende E. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt.

Vertonen reverentelick Burgermeesteren ende Raden der stadt Aemstelredamme, hoe dat zij Remonstranten in den jaere 1609 van U Mog. Ed. verkregen hebben Octroy, waarbij henluyden geconsenteert ende geaccordeert is de voorsz. stadt zulcks te vergroten, als zij tot meeste verseeckertheydt derselver ende dienste van den lande bevinden zouden

te behoiren. Dat mede zij remonstranten alle de erven, dye bij de voorsz. vergrotinge binnen de voorsz. stadt soudén comen, in eygendome zouden mogen aenvaerden, mits den ouden eygenaers passerende rentebrieven tot laste van dezelve stadt tegens den penninck 16 voor de waerde der voorsz. erven, gelijk deselve ten tijde van de vergrotinge bevonden zoude werden te wesen bij taxatie van den Gerechte derselver stadt, omme de voorsz. erven gebruyckt ende geroyt te werden tot wallen, watergrachten, straten, marckten ende andere publycke plaetsen, ende dat zij Remonstranten de overschietende erven op renten zouden mogen uytgeven ofte vercopen, mits dat de laetste eygenaers derselver vóór anderen daerin werden geprefereert, mede tot taxatie van den Gerechte der voorsz. stede, breder blijkende bij copie van voorsz. Octroy aen desen gehecht. Welcke volgende de Remonstranten op de voorsz. vergrotinge gedelibereert, ende al voorn het maecken van eenige preperative wercken geresolveert hebbende, eerst in den jaere 1611 zeeckere landen buyten de Haerlemmerpoort buytendijcks gelegen tot taxatie van den voorsz. Gerechte hebben aengenomen, alwaer de voorsz. wercken begonnen ende gemaect zijn geweest, mitsgaders de voorsz. vergrotinge vervolgens bij der hant genomen ende den rinck omtrocken zijnde, hebben in den jaere 1613 successivelick tot taxatie van den voorsz. Gerechte aengenomen verscheyden landen, daerop de nieuwe wallen van de stadt geleyt ende grachten uytgegraven waren. Ende hoewel de remonstanten, volgens den voorsz. Octroye, oock vermochten tot taxatie als voren aen haer te nemen alle de landen, gronden ende erven binnen den rinck van de voorsz. vergrotinge gecomprenhendeert, omme daarvan te nemen tot watergrachten, straten, marckten ende andere publycke plaetsen, zoo veel nodich zoude wesen, ende het resterende tot vervallinge van de oncosten, zoo van de voorsz. fortificatie, vergravinge ende andere publycke wercken, als tot betalinge van de aengenomen gronden ende erven te gebruycken, uyt te geven ende te vercopen — soo hebben nochtans supplianten, door de grote mennichte van getimmerten, gehoochde erven ende tuynen, ende veelheydt van den ingesetenen, aldaer wonende ende haer brootwinninge hebbende, wesende meest van sobere conditie, te rade gevonden, tot minste preiuditie ende meeste soulagement van de voorsz. geerfden ende onvermogende, alleen aen haer te nemen de gronden ende erven, dye notelicke tot wateren, marckten ende publycke plaetsen dyenden gebruyckt, ende het overblijvende te laten aen de respective eygenaers, midts dat in plaetse van de geheele aenneminghe de voorsz. overblijvende erven tot vervallinge van de oncosten, boven verhaelt, met een redelijcke melioratie zoude werden beswaert, waertoe de remonstranten te meer bewogen zijn geweest, omdat nyet zoude schijnen, dat zijluyden de stadt mette vergrotinge soude hebben willen verrijcken; zijnde alleen te vreden, dat deselve buyten schade gehouden ende het corpus van de nieuwe vergrotinge mette ongelden daertoe gerequireert belast soude werden; waerop in den jaere 1614 dye van den Gerechte van de voorsz. stadt met grote sorchfuldicheydt ende rijpe deliberatie nae haere conscientie gedaen hebben de laetste taxatie van de erven, dye, te voorn nyet getaxeert wesende, alsdoen int corpus van de vergrotinge tot watergrachten, straten, marckten ende

publycke plaetsen gebruyckt mochten werden, ende met eenen op de overgebleven zoo binnen- als buytendijcks gelegene landen ende erven geleyt alsulcke melioratie, als zij luyden nae gelegentheydt van de plaetsen bevonden hebben redelick ende rechtmatig te wesen, welverstaende, dat ygelijck vrij soude staen zijn overgebleven landen ende erven tot zulcken prijs aen de stadt te laten als de vergraven te voorn bij den voorsz. Gerechte successivelick waren getaxeert, ende daermede de voorsz. melioratie te ontgaen, van welcke melioratie de ingeerfden, nevens de taxatie bij den octroye geaccordeert, de keure wierde gegeven. Ende hebben de voorsz. remonstranten uytte voorsz. laetste ende voorgaende besoignen van den voorschreven gerechte bevonden, dat de taxatie bij dezelve successivelijk gedaen, neffens de nodige oncosten, dye van de stadts wegen aen de publycke wercken van de voorsz. vergrotinge eensdeels gedaen zijn ende noch ten deele gedaen moeten werden, tot laste van dezelve stadt zijn belopende ter somme van over twee ende twintich honderdt duysendt guldens. Daertegen de stadt te goede soude comen de meliorationen van de voorsz. overschietende erven binnen de voorsz. vergrotinge begrepen, welcke meliorationen bij den voorsz. gerechte met gelijcke sorchfuldicheyt, deliberatie, redelickheydt ende rechtmatichheydt als voorn geseyt is, genomen ende begroot zijn ter somme van omtrent seventyen honderdt duysendt gulden, ende over alle de overgebleven erven ende landen met goede proportie gereptieerd ende den eygenaers van dyen opgeleyt haere respective contingenten op te brengen in drye terminen, te weten op den eersten Augusti en eersten November in den tegenwoordigen iaere 1615 ende op den 1en February 1616 toecomende. In der voegen, dat de remonstranten aen den voorsz. begrotinge ende opgeleyde betalinge van melioratie te cort comen de somme van vijfmael honderdt duysendt gulden, waermede zijluyden van des voorsz. stadtswegen zijn belast gelaten ende de geerfden in de voorsz. vergrotinge hebben moeten secoureren, boven ende behalven noch andere merckelijcke subsidien, dye zij tot versettinge van vele huysen ende behoef van onvermogenden almede(?) gedaen hebben ende dagelijks genootsaecht zijn te continueren, als oock van verscheyden wercken, dye naemaels alleen tot laste van de stadt ende verbeteringe van de voorsz. vergrotinge noch gedaen sullen moeten werden, ende onder de voorsz. somme van twee ende twintich honderdt duysendt gulden nyet en zijn begrepen, behalven mede, dat de voorsz. stadt wegen de landen ende erven, zoo haer als de goodshuysen aengaende, merckelijcke sommen in de voorsz. melioratie te laste geleyt zijn nevens andere perticulieren, sonder dat zijluyden nochtans deselve met vercopinge als anderen hebben ofte sullen mogen beneficieeren, doordyen zij dye voor een groot deel d'eygenaers van de vergraven erven ende gronden tot het versetten van haere afgebroocken timmeragien (om deselve nyet tenemael te ruineren) tot gelijcke taxatie, als haere landen waeren afgenomen, hebben overgelaten, mits welcken de remonstranten haere reeckeninge gemaect hebbende, dat d'ingeerfden, dye haere landen tot taxatie op gelijcken tijdt als anderen gedaen nyet wilden afstaen, ten minsten de penningen, daerop zij voor melioratie waren gestelt, op de voorsz. terminen zouden opbrengen ende aen de

remonstranten sonder eenige swaericheyt ende contradictie betalen, insonderheydt dewijle zij remonstranten 't voorsz. octrooy noyt anders hebben verstaen ende als noch nyet anders kunnen verstaen, dan dat de voorsz. taxatie, ofte melioratie daervoor tot keure van de ingeerfden opgesteld, gehouden moet werden voor arrest, ende nyet subiect zijn eenige appellatie ofte provocatie, als de welcke in zulcke politycke saecken ende zoo merckelicken vergrotingen, in welck een uytnemende grote mennichte van huysen, personen ende erven in ordre gebracht hebben moeten werden¹⁾, geen plaetse kon hebben, ende daerenboven strijden soude tegen de oudste ende immemorale keuren der voorsz. stadt, uyt krachte van dewelcken van allen ouden tijden veel honderdt, jae wel duysendt taxatien van huysen ende erven tot behoef van de stadt bij den gerechte gedaen zijn, zonder dat bevonden werdt, dat immermeer daertegens bij yemandt eenige appellatien ofte provocatien geinteriecteert zijn geweest, nochte oock, dat in voorgaende vergrotingen van de stadt yemandt ter contrarie heeft gesustineert. Dat oock de remonstranten, indyen de taxatien subject souden wesen eenige appellatien ofte provocatien, immermeer geraden gevonden zoude hebben de voorsz. vergrotinge te doen ende 't voorsz. octroy daer toe te versoecken.

Soo schijnt nochtans, dat desen allen nyettegenstaende de Heeren FRANS HENDRICKSZ OETGENS ende BARTHOUDT CROMHOUT, burgermeesteren, nevens JONAS WITSEN, raedt ende Oudt-Schepen, ende DIRCK CLAESZ VAN SANEN, burger der voorsz. stadt, als omtrent het verlenen van voorsz. octroy ende corts voor de vergrotinge, ende een van henluyden oock na de gedane taxatie, meest vercregen hebbende het recht ende actie tot zeeckere landen gelegen buyten de voorsz. Zeedijck ende begrepen in de voorsz. vergrotinge,²⁾ onlangs belieft heeft haer te beclagen van de voorsz. taxatie derselver landen ende melioratie van dyen, daarvan te appeleren aen den Hove van Hollandt, ende tot dyen eynde van de Hoge Overicheyt te impetreren mandament van relief d'appel metten clause van inhibitie in forma, ende den remonstranten uyt crachte van dyen te doen dachvaerden voor denzelven Hove, waerbij zij remonstranten hen ten hoochste verwondert ende beswaert hebben gevonden, ten aensyen de voorsz. Heeren Doleanten omtrent geduyrende den tijdt van de voorsz. vergrotinge zelfs in bedieninge van de stadt zijn geweest, mitsgaders de voorsz. taxatie van haere landen in Januario 1611, nevens verscheyden anderen, den gootshuysen ende andere particulieren toecomende, bij den voorsz. gerechte in alle sinceriteyt gedaen, welcke oock dyen volgende bij verscheyden eygenaers alsdoen datelick zijn afgestaen, noyt wettelick hebben gecontradicteert, ende nu nae vier iaren, nae zoo veel

¹⁾ *In margine stond:* Dit sijn noch meestal huysen ende erven geweest, dye de luyden van oudts hadden toebehoort, ende oversulcks tot haer grote ongerijff ende interest van haere neringen, dickwils hebben moeten afstaen; daer dese heren haere landen zoo onlangs tot zoo groten nadeel van de stadt hebben aen haer gebracht.

²⁾ OETGENS, CROMHOUT en VAN SANEN hadden die gronden voor gemeene rekening. Den 31 Dec. 1615 brachten zij eenige erven er van in veiling. PIETER JANSZ REAEL, oud-schepen, kocht er zes „op avontuyr van op ende afslach”. Toen de rijzing niet volgde „door 't stilstaen der timmeragie” vond REAEL redenen, om den koop niet te erkennen. De verkoopers lieten hem 10 September 1622, toen zij onderling moesten verrekenen, om betaling insinueeren door den notaris BRUYNINGH.

gedaen moeyten, costen ende gedebourseerde penningen, alleen de voorsz. rechtmatige taxatien ende melioratien, nyet minder de goodshuyzen als haer betreffende, ende oversulcks met goede sorchfuldicheydt ende kennisse van zaecken gedaen, beginnen te querelleeren, daer men nochtans oock, buyten 't recht den remonstranten bij den voorsz. octroye geacordeert, wel geresolveert zoude wesen¹⁾ haerluyden haer overgebleven erven, nevens andere haer te vreden houdende, te laten behouden ende het profijt van dyen, boven de melioratie merckelick importeerende, deselve te laten genieten, ende ter contrarie vele goede ingesetenen binnensdijcks door de taxatie naderhandt, zoo gedurende als na de vergrotinge, ten hoogsten zijn beschadicht ja eensdeels bedurven, ende dyen niettegenstaende deselve acquiesceren, ten waere deselve dus door dusdanige proceduren wacker gemaect mochten werden, twelck de remonstranten nyet weynich zijn beduchtende, ende dat zij daer door geschapen zouden zijn te vallen in een labyrinth van ontallijcke processen, dye zij zouden hebben te verwachten van allen dengenen, dye zoude mogen pretenderen beswaert te zijn bij de voorsz. taxatien ende melioratie, twelck bij sommigen zoude mogen gedaen werden, alleen om de betalinge van dyen te dilayeren, gelijk de betalinge alreede bij velen gedifficulteert werdt, alleen ten respecte van de voorsz. appellatie van den Heere FRANS HENDRICKSZ OETGENS ende consorten.

Ende alsoo tselve soude strecken tot onlijdelijcke schade, ja 'tot apparente ruïne van de voorsz. stadt, sulcks dat nyet alleen onmogelick zou wesen de voorsz. vergrotinge voorts in ordre te brengen, ende de nodige wercken daertoe dienende te voltrecken, maer dat oock degeene, welcker gronden getaxeert, vergraven ende noch onbetaelt zijn, welcke taxatien tot excessiven sommen zijn monterende, ende voor een groot deel personen van soberen conditie aengaende, tot geene betalinge soude konnen geraecken; dat mede de voorsz. zaecken geschapen zouden zijn te strecken tot grote oneenicheydt, confusien ende vele andere inconvenienten, dye haer hoe langer hoe meer souden openbaren, ten waere daerin tijtelijck werde voorsyen: soo hebben de Remonstranten hooch nodich geacht tot afweringe end vermijdinghe van zodanige onheylen ende swaricheyden ende confusien ende tot onderhoudinge van ruste, eenicheydt, goede ordre en politie in de voorsz. stadt, hen te keren tot Uwer Ed. Mog. versoeckende reverentelick, dat deselve U Mo. E. behoirlick regard nemende op de grote importantie ende consequentie van de saecke, ende op alle tgeene hyer voorn verhaelt is, in conformite van den voorsz. Octroye ten overvloed gelieve te verclaren, dat de voorsz. taxatien ende melioratien gehouden moeten werden voor arrest, ende niet subiect en zijn eenige appellatie ofte provocatie, ende dyenvolgende den voorsz. Hogen Rade ende Hove van Hollandt te ordonneren, geen kennisse te nemen van de voorsz. saecke, maer 't voorsz. mandament van relief d'appel, met alle 't gene daeraen cleeft ende naergevolcht is, te houden voor gerevoceert.

Twelck doende

¹⁾ *In margine stond:* Dit dunckt mijn, dat beter in praeterito soude zijn gesteld geweest, te weten: wel geresolveert zoude hebben geweest, — om alsoo niet van nieuws weder enige obligatie te maecken.

Wij zien hieruit, dat de Regeering beducht was voor het praecedent, dat deze zaak als zij ongelukkig voor de stad afliep, aan de overige eigenaars zou stellen. De zaak moest daarom uit de wereld, het koste wat het wilde. Eerst trachtte men te werken op het gemoed, maar toen dit niet mocht baten moest men wel over geldelijke opofferingen heen stappen. Drie propositiën werden gedaan, onder anderen: dat men al den grond tegen zeventien gulden de roede zou overnemen, hetgeen eene concessie was, die de stad op bijna anderhalve tonne gouds zou zijn te staan gekomen. Maar dit scheen blijkbaar den Heeren het minst voordeelige voorstel. Zij kozen ten slotte een ander, waarin zij zich aan de betaling der melioratie onderwierpen, maar de gronden in eigendom behielden. Dit geschiedde in de vergadering van 9 December 1615.

Overtuigend blijkt ook hieruit, hoe nadeelig het melioratie-systeem voor de stad was.

Het proces was gestaakt en het gevaar geweken. De Heeren konden de zakken vullen en de anderen, die zich in het proces zouden hebben gevoegd, mochten toekijken!

De regeering becijferde de som, die zij van stadswegen aan de vergrooting, zoover die toenmaals gevorderd was, had moeten ten koste leggen, op omtrent een half millioen gulden, hetgeen zeker niet te luttel is geschat, als men overweegt, wat de regeering nog op het hoofd van winstderving had mogen boeken op grond van het in het rekwest aangevoerde. Deze som ware nog veel vermeerderd, als ook de Jordaan in overeenstemming met de hoofdgrachten aangelegd ware geworden, waarop wellicht toen nog plan bestond, een plan dat men dan spoedig heeft opgegeven.

De bovenstaande berekening was echter gegrond op het behoorlijk inkomen van de melioratiepenningen. Men ondervond echter van lieverlede, dat er vele kwade betalrs waren. Dit blijkt ten duideijkste uit den aanhef van het octrooi, dat de regeering verkreeg, toen zij een halve eeuw later de aangevangen vergrooting wilde voltooiën, woorden die slechts een weerklink waren van wat er sedert jaren in de vroedschap gezegd was.

De overeenkomst van 1615 schijnt echter niet definitief te zijn geweest, of wellicht werd zij met onderling goedvinden herroepen. Zeker is het, dat de stad later den eigendom der gronden van OETGENS c.s. begeerde. Over den koopsom raakte men het evenwel niet zoo spoedig eens. Die heeren matigden hun eisch niet in weerwil van de daling in de waarde der bouwterreinen, die eenige jaren onverkocht bleven liggen. In Mei 1621 bracht burgemeester CROMHOUT de zaak weer ter sprake. Het delibereren begon opnieuw, en de raad besloot in Januari daaraanvolgend, om aan de zaak nu voor goed een einde te maken, de gronden, die beide burgemeesters en andere personen hadden liggen tusschen het reeds door de stad verkochte deel langs den nieuwen Haarlemmerdijk en het Haarlemmerplein en 2374 roeden op de eilanden van de Waal over te nemen tegen 35 gl. de roede, en de gronden, reeds vergraven tot de Brouwersgracht, welke in 1618 met de Baangracht was vereenigd, zijnde 129 roeden, te betalen op den voet van het andere daarvoor gebruikte land.

Burgemeester HOOFT had zes jaren te voren betoogd, dat 17 gl. per roede reeds

eene overdadige winst zou vormen van 6 à 7 kapitalen. Thans betaalde men zelfs meer dan het dubbele daarvan.

Dat stak JONAS WITSEN in de oogen! Hij bezat land tusschen de Haarl. poort en de Braak (thans Palmgracht). Hij stelde zich zeer verongelijkt aan en slaagde er in, nadat van Juli 1623 tot Januari 1625 over de zaak gedelibereerd was, zijne gronden benoorden de Brouwersgracht voor 30 gl. en die aan de Braak voor 22 gl. te verkoopen.

Het valt moeielijk te zeggen, wat dit alles aan de stad heeft gekost, omdat de nog verschuldigde melioratiepenningen in land werden betaald. Burgemeester OETGENS alleen stak meer dan *f* 112000 in den zak.

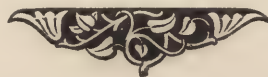
Men zou denken, dat zulke lieden in den raad met den nek werden aangezien, maar het tegendeel is het geval: met eer en ambten werden zij bekleed, hetzij omdat hunne vrienden in de raadzaal talrijker waren dan de welgezinden, hetzij omdat velen bevreesd waren voor hunnen invloed en het zoo nauw met dergelijke zaken niet namen. Het laatste schijnt mij het aannemelijkste. Blind voor de nadeelige gevolgen van het melioratie systeem kon men kwalijk blijven. Men had groote kosten gehad, groote winsten gederfd en groote schade geleden. Erger kon het al niet!

In 1624 waren twee voorname drijvers voor het melioratie-systeem gestorven: HUYDECOOPER en CROMHOUT. Plechtig waren zij begraven en ouder gewoonte waren de slippen van het lijkkleed door twee burgemeesters en twee schepenen tevens raden gedragen geworden. In Mei 1625 volgde OETGENS, en JONAS WITSEN werd gecommitteerd in den Raad van State. Toen was de baan schoon en de vroedschap ademde weder vrij.

Zonder dat in de Resolutieboeken van de vroedschap iets staat opgeteekend omtrent het voornemen tot dezen stap of de ons thans niet meer onbekende aanleiding daartoe, behelst het 2e privilegieboek eene rekwes tot interpretatie van het octrooi van 1609, gepostilleerd door de Staten den 1 October 1625, waarin nog eens uitdrukkelijk werd gezegd dat de stad eigendom gekregen had aan al het binnen de stad getrokken terrein tegen betaling der taxatie.

Het melioratie-systeem was gevallen, en het wapen geslagen uit de hand van alle eenvoudige burgers, die voortaan op het voorbeeld van OETGENS, CROMHOUT en WITSEN zouden willen trachten de melioratiepenningen te weigeren en den vijftienvoudigen koop-prijs of getaxeerde waarde hunner erven van de stad te eischen!

In de lijdensgeschiedenis van de derde vergrooting onzer stad leest men een kostbare zij het ook weinig verkwikkelijke bladzijde uit de geschiedenis van het Regentenbestuur tijdens de Republiek. Zeldzaam is men in staat zóó duidelijk het weefsel bloot te leggen van de „eygensoeckelickheyd” der kwade regenten als het mij mogelijk werd door de papieren van HOOFT, die als tegenstander van het booze streven in onze achting rijst, en als type van die regenten, die het algemeen belang hooger stelden dan hun eigen, ons verzoent met de tijden, waarin misbruiken als de bovenverhaalde mogelijk waren.

CASPAR VAN BAERLE.

VI.

LAATSTE LEVENSJAREN.

(1644—1648).

DOOR

DR. J. A. W O R P.

IERWIJL BARLAEUS in 1643 zijne redevoeringen had verzameld en uitgegeven, vinden wij hem in het begin van 1644 weder met dergelijken arbeid bezig. Maar het waren thans geene werken van hem zelf, die hij bijeenbracht, doch van zijn vriend HUYGENS. Reeds een paar jaren geleden had hij bij dezen er op aangedrongen, dat hij zijne Latijnsche gedichten het licht zou doen zien¹⁾. HUYGENS had lang geaarzeld — met recht, want deze verzen hebben weinig tot zijn roem bijgedragen — maar eindelijk toegegeven²⁾. VAN BAERLE verzamelde nu de manuscripten der verzen van zijn vriend en bezorgde de uitgave van het boek, dat in het voorjaar van 1644 onder den titel *Constantini Hugenii Momenta desultoria*³⁾ in de wereld werd gezonden. Misschien was het om over de uitgave met HUYGENS te

1) Vgl. *Epist.*, blz. 831, 844.

2) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 397, 400.

3) *Poëmatum Libri XI edente Caspare Barlaeo. Lugd. Batav. Typis Bonaventurae et Abrahami Elsevirii. 1644.*
Het privilege is van 13 Mei.

spreken, dat VAN BAERLE zich in den winter en in het voorjaar telkens in den Haag ophield ¹⁾. Toen hij daar in Mei eenige dagen bij WICQUEFORT doorbracht, maakte hij tevens een uitstapje naar Klein-Poelgeest ²⁾, waar thans weder eene vrouw de honneurs waarnam, want SCHONCK was in het najaar van 1642 met ANNA JONCQUERS, eene Hamburgsche, hertrouwd ³⁾.

Den 31sten Mei nam de professor deel aan het feest ten huize van HOOFT gevierd, toen VAN DER MEIJDE in het huwelijk trad met CONSTANTIA BARTELOTTI, de stiefdochter van den drost ⁴⁾; op deze bruiloft had BARLAEUS zeker de voor hem meest gewenschte plaats, want hij zat naast TESSELSCHADE ⁵⁾. Kort daarna vierde VAN BAERLE een dergelijk feest in zijn eigen huis, toen zijn oudste zoon, CASPAR, de advokaat, in het huwelijk trad met SUSANNA PELGROM, een nichtje van den bekenden Haagschen rechtsgeleerde DIRK GRASWINCKEL ⁶⁾. Het huwelijk had op Zondag den 24sten Juli plaats ⁷⁾; HUYGENS, WICQUEFORT, HOOFT, VOSSIUS en GRASWINCKEL waren genoodigd; toen de secretaris van den prins niet kon komen, werd tot zijn oudsten zoon, CONSTANTIJN, het verzoek gericht om zijne plaats te komen innemen ⁸⁾. Evenals bij het trouwen zijner dochter, werd BARLAEUS ook nu weer door zijne vrienden met geschenken verrast; HUYGENS zond wijn ⁹⁾, WESTERBAEN allerlei lekkernijen ¹⁰⁾. Het feest ging niet onbezongen voorbij, want VOS ¹¹⁾ en WESTERBAEN ¹²⁾ tokkelden de lier.

In Augustus zocht BARLAEUS WICQUEFORT in den Haag en de weduwe van OVERBEKE te Leiden op ¹³⁾, om daarna met zijn pas gehuwden zoon en diens jonge vrouw een bezoek aan Muiden te brengen, waar een groot gezelschap bijeen was, onder anderen TESSELSCHADE, GRASWINCKEL en JAN VOS. Men schreef gezamenlijk een brief en dichtte

1) In de kerstvacantie (vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 118) en in het begin van April. Zijn vers op het buiten van CATS (*Poem.*, II, blz. 257) is nl. in MS. gedateerd: Hagae Com. ipsis Cal. April. 1644.

2) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 371.

3) Vgl. den brief van BARLAEUS aan WICQUEFORT van 18 October 1642 in de Bijlage van Hoofdstuk V.

4) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 138, 140.

5) T. a. p., blz. 312.

6) Vgl. *Epist.*, blz. 913.

7) Vgl. *Epist.*, t. a. p., en *Hoofds Brieven*, IV, blz. 313. Den 9den Juli 1644 werden in het Puyboek ingeteekend: „Casper Barleus de Jonge van Leyden, Advocaet, out 25 Jaer, geasst met zyn vaeder Casper Barleus, Professor binnen deser stede, zyn vaeder woon. op de O: Z: achterburchwall, ende Susanna Pelgrums, van A, out 23 Jaer, geen ouders hebbende, woon. op de Keysergracht”.

Hierbij staat aangeteekend: „t' gebodt opgehouden den 2den Julij, siet het crakeelregister, gaet voort den 9 Julij 1644”.

De bruid teekende: SUSANNA PELGROM.

8) Vgl. *Hoofds Brieven*, t. a. p.

9) T. a. p., blz. 311.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 915.

11) Vgl. *Alle de Gedichten*, I, 1662, blz. 658.

12) Vgl. *Gedichten*, 1657, I, blz. 366. Het vers is gedateerd van 28 Julij; het is dus te laat gekomen, tenzij hier aan het verschil van ouden en nieuwen stijl valt te denken.

13) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 371, en *Vicof. Epist.*, blz. 188, 190. Ik maak van deze gelegenheid gebruik, om te doen opmerken, dat twee ongedateerde brieven van WICQUEFORT (blz. 228 en 231) in het najaar van 1644 zijn geschreven. De eerste is een antwoord op VAN BAERLE's brief van 1 September (vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 371); de tweede is in het begin van October geschreven. Daarin is sprake van den dood van SCHONCK's vrouw, die in het laatst van September plaats had.

een vers aan HUYGENS, die met den prins voor Sas van Gent lag ¹⁾. Maar TESSELTJE was ziek en moest naar Amsterdam worden overgebracht, zoodat de professor niet in staat was zijne gewone galanterie over haar uit te gieten ²⁾.

In dezen tijd verloor VAN BAERLE zijn ouden vriend WTENBOGAERT. Zoo zag hij langzamerhand de mannen heengaan, met wie hij vroeger geleden en gestreden had voor de zaak der remonstranten. EPISCOPIUS was het vorige jaar gestorven, en in 1645 zou DE GROOT worden weggerukt. BARLAEUS is altijd op zeer goeden voet met WTENBOGAERT gebleven; hij zag hoog tegen hem op, en de oude man heeft hem vele bewijzen van vriendschap gegeven. Een sterfgeval, dat VAN BAERLE zeker meer trof dan dat van den grijsaard, was dat van de jonge vrouw van SCHONCK. BARLAEUS schreef een lijdendicht op haar ³⁾ en woonde te Utrecht hare begrafenis bij ⁴⁾.

Maar ook gedichten van langeren adem vloeiden in het najaar van 1644 uit zijne pen. In Augustus was JOHAN MAURITS, de veroveraar van Brazilië, naar Nederland teruggekeerd, en VAN BAERLE bezong dit feit in zijn *Mavritius redux* ⁵⁾. Toen de beroemde veldoverste den professor den 7den September een bezoek kwam brengen, bood deze hem het gedicht, ter zijner eere geschreven, aan, hoewel hij twijfelde of de bezongene er veel van begrijpen zou ⁶⁾. Dit was het begin eener kennismaking, die voor BARLAEUS van veel gewicht is geweest, omdat zij de aanleiding was tot het op touw zetten van een geheel ander werk dan dat, waarmede de dichter zich gewoonlijk bezig hield. Maar eerst bezong hij nog de inneming van Sas van Gent, die den 7den September plaats had; voor zijn gedicht ⁷⁾ werd hij het volgende jaar door den stadhouder met 300 gulden beloond ⁸⁾.

In November werd VAN BAERLE door TESSELSCHADE uitgenoodigd, om haar te Alkmaar te komen bezoeken ⁹⁾, maar hij schijnt aan die uitnoodiging geen gevolg te hebben gegeven. HUYGENS en TESSELSCHADE waren juist weer in een vriendschappelijke twist over het geloof gewikkeld; het was een strijd, die lang duurde, en waarin VAN BAERLE zijdelings werd betrokken ¹⁰⁾, daar hij steeds op de hoogte werd gehouden van de dichterlijke correspondentie der beide partijen.

¹⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 150, 151, 372, en *Tesselschade Roemers*, blz. 46, *Noot*.

²⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 374, en *Tesselschade Roemers*, blz. 46.

³⁾ Vgl. *Poem.*, II, blz. 261.

⁴⁾ Vgl. de brieven aan SCHONCK en PETITIUS van 27 en 28 September in de Bijlage.

⁵⁾ *Sive gratulatio ad Excellentissimum et Illustrissimum Comitem, I. Mavritium, Comitem Nassaviae, Cattimeliboci ac Dietziae, Bilsteinii Dominum, Brasiliae Terra Marique Praefectum, etc. Cum ex Orbe Americano in Europaeum sospes appulisset. Amstelodami, Ex Typographico Iohannis Blaeu. 1644.* Vgl. ook *Poem.*, I, blz. 335.

⁶⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 373.

⁷⁾ *Casparis Barlaei Laurus Flandrica. Sive in expugnationem validissimi Flandriae Propugnaculi, quod Cataractam (vulgo Sassam) Gandavensem vocant, auspiciis Potentissimorum Federati Belgii Ordd. ductu armisque Celsissimi Principis Frederici Henrici, Arausionensium Principis, Comitiss Nassaviae, etc. Amstelodami, Ex Typographico Iohannis Blaeu. 1644.* Vgl. ook *Poem.*, I, blz. 328.

⁸⁾ Vgl. *BOOT*, t. a. p. en *Hoofts Brieven*, IV, blz. 315, 316.

⁹⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 375. Het briefje van haar is afgedrukt in *Tesselschade Roemers*, blz. 47 en 48, met 58 afwijkingen van het MS., dat zich op de Leidsche bibliotheek bevindt, de meeste niet meegerekend!

¹⁰⁾ Vgl. *JORISSEN*, t. a. p., blz. 282, vlgg., en *Tesselschade Roemers*, blz. 48, vlgg.

De kerstvacantie bracht BARLAEUS weer in den Haag. Toen hij terugkeerde, leende hij van WICQUEFORT een voetenzak, die aanleiding gaf tot eene grappige briefwisseling. Want hij bezong dien zak, maar dichtte op eene wolfshuid in plaats van op eene beerenhuid, en hij werd met zijne vergissing heel wat geplaagd ¹⁾. Zeker heeft BARLAEUS reeds gedurende zijn verblijf in den Haag HUYGENS aangespoord, om zijne *Heylige Dagen* uit te geven, zooals hij spoedig na zijne terugkomst nog eens deed ²⁾. HUYGENS gaf gehoor aan het verzoek en zond het handschrift spoedig aan HOOFT's vrouw, aan wie het werkje werd opgedragen. BARLAEUS bezorgde de uitgave van het boekje ³⁾, dat in Maart 1645 het licht zag ⁴⁾. Toen TESSELSCHADE, in weerwil van haren strijd met HUYGENS, in Februari in den Haag kwam logeeren, was VAN BAERLE ook genoodigd, maar hij verontschuldigde zich met een versje, waarin hij HUYGENS als den overwinnaar van alle weduwen begroet ⁵⁾.

Reeds in het begin van 1645 was BARLAEUS met een groot werk begonnen. Hetzij dat de ontmoeting met JOHAN MAURITS VAN NASSAU hem op het denkbeeld had gebracht, om de geschiedenis te schrijven van zijne onderwerping van Brazilië, hetzij dat de graaf zelf hem hiertoe had aangezocht, in Januari is BARLAEUS in het bezit van vele documenten, hem door JOHAN MAURITS toegezonden, en vol van zijne plannen ⁶⁾. In Juni was hij met het werk begonnen ⁷⁾. Ook met PISO, den geneesheer, die JOHAN MAURITS naar Brazilië was gevolgd, en die zich als natuurhistoricus een grooten naam heeft verworven, kwam hij in dezen tijd weder in aanraking. Hij had hem vroeger gekend; thans deed hij moeite, om hem door bemiddeling van HUYGENS eene goede betrekking te bezorgen ⁸⁾.

In het voorjaar was VAN BAERLE twee keeren in den Haag, waar hij zijn tijd verdeelde tusschen WICQUEFORT en zijn eigen zoon ⁹⁾. De jonge CASPAR, die een meisje met geld had getrouwd, had zich als advokaat in den Haag neergezet. In Mei was de professor in de gelegenheid een kleinzoon te bewonderen ¹⁰⁾. Even te voren sprak hij in Amsterdam GROTIUS, die zich daar eenige dagen ophield ¹¹⁾, voor het laatst; de groote geleerde is kort daarna gestorven. BARLAEUS heeft altijd voor hem een groote vereering

1) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 375. Deze brief is vóór 15 Jan. 1645 geschreven, want toen antwoordde WICQUEFORT (vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 196). Vgl. verder *Hoofds Brieven*, blz. 377, en *Vicof. Epist.*, blz. 197.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 923. De brief moet van Januari zijn. Vgl. ook *Koren-bloemen*, (1672), II, blz. 176.

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 315, 316.

4) T. a. p., blz. 320.

5) Afgedrukt in *Tesselschade Roemers*, blz. 79. Het vers *Ad Constant. Hugenium, suppositis Tessellae cubilibus cubantem* (*Poem.*, II, blz. 437) is ook van dezen tijd; het werd tegelijk verzonden met een brieftje, die in Jan. 1645 geschreven moet zijn (*Epist.*, blz. 922).

6) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 380.

7) T. a. p., blz. 321.

8) T. a. p., blz. 320.

9) Vgl. *Epist.*, blz. 926, *Hoofds Brieven*, IV, blz. 382, 383.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 927.

11) T. a. p.

gekoesterd. Hij had GROTIUS leeren kennen, toen hij zelf onderregent in het Theologisch College was. Was er later gelegenheid om hem te zien, dan zocht hij hem dadelijk op, en toen zijne vrouw in 1639 in Amsterdam eenigen tijd vertoefde, was hij steeds aan hare zijde¹⁾. Zoodra hij iets had uitgegeven, was GROTIUS een der eersten, aan wien een exemplaar werd toegezonden²⁾.

In de zomervacantie werd Muiden natuurlijk niet vergeten; BARLAEUS kwam er in het laatst van Juli of begin van Augustus, ging toen naar den Haag, maar schijnt in het laatst van Augustus nog eens zijn bezoek te hebben herhaald; hij ontmoette er dan TESSELSCHADE³⁾.

Behalve eenige lofdichten heeft VAN BAERLE weinig gedichten geschreven gedurende het jaar 1645, maar hij bezong den brand van de Nieuwe Kerk te Amsterdam⁴⁾ en in het najaar de inneming van Hulst⁵⁾. Hij werkte druk aan zijn boek en bezorgde tevens eene nieuwe uitgave van al zijne gedichten. In het najaar verscheen het eerste deel⁶⁾, dat de zoogenaamde heldendichten bevat, en aan HUYGENS werd opgedragen. „Wij verschillen zeer van aard”, schrijft BARLAEUS in die opdracht aan zijn vriend. „Gij doet alles met eene zekere vaart, zooals zij gewoonlijk doen, die niet voor zich, maar voor anderen, en dan nog wel voor vorsten, leven. Maar ik, die niet zoo angstig word belemmerd door eene belasting op mijn tijd, rek een gedicht en broei het, evenals de vogels, uit door er lang op te zitten. Mijn geest is taai en langzaam, en zoo word ik wel genoodzaakt een gedicht lang te maken en uit te rekken, evenals de glaslooder zijne reepen lood lang maakt en de goudsmid een heel klein stukje goud tot een dun blaadje slaat. Maar gij voltooit, wat gij begonnen hebt, snel en bondig, omdat uw geest bewegelijker is. Evenals in de meetkunde de punt van de lijn verschilt, in de natuurkunde het oogenblik van den tijd, in de rekenkunde de eenheid van het getal, zoo verschillen wij in ons denken. Gij houdt in uwe gedichten van puntige dingen en lansspitsen, dat wil zeggen van punten en oogenblikken, ik daarentegen van lijnen, tijden en getallen. Gij doet telkens kleine en korte sprongen; ik loop met den gang van eene schildpad mijne baan af..... Als gij dus mijne gedichten leest, ga dan niet zonder reisgeld op weg, want gij zult herbergen en rustplaatsen noodig hebben. Als ik de uwe lees, ben ik overal te huis, en terwijl ik op den drempel sta, kan ik de achterdeur aanraken. Maar, opdat mijne

1) Vgl. den brieven aan den jongen CASPAR van 23 Oct. 1639 in de Bijlage van Hoofdstuk V.

2) Vgl. *Hugonis Grotii Epistolae*, 1687, blz. 81 (= *Epist. B.*, blz. 244), 85 (= *Epist. B.*, blz. 279), 86, 87, 100, 104, 525, 557 (= *Epist. B.*, blz. 777), 574 (= *Epist. B.*, blz. 780), 592, 651, 703.

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 189, 191, 193.

4) T. a. p., blz. 320, en *Poem.*, II, blz. 512, vlgg. Zie ook *Mom. desult.*, blz. 340.

5) Vgl. *Epist.*, blz. 930, en den brief van 22 November aan WICQUEFORT in de Bijlage. Het gedicht is niet in de *Poemata* opgenomen. JANUS VLITUS schreef aan NICOLAUS HEINSIUS den 30sten Januari 1646, dat BARLAEUS er „de gewone en zoowat jaarlijksche belooning” van den prins voor ontving (Vgl. *Sylloge epistolarum a viris illustribus scriptarum*, door BURMANNUS uitgegeven, III, blz. 705).

6) *Casparis Barlaei Antverpiani Poemata. Editio IV, Altera plus parte auctior. Pars I, Heroicorum. Amstelodami, Apud Ioannem Blaeu. 1645.*

De opdracht is van 16 September gedateerd.

wijdloopigheid u niet tot last zij, heb ik in het korte bestek van een boek mijne heldendichten samengevat, om ze aan u te overhandigen en ze op het tooneel van uwen roem den volke te vertoonen. Ik gelijk op een kreupelen, die een staf van noode heeft, op een armen, die, als hij in het publiek zal verschijnen, zich den fatsoenlijken mantel van een ander wenscht om te hangen, op een kind, dat, om niet voorover te vallen, aan den leiband in evenwicht moet worden gehouden..... Dikwijls gaf een goed of slecht geslaagd gedicht ons aanleiding tot kout, nog meer het gevaarlijke waagstuk van een tweede huwelijk — dit heeft immers op ons beiden betrekking — en de bestudeerde gelaats-trekken en het sophistische voorkomen der vrouwen. Hoe aangenaam was het herhaaldelijk den schijn van mededingers aan te nemen, opdat er geen onderwerp aan het spel zou ontbreken. Met welk eene drift hebt gij mij eens watervrees verweten, en ik u minachting van Neptunus en de goden der zee. Door welke aardige kunstgrepen hebt gij mij in gevecht gebracht met den bekenden rechtsgeleerde, toen er kwestie was over de waarde uwer spruiten, en er eene vergelijking was gemaakt. Als gij ongedeerd en vroolijk uit het leger terugkeerdet, wenschte ik u geluk, hoewel beter ingelichte menschen ont-kennen, dat raadslieden van vorsten in de legerplaats gevaar loopen. Toen gij op den toren van Straatsburg de bovenste spits met meer dan dichterlijke vermetelheid hadt bereikt, heb ik u in een puntdicht willen berispen. En gij kondet u niet verontschuldigen, tenzij gij meendet daar de toppen van den Parnassus te zullen vinden. Soms ben ik met u treurende bij het graf van anderen; nu eens smee ik, als gij ziek zijt, van Phoebus zelven uwe genezing af, dan weer tuchtig ik stiefmoeders bij het beschouwen der portretten van uwe kinderen. Elders zult gij vinden, hoe wij groote branden van paleizen en kerken met de bron der Muzen hebben gebluscht. Als gij bouwt in uw huis of er buiten, ben ik er getuige van. Als gij met de beroemde Utrechtsche jonkvrouw spreekt, val ik u in de rede. Wanneer gij als bruidegom het slaapvertrek betreedt, draag ik de fakkel. Als gij als weduwnaar terugschrikt voor een tweede huwelijk uit vrees voor uwe boeken, uwe kinderen en uwe vrijheid, knik ik u goedkeurend toe. Als gij uw dagwerk inricht, zooals een goed en wijs man het doet, wil ik, dat allen, die vroom wenschen te zijn, uw voorhof betreden. Als gij op het orgel speelt, zing ik. Telkens wanneer gij stijgt in rang, verkondig ik uw geluk”.....

Uit het werk blijkt zeer duidelijk, dat BARLAEUS bij de aanvaarding van zijn professoraat ten onrechte heeft gevreesd, dat dit hem geen tijd zou laten of te deftig zou maken, om verzen te schrijven. Het eerste deel van deze uitgave der *Poemata* is grooter dan de geheele bundel, die in 1631 het licht had gezien.

Terwijl de kring van BARLAEUS al spoedig, nl. in het voorjaar van 1646, weder kleiner zou worden door het sterven van MOSTART, was er voor kort een jonge man in opgenomen, die aan VAN BAERLE veel te danken heeft gehad. Het was de jonge horlogemaker GEERARDT BRANDT, wiens treurspel *De veynsende Torquatus* den 6den October 1644 voor het eerst was opgevoerd, en veel van hem deed spreken. Al spoedig kwam

hij bij den professor, die terstond op zijn treurspel een Nederlandsch lofdicht had geschreven¹⁾, aan huis; zoo treffen wij hem daar den 17den December 1645 op den verjaardag van ANNA VAN BAERLE²⁾. Welken invloed VAN BAERLE en zijne dochter SUSANNA op het leven van BRANDT hebben gehad, is bekend. Het is aardig, dat de classiek gevormde professor, die zich bijna schaamde, om een Hollandsch versje te schrijven, burgerjongens als VOS en BRANDT, die de romantiek huldigden, heeft voortgeholpen en in de hoogte gestoken.

Intusschen ging de geschiedenis van Brazilië goed vooruit. Den 26sten December schrijft BARLAEUS aan WICQUEFORT³⁾, dat het werk zoo goed als af is, maar dat er hier en daar nog wat ingevoegd zou moeten worden, als hij den graaf zelf had geraadpleegd.

Als gewoonlijk bracht VAN BAERLE weer een gedeelte der kerstvacantie in den Haag door⁴⁾. Waarschijnlijk in het begin van 1646 zag het 2de deel der *Poemata* het licht⁵⁾, dat aan DANIEL SCHONCK werd opgedragen. „Telkens”, schrijft BARLAEUS in de opdracht, „als ik aan dat prachtige en liefelijke buiten van u denk, dat zich aan den oever van den Rhijn verheft, en waar gij mij ziek en gezond dikwijls hebt opgenomen, komt het mij voor, dat ik met u te Tusculum of Formiae heb geleefd. Ik heb daar meer dan eens mijne lier besnaard en onder het vroege morgengezang der vogels ook mijne zangen lustig opgezongen, evenals Phoebus op Delos, Flaccus te Tibur, en Petrarcha op de bergen van Avignon aan de Rhône. De verwonderlijk gezonde lucht en de ligging van de plaats, zoo geheel geschikt voor poëtische ontboezemingen, lokten mij daartoe uit. Die plaats heeft in zijne lanen, ruime, heuvelachtige tuinen, onder de schaduw van wilg en linde, die overpeinzingen doen geboren worden, welke gij volstrekt niet afkeurt bij een beoefenaar van letteren en wijsbegeerte”.

Het werken aan de geschiedenis van Brazilië werd als altijd afgewisseld door het schrijven van gelegenheidsverzen. Zoo bezong BARLAEUS in Maart de verjaardagen van TESSELSCHADE en HOOFT⁶⁾ en den dood van professor POLYANDER⁷⁾ te Leiden. In Juli rustte hij een paar dagen van zijn werk uit te Alkmaar⁸⁾, en was weer erg ingenomen met de schoone weduwe, wier kunstrijke arbeid hem een vers in de pen gaf⁹⁾, dat de aanleiding was voor eene waarschuwing van HUYGENS¹⁰⁾. Daarna werd een reisje onder-

¹⁾ Op het Treurspel van Brandt, de veynsende Torquatus (vgl. *Verscheide Nederduytsche Gedichten*, I, blz. 95).

²⁾ Vgl. Dr. G. PENON, *Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, Groningen, 1881, II, blz. 101.

³⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 385.

⁴⁾ T. a. p.

⁵⁾ *Casparis Barlaei Antverpiani Poematum pars II, Elegiarum et Miscellaneorum Carminum*. Amstelodami, Apud Ioannem Blaeu. 1646.

De opdracht is van 20 October 1645.

⁶⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 941. Bij dezen brief was het vers gevoegd: *In Natalem Tessellae qui Martij fuit XXV* (afgedrukt in *Tesselschade Roemers*, blz. 80).

⁷⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 939.

⁸⁾ T. a. p., blz. 944.

⁹⁾ *In Parnassum Tessellae* (afgedrukt in *Tesselschade Roemers*, blz. 83). Het vers werd den 2den Augustus te gelijk met een brief (*Epist.*, blz. 944) aan HUYGENS gezonden.

¹⁰⁾ Vgl. *Mom. desult.*, blz. 349: *Ad Tessalam, de Barlaeo Monitum*.

nomen, waarschijnlijk in gezelschap van SCHONCK en met het doel om te Doesburg WENDELA VAN BERCHEM en haren vader op te zoeken, wat het vorige jaar al had zullen gebeuren ¹⁾. Eerst moest BARLAEUS naar Amersfoort, zeker om daar JOHAN MAURITS te spreken, voordat deze deel nam aan den veldtocht aan de Maas. Reeds in April was tusschen den veldoverste en zijn geschiedschrijver de afspraak gemaakt, dat BARLAEUS hem het werk zou komen voorlezen, om er dan in te verbeteren, wat noodig mocht worden geoordeeld ²⁾. Zoo vinden wij hem dan den 21sten Augustus te Amersfoort ³⁾; daarna bezocht hij Deventer, waar hij de schipbrug bewonderde, Arnhem, waar het graf der hertogen VAN GELDER zijne aandacht trok, Zutphen en het aan Romeinsche oudheden rijke Nijmegen ⁴⁾. En zoo kwam hij niet op den afgesproken tijd, 1 September, te Muiden ⁵⁾. Daar waren nog eens vele vrienden genoodigd, TESSELSCHADE, COSTER, de weduwe van MOSTART en ook de jonge BARLAEUS met zijne vrouw ⁶⁾. Weer plaagde HOOFT TESSELSCHADE, die zich wat onwel gevoelde, met VAN BAERLE ⁷⁾. Deze kwam, nadat hij eerst naar Amsterdam was teruggekeerd, te Muiden, en er werd nog eens hartelijk door de oude luidjes geschertst, als TESSELTJE de rijpe pruimen plotseling van den boom schudde, zoodat zij het manvolk om de ooren vlogen ⁸⁾. Het was de laatste keer, dat er te Muiden zooveel vroolijkheid heerschte.

In het laatst van September was BARLAEUS in den Haag, om zijn jongsten zoon, ANTONY, op te zoeken ⁹⁾. Deze was opgenomen in het gevolg van JOHAN MAURITS ¹⁰⁾; natuurlijk was het HUYGENS, die hiervoor zijn best had gedaan ¹¹⁾, evenzeer als hij het was, aan wien werd opgedragen, om een wakend oogje op den jongen man te houden ¹²⁾. ANTONY, die dus den krijgsmansstand had gekozen, was nu uit de legerplaats ziek bij zijn broeder aangekomen.

Den 10den Maart 1647 stierf FREDERIK HENDRIK. Het was natuurlijk, dat BARLAEUS den dood van den krijgsman, wiens heldenfeiten zoo dikwijls door hem waren verheerlijkt, niet onbezongen liet. Hij schreef een groot lijdendicht ¹³⁾, dat al spoedig door WESTERBAEN werd vertaald ¹⁴⁾. Waarschijnlijk woonde hij den 10den Mei ook de

¹⁾ Vgl. den brief van 22 September 1645 in de Bijlage.

²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 941, en *Hoofds Brieven*, IV, blz. 386.

³⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 211.

⁴⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 946, en *Hoofds Brieven*, IV, blz. 323.

⁵⁾ T. a. p., blz. 212.

⁶⁾ T. a. p., blz. 212, 213.

⁷⁾ T. a. p.

⁸⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 323.

⁹⁾ T. a. p., blz. 324.

¹⁰⁾ Vgl. CORVINUS, t. a. p., blz. 15.

¹¹⁾ Vgl. het postscriptum van 26 Mei 1646 bij het vers aan HUYGENS in de Bijlage.

¹²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 945.

¹³⁾ *Casparis Barlaei Iusta Foederati Belgii, sive Exequiae Celsissimi et Invictissimi Principis Frederici Henrici, Aravisionensium Principis, Comitis Nassoviae, etc.... Amstelodami, Ex Typographio Ioannis Blaeu. 1647.*

¹⁴⁾ Vgl. zijne *Gedichten*, 1657, I, blz. 267. Ook afgedrukt in *Verscheide Nederduytsche Gedichten*, II, blz. 134.

begravenis bij van den stadhouder¹⁾, die de oorzaak werd van den dood van HOOFT. Den 21sten Mei stierf de drost. Het was een zeer zware slag voor VAN BAERLE, want HOOFT was zeker in de laatste jaren zijn intiemste vriend geweest, en BARLAEUS is van dien slag nooit geheel hersteld.

WILLEM II schonk aan VAN BAERLE dezelfde jaarlijksche toelage als deze van zijn vader had genoten²⁾. Bovendien werd hem het uitzicht geopend op eene belooning van den keurvorst van Brandenburg voor zijn gedicht op het huwelijk van dezen vorst met de oudste dochter van FREDERIK HENDRIK, dat in December 1646 had plaats gehad³⁾. In het begin van het jaar kwam de Geschiedenis van Brazilië uit; met het drukken was men reeds in Juni 1646 begonnen⁴⁾, en in December was het bijna gereed⁵⁾. Het prachtwerk⁶⁾, dat met 55 kaarten en platen is versierd, was in betrekkelijk korten tijd voltooid; dat de schrijver op meer dan zestigjarigen leeftijd zulk een groot werk op een voor hem nog onbetreden gebied aandurfde, getuigt van zijne werkkraft.

Aan nog een ander werk heeft hij in het begin van het jaar misschien de laatste hand gelegd. De bekende rechtsgeleerde JOHAN VAN HEEMSKERCK had in het jaar 1637 zijne *Batavische Arcadia* uitgegeven. Dit werk zag in 1647 voor den tweeden keer het licht⁷⁾, maar in eene zeer vermeerderde uitgave; terwijl toch de eerste druk 233 bladzijden telt, telt deze 916. En het was niet de schrijver zelf, die deze tweede uitgave bezorgde. In eene „Na-reden van den tweeden uyt-gever” wordt meegedeeld, dat toen de eerste uitgave was uitverkocht, de drukker den auteur „niet ongequelt gelaten (heeft) van een tweeden druk met vermeerderingh en verbeteringh van 't werck te willen toestellen, tot het welcke door veel biddens ten langen lesten beweeght zijnde, en nochtans door insicht van rijper jaren en omslagh van ernstiger besigheden afkeerigh wesende om niet dan bloemen en bladen voor vruchten voort te brengen, soo heeft hy, voor soo veel den aerdt van 't werck 't wilde lijden, veelderhande deftige en gedenckweerdige dingen, soo in 't werck selfs als insonderheydt in de aenteyckeningen van dien, daer onder gevoeght en aengehecht. En vermidts hy niet van sins was het geheele ontwerp voorts te voltoyen, verscheyden voorbereyselen, die tot het vervolgh geschickt waren, by desen tweeden

1) Vgl. *Insignium virorum epistolae*, blz. 181. Volgens dezen brief van WICQUEFORT schijnt VAN BAERLE's lijk dicht door hem te Amsterdam voorgedragen te zijn.

2) Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 324.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 948, en *Vicof. Epist.*, blz. 221. Ik heb het gedicht niet gezien.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 944.

5) T. a. p., blz. 949.

6) De titel is: *Caspari Barlaei, Rerum per octennium in Brasilia et alibi nuper gestarum, sub Praefectura Illustrissimi Comitis I. Maurittii, Nassoviae, etc. Comitis, nunc Vesaliae Gubernatoris et Equitatus Foederatorum Belgii Ord. sub Avriaco Ductoris, Historia. Amstelodami, Ex Typographeio Ioannis Blaeu, 1647.*

Het privilege is van 20 April 1647.

7) *Batavische Arcadia*, Waer in, onder 't Loof-werck van Liefkooserytjes, gehandelt wordt, van den oorspronck van 't oud Batavien, Vryheydt der Bataviers, Vrye Zee, Zee-vonden, Vinders van verburgen Schatten, Verbeurt-maecken van Goederen, Vyt-perssen der waerheydt door pyningen, Onheyl van de lanckwyligheydt der Rechts-plegingen, en andere diergelycke ernstige saken meer. i' Amsterdam, Voor Gerrit Iansz, Boeck-verkooper, enz., 1647.

druck, soo hy best konde ingevlyt..... Dit onvolwrocht werck dan in 't begin van 't jaer 1639, door groot aenhouden van den drucker, weder op de pers gebracht en voor een goet deel afgedrukt zijnde, bleef weer steeken, vermits den toe-stelder in de laetste maenden van 't selve jaer buyten ons Hollandt in saecken van ernst gebruyckt werdende, en met sijn wederkomste aen ander werck vast raeckende, noch lust noch ledige tijdt hadde om een werck ten eynde te brengen, dat hy wel gewenscht hadde noyt begonnen te hebben, en als een wanschapen misgeboorte (soo hy 't noemde) niet waardigh achtende onder d'oogen van dese geleerde en veel wetende wereldt te komen, met alderley uytstel te soecken socht te doen vergeten werden. Maer den drucker zijn schade smertende, heeft soo veel op my teweegh gebracht, dat ick van den eygenaer (die als een onmedogend vader dit kindt voor 't sijne niet kennen wilde) eyndelijck verkregen hebbe den begonnen druck voort te mogen vervolgen, en desen langen Arcadischen dag, met toestel van eeniger andere dagen inhoudt, aldus tot sijnen avondt te brengen, alsoo der geen hope met allen was van het eerste ontwerp door de selfde hand die 't begonnen hadde voltoyt te sien..... Ondertusschen, isser in dit tegenwoordige yet dat u behaeght, weet dat danck den eersten insteller (hoewel hy nu geen danck, soo ick denck, van sulck werck is begeerende); isser yet in dat u mishaeht, wijt dat my, die een uytgever daarvan zijnde, eens anders maecksel niet soo wel hebbe weten op te maken als d'eygenaer ongetwijfelt wel soude gedaen hebben. En soo ghy my voor dese mijne moeyte gelieft te goede te houden de menighvuldige misstellingen, die of door onkunde of door oversicht in den druck (insonderheydt in de later helft van dien) sijn ingeslopen, soo sal ick mijnen arbeydt van dit uyt te geven niet qualijck beloont houden".

Deze „Na-reden" is onderteekend met de letters C. V. B. en deze doen aan VAN BAERLE denken¹⁾. Voor de gissing, dat BARLAEUS werkelijk de uitgever der *Arcadia* was, valt wel wat te zeggen. Vooreerst is er moeilijk een letterkundige van deze periode aan te wijzen met dezelfde initialen, tenzij men aan CORNELIS VAN BEVEREN wil denken. BARLAEUS kende HEEMSKERCK, die een tijd lang in Amsterdam heeft gewoond; hij heeft zijn huwelijk met juffrouw VAN BEUNINGEN bezongen²⁾. Verder pleit ook de laatste zin der „Nareden", waar gezegd wordt, dat in het tweede gedeelte van het werk zooveel drukfouten zijn, er voor om VAN BAERLE voor den uitgever te houden. Want het werk zag in 1647 het licht, en onze professor heeft het grootste gedeelte van dat jaar erg gesukkeld. Doch dit alles bewijst nog niet met zekerheid, dat VAN BAERLE de uitgever

1) Mr. W. J. C. VAN HASSELT maakte het eerst deze gissing (vgl. *Bijdragen tot boeken- en menschenkennis, verzameld door Mr. P. S. Schull en A. van der Hoop, Jr. Boekbeoordeeling. 2de deel. Dordrecht, bij J. van Houtrijve, Jr. 1833, blz. 93*). Bij hem sloten zich aan J. T. BODEL NIJENHUIS (*Topographische lijst der plaatsbeschrijvingen van het koninkrijk der Nederlanden. Amsterdam, Frederik Muller, 1862, no. 954*), Mr. J. I. VAN DOORNINCK (*Bibliotheek van Nederlandsche anonymen en pseudonymen, blz. 38*), en W. P. WOLTERS en Dr. H. C. ROGGE in hunne uitgave der *Batavische Arcadia. Amsterdam, Y. Rogge, blz. V*.

2) In *nuptias Amplissimi viri, D. Iohannis Hemskerckii, I. V. Doctoris, Poetae eximii et Scabini, et lectissimae Virginis, Alethae Beuningiae (Poem., II, blz. 141)*. Hij kende HEEMSKERCK van vroeger; in de *Poem.* van 1628 (blz. 221) leest men: *Albo Ornatisissimi Juvenis J. Hemskerckii in Galliam abeuntis inscripti versus*. Het vers is waarschijnlijk van 1621.

was, en het groote gemis aan bronnen voor zijne laatste levensjaren maakt het onmogelijk, om deze zaak geheel op te helderen.

VAN BAERLE, die zeer getroffen was door den dood van HOOFT, begon te sukkelen. In Juni was hij ziek, en men vreesde voor eene herhaling zijner oude kwaal, de melancholie¹⁾. Zij bleef dan ook niet uit; hij had er een hevigen en langdurigen aanval van te verduren²⁾. Den 23sten November schreef hij een brief aan HUYGENS, waarin hij zijn toestand schetst³⁾. Reeds een half jaar is hij ziek, en zijne kwaal heeft hem zijne vrienden doen vergeten; hij kan niet spreken of schrijven, en is een onbewegelijk stuk steen geworden. „Ik ben Niobe zonder gevoel, of Morpheus, dat is: een verwonderlijk vervaardiger van droomen en ijdele inbeeldingen,.... blind van oogen, niet die, waardoor Lynceus uitmuntte, maar door welke wij onderscheiden worden van die levende wezens, die bij Aristoteles eene andere soort uitmaken, verschillend van den mensch. Ik heb eene bladzijde verdiend in dat boek van u, wanneer gij over eene tweede uitgave er van denkt; ik heb er niet tegen, om bij zooveel blinde Achaeërs te zijn, of ergens als een voorbeeld weggeworpen te worden onder de noten en scholia. Maar nu schijn ik weer wakker te worden, en na een langen slaap mijne oogleden weer te openen..... Als gij tijd vindt, om mij te schrijven, ik ben nu weer te huis; ik ben in het rijk van Utopia geweest, overal en nergens, ik dwaal rond en ben een slaaf van die ellendigste aller heerscheressen, die men Phantasie noemt, in wier voorportaal rouw en zorg ter neer zitten. Zij heeft mij erger mishandeld dan de Turk gevangen Christenen. Aan die Chimaera gekluisterd wensch ik weer vrij te worden, en ik word van dag tot dag ook vrijer door de toespraak mijner vrienden, mijne naaste omgeving en niet al te ernstige verhalen. Breng ook gij iets bij, en schrijf niet iets tragisch, maar iets comisch. Zeg, dat gij nooit zoo zijt of geweest zijt, als ik kort geleden was: noch mij zelven toebehoorende, noch aan u, noch aan iemand; en ik zal gelooven, dat dit geluk van u tot mijne genezing bijdraagt.”

Deze brief maakt het niet onwaarschijnlijk, dat de bekende verhalen, dat VAN BAERLE meende van glas te zijn en vreesde in stukken gestooten te worden, of van boter of stroo en bang was om bij het vuur te komen, op een degelijken grondslag berusten⁴⁾. Hij voelde zich thans wat beter, zoo zelfs, dat hij den 14den December twee gedichtjes schreef op den nevel van Amsterdam, van welke het ééne aan HUYGENS, het andere aan WICQUEFORT werd toegezonden⁵⁾. In beide zegt hij, dat, hoewel het nog donker is, toch voor

¹⁾ Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 221. Zie ook den brief van ISAAC VOSSIUS van 25 Juli 1647 aan NICOLAUS HEINSIUS in de *Sylloge Epistolarum*, III, blz. 570.

²⁾ Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 224.

³⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV blz. 325.

⁴⁾ Vgl. BAYLE, *Dictionnaire historique et critique*, in voce: „J'ai oui dire qu'il croioit être de verre, et qu'il craignoit d'être cassé en morceaux, quand il voioit que l'on s'approchoit de lui. D'autres m'ont dit qu'il croioit être de beurre, ou de paille; et que dans cette fausse imagination, il n'osoit s'approcher du feu.”

BAYLE, die in 1681 in ons land kwam en zich te Rotterdam vestigde, is de eenige zegsman.

⁵⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 327, 328.

hem het licht weer begint door te breken. WICQUEFORT bedankte met een vroolijk briefje, waarin hij hem uitnoodigde met de kerstvacantie zijne gezondheid nu weer in den Haag geheel te komen herstellen ¹⁾, HUYGENS met een vers ²⁾, dat door BARLAEUS den 1sten Januari 1648 op dezelfde wijze werd beantwoord ³⁾. Het is het laatste, dat van hem bekend is. Den 14den Januari 1648 stierf VAN BAERLE plotseling, nadat hij nog den vorigen dag college had gegeven, en terwijl hij op het punt stond dit weer te doen ⁴⁾. BARLAEUS had bijna den leeftijd van 64 jaren bereikt. VOSSIUS snelde toe, om de meisjes te troosten, toen hem het droevige bericht werd overgebracht ⁵⁾.

Men heeft beweerd, dat VAN BAERLE een einde aan zijn leven heeft gemaakt. Terwijl zijn lijkredenaar zegt, dat hij plotseling door een „haestige hart vangh”, zonder voorafgaande ziekte werd weggerukt ⁶⁾, en ISAAC VOSSIUS den 28sten Januari 1648 aan HEINSIUS alleen bericht, dat BARLAEUS plotseling gestorven is ⁷⁾, doet de Franschman SORBIERE in een brief de mededeeling, dat men verschillend sprak over zijn dood, alsof de melancholie dien wel bevorderd zou hebben. Want dat hij voor zijn lijklicht op FREDERIK HENDRIK eene kleinere belooning had gekregen dan SPANHEIM voor zijne lijkrede ⁸⁾. Van dezen brief werd een vreemd gebruik gemaakt door MORHOF, een Duitscher, die in 1660 eene reis naar Nederland en Engeland ondernam, in 1665, toen hij professor te Kiel was geworden, beide landen nog eens bezocht, en in 1688 een soort van letterkundige geschiedenis, *Polyhistor*, uitgaf. MORHOF waarschuwt nl. tegen een al te groot zelfvertrouwen, waardoor de eerezucht zoo toeneemt, dat zij bij een ongunstig oordeel van anderen tot krankzinnigheid leidt: „Dit is bij BARLAEUS het geval geweest, die tot krankzinnigheid verviel, omdat SPANHEIM aan hem werd voorgetrokken, en zich in een

1) Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 227.

2) Vgl. *Momenta desultoria*, blz. 361.

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 328.

4) Vgl. CORVINUS, t. a. p., blz. 22.

5) Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 394: „Atque ad eum quoque literas exarare erat animus; cum ecce magnopere avoca tristis nuntius, de subito excessu Clariss. Collegae mei Gasparis Barlaei, contiguus aedibus habitantis; cujus numerosae familiae solandae vix sufficio; sed faciam quod possum.”

De brief is verkeerd gedateerd. De berichten over den dood van BARLAEUS zal ik allen woordelijk aanhalen.

6) De plaatsen in de Latijnsche lijkrede van CORVINUS, door BAYLE, t. a. p., aangehaald, luiden aldus: „Inopinata eum extinxit, ut nobis relatum, lipothymia. Inde factum ut eum extinctum ante audiverimus, quam morti esse propinquum morbus praenuntiaret.” En iets later: „Antecessit quidem eum morbus cum quo luctabatur subinde, non tamen tantus quin aliquo modo consuetis adhuc sufficeret laboribus. Audiverant eum pridie diei quo eum mors invasit, discipuli doctem: audivissent eadem quâ occidit, nisi ipsis eum abstulisset, ita ut acceperimus, plurimis hodie exemplis ferè epidemica lipothymia.”

Ook SELYNSIUS, een tijdgenoot, schrijft in zijne *Commentarii* (aangehaald bij VAN LENNEP, *Memorabilia*, blz. 117): „Barlaeum d. 14 Jan. 1648 subito repertum esse mortuum, cum nihil aegrotasset.” Ik ken noch SELYNSIUS, noch zijn boek.

7) Vgl. *Sylloge*, III, blz. 574: Verum apud nos *Barlaeus* ante biduum morte repentina extinctus est.”

8) De plaats, door BAYLE aangehaald, luidt aldus: „Lors que j'étois à Amsterdam, on parloit diversement de la fin de sa vie, comme s'il y avoit eu de la mélancholie qui l'eût avancée. Il est vray qu'ayant fait une *Oraison funebre* en Vers sur la mort du Prince d'Orange, et que le Docteur *Spanhelm* en ayant prononcé une en prose, il supporta très impatiemment l'inégalité de leur récompense.”

In de *Sorberiana* vermeldt hij niets van dien aard, alleen schrijft hij (blz. 40): „Ferebatur intervalla quaedam minus lucida habere nec aberat conjectura oculorum, qui non bene sanam cerebri particulam indicabant.”

put heeft doen stikken, zooals SORBERIUS van hem verhaalt in zijn 64sten brief" ¹⁾. In 1676, dus 12 jaren vroeger, zinspeelde NICOLAUS HEINSIUS in een brief aan GRAEVIUS op den zelfmoord van BARLAEUS; hij spreekt van een regenbak ²⁾.

Het blijkt, dat deze berichten niet genoeg overeenstemmen, om er eene bepaalde slotsom uit te trekken. Slechts vreemdelingen en één landgenoot, die in 1648 buiten 's lands was, spreken van zelfmoord. Het is niet onmogelijk, dat de zwaarmoedige man een einde aan zijn leven heeft gemaakt. Maar het is toch waarschijnlijker, dat het langdurige lijden aan zwaarmoedigheid, gevolgd door een plotseligen dood, het praatje van zelfmoord in de wereld heeft gebracht. Ook zou het sterven van BARLAEUS zeker niet door zoovele dichters zijn bezongen, als hij de hand aan zich zelven had geslagen en dus gehandeld had tegen de toen heerschende begrippen.

Den 18den Januari werd BARLAEUS ten grave gedragen. Daar zijne beide ambtgenooten, VOSSIUS en RUSIUS, door ongesteldheid waren verhinderd, om de lijkrede uit te spreken, vervulde CORVINUS, die lector was aan de Illustre School, deze taak. De rede werd door een groot aantal toehoorders bijgewoond ³⁾ en zag in het Latijn en in het Nederlandsch het licht ⁴⁾. Vele dichters hebben VAN BAERLE's dood bezongen: HUYGENS ⁵⁾, DIRCK GRASWINCKEL ⁶⁾, BOYUS ⁷⁾, en WESTERBAEN ⁸⁾ in het Latijn, VONDEL ⁹⁾, VOS ¹⁰⁾, BRANDT ¹¹⁾ ANSLO ¹²⁾ en B. VAN ELSLANDT ¹³⁾ in het Nederlandsch. In de Nieuwe Kerk,

¹⁾ Vgl. DANIELIS MORHOFI *Polyhistor in tres tomos, literarium.... philosophicum et practicum,.... Lubecae,....* 1708, blz. 166: „Eo nonnullorum excrescit è fiducia nimia ambitio, ut sinistro aliorum iudicio in extremam incidant insaniam: Quod Barlaeo accidit, qui ob praelatum sibi Spanhemium in maniam incidit, seque ipsum in puteo suffocavit, quod de eo Sorbierius refert *epist.* 64." Elders (blz. 324) wordt van BARLAEUS gezegd: „Misero fato perit, puteo submersus; an sponte an casu, incertum."

²⁾ Vgl. *Sylloge*, IV, blz. 460: „Laurentius Panciatichus, de cujus exitu e vita id tantum compertum habebamus, fuisse miserabile plane, is fato Barlaeano functus est, nimirum mentis motae praecipitem se dedit in cisternam, atque ita perit."

³⁾ Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 395.

⁴⁾ De Latijnsche rede heb ik niet machtig kunnen worden; de titel der vertaling werd vroeger meegedeeld.

⁵⁾ *In mortem Summi Poëtarum D. Casparis Barlaei* (*Mom. desult.*, blz. 367.)

⁶⁾ *Optimo quondam Praeceptoris suo.*

⁷⁾ *In obitum incomparabilis et supra laudem Viri, D. Casparis Barlaei, Principis poetarum, intra annum excessus Celsissimi Auriaci Principis Fr. Henrici, extincti.*

Deze 3 verzen kwamen te zamen in plano uit: *Hagae-Comitis, Ex officina Antony Tongerlo, Anno 1648.*

⁸⁾ *In obitum Clarissimi et multifariae eruditionis fama celeberrimi viri D. Casparis Barlaei* (*Gedichten*, 1657, II, blz. 231). WESTERBAEN vertaalde later zijne vier verzen op den dood van BARLAEUS in het Nederlandsch (vgl. *Gedichten*, I, blz. 378).

⁹⁾ *Lijkzang over den heer Kasper van Baerle, Professor t' Amsterdam; Overleden 1648, den 14en van Louwmaand. Musa vetat mori* (VAN LENNEP's *Vondel*, V, blz. 694).

¹⁰⁾ *Toen 't Lijk van den E. Heer Kaspar Barlaeus, Professor der Filosofie t' Amsterdam, in 't graf gezet wierdt. Alle de Gedichten*, 1662, I, blz. 718).

¹¹⁾ *Op de doot van den Heer Kaspar Barlaeus, Professor der Filosofie in de doortuchtige Schole t' Amsterdam. Overleden den XIV January 1648* (*Poëzy*, 1688, blz. 376.)

¹²⁾ *Klachte over de doot van den Heere Kaspar van Baerle, Doktor in de Medicynen, Professor der Filosofie in de doortuchtige Schole t' Amsterdam, Prins der Poeten. Aan zyn' jongste zoon Myn Heer Antony van Baerle. Vile poëtarum est, prostrato Principe, nomen* (Vgl. *R. Ansloos Poëzy uitgegeven door Joan de Haes, Te Rotterdam By Barent Bos*, 1713, blz. 370).

¹³⁾ Achter zijne vertaling der lijkrede van CORVINUS.

waar ook HOOFT rustte, werd VAN BAERLE begraven, „niet verre van den Drossaardt”¹⁾, zoodat VONDEL kon zingen²⁾:

Hier sluimert BAERLE neffens HOOFT,
Geen zerck hun' glans noch vriendschap dooft.

Bij de beoordeeling van VAN BAERLE dient men er rekening mede te houden, dat hij geen Noord-Nederlander, maar een Brabander van geboorte was, want zijn karakter toont vele eigenaardigheden van een zuidelijker landaard. VAN BAERLE was zeer vatbaar voor indrukken, opgewonden en pathetisch, heftig, zinnelijk, zeer vroolijk of zeer neerslachtig. Voor al deze eigenschappen vindt men tal van bewijzen in zijne brieven. Heftig was hij vooral in dien tijd, toen hij met hart en ziel deelnam aan den strijd tusschen remonstranten en contra-remonstranten. Pathos heeft hij, als hij een Maecenas toespreekt, of aan een vriend den dood zijner vrouw bericht. Van zijne vroolijkheid hebben vooral de leden van den Muiderkring kunnen genieten. Maar ook zijne brieven vloeien over van aardige, vroolijke invallen. VAN BAERLE had veel geest, en maakte daar wel eens gebruik van, om aardigheden ten beste te geven, die er niet best door kunnen. Even uitgelaten als hij somtijds kon zijn, zoo zwaarmoedig was hij op een anderen tijd, en als de melancholie hem beheerschte, duurde het een geruimen tijd, voordat hij haar weer van zich kon afschudden. Hij had eene zinnelijke natuur en behoefte aan eene vrouw. Maar, voordat men hem vele krasse uitdrukkingen, die in zijne brieven gevonden worden, voor de voeten werpt, zooals dikwijls geschied is³⁾, bedenke men, dat hij, evenals de meeste geestige menschen, gaarne zijne reputatie wilde ophouden, ook waar dat minder pas gaf, en verder, dat er van weinig menschen zoovele brieven aan intieme vrienden zijn uitgegeven, als juist van hem. Hij bezat eene groote mate van goedhartigheid; talloze malen hielp hij jongelui voort, protegeerde hen, zooals VOS en BRANDT, of beval hen aan zijne machtige vrienden aan⁴⁾; dikwijls sprong hij voor ongelukkigen in de bres⁵⁾. Vele zijner oud-leerlingen zijn altijd met hem in aanraking gebleven⁶⁾; wel een bewijs, dat hij hen niet alleen door zijne geleerdheid wist te boeien. Voor zijne kinderen heeft hij veel gedaan en hard gewerkt. Na eene moeilijke jeugd in het huisgezin van een balling, die zich in een vreemd land eene positie moest verwerven, na een moeitevollen academietijd en een armoedig leven als predikant, aanvaardde hij de drukke betrekking van onder-

1) Vgl. Brandt, *Het leven van P. C. Hooft en de lijkcreden. Met inleiding en aantekeningen door Dr. J. C. Matthes. Te Groningen bij J. B. Wolters*, 1874, blz. 53.

2) Het zijn de laatste verzen van zijn lijkdicht.

3) Het laatst door BUSKEN HUET (*Het Land van Rembrandt, 2e druk*, 1886, II, 2, blz. 146), zeker op dit gebied een wraakbaar getuige.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 362, 600, enz., *Hoofds Brieven*, IV, blz. 275, 293, enz.

5) *T. a. p.*, blz. 357, 358.

6) Vgl. *Epist.*, blz. 179, 211, 233, 283, 301, enz.

regent in het College. In de weinige jaren, dat hij haar bekleedde, heeft hij toch heel wat geschreven en zich naam gemaakt als één der kundigste mannen van zijne partij. Afgezet en bròodeloos geworden wendde hij zich tot een ander vak van studie, promoveerde daarin binnen korten tijd, doch keerde, toen verschillende omstandigheden hem beletten zich aan de medische praktijk te wijden, tot zijne lessen terug. In eene onzekere positie, slecht betaald en met een groot huisgezin bezwaard, heeft hij in deze moeitevolle jaren toch nog tijd kunnen vinden, om een paar wetenschappelijke werken te schrijven en tal van verzen te maken. Eerst toen hij op bijna 50jarigen leeftijd te Amsterdam kwam, brak er voor hem eene rustiger periode aan, waarin niet zooveel van zijne werkkraft werd gevorderd. Dat hij zijn nieuw ambt ernstig opvatte, blijkt uit de ziekte, die hem overviel en die veroorzaakt werd door de vrees, dat hij niet hoog genoeg stond, om dat ambt te bekleeden, zooals hij noodig oordeelde.

Op godsdienstig terrein was VAN BAERLE zeer gematigd. Toen hij zich eens uit den strijd der kerkelijke partijen had teruggetrokken, maakte hij deel uit van die partij, die zich met de kerk niet meer bemoeide. Hij ging niet ter kerk bij de contra-remonstranten, doch sloot zich evenmin bij de remonstranten aan, hoewel hij zijn zoontje JACOBUS, dat later gestorven is, in 1634 bij hen liet doopen. Hij heeft zijne vroegere vrienden, al had hij de partij verlaten, nooit verloochend, maar is altijd op den besten voet gebleven met WTENBOGAERT, GROTIUS en EPISCOPIUS.

VAN BAERLE heeft groote heeren wel wat veel nageloopt en is er op uit geweest, om met zijne verzen geld te verdienen. Zijne vereering voor FREDERIK HENDRIK heeft hem menig voordeeltje verschaft, en zijn streven om beroemde vreemdelingen te bezingen werd dikwijls met den gewenschten uitslag bekroond. Geen wonder, dat zijne tijdgenooten er den draak mee staken¹⁾. Maar bij dat geldbejag is hij toch steeds een goed vaderlander gebleven. Toen hij in 1636 uit Weenen werd aangezocht, om de kroning van keizer FERDINAND III te bezingen, weigerde hij, omdat deze vorst tegen den protestantschen koning van Zweden had gestreden en een heimelijk vijand was der republiek²⁾. Van zijne vrienden nam hij nooit iets aan, en hij is boos, als VAN DER BURGH hem voor een vers een geschenk aanbiedt³⁾: „Van mijne vrienden heb ik nooit iets gevraagd of verwacht. Als ik telkens rijker word door de welwillendheid van koningen en vorsten, moet men daarbij bedenken, dat ik hun daartoe niet het voorbeeld heb gegeven, en dat dichters niets verschuldigd zijn aan ondankbare koningen. Daarom kunt gij er op rekenen, dat alles, wat gij mij zendt, aan u teruggezonden wordt. Beleedig een vriend niet, en oordeel niet slecht over hem, omdat hij zich misschien met al te groote oprechtheid bij u aangenaam tracht te maken, en daarin tot nu toe geslaagd is. Maar om één enkel ding

1) HENDRIK BRUNO noemde hem den aartsbedelaar (*Archimendicus*). Vgl. den brief van JANUS VLITIUS aan NICOLAUS HEINSIUS, in de *Sylloge*, III, blz. 719.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 668.

3) T. a. p., blz. 877.

bid ik u: zend mij een stuk Luiksche kaas, want daar houd ik veel van". Dat BARLAEUS zich door CATS liet beloonen, toen hij een deel van zijn *Trou-ringh* in het Latijn had vertaald, is natuurlijk.

VAN BAERLE was een man van veelzijdige geleerdheid, smaakvol dichter, geestig en vroolijk prater, man van beschaafde vormen. En bij de beoordeeling van zijn karakter, waarin zeker een paar donkere plekjes zijn — en op deze pleegt men te wijzen — vergete men niet, dat hij steeds de intieme vriend is gebleven van enkelen der besten onzer zeventiende-eeuwsche voorouders: HUYGENS, HOOFT, TESSELSCHADE en VOSSIUS.

De kennis van BARLAEUS was zeer omvangrijk. Hij stond vooraan onder de geleerden der remonstrantsche partij, en heeft deze ten tijde van de Synode belangrijke diensten kunnen bewijzen. Zijne pamfletten getuigen van een helderen blik en van de gave, om lastige kwesties duidelijk te maken aan het groote publiek. In later tijd beoefende hij de theologie meer als een vak van liefhebberij. De medicijnen trokken hem volstrekt niet aan, en hij heeft zich hierin ook geen naam verworven; hij spot met zijn titel van doctor in die wetenschap. Toen BEVERWIJCK hem verzocht, om eene bijdrage te leveren voor zijn werk *de termino vitae fatali* schreef hij een geestig betoog¹⁾, dat echter den toorn van vele mannen van het vak opwekte²⁾. Toen zijn stuk in een deftig opstel door PEDANIUS werd weerlegd, antwoordde hij niet, „omdat hij niet met de voeten kan strijden, daar deze te ver van den zetel van het verstand verwijderd zijn”³⁾. Op aardige wijze verdedigt hij tegen BEVERWIJCK zijne manier van leven, die hij niet aan vaste regels van dieet wil binden⁴⁾.

In de classieke oudheid was VAN BAERLE volkomen te huis. Hij haalt met de grootste gemakkelijheid plaatsen uit allerlei schrijvers aan, en schrijft een zeer geleerd werk over Italië. Ook met de philosophische stelsels der ouden was hij geheel vertrouwd. ARISTOTELES stond bij hem bovenaan, doch de nieuwere wijsbegeerte viel volstrekt niet in zijn smaak. In de filosofie van DESCARTES, waarmede HUYGENS en WICQUEFORT zeer ophadden⁵⁾, vond hij veel af te keuren⁶⁾. De geschiedenis der wijsbegeerte gedurende de middeleeuwen werd, evenals die der oudheid, op zijne colleges behandeld. VAN BAERLE's werk over SEXTUS EMPIRICUS, waarmede hij in 1631 en 1632 druk bezig was, is, in weerwil der aansporingen van zijne vrienden, nooit voltooid. „Wanneer zullen wij nu SEXTUS EMPIRICUS door u zien afstraffen?” vraagt HUYGENS hem in 1636⁷⁾. „Luister, mijn vriend, en neem het goed op, wat ik u vrijmoedig zeg: God en de natuur hebben u bevattelijk gemaakt voor alles, ook voor het hoogste; uw leeftijd en studie hebben u

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 467.

²⁾ T. a. p., blz. 551.

³⁾ T. a. p., blz. 652.

⁴⁾ T. a. p., blz. 697. BEVERWIJCK weerlegde VAN BAERLE's zienswijze in zijn *Schat der Gesontheydt* (1656, blz. 199).

⁵⁾ Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 161, en BOOT, t. a. p., blz. 37. HUYGENS schreef aan BARLAEUS 2 brieven over CARTESIUS (Koninkl. Bibl.); zij zijn van 5 Maart en 1 September 1642.

⁶⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 866, en *Hoofts Brieven*, IV., blz. 308.

⁷⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 394.

dat alles doen kennen, maar vooral in twee dingen munt gij uit: gij zijt een geboren dichter en wijsgeer, of, als ik in bijzonderheden afdaal, gij zijt geboren, om Claudianus en Aristoteles aan de wereld te hergeven. Maar slechts het eerste hebt gij gedaan en doet dat nog, naar mijn oordeel, met allen ijver. Doch het andere zijt gij nog schuldig..... En zoo gij u weinig bekommert om uw eigen eeuw, denk dan toch aan u zelf, opdat de nakomelingschap, die ook na uwen zwanenzang u altijd zal hooren zingen, u ook ernstig moge hooren spreken. Want terwijl gij dagelijks de jeugd zoovele woorden te vergeefs inprent, zullen maar weinigen, als zij oud zijn geworden, met de historische trouw die daartoe noodig is, en niemand met de waardigheid, den geest, de kracht, die bij BARLAEUS behooren, later verhalen, wie BARLAEUS was."

In het laatst van zijn leven is VAN BAERLE als geschiedschrijver opgetreden, en hij heeft in zijne geschiedenis van JOHAN MAURITS in Brazilië zijn belangrijkste wetenschappelijk werk geleverd. Doordat hij uit eene rijke bron kon putten, bezit dit boek thans nog groote waarde¹⁾, al is er, evenals in zijne theologische werken en gedichten, gezwellenheid in op te merken.

In zijn brief aan den gouverneur der prinsen van Mecklenburg-Schwerin heeft BARLAEUS te kennen gegeven, hoe hij de studie der oudheid het liefst opgevat wilde zien. Maar reeds zijne tijdgenooten, bijv. de bekende CONRINGIUS²⁾, kwamen op tegen zulk een studieplan, dat voor gewone menschen, laat staan voor vorsten, die van zoovele andere dingen op de hoogte behooren te zijn, te uitgebreid was. Dit neemt niet weg, dat VAN BAERLE's onderwijs uitstekend en bezielend is geweest. Hij had de groote gave, om iets duidelijk te maken. De redevoeringen over wijsgeerige onderwerpen, die hij heeft gehouden, zijn populair geschreven, en zijne voordracht was levendig. Zonder twijfel heeft VOSSIUS veel meer voor de wetenschap gedaan dan hij, en eene rij van belangrijke werken nagelaten. Maar ook VAN BAERLE's geleerdheid was schitterend, zijn omgang aangenaam, zijne voordracht boeiend, en daardoor was hij naast zijn beroemder ambtgenoot uitstekend geschikt voor de pas opgerichte Illustre School, die nog naam in de wereld moest maken.

BARLAEUS heeft tal van Latijnsche gedichten geschreven, en zich daardoor grooten roem verworven. In Italië en Frankrijk, Engeland, Schotland, Duitschland, Denemarken, en Zweden zijn zijne verzen doorgedrongen, niet slechts omdat zij vorsten of machtigen in die rijken verheerlijkten, maar ook, omdat de dichter in zijn tijd zeer hoog werd geschat door vele vreemdelingen, die zelve de Latijnsche lier tokkelden of de poëzie vereerden³⁾. Zijne landgenooten stelden hem als dichter zeer hoog; HOOFT en HUYGENS zijn vol bewondering voor zijne poëzie. Later kwam men van dat oordeel terug, en reeds tegen het

¹⁾ Mr. D. VEEGENS heeft er veel gebruik van gemaakt voor zijne levensgeschiedenis van *Joan Maurits van Nassau-Siegen, gezegd de Amerikaan* (in *Drietal levensbeschrijvingen van beroemde mannen, door Nicolaas Godfried van Kampen en Daniel Veegens. Haarlem, Erven F. Bohn, 1840, blz. 133-444*). Ook N. G. VAN KAMPEN, *Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa...* I, Haarlem, bij de Erven François Bohn, 1831, haalt VAN BAERLE's werk dikwijls aan.

²⁾ Vgl. zijne *Opera*, 1730, VI, blz. 3, Noot.

³⁾ Vgl. b.v. *Epist.*, blz. 164, 237, 429, 694, 863, 874, 910.

einde der 17de eeuw verheffen zich enkele stemmen tegen VAN BAERLE's verzen. MORHOFIUS¹⁾ prijst zijne elegieën en kleinere gedichten, maar laakt in de heldendichten de weelderigheid en de woordenkeuze. GRAEVIUS verwijt hem gezwollenheid en klinkklank²⁾; NICOLAUS HEINSIUS steekt den draak met hem, en meent, dat BARLAEUS door zijne tijdgenooten niet de schaduw van CLAUDIANUS moest worden genoemd, maar integendeel CLAUDIANUS de schaduw van BARLAEUS³⁾. In onze eeuw verweet HOFMAN PEERLKAMP aan VAN BAERLE gezwollenheid in zijne heldendichten, die bovendien niet zijn vrij te pleiten van duistere plaatsen en vrijheden met de quantiteit, maar hij had lof over voor vele zijner andere gedichten⁴⁾.

VAN BAERLE heeft zich CLAUDIANUS ten voorbeeld gesteld, een dichter van het einde der 4de en het begin der 5de eeuw na Christus, den besten van zijn tijd, maar ver achterstaande bij de dichters even vóór en in het begin van den keizertijd. Geheel vertrouwd met de taal en den versbouw van deze voorgangers heeft CLAUDIANUS zich schuldig gemaakt aan gezwollenheid en vleierij jegens groote mannen; hij ontleende zijne onderwerpen aan de geschiedenis van den dag, en behandelde gelegenhedenverzen als heldendichten. Sedert den tijd, dat VAN BAERLE als knaap de hand aan de lier sloeg, heeft hij steeds CLAUDIANUS gevolgd⁵⁾; natuurlijk vinden wij dus bij hem de eigenaardigheden van den Romeinschen dichter terug.

Gedichten van BARLAEUS zijn vertaald door VONDEL⁶⁾, HUYGENS, WESTERBAEN, VAN DER BURGH, SCRIVERIUS, BRANDT en MARTINIUS. Maar verreweg het grootste deel

1) Vgl. *Polyhistor*, I, blz. 324.

2) In de inleiding op FLORUS (vgl. *Jo. Georgii Graevii Praefationes et Epistolae CXX. in usum Latinae Eloquentiae Studiosorum collectae et editae à Jo. Alberto Fabricio, D. et Eloqu. Prof. Adjuncta est Petri Burmanni V. Cl. Oratio dicta in Graevii funere. Ed. sec. emendatio. Hamburgi et Lipsiae, Apud Christianum Liebrecht, A. C. 1713, blz. 83*), heet het: „Ingenio sane valuit Barlaeus, et nullo suorum aequalium fuit inferior. Sed ingenio nimium indulsit. Quantus enim in illo tumor; quantus optime sonantium verborum ubique inanis strepitus! Ausim sacramento contendere vix esse paginam, in epicis praesertim, in qua non aliquot versus reperiuntur, sonori quidem, et aures implentes, sed non animum, si illum attendas. Nulla enim subest sententia”, caet.

3) Vgl. *Nicolai Heinsii Poematum nova editio, prioribus longe auctor. Accedunt Johannis Rutgersii postuma, et adoptivorum carminum libri II. Ad Illustrissimum et Excellentissimum virum Carolum Sancta-Mauracum, Ducem Montozierum. Amstelodami, Apud Danielem Elsevirium. 1666, blz. 289.*

4) Vgl. *Liber de vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina Latina composuerunt. Editio altera emendata et aucta. Harlemi apud Vincentium Loosjes. 1838, blz. 340—347.*

5) Vgl. *Epist.*, blz. 888. In zijne *Elogia aliquot poetarum latinorum* (*Poem.*, II, blz. 417) zegt hij van CLAUDIANUS

Te sequimur Phario vates celebrate Canopo:

Solaque laus nostri carminis, umbra tui est.

6) In zijn gedicht: *Ad Iustum Vondelium, cum a Constantino et Helena ad amores ipsum revocarem* (*Poem.*, II, blz. 208) roept de professor VONDEL toe:

„Vondeli, mea quo toties interprete Musa
Teutonico populis gestiti ore loqui.”

JONCKBLOET (*Gesch. der Nederl. Letterk.*, III, blz. 341) maakt te recht de opmerking, dat dit *toties* overdreven is; er zijn toch maar weinig vertalingen van VONDEL bekend. Het zijn nl., behalve de verzen der *Medicea Hospes* (v. L., III, blz. 445—455), *De musch van Susanne Bartelot* (v. L., III, blz. 270, en *Poem.*, II, 333), *Kasper van Baerles aenspraek aen Jakob Baeck, Rechtsgeleerde, Doen hy hem ried te hertrouwen* (v. L., III, 309, en *Poem.*, II, 426), en *Op het krackeel des drossaerts van Muiden met mevrouwe van Wickevoort, wie van beide de kaers zou draegen* (v. L., III, blz. 725, en *Poem.*, II, 361). Het is mogelijk, dat er onder de aan BARLAEUS toegekende verzen in de *Verscheide Nederduytsche Gedichten* een paar vertalingen van VONDEL schuilen.

zijner Latijnsche verzen is onvertaald gebleven. Zijne Nederlandsche gedichten zijn weinig in getal; BRANDT heeft ze later grootendeels uitgegeven. Van enkele vertalingen is het onzeker, of zij van de hand van BARLAEUS zelven zijn, of van een ander.

Men spreekt gewoonlijk van den grooten invloed, dien BARLAEUS op den Muiderkring, vooral op HOOFT en VONDEL, heeft geoefend door zijne geleerdheid en classieke ontwikkeling. Zonder twijfel was hij één der meest gewilde gasten op het Muiderslot, en heeft zijn vriendschappelijke omgang met den drost op dezen zijne uitwerking niet gemist. Maar men vergete niet, dat HOOFT zelf een classiek gevormd man was, zooals ieder beschaafd man van dien tijd, dat hij lang vóór zijne kennismaking met BARLAEUS, nl. reeds in 1623 of 1624 de hand had geslagen aan zijne vertaling van TACITUS¹⁾, en dat tot zijne intieme vrienden ook VOSSIUS behoorde, die veel beter nog dan BARLAEUS te huis was in de classieke oudheid²⁾. Op VONDEL heeft VAN BAERLE zeker grooter invloed gehad. Maar vele bewijzen van een vertrouwelijken omgang tusschen beide mannen zijn er niet. VONDEL had eene groote vereering voor den professor, die van zijn kant niet erg gedweept schijnt te hebben met de werken van den kousenkooper³⁾. De invloed van BARLAEUS op den Muiderkring beperkt zich voornamelijk tot den toon in dat gezelschap. VAN BAERLE was daarvan de ziel, het vroolijke en geestige element; zonder hem zou die kring misschien even smaakvol, maar zeker deftiger en plechtiger zijn geweest, dan wij ons hem thans voorstellen. En in zooverre is zijne persoonlijkheid van belang geweest voor onze letterkunde, dat hij een vriend was van onze eerste dichters dezer periode, en dat HOOFT en HUYGENS, VONDEL, BRANDT en VOS zonder BARLAEUS eenigszins andere menschen zouden zijn geweest.

Nog een enkel woord over de lotgevallen der kinderen van BARLAEUS en over de latere uitgaven zijner werken. Na den dood van den professor werd aan de meisjes nog gedurende twee jaren het tractement van haar vader toegekend⁴⁾. Eéne van haar, JOSINA, huwde den 19den Mei 1648 met J. LENAERTS van Leiden⁵⁾. De drie anderen gingen spoedig te Katwijk wonen⁶⁾, daar haar oudste broeder, CASPAR, toen baljuw van Was-senaar en Katwijk was geworden. Hij heeft later deze betrekking verruild voor die van

1) Vgl. BRANDT's *Leeven van P. C. Hooft*, t. a. p., blz. 40, Noot.

2) Een geleerd gesprek in den Muiderkring is ons overgeleverd door den predikant MARTINIUS in zijne *Epist.* (overgedrukt bij PENON, *Bijdragen*, II, blz. 83, vlgg.)

3) Vgl. bijv. zijn oordeel over de Amsterdamsche dichters in het algemeen (*Epist.*, blz. 491), en dat over VONDEL's vertaling van OVIDIUS (*Hoofds Brieven*, IV, blz. 324).

4) Volgens eene mededeeling van Mr. N. DE ROEVER, en volgens VAN LENNEP, *Memorabilia*, blz. 92. Deze maakt melding van een besluit van 28 Juni 1649, toen weer een jaar tractement werd toegestaan.

5) Vgl. BRANDT, *Poëzy*, blz. 265.

6) Zij woonden in Juli 1650 te Katwijk. (Zie den brief van SUSANNA aan BRANDT bij PENON, t. a. p., II, blz. 87, 88.)

consul te Lissabon, waar hij van 1664 tot 1672 heeft vertoefd ¹⁾; naar ons land teruggekeerd, is hij in 1673 overleden ²⁾).

ANTONY had den krijgsmansstand gekozen; in 1652 hoopte hij „een vaandel” van VAN SWIETEN te zullen krijgen, maar werd daarin teleurgesteld ³⁾. Den 9den September 1659 huwde hij WALBURG VAN BOEKHOVEN; hij was toen luitenant over een vaandel infanterie ⁴⁾. Later heet hij kapitein ⁵⁾; hij stierf in 1666 in den Haag ⁶⁾.

Van ADRIANA, de oudste dochter, die met DE WOLF was getrouwd, is verder niets bekend. ANNA, de tweede, trouwde in 1653 met den advokaat JOHAN DE BISSCHOP ⁷⁾, en stierf in October 1676 ⁸⁾. SUSANNA huwde in September 1652 met BRANDT ⁹⁾. Het is overbekend, dat zij den horlogemaker eerst afsloeg, maar hem aanspoorde om zich in de theologie te bekwamen, en naderhand zijne vrouw werd. Een gedeelte der correspondentie tusschen haar en BRANDT ten tijde van hun engagement, is bewaard gebleven en voor eenige jaren in het licht verschenen ¹⁰⁾. SUSANNA was eene zeer ontwikkelde vrouw, die zelfs een aardig vers schreef; zij schonk haren echtgenoot zes kinderen ¹¹⁾, van welke CASPAR en JOHANNES later als dichters zijn opgetreden, en stierf den 11den Juli 1674 ¹²⁾. Toen BRANDT met zijne vrouw op zijne eerste standplaats, Nieuwkoop, woonde, vestigde zich in het dorp JOSINA VAN BAERLE, die weduwe was geworden. Zij hertrouwde daar den 29sten October 1658 met CORNELIS VAN LEEUWEN ¹³⁾. De jongste dochter van VAN BAERLE, ELIZABETH, overleefde haren vader maar kort; zij stierf ongehuwd op 27jarigen leeftijd den 22sten April 1651 ¹⁴⁾.

Thans nog iets over de uitgaven der werken van BARLAEUS, die na zijn dood het licht zagen. In 1655 werden de *Poemata* herdrukt in twee deelen ¹⁵⁾; dit was de

¹⁾ In het Amsterdamsch archief zijn missiven van hem, uit Lissabon geschreven; zij loopen van 13 Dec. 1644—1 Maart 1672 (Vgl. *Inventaris Amst. Arch.*, II, blz. 97.)

²⁾ Volgens de genealogie van DE VRIES werd hij 31 Mei 1673 in de Nieuwe Kerk begraven.

³⁾ Vgl. den brief van SUSANNA aan BRANDT bij PENON, II, blz. 105, 106.

⁴⁾ Vgl. BRANDT, *Poëzy*, blz. 283.

⁵⁾ Vgl. JAN VOS, *Alle de Gedichten*, I, blz. 720.

⁶⁾ Volgens de genealogie.

⁷⁾ Vgl. de mededeeling van den heer BREDIUS in dit tijdschrift, III, blz. 63. Den 9den Nov. 1653 werden zij ingeteekend.

⁸⁾ Volgens de genealogie.

⁹⁾ Den 23sten Augustus 1652 werden in het Puyboek ingeteekend: „Gerardus brant de jonge van A Remonstrants predt. tot niecoop geass met sijn vader Gerrit brant en Susanna van Baerle van Leyden out 30jaer geen ouders hebben(de woon(ende) op de groene burghwall geasst met Mr. Caspar van Baerle haer broeder.”

Mededeeling van den heer J. H. W. UNGER.

¹⁰⁾ Uitgegeven door Dr. PENON, t. a. p., II, blz. 87, vlgg.

¹¹⁾ Volgens de genealogie.

¹²⁾ T. a. p.

¹³⁾ Vgl. *Bloemkrans van verscheiden gedichten*, 1659, blz. 567.

¹⁴⁾ Volgens de genealogie. VOS schreef een graf dicht op haar (t. a. p., I, blz. 725).

¹⁵⁾ *Casparis Barlaei Antverpiani Poemata. Editio V, Altera plus parte auctior. Pars I Heroicorum. Amstelodami, Apud Joannem Blaeu, 1655. . . . Pars II, Elegiarum et miscellaneorum carminum. Amstelodami Apud Joannem Blaeu, 1655.* De verzen, na 1645 geschreven, zijn er niet in opgenomen.

5de uitgave, terwijl in 1689 te Frankfort en Leipzig de 6e het licht zag¹⁾. De godsdienstige liederen, die onder de *Poëmata* zijn opgenomen, verschenen in 1755 nog eens afzonderlijk²⁾. Van de redevoeringen kwam in 1652 een tweede³⁾, en in 1661 een derde druk⁴⁾. Zij werden in 1662 vertaald⁵⁾, en in 1689 nog eens vermeerderd⁶⁾ uitgegeven. De *Faces Augustae* zagen in 1656 voor den tweeden keer het licht⁷⁾. De geschiedenis van Brazilië kwam in 1660⁸⁾ en 1698⁹⁾ op nieuw uit, en in 1659 in eene Duitsche vertaling¹⁰⁾; bij de Latijnsche uitgaven zijn ook eenige opstellen van PISO gevoegd. In 1651 gaf de boekverkooper LODEWIJK SPILLEBOUT een werkje uit, waaraan VAN BAERLE eenig deel had, en waarvan het handschrift „bemorst, vervuylt, gescheurt, nae lang swerven, nu hier, nu daer, te water ende te lande, ten langen lesten gekomen is, in handen van die gene, die sich hebben verbonden geacht het selve door den Druck gemeen te maecken”. Het stuk is getiteld: *Observatien of ondervindingen aen de Magneetsteen, en de Magnetische kracht der Aerde*¹¹⁾, en werd opgedragen aan den jongen CASPAR. Latijn en Nederlandsch wisselen er in af; in de eerste taal wordt de theorie gegeven, in de laatste mededeeling gedaan van verschillende proeven. VAN BAERLE had vroeger, vóór 1629, eens uit een werk over de magneten van den Engelschman GILBERTUS aantekeningen gemaakt¹²⁾; waarschijnlijk stelde hij die later ter beschikking van REAEL, toen deze proeven wilde nemen, en heeft REAEL die aantekeningen en den uitslag zijner proeven in een werkje samengevat, dat, later in handen van anderen gekomen, nu door de zorg van SPILLEBOUT het licht zag.

1) Dezelfde titel als de beide deelen der vorige uitgave, maar: *Editio sexta altera plus parte auctior*, en: *Francof. et Lips. apud Joh. Christ. Föllginer*, 1689 (vgl. BOM, blz. 14).

2) *Elegiae Sacrae cum aenigmatibus notis ill. per P. Schreger. Pedep.* 1755 (vgl. BOM, t. a. p.).

3) *Casparis Barlaei Orationum liber. Accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti. Editio secunda. Amstelædami. Apud Ioannem Blaeu.* 1652.

4) ...*Editio tertia, correctior et auctior. Amst. apud Joannem Blaeu.* 1661 (vgl. BOM, blz. 17).

5) *Oratiën en blijde inkomst van Maria de Medicis. Uyt het Latijn vert. t' Amst. bij Jan van Duisburg.* 1662 (vgl. BOM, t. a. p.).

6)*Nieuwelijks met zijn gedichten verrijkt. Uijt het Lat. vertolkt. t' Amst. bij Baltes Boekholt.* 1689 (vgl. BOM, t. a. p.).

7) *Jacobi Catsii Eq. etc. Faces Sacrae, a Casparo Barlaeo et Cornelio Boyo Latino Carmine celebratae. Lugduni Batavorum, Apud Johannem Elsevirium, Acad. Typograph. Anno 1656.*

8) *Casparis Barlaei, rerum per octennium in Brasilia et alibi gestarum, sub Praefectura Illustrissimi Comitis J. Mauriti Nassaviae etc. Comitis, Historia. Editio secunda. Cui accesserunt Guilielmi Pisonis Medici Amstelædamensis Tractatus 1. de Aeribus, aquis et locis in Brasilia. 2. de Arundine saccharifera. 3. de Melle silvestri. 4. de Radice altili Mandihoca. Cum Grat. et Privil. Sac. Caesar. Majest. — Clivis, ex Officina Tobiae Silberling, 1660.*

9) *Res Brasiliæ imperante Illustrissimo D. I. Mauritio Nassoviae etc. Principe, per C. Barleum. Accedit G. Pisonis Tractatus de Aere, Aquis et Locis. Cum S. C. M. Privilegio. Clivis, Apud Tobiam Silberling. 1698.*

Dit schijnt eene titeluitgave te zijn.

10) *Brasilianische Geschichte, Bey Achtjähriger in selbigen Landen geführter Regierung Seiner Fürstlichen Gnaden Herrn Johann Moritz, Fürstens zu Nassau etc. Erstlich in Latein durch Casparem Barlaeum beschrieben, Und jetzo in Teutsche Sprach übersetzt. Cum Grat. et Privil. Sac. Caes. Majest. Cleve, Gedruckt bey Tobias Silberling, Im Jahr 1659.*

11) *Door den Heer Laurens Reael, Ridder, eertijds Generael van de Oost-Indien, en namaels Raed en Schepen der Stadt Amsterdam. Quidus adjunctae sunt celeberrimi Professoris D. Casparis Barlaei causae et rationes observationum earundem magneticarum. t' Amsteldam, By Lodewyck Spillebout, Boekverkooper, enz., 1651.*

12) Vgl. *Epist.*, blz. 286.

In 1651 en 1653 werden de beide deelen der *Verscheide Nederduytsche Gedichten*¹⁾ uitgegeven, van welke BRANDT de voornaamste verzamelaar was²⁾. Deze beide bundels bevatten de meeste Nederlandsche verzen van VAN BAERLE. De gedichten, die met alle zekerheid aan hem zijn toe te schrijven, zijn maar weinig in getal, maar juist de meest bekenden bestaan nog thans in zijn eigen handschrift. BRANDT had, zeker door middel van zijn meisje, deze papieren van den professor in handen gekregen en heeft er gebruik van gemaakt voor zijne bloemlezing. Uit deze zijn zij voor een deel in talloze bloemlezingen tot in onze dagen toe overgenomen.

Ook voor de brieven van zijn schoonvader heeft BRANDT zich zeer verdienstelijk gemaakt. De jonge CASPAR VAN BAERLE had de brieven van zijn vader verzameld³⁾; BRANDT rangschikte ze naar tijdsorde, bezorgde den druk, en droeg het boek op aan AERNOUT HOOFT, den zoon van den drost⁴⁾. Aan het slot van het boek werden eenige opdrachten van andere werken van BARLAEUS toegevoegd. ISAACUS PONTANUS, predikant te Amsterdam, vertaalde de Grieksche uitdrukkingen, die in de brieven voorkwamen, in het Latijn⁵⁾. Waarom BRANDT zoo vreemd met de data der brieven heeft omgesprongen, blijft een raadsel.

De brieven zijn eene alleraardigste lectuur. PONTANUS had zeer veel moeite, om bij het werk te blijven, dat hij op zich had genomen; hij schrijft: »sy benemen mij den tijd, want ick niet nalate als ikse in de handt hebbe geheel te doorlesen''⁶⁾. Inderdaad zijn er weinig brievenbundels, die zoo veel aardigs en geestigs bevatten. Later heeft Dr. VAN VLOTEN nog tal van brieven en enkele Latijnsche verzen uitgegeven, die tot HUYGENS en WICQUEFORT waren gericht⁷⁾. De Bijlagen van deze studie bieden ook weer eenige nieuwe stukken. Maar in de verzamelingen, die telkens door mij genoemd zijn, bevinden zich nog tal van Latijnsche, en een paar Hollandsche gedichten, die niet gedrukt zijn, terwijl er ook nog stukken van wetenschappelijken inhoud het licht niet hebben gezien. Daar er reeds zooveel Latijnsche verzen van BARLAEUS gedrukt zijn, meende ik van die in MS. alleen alles te moeten publiceeren, wat betrekking heeft op zijne verhouding tot HUYGENS.

In onze eeuw heeft Mr. P. S. SCHULL de Nederlandsche gedichten van VAN BAERLE

1) *Van Grotius, Hooft, Barlaeus, Huygens, Vondel en anderen. Versamelt door J. V. J. S. T. V. D. B. G. P. C. L. B. t' Amsterdam, Voor Lodewyck Spillebout, Boeckverkooper, enz., 1651.*

Verscheide Nederduytsche Gedichten, Van P. C. Hooft, C. Huygens, C. Barlaeus, Tesselschade, Vondel, Vander Burgh, en anderen. Het Tweede Deel, verzamelt door J. V. M. t' Amsterdam, Voor Lodewyck Spillebout, Boeckverkooper, enz., 1653.

2) Vgl. PENON, I, blz. 72, vlgg., en II, blz. 68, vlgg.

3) Vgl. de opdracht der *Epist.*

4) De titel is: *Casparis Barlaei Med. Doct. ac Philosophiae in ill. Amstel. Gymnasio dum viveret Professoris Epistolarum Liber. Amstelodami, Apud Joannem Blaeu. 1667.* 2 dln. met doorlopende pagineering.

5) Vgl. PENON, t. a. p., III, blz. 98.

6) Vgl. PENON, t. a. p.

7) In *Hoofts Brieven*, IV, blz. 274—387, en *Tesselschade Roemert en hare vrienden*

verzameld en tevens verscheidene vertalingen van ouderen en nieuweren datum, o. a. van BILDERDIJK en VAN DER HOOP daaraan toegevoegd ¹⁾).

Uit de levensgeschiedenis van BARLAEUS is gebleken, dat zijn portret door verschillende schilders is gemaakt. Mij zijn vier gravures bekend, die hem voorstellen. Eéne daarvan is opgenomen in BRANDT's *Historie der Reformatie* ²⁾; eene andere is van MATHAM, naar een portret van SANDRART ³⁾, de derde van DELFOS naar een portret van GERARD TER BORCH ⁴⁾, en de laatste zonder naam van schilder of graveur ⁵⁾.

Ten slotte een woord van dank aan allen, die mij bij het schrijven van dit opstel de behulpzame hand hebben geboden door het afstaan van MSS. en het geven van inlichtingen. Allereerst zij hier melding gemaakt van wijlen Jhr. RAMMELMAN ELZEVIER, die mij meermalen met de grootste bereidwilligheid heeft geholpen. Maar niet minder dank ben ik verschuldigd aan Dr. W. N. DU RIEU en den Heer LOUIS D. PETIT te Leiden, aan Dr. H. C. ROGGE te Amsterdam, den Heer P. A. TIELE te Utrecht, Dr. CAMPBELL te 's Gravenhage, aan de Heeren J. H. MARONIER en J. H. W. UNGER te Rotterdam, Mr. C. M. DOZY, Prof. J. G. R. ACQUOY en Prof. J. VAN LEEUWEN te Leiden, Mr. N. DE ROEVER, Prof. J. C. G. BOOT en den Heer J. G. FREDERIKS te Amsterdam. En eindelijk mijn dank aan de redactie van dit tijdschrift, die mij zoo lang achtereen zooveel ruimte heeft willen afstaan voor mijn onderwerp.

Groningen, Juni 1886.

¹⁾ *Poesy van Casper van Baerle, bijeenverzameld en met eene levensbeschrijving diens dichters vermeerderd, door Mr. P. S. Schull, Advokaat te Dordrecht. (Ten voordeele van het fonds eener nieuw te bouwen kerk te Zierikzee.) Ter boekdrukkerij van J. van de Velde Olivier. 1835.*

²⁾ Dl. IV, tegenover blz. 954. „Sluyter sculps. B. Bos excudit”.

³⁾ „Sandrart delin. Theod. Matham sculp. C. Dankerts excudit”. — Het komt voor met een Latijnsch vers van „ART. JONSTONUS, Med. Regius”, of met een Nederlandsch van NOMSZ. Naar dit portret werd de steendruk in SCHULL's werkje genomen.

⁴⁾ „Terburg pinx. A. Delfos delin”. Mr. DOZY bezit een exemplaar dezer gravure. Het origineele portret hangt in de Senaatskamer der Amsterdamsche Universiteit. (Zie dit tijdschrift, 4e jaarg., 1886, blz. 154.)

⁵⁾ Aanwezig op het Amsterdamsch archief.

BIJLAGE I.

ONUITGEGEVEN BRIEVEN EN VERZEN VAN BARLAEUS ¹⁾.

I.

JACOBO PETITIO ²⁾.

Amplissime et amicissime vir, ne me detineres tua facundia, abij elinguis. non veni ut amicis vacarem et culinis essem gravis, sed ad funus. Voluissem tecum videre promotionis vestrae apparatus, sed cum ille in meridiem excurrat, veritus fui ne abeunti moram jnijceret officiosa tua humanitas. Malui ergo tibi necessitatem imponere cum absente expostulandj, quam mihi manendi. Non sunt juris sui, qui publico aere docent. Quia haec non ignoras, abrumpam epistolicum sermonem. Fratres Borrios saluta. non potui illos convenire ob temporis angustiam. alias latius et laetius. Vale cum tuis. Vltrajecti Sept. 27. An° 1644.

Tibi addictissimus
C. BARLAEUS.

II.

DANIELI SCHONCKIO.

Nobilissime vir et amicorum selectissime, mitto N. T. exemplarla aliquot funebris carminis, quod in obitum dilectissimae coniugis tuae scripsi. Non repetam solatia, quae a te, a pietate et prudentia tua abunde petes. Superanda omnis fortuna ferendo est, praecipue illa, quam divina nobis providentia conficit. Quid si hunc versiculum insignibus uxoris subscribi cures.

*Cvi patria est Albis, vita illibata marito
Vnaninem Rhenvs vidit et exanimem.*

¹⁾ De brieven aan SCHONCK en WICQUEFORT bevinden zich in de collectie PAPENBROECK, het vers aan HUYGENS onder de Hugeniana op de Leidsche Bibliotheek.

²⁾ Aanwezig in de collectie DIEDERICHs op het Amsterdamsch archief.

Si quid sit, quod per me hic curatum velis, impera. Omnino statui diem unum aut alterum hac hyeme tibi commodare in solatium. Vale vir praestantissime et dilectissime. Affinem N. D. J. meis verbis peramanter saluta. Amstelod. 28 Sept. 1644.

III.

DANIELI SCHONCKIO.

Nobilissime et amicissime,
gratissimae mihi fuerunt litterae tuae, sed gratius illud, quod etiamnum tibi stet sententia invisendi non Divam Hallensem, sed Doesburgensem. Scripseras te sub initium huius septimanae Ultraiecti affore. quod an ita sit, velim scire. nec enim te absente velim Ultraiecti esse. Non morabimur diu istic, biduum sufficit, aut dies unus. Si a Sirenibus tibi metuis, ego alligabo te Ulyssem arbori. Et an putas me ab omni amoenitate exaruisse? Tu iuramentum mei habe, ego habebō tui. revertemur, opinor, incolumes ex ista tempestate, nec faciemus Veneri naufragium. Vellem hac hebdomade nos abire posse, puta die Veneris aut sabbathi, ut reverti possem die Lunae aut(?) Martis, in haec enim tempora vellem esse Hagae. Quod si is sit rerum tuarum status, ut malis iter nostrum differri in Calendas Augusti, per me licet. ego comitabor euntem et redeuntem. Filiolae tuae opto valetudinem firmam, ut et Tibi Vir humanissime, qui ut me pergas amore tuo complecti, rogo obnix. Vale. 19 Jul. 1645.

IV.

DANIELI SCHONCKIO.

Nobilissime et amicissime Vir,
Venit ad me Virgo illa ad fossam Drusianam habitans, et in me tanquam fluxae fidei hominem suaviter debacchata fuit. Vult nos promissis stare, aut aeternas inimicitias ambobus denunciat. ait parentem serio hoc velle et iam pridem expectasse nos. quantum ex verbis eius conijcere potui, videris culpam omnem in me derivasse. audiveram ego minus tutum esse ab hoste iter; ideoque volebam ex te scire, num quid esset discriminis. sed siluisti prudenter. Quare quid Tibi animi sit, significa. possem hac hebdomade a me impetrare, ut tibi comes sim. illa exacta redeundum ad lectiones. Expectat responsum tuum avidissime, et hic mansura est usque in diem Martis proximum, tunc Ultraiectum abit, et vel istic te praestolabitur. Ego questus fui de viarum pravitate, aëre pluvio et minus sereno, vergens iam annum in Autumni medium aliaque. sed qua est solertia et acundia, praetextus hos nostros esse ait, non intermittendae profectionis causas. maluisset ego adulta aestate ivisse, quam nunc. Tibi nihilominus morem geram, si per res tuas

liceat. Quamobrem duo velim mihi scribas vel tribus verbis: primo an decretum tibi sit eo ire hac anni tempestate, et qua die me velis Ultraiecti esse et ad iter accingi. Deinde, si differre consultius iudices in annum sequentem, quando sis reversus Ultraiectum. Excurram tunc ad te circa hebdomadis vel huius vel alterius aut sequentium finem, et diem confabulationibus impendam. Horum me certiore fac, ut habeam, quod Virgini isti respondeam, et ne vana adventus nostri expectatio trahat abitum et reditum ad patrem, sic satis querulum. Quomodo se habeat valetudo tua scire aveo. eam tibi nonnihil vacillare ex illa accepi. Vale vir amicissime et liberius tibi scribenti ignosce. Amstelodami, ubi nundinis et amicis occupor. Sept. 22. 1645.

Vellem ante diem Martis proximum mihi scribas, aut per (?) famulum scribi (?) cures.

V.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Nobilissime et coniunctissime amicorum, hactenus alias omnes erga me virtutes explicuisti, iam etiam in scribendo liberalitatem ostendis te optimis studijs iam inde a pueritia innutritum iam adultum (non ausim dicere senescentem,) posse depromere. Mitto fasciculum, quo continentur Poematij mei in Hulstam exemplaria aliquot ad Principes patrem et filium et D. Hugenum, ut et exemplar Poematum meorum omnium. Hunc cuperem *ocyus* mitti Hulstam, aut si putes brevi affore Principem, cura deterri ad D. Brunonem, ut servet in adventum Hugenij. Tu fac, quod iudicabis expedire. Aperi fasciculum, reperies exemplar Poematum meorum Tibi inscriptum, ut et poematum in Hulstam. ad amicos curabo per filium. Vale cordatissime et amicorum apertissime. Amstel. XXII. Novemb. 1645.

Literas ad Hugenum obsera, et noli quaeso missionem morari. nam prostant Hagae exemplaria, et Hulstam forte mittuntur ab alijs. sic gratia novitatis perierit. Pro caseo Leodi(n)ensi, qui malis artibus ad me pervenit, gratias ago maximas. Si mendacja officiosa mortalia putas, reus sum mortis. Sed de his coram.

VI.

IN SECESSUM ELEGANTiarUM ZULECHEMI.

Magna domus parvis latebris pulcherrima fulges,
 Et qua parte nimis cerneris arcta, nites.
 Suspendit cunctis validas laquearibus artes
 In spectatores Mens peramoena suos.

Non hic Naturae locus est, sed grandior ille,
Quem Ratio terris ingeniosa struit.
Hic dextrae solertis opus miramur et illa
Quae labor exacta lege stupenda facit.
Hic mimos habitare sui iuraret Apelles.
Hic ipsas posset fallere Zeuxis aves.
Hic se Praxiteles credat post fata renasci,
Et veteres ista sede redisse manus.
En Jovis interpres talo subnixus et ales
Immotus ficta mobilitate volat,
Et Superos erectus adit, frondesque comaeque
Castigant umbris astra diemque suis.
Ante oculos longinqua vides, spacijsque sub aequis
Ima ruunt, surgunt ardua, plana iacent.
Hic vetulam damnat meliori fronte puella,
Et tamen illa decus virginis arte rapit.
Non sic Thais abest, sed mores celat iniquos
Pessima, nec pictum est, quod fuit ausa, scelus.
Haec domus Ingenij est, et acuti illustre theatrum
Roboris, humanae sedulitatis apex.
Vos hoc, vos tentate Dii, num maior Olympi
Vis fiet, et vestras aequiparate manus.
Si rebus sua vita deest, si saxa, colores,
Omnia si motu deficiente rigent,
In Dominum vibrare oculos, audite loquentem,
Omnibus a celebri Iudice vita datur.

26 May 1646.

Nobilissime Domine,
magno me beneficio obstrinxeris, si sciscitari libeat ex Ill. Comite Mauritio, num filium
meum bonis artibus instructum et annorum XIX in aulam suam recipere honestiore aliqua
condicione velit. fidei obsequijque sponsor sum.

Tuus
C. BARLAEUS.

BIJLAGE II.

BRIEVEN, WAARVAN DE DATUM VASTSTAAT.

<i>Epist.</i> , no. 466 (blz. 909) aan Wicquefort	17 Febr. 1644.	<i>Hoofds Brieven</i> (blz. 319) aan Huygens	begin Mrt. 1645.
<i>Hoofds Brieven</i> ¹⁾ (" 370) " " "	3 Maart "	" " (" 381) " Wicquefort	16 Maart "
" " (" 371) " " "	22 Mei "	<i>Epist.</i> , no. 478 (" 926) " "	6 April "
" " (" 311) " Huygens	4 Juli "	" " 479 (" 927) " "	22 Mei "
" " (" 313) " Huygens, den zoon	15 Juli "	<i>Hoofds Brieven</i> (" 320) " Huygens	28 Juni "
" " (" 371) " Wicquefort	1 Sept. "	<i>Bijlage</i> , no. 3 " Schonck	19 Juli "
" " (" 373) " " "	8 Sept. "	" " 4 " "	22 Sept. "
<i>Bijlage</i> , no. I " Petitijs	27 Sept. "	<i>Epist.</i> , no. 482 (" 930) " Wicquefort	10 Nov. "
" " 2 " Schonck	28 Sept. "	<i>Bijlage</i> " 5 " "	22 Nov. "
<i>Hoofds Brieven</i> (" 374) " Wicquefort	8 Oct. "	<i>Epist.</i> , no. 483 (" 931) " Huygens	22 Nov. "
" " (" 314) " Huygens	10 Nov. "	<i>Hoofds Brieven</i> (" 384) " Wicquefort	19 Dec. "
" " (" 375) " Wicquefort	23 Nov. "	" " (" 385) " "	26 Dec. "
<i>Epist.</i> , no. 473 (" 919) " Riccius	20 Dec. "2)	<i>Epist.</i> , no. 489 (" 938) " "	1 Maart 1646.
<i>Hoofds Brieven</i> (" 375) " Wicquefort	begin Jan. 1645.	<i>Hoofds Brieven</i> (" 321) " Huygens	3 Maart "
" " (" 314) " Huygens	17 Jan. "	" " (" 385) " Wicquefort	9 April "
" " (" 377) " Wicquefort	19 Jan. "	<i>Epist.</i> , no. 490 (" 940) " Huygens	15 April "
" " (" 315) " Huygens	22 Jan. "	" " 493 (" 944) " "	2 Aug. "
" " (" 378) " Wicquefort	25 Jan. "	<i>Hoofds Brieven</i> (" 323) " "	27 Sept. "
" " (" 379) " " "	28 Jan. "	<i>Epist.</i> , no. 497 (" 947) " "	14 Dec. "
" " (" 317) " Huygens	28 Jan. "	<i>Hoofds Brieven</i> (" 324) " "	24 Mei 1647
" " (" 318) " " "	8 Febr. "	" " (" 325) " "	23 Nov. "
" " (" 380) " Wicquefort	10 Febr. "		

¹⁾ Van *Hoofds Brieven* is dl. IV aangehaald.

²⁾ Aanwezig in de collectie HUYGENS op de Leidsche bibliotheek.

BIJLAGE III.

CHRONOLOGISCHE LIJST VAN VELE GEDICHTEN VAN BARLAEUS¹⁾.

Ad Johannem Lucae (in diens <i>Theses logicae de substantia</i>)	1601
(Opdracht zijner <i>Theses logicae de speciebus demonstrationis</i>)	1602.
Ad Jacobum Valmarium, Philosophiae magistrum (P. I, 451)	1608.
(Ad Gisbertum Voetium) ²⁾	22 Nov. —
Ad Winandum Rutgersium, philosophiae laurea donatum (P. I, 476)	1609.
In Poëmata.... Hugonis Grotii (P. II, 278)	1616.
In obitum Petri Pauwii, Anatomici (P. II, 79)	1617.
..... Petro Scriverio, novam tragoediarum Senecae et aliorum editionem paranti (P. II, 293)	1620.
Albo Juvenis I. Heemskerkii in Galliam abeuntis inscripti versus (P. 1628, II, 221)	1621.
In rectoratum Petri Cunaei (P. I, 410)	1623.
Epithalamium in nuptias ... Rutgeri Huygens ac Nomnae à Linteloo ... (P. 1628, II, 102)	1624.
Propempticon ad Ioannem Georgium et Wenceslaum Gigan, fratres, quum relicta Batavorum Academia Silesiam repeterent (P. I, 392)	—
Ad Godefridum Haestrecht, quâ causas dat auctor, cur ob grassantem Leydae pestilentiam, Ultrajectum non concedat (P. II, 62)	—
Ad Matthiam Overbequium epigramma, quo quaeritur, cur mares illi, autori foemellae nascantur (P. 1628, II, 185)	—
In obitum Thomae Erpenii, linguarum orientalium in Acad. Lugd. Professoris eximii (P. II, 76)	—
In obitum ... Aelii Everardi Vorstii, medicinae apud Batavos professoris celeberrimi (P. II, 284)	—
Ad Iacobum vander Burch, et Ioannem Brosterhuysium, quos a Belgicae Poësius studiis ad Latinam et Graecam hortatur author (P. II, 69)	—
In honorem Leonardi Sypesteyn, I. U. Doct. (P. II, 291)	1625.
Ad Constant. Hugenum Poëmatum suorum libros Latino, Gallico, Italico, et Belgico sermone edentem (P. II, 309)	—
Manes Auriaci, sive in funus.... Mauricii (P. I, 181)	—
De Frederici Henrici praefectura panegyris (P. I, 192)	—
Ad Constant. Hugenum, cum Panegyricum suum ei mitteret (P. II, 282)	—
Ad Godefridum de Haestrecht, varias Sciotericorum formas astronomica arte delineantem (P. II, 295)	—
Epithalamium in nuptias Johannis Bor, medici (P. II, 90)	—
Epigramma in eosdem sponsores (P. II, 93)	—
Praefatio in epicedium sequens ad Suecorum gentem (P. I, 375)	—
In obitum Jani Rutgersii (P. I, 376)	—

1) De verzen, die in HS. zijn overgebleven en gedateerd zijn, of die bij een brief zijn gevoegd, worden door het teeken * aangeduid.

P. = *Poëmata*, 1655. E. = *Epistolae Barlaei*. P. 1628 = *Poëmata* 1628. B. III = Bijlage bij Hoofdstuk III.

H. B. = *Hoofds Brieven*, IV. M. D. = *Momenta Desu'toria*. T. R. = *Tesselschade Roemers en hare vrienden*.

V. N. G. = *Verscheide Nederduytsche Gedichten*.

2 Zie de Nalezing.

Seren., Potent., Invictissimo Principi, Carolo I (P. I, 28)	1626.
Britannia triumphans (P. I, 29)	—
D. Wilhelmo Herberto Comiti Penbrociae, supremo aulae regiae praefecto (P. II, 313).	—
.... Jacobo Petitio sponso (P. II, 74)	—
*Ad Hugenum, febre correptum (P. I, 396).	10 Juni
*Ad Apollinem, pro restituta Hugenio valetudine, carmen votivum (P. I, 399)	21 Juni
Ad Arnoldum Buchelium, in Huberti Goltzii libros de vitis Caesarum ex numismatis Romanis restitutis hendecasyllabi (P. II, 299)	—
In obitum Willebrordi Snellii (P. I, 420)	—
In ejusdem obitum (P. I, 423)	—
In equum Godefridi de Haestrecht (P. I, 371)	—
Ad Balduinum Hamaeum, medicum, Britanniam repetentem (P. II, 75)	—
Venus Batava, sive in nuptias Joannis a Mathenesse et Wilhelminae Judith Pieck (P. I, 363)	—
Ghedicht ter eeren van Pieter Christiaensz Bor, vermaert Historij-Schrijver van de Nederlandsche Oorloghen (dl. III van Bor's werk)	—
*In effigiem Laurentii Reael e Dania post naufragium reducis (P. II, 422)	2 Maart 1627.
Praefatio in epithalamium sequens ad sponsum (P. I, 384)	—
In nuptias Constantini Hugonii (P. I, 385)	—
Phaleucus ad sponsum (P. I, 392)	—
Elegia ad Christum in cruce pendentem; ad Arnoldum Buchelium (P. II, 49)	—
Clarissimo viro Arnoldo Buchelio (P. II, 55)	—
Elegia in ascensum Christi in coelum (P. II, 56).	—
Carmen eucharisticum ad Wilhelmum Herbertum, Comitem Pembrociae (P. I, 102).	—
Ad Dudlaeum Carleton, Magnae Britanniae Regis apud Feder. Ord. legatum, postquam regium mihi munus exhibuisset (P. II, 272)	—
D. M. Oldiswortho, Ill. Penbrociae Comiti a Secretis (P. II, 412).	—
D. Matthiae Overbequio, Hamburgi ad Albim moranti (P. I, 424)	—
Ad Hugenum, cum itinerarii sui Italici copiam mihi fecisset (P. II, 129)	—
*In Grollam a Principe Frederico Henrico obsessam et victam (P. I, 342).	22 Aug.
In adventum Frederici Henrici sub vesperam, post superatam Grollam (P. I, 343)	—
De eodem Principe ad Isalam (P. I, 343)	—
Op de naem van de Stadt Grol (V. N. G. II, 224)	—
In nuptias Adriani Blyenburgii et Sarae Roveriae (P. I, 427)	—
*Ad Const. Hugenum ... cum e castris reduci epithalamium Blyenburgianum ipsi offerret (P. II, 83) 17 Oct.	—
In nuptias ... Petri C. Hooft ... secundum sponsi (P. I, 469).	—
Propempticon ad ... Ioannem Schoterbos (P. I, 473)	—
Operum ... Gerardi Ioannis Vossii ... panegyris (P. I, 414)	—
In nummos argenteos, Caesarum imagines exhibentes, nuper Voorburgi in rudibus repertos (P. II, 123)	—
Nob. Viro ... Cornelio vander Myle (P. II, 122)	1628.
Manes Bavari (P. I, 91)	—
In Hollandiae Australis, a ... Iacobo vander Eyck ... descriptae, partem aquis mersam (P. II, 121)	—
Nob. Viro ... Iacobo Dyckio, civitatis Gottenburgicae in Suecia praefecto (P. II, 65)	—
In obitum Gilberti Iacchaei, philosophiae professoris celeberrimi (P. II, 418)	—
In ejusdem morbum cum mentis ac linguae stupore conjunctum (P. II, 419)	—
Ad ... Dominicum Molinum ... querela, de Poëmatum meorum libello, cum ... in Lazoretto apud Venetos detineretur (P. I, 441)	—
Ad eundem (P. I, 444)	—
.... Cornelio vander Myle, ... cum libelli fata et casus enarraret (P. II, 122)	—
Ad ... Balthasarem Bonifacium, archidiaconum Tarvisiensem (P. II, 99)	—
Ad eundem, immodicum carminum meorum encomiasten (P. II, 100)	—
In satyram quae inscribitur Hieromastix, ad Dominicum Molinum (P. II, 102).	—
*Elegia ad Const. Hugenum ... qua nuperae epistolae παρρησιας deprecatur author (Bijl. III, 4) 15 Nov.	—
* (Ad Constant. Hugenum. E. 956)	21 Nov.
Invictissimo, Potentissimo Regi Lodovico XIII (P. I, 2)	—
Hymnus in Christum (P. I, 3)	—
... Hugoni Grotio, cum Hymnum suum in Christum illi transmitteret autor (P. II, 419)	—

Argo Batava (P. I, 202)	1628.
Eminent. Cardinali Richelio, cum Hymnum in Christum ipsi offerrem (P. I, 482)	1629.
*In effigiem Caroli Quinti Caesaris, a Constant. Hugenio metallo donatam (P. II, 421)	20 Febr. —
Illustr. Dominico Molino cum Hymnum in Christum, et Argo Batavam ipsi mitterem (P. II, 98)	—
In nuptias Theodori Graef (P. I, 484)	—
In . . . Rochi Honerdi . . . tragoediam sacram, quae inscribitur Moses nomoclastes (P. I, 447)	—
Venus ἀναδυομένη, sive epithalamium in nuptias Laurentii Reael (P. I, 434)	—
Vesalia capta (P. I, 213)	—
De obsidione Silvae-Ducis liber unus (P. I, 218)	—
Epistola Ameliae ad Fredericum Henricum (P. I, 344)	—
In nummum triumphalem victae Sylvae Ducis, ab Arnoldo Buchelio missum (P. II, 442)	—
Ad eundem (P. II, 442)	—
In Historiam . . . Isacii Pontani, de rebus Danicis (P. II, 103)	—
*Ad . . . Annam Mariam à Schuurmans . . . (P. I, 449)	8 Jan. 1630.
Triumphus super capta Olinda (P. I, 247)	—
Eer-dicht op de Beschrijvinge van de wijt-beroemde belegering van 's Hertogenbos. In 't licht gegeven door den wijt-vermaerden Historie-schrijver Pieter Christiaensz Bor (V. N. G. II, 66)	—
In Historiam belli Belgici Petri Bor tomum IV (P. II, 103—163)	—
Ghedicht, op 't Vervolch van 'de Historie der Nederlandsche Oorloghen, beschreven door den ver- maerden Historie-Schryver Pieter Christiaensz Bor (dl. IV van Bor's werk)	—
Dirae Francisci Petrarchae in tumuli sui violatorem improbum (P. II, 317)	—
Propempticon ad . . . Foppium ab Aissema . . . cum Hagā Leidam transiens Germaniam repeteret (P. I, 445)	1631.
In Anti-Satyram Tiberinam (E. 367)	—
*De asello, ad C. Hugenum (H. B. 283)	4 Maart
*Ad Constant. Hugenum, trium natorum ex ordine patrem (P. II, 425)	16 Maart
. . . . Adolpho Vorstio, medico et botanico, jam jam Leida abiturus (P. II, 110)	—
Ad Leidam, abiturus Amstelodamum (P. II, 440)	—
In aedes meas inter meretricularum et rabidorum domum positas (P. II, 441)	—
In nuptias secundas . . . Iohannis Polyandri, Sacrae Theologiae professoris (P. II, 212)	—
In filiolum A. Dominici Leeuwartii exciso calculo extinctum (P. II, 443)	—
In nuptias secundas . . . Ludovici Kinschot, et . . . Catharinae Hesselt à Dinter (P. I, 487)	—
In liberationem captivorum in arce Lupestania (P. II, 492)	—
In Appendicem Ortelii et Atlantis editam a Guilielmo Blaeu (P. II, 132)	—
In tumulum Guilielmi de Beveren mortui XV. Kal. Sext. 1631 (P. II, 175)	—
Genethliacon ad Jacobum Petitium (P. II, 441)	—
Trophaeum Arausionense; sive in interceptam, ad Scaldis ostia, Hispanorum classem, poëmation (P. I, 252)	—
Ad Amstelam (P. I, 490)	1632.
Athenaeum, sive in Illustris Amstelodamensium Scholae inaugurationem poëmation . . . (P. I, 491)	—
Ad . . . Christophor. à Dhona praefectum Principatus Arausionensis (P. II, 231)	—
In libros Gustavidos Venceşlai Clementis (P. II, 481)	—
Triumphus federati Belgii, super debellatis ad Mosam urbibus, Venloa, Strala, Rurmunda, Traiecto, etc. pluribusque ad Scaldin victis castellis (P. I, 260)	—
Pro pace et bello (P. II, 438)	—
Pro bello (P. II, 438)	—
Pro induciis (P. II, 439)	—
Lachrymae in obitum Jacobi van der Straten (P. I, 501)	—
In nuptias Antonii Matthaei et . . . Annae Pontanae (P. II, 179)	1633.
In observationes politicas Jacobi Zevecotii, ad L. Annaeum Florum (P. II, 215)	—
In Poëmata Nortvicensia Vincentii Fabritii Hamburgensis (P. II, 453)	—
Super obitu Arnoldi vander Myle (P. II, 113)	—
Rheno-Berca capta (P. I, 278)	—
Poëmation in ducatum Limburgicum, additum federatorum imperio (P. I, 284)	—
Tumulus Gustavi Adolphi (P. I, 45)	—
In effigiem Gustavi Suecorum Regis (P. II, 521)	—
Amor sapiens, sive in nuptias Cornelii Graef, et Geertrudis Overlanders (P. I, 510)	—
Schaga, sive epithalamium in nuptias Guilielmi van Schagen . . . et Annae van Mathenes (P. I, 504)	—

In poemation Martini Pili de ambitione (P. II, 448)	1633.
In obitum Dionysii Vossii (P. II, 182)	—
*In Virginem Ultrajectinam, sine manibus pictam, ad Constant. Hugenum (B. IV, 4)	25 Dec. —
*Constantino Hugenio sectae Pyrrhonorum novo candidato, incertiori quam dudum, C. Barlaeus certior quam unquam S. P. D. (B. IV, 5)	25 Dec. —
In praegrandem sphaeram Ptolemaicam, a Guilielmo Blaeu constructam (P. II, 482)	1634.
In ejusdem sphaeram Copernicam (P. II, 482)	—
*In mercatores in cloacam lapsos (P. II, 486)	24 Jan. —
Rhadamantus mollior (P. I, 662)	—
In captum ducem Arsכותanum et peractum foedus Gallo-belgicum eoipse die (P. II, 457)	—
In societatem belli initam cum Gallorum rege (P. II, 455)	—
Lis de gradibus comparationis, inter ... R. Honerdum et C. Barlaeum. — *Barlaeus Hugenio (P. II, 450)	5 Maart —
Ad eundem (P. II, 450).	—
Ad ... Honerdum, de gradibus comparationis (P. II, 451)	—
*Ad ... Honerdum, et Hugenum ... (P. II, 451)	15 Maart —
*Ad ... Honerdum (P. II, 452)	16 » —
In necem ducis Fridlandiae (P. II, 454)	—
Ad Arturum Ionstonum medicum regium (P. II, 493)	—
In effigiem Frederici Aransiorum principis equo insidentis (P. II, 522)	—
In nuptias Danielis Arminii medici (P. II, 184)	—
Ad ... Adrianum Ploosium, cum filiam ei peperisset uxor (P. II, 158)	—
Ad ... Ioh. Oxensternium, cum legati munere apud Batavos et Anglos fungeretur (P. II, 159)	—
Ad ... R. Honerdum, cum epigrammatis suis in nummos Belgicos patrocinium nostrum posceret (P. II, 165)	—
In numismata Belgica ... Honerdi epigrammatibus illustrata (P. II, 456)	—
*Pulex duorum amantium sanguine saturatus (P. II, 119)	1 Mei —
In nuptias ... Adriani Mylii ... et ... Agathae Raephorstiae (P. II, 135)	—
Ad Iohannem Ingelium, advocatum et poetam insignem (P. II, 573)	—
Venus Cimbrica (P. I, 75)	—
Frederico Gunthero ... Daniae regis à secretis (P. II, 460)	—
Ad ... Nicolaum de Baugii, regis Galliarum ad Ordines legatum (P. II, 196)	—
Adlocutio ad ... Rempublicam Venetam, cum pro ejus libertate, adversus Scrutinii cujusdam auctorem, gravissime disseruit vir cl. Theodorus Graswinckel (P. I, 97)	—
In artem nauticam Eliae Herckmans (P. II, 180)	—
Ad ... Foppium ab Aissema, ... cum Venerem meam Cimbricam ipsi misissem (P. II, 458)	—
In irritam obsidionem Traiecti ad Mosam tentatam ab Hispano, et Bredae tentatam, ut videbatur, ab Auriaco (P. II, 460)	—
Ad categoriam ... Const. Hugonii, super ficto lapsu Casparis Barlaei responsio (E. 546)	—
Paradisus, sive nuptiae primorum parentum, Adami et Evae (P. I, 561)	—
*Ad Const. Hugenum rem cum virgine eminus habentem (M. D. 93)	11 Jan. 1635.
*Ad Const. Hugenum frustra Annam Mariam à Schurman in lucem ac solem protrahentem (B. IV, 9)	11 Jan. —
*Ad Zulechemi Dominum, cum Annam Mariam virginem Ultrajectinam e tenebris in solem potrahi cuperet (P. II, 485)	17 Jan. —
*Ad Const. Hugenum, poetam euchymum et boni succi, non caco-chymicum (B. IV, 10)	„ „ —
*Const. Hugonii <i>υστερον</i> , Casparis Barlaej <i>πρότερον</i> , ofte op een joffrou, die ten uysterst maeghd wil sterven (H. B. 291)	24 Jan. —
In incendium, quo aulae Hagiensis pars una conflagravit, salva parte superiore et sacello (P. II, 461)	—
Aliud in principem (P. II, 461)	—
In easdem flammis culinae et templo aulico parcentes (P. II, 462)	—
In idem incendium natalibus Auriaci celebre (P. II, 462)	—
In alterum incendium ejusdem aulae (P. II, 462)	—
In archiva salva (P. II, 463)	—
Aliud in idem incendium (P. II, 463)	—
In principem Guilielmum iuniorem, principis Auriaci filium, cum flammis ereptus in nives nudus incidisset (P. II, 464)	—

* Ad Honerdum, cum Hugenum et Barlaeum, post scriptos ab ipsis in incendium aulicum scazontes, increparet (P. II, 466)	1 Maart	1635.
* Constant. Hugenio (P. II, 467)	" "	—
* Ad R. Honerdum (P. II, 467)	" "	—
In scazontes Constant. Hugonii de incendio aulae Hagiensis (P. II, 326)		—
* Constantino Hugenio. Scirpus enodis (B. IV, 11)	11 Maart	—
Arnoldo Buchelio ... septuagenario (P. II, 197)		—
In tumultum filii mei Jacobi, allusio ad nomen Israël (P. II, 465)		—
In tripudium regium Parisiis a Rege et regni proceribus saltatum (P. II, 463)		—
* Ad ... Rochum Honerdum, cum a Const. Hugenio ... et Casparo Barlaeo ad Apollinare tripudium invitatus, legati se majestate excusasset (B. IV, 13)	24 Maart	—
* ... Cornelio vander Myle ... et Constantino Hugenio ... (B. IV, 15)	27	"
Ad legatos federatorum Ordinum, componendis bellis inter Poloniae et Sueciae reges missos (P. II, 168)		—
Ad ... Rochum Honerdum, senatorem, legatum (P. II, 169)		—
... Andreae Bichaero, legato ad Vistulam (P. II, 170)		—
... Jochimo Andreae, legato (P. II, 171)		—
Ad ... R. Honerdum, legatum (P. II, 171)		—
Faces sacrae, sive Hymnus Salomonis (P. I, 585)		—
In obitum ... Petri Christiani Bor, Historiarum belli Belgici scriptoris (P. II, 139)		—
Propempticon ad Joachimum Wickefortium, cum Hamburgum peteret (P. II, 168)		—
In libris Manassis Judaei, de Creatione (P. II, 466)		—
In librum Danielis Mostartii ... de scribenda epistola (P. II, 249)		—
* In obitum charissimae uxoris (P. II, 468)	4 Aug.	—
Ad ... Cornelium Graef, cum secundis nuptiis uxorem duceret ... Catharinam Hooft (P. II, 143)		—
Ad ... R. Honerdum (P. II, 175)		—
* Balthas. Bonifacio, Canonico Tarvisano (P. II, 468)	27 Sept.	—
* (Ad P. Hoofdium, E. 628)	25 Nov.	—
Ad P. Hoofdium (P. II, 470)		—
* Ad Constant. Hugenum, de versibus Tessellae in umbram (P. II, 433)	16 Maart	1636.
Ad Tessellam et Duartam cantu nobiles (P. II, 432)		—
Aen d'achtbare Juffrou T. Roemers (T. R. 31)		—
Aen de selve (T. R. 32)		—
In Franciscæ Duartæ modulos (P. II, 471)		—
Aliud (P. II, 472)		—
In masculos versus Annae Mariae Schuurmans, quibus Trajectinae urbi novum Academiae decus gratulatur (P. II, 173)		—
In mare clausum ... Ioannis Seldeni (P. II, 241)		—
Aliud (P. II, 241)		—
Manes ... Dominici Molini, serenissimae Venetorum reipublicae senatoris (P. II, 319)		—
Ad ... Const. Hugenum, fatis Molini condolentem (P. II, 325)		—
Passer Susannae Bartelottae, artem nendi edoctus (P. II, 331)		—
In recuperationem Arcis Schenckianae (P. I, 349)		—
Ad P. Hoofdium ... cum libris Poëmatum suorum me donasset (P. II, 471)		—
In librum Ioh. Beverovicii de termino vitae (P. II, 181)		—
Ad ... Winandum Schuylium (P. II, 469)		—
In effigiem ... Apolloniae à Veen, sculptam a fratre (P. II, 534)		—
C. Barlaeus Zulechemi Domino <i>ὁδopoφβλαν</i> exprobranti (M. D. 103)		—
* Ad Const. Hugenum, cum monentibus Muydae amicis aliquot ob tempestatem, <i>ὁδopoφβλαν</i> , hoc est aquarum metum mihi exprobrasset (P. II, 473), 4 verzen	26—29 Juli	—
* Ad Susannam Barlaeam, conjugem C. Hugonii, cum per latus mariti, ob aquarum metum me acrius impetisset (P. II, 475), 5 verzen	8 Aug.	—
Ad ... Iohannem Helmont, cum me praedio ... Andreae Bickeri avunculi sui excepisset (P. II, 335)		—
In praedium Boreale ... Andreae Bichaeri (P. II, 341)		—
Ad theologum lucifugam, quisquis sit, epigrammatis Barlaei interpretem improbum (Vindiciae)		—
In auctorem analyseos etc. epigramma aliud (Vindiciae)		—
* In Const. Hugonii Meteorologiam, sive de meteoris epigrammata jocosa (P. II, 338)	14 Nov.	—

In libros poematum moralium ... Iacobi Catsii (P. I, 155).	1636.
Praesepe Christi (P. II, 376)	—
In Guilielmum principem Auriacum, cum novae domus, quam Sagittariorum vocant, fundamenta Hagae jaceret (P. II, 500), 4 verzen.	—
In titulum Celsitudinis à Christianissimo Galliarum Rege donatum Principi Auriaco (P. II, 491).	1637.
*In filiolum natam Constant. Hugenio, post quartam prolem masculam (P. II, 494), 4 verzen, 6 April	—
In librum ... Iohannis Beverovici, de calculo vesicae et renum (P. II, 557).	—
Echo iocosa ad ... Theodorum Dousam (P. II, 486).	—
In libros Ephemeridum ... Andreae Argoli mathematici Patavini (P. II, 491)	—
Ad ... Rochum Honerdum senatorem (P. II, 189)	—
In Barbari floris, quam Tulipam vocant, variam fortunam (P. II, 176).	—
Societas Indiae occidentalis Christophoro Artoskio, militiae in Brasilia praefecto, ob res feliciter gestas gratias agit (P. II, 186)	—
*In corollas et lemniscos, opus Tessellae, suspensos in atrio Satrapae Muydensis (P. II, 430). Sept.	—
In receptam violente Marte Bredam (P. I, 349)	—
In nummum triumphalem Breda recepta excusum (P. II, 490)	—
Ad ... Petrum C. Hooft, ... cum invictiss. Galliarum regis Henrici magni vitam et res gestas gravi oratione enarrasset (P. II, 348)	1638.
*(Ad Ioachim Wickefortium. E. 724).	4 Juni
Ad ... Guiliel. Bartelottum, mercatorem, sponsum (P. II, 216).	—
In Historiam Geldricam, a ... Ioh. Isacio Pontano descriptam (P. II, 187).	—
Epitaphium sacrum memoriae ... Laurentii Reael (P. II, 221).	—
In spectacula exhibita Amstelodami in adventum ... Mariae de Medicis (P. I, 352)	—
Ad Arcem Heemstediam, cum prandio excepsisset ... reginam Mariam de Medicis (P. II, 228)	—
In natum Delphinum eodem die et hora, qua Amstelodamo decessit avia Maria de Medicis (P. I, 356)	—
In Poëmata ... Simonis Beaumontii ... (P. II, 561).	—
In nuptias ... Cornelii Boyi ... et Annae de Blocklandt (P. II, 147)	—
.... Constantini Hugonii ... Opera et Dies (P. II, 204).	1639.
.... Antonio Oetgens, Eq. Domino in Waveren (P. II, 373)	—
.... Guilielmo Borelio, Duynbekae Domino, Reip. Amstelodamensis syndico (P. II, 370).	—
Ad ... Ioh. ab Helmont, cum I. U. D. publice renunciaretur (P. II, 142).	—
Brisacum capta (P. I, 107)	—
In effigiem ... Principis Bernardi, Saxoniae, Iul. Cl. etc. Ducis (P. II, 494)	—
... Lodovic. Camerario, Suecorum in Batavis legato, suam a prandio absentiam excusat (P. II, 368)	—
Ad Poelgeestam minorem, cum me valetudinarium ibidem perhumaniter excepsisset... Schonckius (P. II, 224)	—
In obitum ... Iohan. Isacii Pontani (P. II, 366)	—
Danck aen de aerdige Tesselschade, voor het Festoen opgehangen in de Sale op 't Huys te Muyden (V. N. G. I, 88)	—
*Ad ... Theodorum van Os, aggerum Bamaestrae praefectum, cum praedio suo me peramanter excepsisset (P. II, 209)	20 Sept.
*Dirae in culices Bamaestrae et Arcis Muydensis (P. II, 360)	" "
... Conrado van der Burch ... a Cimbrica legatione reduci (P. II, 363)	—
Auriacus triumphans, sive in victam ... Hispaniarum Regis in freto Britannico, classem, poemation (P. I, 307)	—
In effigiem Trompii archithalassi (P. II, 527)	—
In nuptias ... fratrum et virginum Rodolphi Bickeri, et Agathae Flamingae nec non Jacobi Bickeri et Alethae Bickerae (P. II, 223)	—
In obitum ... iuvenis Henrici Ploosii ab Aemstel, in Galliis peracerba suis morte extincti (P. II, 235)	—
In poematum Reineri Nieuhusii, Aemariani rectoris libros (P. II, 504)	—
In locum anatomicum recens Amstelodami exstructum (P. II, 537).	—
In domum anatomicam, quae Amstelodami visitur (P. II, 248)	—
In mensam anatomicam (P. II, 206)	—
In infantem Principem, natum ... Arausiorum Principi, statim post victam Hispanorum classem (P. I, 350)	—
*Ad Constant. Hugonium (P. II, 436)	5 Febr. 1640.
*Ad praestantissimam matronam Annam Romeriam convivam (T. R. 72)	8 "
*Ad ... Const. Hugonium Amstelodamum adventantis erectos scazontes (T. R. 74)	17 "

* In picturam coronae matronalis, Hugenii abiturientis constantiam expugnantis (P. II, 477)	21 Febr.	1640.
* In captivam aulam sive victum matrum precibus Const. Hugenium (T. R. 77)	» »	—
* Op de cirkel der vrouwen, doen zij de Heer Constantyn Huygens ... besloten en verboden (T. R. 24)	» »	—
In nuptias ... Jacobi Pergens, et ... Leonorae Bartelottae (P. II, 350)		—
Manes Pallasii, sive ... Theodori de Pallaes à Sterre ... laudatio funebris (P. I, 536)		—
In obitum ... Henrici Casimiri, Com. Nassaviae, Frisiae gubernatoris (P. II, 559)		—
Threnus in obitum ... Catharinae Overbeeckiae, Danielis Schonckii ... coniugis (P. I, 387)		—
In obitum Mariae, filiolae ejusdem, triduo post matrem extinctae, et eodem cum matre, fratre et sorore praemortuis tumulo Ultrajecti clausae (P. II, 390)		—
In reditum ... Guilielmi Borelii ... postquam legatione apud Suecorum reginam defunctus esset (P. II, 234)		—
In praedium sive villam ... Iohan. Huydekooper, Domini in Marsseveen (P. II, 242)		—
In nuptias ... Gerardi ab Helmont, et ... Margarethae Bickeriae a Swieten (P. II, 356)		—
In natalem Ducis Andegavensis, Lodovici Galliarum Regis filii secundo geniti (P. II, 232)		—
In diem anniversarium nuptiarum ... Petri Hoofdii ... (P. II, 364)		—
In obitum Guiliel. Staeckmans (P. II, 211)		—
* Ad Hugenios fratres strenua (P. II, 210)	25 Jan.	1641.
In effigiem ... Gerardi Vossii (P. II, 523)		—
Epitaphium ... van Dyden, victoris et gubernatoris Vesaliae (P. II, 499)		—
In diatribam ... C. Hugenii ... de organorum in templis usu et abusu (P. II, 260)		—
In effigiem Cornelii Boii advocati et poetae eximii (P. II, 533)		—
Venus Britannica (P. I, 290)		—
In nuptias ... Iohannis Polyandri à Kerckhoven ... et Catharinae Wotton ... (P. I, 526)		—
* Ad Satrapam Muydenssem (H. B. 18 Noot)	24 Mei	—
In litem Satrapae Muydensis cum domina Vicofortia, uter alteri facem praeferret (P. II, 361)		—
In effigiem clar. viri Claudii Salmasii (P. II, 524)		—
In infelicem primo, mox felicem, leporum circa praedium Barlaei capturam (P. II, 233)		—
In arcem Purmerendanam, ad arcis ejusdem urbis ac territorii praefectum, Fredericum Riccium (P. II, 231)		—
* Ad ... Cornelium Hagam, cum a porta Ottomanica redux legatus, me Turcicis ferculis excepisset (P. II, 379)	25 Juli	—
Ad ... Wendelam Berchemiam, Doesburgi ad fossam Drusi habitantem (P. II, 226)		—
In obitum ... Arnoldi Buchelii ... (P. II, 383)		—
Panegyris de laudibus ... Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii Ducis ... (P. I, 129)		—
In effigiem ejusdem Cardinalis (P. I, 173)		—
In insignia ejusdem Cardinalis (P. I, 174)		—
Ad ... Gaspar. Cocquetium Thuillirum, Regis Christianissimi apud Fed. Ordines legatum (P. II, 390)		—
In victam Gennapii Arcem (P. I, 351)		—
In geminas belli portas, Aeram et Gennepam, illam a Rege, hanc ab Auriaco victam (P. I, 351)		—
In mensas secundas Jacobi Catsii, floribus adornatas singulari industria matronae Corneliae Haviae (<i>Faces Augustae</i> , 1656, blz. 118)	9 Aug.	—
* In Tessellam a venae sectione exanimem (P. II, 432)	1 Sept.	—
In nuptias ... Principis Ennonis Lodovici, ... Frisiae Orientalis Comititis ... cum ... Principe Henrietta Catharina ... Arausiorum Principis filia (P. I, 321)		—
Ad ... Gerardum Scapium ... (P. II, 381)		—
In ... Arnoldi Vinnii, Jurisp. professoris, Commentarium ad Instituta (P. II, 396)		—
Op het hooghdravend treurspel van Jan de Vos glasemaecker (V. N. G. I, 94)		—
In observationes medicas ... Nicolai Tulpii (P. II, 256)		—
Iter per Trajectinos, Batavorum insulam et Sicambros (P. II, 238)		—
In laesum, grandi infortunio, in fabrilis officina sinistrum Tessellae ocellum (P. II, 434)		1642.
Ad Elizabetham, Frederici Bohemiae Regis ... filiam, natu maximam (P. I, 174)		—
In effigiem ejusdem Elizabethae (P. I, 178)		—
In adventum Reginae Mariae ... gratulatio (P. I, 155)		—
Epigrammata inscripta spectaculis, in adventum ... Brittanniae ... Reginae Amstelodami exhibitis (P. I, 357)		—
In insignia Joh. Scoti Tarviset, Cancellariae Scotiae directoris, salinis insculpta (P. II, 226)		—
In Curtium a ... Joan. Freinshemio editum (P. II, 198)		—
In librum epistolarum ... Reineri Neuhausii, rectoris scholae Alcmarianae (P. II, 227)		—
Ad ... Tileman. Stellam, B. de Morimont (P. II, 244)		—

In nuptias ... Ioh. Wtenbogardi, quaestoris, et Lucretiae van Hoorn (P. II, 246)	1642.
Propempticon ad ... Iacobum vander Burghium (P. I, 532)	—
In nuptias ... Iacobi Bickeri ... et Christinae de Graef (P. II, 140)	—
* Lof-gedicht op het eeuwigh stroomende beekje, van den heer Laurens Baeck, in zijn hofstede te Beverwijck ... (V. N. G. I, 91)	22 Juli
* Ad Zulechemi Dominum (B. V, 21)	7 Aug.
Ad Tesselam, cum fraga illi mitterem (P. II, 437)	—
... Joanni Foresto, ... cum una mecum rate veheretur, post intermissa aliquot lustris amicitiae officia (P. II, 503)	—
In praedium Constantini Hugonii Vitaulium, quod ad fossam Voorburgianam conspicitur (P. II, 502)	—
In templi Gallici et aulici incendium, quod accidit Hagae Comitum, me spectante (P. I, 519)	—
Venus transmarina, sive in nuptias ... Danielis Schonckii ... et Annae Ioncquaerae (P. I, 541)	—
In hinnulum missum a Johanne Polyandro à Kerckhoven, Heenvlietae domino ... (P. II, 252)	—
In olorem mihi ab ... Iacobo Sas, senatore Ultrajectino, missum (P. II, 492)	—
Allocutio funebris ad ... Cornelium Mylium (P. II, 222)	—
In nuptias ... Matthaei Vossii ... (P. II, 151)	—
In nuptias ... Ioh. Fred. Gronovii ... (P. II, 149)	1643.
Gallia plorans, sive laudatio funebris ... Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii Ducis (P. I, 159)	—
III. ... Bouthellero, Comiti de Chavigni (P. I, 557)	—
Ad ... Annam Treslong, viduam, cum a me jussu Zulechemii et Hoofdii Muydam invitaretur (P. II, 250)	—
In Constantinum Hugonium ... Treslongae raptorem (B. V, 26)	—
Epicedium in obitum ... Simonis Episcopii (P. I, 545)	—
Ad ... Iacobum Catsium, cum suffitus mihi Lusitanicos misisset (P. II, 254)	26 Mei
In obitum ... Marchionis de Gesures, ictu lapidis, in obsidione Thionvillana infelicitè extincti (P. II, 150)	—
Ad ... Barthol. Mullerum, Reip. Hamburgensis senatorem (P. II, 253)	—
Ad Albertum Bannium, Jurisc. et musicum summum (P. II, 393)	—
.... Iacobo Westerbanio ... (P. II, 483)	—
Gratulatio ad ... Principem Guilielmum ... cum caesis aliquot captisque Hispanorum, Cantelmo duce, copiis equestribus pedestribusque, victor ad suos rediret (P. I, 323)	—
* In praedium Iacobi Catsii ... quod Hagae et Scevelingam inter, in arenis conspicitur (P. II, 257)	1 April 1644.
In nuptias ... Iohannis vander Meyde ... cum ... Constantia Bartelotta (P. I, 549)	—
In Bamaestram, quondam lacum (P. II, 399)	—
* In expeditionem Flandricam, hinc Galliarum Regis, illinc Ordd. Federatorum (P. II, 505)	12 Aug.
* In Grevelingam Flandriae frontispicium sub Rege puero captam (P. II, 506)	„ „
* In Grevelingam captam tempore conventus Monasteriensis (P. II, 506)	„ „
Mauritius redux (P. I, 335)	—
In obitum ... Annae Ioncquers, conjugis ... Danielis Schonckii ... (P. II, 261)	—
Laurus Flandrica (P. I, 328)	—
Ad ... Guilielmum Pisonem, Ill. Comitum Mauriti Nassaviae archiatrum, cum ex orbe Americano in Europaeum redisset (P. II, 263)	—
* (In lupum Vicofortii. H. B. 376)	1645
* Nob. viro C. H. Eq. Zul. D. των τριακοντων ημερων C. Barl. (H. B. 315)	22 Jan.
Ad Constant. Hugonium, suppositis Tessellae cubilibus cubantem (P. II, 437)	—
In incendium templi Amstelodamensis (P. II, 512)	—
* Ad Constant. Hugonium (T. R. 79)	24 Febr.
In nuptias ... Stephani vander Hagen, I. U. D. et ... Mariae Reael (P. II, 268)	—
* Ad ... Ulricum, Frisiae Orientalis comitem, super lite cum Cathorum principe (P. I, 734)	16 Maart
Op het treurspel van Brandt, de veynsende Torquatus (V. N. G. I, 95)	—
In ... Constantini Hugonii ... Dies festos (P. II, 570)	—
Ad ... Iohannem Forestum, ... cum epigrammata mea in incendium templi Amstelodamensis Hagae ipsi convivae offerrem (P. II, 399)	—
In obitum ... Hugonis Grotii ... (P. II, 574)	—
* In natalem Tessellae qui Martii fuit XXV (T. R. 80)	Maart 1646.
* In secessum elegantiarum Zulechemi (B. VI, 6)	26 Mei
In Parnassum Tessellae (T. R. 83)	—

Iusta foederati Belgii, sive exequiae ... Frederici Henrici ...').	1647.
In effigiem I. Mauricii Nassaviae Comitiss, Brasiliae praefecti (Rerum per octennium in Brasilia et alibi nuper gestarum)	—
* In nebulas Amstelodamenses, ad ... Constant. Hugenum ... (H. B. 327)	14 Dec. —
* In nebulas Amstelodamenses, ad ... Joachimum Vicosfortium ... (H. B. 327)	” —
* Ad ... C. Hugenum ... ad nebulae vocem alludentem (H. B. 328)	1 Jan. 1648.

N A L E Z I N G.

Ik hoop, dat men het niet euvel zal duiden, als ik na mijn uitgebreid opstel nog met eene nalezing kom aandragen, en dat men mij niet het „nonum prematur in annum” voor de voeten zal werpen. Maar waar een onderwerp behandeld wordt als het leven van BARLAEUS, waarvoor ongeveer 500 brieven en andere stukken in handschrift uit verschillende verzamelingen langzamerhand in mijne handen zijn gekomen, zal men misschien een paar verbeteringen en toevoegselen wel willen verontschuldigen.

Hoofdstuk I (3de jaarg., 1885, blz. 241, vlgg.)

Blz. 242. Van JACOBUS BARLAEUS zijn, behalve de reeds aangehaalde, nog drie brieven over. Uit één daarvan blijkt, dat hij zich reeds in het najaar van 1567 te Embden bevond¹⁾. Den 3den Augustus 1571 werd hij als student te Heidelberg ingeschreven²⁾.

Blz. 242. MELCHIOR in Italië. Er werd gebruik gemaakt van 2 brieven van hem aan zijn vader, beide aanwezig in de collectie PAPENBROECK; de ééne is van 17 Febr. 1572 uit Venetië, de andere van hetzelfde jaar (datum onleesbaar) uit Rome. Hij is daar in den zomer van 1572 geweest; den 30sten Augustus schreef hij uit Rome een brief³⁾.

Blz. 245. Na den dood van zijn vader kwam de jonge CASPAR te Dordrecht, zooals blijkt uit één zijner *Dialogi nuptiales*⁴⁾. Hij laat daar nl. CATS zeggen: „Nu zijt gij te Dordrecht, BARLAEUS, en dus van eene groote stad in eene kleinere gekomen”, waarop hij antwoordt: „Vroeger, toen ik een jongen was, heb ik hier gewoond, en hier

¹⁾ De gedichten, door BARLAEUS geschreven na de uitgave der *Poemata* van 1644 en 1645, zijn niet in de latere uitgave (1655) opgenomen. Behalve dit lijkedicht op FREDERIK HENDRIK werd er o. a. door hem nog een vers geschreven op de inneming van Hulst en op het huwelijk van den grooten keurvorst met de dochter van FREDERIK HENDRIK. De beide laatstgenoemde gedichten ken ik niet, daar de afzonderlijke uitgave mij niet ter hand kwam.

²⁾ De brief is gedateerd uit Embden, 24 Nov. 1567. Een tweede, eveneens in Embden geschreven, is van 31 Jan. 1568. Beiden bevinden zich in de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam; zij zijn aan LAMBERTUS BARLAEUS gericht en geteekend: „Tuus filius J. B. cuius manum nosti”. Een derde brief, van 6 Mei 1576, door JACOBUS uit Leuven aan zijn vader geschreven, bevindt zich in de collectie DIEDERICHs, op het Amsterdamsch archief.

³⁾ Vgl. de *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden*, 1886, blz. 63.

⁴⁾ In de collectie DIEDERICHs.

⁵⁾ Achter de *Faces Augustae* (1643) gedrukt. Vgl. daar blz.

heb ik ook mijne eerste schreden gezet op de baan der wetenschap, terwijl MARCELLUS en REKENARIUS mijne leermeesters waren."

Nu was ADRIANUS MARCELLUS van Januari 1592 tot December 1599 rector der Latijnsche school te Dordrecht¹⁾, en CORNELIS REKENARE van 1591, of vroeger, tot het najaar van 1595, toen hij rector van ééne der Latijnsche scholen te Amsterdam werd, conrector²⁾. CASPAR is dus na den dood van zijn vader, in Januari 1595, naar Dordt gegaan, terwijl hij zich in October 1596 in den Briel bevond onder de hoede van oom JACOBUS. Of zijne moeder ook naar Dordrecht is verhuisd, of dat CASPAR door zijn oom ELIAS EERDEWIJNS aan huis werd genomen, is moeilijk uit te maken. Zijn verblijf aldaar geeft opheldering over de opdracht zijner theses *de antipraedicamentis* aan twee Dordsche predikanten³⁾.

CASPAR's moeder is later te Bremen gaan wonen en is daar, evenals hare beide dochters, gestorven⁴⁾.

Blz. 247. Behalve de genoemde Latijnsche verzen, door CASPAR in of vóór 1600 geschreven, kwamen mij van hem nog ter hand de *Triumphus Christi*, een uitgebreid gedicht, geschreven „in schola Brielana", en een *Carmen in festum Pentecostes*, dat zeker een fragment is⁵⁾. Dat hij in weerwil zijner plechtige verzen erg jongensachtig was, blijkt hieruit, dat op omslagen van gedichten uit deze periode wel eens poppetjes zijn geteekend of meisjesnamen gekrabbeld.

Blz. 251. Het testament van JACOBUS BARLAEUS is thans in zijn geheel uitgegeven door den heer J. G. FREDERIKS in *De Navorscher*, 1886, blz. 356.

Blz. 253. Ook met VOETIUS was BARLAEUS bevriend; hij schreef den 22sten November 1608 een Latijnsch vers in zijn album amicorum⁶⁾.

Blz. 256. Toen VAN BAERLE zich in het laatst van 1608 naar Nieuwe-Tonge had begeven, leed hij daar een half jaar lang aan hevige koorts, die hem geheel uitputten⁷⁾.

Blz. 257. Hij trouwde 21 Sept. 1610; het jaartal is bij toeval weggelaten.

1) Vgl. Dr. G. D. J. SCHOTEL, *De Illustre School te Dordrecht*, blz. 33, 39.

2) T. a. p., blz. 25, 39, 211, 216.

3) Vgl. blz. 251.

4) Aan het slot van het vers *Visurgis lachrymans, sive... Nicolai à Rheden, liberae et Imperialis Bremensium Reipublicae Consulis Laudatissimi Laudatio funebris* (Poem., 1655, I, blz. 553) zegt BARLAEUS:

„Vos veniam date Bremenses, si carmina vestris
Sustineam sacrare togis. Vos matris habetis
Ossa meae, charasque tegis, pia Brema sorores,
Ut vates jam sponte loquar."

5) De MSS. zijn aanwezig in de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Amsterdam.

6) Vgl. de mededeeling van Prof. N. C. KIST, in het *Nieuw Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland, verzameld door N. C. KIST en H. J. ROOYAARDS ... I, te Leiden bij H. B. de Breuk*, 1852, blz. 358. Het vers is daar afgedrukt.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 641. Het doelt waarschijnlijk op zijn verblijf te Nieuwe-Tonge, niet op dat te Brielle.

Hoofdstuk II (4de jaarg., 1886, blz. 24, vlgg.)

Blz. 24. BARLAEUS aanvaardde het ambt van onderregent met eene *Oratio de philosophiae laudibus*, die o. a. werd bijgewoond door de theologische professoren POLYANDER en EPISCOPIUS¹⁾).

T. a. p. Er is nog een brok dictaat van BARLAEUS over uit dezen tijd; het handelt uitvoerig over de ark²⁾. Ook bestaan er nog een paar toespraken van hem, gehouden tot acht jongelieden, die na eene disputatie van de filosofie tot de theologie zouden overgaan³⁾).

Blz. 29. Toen BARLAEUS DRIELENBURGH een boef had genoemd, en deze zich had verdedigd, kreeg de onderregent hulp o. a. van één zijner studenten. Er werden nog een paar pamfletten over deze kwestie geschreven⁴⁾).

Blz. 30. GROTIUS vreesde VAN BAERLE's heftigheid in zijne *Epistola ecclesiarum, quos in Belgio Remonstrantes vocant*. Hij schrijft den 12den Januari 1617 aan VOSSIUS⁵⁾: „Barlaei stylus ne sit acrior quam res patitur. sufflaminandus est. Velim cum Valachris agi quam mitissime”, etc.

Blz. 31. VAN BAERLE's *Clachte ende Bede der Remonstranten* werd twee keeren uitgegeven⁶⁾).

Blz. 33. Ten tijde dat de Synode zitting hield, schreef BARLAEUS voor de remonstranten een stuk, getiteld: *Rationes, quibus probatur non esse sigillatim examinandos Remonstrantes ad Synodum Nationalem citatos, aut ad extemporaneas responsiones constringendos*⁷⁾. Het schijnt echter niet in de Synode te zijn voorgelezen.

Blz. 37. Tot de onuitgegeven brieven van BARLAEUS behoort nog de volgende:

HUGONI GROTIIO⁸⁾.

Amplissime Vir, scriptio haec mea, praeter petitionem, vix aliud habet. Sed cum ore id non possim, necessitas adigit stilo facere, et obnixae affinis mei efflagitationi hac parte obsequi. Annus iam pene alter effluxit ex quo Comitatus Egmondani praetor ab Illustriss. Hollandiae Ordinibus designatus est, *quam personam ea fide(?) et probitate sustinet, ut illa, et forte meliore, se dignum fortuna ostendat*. Narrat tamen, (neque enim in his sapio) sibi opus esse Instructione quadam aut Praescripto, ad quod Praeturae functio exigi solet ac debet, quod ipsum qua ratione ex bono cum Praetorij, tum(?) publico rectissime concinnari possit, tui est iudicy ac scientiae. Equidem velim, si modo aut per

¹⁾ Het MS. er van is aanwezig in de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Amsterdam.

²⁾ Aanwezig in de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Amsterdam.

³⁾ Eveneens.

⁴⁾ Vgl. MULLER, *Bibliotheek van pamfletten*, n°. 1338, 1339.

⁵⁾ Vgl. GROTII *Epist.*, blz. 38.

⁶⁾ Vgl. MULLER, t. a. p., n°. 1544, en MEULMAN, *Catalogus van pamfletten*, n°. 1607.

⁷⁾ Aanwezig in de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam.

⁸⁾ Deze brief, die zich in de collectie DIEDERICHs op het Amsterdamsch archief bevindt, is hier en daar onleesbaar, omdat het papier is afgesletten. De brief handelt over VAN BAERLE's zwager, PIETER SAYON, (t. a. p., blz. 36).

occupationes tuas gravissimas, quas interpellare *religio foret*, fieri poterit, aut ut fiat necessarium iudicaveris, ut hac in re operam tuam illi commodes. Optaret ... tuas ad Nobiliss. virum D. Barneveldium, cuius potissimum ductu istiusmodi negocia transigi solent. Metuit autem ne periculum sit in mora, ambiente iam, et, ut se res dant, non sine obtinendi spe, Toparchiam istam Carolo (?) Egmondano (?) a quo forte difficiliter eas impetrabit condiciones, quas ab Ill. Ordinum aequitate (?) et prudentia liceat sperare. *Ego quodcumque in illum contuleris beneficium in me collatum arbitrabor.* Aduit mihi ante aliquot dies Johannes Lydius *ματαιολόγος* iste (?) qui demisso vultu, fronte caperata, facie ad gravitatem censoriam composita, misere (?) conquestus est de Libelli mei aculeo, et acri dicendi genere, et quamvis quaedam subinde probaret, mirari tamen plurimos dicebat, tale quicquam a meo ingenio proficisci potuisse, a quo mitiora omnia expectassent. Ego breviter respondi, mali (?) intemperantiam inclementer postulare medicum, et rebus esse accomodandum Addebat ille et effutiebatur multa, suo more, sed pleraque istius generis, *quae ... mittit summanuseburna*. De rebus Collegij quid scribam! optimo illud iam loco est, et felix tali Regente, quem et mei studiosissimum, et dignum ista sparta experior. Vale vir Amplissime, et veniam da, quod tibi occupatissimo hisce naenijs ausus fuerim *ἐνοχλεῖν*. Cedendum interdum nosti amicorum importunitati (?). E Musaeo nostro Lugd. Batav. undecimo Calend. Novemb.¹⁾

Hoofdstuk III (4de jaarg., 1886, blz. 172 vlgg., en blz. 241 vlgg.)

Blz. 174. BARLAEUS was niet in 1621, waar reeds in het laatst van 1620 te Leiden terug. Toen zag nl. de uitgave van *Seneca tragicus*, door PETRUS SCRIVERIUS bezorgd, het licht (*Lugduni Batavorum, Apud Iohannem Maire CIJCXCXX*), en wel in het laatst van het jaar, want de voorrede voor de laatste afdeeling van het boek, door VOSSIUS bewerkt en ongeveer 200 bladzijden druks beslaande, is van 18 September 1620. En deze uitgave van SCRIVERIUS is voorzien van een lofdicht van BARLAEUS (vgl. ook *Poem.*, II, blz. 293), door hem onderteekend met het toevoegsel „Med. D.” Hij was derhalve zeker in December 1620 in ons land terug, en heeft zich dus in 15 maanden den graad weten te verwerven.

Blz. 176. Het testament van BARLAEUS is door den Heer FREDERIKS uitgegeven in *De Navorscher*, 1886, blz. 359.

Blz. 177. Het huis op de Breestraat, waarin BARLAEUS woonde, wordt thans door Prof. LAND bewoond. Later woonde VAN BAERLE op het Rapenburg tusschen Vliet en Kaiserstraat²⁾.

¹⁾ Deze brief van BARLAEUS moet van 1615 of 1616 zijn.

²⁾ Volgens eene mededeeling van Mr. Ch. M. Dozy.

AANTEKENINGEN OMTRENT EENIGE DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

XVII.

SAMUEL VAN HOOGSTRATEN.

IN de door mij gegeven levensschets van DIRK VAN HOOGSTRATEN ¹⁾ heb ik gezegd dat zijn zoon SAMUEL den 2 Augustus 1627 te Dordrecht werd geboren, en heb toen beloofd later de gronden op te geven waarop deze bepaling van tijd en plaats, die in strijd is met sommige opgaven, berust. Mr. P. S. SCHULL zegt in een levensbericht van S. VAN HOOGSTRATEN ²⁾ dat deze den 2 van Oogstmaand 1626 het levenslicht aanschouwde 'en voegt in eene noot het volgende daaraan toe: „Wij zijn deze dagteekening verschuldigd aan eenen eigenhandigen brief van HOOGSTRATEN, welke men elders te vergeefs zou zoeken; HOUBRAKEN „althans geeft den verjaardag niet op.” Merkwaardig is het dat hier blijkbaar meer op den verjaardag dan op het jaartal wordt gedomd. Dit laatste toch was door HOUBRAKEN wel vermeld. Terwijl ik dus de dagteekening van Mr. SCHULL gaarne aanneem moet in het jaartal m. i. eene schrijf- of drukfout schuilen. Voor de juistheid van het door HOUBRAKEN genoemde jaartal hebben wij niet minder dan het getuigenis van SAMUEL zelf, waar hij ons verhaalt dat hij bij den dood zijns vaders (December 1640) nog geen 14 jaar oud was. ³⁾ Wanneer men daarbij weet dat de huwelijksafkondiging zijner ouders

¹⁾ O. H. 1886 blz. 272 en volg.

²⁾ Geplaatst voor zijne uitgave van S. VAN HOOGSTRATENS „*Dierijk en Dorothe of de verlossing van Dordrecht*. Te Dordrecht, bij J. VAN HOUTRIJVE Jr., 1833.” De eerste uitgave was van 1666.

³⁾ *Inleiding tot de Hoogeschoole der Schilderkonst*, blz. 11.

den 12 Februari 1626 plaats had dan zal men het jaartal 1627 wel als het juiste moeten aannemen.

KRAMM zegt, naar aanleiding eener door Dr. SCHOTEL gevonden aanteekening, dat SAMUEL niet te Dordrecht maar vermoedelijk te 's Gravenhage geboren werd. Hij schijnt niet geweten te hebben dat DIRK VAN HOOGSTRATEN zich in 1640 niet voor het eerst in Dordrecht vestigde, maar daar reeds vroeger had gewoond.¹⁾ Overigens doelt SAMUEL er meermalen in zijne geschriften op, dat Dordrecht zijne geboorteplaats was en wordt dit ten overvloede bevestigd in een vers door zijn broeder FRANÇOIS op zijn dood veraardigd.²⁾ Daarin wordt toch gezegd dat *God hem na zijn zwerven te Dordrecht, daar 't zonnlicht 't eerst op zijn gezicht kwam dalen, wederbracht.*

Het is niet met zekerheid te bepalen wanneer DIRK VAN HOOGSTRATEN met zijn gezin van Dordrecht naar 's Gravenhage vertrok. Dit moet waarschijnlijk in 1628 zijn

1) Zie de bovenaangehaalde levensschets in O. H.

2) F. VAN HOOGSTRATEN *Mengeldichten* achter zijne *Schoole der Wereld*, Dordr. 1682. Ik deel dit gedicht hier in zijn geheel mede, omdat het eene korte levensbeschrijving van SAMUEL bevat en ik er in het vervolg nog wel eens op zal moeten wijzen. Het is getiteld: *Ter gedachtenisse van Mijnen Broeder Samuel van Hoogstraeten. Overleden den 19en van Wijnmaand des jaars 1678.* SAMUEL wordt sprekende ingevoerd en zegt:

Mijn vader was in konst en deugd
De leider van mijn eerste jeugd,
Toen hem de dood ter nederstiet,
Genoot ik aan den Amstelvliet
De lessen, om natuur geheel
Te volgen met een vlug penseel.
Een ruime wijl, was naderhand
Mijn zetel aan den Merwekant,
Totdat ik, tochtig om naer lof
En roem te staan, in 's keizers hof
Met veler Hovelingen gunst
Mij heb gemeten in de kunst.
Ik zag Italie en de stad
Daar Romulus zijn zetel had;
'k Heb aan den Teems, daar Karel woont
En heerscht, mijn geest en vlijt getoont.
Maer na dit zwerven bracht mij God,
De wijze leider van ons lot,
Te Dordrecht weêr, daar 't zonnlicht
Eerst dalen kwam op mijn gezicht.
Nu scheen ik scheutvrij voor gevaer.
Doch weinig min dan vijftig jaer
Geworden, heeft mij God bedocht,
En enkel uit genâ bezocht
Met eene quael, die fel en bang
Mij pijnigde drie jaren lang,
En schoon de moed mij niet begaf,
Mij eind'lijk zinken dede in 't graf.
Kunstlievende, nu zeg met mij:
Wat is vernuft, wat 's Poezij
En geestig schilderen, helaas!
Dewijl men word der wormen aas.

geweest; maar in 1640 vestigde hij zich weder te Dordrecht, waar hij in December van datzelfde jaar overleed.¹⁾

SAMUEL ontving zijne eerste opleiding tot de kunst van zijn vader, die hem de liefde daarvoor schijnt te hebben ingeprent. Zie hier wat hij zelf daarover zegt. „*Mij gedenkt zeer wel, dat zeeker mijn Voogt, in mijn jeugt, als mijn vader gestorven was, mij de schilderkonst met soete reedenen afried, en een ander beroep dat hem zeekerder scheen, met schijnbaere woorden aanprees. Maer mij dacht, schoon ik nog geen veertien jaar oudt en was, dat hij mij uit de zalichheit wilde trecken; en als in slavernij doemde: want ik had de helft van mijn leven reets in dienst van onse Euterpe versleeten.*”²⁾

Met het oog op de acht kinderen die DIRK VAN HOOGSTRAATEN naliet waarvan de dertienjarige SAMUEL de oudste was, is het wel te begrijpen dat zijn voogd liever zag dat hij een zekerder middel van bestaan koos. Dat niettegenstaande dit begrijpelijk bezwaar daartegen, toch aan den wensch van SAMUEL werd toegegeven, bewijst m. i. dat DIRK zijne weduwe niet in benarde omstandigheden achterliet.

Alweder naar het eigen getuigenis van SAMUEL werd REMBRANDT, na den dood van zijn vader, zijn tweede meester³⁾. Wanneer hij onder diens leiding kwam vermeldt hij echter niet en is niet met zekerheid te bepalen. Dat hij in 1640 bij REMBRANDT zou gekomen zijn⁴⁾ is niet wel mogelijk, daar zijn vader eerst den 20 December van dat jaar overleed en uit het bovenstaande blijkt, dat de keus van het vak bezwaren vond, die moesten overwonnen worden; terwijl de keus van den leermeester en de onderhandelingen over de plaatsing toch ook nog wel eenigen tijd zullen hebben gevorderd. Men zal dus zijne vestiging bij REMBRANDT op zijn vroegst in 1641 mogelijk wel in 1642 moeten stellen.

Hoe lang hij daar is gebleven is nog moeilijker te bepalen, maar hij was waarschijnlijk weer geruimen tijd in Dordrecht terug toen hij den 12 April 1648 tegelijk met zijne zuster DIGNA in de Doopsgezinde kerk werd gedoopt.⁵⁾

1) DIRK VAN HOOGSTRAATEN liet niet zeven, zooals ik vroeger meende, maar acht kinderen na. Ik zal ze hier in volgorde naar den vermoedelijken geboortetijd opnoemen.

1. SAMUEL, geb. te Dordrecht, 2 Ang. 1627.

2. DIGNA, die tegelijk met SAMUEL, in de doopsgezinde kerk werd gedoopt, en wier huwelijk met HENDRIK DE VOS den 5 Augustus 1655 te Dordrecht werd aangeteekend.

3. JAN of HANS, geb. te 's Gravenhage. waarschijnlijk in 1630 of '31 en overleden te Weenen.

4. FRANCOIS, geb. te 's Gravenhage 1632.

5. SUZANNA, eerst gehuwd met GILLES NEERING en later (1669) met JAN WIJNAENDS, wonende te Haarlem.

6. CORNELIA, die 29 Juli 1660 aanteekende met AERT DE VOS, bakker te Dordrecht.

7. WILLEMINA, die ongehuwd schijnt te zijn gebleven, evenals

8. FRANCINA, waarvan ik de volgende kerkelijke attestatie vond, afgegeven 7 December 1679. *Francina Dirx van Hoogstraete j. d. gewoont bij de Vissebrugh, naar Haerlem.*

Omtrent de moeder van al deze kinderen vond ik de volgende aanteekening in het register der dooden op Dec. 1644. den 7e Een baer voor de Wed. van DIRK VAN HOOGSTRAETE over de Weeshuisstraet.

2) *Inl. tot de H. S. der Schilderk.*, blz. ii.

3) *Ibid.*, blz. 257

4) REMBRANDT, *sa vie et ses oeuvres*, par C. VOSMAER, 2^e ed., a Haye 1877, p. 238.

5) Jaarb. voor Dordrecht 1841. Mengelw. blz. 31.

Hij verdeelde toen zijn tijd tusschen schilderen, teekenen, etsen, en de beoefening der poësie. Schilderijen uit dien tijd zijn mij van hem niet bekend. Maar er bestaat eene ets voorstellende „*de Israelieten voor Pilatus*” die *S. v. Hoogstraten* 1648 geteekend is,¹⁾ en in zijne *Schoone Rosaliin*²⁾ in 1650 te Dordrecht uitgegeven, komen zes etsjes van zijne hand voor.

Wat zijne gedichten betreft behalve die in de *Schoone Rosaliin*, vond ik uit dien tijd een vers voor JACOB VAN OORT's *Stuarts Ongelukkige Heerschappije*, gedrukt te Dordrecht in 1649, en in *van Overstegen's Poëzy*, een bruiloftsgedicht op diens huwelijk met JOH^A COOLS, den 7 Mei 1649, en dit zullen wel niet de eenige van dien aard zijn. Bovendien moet hij in dien tijd de gedichten hebben vervaardigd, voorkomende in zijn *Goude Schalmey*, een boekje, door zijn broeder, FRANÇOIS, in 1652, tijdens zijn verblijf te Rome, uitgegeven³⁾).

De inhoud van dit boekje getuigt van eene gemoedsstemming, ernstiger dan men van een jongman van dien leeftijd zou verwachten. Eene onbeantwoorde liefde, die, naar men zeide, door hem gekoesterd werd, was misschien daarop van invloed geweest, even als zij een der oorzaken schijnt te zijn geweest om zijn reislust aan te wakkeren.⁴⁾

Hoe dit zij, hij vormde het plan tot het maken eener reis naar Weenen en Rome en onder de aanstalten daartoe schijnt de sombere stemming spoedig te zijn geweken. Reeds eenigen tijd toch voor zijn vertrek, stelde hij zich in de oogen zijner geloofsge-nooten wat al te weelderig aan, zoo als blijkt uit de *Kerkelijke Acta* der Doopsgezinde te Dordrecht waarin Dr. SCHOTEL de volgende aanteekening vond: „3 Mei 1651 is Samuel „van Hoochstraten aangesproken, wijs eenige broeders hem op eenen schoonen lichten dag „met een degen op zij hadden zien gaan.”⁵⁾ De vermaning schijnt evenwel weinig vrucht te hebben gedragen. Immers den 16 Mei ging hij van Dordrecht op reis en hij zelf getuigt:

„Ik steeg te paert, met moed geharrenast.

„Niet minder, als met Deegen en Pistolen,

„En teeg op reis:”

Het vers waaruit wij deze regels aanhalen en dat men vindt in zijne *Inl. tot de H. S. der Schilderk.*, blz. 201 tot 204, bevat een verhaal van zijne reis van Dordrecht

1) Zie O. H. 1883, blz. 294.

2) Dit zeldzame boekje heb ik niet onder de oogen kunnen krijgen, maar men vindt eene uitvoerige beschrijving der plaatjes in den *Catalogue Raisonné des Estampes de l'école Holl. et Flam. Collection de Ridder. par Ph. van der Kellen*, 1874, p. 83 en 84.

3) De titel van dit boekje luidt: *S. van Hoogstraten's Goude Schalmey, Klinkende van Heilige gezangen op de Toonen Salomons en stemmen der Heiligen. Tot Dordrecht. Voor Abraham Andriessz., woonende over de Vlees-houwers-stræet in 't Schrijfboek Anno 1652.* De vorm van dit boekje was even als van de *Schoone Rosaliin*, dezelfde als die der bekende Mopsjes dier dagen, geschikt om in de werkmandjes of taschjes der dames eene plaats te kunnen vinden.

4) Zie Houbraeken D II, bl. 159 en Mr. P. S. Schull in zijne bovenaangehaalde *Levens- en Karakterbeschrijving van S. van Hoogstraeten*.

5) Zie Jaarb. voor Dordrecht 1841. Mengelw. blz. 31.

tot Weenen. Het is los en gemakkelijk geschreven en komt mij voor een der beste proeven zijner dichtkunst te zijn.

HOOGSTRATEN voorzag het van kanteekeningen waaruit men dag voor dag den loop der reis en zijne ontmoetingen kan leeren kennen. Het eindigt met zijn aankomst te Weenen des morgens van den 23 Juni 1651 en is gedagteekent: *Tot Weenen in de maent van July 1651.*

Al spoedig schijnt HOOGSTRATEN in aanraking gekomen te zijn met mannen van 't Hof; want reeds den 6 Augustus, dus slechts 14 dagen na zijne aankomst, genoot hij de eer *d'eerstelingen van onzen vlijt*¹⁾, zooals hij ze zelf noemt, aan het keizerlijk hof van FERDINAND III ten toon te stellen en daarvoor *een goude keten met den Keijzerlijke Genadenpenning te ontvangen*. Het waren drie stukken, een portret, een Christus met de doornenkroon en een stilleven. De keizer was vergezeld van de keizerin, den koning van Hongarije en den Aartsbisschop. Het werk bleek zeer in den smaak van het gezelschap te vallen, maar inzonderheid op het stilleven scheen de keizer *verlieft te wesen*. De voorstelling kwam hem zoo bedriegelijk voor dat hij, na het schilderij lang bezien te hebben, zeide: *dat H. de eerste schilder was die hem bedrogen had en dat hij tot straf daarvoor het stuk niet terug zou krijgen*.²⁾ M. BALEN zegt, bij gelegenheid der vermelding van het huwelijk van H. met zijne nicht, in de geslachtslijst zijner familie, met niet weinig glorie: *Samuel van Hoogstraten, Vermaard Schilder, en Poët; welke den 2 Augusti 1651 van Kaizar Ferdinand den III. wierd beschonken met een Goude Keten, en Pronk-Medalie; hebbende aan d'ene, 's Kaizers Beeltenis, en op d'ander zijde een Wage, of Schaal, met een Kruijs, Schepter, en Zwaard met dit Bijschrift: Firmamenta Regnorum*.³⁾ SAMUEL zelf later van dit eerbewijs gewagende, noemt het: *eene miltheit, die meer spoorlagen dan vergevoeging geeft*. Toch blijkt uit verschillende plaatsen in zijne *Inleiding*⁴⁾, dat zijn succes te Weenen hem niet weinig streelde.

Van zijn verblijf aldaar is overigens weinig bekend. De tijd van zijn vertrek moet waarschijnlijk in het begin van 1652 worden gesteld. In dat jaar toch was hij te Rome. Hij getuigt dit zelf in zijne *Inleiding*⁵⁾, waarin men ook merkwaardige mededeelingen omtrent den toen daar bestaanden Nederlandschen schildersbent⁶⁾ en het verhaal van enkele ontmoetingen met, meest buitenlandsche, schilders vindt; maar bijzonderheden omtrent hetgeen hij er deed en ondervond, zal men er, behalve zijne inlijving in dien bond, te vergeefs in zoeken. Wat wij weten is dat elk lid van den Bent een bijnaam ontving en dat HOOGSTRATEN dien van *Batavier* verkreeg en daar deze bijnamen doorgaans werden gegeven met het oog op de eigenaardigheden van persoon of karakter, mogen wij aannemen

1) *Inl. tot de Hoogesch. der Schilderk.* blz. 356.

2) HOUBRAKEN D II, blz. 157 en 158.

3) *Beschr. van Dordr.* blz. 1355. Men ziet dat hij in den datum met HOUBRAKEN verschilt.

4) Zie o. a. blz. 274 en 308.

5) Blz. 169.

6) Blz. 207 en volg.

dat hier bedoeld werd op de degelijkheid van zijn karakter die hij ook te Rome onder de vele verleidingen behield. Waarschijnlijk heeft zich zijn verblijf te Rome tot het jaar 1652 beperkt; ¹⁾ hij reisde van daar over Weenen terug waar hij nog weder eenigen tijd verbleef. De twee door hem vervaardigde schilderijen, welke zich in de Gallerij van het Belvédère te Weenen bevinden en welke met de jaartallen 1652 en 1653 zijn gemerkt, geven grond voor het vermoeden, dat hij die daar vervaardigde. In het laatst van 1654 was hij echter in het vaderland terug. Uit dien tijd toch kennen wij van hem het: *Bruylofts-Tafelspel of Parnassus Eergaef aan den Ed Heere Mathys Pompe, Heere van Slingelandt etc. ende d'Ed Jonkvrouwe Maria Elisabeth Musch van Waelsdorp in huw. vereen. den 22 Nov. 1654 in 's Gravenhage*, dat aldaar werd gedrukt. Hieruit valt met vrij groote zekerheid af te leiden dat hij zich toen weder in Nederland bevond.

In 1656 begaf HOOGSTRATEN zich in het huwelijk. Ik vond daarvan de volgende aantekening in het *Register van Huwelijks-aangiften van onderscheiden gezindheden* te Dordrecht:

Op huijden den lesten Mey 1656 sijn aengeteyckent de troubeloften tusschen SAMUEL VAN HOOCHSTRATEN, jongman, van Dordt, geassisteert met HENDRIK DE VOSCH, sijn schoonbroeder, toecomēn. Bruijdegom, ter eenre, en SARA VAN BALEN CORNELISdr., j. d., mede van Dordt, geassisteert met MARGRETA VAN BALEN, huysvrouw van ABRAHAM TERWE, haere suster, toecomende bruyt, ter andere sijde. Ter presentie en overstaen van Heeren JOHAN VAN MEWEN JACOBsz en ANTHONY DE SONT PIETERSz. Scepenen Actum uts.

Sijn getrouwt ter presentie en overstaen van de voors. heeren Scepenen op den 18 Juny 1656 ²⁾).

Dat deze aantekening in dit boek gevonden word bewijst dat SAMUEL en zijne bruid toen nog niet tot de gevestigde Herv. kerk behoorden en het klinkt daarom eenigzins vreemd dat Dr. SCHOTEL het volgende in de kerk. *Acta der Doopsgez.* vond aangeteekent:

„SAMUEL VAN HOOCHSTRATEN, schilder, is hier den 17 Sept. 1656 van de gemeente „afgezonderd, omdat hij hem op verscheijde manieren aangesteld had en eene vrouw „getronwt, die buiten de Gemeente is.” ³⁾).

De volgende door mij in het doopboek der hervormde gemeente gevonden aantekening kan evenwel tot verklaring strekken:

12 January 1657. „Sijn ter selve daghe, naer ordentelijke belijdenisse des geloofs, „en ontvanginghe tot de gemeynschap der heylighen voor de Christelijke Gemeynte „gedoopt, SARA VAN BALEN, huysvrouw van Hr. HOOCHSTRATE en CORNELIA VAN „BALEN, j. d., haere suster.”

¹⁾ BALEN in zijne *Bijvoegingen*, de Heeren van St. Pieter vermeldende, zegt: VAN HOOGSTRATEN was te Rome 1652

²⁾ In VAN OVERSTEGENS Poezij vindt men blz. 135 een: *Huwelikk-Toezang op den Hooggeleerden Poet en Schilder Samuel van Hoogstrate en Juffrouwe Sara Balen.*

³⁾ Jaarb. voor Dordrecht, 1841. Mengelw. blz. 31.

Zeker was op 17 Sept. '56 reeds gebleken dat SARA zich van de Doopsgezinde gemeente wilde afscheiden. Ook SAMUEL is toen waarschijnlijk tot de Herv. kerk overgegaan, maar daar hij reeds den doop ontvangen had, werd deze voor hem niet weder vereischt.

In 1656 liet VAN HOOGSTATEN zich inschrijven in de broederschap der Romeinen of St. Pietersheeren te Dordrecht. Dit was eene reeds in de 14^e eeuw opgerichte vereeniging van personen die Rome bezochten. Aan deze broederschap was een gasthuis verbonden waar vroeger de reizende St. Pietersbroeders konden herbergen en later aan arme vreemdelingen een of twee nachten slaappleats werd verleend: Op St. Pietersdag werd door de broeders een maaltijd gehouden. In 1675 was HOOGSTATEN Deken dezer broederschap.¹⁾

Het moet tusschen 1656 en 1662 geweest zijn dat *hij*, volgens HOUBRAKEN²⁾, woonde in 't voorste Huis, dat sedert aan de Brouwerij van den Oranjeboom te Dordrecht getrokken is, daar hij op de ruime zolderinge gelegenheid had een volkomen Toneel op te slaan.

Hij deed de lessen in de regelen der kunst steeds met voorbeelden gepaard gaan en zoo kwam hij er allengs toe de bekwaamste zijner leerlingen, om ze in het gebarenspeel te oefenen, een Tooneelstuk, hetzij door hem zelf, of door anderen vervaardigd, te doen uitvoeren. Zij mochten dan hunne ouders en goede bekenden uitnoodigen tot het bijwonen der vertooning. Dat zulke zaken in die dagen aan velen aanstoot moesten geven spreekt van zelf, en waarschijnlijk zullen zij wel tot de *verscheyde manieren*, die de ergernis zijner geloofsgenooten hadden gewekt, hebben behoord. GODFRIED SCHALKEN, ARENT DE GELDER en CORNELIS VERMEULEN moeten in dien tijd leerlingen van HOOGSTATEN zijn geweest. Als schilderwerk van hem uit dien tijd wordt door BALEN genoemd een stuk, voorstellende de munters, vervaardigd in 1657.³⁾

Het is merkwaardig dat in die dagen in het Protestantsche Nederland bij de groote meerderheid, en dat zoowel bij staats- als Oranjegezinden, zulk eene voorliefde bestond voor het Koninklijk huis der STUARTS, met zijne Roomschegezinde neigingen.

Dat men afschuw had van den Koningsmoord is natuurlijk, maar minder begrijpelijk is het dat men de tirannieke en meenedige handelingen van KAREL I geheel vergat en hem als martelaar voor de goede zaak vereerde.⁴⁾ Waarschijnlijk werd de stralenkrans, die hem in het oog der Nederlanders omgaf, nog vergroot door den weerzin, die OLIVIER CROMWELL en zijne ultra puriteinsche en democratische republiek had gewekt, terwijl zijne handelingen tegenover Nederland weinig geschikt waren om dien te verminderen.

De herstelling van KAREL den II op den Engelschen troon werd dan ook met groote vreugde begroet. In Proza en Poësie werden de juichtoonen daarover aangeheven

¹⁾ Zie BALEN blz. 166—168, 687 en Bijvoegingen blz. 2.

²⁾ HOUBRAKEN D II, blz. 193, noot.

³⁾ Beschr. van Dordrecht, blz. 682.

⁴⁾ Zie o. a. *Jacob van Oorts. Stuarts ongelukkige Heerschappije, Dordrecht 1649.* Waarin ook een vers van S. VAN HOOGSTATEN voorkomt.

en ook SAMUEL VAN HOOGSTRATEN liet zich in dezen niet onbetuigd, en bezong in verschillende gedichten die heugelijke gebeurtenis. ¹⁾

De eerbewijzen aan KAREL gedurende zijne reis naar, en verblijf te 's Gravenhage en bij zijn vertrek van Scheveningen naar Engeland betoond en de daartegenover door hem gedane dankbetuigingen en beloften, mochten doen vooronderstellen dat hij ons land een goed hart toedroeg, en daar hij den naam had van een kunstlievend vorst te zijn, ook de Nederlandsche kunstenaars, welke zich in zijn rijk ophielden, gaarne zijn steun zou verleen.

Dit moet althans de meening van S. VAN HOOGSTRATEN zijn geweest. Waarschijnlijk vond zijne kunst in Holland niet de gewenschte waardeering of leverde althans niet zulke geldelijke voordeelen op, als hij met het oog op de eer en de voordeelen, aan het Weener hof geogst, ook aan KARELS hof meende te kunnen verwerven.

Uit niets blijkt, dat hij eenige aansporing van anderen ontving om naar Engeland over te komen, zoodat hij geheel uit eigen beweging besloot om daarheen te vertrekken en zijn geluk te beproeven.

Ik vond in het boek der Proclamatien in de Hervormde kerk te Dordrecht de volgende Attestatie, aangevraagd den 3^{en} en afgegeven den 14^{en} September 1662: SAMUEL VAN HOOGHSTRATEN, schilder en SARA VAN BALEN syn huysvrouw gewoont op 't marckvelt ²⁾ vertrokken na London.

Dat hij met zijne vrouw (zijn huwelijk bleef kinderloos) daarheen trok en zijne attestatie had opgevraagd, bewijst dat hier geen kort bezoek, maar eene vestiging voor geruimen tijd werd bedoeld.

Hij heeft dan ook ruim vier jaar in Londen gewoond. Zijn vrienden schijnen niet minder dan hijzelf groote verwachtingen te hebben gehad van het succes, dat hem in Engeland wachte. HEIMAN DULLAERT maakte een vers: *Op het vertrek des Heeren Samuel van Hoogstraten naar Engeland*, getiteld: *Aen den Wint* ³⁾, dat bij HOUBRAKEN te vinden is, terwijl deze zegt, dat ook *zijn vrient Abraham van Groeningen hem met een geestig klinkdicht geluk op reis wenschte*.

¹⁾ Zie: *Herstelde Zeeg-Triomf, van Karel de Tweede, Koning van Groot Brittanjen*, enz. Door verscheijde voornaemste Poëten van Hollandt. Dordrecht 1660. VAN HOOGSTRATEN leverde hierin een gedicht getiteld: *De Merwe-Nimfes Zeeg-zang*. J. van Oorts, *Ontlokene Roose, Bloeyende Distel Bloem en Hersnaerde Harp*. Door den Alder-doorlugtighsten Vorst en Prins Karel Stuart II, enz. Dordrecht 1662. Ook dit boekje is versiert met een vers van S. VAN HOOGSTRATEN getiteld: *Vliegende gedachten op de Ontl. Roose*, enz.

Brittannias of Herstelde Majesteyt, Heldendicht door L. van den Bos. Dordrecht 1661. Onder de opdrachtsverzen is er ook een van S. VAN HOOGSTRATEN.

²⁾ Hier stond het huis, getrokken aan de brouwerij de Oranjeboom, waarvan hierboven gesproken werd.

³⁾ H. DULLAERTS gedichten, Amsterdam 1719. Deze uitgave werd door DAVID VAN HOOGSTRATEN bezorgd, die ze vooraf doet gaan door een levensbericht van DULLAERT. Sprekende van hunne vriendschap zegt hij: *De gemeenzaamheid was des te grooter, omdat hij met Samuel van Hoogstraten de schilderkunst bij Rembrand geleerd had*. Men heeft hieruit opgemaakt, dat beiden tegelijk bij REMBRANDT zijn geweest. Dit is evenwel onmogelijk, daar H. DULLAERT den 8 Febr. 1636 in de Geref. kerk te Rotterdam werd gedoopt en dus omstreeks 8½ jaar jonger was dan SAMUEL.

Zie ook VOSMAER'S Rembrandt p. 296

Nu men weet dat VAN HOOGSTRENTEN reeds in 1662 in Engeland kwam, verklaart het zich, dat VERTUE op eene verkooping in 1730 in Covent-Garden een door hem geschilderd stuk zag, waarop een Engelschen almanak met het jaartal 1663 werd afgebeeld. Het was een portret van SAMUEL zelf. Op eene notenhouten tafel lagen, behalve den vermelden almanak, eenige papieren, een pen, een pennemes en eene gouden medaille ¹⁾. Zeker den eerepenning van FERDINAND III.

Van zijn leven en werken in Engeland is weinig bekend. Had Mr. P. S. SCHULL goed kunnen vinden ons wat meer mede te deelen uit de twee door SAMUEL aan zijn vriend WILLEM VAN BLIENBERG geschreven brieven, die hij ter inzage heeft gehad, misschien zou ons daarover meer licht zijn opgegaan; maar zelfs de data er van worden ons niet vermeld. Wat hij er uit afschrijft geeft ons den indruk dat zijne blijkbaar nog al groote verwachtingen niet waren vervuld. Immers schrijft hij: „doch glij ik willig „met mijn noodlot henen, hoewel ik dikwijls mijn fortuin beklaag dat mij ten deel viel, „den berg der glorien te beklauteren en heerengunst met penseel te zoeken, de nijd op „het hart te trappen en hijgende het koud zweet van het voorhoofd af te wisschen; de „weg tot Famas tempel is vol doornen, vol scorpioenen en giftige padden, maar de weg „der vromen schijnt mij glad en effen,” In zijne *Inleiding tot de Hoogeschoole der Schilderkonst* doelt hij enkele malen op zijn verblijf te Londen. Zoo verhaalt hij met blijkbaar welgevallen dat hij eens met vier of vijf heeren van de *Royal Societeit* te gast genood was bij den Heer POPE ²⁾, schatmeester van den Hertog VAN YORK, maar uit de groote ingenomenheid met dit eerbewijs blijkt dunkt mij, dat zijn verlangen om aan het hof ontvangen te worden niet werd vervuld. De tijdsomstandigheden waren hem ook niet gunstig. Al spoedig bleek dat Koning KAREL niet zoo welwillend voor de Nederl. Republiek gezind was als men had mogen verwachten. Allerhande grieven werden door hem opgerakeld, die meermalen tot wederzijdsche vijandelijke daden aanleiding gaven waarvan eene oorlogsverklaring in 1665 het gevolg was. Gedurende dien oorlog heerschte in Londen de pest, terwijl eindelijk in 1666 een groot deel dier stad door brand verwoest werd.

Het is zeker vreemd dat HOOGSTRENTEN onder dit alles in Londen is blijven wonen; maar uit zijn eigen verhaal van den brand, die den 12 September 1666 uitbrak en verscheiden dagen aanhield, blijkt dat hij er toen nog verbleef. ³⁾ *'t Was Sondagh, zegt hij, en ik tot Londen in Wytstriet omtrent mijn boeken bezich, was verwondert, dat de straelen der zonne zoo root en gloeiende in mijne kamer scheenen. Waerom ik het venster naderende zach, dat een rosse smook, die ik het zwerk waande te zijn, zuitwestwaert overwoey. Ik hielt mij hierin gerust, tot dat ik, omtrent ten elf ure voormiddach, een groot gerucht op straat hoorde, want al 't volk liep ter naeste kerk uit, roepende „fire fire.”* Op de vraag

1) Zie: Charles Blanc. *Histoire des Peintres. Ecole Holl. T. II: S. van Hoogstraten*, p. 2. Ook: W. Burger, *Musées de Hollande. Amst. et la Haye* p. 222, die als bron noemt: *Walpole Anecdotes of Painting in England*, T. III, p. 21.

2) *Inl. tot de H. S. der Schilderk.* blz. 188.

3) *Inl.* blz. 266.

waar en hoe? werd geantwoord dat de Franschen en Duitschers de stad in brand hadden gestoken. *Dit was een vals vermoeden, maer de hand Gods en de rechtvaardige gramschap was alleen oorzaak.*¹⁾ Uit deze opmerking blijkt, dunkt mij, dat de ingenomenheid met Koning KAREL wel wat was verzwakt. Ik vermoed dat hij kort na dien brand Londen heeft verlaten en in het vaderland is teruggekeerd. Een der gronden voor deze meening is dat zijne *Dieryk en Dorothé* in 1666 werd uitgegeven zonder dat blijkt dat iemand anders zich met die uitgave heeft belast. Dit stuk was waarschijnlijk reeds voor zijn vertrek naar Engeland vervaardigd. Uit de *Opdracht* blijkt toch, dat het reeds geruimen tijd was blijven liggen, terwijl hij zich verontschuldigt dat hij zich den tijd niet had gegund om het te *herschaven*, daar de *naijverige Godin Pictura* hem dit verbod. Het werd te 's Gravenhage uitgegeven.

Wijst dit misschien op eene vestiging aldaar na zijne terugkomst uit Londen? HOUBRAKEN zegt dat SAMUEL eenige jaren in den Haag heeft gewoond,²⁾ en WEYERMAN³⁾ dat hij in 1668 bij de schilder-academie aldaar als meester werd aangeteekent. Dit laatste wordt bevestigd door de volgende aantekening in de rekening der confrerie: *den 21 January 1668 heeft de Heer Samuel van Hoochstraten zijn vrijheit als Mr. betaelt. f 6.—*⁴⁾. Ofschoon nu uit een en ander nog niet volgt, dat hij zich dadelijk na zijne terugkomst te 's Hage gevestigd heeft, word dit toch waarschijnlijk. In elk geval moet hij in 1668 aldaar hebben gewoond en gevestigd zijn gebleven tot September 1671. Ik ontving van den heer A. BREDIUS twee door hem gevonden aantekeningen, die dit tot zekerheid brengen. Volgens de eene, gedagteekent 13 Juny 1668, draagt iemand *ten behoeve van Samuel van Hoochstraten eene oblig. van f 4000 over*, Not. BONTESTEYN, den Haag, terwijl de andere, in dato 24 September 1671: *Sr. Samuel van Hoochstraten, Meester fjnschilder, alhier in den Hage, bekent getransporteerd te hebben eene obligatie van 5000 Car. gulden. Get: Samuel van Hoogstraten, voor de tweede maal alzo 't eerste vermist wiert. Not. v. Andrichem, den Haag.*

Dat hij gedurende zijn verblijf te 's Hage zijne geboorteplaats niet vergat blijkt o. a. uit het tooneelstuk door hem vervaardigd ter gelegenheid van het huwelijk van CORNELIS HOORENS en HESTER TERWE, eene nicht zijner vrouw, gesloten den 1 Sept. 1669.⁵⁾

Een ander boekje in dien tijd door hem uitgegeven, heeft den volgenden zonderlingen titel: *De gestrafte Ontschaking of Zeeghafte Herstelling van den jongen Haegaenveld.*

1) Hij maakte ook een gedicht op dien brand, dat in zijn geheel is te vinden achter zijn *Haegaenveld*. Het is getiteld: *De Vliegende Faem Met het droevig Bescheit van den Brand der stad Londen*. In zijne *Inleiding* vindt men er een paar proeven van.

2) D. II, blz. 156.

3) Levens der Ned. Konst Schilders. D. IV, blz 47.

4) Obreen Arch. D. V, blz. 134.

5) Getiteld: Hof-Krakeel, Tusschen Pan Cupido en Uranius wegens de Heerschappije over de eerlijke jonkheit; het Bruilofs vermaak opgeoffert aen de Eerwaerd. Bruidegom Sr. CORNELIS HOORENS en de Eerbare Bruid Juffr HESTER TERWE. In den Echten Staet vereenigt tot Dordrecht den 1 Sept. 1669. Te 's Gravenhage gedruet bij JOH RAMMAZEYN.

Versiert met Wonderlijke Bejegeningen der Hollandsche Nimfen, Toegeegent aen de Hooggebore Princessen Elisabeth Maria en Emilia Louisa ¹⁾. *Met Koper prenten* ²⁾. De inhoud van het boekje is niet minder zonderling dan den titel. Het is geschreven in den trant der destijds in den smaak zijnde Arcadia's. De handeling heeft dan eens in den Haag, dan te Dordrecht, dan op geheel denkbeeldige oorden plaats. Waarschijnlijk was zin en bedoeling voor de tijdgenooten minder duister dan voor ons. Een vluchtig doorzien prikkelde mij niet om er ernstige studie van te maken; maar zooveel bleek mij wel, dat het zeker weinig in den smaak onzer tegenwoordige schoonen zou vallen.

Behalve met dezen letterkundigen arbeid schijnt hij zich te 's Hage veel met het schilderen, vooral van portretten, te hebben beziggehouden. Vreemd is het dat in het hiervóór aangehaalde grafschrift van dit wonen in den Haag niet wordt gerept. FRANÇOIS schijnt het onder de zwerftochten te hebben gerekend, waarvan hij SAMUEL laat zeggen: *Maer na dit zwerven bracht my God — te Dordrecht weer.*

Den Heer A. VAN DE WEG dank ik de volgende aantekening: *Actum den 26 September 1671: Dat voor ons quam Cornelia van Baelen* ³⁾ *weduwe en boedelhouster van Zal. Johan Cop in zijn leven notaris en procureur binnen dezer stede, dewelke bekende vercocht te hebben ende dienvolgende te cedeeren en over te dragen ten behoeve van Sr. Samuel van Hooghstraten, een geheel hujs met alle sijnen toebehooren staende en gelegen in 't Steeghoversloot alhier ter stede, tusschen de huijsse en erve van d'Erffgenaeme van Capt. Aernout de Vries aen de eene en het hujs van Steven van Esch glaesmaker aen d'andere zijde en dat met al welke vrijdommen enz. tot eene somme van twee duizent Caroli guldens* ⁴⁾. Dit werd door hem zeker spoedig na den koop betrokken en, zooals in het vervolg blijken zal, tot aan zijn dood bewoond.

De aanleiding tot zijne hernieuwde vestiging te Dordrecht was waarschijnlijk zijne benoeming tot Provoost der Munt. Het recht op eene betrekking bij de Munt was erfelijk in de familie; maar dat het aanzienlijk ambt van Provoost ⁵⁾ ook door zijne voorvaderen bekleed was, is mij niet gebleken. Dat hij deze betrekking met ijver waarnam en zich geheel op de hoogte er van trachtte te stellen, kan worden opgemaakt uit de door hem geschreven en in 1673 voltooid: *Gulden Annotatien wegens de Hollandsche en Brabantsche Erfmuntplaatsen nevens de oude Costumen en Gewoonten van de Munt tot Dordrecht en deszelfs loffelijke Privilegiën, vergadert nijt de originele oude boeken en*

1) Ik durf niet bepalen, welke prinsessen hier worden bedoeld. Misschien de beide oudste dochters van Koning FREDERIK van Bohemen? Doch men zou geneigd zijn aan jongere personen te denken. Immers de oudste, prinses ELISABETH, werd te Heidelberg geboren 24 Dec. 1618.

2) Het werd uitgegeven te Amsterdam. Bij Baltus Boekholt boekverkoper woonende in de Niesel, 1669.

3) Deze CORNELIA BALEN was eene zuster van de vrouw van S. VAN HOOGBRATEN. Zie BALEN blz. 1355.

4) De overdracht der obligatie groot f5000 stond zeker in verband met het vertrek uit den Haag en den aankoop van dit huis.

5) Zie HOUBRAGEN D. II, blz. 162, noot, en Vaderl. Letteroeff. 1850 blz. 388, noot 29 en 30.

*Brieven in 't jaar onzes Heeren 1673*¹⁾. VAN DE WALL maakte er voor zijne aantekeningen, bij de stukken de Munt betreffende, een ijverig gebruik van. Een der twee Provoosten was ook boekhouder der Munters-Kapel in de Grootte Kerk en deze betrekking werd aan HOOGSTATEN opgedragen. Toen in 1675 het afsluithek voor deze Kapel werd vernieuwd, vervaardigde hij daarvoor het volgende tweeregelig versje, waarin tevens het jaartal wordt aangegeven, dat daarop geplaatst werd en nog te lezen is:

Hebt gy op Munt gemunt, uytmuntender dan goudt,
DeeL d'armen van uw munt en WaChT Weer honderdt Voudt²⁾).

In weerwil van den tijd dien hij aan zijne betrekking bij de munt moest besteden en zijne letterkundige werkzaamheden schijnt de schilderkunst ook in die dagen zijn hoofdvak te zijn gebleven. De vervaardiging der portretten van CORNELIS POMPE VAN MEERDERVOORT en zijne echtgenooten en van de achtjarige ELISABETH VAN BEVERE, eene aanverwante van genoemd echtpaar, welke in den inventaris der nalatenschap van JOHAN DIEDERIK POMPE VAN MEERDERVOORT vermeld worden³⁾, werden waarschijnlijk in dezen tijd vervaardigd, terwijl een tweede Munterstuk, bevattende de portretten der toenmalige beambten der munt in 1674 door hem geschilderd werd.⁴⁾

Hij had ook in dezen tijd verschillende leerlingen zooals blijkt uit hetgeen HOUBRAKEN vertelt van het gebeurde met de muskadeldruiven⁵⁾, wat tevens een aardig voorbeeld geeft van de wijze waarop hij met hen omging. HOUBRAKEN die zegt dat hij tijdens dit voorval de oudste onder de leerlingen was, moet omstreeks 1674 onder HOOGSTATENS leiding zijn gekomen. Immers zegt⁶⁾ hij dat een Munterstuk door HOOGSTATEN geschilderd werd, terwijl hij bij hem was, en volgens BALEN, werd dit in 1674 door hem vervaardigd. Wie de medeleerlingen waren, is mij niet gebleken; maar na HOUBRAKEN'S vertrek, waarschijnlijk omstreeks 1676, nam hij geene jongelieden in de leer en schilderde slechts weinig meer. De pijnlijke kwaal, die hem ten grave zou slepen, ontnam hem waarschijnlijk daartoe den lust. Toch bleef hij werkzaam tot aan het einde. Zoo bezorgde hij in dezen tijd de uitgave van zijn *Inleiding tot de Hoogeschool der Schilderkunst of de Zichtbaere Werelt* waarvan de Opdracht de dagteekening van 1 Maart 1678 draagt en die in ditzelfde jaar werd uitgegeven, terwijl hij een ander werk, de *Onzichtbare Waerelt* getiteld, schreef, waarvan het handschrift in handen van HOUBRAKEN

¹⁾ Zie VAN DE WALL, *Handvesten en Privilegien der Stad Dordrecht*, blz. 535. Het manuscript berustte bij de papieren der Munt. Ben ik wel onderricht, dan zijn de papieren der Munt te Dordrecht bij hare opheffing overgegaan naar die te Utrecht, en is dit werk daar waarschijnlijk nog aanwezig.

²⁾ BALEN, blz. 100.

³⁾ Zie over dezen Inventaris O. H. D. III, blz. 260.

⁴⁾ BALEN, blz. 682.

⁵⁾ D. II, blz. 165.

⁶⁾ Ibid. blz. 150.

schijnt te zijn gebleven, die plan had het uit te geven, maar daartoe niet gekomen is.¹⁾ Hij etste in 1677 het portret van hem zelf, dat vóór zijne *Inleiding* gevonden wordt en nog in 1678 schilderde of copieerde hij voor de regeering van Dordrecht de portretten van de stadhouders WILLEM II en III.²⁾

Tot de weinige personen met wie hij tot het laatst van zijn leven vriendschappelijke omgang hield behoorde WILLEM VAN BLIENBURG LAURENSZ, een aanzienlijk koopman, lid der stedelijke regeering en beoefenaar der letteren, dezelfde met wie hij reeds tijdens zijn verblijf te Londen briefwisseling hield en die, volgens HOUBRAKEN, *om zijne wetenschappen van hem bemind was*.

Maar de *quael, die fel en bang*, hem *drie jaren lang pijnigde*, deed hem *eindelijk in 't graf zinken*. Hij overleed den 19 October 1678³⁾.

Ik vond daarvan de volgende aantekening in het register der dooden, op Oct. 1678:
den 19e een Swarte baer int Steegh Ouersloot voor Samuel van Hoogstrate, schilder.

Hieruit blijkt, dat hij uit hetzelfde huis, dat hij in 1671 had gekocht, werd begraven. Slechts 33 dagen later overleed zijne echtgenoot. Zij was, waarschijnlijk om in hare ziekte betere oppassing te hebben, overgegaan of gebracht bij een harer nichten TERWE zooals blijkt uit de volgende aantekening in het doodenregister op November 1678:

den 22e een swarte baer op de Vogelmarkt tot Juffr. Terwe voor de weduwe van Niklaes⁴⁾ van Hoogstrate, schilder.

Zij werd bij haar echtgenoot in de Munterskapel begraven⁵⁾.

SAMUEL VAN HOOGSTRATEN schijnt een achtenswaardig en beminnelijk man te zijn geweest, kalm van natuur en in alles beredeneerd. Mr. P. S. SCHULL zegt: *Hoogstraten behoorde tot de stillen in den lande, bij wien het aan eenvoudig en echt godsdienstig gevoel geenszins ontbrak; en schoon geen vijand van onderzoek, echter zich niet sterk genoeg waande, te midden zoo veler uiteenlopende stelsels van Mysticismus, Spinosismus, Wederdoopers en wat al meer, eenen eigenen weg te kiezen en zich liever,*

1) HOUBRAKEN, D. II, blz. 161, noot.

2) Thesoriërs rekening over 1678, fol. 77 verso.

Betaelt aan SAMUEL VAN HOOGHSTRATEN over het schilderen of copieeren van de conterfeysels van Syn hooght. en Syn heer vader onsterfelijker Memorie bij reckⁿ., ord^{tie}, en q^{tie}, 61 £ 10 β.

Deze stukken bevinden zich thans op Dordrechts Museum. Zie den Catalogus, onder No. 728.

3) Zie grafschrift door zijn broeder FRANCOIS, hierboven blz. 2, noot.

4) Dit is eene vergissing, die zich daaruit verklaart, dat er ten dien tijde ook eenen NICOLAAS VAN HOOGSTRATEN in Dordrecht woonde. Maar gelukkig staat er *schilder* en is de tijd van overlijden van SARA ook van elders bekend. Later vond ik in een ander boek nog de volgende aantekening op 1678 November: *den 22e een swarte baer voor de Weduwe van Sal. Samuel van Hooghstraet, schilder, op de Vogelmarkt.*

5) Zie haar grafschrift door FRANCOIS VAN HOOGSTRATEN, insgelijks te vinden in zijne Mengeldichten.

om 's mans eigene uitdrukking te bezigen, gebonden achtte aan het koord der heerschende kerk, in weerwil dat hij het gemeen aangenomen gevoelen niet onvermengd achtte met vele beuzelingen.¹⁾

Zoo weinig hij zich met geschillen op godsdienstig gebied heeft ingelaten schijnt hij zich ook met staatszaken te hebben gemoeid.

Ook op kunstgebied is alles bij hem beredeneerd. *Hij werd*, zegt HOUBRAKEN,²⁾ *door eenen byzonder nayverenden Geest gedreven en kon niet dulden dat ymand hem voorbij streefde in de loopbaan van de Konst om de Eerlaurieren. Over zulks was' er geen deel van de Konst, zoo anderen hem daarin schenen vooruit te willen draven, of hij volgde hen straks op de hielen. Gebouwen, Landschappen, onstuimige Zee, stille Wateren, Dieren, Bloemen, Fruit en stil leven en wat het ook wezen mocht, daar wist hij zich na te zetten en 't zich eygen te maken. Dus zucht om alles te doen wat anderen deden en dit zelfs beter te doen dan zij; maar van een eigen streven en eigen ideaal blijkt slechts weinig. Hij schijnt de les, die in het antwoord dat hij tijdens zijn verblijf bij REMBRANDT aan FABRITIUS gaf³⁾, was opgesloten, slechts gedeeltelijk in praktijk te hebben gebracht; maar dezelfde naijver, die hem dreef om zonder eten of drinken aan zijn werk te blijven, totdat hij zijn doel bereikt had, schijnt hem altijd te zijn bijgebleven.*

Volgens Mr. A. D. DE VRIES⁴⁾ worden de etsen van VAN HOOGSTRATEN gekenmerkt door iets mats en kleurloos, en ook zijn schilderwerk is, naar hetgeen er mij van bekend is, dikwijls zwak van kleur. Waarschijnlijk verdiepte hij zich te veel in de regelen der kunst aan wier nasporing hij een goed deel van zijn leven wijdde en die hij in zijne *Hoogeschool der Schilderkunst* te boek stelde.

Merkwaardig in dit opzicht is zijn oordeel over REMBRANDT dat wij op blz. 273 van dit boek lezen. *Wonderlijk heeft zich onzen Rembrant in reflexeeringen gequeeten, jae het scheen of deze verkiezing van 't wederomkaetsen van eenich licht zijn rechte element was, had hij hem maer wat beter op de grondregels deezer konst verstaen: want die alleenlijk op zijn oog en gewaende ondervindinge steunt, begaet dikmaels feylen, die den spot van leerjongers, ik zwijge van meesters, verdienen.*

Dit lezende is men geneigd te vragen of wanneer HOOGSTRATEN zich wat minder in die regels had verdiept, en meer eigen indrukken had gevolgd hij niet grooter kunstenaar zou geworden zijn?

Maar bekwaam was hij zeker. Op dezelfde bladzijde waar wij het boven aangehaald oordeel van Mr. DE VRIES lezen, zegt deze dat door hem, *die de rij van Rembrandts kunstwerken wil zuiveren van alles wat ten onrechte aan den meester wordt toegeschreven het werk van zijn leerling SAMUEL VAN HOOGSTRATEN nauwkeurig moet worden bestu-*

1) Mr. P. S. SCHULL. Levens en karakter beschr. van S. VAN HOOGSTRATEN. De *eigen uitdrukking* vond bij zeker in de door hem ter inzage verstrekte brieven.

2) D. II, blz. 157.

3) H. Sch. der Schilderk., blz. 11 en 12.

4) Zie O. H. 1883, blz. 294.

deerd. Meer dan eene ets en teekening, die gedurende langen tijd voor werk van REMBRANDT werd aangezien, bleek hem door S. VAN HOOGSTRATEN te zijn vervaardigd.

Wanneer men bedenkt dat hij reeds voor zijn dertiende jaar, volgens zijn eigen getuigenis, een goed deel van zijn leven aan de beoeffening der kunst had gewijd en hem dus weinig tijd voor wetenschappelijke opleiding was gegund, dan staat men waarlijk verbaasd over de groote kennis waarvan zijne verschillende geschriften, inzonderheid zijne *Hoogeschool der Schilderkunst*, getuigen. Eene kennis, die zich ook in zijn schilderwerk openbaart.

Het schijnt dat de kunst van HOOGSTRATEN tijdens zijn leven zeer gezocht was. *Men mag hem wel onder de gelukkige Schilders van zyn Eeuw tellen, wijs hij door de Fortuin begunstigt meest voorwint gezeilt heeft.* Aldus getuigd HOUBRAKEN. Maar vreemd is het, dat zijn werk zoo spoedig na zijn dood schier vergeten was,

Toen VERTUE het portret van VAN HOOGSTRATEN met een almanak van 1663 op eene verkooping in Covent-Garden in 1730, dus nog geen 70 jaar na zijn verblijf in Engeland, ontdekte, wist men niet meer dat hij dat land ooit bezocht had.¹⁾ Maar vreemder is het, dat VAN GOOL zelfs niet op de gedachte kwam dat het merk S. v. H., dat op het schilderij dat thans in het Haagsche Museum is, voorkomt S. VAN HOOGSTRATEN zou beteekenen en het aan een schilder van zijn maaksel, die S. VAN DER HOOG zou genaamd zijn, toeschreef²⁾ en dat de voor hun tijd bekwame kunstkoopers P. en J. IJVER en A. DELFOS, die den Catalogus der verkooping van VAN DER LINDEN VAN SLINGELAND, gehouden te Dordrecht in 1785, zamenstelden, een schilderij, voorstellende een Bijbelsche Historie, daar Christus gedwongen werd zijn Kruis te dragen, gemerkt S. v. H., onder No. 658 bij de schilderijen van onbekende meesters plaatsten.³⁾

In onze Nederlandsche Musea's vind men slechts weinig van zijne kunst. Het Rijks-Museum te Amsterdam heeft onder No. 691, het portret van MATTHEUS VAN DEN BROEK, behoorende tot de verzameling DUPPER, en onder No. 692 *De zieke dame*, te vinden in de zaal VAN DER HOOP. Naar dit laatste vindt men eene gravure bij CHARLES BLANC. De onwaardige gast onder No. 690 voorkomende, werd vroeger ook aan hem toegeschreven, maar is, volgens den heer BREDIUS, waarschijnlijk niet van hem.

Merkwaardig is het reeds bovengenoemde schilderij in het Koninklijk kabinet te 's Gravenhage, No. 52 van den Catalogus. Op de binnenplaats van een deftig huis wandelt eene dame die bezig is een brief te lezen. Van deze binnenplaats ziet men door eene kolonnade op een tuin of park. Op den achtergrond is een steenen trap met leuning,

1) CHARLES BLANC. *Histoire des Peintres*. Ecole Hollandaise. T II, S. VAN HOOGSTRATEN, p. 2.

2) VAN GOOL, D. II, blz. 489. KRAMM, die dit VAN GOOL erg ten kwade duidt, begaat een dergelijke fout, door een afzonderlijk artikel aan S. HOOGSTRATEN te wijden, die hij als een hoogst bekwaam kunstgraveur noemt, nergens door hem vermeld gevonden: terwijl hij zelf in het voorafgaand artikel had opgemerkt, dat men het in dien tijd met het schrijven van eigennamen zoo nauw niet nam.

3) De heer A. BREDIUS maakte mij hierop opmerkzaam.

die naar de huisdeur leidt, waarop een kat zit; terwijl twee openstaande deuren doorzichten aanbieden. Geheel op den voorgrond, staat een patrijshond.

Dit schilderij hing vroeger zeer hoog in den hoek bij een raam zoodat het niet goed te zien was. Toen ik het onlangs, na de verplaatsing, zag was mijn indruk er van, veel gunstiger dan vroeger, ofschoon het voor mij een niet zeer aantrekkelijk stuk blijft. Toch heeft het zeker groote verdienste. Volgens BURGER¹⁾ herinnert het tegelijk aan REMBRANDT en aan PIETER DE HOOGHE; maar zou er met het oog op de groote van het vrouwenbeeld en den hond, een groot gebrek in de perspectief bestaan. Daar dit schilderij door HOOGSTRATEN blijkbaar geschilderd is, om eene proeve van zijne kennis in de perspectief te geven, waarop hij niet weinig trotsch was,²⁾ geloof ik, dat de anders zoo bekwame kunstcriticus zich hier vergist en anders zou geoordeeld hebben, indien hij het stuk beter had kunnen zien. Overigens moet ik aannemen, dat hij de beschrijving slechts uit latere herinnering heeft opgeteekend, want terwijl hij spreekt van een patrijshond in natuurlijke grootte, heeft het dier op het schilderij zeker niet de helft daarvan.

Merkwaardig is ook het oordeel van CHARLES BLANC³⁾ over dit stuk. *Ce tableau représente le vestibule d'un palais à colonnes, dans lequel ce promène une dame élégamment vêtue de soie jaune, qui lit une lettre et qui est présidée de son épagneul. La dame, rejetée au troisième plan, paraît petite en proportion du cadre, qui a deux mètres et demi de hauteur, de sorte qu'il y a tout ensemble trop d'importance pour un tableau d'architecture, et trop peu pour une scène familière, l'artiste n'ayant pas bien su s'il voulait peindre un Pierre de Hooch en grand ou un Terburg colossal. Faute d'avoir sacrifié la figure au fond ou le fond à la figure, il a manqué son effet; mais il a prouvé, du moins qu'il savait manier une brosse et qu'il n'avait pas été pour rien l'élève de Rembrandt.*

Het was vroeger in het bezit der Haagsche schilderkamer en werd later voor f 115 gekocht voor het kabinet van den prins van Oranje.

Dordrechts Museum bezit nog de twee bovenvermelde portretten van de Prinsen WILLEM II en III; maar deze zijn slechts door hem naar anderen gecopiëerd.

Omtrent het werk van S. VAN HOOGSTRATEN, dat nog in particuliere verzamelingen hier te lande aanwezig is ontving ik de volgende mededeelingen⁴⁾:

Bij Jonkr. Mr. V. DE STEURS te 's Gravenhage: Een mansportret, gem. S. v. H. 1662.

1) In zijne Musées de la Hollande.

2) Zie o. a. zijn H. Sch. der Schilderk., blz. 274.

3) Histoire des Peintres. Ecole Hollandaise T. II. S. VAN HOOGSTRATEN, p. 3.

4) Deze en de volgende aantekeningen omtrent de in verschillende Musea en verzamelingen aanwezige werken van S. VAN HOOGSTRATEN ben ik schier alle verschuldigd aan de vriendelijke hulp der Heeren Dr. A. BREDIUS en E. W. MOES.

Bij Mr. F. C. DONKER CURTIUS te 's Gravenhage: Een stukje, voorstellende een dame bij een wieg, gem. S. v. H.¹⁾ zeer goed. Het kwam voor op de *Tentoonstelling van schilderijen van oude Meesters, geh. te 's Gravenhage* 1881, No. 164 van den Catalogus.

Bij Jonkhr. Ridder PAUW VAN WIELDRECHT op Villa Povia te Zeist: een stuk of 6 levensgrootte portretten ten voeten uit, gem^t S. v. H. 1671.

In verschillende buitenlandsche Musea worden schilderijen van hem aangetroffen. Als:

In de Gallerij van het Belvédère te Weenen: *Een gezicht op de Burgplaats*, dat door CHARLES BLANC aldus wordt beschreven: *Vue de la place intérieure du Palais imperial, prise du côté de la cour de Suisses, au sud-est. Signé: Samuel van Hoogstraten* 1652.

En *De man aan het venster*²⁾, waarvan de catalogus de volgende beschrijving geeft: No. 928. „Den Raum des ganzen Bildes nimmt ein Fenster ein. Vertieft in der steinernen Einfassung bilden die runden, in Blei gefassten scheiben drei horizont abtheilungen, deren mittlere, breiteste, nochmal vertical getheilt ist. Ann einen solchen geöffnede Theile stecht ein alter Mann den kopf heraus und sieht mit Lebhaftigkeit den Beschauer an. Er trägt eine Pelzmütze, sein Gesicht ist rünzelig und von grauem Bart umrahmt. Gem. S. v. H.³⁾ 1653.”

WAAGEN noemt dit schilderij „Von sehr naturwahrer und fleisiger Durchführung in allen Theilen nur etwas unwahren Ton im fleisch.”

In het Museum Leichtenstein *Een borstbeeld van een jongman*, gem. S. v. H. 1645, Londen. Covent Garden, het reeds hierboven beschreven eigen portret van 1663.

In het Museum te Berlijn; *Een mansportret* van 1651, gem. S. v. HOC...ST.

In dat te Bamberg. *De doornenkroning van Christus*, gemerkt.

De *Ned. Spectator* 1889, No. 8, bevat onder den titel van *Zwervers tot rust gekomen* het bericht dat de Heer G. MARQUAND van New-York eene verzameling schilderijen van oude meesters door hem aan het *Metropolitan Museum of Art* eerst ter tentoonstelling afgestaan, later aan dat Museum heeft geschonken. Onder de werken van Ned. Meesters wordt daarbij genoemd, een stuk van SAMUEL VAN HOOGSTRATEN, zijnde: *Een portretstuk*,

1) Op de verkooping IMAN PAUW te 's Gravenhage, 23 Nov. 1779, kwam een schilderij van S. v. H. voor voorstellende eene dame bij eene wieg, die voor f 300 verkocht werd. De maat komt evenwel niet overeen met dat van den Heer DONKER CURTIUS. Als pendant werd toen voor f 285 verkocht het schilderij *De zieke dame* thans in de collectie VAN DER HOOP.

2) Eene afbeelding van dit stuk is o. a. te vinden in CH. BLANC *Hist. de Peintres*.

3) De S is getrokken door het voorste been der H, terwijl de verbindingslijn der twee beenen door de V wordt gevormd. Men vindt dit monogram, dat door HOOGSTRATEN dikwijls gebezigd werd, bij IMMERZEEL, D. III, blz. 282, doch daar staat de V onder de verbindingslijn.

Heer en Dame van ongeveer 35 jaren. Zij zitten aan een tafel bedekt met rood kleed. De Heer MARQUAND kocht het van den kunstkooper SEDELMMEIJER te Parijs.

Bij LEBRUN¹⁾ vind men eene gravure naar eene schilderij van S. VAN HOOCHSTRATEN, waarop eene dame met krullend kapsel en in zijden kleed. Zij zit bij eene tafel waarop een hondje ligt, dat zij met de linkerhand streelt. Op een stoel ligt een heerenrok met een degen er op. Op den grond komt een kat achter een werkmant uitkijken. Ter linkerzijde ziet men door een openstaande deur in een vertrek, waarvan een raam in de buitenlucht uitkomt. Dit schilderij, groot 19½, bij 16½ Parijsche duimen, werd, volgens BLANC, te Parijs eerst in 1782 voor 190, daarna in 1784 voor 130 livres verkocht. Waar het sedert gebleven is scheen hem onbekend.

KRAMM spreekt nog²⁾ van twee door HOOCHSTRATEN geschilderde portretjes van hem zelt en van zijne vrouw, die op eene verkooping te 's Hage in 1740 gehouden te zamen f 16.00 opbrachten. Verder van eene schilderij waarop verschillende portretten van leden van het Muntbestuur, uit de Munt te Dordrecht afkomstig, dat denkelijk door hem geschilderd was en in het bezit was van den kunstschilder SCHOUMAN te Breda. Dit was waarschijnlijk een gedeelte van een der hiervoor vermelde Munterstukken, die bij het *opredderen* der Munt te Dordrecht in stukken gesneden en grootendeels vernietigd zijn. Eindelijk vermeld KRAMM een, op de verkooping NEUFVILLE BRANTS, gehouden te Amsterdam den 23 Maart 1823, voorkomend schilderij, voorstellende JACOB CATS en zijne echtgenoot op Zorgvliet. Hoog 1. Br. 1.32 M,

Het portret van M. BALEN voor zijne Beschrijving van Dordrecht is door R. DE HOOCH gegraveert, naar het door S. VAN HOOCHSTRATEN geschilderde.

Op verschillende in de zeventiende eeuw gehouden veilingen en inventarissen van schilderijen van dien tijd komt werk van S. VAN HOOCHSTRATEN voor.

Ik zal er hier eenige opnoemen³⁾:

Inventaris SYBILLA VORSTIUS, huisvr. van JACOB. LODEWIJCSZ VERBEEK, te Leiden 13 Dec. 1650, *de 2 conterfeitsels van haer en haren man gemaakt door Hoogstraten*. Dit moet zeer vroeg werk van SAMUEL, of anders werk van zijn vader zijn, welke opmerking ook geldt voor de twee schilderijen welke in 1647 werden verkocht en toen f 8.— en f 14 — 5 opbrachten. Het laatste behoorde aan ABR. VAN BEIJEREN en REYN. V. D. LAECK beyde schilders.

Verkooping C. DE PUTTER, den Haag, 23 Oct. 1668. Een conterfeitsel van S. HOOCH(STRATEN?) f 30.— *een perspectyff* van HOOCHSTRATEN f 180.—, dat eerst was opgehouden voor f 200.—

¹⁾ In zijne *Gallerie des Peintres*. Paris 1792.

²⁾ Blz. 741.

³⁾ Alles volgens mededeeling van Dr. A. BREDIUS.

Inventaris JAN JANSZ VAN RHIJN, 14 April 1668, te Leiden overleden.
No. 37. *Een rommelpot* door HOOCHSTRATEN.

Inventaris van ABIGAEL VAN BRAECKEL, wed. van za: HENDRICK VAN WEGE en laetst van Mr. GHIJSBRECHT VAN HOGENHOUC. Delft 1675.

Het conterf. van Mr. GHIJSBRECHT VAN HOGENHOUC ende ABIGAEL VAN BRAECKEL. Het conterf. van HERMANNUS WILICK. De conterfeitsels van ERNST en JACOBUS VAN HOGENHOUC. 't Conterfeitsel van EGBERT VAN BRAECKEL, allen door HOOCHSTRATEN.

28 Maart 1680 transporteert de vermaarde Delfschen Plateelbakker ABR. DE COOGE een aantal schilderijen, waaronder *een trony sijnde een Harderij*, van HOOCHSTRATEN f 50.

Inventaris THOMAS ROBIJN, den Haag 1684. Twee capitale stukken van HOOCHSTRATEN, sijnde een Mariabeelt en een halletje met een Juffrouw voor de spiegel. In 1693 werden deze stukken op f 28 getaxeerd.

Teekeningen van zijne hand, vindt men in het Museum BOYMANS te Rotterdam en in verschillende particuliere verzamelingen. Mr. A. D. DE VRIES ontdekte dat de beroemde teekening *La mort de la Vierge* uit het kabinet DE VOS, die aan REMBRANDT werd toegeschreven, werk van HOOCHSTRATEN was.¹⁾ Door KRAMM worden drie teekeningen vermeld, die voor vrij hooge prijzen werden verkocht. Uit een en ander blijkt, dat hij een verdienstelijk teekenaar was.

Ook in verschillende buitenlandsche Musea worden teekeningen van hem gevonden o. a. twee in het kabinet te Dresden, *een besnijdenis* en *eene afneming van het kruis*, gem. S. v. HOOCHSTRATEN 1650. *Buitengewoon Rembrandtiek* zegt Dr. BREDIUS. *Ongemerkt zou men ze licht aan Rembrandt zelf toeschrijven.*

Het Museum te Brunswijk heeft eene teekening, gem: S. v. HOOCHSTRATEN 1649, verbeeldende *Een engel die weg vliegt van het offer van Manoch*. Insgelijks zeer Rembrandtiek, breed met de pen en mooi lichteffect, en nog 3 andere teekeningen van H. van minder allooi.

Verder vind men teekeningen van hem in de Musea van Berlijn, Dresden en Weenen en ook in groote particuliere verzamelingen in het buitenland, o. a. in die van VON BERCKERATH te Berlijn.

Van zijn etswerk zijn vele proeven tot ons gekomen. Ik heb reeds gewezen op de etsjes voorkomende in zijne *Schoone Rosaliin* en zijn eigen portret voor zijne *Hoogeschool der Schilderkunst*; terwijl de meeste etsen welke in de door hem geschreven werken

1) O. H. 1883, blz. 294, noot.

voorkomen van zijne hand schijnen te zijn. Door Mr. A. D. DE VRIES worden verschillende etsen genoemd, die korter of langer als werk van REMBRANDT hebben gegolden. Ook KRAMM spreekt van verschillende door HOOGSTRATEN vervaardigde etsen¹⁾ waarvan wel de meest bekende de in BALEN voorkomende portretten van BLYENBURG, MUYS VAN HOLY en MARGARETHA GODEWIJK zijn.

Mr. P. S. SCHULL oppert de vraag of HOOGSTRATEN groter schilder of dichter zou zijn geweest. Wij zullen ons daarin niet verdiepen; maar zeker is het dat hij een buitengewoon bekwaam en werkzaam man is geweest, wiens naam als kunstenaar wellicht hooger zou zijn aangeschreven, wanneer hij zijne krachten minder verdeeld had.

Dordrecht, Juni 1889.

¹⁾ Op blz. 730 en 740.

AANTEEKENINGEN VAN
Mr. HENDRIK HOUMES OP VAN MANDER's SCHILDER-BOECK.

DOOR

E. W. MOES.

VAN 1604 tot 1718. Het is een tijdruimte van 114 jaren, dat VAN MANDER's voortreffelijk werk verscheen, en dat HOUBRAKEN zijn *Schouburg* opende. En in dien tusschentijd, waarin REMBRANDT, RUYSDAEL, JAN STEEN en TER BORCH geboren werden en stierven, verscheen er in de Zeven Provinciën niets dergelijks. Vandaar dat iedere acte, waarin maar een groote naam wordt genoemd, met zoo veel vreugde begroet wordt. We zijn op dit punt dan ook bijzonder ongelukkig geweest. JOHANNES DE WITT's „*Coelum Pictorium*”, dat zonder eenigen twijfel een waardige tegenhanger van VAN MANDER's *Schilder-boeck* zou geweest zijn, bleef in handschrift liggen, en het handschrift is nog niet weergevonden. BUCHELIUS' „*Res pictoriae*” zijn nooit gedrukt, en de met zorg bijeenverzamelde snippertjes er van, die reeds in dit tijdschrift een plaats hebben gevonden, doen ons eerst recht het gemis van het geheel gevoelen. Ieder fragment heeft bij het totaal gemis van een standaardwerk zijn waarde. Vandaar dat ik er toe overging, deze weinige aanteekeningen uit te geven, niet van een fijn beschaafd „Weltmann” als JOHANNES DE WITT, niet van een uitstekend geleerde als ARNOLDUS BUCHELIUS, maar van Mr. HENDRIK HOUMES, een eerzaam burger te Medemblik.

De heer PH. V. D. KELLEN, directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, is in het bezit van een eersten druk van V. MANDER's *Schilder-Boeck* voorzien van eenige aanteekeningen in handschrift:

„Mr. HENDRIK HOUMES, Advocaet tot Medemblik, heeft desen Aanteekeningen op de kant geschreven, daer velen van seer nut sijn — hij was een Liefhebber deser Kunst.”

Over dezen Medemblikschen kunstverzamelaar heb ik van elders geen bijzonderheden mogen vinden. In zijn jeugd heeft hij gereisd, want waar V. MANDER — (p. 241^a. Ik haal overal den eersten druk aan) — het altaarstuk van FRANS FLORIS in de O. L. V. kerk te Antwerpen beschrijft, teekent hij aan de kant „dit stúck ofte altaertafel is bij mijn aldaer in mijn jonckheyt verscheyden mael gesien.”

Merken we nog op, dat hij ergens spreekt van: „nu tegenwoordig A^{no} 1671”, dan is tevens de tijd van zijn aanteekeningen bepaald.

Deze zal ik niet alle afschrijven, want de meeste leeren ons niets nieuws en bevatten slechts herhalingen van wat in V. MANDER's tekst staat. Hierdoor valt de oogst wel wat tegen, maar men oordeele zelf. Wat maar eenigszins een bijdrage kan leveren tot de kennis van onze oude schilders en hunne werken volgt. Hopen we alleen maar, dat de overige aanteekeningen nauwkeuriger zijn dan de eerste, die zonder twijfel op een misverstand berust.

GEERTGEN TOT S. JANS (p. 206^a.) „Tot Alckmaer in de groote Kerck zijn van hem de 7 wercken van Barmherticheyt seer aerdigh úytgebeeld ende constigh gedaen ende bij mijn aldaer meermaelen met vermaeck gesien”.

Deze „Zeven werken van barmhartigheid” zijn nu nog aanwezig in de Grooten- of Laurenskerk te Alkmaar en zijn geschilderd in 1504. 24 Juni 1582 werd het schilderstuk op barbaarsche wijze door JACQUES MOSTERT en MARCUS BLANVERNEUR met zwarte verf bestreken „doch is het zwart door last der andere Kerkmeesteren van de werken der Barmhartigheden weder afgewist.”¹⁾ JAN MOSTAERT, die zijn jeugd in Haarlem heeft doorgebracht, getuigt GEERTGEN niet gekend te hebben, (V. M., p. 206^a). Daar nu MOSTAERT omstreeks 1475 geboren is, is GEERTGEN zeker voor 1490 gestorven, en kon dus niet de schilder zijn van het Alkmaarsche schilderstuk van 1504. C. W. BRUINVIS deelt ons buitendien nog mede in C. E. TAUREL's *Oud en Nieuw*, Amst. 1889, p. 22, dat de schilderij geschilderd is door een, als weeskind te Alkmaar groot gebrachten meester, terwijl hij ons verder vertelt, dat die van 's Hertogenbosch er eens te vergeefs f 2000 voor geboden hebben.

JACOB CORNELISZ (p. 207^b). De afneming van het kruis met landschap van JAN VAN SCOREL „is bij mijn gesien int Húys van B^{no} VAN TEYLINGHEN bij de Heer DAÚELAER.”

LUCAS VAN LEYDEN (p. 213^b). De afgodendienst der Israeliten, dansende om het gulden kalf; „dit stúcken is bij mijn gesien tot Amsterdam op de Heeregraft bij de Heer WOIJUTERS, die het besproocken was van JASPER LOSSCHERT”. Slaan we nu den catalogus op van de veiling van het kabinet JACOB CROMHOUT „En noch eenige konstige stukken, gekomen uyt het Cabinet van zaligr. JASPER LOSKART”, gehouden te Amsterdam

¹⁾ GIJSBERT BOOMGAARD. *Alkmaar en desselfs geschiedenissen*. Rotterdam 1747, p. 387.

7 en 8 Mei 1709¹⁾, dan vinden we, onmiddelijk onder de beroemde Madonna van HOLBEIN: No. 31. „Daerse om 't Gulde Kalf dansen, met meenigte van Beelden, van LUCAS VAN LEYDEN, in een schoone Kas ongemeen fraay,” en HOET meldt ons, dat dit werk *f* 1470 opgebracht heeft. Waar het beroemde werk thans berust is mij onbekend gebleven.

Idem (p. 214_a), „bij mijn is mede een drie Coninghen het binnenste van een tafereeltje dat gecoomen is úyt het cabinet van de Graef van ARONDEL”.²⁾ Zien we nu waar dit stuk verder gebleven is. Zeker is het no. 10 van de verkooping, gehouden te Hoorn 17 April 1715 van de collectie van burgemeester NICOLAES VAN SUCHTELEN „Een Tafereel met twee deuren, zynde de drie Koningen, konstig geschildert door L. VAN LEYDEN, dat toen *f* 72 opbracht (HOET I, p. 179). Nog wordt een dergelijk schilderij driemaal in HOET's lijsten vermeld, nl. ten eerste op een verk. te Amsterdam 11 April 1727 „De drie Koningen, door LUCAS VAN LEYDEN” (*f* 10.5.— Dl. I, p. 315); ten tweede op de verk. van de verzameling SEGER TIERENS, te 's Gravenhage 23 Juli 1742 „De Offerhande der drie Koningen, door LUCAS VAN LEYDEN, h. 3 v. 1 d., br. 2 v. 4 duim” (*f* 15.— Dl. II, p. 122) en eindelijk op de verk. van de schilderijen door GERARD HOET zelven nagelaten te 's Gravenhage 25 Aug. 1760 „De Offerhande der drie Koningen, door LUCAS VAN LEIDEN; hoog 28, breed 37 duim” (*f* 48.— Dl. III, p. 231). Dat we hier niet telkens met dezelfde schilderij te doen hebben blijkt reeds uit het verschil van afmeting (zoo niet bij een der laatste twee de hoogte voor de breedte genomen is). Maar buitendien kennen we nu nog meer dan een „Aanbidding der koningen” van hem. Ten eerste. Een in de verzameling van wijlen prins FREDERIK en aanwezig op de Haagsche tentoonstelling van 1881 (h. 108, br. 0.74. P.) gemerkt L. Ten tweede. Een in het Museum te Antwerpen, afkomstig uit de Coll. ERTBORN (h. 0.77, br. 0.75. P.) Ten derde. In 't Museum te Napels (P). — Dan was er 1869 nog een in de Coll. KRÄMER-MÜLLER te Regensburg, overeenkomende met zijn gravure van hetzelfde onderwerp. Ook op veilingen in het buitenland was deze voorstelling van den hand van LUCAS niet vreemd. Zoo werd Mei 1853 op de veiling LOUIS PHILIPPE, gehouden te Londen (Standish Coll.) een „The Adoration of the Magi” voor 63 £ verkocht aan PEARCE. — De verkooping van het beroemde kabinet van Lord NORTHWICK, (Thirlestane House) in 1859, die 21 dagen duurde en waarbij 1430 schilderijen onder den hamer gebracht werden, bracht ook twee dergelijke schilderstukken voort: een „Adoration of Magi. In fine state” voor 56 £ 14 sh, gekocht door Mr. DAVENPORT BROMLEY en „Adoration of Kings and Saints” voor 21 £ gekocht door Sir E. LECHMERE.

¹⁾ De catalogus is eenigzins onnauwkeurig opgenomen door GERARD HOET in zijn *Catalogus of naamlijst van schilderijen*, Dl. I, p. 133. — Gelukkig stond mij een origineel exemplaar van den catalogus ten dienste, aanwezig in de Bibliotheek van het Rijks-Museum te Amsterdam.

²⁾ Een geschiedenis van het beroemde kabinet ARONDEL moet nog geschreven worden. Verschillende bouwstoffen hebben wij hiertoe reeds verzameld, die wij te eeniger tijd hopen uit te geven.

QUINTIJN MESSIJS als v. MANDER een „Mary-beeldecken” aanvoert, aanwezig bij BARTHOLOMEUS FERRERIS (p. 216^a) „mogelijk hetgeen ick nú besitte, en is bij mijn nogh een van sijn constighe handt.”

HANS HOLBEIN (p. 223^b): „bij mijn is mede een cleyn conterfeytselje als een palm van een handt, verlichterij, vrij wel gedaen: en bij de Heer GERBRANT BÚYCK een gesien, wat grooter, dat seer moy was.”

JOAN DE MABUSE (p. 225^b). „Tot Amsterdam op de Heeregracht bij den Heer WOIJTTERS van hem gesien een Marie-beeldeke met een knielende munnick, seer úytne-mende aardigh”.

FRANS FLORIS (p. 242^a) „bij mijn is een Diana van sijn constighe handt met een jagthont, seer aardigh gehandelt”.

MARTEN HEMSKERCK waar v. MANDER spreekt van de Adam en Eva bij PIETER JAN FOPSEN (p. 245^a): „is tegenwoordigh bij de Heer VAN DER NIEÚBÚRGH tot Alckmaer op de Langhestraet en bij mijn aldaer dickmaels gesien”.

Idem, over het hoogaltaarstuk te Alkmaar (p. 246^a): „dit tafereel of diergelijk gesien tot Alckmaer opt droncken noort bij de Heer COETENBÚRGH en is úytsteekende fray.

Idem (p. 246^b). „Tot Alckmaer bij de vrou van HARINGHCARSPER gesien. Twee Apostolen, een mariebeeltje; met een úytsteekent lantschapje daer een Elias in compt, andere oordeelen het Mariebeeltje van SCHOOREL”.

Idem, over zijne teekeningen (p. 247^a): „van dese soort van Teyckeninghen twee onder mijn berústende”.

Idem, over zijne zelfportretten (p. 247^a): „een van dese conterfeytselen bij mijn gesien bij de Heer VAN DER NIEÚBÚRGH op de Langhestraet tot Alckmaer” en verder nog „bij mijn is een Christi Tronie, mede gecoomen úyt het Húys van VAN DER HECK”.

DIRCK BARENTSZ. De Venus bij SIJBRANDT BUYCK te Leiden (p. 259^a): „dese schilderij is nú tegenwoordigh A^{no} 1671 tot Hoorn bij de Heer GERBRANT BÚYCK ende bij mijn aldaer gesien”.

LUCAS VAN VALCKENBORGH (p. 260^a). „Van LÚCAS schilderij gesien tot Amsterdam bij Monsr. SANDERA op de flúeelenbúrgghwal sijnde een crúysdraeginghe vol kleyne beeltjes, en tot Hoorn bij Monsr. WITHOOS, constigh schilder, een boerefeest, een redelijk groot stúck vol beeldekens” ¹⁾.

GILLIS VAN CONINCXLOY „een groot stuck, tot d’Heer ABRAHAM DE MAREZ” (p. 268°) „ick meen dat ick dit stúck gesien heb bij de óútste dochter van Sr. JAN DE MAREZ ABRAHAMSZ in de Kalverstraet”.

HENDRIK GOLTZIUS (p. 286^a) „bij mijn is van GOLTÍUS een úytsteekende Adam en Eva int Jaer 160... van hem gedaen úytmúntende fray ende gracelijk van incarnatie als anders”, en verder „item een Adam en Eva op de cingel tot Amsterdam. Kon

¹⁾ Daar MATTHIAS WITHOOS zich eerst 1672 te Hoorn vestigde, is deze aanteekening van dat jaar of later.

Mr. HOUMES twee „Adam en Eva's” van GOLTZIUS aanwijzen, wij kennen er thans drie. Vooreerst die in de Ermitage te St. Petersburg, levensgroote figuren (h. 2.03, br. 1.33. P.) reeds aanwezig ten tijde van keizerin CATHARINA II. Dan een in de Coll. SCHÖNBORN te Weenen, en eindelijk een klein stukje op koper in het Museum te Wiesbaden (h. 0.16, br. 0.11).

Idem „nogh van hem gesien tot Alckmaar in de boel van de Heer JAN DE MAREZ Ridder, een Súsanna met twee boeven úytstee[cken]de fray geschildert dogh wat bedúrven van doeck”. Tweemaal vinden we dit onderwerp bij HOET. Op de verk. Coll. PHILIP COSSON, Amsterdam 18 Maart 1729: „Een Susanna van HENDRIK GOLTZIUS, heel goet.” (f 81.— Dl. I, p. 331) en op de verk. Coll. JERONIMUS TONNEMAN, Amsterdam 21 Oct. 1754: „Een Susanna met de Boeven, excellent geschildert, door H. GOLTZIUS, hoog 25, breed 36 duimen” (f 31.— Dl. III, p. 99). Thans kunnen we er geen aanwijzen.

Idem „item bij monsr. ALLERT VAN EVERDINGHEN, Constigh schilder tot Amsterdam: „een liggende doode Christús met twee Engelen, gecomen uyt den boel van monsr. MAERTEN KRETZER, liefhebber in zijn tijt, mede aldaer”. In de zeldzame beschrijving van het kabinet CRETZER door L. V. D. BOSCH, herdrukt in dit tijdschrift, komt dit stuk niet voor. Ook niet in den catalogus van de door ALDERT VAN EVERDINGEN nagelaten schilderijen, aanwezig in de bibliotheek van het Rijks-museum te Amsterdam.

Idem „nogh tot Hoorn ten Húyze van de Heer WIBO drie stúcken rúym levensgroote sijnde een Mercúriús, Hercúles en Pallas, úytnemende schoone beelden, ende seer cragtigh úytgebeelt, gecomen uyt het Húys van den Heer COLDERMAN, Rúwaert van Pútten, die hem sevenentwintigh hondert gl. gecost hadden, besonderlijk was in de Hercúles úytgebeelt een besondere cragt ende sterckte ende bij hem een Cacús int vercorten úytmúntende fray”. Deze drie werken zijn thans in het Mauritshuis te 's Gravenhage. De catalogus meldt niet waar ze van daan zijn gekomen, maar de Heer Mr. J. DE VICQ, te Hoorn, deelde mij mede, dat zij vroeger hebben gehangen in de bovenvestibule van het heerlijk huis te Oosthuizen bij Hoorn. De Hercules en Cacus werd immer voor eene voorstelling van Kaïn en Abel gehouden.

Idem „item een Conterfeytsel van een Backer op zijn indiaens bij CAESAR VAN EVERDINGEN tot Alckmaer,.... ende dan nogh een St. Sebastiaen bij monsr. GROENHOVEN daar mede tot Amsterdam”.

Dit is wel de Sebastiaan, die voorkomt bij HOET, in de verk. coll. Mr. JOHAN ANTHONY VAN KINSCHOT, Delft 21 Juli 1767, „St. Sebastiaan, met Pylen doorschooten werdende; zeer kragtig en stout, door H. GOLTZIUS, op doeck; hoog 4 voet $7\frac{1}{2}$ duim, breed 3 voet 4 duim (f 15.— Dl. III, p. 613, 614).

CORNELIS CORNELISZ (p. 243^a): „bij mijn is mede een úytsteeckent moy stuckjen van hem gedaen 1608, sijnde een Paris oordeel, waer in de naeckten seer wel gehandelt sijn. Bij Sr. HENDRICK MARIÚS, tot Hoorn, ende naderhandt bij de Heer CORN. KEYSER, mede aldaer, van zijn constighe handt gesien een langhwerpighe stúck sijnde de afgoderije

die de kinderen van Israel bedrijven aen het gúlden kalf, dogh is bij monsr. MATTHIAS WITHOOS wat verholpen". Dit stuk vinden we later nog te Hoorn terug op de verk van de Coll. NICOLAES VAN SUCHTELEN, 17 April 1715. „Een Capitaal stuk, de Af-val der Israliten door 't gulde Kalf, konstig geschildert door C. C. VAN HAERLEM" (*f* 58.—HOET Dl. I, p. 179).

HANS ROTTENHAMMER, waar VAN MANDER noemt een „aller Heyligen, te weten, eenen Hemel vol Sancten, Sanctinnen, en Engelen" (p. 296^a) „dit stúckje is geweest tot Alckmaer bij de gravinne VON ARONDEL, doen sij daer was."

ABRAHAM BLOEMAERT (p. 297^b) „bij myn is van hem geweest een seer groot stúck synde een St. Jans predicatie, waer in quáemen seer aerdighe stammen van boomen en eenigh boerenhúysen en oock seer aerdighe beeldekens, besonderlijck een Trommelslaeger/ daer men sagh natúerelijck de versletentheijt van het vel van den trommel, ende is teghenwoordigh bij de Heer ANTONI ROL te Hoorn". De St. Jans Dooping is een bekend onderwerp van ABR. BLOEMAERT. Reeds 25 Mei 1628 komt er een voor, ais toebehorende aan EDUARD EVERWIJN te Delft. Een was er ook 1753 in de Coll. ORLEANS en een noemt HOET (II 485) in de collectie van NICOLAAS VAN BREMEN te 's Gravenhage „De Prediking van Johannes, vol bijwerk, door A. BLOEMAERT, h. 4 v. en een half d., br. 5 v. 7 en een half d." Thans kunnen we aanwijzen, een in het museum te Brunswijk, 1738 gekocht (h. 0.91, br. 1.21. D.), dat echter niet de hier besproken schilderij kan zijn, omdat er geen trommelslager op voorkomt, en een in het museum te Schleissheim.

BIJ DE PORTRET TEN VAN
ISAACK VAN DER VOORT en MAGDALENA STOCKMANS.

DOOR

MR. CH. M. DOZY.

E nevensstaande contereitsels van de geliefde van BREDERO en haren echtgenoot, den bruinen Brabander, vereischen slechts weinig toelichting. Eene korte recapitulatie van hetgeen ik in Maart 1885 in het zgn. Brederonummer omtrent beiden mededeelde, moge het geheugen der lezers van dit tijdschrift tegemoetkomen.

Ik constateerde destijds dat nog in 1749 hunne portretten, door BAUDRINGIEN geschilderd, in het bezit hunner descendenten waren en in hun bezit bleven, toen zij in 1766 hun schilderijen kabinet verkochten.

Niet lang daarna kwam een omslag met crayontekeningen mij in handen, waaronder twee naar de bewuste portretten. Naar ik hoop, zullen zij ook thans nog welkom zijn. Verscheidene anderen der serie kon ik met de originelen vergelijken, en daar zij allen juist weêrgegeven zijn, is het vertrouwen op de gelijkenis van dezen gerechtvaardigd. Ter beoordeeling op welken leeftijd de „afconterfeytinge” plaats had, strekke het volgende.

MAGDALENA STOCKMANS werd 12 April 1598 te Dordrecht geboren, waarschijnlijk eene dochter van JAN STOCKMANS, brouwer in 't gulden vlies, en ELISABETH JAN LAMBRECHTSdr. Te Oud Alblas, in de nabijheid van hare vaderstad, trouwde zij 18 Juni 1618 met ISAACK VAN DER VOORT WILLEMSZ.¹⁾, een koopman, niet alleen, evenals zij,

¹⁾ Dit was niet de eenige aliantie tusschen beide families. ISAACK's oudere broeder ABRAHAM hertrouwde na den dood zijner eerste vrouw (JEANNETTE HUREAU) met MAGDALENA STOCKMANS, een nichtje zijner schoonzuster. Ging zijn huwelijk aan dat van zijn broeder vooraf, dan ligt de plaats van kennismaking van ISAACK en MAGDALENA voor de hand. ABRAHAM woonde in Amsterdam; de lakenkooper, die 29 September 1599 poorter werd, kan een naamgenoot geweest zijn, maar 3 Aug. 1621 kwam bij de vroedschap een verzoek in van zijne vrouw om hem, die gefailleerd was, uit de gijzeling te ontslaan, aangezien hij een oud man was, en deze acte laat geen twijfel toe. Hij zou 8 Nov. 1640 gestorven zijn.

van Zuid Nederlandsche afkomst, maar zelf 30 Mei 1576 te Antwerpen geboren en dus belangrijk ouder dan zij. Op jeugdigen leeftijd reeds had hij zich naar Italië begeven om „de koopmanschap te oefenen” bij zijn broeder WILLEM VAN DER VOORT, die aldaar „door naerstigheyd groote middelen had”. Ook hij werd er een welvarend man, vooral door de fabricage van fluweel, die door hem of door zijn broeder het eerst te Napels zou zijn uitgeoefend. Bij een bezoek in het vaderland leerde hij MAGDALENA kennen, volgens oude familieaanteekeningen, een mooi, jong meisje. Na zijn huwelijk keerde hij met haar naar Italië terug, met de belofte er zoo spoedig mogelijk zijne zaken aan kant te doen en uiterlijk binnen drie jaren zich in Holland te komen vestigen. Hij hield die belofte niet en overleed te Napels 29 Augustus 1629. Zijne weduwe bleef met drie kinderen achter GUGLIELMO, CATHARINA en GIOVANNI. Een broeder van haar kwam over om de zeer belangrijke nalatenschap te redderen en haar hierheen te begeleiden. Meent men soms dat zij in het Roomsche land niet aarden kon, wordt deze verklaring van haar spoedige terugkomst teniet gedaan door het feit, dat zij haren oudsten zoon in Brabant in een klooster achterliet om de Latijnsche en Fransche talen te leeren. Met hare beide andere kinderen vestigde zij zich te Amsterdam. Aldaar woonde zij in 1633. Dit blijkt niet alleen uit onderstaande acte ¹⁾, maar ook uit het achterstaande gedicht. Het is wellicht reeds ergens gedrukt, maar ik heb niet de moeite genomen het in versbundels van dichters van den tweeden en derden rang op te sporen.

Achte ik het destijds waarschijnlijk dat het huis, waarin MAGDALENA leefde en stierf (O. Z. Voorburgwal 239) door haar in 1634 gebouwd werd, later bleek mij dit onjuist te zijn. Het werd pas in 1642 door ROELOF CODDE aan haar zoon GUGLIELMO verkocht. ²⁾ Vóór dien tijd woonde zij op de Keizersgracht, althans toen zij in 1638 een tweede huwelijk aanging. Den 16^{en} Maart van dat jaar nl. teekende zij aan met THOMAS VARWER, wedr van WAINTE AUGUSTIJNS, oud-burgemeester van Deventer en Gecommitteerde Raet, zijn residentie houdende tot 's Gravenhage ³⁾.

Het is mij niet gebleken, wanneer haar tweede man stierf, maar ook hem schijnt zij overleefd te hebben. Hare laatste levensjaren bracht zij waarschijnlijk bij hare kinderen te Amsterdam door. Hier overleed zij in Juni 1660. Van hare twee zoons — WILLEM had zich na zijne promotie in de rechten ook op den handel toegelegd — bleek mij nog, dat zij in hun zaken niet gelukkig waren en niet veel meer nalieten, dan zij zelven geërfd hadden.

¹⁾ Voór notaris JACOB JACOBS verklaarde 15 Augustus 1633 JAN ANDRIESZ MOERBEEQ op verzoek van M. S. wed. Is. v. D. V. een en ander omtrent handelskwestie's.

²⁾ 26 Mei 1642; noordw. CAREL QUINA, zuidw. d'advocaat COLIJN, streckende voor van de strate tot aan de Achterburgwal toe.

³⁾ J. G. FREDERIKS in den *Nederl. Spectator* 1887, no 51.

⁴⁾ Slechts veiligheidshalve vermeld ik dat 26 April 1643 MAGDALENA STOCKMANS met attestatie van Dordrecht naar Middelburg vertrok. Dit zal wel niet de ons interesseerende zijn, maar van het tweede huwelijk van deze, had ik in 1885 evenmin eenig vermoeden.

ISAACK VAN DER VOORT.

MAGDALENA STOCKMANS.

Tweemaal zijn MAGDALENA en haar eerste man geportraiteerd. Hunne afbeeldingen worden in de 18^e eeuw aldus vermeld:

'T portrait van MAGDALENA STOCKMANS, seer fraay door VAN LOON geschildert, in haar stoel sittende, h. 4-3⁵, br. 4-3⁵.¹⁾

'T portrait van ISAACK VAN DER VOORT in Italiën geschildert, h. 4.0⁶, br. 3.2⁵.

„ „ „ „ „ „ „ van BAUDRINGINS geschildert, h. 2.3, br. 1.11.

„ „ MAGDALENA STOKMAN door „ „ seer fraay en konstig tot Napels, h. 2.3⁵; br. 1.11⁵.

De hier gereproduceerden zijn, dunkt mij, de laatsten. Voor MAGDALENA maakt de houding dit waarschijnlijk en stellig zijn het pendanten. Te Napels werd zij 31 jaar en dien leeftijd of daaromtrent verraaft m. i. het portret dan ook. Omtrent DAVID BAUDRINGHIEN deelde Dr. BREDIUS mij mede, dat hij in 1635 te Amsterdam woonde, in 1640 aldaar zijn testament passeerde en er in 1650 stierf. Met deze data is een verblijf in Italië vóór 1630 niet in strijd. Daar zij en buste gecrayonneerd is, kan haar portret natuurlijk ook dat van VAN LOON zijn, de schilder van dat van haren man is dan onbekend.

Moge de ontdekking der origineelen ten deze tot zekerheid leiden.

GEBOORT VERMANINGE

AEN JUFFR.

MAGDALENA STOCKMANS

op den 12 dach aprillis.

Gaet mijn gedicht en groet die geen
die bij haer man bleeff Maegdalleen
off kent ghij haer niet altewis
ick sal u toonen wie het is
gaet soeckt een vrou daer goodes hant
een groete geest heeft ingeplant
daer defticheijt en soet gelaet
vereenicht is met goeten staet

¹⁾ nl. Rijnlandsche voeten.

die selff napolitaense pracht
 en genuese hooge macht
 de inquesiti heerschappij
 en rooms gewaende monarchy
 met rijck Veneti hoog gebiet
 en wat men in Italijsiet
 Haer waerdich ooch liet ouergaen
 daer suffe mannen bleeuën staen
 een vrou die als de bleeke doot
 haer man quam rucken wtter schoot
 en dat napolitaense list
 practijck van valsheijt op haer hist
 blijft droeuch maer gans onversaecht
 omdat het goode soo behaeght
 die geeft haer ongemeene moet
 en wijsheijt in haer teegenspoet.
 verwondert staet en halff bekoort
 maer die haer kloeck beleijt aenschout
 vint meerder als hij hadt vertrout
 Vindt ghij nu een met deesen al
 soo weet ick dat sijt weesen sal.

Diens dach ist nu van daech dat wij met vreuchde vieren
 En soecken mijrtis om haer waerdich hooft te sieren
 Wij ouerdenken nu en vrolijck in den geest
 die jaeren die sij hier op aerden is geweest
 En bidden aen den Heer de geeuer van de tijden
 dat hij haer wil voortaan voor ongeluck bevrijden
 en recken haeren draet verwarde leeuens klis
 tot dat haer kindren sijn gelijk sij seluer is
 en dat wij noch de tijt van driemal elleff jaren
 altijt op deesen dach met vreucht bijeen vergaren.

H. 1633 Amsterdam.

FINIS.

NOG EENS
HET REGENTENSTUK VAN JOHAN VAN DER MEER.

DOOR

MR. S. MULLER Fz.

N mijn stukje over dit onderwerp maakte ik eenige opmerkingen over de plaatsing der voorgestelde personen volgens het oude, bij de schilderij aanwezige lijstje. De aanwijzingen van het lijstje schenen niet uit te komen, en ik maakte dus eene gissing tot verbetering.

De heer Mr. C. G. C. VAN HENGST, oud-regent van het Ambachtskinderhuis, deed mij eene andere oplossing der moeielijkheid aan de hand, die mij na onderzoek de juiste bleek. Ik haast mij, die hier mede te deelen, ten einde te voorkomen, dat de portretten der afgebeelde heeren op den duur verkeerd gedoopt worden.

Volgens het lijstje neemt de orde der door VAN DER MEER voorgestelden „zijn begin van de glazen”, d. i. van de rechterzijde af. De heer VAN HENGST beproefde eene telling van de andere zijde en bevond toen, dat zoodoende niet alleen de door mij geoperde moeielijkheid, dat de schilder VAN DER MEER in rijke kleeding aan tafel zou zitten, verviel, maar dat ook de persoon met de pen in de hand, dien ik als huismeester had aangewezen, de secretaris werd, — eene veel natuurlijker verklaring, in overeenstemming ook met de symboliek op het andere regentenstuk van QUINKHARD.

Door den heer VAN HENGST op deze omstandigheid opmerkzaam gemaakt, begaf ik mij naar het gesticht en vond eene andere bijzonderheid, die deze gissing nog waar-

schijnlijker maakt. Het vertrek, waar de schilderijen hangen, wordt op het lijstje de „collegie-kamer” genoemd; de kamer, waar zij nu aanwezig zijn, heet ook aldus. Doch het lokaal dient voor huiselijk gebruik en is geenszins de kamer van het collegie, d. i. de Regentenkamer van het Ambachtskinderhuis. Is het lijstje, zooals waarschijnlijk is, eene kopie van een ander, dadelijk bij het schilderen gemaakt¹⁾, dan *kan* de aanduiding ook onmogelijk op dit vertrek slaan; immers het bevindt zich in de Fundatie van Renswoude, die eerst in 1756 gesticht werd, terwijl wij de Regentenkamer van het Kinderhuis in het sedert lang ontruimde gebouw van het St. Agnietenklooster te zoeken hebben. De schilderij is dus *zeker* verhangen, en het is zeer mogelijk, dat de kamer naar het lijstje gedoopt is en de aanduidingen van het lijstje slaan op een ouderen toestand, toen de beide schilderijen van VAN DER MEER en QUINKHARD (zooals ook om hunne bijzondere grootte waarschijnlijk is) *over* elkander hingen. Toen kan het dus juist geweest zijn, dat men, om de telling der personen op VAN DER MEER's stuk van voren af (van links af) te beginnen, inderdaad moest „zijn begin nemen van de glazen” (aan de straat), en daarentegen bij QUINKHARDS schilderij „van de glazen van de binnenplaats.”²⁾

Om deze redenen scheen de gissing van Mr. VAN HENGST uiterst waarschijnlijk. Ik zocht naar een middel om zekerheid te krijgen, en vond dit. Volgens mijne telling zou de penvoerder (een bleek man met zwart haar) de heer JACOB MARTENS zijn; volgens de andere telling was JAC. MARTENS een zeer lange blozende man, met blonde krulpruik. Het was mij bekend, dat de heer Jhr. J. L. A. MARTENS alhier, wiens huis (sedert den bouw omstreeks 1660 in de familie gebleven) een waar museum is van oude kunst en kunstindustrie, ook eene nagenoeg volledige galerij van geschilderde familieportretten (waaronder vele van beroemde meesters) bezit. Ik wendde mij tot hem, en het mij met groote welwillendheid getoonde portret van JACOB MARTENS liet geenerlei twijfel over aan de juistheid der door Mr. VAN HENGST geopperde gissing.

De schilder JOHAN VAN DER MEER is nu natuurlijk ook op eene andere plaats te zoeken: hij staat rechts achter de tafel. Het is een jong man met gedistingeerde trekken en blonde krulpruik.

1) Dat dit zoo is, blijkt uit de spelling van den naam van een der voorgestelden: LATSEUR in plaats van LATFEUR.

2) Toevallig komt de kamer, waar de schilderijen nu naast elkander hangen, ook met een raam uit aan eene binnenplaats en met een ander aan den tuin. In dit vertrek kunnen de stukken echter nooit tegenover elkander gehangen hebben, daar aan de eene zijde zich deuren bevinden. De telling der personen op van VAN DER MEER's schilderij begint daardoor nu volgens de aanwijzing *van achteren af*.

BIJDRAGEN TOT DE BIOGRAPHIE VAN PIETER DE HOOGH.

DOOR

DR. A. BREDIUS.

ONLANGS deelde ik in 't kort¹⁾ een en ander nieuws mede over PIETER DE HOOGH, zonder daarbij de bronnen te kunnen noemen, ook zonder te veel in bijzonderheden te treden, daar een beperkte plaatsruimte mij dit verbood. PIETER DE HOOGH behoort tot onze schilders van den eersten rang,²⁾ zoodat alles wat wij van hem te weten kunnen komen, ons belang inboezemt. Daar zijn naam in de XVIIe eeuw gelijktijdig door verschillende personen gevoerd werd, is het geen wonder dat VAN DER WILLIGEN en HAVARD documenten, niet op den schilder betrekkelijk, met zijne biographie in verband trachtten te brengen. Zonder mij met al de onjuiste gegevens in te laten, door hun gepubliceerd, zal ik trachten, met de werkelijk *den schilder* PIETER DE HOOGH aangaande authentieke stukken een schets van zijn leven te ontwerpen. Nog ontbreekt er veel, wat wellicht nooit aangevuld zal worden, maar wij hebben toch reeds veel gewonnen sedert het verschijnen van de door HAVARD breed uitgesponnen en zeer onjuiste gegevens in zijne „*L'Art et les Artistes de la Hollande.*”

¹⁾ In mijne „*Meisterwerke des Rijks-Museums,*” Hanfstaengl, München.

²⁾ Onlangs is te Parijs een zijner schoonste stukken in de verzameling SECRÉTAN met 276.000 francs betaald.

PIETER DE HOOGH (eigenlijk schrijft hij steeds D'HOOGH, later D'HOOGH) werd omstreeks 1630 geboren, zooals wij straks tweemaal uit zijn eigen mond zullen hooren. Hij verhaalt ons ongelukkig niet wáár. Toen hij 23 jaar oud was, bevond hij zich te Delft in den dienst van een deftig heer, JUSTUS DE LA GRANGE, wiens lotgevallen ik zoo straks in 't kort zal vertellen. Of hij vóór dien tijd te Amsterdam woonde? 19 Juli 1648 maakte aldaar een zijdelintwerker, JOHANNES DE HOGE, zijn testament; hij woonde echter „buyten deser stede" Amsterdam. Hij benoemde tot voogden over zijne kinderen zijne broeders PIETER D'HOGHE en ROMEYN D'HOGHE¹⁾. Ik geloof niet, dat de toen eerst 18jarige schilder reeds tot voogd benoemd werd, maar deze Acte zij terloops aangestipt.

Die JUSTUS DE LA GRANGE schijnt van Leidsche afkomst te zijn. In 1633 woonde er een ABRAHAM DE LA GRANGE aldaar. Hij was de zoon van PIETER DE LA GRANGE, die o. a. f2000.— aan Leidsche weldadigheidsgestichten naliet. Hij bezat een „Heerlijkheijt buijten Noortwijck, genaemt Offen", waar hij veel woonde; 1642 woont hij te Delft, 1658 te Oegstgeest, 1659 te Wassenaar, omstreeks 1662 vertrekt hij naar Amerika. Hij hield er twee kamerdienaars op na, en toen in 1653 één er van plotseling verdween, misschien niet zonder eenige voorwerpen van waarde te hebben medegenomen, werd er 28 Mei 1653 een Inventaris van zijne plunje opgemaakt, om „door den Vendumeester vercocht te worden". Onder de niet verkochte voorwerpen bevindt zich „een nieuwe „laeckens Mantel met silvere passementen geboort, behandicht aen DE HOOGH, Schilder, „mede dienaer van de voorsz. LA GRANGE welcke mantel van deselve genomen (lees: „gestolen) is van de voorsz. sijnen gewesen dienaar. Noch 2 hemden met een out rabattie „sonder kant, toebehoorende d'voorsz. DE HOOGH ende aen hem behandicht." Den 11^{den} July daaropvolgende veroorloven Schepenen van 's-Gravenhage JOOST DE LA GRANGE en PIETER D'HOOGH, Schilder de 31 gulden 6 st. die de overige plunje van den „dienaer" heeft opgebracht, „onder suffisante cautie" na zich te nemen²⁾. Dat DE HOOGH in zijn vrijen tijd voor zijn meester ook het penseel heeft gehanteerd, blijkt uit het volgende. DE LA GRANGE was voortdurend in geldverlegenheid. Hij had een erfenis van f51,000 van zijne grootmoeder, CHRISTINA DU PRÉE, wed. van JOOST BERTEN, geërfd, waarvan in 1661 nog f37,000 in fidei-commissaire goederen overgebleven waren. Maar talrijke documenten³⁾ bewezen mij, dat hij steeds in schulden stak. Hij was gehuwd met MARGARETHA VAN PERSIJN. Zeker had hij bij een lid dier familie ook schulden gemaakt, toen hij op den 28sten Augustus 1655 aan St. PIETER PERSIJN te Hoorn de volgende schilderijen tegen de er achter geplaatste taxatie transporteerde:

een stuk schilderij van STOOTER (een Leidsch zeeschilder) . . .	f 15—0—0
een dito van H. M.	„ 20—0—0

¹⁾ Prot. Not. N. KRUIJS, Amsterdam.

²⁾ Een en ander medegedeeld in „de Nederl. Kunstbode" 1881. Toen las ik ORANGE in plaats van GRANGE. Men zal met mij uit het navolgende het onjuiste dier lezing inzien

³⁾ Meest voor Not. K. OUTERMAN te Leiden verleden

een dito van VERSTEECH	f	15—0—0
een dito van DOU	„	6—0—0
een dito van BLOCKLANDT	„	6—0—0
een dito van DE HOOCH	„	10—0—0
een dito van PIETER PARET (PIETER PORRETH, een stillevenschilder van Leiden 1).	„	15—0—0
een dito van JAN LIEVENS	„	18—0—0
een dito van VAN BEIJEREN	„	100—0—0
een dito van JAN LIEVENS	„	18—0—0
een dito van DE HOOCH	„	20—0—0
een dito van DROOCHSLOOT	„	26—0—0
een dito van VERSTEECH	„	15—0—0
een dito van DE HOOCH	„	20—0—0
een dito van MOLIJN	„	20—0—0
een trony van REMBRANT	„	20—0—0
een stuck van STOOTER	„	26—0—0
een dito van [B] FABRITIUS	„	40—0—0
een dito van DE HOOCH	f	6—0—0
een dito van STOOTER	„	26—0—0
een dito van DROOCHSLOOT	„	26—0—0
twee stuckies van VAN GOYEN	„	3—0—0
een van BLOMMAERT	„	60—0—0
een dito van MOSTAERT	„	10—0—0
een dito van EVERDINGEN	„	60—0—0
een boetseersel van ABELE	„	30—0—0
een stuck van JAN LIEVENS	„	40—0—0
een teyckening van PLAS	„	15—0—0
een stuck van DE HOOCH	„	20—0—0
een dito van DE BOS (LODEW. VAN DEN BOSCH?)	„	120—0—0
nog een boetseersel van ABELE	„	20—0—0
een stuck van VERSTEECH	„	18—0—0
een dito van JAN LIEVENS	„	40—0—0
een van DE HOOCH	„	15—0—0
een van VAN DER STOFFE	„	15—0—0
een van H. M.	„	15—0—0
een van DE HOOCH	„	15—0—0

1) Bijna gelijktijdig komen te Leiden de schilders PIETER PORRETH en PIETER PARRETH voor! De handteekeningen bewijzen, dat zij niet identiek zijn.

een van VERSTEECH	„	10 — 0 — 0
een van RIJCKHALS (een schilder van Middelburg).	„	10 — 0 — 0
een van VERSTEECH	„	6 — 0 — 0
drie van DE HOOCH <i>f</i> 10.— <i>f</i> 20.— en	„	10 — 0 — 0
een van PIETER PARET (PORRETH)	„	50 — 0 — 0
een van RIJCKHALS.	„	6 — 0 — 0

Er volgen nog eenige stukken, waarbij de namen der schilders niet genoemd worden. ¹⁾

In het geheel zien wij dus *tien* schilderijen van DE HOOGH bij DE LA GRANGE aanwezig. Toch schijnt een en ander nog niet zijn geheele kabinet geweest te zijn.

14 Aug. 1658 kan hij *f* 316.— die hij voor „zijdelaecken”, waarschijnlijk voor een schitterend pakje, schuldig was, niet voldoen. Hij zegt eerstdaags zijn inboedel te zullen verkoopen. En „oft gebeurde, dat sijne schilderijen ofte eenige van dien, uyt oorsaecke „van dat deselve te weynich soudén mogen comen te gelden, niet en vercocht werden, „sal de schuldeyscher sooveel minder ontfangen als voor de schilderijen geboden sal sijn „en waervoor hij die als pant ter minne aennemen zal. ²⁾” Een aantal andere schuldeischers tracht hij op dezelfde wijze te bevredigen. 18 Nov. 1658 machtigt hij zijne vrouw om desnoods alle roerende en onroerende goederen te gelde te maken ³⁾. Uit eenige stukken zien wij, dat hij bevriend was met den voormaligen plaatsnijder ROBBERT DE BAUDOUS. 18 Febr. 1661 woont DE LA GRANGE „in de Heerlijckheyt van Warmont.” Eindelijk geeft ons de volgende Acte een duidelijk inzicht in 's mans treurigen finantiëelen toestand:

17 October 1661 lezen wij „dat JUSTUS DE LA GRANGE tot soodanige decadentie geraect is, dat hij tegenwoordich met sijn huysvrouwe en drie cleyne kinderkens in seer groote extremiteyt is comen te vervallen, ende geschapen staet, tot d'een off d'anders laste te sullen comen.”

Er stond een kapitaal van *f* 37,000.— fidei commissare goederen vast. Het was overgebleven van *f* 51.000.— hem als fidei commiss van zijne grootmoeder CHRISTINA DU PRÉE, wed. van JOOST BERTEN achtergelaten. JUSTUS DE LA GRANGE zal nu met vrouw en kinderen naar het eiland Tabago gaan, en heeft geld noodig. Zijne schuldeischers vinden goed, dat $\frac{2}{3}$ van de *f* 37,000.— gelicht worden voor *reiskosten en betaling der schulden*. Hij zal in Tabago handel drijven onder toezicht zijner Crediteuren. Enz. ³⁾

In eene verklaring van 10 Mei 1663 wordt verteld „dat JUSTUS DE LA GRANGE met vrouw en kinderen in de maent Maert 1662 naer Nieu-Nederlant is vertrocken en aldaer gecocht heeft het eylant Tinnaconcq aen de Westzijde van de Zuytrevier voor *f* 6000.—” ³⁾ 13 Nov. 1663 is hij te Leiden om zijne zaken te regelen; PIETER VAN PERSIJN te Hoorn blijft borg voor hem ten behoeve van HAVICK JANSZ STEEN, JAN STEEN's vader, die omgekeerd in 1649 voor hem borg gebleven was. 29 Maart 1664 heet hij weder „woonachtig op Tinnaconcq in Nieu-Nederlant”. Maar vóór 1671 overleed

¹⁾ Prot. Not. SPOORS. Delft.

²⁾ „ „ K. OUTERMAN. Leiden.

³⁾ „ „ „ „

DE HOOGH's voormalige beschermer. 26 Juni 1671 lezen wij dat „Juffe MARGARETHA VAN PERSIJN, laetst wede van de Heer JUSTUS DE LA GRANGE nu hertrout (is) met de Heer ANDREAS CARR.¹⁾

Maar keeren wij tot onzen schilder terug. We verlieten hem te Delft in of omstreeks 1655. Den 20^{en} September van dat jaar werd hij meester van het Delft'sche St. Lucas-gilde, en wel „vreemt sijnde." Hij was niet ruim bij kas, want hij betaalde maar f 3 — 3 — 0 (een ducaton) op rekening. Op een lijstje van de leden van dat gilde staat achter zijn naam: vertrocken. Wanneer is DE HOOCH uit Delft vertrokken, en waarheen is hij gegaan? HOUBRAKEN vertelt ons ergens, dat DE HOOCH een leerling van BERCHEM geweest is. Het klinkt wel vreemd, maar daarom is het niet onmogelijk. Dit zal dan echter wel te Amsterdam het geval geweest zijn, waar BERCHEM herhaaldelijk woonde en ook stierf; te Haarlem wordt de naam van onzen schilder niet in de registers van het St. Lucasgilde aangetroffen, en de PIETER DE HOOCH, die er in 1681 begraven werd, was een naamgenoot van den kunstenaar, zooals we straks zien zullen. Waarschijnlijk was DE HOOCH dus in zijne jongelingsjaren te Amsterdam bij BERCHEM in de leer geweest; daarna, wellicht uit broodsgebrek, een poos kamerdienaar bij DE LA GRANGE, en, toen die in 1655 in moeielijkheden verkeerde, en zijn bediende moest laten vertrekken, liet hij zich te Delft, waar hij juist vertoefde, in het St. Lucasgilde inschrijven²⁾. Hij had ruim 2 jaren werk zijn intreegeld aan dit gilde te voldoen, iets wat helaas betoogt hoe weinig de heerlijkste werken van DE HOOCH die allen juist omstreeks dien tijd ontstonden en nu met meer dan een ton gouds! betaald zijn, gewaardeerd werden. Toen het in Delft in 't geheel niet meer vlotten wilde, keerde onze schilder naar Amsterdam terug, waar hij zeker reeds in 1667 en waarschijnlijk reeds vóór dien tijd, woonde. Hij vertelt zelf sedert Mei 1667 in de Konijnestraat (bij de Lauriergracht, de schildersbuurt) gewoond te hebben.

Hier volgen de interessante verklaringen, het onomstootelijke bewijs, dat de *schilder* PIETER DE HOOCH 1667—1671 te Amsterdam woonde.

22 November 1668 legt d'eersame PIETER DE HOOGE, *out omtrent acht ende dartigh jaren*, een attestatie af, waarin hij zegt „tsedert May verleden harwaerts in de Knijnestraet te wonen. Klacht over slechte bureu.

Get:

*Pieter de Hoogh*³⁾

¹⁾ Prot. Not. H. ROSA. Amsterdam.

²⁾ De PIETER DE HOOCH te Delft wiens huwelijk, kinderen enz. door HAVARD medegedeeld worden, heeft waarschijnlijk niets met den schilder te maken; in elk geval ontbrekt eik bewijs, dat het de schilder is.

³⁾ Prot. Not. J. DE VOS. Amsterdam.

Compareerde voor mij, d'eersame Srs. HIERONIMUS PICKAART (schilder), out omtrent 43 jaren en PIETER DE HOOGH, *constschilder*, out omtrent 40 jaaren, en hebben ten versoeke van Sr. JOHANNES VAN HEDEN, als getrouwt hebbende Juffr. ADRIANA VAN HEUSDEN, die Wed^e was van wijlen JORIS DE WIJSE verklaart: dat in desen jaare 1670 in den maant May, zonder den precysen dagh onthouden te hebben, zijnde ten tijde als wanneer JOHANNES COLLAERT in het Heere Logement verscheyde schilderijen was veylende, zij attestanten onder andere aldaar gesien hebben een stukje schilderij, geschildert bij EMANUEL DE WITT, uytbeeldende de nieuwe Vismarkt, aan de Haarlemmer Sluys, daar in ook onder andere stondt het pourtret ofte contrefeijsel van ADRIANA VAN HEUSDEN voornoemt, ¹⁾ zijnde 't selve schilderij jegenwoordigh onder JURRIAAN BAEK, Casteleyn in het oude Heere Logement gearresteert, en dat zij attestanten wel weten, dat het die selve schilderij is, die voor desen ten huysse van ADRIANA VAN HEUSDEN heeft gehangen, en by den voorsz. DE WITT voor JORIS DE WIJSE geschildert is, gevende sij attestanten voor redenen van wetenschap dat zij tselve verscheydene reyzen ten huysse van JORIS DE WIJSE hebben gesien. Aldus ghedaan binnen Amsteldam desen 15 en 18 November 1670.

Get: HIERONIMUS PICKAART.

*Pieter de Hoogh*²⁾

13 Nov. 1670 verklaren eenige personen ten verzoeke van de vrouw (NELLETGE VAN DER KLEY) van JOHANNES COLLAERT, schilder, dat zij 5 à 6 jaren geleden ten huize van LAURENS MAURITS DOUCY, in sijn leven woonende aen de Overthoom in de banne van Amsterveen, gezien hebben een schilderij van EMANUEL DE WIT, uytbeeldende de Nieuwe Vismarct van dese stadt Amsterdam, daerin geschildert staet de Wed. van JORIS DE WIJS, in sijn leven mede Notaris alhier. Een lijstemaker zegt twee jaren geleden en ebben lijst om dat stuk gemaakt te hebben.

Op denzelfden dag verklaart PIETER DE HOOGH *out omtrent 40 jaren*, wonende in de Conijnestraet alhier, dat hij *drie jaren geleden* ten huize van de requirante (de vrouw van COLLAERT) geweest is en „aldaer gehoort en gesien heeft „dat LAURENS DOUCY, zone van de voorsz. LAURENS MAURITSEN DOUCY, aen des „requirantes man JOANNES COLLAERT vercocht heeft het voorsz. stuck schilderije, „geschildert door EMANUEL DE WIT, uytbeeldende de Nieuwe Vismarckt deser „stede, daerin geschildert staet de Wed. van JORIS DE WIJS. Verclaert hij PIETER „DE HOOGH noch, dat ontrent 2 jaren geleden Sr. WIJBRANT VAN PORTENGEN, „clercq van de camer van de desolate boedels, die getrouwt geweest is met de dochter „van za. JORIS DE WIJS, nevens hem dep^t 't voorsz. stuck schilderije ten huysse „van de req^{te} gesien heeft. Verclaren sij getuygen te samen noch dat sij verscheyde „malen gezien hebben, dat EMANUEL DE WIT ruym 2 jaren geleden, ten huysse van

¹⁾ Vismarkten van DE WITTE zijn o. a. in de Musea te Rotterdam en te Leipzig.

²⁾ Prot. Not. C. DE GHRIJP. Amsterdam.

„de req^{te} waar hij toen woonde, opgemaect en geschildert heeft 2 schilderijen „d'eene uytbeeldende een kerck en d'ander een vismarckt, beyde tegenwoordigh „staende *int Oude Heerenlogement*.

PIETER DE HOOGH teekent

*Pieter de Hoogh*¹⁾

Dat wij hier telkens met den „constschilder” te doen hebben is zonneklaar.

Maar.... nu houden ook in ééns al mijne gegevens op. Is de schilderij in de collectie Steengracht, die het jaartal 1677 schijnt te dragen, ook nog door DE HOOGH in zijne bescheiden woning in de Konijnestraat geschilderd? Vond hij kort daarna in Amsterdam de laatste rustplaats? (Want geene zijner werken draagt een later datum).²⁾ Dit zijn slechts vermoedens.

Maar zeker is het dat de Haarlem'sche PIETER DE HOOGHE, daar in 1681 begraven, *niet* onze schilder is. Dit bewijst reeds zijne geheel verschillende handteekening. Ziehier eenige op hem betrekking hebbende documenten.

7 Augustus 1669. Sr. PIETER DE HOOGHE, *wonende tot Haerlem*, verkoopt zijn huis „daer de fortuyn uythanght” in de *Anjeliersdwarstraat*, „naest de *boerehey*” voor *f* 2875.— aan een passementwerker. Dit was *niet* de schilder. Hij teekent:

*Pieter de Hooghe*³⁾

Uit een verklaring van 19 Maart 1664 zien wij dat deze heer nog een huis te Amsterdam op het Breepad bezat.⁴⁾

De volgende Acte zal ook wel op hem slaan, al is het bevreemdend, dat een schilder hem machtigt. 6 November 1657 ontvangt PIETER DE HOOGHE te Amsterdam, getrouwd met MARTIJNTGE VAN DER HULST, erfgename van zalr. CORNELIS VAN DER HULST te Haarlem, eene machtiging van PIETER FRIS getrouwd met JOSIJNTJE VAN DER HULST, om te Haarlem geld voor hem te ontvangen.⁵⁾ Die PIETER FRIS, die later ook te Delft woonde, was waarschijnlijk de schilder die even als zijn broeder JOHANNES te

1) Prot. Not. JAC. HELLERUS, Amsterdam (half verbrand !)

2) Onlangs zag ik te Londen in den kunsthhandel een gemerkten P. DE HOOGH, die het jaartal 1675 draagt.

3) Prot. Not. J. HELLERUS. Amsterdam.

4) " " J. Q. SPITTHOF. "

5) " " P. VAN TOLL. "

Amsterdam als zoodanig o. a. in 1668 genoemd wordt.¹⁾ Ten slotte wil ik den lezers nog mededeelen dat ik in de verschillende Archieven onzer hoofdplaatsen verscheidene PIETER DE HOOGH's ontdekte, die niets met den schilder te maken hebben: een bewijs dat men zeer voorzichtig moet zijn met de documenten, die alleen dezen naam, zonder de toevoeging: „schilder” behelzen.

Omstreeks 1650 vond ik te 's Gravenhage een PIETER DE HOOGH, *organist*.

1 Febr. 1648 wordt te Amsterdam een PIETER DE HOOGHE knoopmaker genoemd.

17 Dec. 1671 woonde te Amsterdam op den Nieuwendijk een PIETER DE HOOGH, baleynvercooper.

En zoo zou ik kunnen voortgaan.

Voorloopig zullen wij ons aan de hier medegedeelde gegevens moeten houden.

¹⁾ Een allegorisch stuk, ik meen op den dood der gebroeders DE WITT, van PIETER FRIS bevindt zich in den kunsthandel te Parijs. 4 Januari 1709 maakt JOSINA VAN DER HULST, Wed. van za: PIETER FRIS, in zijn leven Konst-schilder te Delft voor Not. A. LEEUWENHOECK aldaar haar Testament.

JACOB CATS EN ZIJNE OMGEVING,
NAAR AANLEIDING VAN DE
HANDSCHRIFTEN IN HET MUSEUM CATSIANUM,
DOOR
J. G. FREDERIKS.

NA de verschijning van den bundel Levensberichten voor 1889, uitgegeven door de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, is het onnoodig veel te zeggen aangaande Jhr. Mr. W. C. M. DE JONGE VAN ELLEMEET en zijne hierboven aangeduide verzameling. Hij was in Den Haag geboren den 5 Mei 1811 en overleed op Overduin bij Oostkapelle, den 1 Juli 1888. In de jaarlijksche vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde van 1887 schonk hij haar zijn Museum, dat den 5 November daaraanvolgende als door hem zelven in de boekerij te Leiden werd geplaatst. De Maatschappij bood hem het eerlidmaatschap aan; hij ontving het bericht dezer onderscheiding op zijn sterfbed. De heer F. NAGTGLAS was de aangewezen levensbeschrijver van den heer VAN ELLEMEET, en de geschiedenis der verschillende verzamelingen op Overduin maakt daarvan een gedeelte uit.

De gedrukte Catsiana in het Museum zijn eenigermate bekend uit den Inventaris, en staan thans ter beschikking van elken beminnaar onzer verschillende uitgaven der werken van den man, die eens onze volksdichter bij uitnemendheid was. Wat de handschriften betreffen voor de zoo onbekende geschiedenis van CATS, blijkt ongenoegzaam uit de beschrijving, door den Verzamelaar daarvan gemaakt. Zeker zijn er belangrijke bijdragen in tot eene

betere kennis van een nog niet genoegzaam beoefend hoofdstuk onzer letterkundige historie. Wat daaraan is ontleend en naar de wijze van het tijdschrift *Oud-Holland* hierbij wordt openbaar gemaakt, moge met alle waardeering van CATS ontvangen worden. Het zijn aantekeningen, aangevuld waar daartoe aanleiding was. Daaruit moge blijken wat de beteekenis der verzameling is voor den lateren geschiedschrijver van CATS, al zijn ook enkele stukken veel te hoog geschat en verscheidene van geringe beteekenis voor onze letteren. Uit het volgende zal te zien zijn, hoe weinig men van het onderwerp weet, ook na het veeljarig bestaan van dit Museum, en moge daardoor de gelegenheid al ontstaan zijn om eenige punten na te sporen, de weinig opwekkende uitkomst is niet te verbergen, dat er veel ontbreekt en hier en daar de meeste ijver in het onderzoek voor altijd met teleurstelling zal beloond worden.

Volgens de tegenwoordige verklaring der eigennamen van amiliën is die van CATS eenvoudig. Een huis met het teeken Die Catte geeft den bewoner zijn naam met weglating van het voorzetsel en ook van het lidwoord en hij heet voortaan CAT of KAT. Zijne nakomelingen worden met den genitivus possessivus aangeduid, gelijk men elders opmerkt bij geslachten van aanzien, als HASSELAAR en BICKER, in ambtelijke registers met achtervoeging der s geschreven: GEERTRUYT HASSELAARS, LYSBET BICKERS, DIRCK CORVERS, want deze was eenvoudig DIRCK VAN CORVER, CORVERS DIRCK, nog niet eens noodig met het woord kind daarbij te denken. Deze aannemelijke opheldering is niet onnoodig bij CATS; had hij zoons en vooral kleinzoons nagelaten, dan zou een genealogist hem, door middel van een geslachtsboom „onder hem berustende” of met de hulp van eene geheim blijvende bron, verheven hebben tot een afstammeling der „aeloude” heeren van CATS, met vermelding van hetgeen vervalschers verder gebruiken. Maar onze dichter verklaart: „Mijn ouders roemden nooit van edel bloed te wezen”, en ondanks de reeds voorheen opgemerkte dubbelzinnigheid voorkomt hij hiermede elke bewering zijner afstamming uit het adellijke geslacht, op Noord-Beveland in vroeger eeuwen machtig. Wij zullen hieronder gelegenheid hebben over den oorsprong van enkele standen in de landstreek, waar CATS geboren was, te spreken; hoe hoofdzakelijk het verwerven, behouden en beheeren van den grond, hoe zaken van grondbezit, polders en waterstaat, wakkere en bekwame mannen deden ontstaan, die door talrijke afstammelingen en uitgebreide verwantschap allengs de hoofden werden van aanzienlijken, die zich langzamerhand verspreidden en zoo invloed en gezag verwierven op allengs uitgestrekter gebied. De hier besprokene familie behoort in het noorden van Schouwen thuis; gedurende de zeventiende eeuw had zij goed en gezag, van den overkant der Wester-Schelde tot in het Land van Flakkee, om niet te spreken van den Raad-pensionaris van Holland en West-Friesland. Reeds drie eeuwen geleden wisten die scherpzinnige bewoners van polders en kleine plaatsen, dat de weg tot aanzien in stad en land voor hunne zonen liep door de hoogeschole. Het zou veel

kennis vereischen om de optreding te beschrijven dezer frissche en nieuwe maatschappelijke krachten, en zelfs zou er moed toe behooren om menige bakermat te zoeken achter eene vlaak of in eene stroohut op een dijkwerk.

ADRIAEN CORNELISZ. CATS te Brouwershaven en zijne eerste vrouw, LEENKEN JACOB JAN BREIJDESDOCHTER¹⁾, zijn aan te nemen als de historische stamouders der familie CATS, wanneer althans de critiek niet de strengste bewijzen vordert en toch de zuivere redeneering volgt, in deze zaken noodiger dan tegenwerpingen der spitsvondigheid. De man was lid in den raad zijner woonplaats, die zeer traag de Spaansche heerschappij had verlaten en bij eene kleine bevolking een talrijk bestuur had.

Uit het huwelijk der genoemden werden vier kinderen geboren: CORNELIS, dan twee dochters, waarvan eene QUIRINA heette, en JACOB, die den 10 November 1577 het levenslicht zag. De moeder overleed den 13 Mei 1579.¹⁾ De dochters waren te jong om de huishouding te besturen, zoodat de vader eene tweede vrouw zocht en die vond in eene Waalsche. Misschien kwam zij uit het Luiksche, in elk geval uit de Spaansche provinciën in het zuiden. JACOB meende, dat zij van een verarmd aanzienlijk geslacht afstamde en hij bewaarde eene overlevering of herinnering aangaande haar, dat zij een lieve stiefmoeder was. Eene zuster van LEENKEN, gehuwd en blijkbaar bemiddeld, doch kinderloos, kon het niet aanzien, dat die zusterskinderen in handen zouden komen eener uitlandsche vrouw, en ze werden door haar en haar man als hun kroost aangenomen.²⁾ Lang daarna, in het laatst van zijn veeljarig leven, beschikt CATS over hunne beeltenissen: hij legateert aan zijne eenige in leven gebleven dochter ELISABETH, vrouwe van Carnisse, „de conterfeytsels van mijn Oom en moeytgen”.³⁾ Het is jammer, dat hij de beide gelegenheden verzuimt om hunne namen te bewaren. Het is bekend, dat de kerkhervorming eerst laat in die streken gevestigd werd, en dat het Spaansche gezag er weinig maanden vóór de geboorte van JACOB eindigde. Veel gegoede personen bleven aan de oude kerk gehecht en zij, die door de uiterlijke omstandigheden of door onverschilligheid hunne plichten op dit stuk niet meer volbrachten, werden wel tot die van de nieuwe leer gerekend, maar dan stonden zij daar tot de openbare belijders der gereformeerde begrippen als de Libertijnen tot de Calvinisten. Wij moeten dit punt even in 't oog houden, om er later eene verrassende bijzonderheid van mede te deelen. Destijds had men in kerkelijke aangelegenheden voorvechters en volgelingen, de laatsten met ongelijke warmte van belangstelling en ijver. Misschien bestond er bij oom en moeytgen vrees voor de kinderen onder eene Walschlandsche moeder. ADRIAAN had een broeder gehad, die overleed in het jaar vóór de geboorte van JACOB; hij was provinciaal der Minderbroeders en stierf te Leuven. Zijn neef prijst 's mans geleerdheid en meent, dat zijne werken bij PLANTIJN waren uitgegeven; zichtbaar dus is hij met diens boeken niet bekend geweest, daar zij

¹⁾ *Zelandia Illustrata* door M. F. LANTSHEER en F. NAGTGLAS, Middelburg 1880, 2e dl., blz. 182.

²⁾ *Twee en tachtigjarig leven.*

Museum Catsianum, tweede uitgave, 1887, blz. 64.

gedrukt zijn te Leuven bij JAN MAES en JACOB HEYDENBERGHE, die bij PLANTIN geleerd of gewerkt hadden en met diens letters drukten.¹⁾ De geleerde man was dus geen oudoom van JACOB en evenmin e nobile Catziorum stirpe in Zelandia²⁾, maar de broeder van CATS' vader. Hij heet op den titel zijner geschriften MATHIAS CATS a Brouwer s haven, of meest MATHIAS FELISIUS, met een taalvorm, die ook door den dichter werd gebruikt en de hiervoor in bedenking gegeven naamsafleiding steunt. Men ziet dus welk sterk katholiek element in de familie aanwezig was. Het tweede huwelijk van ADRIAAN CATS werd gezegend met drie zoons en — zoo drukt zich de hoogbejaarde poëet uit — „een schoone maecht.” Die kinderen, halfbroeders en halfzuster van JACOB, kennen wij niet nader, doch wij ontmoeten later een JACOB, neef van den dichter en eene LYSBETH, cousine van Mr. LEONARD CATS: beide moeten dus een of meer zoons uit den tweeden echt tot vader gehad hebben. LYSBETH trouwde den 4 Augustus 1633 met ANTHONI GAENDERSE³⁾, wiens gelijknamige vader te Brouwershaven woonde en een neef der CATSEN was, en die zelf dijkgraaf aldaar geweest is; als zoodanig wordt hij in de verzameling aangeduid. Zijne bruid heeft tot getuige Mr. LEONARD CATS, haer cousyn; zijn broeder PIETER was in 1644 burgemeester te Brouwershaven⁴⁾; ook de dichter en neef JACOB HOBBIUS⁵⁾ bekleedde daar dit ambt. Verder komt de naam CATS op verschillende plaatsen en nog tot in deze eeuw voor, doch omdat de raad-pensionaris JACOB en de raadsheer LEONARD geene mannelijke erven hadden, behooren die naamgenooten niet tot ons onderwerp.

Om tot den kleinen JACOB terug te gaan. Oom zette hem aan 't leeren. Met zijn ouderen broeder was dit mislukt. Tijdig was deze door zijn vader gezonden naar Douay; die stad had toen kort geleden eene universiteit gekregen en de paters Jesuïeten gaven daar hunne lessen en hunne leiding aan de jeugd op eene wijze, die hunne felste tegenstanders hebben bewonderd en geprezen. Maar „wegens den quaden tyt” werd broeder CORNELIS thuisgehaald; de ellenden dier dagen kostten hem eene geletterde opvoeding. Hij werd voor het uitsluitend praktische leven opgebracht, was een volkomen vertegenwoordiger van den stand, waarvan wij spraken en is burgemeester zijner geboortestad geweest. Later vermelden wij hem als den man, die zijn ondernemingsgeest wist mede te deelen aan zijn broeder JACOB, en wij vinden verder beiden in al de zorgen en verwachtingen van nieuwe bedijkingen in Staats-Vlaanderen. JACOB werd naar Zierikzee gebracht; ieder kent de beschrijving van den eigenaardigen rector. Toen hij dat als een twee en tachtigjarig man berijmde, en wel uit zijn geheugen, raakte hij soms de kluts kwijt. Hij vertelt daar lessen in 't Grieksch ontvangen te hebben van JAN CORNELISZ VAN GESSEL, die geboren was te Amersfoort; die lessen hielden echter op, omdat de leermeester schoolvoocht in zijne geboorteplaats was geworden. Dit is zoo vaak nageschreven, dat men

1) MAX ROOSES, *Christophe Plantin*, imprimeur Anversois, Anvers 1882, p. 247, 248.

2) DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, Middelburg, 1741, blz. 369.

3) Opgave van den heer G. TER MEULEN.

4) M. ZUËRIUS BOXHORN, *Chroniick van Zeelandt*, Middelburg, 1644, I, 372.

5) DE LA RUE, a. w., blz. 370.

begint te twijfelen, of het niet kon wezen, ondanks hetgeen van elders bekend is. Thans is de zaak van hoogst bevoegde zijde beslist¹⁾, en CATS moet op zijn minst personen uit zijn schooljaren met elkander verward hebben. GESSELIUS is 25 October 1574, dus drie jaar voor CATS' geboorte, overrectoer en professoer in de schoole te Amersfoort geworden; wegens verdenking van Libertijnsche dolingen, op aanbeveling van OLDENBARNEVELT in 1594 nog goedgunstig ghecontinueert, doch 17 September 1619 wegens onrechtzinnigheid ontzet, te gelijk met zijn zonen THIMAN, die drie jaren conrector geweest was, en JOHANNES, die lector in sexta en septima was. Rector GESSELIUS is dus in de schooljaren van CATS niet onder meester DIEDERICK KEMP Grieksch docent te Zierikzee geweest, en zijne zoons zijn nooit schoolvoochden te Amersfoort geworden.

Niet zelden is de geschiedenis vooral van merkwaardige personen door een wetenschappelijk noodlot beheerscht. Om geen andere voorbeelden hiervan bij te brengen zij opgemerkt, dat de inschrijving van CATS als student verzuimd is en zijne beëdiging als advocaat de tijdsbepaling mist. Hij zelf spreekt ons van den man, bij wien hij als student inwoonde, een Leuvenaar, wiens naam hij niet opgeeft, van wien hij getuigt, dat hij evenals MOLINAEUS, las over het Organon van Aristoteles; van de vrouw zegt hij, dat haar de goede naam van haar huis meer ter harte ging dan de moraliteit der dienstmeid en de zedelijke reinheid harer zes inwonende jongelui, zelfs van JACOB, die op ongeveer vijftienjarigen leeftijd aankwam; als een oud man doet het hem goed nog eens op te halen, wat er zooal met de ancilla voorviel, totdat het gemerkt werd door HERA en hare dochter MEDUSA, en hij had zijn angst nog niet vergeten over „het ontydigh mallen” met LOUISE. De echtgenoot van HERA — hij moet toch veel ontzag voor Madame gehad hebben — is echter als lezer tegenover PIERRE DU MOULIN van „t geen ARISTOTELES beschreef in 't Griexe rijck” geheel onbekend gebleven.²⁾

Na zijne promotie reisde CATS voor zijne gezondheid in Engeland en bezocht daar de hoogeschoolen te Oxford en te Cambridge. Op mijne vraag, of hij dan in de laatste gestudeerd had, ontving ik een ontkennend antwoord: hij komt in het album niet voor.³⁾

Het twintigjarig verblijf van CATS te Middelburg is wel het best beschreven hoofdstuk van zijn leven.⁴⁾ De waarheid wordt daarin herinnerd en betoogd, „dat er geene grondig bewerkte levensgeschiedenis van CATS bestaat”, omdat ieder meende genoeg en juist te weten, als hij het Twee en tachtigjarig Leven kende. De kundige schrijver, die reeds zijne verhandeling *De Zelandica Gente de Huybert, L. B., 1852*, gegeven had en later den Inventaris van het Oud-archief der stad Middelburg aldaar liet drukken in 1873,

1) Hoogst verplichtend schrijven van den Zeer Eerw. Heer W. F. N. VAN ROOTSELAAR, den geleerden archivaris van Amersfoort.

Mededeeling der verplichtende nasporing van Dr. S. G. DE VRIES, conservator der handschriften in de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden.

³⁾ De heer J. H. HESSELS, A. M. Cantabr., was zoo vriendlyk mij dit te berichten.

Mr. J. H. DE STOPPELAAR, *Jacob Cats te Middelburg, 1603—1623, en zijn huis aldaar*, Middelburg, 1860.

heeft zijne deugdelijke studiën over Zeeland moeten opgeven door zijne benoeming tot Lid der internationale Rechtbank te Caïro. In het hier bedoelde geschrift wordt de vraag gesteld, waar de woning van CATS te Middelburg was, en het onderzoek heeft geleid tot eene onwederlegbare oplossing. De omvang der nasporing heeft andere bijzonderheden aan het licht gebracht, die dus hier niet behoeven herhaald te worden, maar het onderwerp veel toelichten.

De juiste aanduiding van het woonhuis en de herinnering aan het landelijk verblijf Munnikenhof bij Grijpskerke, doen ons denken aan het huisgezin van den rechtsgeleerde en dichter. Omdat zijn huwelijk, de geboorte zijner kinderen en de dood van vijf dezer tot het Middelburgsche tijdvak behooren, wordt dit alles hier bij elkander opgegeven.

In het Kerkelijk Inteeckenboek der ondertrouwdten te Amsterdam leest men op 26 April 1605:

JACOB CATZ, van Brouwershaven, oudt 27 jaren, woonen tot Middelburgh, geassist. met CORNELISZ CATZ, zijn broeder, hem opleggende de geboden te laten gaan en daarvan betoogh in te brengen, ter eenre Ende ELIZABETH VAN VALCKENBURGH, van Antwerpen, oudt 26 jaren, wonende inde Warmoesstraat, geassisteert met ELISABETH MICHIELS, haer moeder, en MARGRIETE DE VOGELAER, haere zuster, ter andere zijden.

Elisabeth van valckenborch

Het huwelijk werd den 29 Mei bevestigd door Dns. HELMICHUS in de Nieuwe Kerk.

Eer wij echter de kinderen uit hunnen echt kunnen vermelden, ga dit vooraf. In zijne berijmde autobiographie verhaalt de schrijver, dat hij door zijne vrouw tot de kerk gebracht werd. Dit deed mij eerst denken, dat hij onroomsch of in 't geheel niet gedoopt was of dat hij dat sacrament had ontvangen naar den ouden kerkvorm; dat de meestal rechtzinnige uitgewekenen, volgelingen van PLANCIUS en bloedvrienden van FRANCOYS DE RAEDT, den pretendent van LYSBETH VALCKENBORCH hadden opgelegd in 't openbaar tot de kerk toe te treden, voordat zij hem in de maagschap opnamen, en dat hij hieraan voldaan had; immers hij was beide ondertrouwd en getrouwd naar 't kerkelijke, gelijk met gereformeerde bruidegoms en bruiden geschiedde. Maar de advocaat was hier zelfs den kooplui te slim geweest; hij was getrouwd, gelijk hij student geworden was, beide op zijn eerlijk gezicht. Toen mij dit toch wat gewaagd voorkwam van zijnen kant, heb ik beter inlichting ontvangen ¹⁾. In het begin van 1607 is hij te Middelburg aangenomen

¹⁾ Van Dr. F. P. J. SIBMACHER ZIJNEN, predikant der Hervormde gemeente te Middelburg en Voorzitter van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen aldaar.

als lidmaat; dat zal geweest zijn tegen Paschen, die dat jaar den 5 April inviel. Dat hij het niet langer kon verbergen geen lidmaat te zijn of niet langer uitstellen om het te worden, zullen wij onmiddellijk zien. Zijn laat beleden rechtzinnig geloof opende hem niettemin de ouderlingenbank en wie hem uit zijne dichtwerken kent, zal op dit punt niet aan hem twijfelen; zijne voorzichtigheid verliet hem nooit.

Zijne zeven kinderen werden te Middelburg gedoopt¹⁾, gelijk gezegd is; de doopgetuigen toonen hier weder den kring der ouders aan, en de verdere opgaven sluiten in, dat zij bij hun vertrek naar Dordrecht alleen een zestienjarig meisje en een dochtertje van nog geen vijf jaar mochten medenemen.

JOHANNES, gedoopt 21 September 1607; Test. CORNELIS CATS en ELISABETH MICHIELSZ., loco JAN VAN VALCKENBORCH. De knaap kon reeds „geleerde boeken met verstant” lezen, toen hij den 5 Januari 1618 overleed. De vader bezat een geschilderd portret van dezen zoon.²⁾

ANNA, ged. 12 Juni 1609; Test. WILLEM VAN WEELIE, MARGRIETE VOGELAERS.

HELENE, ged. 22 October 1610, geen getuigen opgegeven; het kind, zonder vermelding van den naam, spoedig daarna begraven.

ELISABETH (I), ged. 27 Januari 1612; Test. LUCAS VAN VALCKENBURCH, ELISABETH KOBIN; moet blijkens den naam van het jongste kind vroeg overleden zijn.

JACOBUS, ged. 3 October 1613; Test. Dr. LEENT. CATS, SUZANNA VAN VALCKENBORCH; 19 October 1616 begraven.

CORNELIS, ged. 5 Juli 1617; Test. MARCUS VAN VALCKENBORCH, en d'huysvr. van Mr. CORNELIS CATS.

ELISABETH (II), ged. 5 October 1618; Test. Dr. FABIAEN DE VLIET, Joff. JACOBINA VAN MUYLWIJCK ux. van Dr. LENARD CATZ.

Het huwelijk bracht CATS geld en relatiën aan; de hoeveelheid der tweede is beter te bepalen dan die van het eerste. Wat wij hem voor het eerst zien doen in ondernemingen, waartoe veel kapitaal noodig was, kan niet zoo geheel van den kant der vrouw gekomen zijn, die wel een bruidschat van beteekenis kan meegekregen hebben, maar wier moeder nog lang als weduwe voorkomt. CATS had wel iets van zijn vader of van zijne pleegouders kunnen erven, die hem hadden laten studeeren en als een rijk jonkman de gelegenheid gegeven hebben om buitenslands te reizen. Hij had een drukke winstgevende praktijk

1) Deze opgave van den, ook in de verdere bladzijden te vermelden, heer G. TER MEULEN is hier in haar geheel overgenomen bijzonder ook voor den juiste leeftijd der dochters, ANNA en ELISABETH; het is gebleken, dat ELISABETH voor de oudste gehouden is, en dat het verschil harer jaren met die van haren bruidegom MUSCH — hoe aanzienlijk reeds — nog veel te klein was, vooral voor de gevolgtrekking daarop rustende.

2) Portefeuille 47.

gehad, wel niet van 't beste allooi, als men niet uitsluitend op het salaris en de verschotten ziet; dat betrof de kaapvaart, die toen reeds vrij aardig op den weg was van aan zeerooverij te doen. Met het sluiten van het bestand moest er op eene andere wijze geld verdiend worden en CATS geraakte aan 't dijken. CORNELIS, zijn ons bekende broeder, had daar alle kennis van; de advocaat had wel de macht om voor zijn aandeel op te treden en zeker praktijk genoeg om bij onvermijdelijke twisten over het vinden van den waren eigenaar der verdrongen gronden het woord te doen. Mr. JACOB zag winsten in 't verschiep en was spoedig gewonnen voor de vennootschap der broeders. Hiertoe moesten wij juist komen: ondernemingen van dien tijd geschieden door eenige familieleden, door bijzonder nauwverwante geslachten of door innige vriendschap verbonden personen. Ongelijk aan de deelhebbers in de hedendaagsche groote instellingen of werken, die elkander niet eens bij name behoeven te kennen, werd iemand toen ergens „ingelaeten”; hij had er „inlaetinge becomen”; ¹⁾ deze term is taalkundig erkend en beteekent toelaten, admitteeren. ²⁾ Zóó nauw was de band tusschen de ondernemers, dat een rechter zich placht te verontschuldigen om te zitten in de zaak van iemand, met wien hij in ontginningen, droogmakerijen of iets dergelijks was geweest en als vriend van hem gescheiden was na afloop van 't werk en verkaveling van den grond, zoodat hij niet onpartijdig kon zijn tegenover een lang bevrienden mede-bezitter. ³⁾ Om deze redenen moet de beoefenaar der geschiedenis van CATS bekend zijn met de familie VALCKENBURCH of zooals zij bij afwisseling moge genoemd worden.

JAN VAN VALCKENBURCH en zijne vrouw ELISABETH MICHIELS hadden Antwerpen verlaten en woonden te Amsterdam in de Warmoesstraat op den hoek van de Papenbrugsteeg. De man wordt niet vermeld onder de personen, die in zijne vroegere woonplaats in 't oog liepen gedurende de onrustige jaren; in zijne nieuwe had hij bloedverwanten, zelfs van zijnen naam. Wanneer hij te Amsterdam kwam, wordt niet opgegeven; zijne zes ons bekende kinderen zijn te Antwerpen geboren, het jongste ongeveer in het jaar der onderwerping aan PARMA. VALCKENBURCH komt nog als doopgetuige voor in 1607, zijne weduwe in 1619; CATS bezat haar portret. ⁴⁾ Als wij de huwelijken van al de kinderen hadden, zouden wij ze naar de berekende geboortejaren kunnen rangschikken nu plaatsen wij MATTHEUS alleen bij onderstelling vóór MARKUS en LUCAS, omdat de Evangelisten aldus volgen; in het huisgezin van hun zwager MARCUS DE VOGELAER echter komt eerst de naamgenoot van dezen, daarna MATTHEUS. Wij raadplegen weder het kerkelijk ondertrouwboek te Amsterdam, voor de intekening van MARGARETA, ELISABETH, MATTHEUS, MARCUS, MARIA, LUCAS en SUZANNA.

¹⁾ HUYGENS gebruikt die uitdrukkingen in de *Bijzonderheden*, uitgegeven door A. D. SCHINKEL.

²⁾ Kiliaan *Etymologicum*, ed. Van Hasselt, Traj. 1777, I, 266.

³⁾ L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Het proces van Oldenbarnevelt getoetst aan de Wet*, 's-Gravenhage, 1876, blz. 18.

⁴⁾ *Museum Catsianum*, uitgave van 1887, blz. 64.

Den 3 Juni 1588 [in ondertrouw opgenomen]:

MARCUS DE VOGELAER, van Antwerpen, ontrent 34 j., Warmoesstraat, [zonder betrekkingen compareerende]; en MARGRITA VAN VALCKENBURCH, mede van Antwerpen, out ontrent 22 j., op de hoeck van de Papenbrugsteech, met vader JEAN VAN VALCKENBURCH, moeder ELISABETH MICHIELSZ.¹⁾

Den 26 April 1605, JACOB CATS en ELISABETH; reeds vermeld.

MATTHEUS VAN VALCKENBURG komt niet met vrouw of kinderen voor; hij moet lang buitenslands, met name op de Engelsche bedijkingen, gewoond hebben.²⁾

MARCUS VAN VALCKENBURG was met CATHARINA GUINETTE gehuwd, doch vermoedelijk niet toen hij te Amsterdam woonde, zoodat hierdoor verscheidene gegevens hem betreffende blijven ontbreken; hij was een der bewindhebbers van de Westindische Compagnie.

Den 8 December 1608.

WILLEM VAN WEELY³⁾, van Rijswijk, 29 j., Oudezijds voorburgwal, met JACOB VAN WEEL, zijn broeder, en WOLPHAART VAN BYLAER, zijn oom, en MARIA VAN VALCKENBORCH, van Antwerpen, 28 j., Warmoesstraat; met moeder ELISABETH MICHIELS, en zwager MARCUS DE VOGELAER.

Den 29 September 1610; Mr. FABIAEN VAN VLIET en SUSANNA, later op te geven.

Den 4 Juli 1619.

LUCAS VAN VALCKENBURCH, van Antwerpen, 34 j., Warmoesstraat; moeder ELISABETH MICHIELSZ, en SUSANNA COYMANS, 21 j., Oudezijds voorburgwal, vader CASPAR COYMANS.

Zoodanig waren de familiën, waaraan CATS zich door zijn huwelijk verwant had. De beteekenis van zijne eigene bloedverwanten stak daarbij niet gunstig af; VONDEL⁴⁾ was misschien de eenige niet, die hem dit liet gevoelen. In 1630 overleed zijne vrouw; den juisten tijd kan men noch in Dordrecht, noch in Den Haag vinden, want CATS had evenzeer eene woning, waar hij als pensionaris in dienst stond, als in de hofplaats, waar hij ter statenvergadering moest verschijnen. Volgens de Dordsche kohieren van 1630 woont

¹⁾ De kinderen uit dit huwelijk worden opgegeven in het *Dagboek van Constantijn Huygens*, jaargang 1885 van *Oud-Holland*, bewerkt en van uitmuntende geslachtstafels voorzien door den heer J. H. W. UNGER, archivaris van Rotterdam; Bijlage F.

²⁾ Een naamgenoot, schoon volstrekt geen aanverwant, trouwde 31 Juni 1616 in de Nieuwe kerk te Amsterdam.

³⁾ Broeder van den juwelier JAN VAN WELY, op 't Water in de 4 Heems-kinderen, die in 't kwartier van Prins MAURITS vermoord werd, hieronder als getuige bij de huwelijksvoorwaarden van Mr. FAB. VAN VLIET te vermelden.

⁴⁾ Uitgave van Mr. J. VAN LENNEP, dl. III, blz. 52, en in die van Dr. J. VAN VLOTEN, Schiedam, 1864, I, 279; in de Hekeldichten als Anagramma: Japik Priaep, (1630).

hij in de Wijnstraat, tusschen de Schuyverstraat en Gravenstraat, en 1633 op de Hooge Nieuwstraat¹⁾; te 's-Gravenhage op den Kneuterdijk, op den hoek van 't Heulstraatje, later nog te bespreken. Zijne vrouw was twintig maanden ziek geweest; waar zij eerst begraven is, weet men weer volstrekt niet. Den 22 Mei 1650 kocht hij een grafkelder in de Kloosterkerk; daar heeft hij zijne „huysvrouw ingebroght”, en daarna bepaald dat hij bij haar zou begraven worden, zoodat wij hare rustplaats nu kennen, al zijn de grafregisters van dien tijd ook verloren.

Ten aanzien der beide dochters van CATS, bezit het Museum merkwaardige bescheiden: twee brieven van ANNA en een van ELISABETH²⁾. Gelijk opgemerkt is, had men weinig onderzoek gedaan naar haar geboortetijd,³⁾ vandaar dat nu eerst de waarde uitkomt der mededeelingen, die wij reeds dankbaar vermeld hebben. In het jaar, dat deze brieven moeten geschreven zijn, werd ANNA 22 jaar en was sinds Mei 1630 echtgenoot van CORNELIS AERSSSEN VAN WERNHOUT, drost van Breda en had hem kort geleden eene dochter geschonken. ELISABETH was een twaalfjarig meisje en, zooals men nu zou zeggen, op een pensionaat te Delft. Uit beider brieven is zooveel te leeren, bijna minder wegens den inhoud dan den vorm, dat zij hier in hun geheel volgen.

Lieve ende werde Vader

VE aenghenamen is mij wel behandicht waer wit ick verstaen de onsekerheit van VE. comst dat ons seer bedroeft heft over mits wij VE comste soo vast gestelt hadden dat wij daer niet aen en twiffelde doch wij meeten⁴⁾ ons al weer troesten want wij en twiffelen niet daer aen of VE. verlanght mede ons te sien twiffelt niet of VE. sal dar ma⁵⁾ scicken dat wij VE. haest hier in ghesontheit moghen sien daer wij de ghoede got dagelick on⁶⁾ biden hier is overleden de jongste soen van oom DE VLIET met noch ander goede bekende davit nujs de raisher coren ick wil VE. met ghen dode besware ider mist de sine.

VE. heff haer moilichheit ghe noch onse dochter neemt vast toe en wort vast ghroet en vet winste vel datse VE. eens mochte sien hertelicke groetenis aen VE

¹⁾ Opgave van den Heer H. W. VETH, vroeger te Dordrecht, thans te Hilversum, met aanvulling van den heer A. VAN DE WEG, gemeente-archivaris te Dordrecht.

²⁾ *Portefeuille* 39 en 40, door het Bestuur van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde bereidvaardig er mededeeling en reproductie afgestaan.

³⁾ Beider doopdagen staan evenwel in *Zel. III.*, I, 350.

⁴⁾ l. moeten.

⁵⁾ l. na, naar.

⁶⁾ l. om.

Uw Edele, Mevrouw De
Vader van, ten hage van
Mevrouw Jochim Ambrosius
Grote Edele staten van
Hollant u tot

Londen

Eerwaerdighe ende harts lieve Vader

Ick heb vE aenghenamen brief nu dadelijk wel ontfanghe met groot vreugde
ende love den goeden godt van sijne ghenade aen vE tot nu toe bewesen ende
bidt hem selve te willen laten continueren ende voorders vE wil gheven een
spoedighe ende gelukkighe reis dat wij ons alle tsamen moghen verblijden ende
noch meerder reden hebben sijnen heylighen naem te prijzen, aengaende van myn
ick danck oock den goeden godt van sijne genade die hij mij doet, ende alsoo
ick nu niet langker tijt en heb om te schrijven sal hier mede een eynde maken
met mijn hartelycke groetenis met aller Eerbiedinghe ende oock die van mijn
Meestresse aen mijn Vader ende ick blijf altyt

Mijn Eerwaerdighe ende harts lieve Vader

jn delft den 4 november

V E onderdanighe ende diensbare
Dochter, Elisabeth Cats

Mijn groetenis aen Mathijs havius,
ende theunis gerritsen,

en got in ghenade bevolen en sal altit bliven mien man ende ons suster met mon pere en mamere doen haer ghebidenisse

VE. dienstwillighe dochter ende dienaress

ANNET CATS.

hier heft ghewist BROER JANSEN die seit
dat highden¹⁾ heft vilde vel vat ghelts hebben.

wt den haghe den 1 desnbr.

Het adres is door een ander daarop geschreven, evenals op de beide volgende brieven; de vader is te Londen. De inhoud van ANNA's tweeden brief is:

Werde vader

Mij verlanght seer tweten hoe het met VE. is over mis wij ghen schrijven van VE ontfangen hebben seder VE. arivement al daer als eens wij verlangen te versteen VE comste het is nu enen rumen tijt gheleden dat wij VE. aenghenaem geselsap missen dat wij noch dagelicx beclagen wij bidden de heere dagelicx voer VE dat hem belive VE ons de genade te doen dat wij VE in gesontheit mogen sien hier mede den heere bevolen en van ons gegroet

Wt den haghe den 22 junj.

ma seur LISABET doet haer mon pere groeten
VE cleine nichten²⁾ wort vast groot soo datse
haer groetvader niet cennen sal, sy is al in
de cleren.

VE. dienstwillige dochter
ANNA CATS.

CATS teekende daarop aan: 29 Julij ontfang. Nu volgt de fraaie briet van ELISABETH:

Eerwaardighe ende hartslieve Vader.

Ick hebbe VE. aenghenamen brief nu dadelijck wel ontfanghe met groote vreuchde ende love den goeden godt van sijne ghenade aen VE tot nu toe bewesen ende bidt hem selven te willen laten continueren ende voorts UE. wil gheven een spoedighe ende gelukkige reys: dat wij ons alle tsamen moghen verblijden ende noch meerder reden hebben sijnen heijlighen naem te prijsen „ aengaende van mijn ick danck oock den goeden godt van sijne genade die hij mij doet „ ende alsoo ick nu niet langher tijt en hebbe van te schrijven sal hiermede een eynde maken met mijn hartelijke groetenis met alle Eerbiedingh ende oock die van mijn Meestresse aen mijn Evader ende ick blijf altijt

Mijn Eerwaardighe ende hartslieve vader

In delft 4 november

VE onderdanighe en dienstbare

Dochter, ELISABETH CATS.

Mijn groetenis aen MATTHIJS HAVIUS ende THEUNIS GERRITSEN.

¹⁾ 1. dat hij gedaan heeft.

²⁾ 1. nichtje, hier = kleindochtertje, ELISABETH AERSEN VAN WEERNHOUT.

Over ANNA's stijl en spelling had de verzamelaar het volkomenste recht om verontwaardigd te zijn, maar of de Jonkvrouwen van Overduin op twaalfjarigen leeftijd konden wedijveren met LISABETH CATS is nog zoo heel zeker niet. Dat de brief niet gemaakt is als een nieuwjaarsdicht onder 't oog en deels met de hand der meestersche, blijkt uit de onderteekening met dezelfde hand in het proces-verbaal der samenkomst van de erfgenamen op Zorgvliet, Zaterdag 18 September 1660¹⁾. Jammer dat een meisje van zooveel aanleg op nog geen achttienjarigen leeftijd de gade moest worden van een man als de griffier MUSCH, niet omdat deze zijn eed als advocaat aflegde²⁾, den 11 Januari van haar geboortejaar 1618, maar omdat hij niet deugde en haar bedierf.³⁾ Wij komen straks op den inhoud en datum der brieven terug, bij de lezing der letteren van oom DE VLIET aan haar vader. Deze helderen een paar der mededeelingen van Mevrouw VAN WEERNHOUT op; oom zegt op zijne beurt iets van de jongere nicht en de ontbrekende jaartallen worden daardoor bekend.⁴⁾

De jongste juffer VALCKENBURCH komt in de geschiedenis van CATS weinig voor, des te meer haar echtgenoot en haar zoon. We beginnen met de mededeeling van de huwelijksvoorwaarden, notariëel opgemaakt den 8 September 1610 tusschen Mr. FABIAEN DE VLIET, licenciaet in de Rechten, geassisteert met Sr. WOLFERT VAN BIJLER, zijn behoudtvader, Mr. NICOLAES CROMHOULT, raetsheer ordinaris in den hove van Hollant, zijn behoudneef, en JOHAN VAN WEELY, mede zijn neef, en SUSANNA VAN VALCKENBORCH, geass. met Joffr. ELISABETH MICHIELS, wed. JAN VAN VALCKENBORCH, LUCAS VAN VALCKENBORCH, haar broeder, en WILLEM VAN WEELY, haar zwager. Sterft zij eerst, dan krijgt hij 600 L Vl. in het omgekeerde geval ontvangt zij 1000 L Vl. douarie.⁵⁾ Haar ondertrouw, die te Amsterdam extraordinaris, dat is op een buitengewonen tijd geschiedde, zooals bij de aanzienlijken gewoonte was, of als een der verloofden „buyten” woonde, wordt op den 29 September 1610 in het Kerckeboeck aldus vermeld:

Mr. FABIANUS DE VLIET, van Antwerpen, Licentiaet in de Rechten, oud 28 jaar, wonende in de Nes, geassisteert met MICHIEL VAN BYLAER, zijn stief-

1) *Portefeuille* 49.

2) Eedt-boeck der Advocaten. Rijksarchief.

3) Zie prof. FRUIN in zijne uitgave van Droste.

4) In de Verzameling van het Zeeuwsch Genootschap, beschreven in *Zelandia illustrata*, komen in dl. I, blz. 350, de afbeeldingen voor van Galathea en Amaril, uit het bekende herdersdicht naar de eerstgenoemde geheeten. Zij hebben o t onderschrift, behalve een paar versregels uit het boek: A. v. D. VENNE inv. — T. MATHAM sculp., en eene schriftelijke aantekening op deze afdrukken leert, dat zij ANNA en ELISABETH CATS voorstellen. Jhr. W. HORA SICCAMA onder-directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, had de goedheid mij het exemplaar uit die verzameling te toonen, waarop Galathea niemand anders dan TESSELSCHADE wordt. Nu werd mij ter vergelijking eene andere gravure van Galathea gegeven met de aanwijzing: G. HONTHORST, pinx., T. MATHAM, sculp., dat blijkbaar tot een stel musiceerende personen behoort. SCRIVERIUS schreef er een tweeregelig vers onder, met het jaartal 1626. Daar dit beeld dezelfde Galathea is, in andere kleeding en à rebours van die uit het boek, moet dit werk van 1626 jonger zijn, dan de viool-spelende en bekrante herderin. Maar dit jaartal als den tijd der oorspronkelijke vervaardiging aannemende, stuit men op het bezwaar, dat ANNA in Juni van gezegd jaar zeventien werd en dat ELISABETH eerst in October negen stond te worden, gelijk wij dan ook de laatste nog als een schooljufferke te ontmoeten hebben.

5) Medegedeeld door Mr. N. DE ROEVER.

vader, en ANTONIUS TYSIUS, zijn neve, hem opleggende de geboden in den Hage, mede te laten gaen en betooch in te brengen, ter eenre, en

SUSANNA VAN VALCKENBURCH, van Antwerpen, oud 27 jaren, wonende in de Warmoesstraet, geassisteert met ELISABETH MICHIELS, hare moeder, ter andere zijde.

Labiaen De Vliet

Susanna Van Valckenburch

Hun huwelijk werd bevestigd in de Nieuwe kerk, den 24 October daaraanvolgende, en wel door hun landgenoot Dns. PLACIUS, wiens geestverwant en ouderling DE RAET door huwelijk verwant was aan prof. THYSIUS en aan de familie VALCKENBURCH. DE VLIET vestigde zich te Middelburg, waar zijn zwager CATS van 1603—1623 woonachtig was, en hij zelf werd er in 1619—1623 diaken der hervormde gemeente, waarvan CATS toen ouderling was.¹⁾ Om van zijne relatiën eenig denkbeeld te geven, vermelden wij den doop hunner kinderen, waarvan wij er toch twee in dit opstel moeten bespreken.²⁾ Die kinderen en de getuigen van hun doop zijn:

SUSANNA, gedoopt 8 Januari 1616. Test. FRANCOIS FAGEL, uxor JACOBS CATS; ABIGAIL, ged. 8 October 1617. Test. JACOB CATS en MARIA MARTSEN;

CATHARINA, ged. 21 Juli 1619. Test. JAN PIETER MARTSEN; CATHARINA [GUINGETTE], huisvrouw van MARCUS VAN VALCKENBURCH;

JOHANNES, ged. 20 April 1622. Test. dHeer JAN VAN MEERSCHE en joffr. VAN DER HOOGHEN;

JACOB, ged. 24 Maart 1624. Test. Mr. JACOB CATS, pensionarius van Dordrecht, JANNEKEN DE RAET uxor professoris ANTHONIJ THISIJ.

CATHARINA zullen wij op den tijd aanduiden als echtgenoot van den Leidschen hoogleeraar THYSIUS, wiens gelijknamige vader hierboven genoemd werd. JOHANNES zal eene afzonderlijke bespreking noodig maken. De eerste getuige bij zijn doop verdient een oogenblik onze aandacht. Hij is JOHAN VAN DER MEERSCHE, rentmeester der graaflijke rentieren³⁾ en sinds 1611 echtgenoot van JOHANNA COOMANS, in haar tijd als dichteresse geprezen.⁴⁾ De bewering dat zij ANNA ROEMERS in het huis van Mevrouw

¹⁾ F. NAGTGLAS, *De Algemeene Kerkeraad te Middelburg, 1574—1860*, Middelburg, 1860, blz. 151, 152 en 73 een met groote zorg bewerkt boekje, waarvan de inhoud van uitgebreider nut is dan het onderwerp zou doen vermoeden.

²⁾ Hoogst welwillende opgave van den Heer G. TER MEULEN, ambtenaar ter secretarie te Middelburg, wiens onderzoekingen dit onderwerp veel hebben opgehelderd, doch die zich, ondanks zijn ijver en belangstelling, op sommige punten teleurgesteld moest zien, evenals de steller van dit artikel. Dit zal inzonderheid blijken ten aanzien van JACOB CATS, den neef.

³⁾ *Biogr. Wdb. der Noord- en Zuidnederl. Letterkunde*, Nieuwe uitgave, Amst. 1888, blz. 168.

⁴⁾ *Zeeusche Nachtegaal*, Middelburg, 1623.

DE VLIET leerde kennen, is zeer aannemelijk door deze later verkregen gegevens. Uit de brieven van den vader vernemen wij straks het doodsbericht van zijn jongsten zoon.

Mr. FABIANUS DE VLIET werd den 22 October 1627 benoemd tot raad in den Raad en Leenhove van Braband en Lande van Overmaze.¹⁾ Hij vestigde zich derhalve in Den Haag, woonde daar op den Langen Vijverberg nabij het Tournooiveld,²⁾ en overleed volgens gezegde Naamlijst in October 1634. Zijne vier brieven in de verzameling³⁾ zijn aan CATS gericht, die destijds, dat is gedurende 1631, in Engeland was, en een daarvan bevatte de hiervoor meegedeelde brieven van zijne nichten, de dochters van den Raadpensionaris. Deze was in eene missie naar Londen en hield daar tevens de dyckagie in 't oog, waarin DE VLIET voor 200 acres aandeel had. DE VLIET gebruikt hetzelfde zegel, dat VAN GOOR⁴⁾ ons opgeeft als dat van zijn zoon; drie ruiten, geplaatst 2 en 1, gedeeld door eene baar, en waardoor dus het rechtmatige betwijfeld mag worden, dat deze zoon zich bediende van een adellijk wapen met de inscriptie: S[igillum] J[ani] van Woerden van Vliet.⁵⁾ Overigens zijn de brieven eene aangename afwisseling van al dat klagen en knorren over de inpoldering; de schrijver vertelt gaarne wat nieuws, voor ons meest van geen dadelijk belang, dan om den tijd van zijn eersten niet gedateerden brief vast te stellen en die zijner nichtjes op te helderen. In zijn eerste schrijven spreekt hij over den dood van Mevrouw RICCEN, die pas overleden was⁶⁾, zegt zijn zwager iets aangenaams over diens nog geen dertienjarige en gunstig ontwikkelde dochter ELISABETH⁶⁾ en zinspeelt zoodanig op de gebeurtenissen te Maagdenburg en de verrichtingen van „de Co. van Sweden tegens Tilly” dat wij te weten komen in den zomer van 1631 te zijn. Hij sluit zijn tweeden brief met de groeten van zijne „huisvrouw en alle kinders aen alle de ooms”, want behalve oom CATS waren ook de heeren MATTHEUS, MARCUS en LUCAS VAN VALCKENBURCH op de werken, welker kritieke toestand weldra zou blijken hun tegenwoordigheid noodig te maken. De derde brief, in de verzameling de laatste genoemd, is van 2 September 1631 en bericht weer een en ander uit het Vaderland en noemt nu duidelijker MARCELYS VAN DUREN, die onder de eigenaren en gemachtigden op de dyckagie voorkomt.⁶⁾ Zijne eerste berichten in den brief van December 1631 zijn treurig: „Raetsheer COORN is over 3 weken haestelic in raetcamer overleeden”. Wij vernamen dit reeds uit den eersten der beide brieven van ANNA CATS, nu vrouwe VAN WEERNHOUT en weten van elders⁷⁾, dat Mr. JACOB COREN „obyt 24 October 1631 in de Kamer van den Hoogen Rade.” Nog droeviger bericht heeft hij, dat ons mede uit den genoemden brief van nicht ANNA bekend werd: „Onse

¹⁾ In het Wdb. van Luiscius, II, 112, vindt men eene uitmuntende naamlijst der leden van dezen Raad, loopende van zijne instelling in 1596 tot de uitgave van het Wdb., 1725. De lijst is opgemaakt door den griffier Mr. B. VAN DER HAAR.

²⁾ Kohieren der haardsteden en van den zoosten penning over 1627, in het gemeente-archief van den Haag.

³⁾ Portefeuille 13, en aldaar verkeerd gerangschikt, door ongenoegzame bekendheid met den inhoud.

⁴⁾ T. E. VAN GOOR, *Beschryving der Stadt en Lande Breda*, 's Grav. 1744; de wapenkaarten.

⁵⁾ Prof. Dr. J. C. G. BOOT, *Nog iets over Jan van Vliet*. Overdruk uit de Verslagen en Mededeelingen der Kon. Acad., 1878, [blz. 3.]

⁶⁾ Zie hierover op Mr. LEONARD CATS en op den neef JACOB CATS, en den inhoud der portefeuilles 39 en 40 de zaken van Hadfield-chase betreffende.

⁷⁾ S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata*, 's Grav. 1685, blz. 1484.

JACOBUS is ook sieck geworden en donderdag avond in den heere gerust; morgen wordt hij in de Cloosterkerk begraven". Hij doet een beroep op het medegevoel van den eveneens beroofden zwager: „wy hebben de exempelen aan UE. JOHANNES en JACOBUS ¹⁾ gehad"; maar hij keert tot zijne eigene droeve gedachten terug en tot den overleden knaap: „was nu 7 jaar en 8 maanden out en begost te schrijven, sou dezen zoomer op 't Latijn gegaan hebben." Het wordt hem eene behoefte om CATS, nog zoo kort weduwnaar en door dit sterfgeval herinnerd aan zijn oudsten jongen ¹⁾, weer iets naar beider hart te zeggen: „Wy hebben ELISABETH (met de WEERNHOUTS) hier gehad, sien dat een aencomende dochter wert; sal uyt de schoole moeten thuys comen als de winter overgewoont heeft." Het overige van den inhoud wenschen wij een nader onderzoek toe: deze man maakt een gunstigen indruk op de lezers zijner uiterst kleine letterkundige nalatenschap. Wij hebben de vraag te beantwoorden, althans te stellen, of dit ook het oordeel mag zijn over zijn talentvollen en veel meer bekenden zoon, die het voorrecht heeft gehad besproken te worden in de Koninklijke Academie der Wetenschappen door den secretaris harer Letterkundige afdeling, Prof. Dr. J. C. G. BOOT. ²⁾ Wat deze kenner onzer Latijnsche dichters en als oud-rector van Leeuwarden van DE VLIET's arbeid over Frieske spreekwoorden heeft gezegd, kunnen wij gerust aan die zeer bevoegde beoordeeling overlaten en zeggen alleen datgene, wat door latere nasporingen ter aanvulling of verbetering van deze studiën kan dienen.

Dat JOHANNES DE VLIET geen Hagenaar van geboorte was, is door Prof. BOOT met veel scherpzinnigheid gegist, en deze gissing is door den heer TER MEULEN bevestigd met de zekerheid, dat hij van Middelburg was. Den datum van zijn brief in *Verslagen en Mededeelingen* over 1874, blz. 293, „Dabam Hagae Com. XI. Aprilis die, natali heu! mihi!" maakt zijn reeds vermelden doopdag negen dagen later aannemelijk. Toen hij student te Leiden werd, 30 September 1637, was zijn vader sinds bijna tien jaar raadsheer in Den Haag en hij is dan naar zijne woonplaats Hagiensis, maar geen zeventien jaar, een gewone misleiding van studenten in vroeger tijd; wij weten nu dat hij den 11 April 1620 geboren was. Bij zijne overschrijving van de letteren tot student in de rechtsgeleerdheid, 15 Augustus 1639, blijft hij zich gelijk: hij is 19 jaar en blijft een Hagenaar. Dat hij niet uit het Haechie bij Breda kwam, is reeds uit de omstandigheden van zijn, zelfs te vroeg opgegeven, geboortejaar af te leiden, want Prinsenhage was nog geruimen tijd na het herwinnen van Breda een schromelijk onveilige woonplaats, een door vijanden van beide kanten geteisterd dorp. Den 27 Juli 1643 legde hij zijn eed af als advocaat voor den Hove van Holland ³⁾. De goederen der familie op Hadfield-chase had hij bezocht;

¹⁾ Zie de opgave der kinderen van CATS hiervoor.

²⁾ *Verslagen en Mededeelingen*, Afd. Letterkunde, Tweede reeks, vierde deel, Amst. 1874, blz. 278—323, onder den Johan van Vliet. *Bijdrage tot de Geschiedenis der Letterkunde in de zeventiende eeuw*. Deze studie is vervolgd in deel VIII der *Mededeelingen*, Amst. 1878, reeds hiervoor aangehaald.

³⁾ Uit het Eedt-boeck der advocaten in het rijksarchief, is dit gegeven welwillend medegedeeld door den heer CALAND, ambtenaar bij die instelling.

hij had het landleven in de hooge beteekenis der Engelsche, en later allergebrekkeligst nagebootste, zeden en gewoonten der fieldsports leeren kennen, had daardoor eene blijvende vermaardheid verworven na de uitgave zijner *Venatio* in 1645 en bijzondere geschiktheid verkregen om de ambassade van oom CATS te dienen in 1652. Dit alles is elders, bijzonder door den heer BOOT, volkomen uiteengezet. Om hem nog nader in betrekking tot ons onderwerp te leeren kennen, moeten wij hem even nagaan als jong echtgenoot en als vader, omdat elke nieuwe generatie der vroegere geslachten de oude banden van verwantschap vernieuwt en de latere naspoorders verbijstert. Hij trouwde in 1643 CLARA, dochter van MATTHIJS HESSELT VAN DINTER, president van denzelfden Raad van Brabant, waarin zijn vader zitting had tot aan zijn dood. Het overlijden van den president, den 30 Juni 1650 voorgevallen, bracht hem veel werkzaamheden aan, die hem naar Den Haag riepen, waar hij den coup d'état van den Prins bijwoonde, doch door diens dood niet weinig benadeeld werd als sterk aanhanger der Oranje-partij. Bij het leven van WILLEM II had DE VLIET wat getrouwer de leefwijze van den jongen Oranje en diens kornuiten nagedaan, dan voor een gehuwd en nog naar ieder voegzame betrekking dingend man paste. Al deed bijna elk heer en menige jonkvrouw mede aan de misdrijven van onzedelijk gedrag, dronkenschap en straatschenderij, „zoo afzonderlijk, als in derzelver onderling verband”, het werd hem terecht bijzonder kwalijk genomen; al was de beschuldiging wat breed uitgemeten, VLIET had in een paar jaren zijne huishouding in de war gebracht en moest de hofstad uit. Hij trok naar Breda, logeerde eerst in vico macelli vulgo dicto,¹⁾ en bij ons nog vrij wat gemeenzamer de Halsteeg genoemd en woonde daarna met zijne vrouw bij den Drost AERSSSEN en diens echtgenoot, zijne nicht ANNA CATS. Een tijdlang was hij daar een deftig practiseerend advocaat, was in 1646 aanwezig bij de inwijding der Illustre schole, het troetelkind van HUYGENS, en werd kort vóór den dood van den Prins tot schepen benoemd. Welkom en eer-herstellend was zijn secretariaat van het gezantschap naar Engeland, in het volgend jaar 1653 verwisseld door eene benoeming als griffier van Breda door de Prinses-royaal namens haren zoon WILLEM HENDRIK.

In zijne betrekking tot Oom CATS kwam geene storing voor; wie weet wat neef zou geantwoord hebben, als hij aan nicht MUSCH had gedacht. Nadat het in 1652 opgetrokken landhuisje in de beplantingen „buyten” onder den naam van Sorrich-vliet bewoonbaar geworden, bezongen en in het najaar van 1655 opgedragen was aan de Nichten, dat zijn de jongejuffrouwen AERSSSEN en MUSCH — derhalve de kleindochters van den stichter en eigenaar — schreef neef DE VLIET een lofdicht op Zorgvliet, zijn dichter en ontwerper. En toen de oude heer dood was, zond hem „de poëet” BRUNO deze opwekking: „Komt, VAN VLIET, wien is vergunt Dat die Heer uw' waerden Oom was”, om iets tot lof van den overledene te zingen; het zou zeker taalkundiger geweest zijn dan die eene regel van den verloopen conrector.²⁾

¹⁾ *Syllogae*, III, 727.

²⁾ Eigenaardig is het besluit der familie n hare conferentie van 18 September 1660, waar vereeringen wegens lijdichten op den overledenen worden toegekend: „Aen den poëet BRUNO 20 glds. en aan anderen naer advenant”. (Portefeuille 49.)

Om nog iets van onzen Griffier en zijn bijzonder leven te weten, raadplegen wij de Bredasche doopboeken. Vooraf dient gezegd te worden, dat hij, nog in Den Haag werkzaam aan zijn verslag en verantwoording der ambassade, zijn oudste kind aan de pokken verloor, een veel belovend meisje, volgens zijn' treurzang, derhalve reeds op den jeeftijd van eenige ontwikkeling. Te Breda teruggekomen, beroofde hem de dood van zijne twee overgeblevene kinderen. Wij kunnen nu nagaan, welke na deze huiselijke ramp nog van de volgende doopelingen te Breda vermeld moeten worden.

FABIA CATHARINA,	gedoopt	13 November	1650,
JACOBA,	„	7 Augustus	1652,
JACOBUS FABIANUS,	„	18 Januari	1654,
MARIA,	„	8 April	1659,
CAROLUS SECUNDUS,	„	16 Augustus	1660. ¹⁾

Bij den laatsten alleen nemen wij de doopgetuigen over, omdat het verhaal luidt, dat de koninklijke gast van dat jaar daartoe behoort of, als de overlevering in strijd blijkt met de dagteekening van 's Konings aankomst te Dover den 25 Mei, daarbij vertegenwoordigd was. Zij waren: IMAN CAU, griffier bij den Hove van Holland, ANTHONIA CASEMBROOT, vrouw van den baljuw van Beyerland en Jonker ANDRIES HESSELT VAN DINTER.²⁾ In den boedel van CATS treedt hij op als een der begunstigde familie-leden; hij overleed te Breda, 18 Maart 1666 en liet twee minderjarige kinderen na. De weduwe kwam in een nalatenschap, geheel anders dan wij die zouden verwachten van een kleinzoon der rijke echtelingen HANS VAN VALCKENBURCH en ELISABETH MICHIELS.³⁾

LEENAERT, LEENDERT, later Mr. LEONARD CATS, was een zoon van den genoemden burgemeester CORNELIS en volgde dezen op in de gemeenschappelijke bedijkingen der beide broeders in Staats-Vlaanderen. Hij begon zijne studiën te Leiden 25 Februari 1606, gaf toen op achttien jaar te zijn en van Brouwershaven te komen, zoodat hij daar in 1585 zal geboren zijn, slechts acht jaar na zijn oom. Den 5 Februari 1614 legde hij zijn eed af als advocaat voor den Hove van Hollandt en trouwde drie jaar later JACOBMIJNA VAN MUYLWIJCK uit Dordrecht. Haar vader was reeds in 1603 overleden en hare moeder, HELENA COOL, hertrouwd met den rekenmeester FENTO RICCEN. Diens voorzoon FREDERICK RICCEN trouwde CATHARINA, tweelingzuster van JACOBMIJNA.⁴⁾ Mr. LEONARD

¹⁾ *Navorscher* 1881, blz. 337. De mededeeling is een van de vele vruchten der talrijke nasporingen van den kundigen Luitenant BACKER VAN LEUVEN, sedert overleden.

²⁾ Een dergelijke legende had men ook te Amsterdam. Mevrouw VAN BEUNINGEN—BARTOLOTTI VAN DEN HEUVEL gezegd BEICHLINGEN, in de toenmalige kringen van galanterie en caquets bekend als JACOBA, „tout court", zou gedoopt zijn, onder den indruk van den slag bij Duins: Jacoba Martensis Harpensis Dunensis Victoria, (*Navorscher* XXVI, 155). Het doopboek der Nieuwe Kerk te Amsterdam, 30 November 1639, geeft de namen JACOBA VICTORIA, zonder meer.

³⁾ Sententie van den Rade van Brabant, 4 April 1666.

⁴⁾ M. BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, blz. 1012.

CATS werd 24 October 1625 lid van den Raad van Vlaanderen,¹⁾ die, gelijk bekend is, sedert zijne oprichting in 1599 zitting had te Middelburg, waar hij 26 September 1629²⁾ poorter werd. Hij overleed te Middelburg 28 December 1639³⁾ en werd den 7 Januari 1640⁴⁾ in de Koorkerk begraven. Zijne kinderen zijn alle te Middelburg gedoopt⁵⁾: HELENA, 8 Augustus 1618, Test. CORNELIS CATS en HELENA RICCEM; CORNELYA, 26 Mei 1621, zonder vermelding van getuigen; QUIRINA, 3 Mei 1624, Test. FREDERICK RICCEN en QUIRINA CATS; CORNELIS, 10 September 1625, Test. JACOB CADTS en HELENA LUIJCKX. Nu de eerste dochter hier genoemd is, moge de volgende bijzonderheid in herinnering gebracht worden. Monsr. CAREL VAN OORLIENS, j. g. van Sluys, [waar zijn vader kapitein-ingenieur was,] trouwde den 1 September 1635 joffr. HELENA CATS, j. d. van Middelburg.⁶⁾ De man werd daar schepen en overleed, 39 jaar oud, in 1647, het sterfjaar zijner vrouw, die dus 29 telde. Zij lieten een dochtertje na, die wij van elders kennen: CATHARINA VAN ORLIENS, wier geruchtmakende schaking meer bekend is dan haar huwelijk met CORNELIS POMPE, heer van Dortsmonde, kapitein ter zee in dienst van den staat.

Bijzonder veel moeite veroorzaakte een andere oomzegger en naamgenoot van den Raadpensionaris, dien wij reeds hebben ondersteld een kleinzoon uit het tweede huwelijk van den ouden ADRIAEN CATS te zijn.⁶⁾ Had hij met zijn oom geene briefwisseling gevoerd, die hem als belanghebbende in de Engelsche bedijkingen en als een kundig zaakwaarnemer voor de Zeeuwsche en Vlaamsche zaken doen kennen, dan zouden wij van zijn bestaan zelfs geen vermoeden hebben. De pogingen om hem in 't oog te krijgen mislukten. Hij schrijft aan oom, den 12 Juli 1631⁶⁾: „Er is sedert tot Purmerent overleden mijn huisvrouw suster”. Opmerkelijk was mij de dood van Mevrouw RICCEN, geboren CATHARINA VAN MUIJLWIJCK bijna in denzelfden tijd, maar te Edam. Die dood kon ons den familienaam der vrouw van neef JACOB geven; maar de heer Burgemeester van Purmerend, Jhr. VAN CITTERS, kon mij, ondanks de hoffelijkste nasporingen, slechts melden, dat er geen doodboek van dien tijd meer bestond. De heer TER MEULEN heeft te Middelburg al de registers opnieuw onderzocht, zonder iets hoegenaamd van hem of

¹⁾ De heer J. BROEKEMA, adjunct-archivaris in Zeeland, verplichtte mij ongemeen met de samenstelling uit de notulen eener naamlijst der leden van dien Raad. Het zou zeer wenschelijk zijn, die in haar geheel op te maken, met de commissie-boeken in het Rijks-archief te vergelijken en te laten drukken. Van de bestaande ledenlijst der Raden van Brabant is gesproken bij de vermelding van den raadsheer Mr. FAB. DE VLIET.

²⁾ Opgaven van den heer G. TER MEULEN hier menigmaal met schuldigen dank genoemd. Men zie nog de Lijst der graven in de Koorkerk door den heer F. NAGTGLAS, in het vierde deel der *Bijdragen tot de geschiedenis en Oudheden inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*; Middelburg 1859, blz. 254.

³⁾ Ontleend aan de opgaven van den werkzamen archivaris te Sluis, den heer J. A. DORRENBOOM.

⁴⁾ *Overblyfsel van Geheugenis* door COENRAET DROSTE, uitgave van prof. R. FRUIN, Leiden 1879, blz. 432 en 433.

⁵⁾ Op de vierde blz. van dit opstel.

⁶⁾ Portefeuille 10, naar de afschriften van den heer H. M. KESTELOO te Domburg, van wiens hulp ten dienste van het Museum daarin herhaaldelijk melding wordt gemaakt, en die vriendschappelijk mij de moeite uitwon om zelf uit het Museum kopieën te nemen, door mij de zijne te leenen.

de zijnen op te sporen. Eene weinig gegronde hoop, dat hij te Dordrecht woonde, toen oom daar was, had een gelijk bericht van den archivaris aldaar, den heer A. VAN DE WEG, tengevolge, als op de vragen naar het huisgezin van genoemden oom zelve. Waar de registers ontbreken, baat de loffelijkste hulpvaardigheid weinig. De heer J. VAN DER BENT, notaris te Brouwershaven, die ambtshalve zou moeten ontdekken, wat anderen niet kunnen vinden of weten, is voor zijn welwillenden ijver evenzeer onbeloond gebleven en gelieve zich met onze erkentelijkheid te vergenoegen.

Tot de weinige documenten, waarover CATS bij uitersten wil beschikte, behoorde zijn „ridderbrief, bij de Coninck van Engelandt, CAREL den eersten (hem) vereert, met de Erectie van een nieuw Wapen”. Zij werden gelegateerd aan zijn „neeff VAN WAERNHOUT, JOHAN VAN AERSSSEN”¹⁾, dat is aan zijn kleinzoon, wiens moeder ANNA CATS was. Die diploma's zijn uit de familie AERSSSEN overgegaan op die van BIJLANDT te Breda, en voor deze verzameling aangekocht²⁾. Daar zijn ze door volstrekt ongelijksoortige stukken van elkander gescheiden, en inzonderheid het eerste op eene vreemde wijze beschreven. De adelsbrief is van den 26 Januari 1627, het wapendiploma van 1 Februari 1629, beide natuurlijk naar Engelsche tijdberekening, die nog bijna eene eeuw later het jaar met Paschen laat aanvangen.

Aan de verzameling is kort na de ontvangst van het Museum een zilveren wapensignet geschonken, afkomstig uit de familie CATS en aan weerszijden van het omwentelende schild met haar huismerk en het latere wapen voorzien. Het eerste kan het eenvoudigst beschreven worden als een rechthoek met zijne beide diagonalen en weglating van eene der langste zijden; het wapen vindt men het gemakkelijkst terug op den titel van het bekende groote CATS-boek. Men moet den twijfel van deskundigen beamen, of zulk graveerwerk wel kan afkomstig zijn van een stempelsnijder der zeventiende eeuw, die voor personen van dezen rang werkte; het ziet er zoo modern uit.

Met een tweeden wapenbrief³⁾ van denzelfden inhoud wist de verzamelaar geen raad. Hij is veel fraaiër bewerkt dan de eerste, waaraan niet genoeg tijd en zorg is besteed. De calligraaf wist niet wat hij moest naschrijven en maakte dus fouten, beide in het Latijn en in het Fransch der heraldiek, exempelen van barbara. Maar ééne achteloosheid was onvergeeflijk: CATS had twee kwartieren bij zijn wapen verkregen: de roode roos van Engeland en „un Rochier de sable, une fontaine yssuant”, en dat juist had de kunstenaar overgeslagen in zijne profane onwetendheid. Natuurlijk weigerde de belanghebbende een stuk te betalen, waarin het mooiste der koninklijke gunstbetooning vergeten was waarop deze woorden werden bijgeknoid: cum additamentis in prima

1) *Museum Catsianum*, uitgave van 1887, blz. 65.

2) Portefeuille 7 en 11.

3) Portefeuille 12.

et quarta parte ipsi nunc nouitur concessis; doch het bedorven stuk ging niemand anders aan dan hem, zoodat hij het medenam en als eene calligraphische bijzonderheid bewaarde. En wat nu het wapen van CATS, zonder Engelsche kwartieren, betreft, kan men aannemen, dat het zwaard met de sterren teruggevonden wordt in die van plaats en, gelegen in de buurt van Brouwershaven¹⁾ Daar, volgens een blad uit het werk van den graveur S. DE BRAY in het Rijksmuseum²⁾, de familie van CATS' echtgenoot een sprekend wapen had, zijnde een geblinde valk met uitgebreide vleugels, zittende op een' burg, hebben wij misschien met het hoofdfiguur hiervan te doen in het wapen van CATS, na zijn huwelijk gesneden.

Weinig punten uit het leven van CATS zijn herhaaldelijk zoo verkeerd opgevat als zijne benoeming tot grootzegelbewaarder van Holland, 9 Mei 1645, waarvan de commissiebrief in de verzameling is.³⁾ Dat ambt was geene bevordering, zelfs geen teeken van goedkeuring: het kwam hem toe; de redenen zijner aanstelling wegens allerlei uitmuntende eigenschappen worden als een formulier gebruikt in elk stuk der lange reeks van commissieboeken. Als het ambt van advocaat, later pensionaris, openviel door eene onvoorziene oorzaak, bij voorbeeld, als hij overleed, terwijl hij nog in dienst was, werd in zijn werk voorzien, eerst door den pensionaris van Dordrecht, maar het grootzegel werd onmiddellijk overgegeven aan een lid der Edelen ter statenvergadering. Toen nu in dit geval de heer VAN DUIVENVOORDE, sedert 1629 aangesteld, overleed, werden „de twee groote zegels van H. E. Gr. M. in silver gesneden, gehaalt van het sterfhuis” en aan den Raadpensionaris overgegeven, 13 Mei 1645.⁴⁾ Wij leeren hier, uit een verantwoording van MATTHIJS HAVIUS aan zijn' meester,⁵⁾ hoeveel dat wel opbracht. Dit ambt bekleedde hij tot aan zijn dood; het registermeesterschap der leenen tot 4 Mei 1660; JAN DE WITT, die reeds zeven jaar raadpensionaris was, volgde hem op.

¹⁾ *Zelandia Illustrata* II, 182.

²⁾ Welwillende aanwijzing van Jhr. W. HORA SICCAM, onder-directeur van het Rijks-prentenkabinet te Amsterdam.

³⁾ Portefeuille 28.

⁴⁾ Resolutiën van Holland, 9 en 13 Mei 1645.

⁵⁾ Portefeuille 33.

(Wordt vervolgd).

IETS OVER DEN ALLERHEILIGEN-VLOED.

DOOR

A. DE ROEVER Nz.

ONS Vaderland, gelijk de dichters zeggen, ontwoekerd aan de baren, heeft menigmaal moeten weerstand bieden aan de zee, wanneer zij door stormen opgezweept onze kusten teisterde. Niet altijd waren de zeeweringen in staat haren aanval te keeren en onder de betrekkelijk weinige malen, dat zij van een deel van het voormalig gebied voor een korten tijd weder bezit nam, is wel de Allerheiligen-Vloed, voorgevallen den 1 November 1570, een der gedenkwaardigste geweest, omdat zijn schadelijke invloed zich langs de Noordzeekusten in ons Vaderland, in Vlaanderen even goed als in Oost-Friesland, ja zelfs tot in Denemarken liet gevoelen, en al die landen daardoor met jammer en ellende vervuld werden. De meer dan 100.000 menschen, die verdronken, gaven FRUYTIERS aanleiding dien vloed „de Jongste Zondvloed” te noemen. Omtrent de kwade gevolgen zijn wij dan ook niet in het onzekere. Tijdgenooten hebben die beschreven en bezongen, en latere historieschrijvers hebben die berichten verzameld en overgenomen in hunne werken¹⁾. Toch is het niet onbelangrijk het verhaal te vernemen van een tijdgenoot, die onder den frisschen indruk van het gebeurde schreef. Verschaft het ons slechts weinig nieuwe berichten, het kan dienen tot bevestiging van wat anderen ons hebben gemeld.

Ik vond het hier volgende relaas, in een brief voorkomende in een bundel stukken, welke het Rijks-Archief onlangs verkreeg uit het Hotje van Nieuwkoop te 's Gravenhage, met tal van andere nog merkwaardiger papieren, alle afkomstig van Jonker ARENT VAN DORP, Heer van Maasdam, een der onderteekenaars van het verbond der edelen en vertrouwde van Prins WILLEM den Zwijger. Laatstgenoemde papieren zijn onlangs (1887)

¹⁾ Een aantal zijn vermeld in ARENDS *Geschiedenis des Vaderlands*, II. Dl. V. St.

uitgegeven door Jhr. Mr. J. B. J. N. Ridder DE VAN DER SCHUEREN in de werken van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht.

Deze Jonker VAN DORP heeft jaren lang processen gevoerd tegen eenige leden van een tak mijner familie, welke hij in die bedrukte tijden gelden had voorgesloten op hunne indijkingen in Vlaanderen en Brabant. In die gedingen zijn natuurlijk van beide zijden tal van stukken te berde gebracht, die op de zaak betrekking hadden, en die wellicht voor een deel na afloop van het proces in handen van VAN DORP zijn gesteld. Maar daarbij zijn op voor mij nog niet recht duidelijke wijze bij denzelfden edelman terechtgekomen een groot aantal geheel buiten het proces omgaande particuliere brieven van en bescheiden betreffende de voorouders van die later te Dordrecht zoo talrijk in de regeering vertegenwoordigde familie, die haren naam in de zeventiende eeuw DE ROOVERE ging schrijven.¹⁾

De Mechelsche pensionaris Mr. MATTHEUS KEYNOGHE had twee dochters: JOHANNA en MARIA, waarvan de eerste was gehuwd met Jonker JACOB DE ROOVER, uit Breda geboortig en te Antwerpen gevestigd, en de andere hare hand gereikt had aan ANDRIES VAN DER GOES, zoon en kleinzoon van twee bekende Raadpensionarissen van Holland, die het aanzien van het geslacht hadden gegrondvest. De beide zwagers verkeerden in de beste verstandhouding. Zij waren zamen geïnteresseerd in eenen wijnhandel, bouwden voor gemeene rekening huizen op de Meire te Antwerpen, en voerden, daar VAN DER GOES te Dordrecht woonde, waar hij sedert 1563 het ambt van Rentmeester-Generaal des Konings in Zuid-Holland bekleedde, eene drukke briefwisseling. VAN DER GOES een man van opvoeding, gelijk zijn hollandsche en fransche brieven bewijzen, maar niet van ruime middelen, die grootendeels van de inkomsten van zijn ambt moest leven, bleef de Spaansche zijde houden, en werd in 1568 door den Hertog van Alva aangewezen tot ontvanger van de geconfiskeerde goederen in zijn kwartier. Ofschoon hij in die betrekking niet veel lust schijnt te hebben gehad, werd hij als zoodanig den 23 April 1568 beëdigd, nadat zijn zwager DE ROOVER zich voor hem borg had gesteld.²⁾ Deze was dus blijkbaar ook nog niet van de zaak des Konings vervreemd, alhoewel zijne broeders en zuster reeds de hervorming toegedaan waren, en daarvoor weldra goed en bloed zouden opofferen. Na eenige jaren werd het VAN DER GOES in Dordrecht zóó lastig gemaakt, dat hij in het laatst van 1571 den wijk moest nemen naar Brabant. Daar kon hij zich weldra verdienstelijk maken in het voeren der voogdij over de drie nagelaten minderjarige kinderen van zijn in de kracht des levens op 12 February 1572 overleden, en in de St. Jacobskerk te Antwerpen begraven zwager.³⁾

VAN DER GOES schijnt toen eenige jaren eerst te Antwerpen en later wellicht te Mechelen te hebben gewoond, maar tusschen 1578 en 1580 weder naar Delft, de stad

¹⁾ Over de Dordsche regeeringspersonen kan men BALENS *Beschrijving van Dordrecht* raadplegen. Over hunne afstamming VORSTERMAN VAN OYENS *Stam- en Wapenboek*.

²⁾ MARCUS, *Sententien van Alba*, blz. 20.

³⁾ *Graf- en Gedenkschriften der Provincie Antwerpen*, D. 2, blz. 425.

zijner vaderen, te zijn teruggekeerd, waar hij, na de zaak der vrijheid te hebben omhelsd, als ambteloos burger zonder veel fortuin bleef leven.

Weinige maanden vóór hij Dordrecht verliet had de ontzettende stormvloed plaats. Het schijnt dat JACOB DE ROOVER hem geschreven had, hoe het in de nabijheid van Antwerpen was afgeloopen, en dat de hier thans volgende brieven het verhaal bevat van hetgeen VAN DER GOES van zijne zijde merkwaardigs wist mede te deelen.

1570. 13 Novemb.

Mon frère. Uwer E. Missive van den II^{en} deeser maent hebbe ick ontfangen den VIII^{en} derzelver bij STOFFEL, de boode, ende daeruyt verstaen int generael tgroot jammer aldaer soo binnen als oick buytten Antwerpen geschiet, mede de imbreck van den Doel ende uwer E. verlies aldaer, twelck my van harten zeer leed is, hopende nyettemin, naerdatt ick tzeedert uyt het kalfken in dezelve gesteecken bemerckt hebbe, dat de schaede nyet soo zeer groot sal weesen. In allen gevallen moeten wij te vreden weesen met tgundt den Heere almachtich ons toeseyndt, ende hem nog bedanken, denkende dat goet verlooren, is nyet verloiren. Ick hebbe boven all grootte compassie metten armen menschen, dier soo onnoselijcken gebleven zijn, want heur leeven nyet en is te verwinnen maer wel tgoet. Ende nochthans moet den Heere van alles geloeft zijn. Hier in Holland is oick groot jammer ende schaede geschiet ende is hier mede wel twee voeten hooger gevloeyt geweest dan Pontiany, ende sunderlinge omtrent de zeeant, als int lant van Putte, maer hier ontrent nyet al uyt so hooge, soo wij geen opperwaeter (Godt heb loff) en hadden. Dan en is noch maer alte hooge gevloeyt geweest; ende heeft 't waeter voir mijn deure soo hooge gestaen, dat mer ut in precedentibus met de heude schip soude hebben moegen voorbij vaeren. Mijn plaetse ende hoff achter, die Valentini LXVI stilo comm. al drooch waeren, waeren nu een knye diep onder waeter ende mijn twee bierkelders vol waeter geloopen, sulcx dat mijn bier dreeff ende genoeg bedurven was, dan soo ick dat merckte deede mijn wijnkelder van buyten zoo veel stoppen met droogdoeken tusschen de gaeteren, dat daer maer eenen voet waeters was innegeloopen, sulcx dat ick aldaer geen schaede en hadde, ende hadde ick in tijts geweeten, dattet soo hoge soude gevloeyt hebben, ick soude de andere deuren mede wel intijts toegedampt hebben, nyettemin mijn schaede is deshalven cleen. De gansche stadt Dordr^t heeft onder water gestaen, en int leegste tot aen de solderen van eenighe huyskens. Ende zijn hier vier ofte vijff vrouwen verdroncken, sonder dat ick weete, dat hier sunderlinge groote schaede geschiet is. De mosten, die op te straete laegen ende voor Sinte Maerten nyet en moegen gekeldert worden, die dreeven alle de straete deur, sulcx dat s'anderen daechs, als de tweede vloet was gevallen, die mede een halve voet hooch stont op straet voir mijn deur, de coopluyden heure wijnen moste uytten andere suecken ende scheyden; dan en hoere nyet datter schaede inne geschiet is, soo de vaeten wel gestopt waeren. t'sAvonts tusschen zeven ende acht uren, als de vloed op een ure bijna op 't hoichste was, soo riep men hier in onse straete soo jammerlijcken

brant, dat wij al verbaest waeren ende worde geseyt dattet bij 't Groote Hoeft was. Insgelijcx worde noch in twee houcken van de stadt geroepen, twelcke een jammerlick dinck soude geweest hebben, soo men tot over de oxelen soude hebben moeten int waeter loopen, omme den brant te blussen; dan en soude vrijelycken geen waeters gebreck gehadt hebben. Nyettemin ten was geen brant, ofte seer weynich, God sij geloeft. Mijn huysvrouwe was daervan soo qualicken ontstelt ende soo vervaert, dat ick sorchde dattet haer qualijcken soude becoemen hebben dan, Godt heb loff, is noch ten besten vergaen. Dit zijn genoech de perticulariteyten deeser steede, nu sal ik UE. voirts scrijven van meerder jammer ende de Inundation te weetenen, dat meer dan de twee derdendele in mijnen bedrijve van Zuyt-Holl^d met zijn gevolge geinnundeert is: eerst tlandt van Stryen, Bonaventura, de Westmaeze, ende andere polderen onder dien rinck met Beyerlandt zijn behouden, Godt heb loff, maer nyet sonder groot pericle, als men dencken mach ende dat men t'selve wederstaen heeft ende met macht ende groot weer gehouden. t'Waeter liep op veel plaetsen over den dijk van Bonaventura dan en heeft geen gat gemaect, behalve dat in dien rinck is geinundeert geweest de Clem, die anno LXIX oft LXVIII nyew bedijct was, ende noch Puttershouck, Maesdam ende Mijsheerenlandt, twelck al onder eenen dijk leyt, ende dat met een cleen gat t'welck al wederomme vorsch is. In Oelkens-plaete sijn mede wel drye ofte vier dorpen ende anderen polderkens geinundeert, noch den Corendijck onder tlant van Putte ende t Zuytlandt. Insgelijcx den geheelen rinck van Putte, daeronder sijn wel vijff ofte ses dorpen als Spijckenisse, Putte, Biert, Simonshaven, ende Heeckelingen, daer den inbreck was, met Nyew-Putte, bij HERWEYER cum suis vande Mat gepacht ende bedijct, tot de stede van Geervliet toe, ende Heenvliet, daerover, met meer polren ende dorpen in tlandt van Voiren, daervan ick geen perticulariteyten en weete als weesende buyten mijn dstrict. Noch is mede ingebroecken t geheelen landt van Poortingael, Pernisse, ende van Roon, wesende een eylandeken appart. Noch 't landt van Chairlois met allen den polderen daeronder leggende aen den rinck van Zwijndrecht, oick mede tlandt van West-Barendrecht, t oude ende nyewe, met Carnisse. De reste van den zelve rinck, Zwijndrecht, is behouden, den Crimpenderwairt, leggende tusschen den IJssel ende de Leck, is mede in. Insgelijcx den geheelen waert van Papendrecht over onse steede tot Gorchem, Leerdam ende 't landt van Vianen ende tot Schoonhoven toe, daer veel beesten verdronken sijn maer zeer weynich menschen, zoo ick noch gehoort hebbe. Dat tselfde is zeer leech landt, soo dat ick nyet wel en weete hoe men dat lichtelijcken vorsch gecrijgen sal. Nyettemin wordt daer ende allomme goet debvoir gedaen. Bovendien is mede jammerlijcken geinundeert tlandt van Althena, over Gorchem, te weeten de steede van Worchem ende tlandt van der Dussen tot Heusden toe. Voerts de Laegeswaeluwe, daer drye menschen sijn gebleven ende verdroncken, ende Hoogeswaeluwe, daeronder onse drye bunderen lant t Zevenbergen medeleggen. t Oude lants van Zevenbergen is behouden. De Moordijck is mede in. De cleenen Couckouck t Zevenbergen ende oick tlandt van mijn Heere GRAMAYE, aen de noortzijde van Zevenbergen, ende noch Bloemendael ald:

t Sant daer buyten ende Nyeuw Gastelen is behouden. De Ruyge Hill is mede in ende is aldaar onder andere, soo mij DRENCWAIRT geseyt heeft, een leelijck groentgat gevallen. Van de anderen poldere daeromtrent, als de Clundert ende anders en hebbe geen verseeckertheyt, dan wil dencken dattet daer oick jammerlijcken gestelt is. Ende zijn dit genoech alle de perticulariteyten in deesen mijnen bedrijve. Aengaende t quartier van Noort-hollant ende daeromtrent is de Zijpe geinundeert ende t Honsbosch is mede innegebroecken metten slaepert, die daervoir lach daerbij. Mede geinundeert is t geheel Rijnlant, sulcx dat men met schuyten vaert van Amsterdam tot Leyden toe, ende hebben de clocken van allen de dorpen in Delftlant den VI^d ende VII^a deeser maent soo bij daege als oick bij nachte al gegaen, omme op ten Rijndijck streecken van Leyden tot Woerden, t welck een droogen dijk is naer mijn beduncken, het waeter te keeren, want dezelve deurbreeckende soudet geheel Delftlant mede onder geloeven hebben; anders is Delftland aen de zeekant behouden. Schielant is mede in, daer men den dijk, scheydende Schielant ende Delftland, wilde deursteken ende mette geweld gekeert wort, daer mijn brueder de bailluw ende dijkgrave wel acht daegen in de weer is geweest ende noch is. Tot Schevelinge op de zeecant zijn in de XC huysen metten slach van der zee gansselijcken affgespoelt dat men nyet sien en mach, waer se gestaen hebben, ende noch omtrent XL sulx bedurven, dat se nyet bewoonaer en zijn noch meer bewoent sullen worden, ende noch andere menichte van huysen soo in de zijdelmueren als in de gevelen ofte daecken gequetst ende ontramponneert, sulcx dat t iij^e huys nyet ongeschent en is gebleven. Alle de muerkens van t kerckhof aldaer zijn van t waeter omme geslaegen ende de thoorendeur van den kercke opgeslagen. t Waeter heeft in de kercke aldaer hoich gestaen III^½ voeten ende twee duymen, als mijn brueder VAN DER MEERE mij scrijft, t selve op s'anderen daechs als op aldersielen-dach aldaer in persone geweest hebbende, gemeeten te hebben. In somma Schevelingen is bijnae anders nyet dan een zee strange. Men seyt dat geheel Vriesland in is, ende soo veele mensschen verdroncken, dat men ze nyet begraeven en mach. Ende wordende drye of vier in een put geworpen ende begraeven. Dan van die quartieren en hebbe ick geen perticulariteyten. Den Diemerdijck bij Amsterdam is mede in. In summa 't jammer is soo groot, ende de schaede, dattet nyet om scrijven of te begrooten en is. In Zeelant is mede zeer groote schaede geschiet als men wel gedencken can, dan en weete van daer nyet int perticulier, meenende dat UE. daarvan breeder sal onderrecht zijn als ick, die mits mijnen geduerige siecte (die nu redelijck is) noch nyet uyt en gae ende sulcx t meeste noch nyet en hoere oft can verneemen. Ende is dit sulcx al des ick UE. alsnoch int perticulier soude weeten te scrijven, daarvan, hoewel mij t scrijven qualijcken lust ende ick wel anders genoch te doen hebbe. Ick nochthans nyet en hebbe kunnen gelaeten UE., volgende zijnen begeerte, int lange te adverteeren bij deesen, begerende dat dezelve mede gelieve ende niet en verdriete reciproquellcken mij perticulierlicken ende int lange te willen scrijven van den imbreck ende schaede aldaer ende daeromtrent ende oick in Seelandt geschiet, daeraen mij vruntschappe geschieden sal. Ende wilt

van mijnen drye, vier, vijff ofte ses voorgaende missiven eens deurleesen ende mij daeroppe int perticulier antwoirt scrijven. U half vat booters is al over lange gesonden, derhalve scrijf mij oft ghijt noch nyet en hebt ontfangen. Wilt meede maecken een reekening van de huysen aldaer, soo van den coep van den grondt, materiaelen daertoe geleverd ende van den arbeytsloonen daeraen betaelt, ende van elx appart, omme dien volgende daervan eens te moegen affrekenen tusschen leven ende sterven, ende opdat ick eens eindtlijcken ende int zeecker mach weeten waeroppe mijn portie compt te staan. Ende wilt mij deselve metten eerste overseynden ende middeler tijt recouvreren alle de reeckeningen van de metserts, timmerluyden, schreenwerckers, slootmakers, smeeden, ende anders ende daerover quytantie van de betaelingen hen gedaen, omme tot verificatie van den voorsz. reekening daerop gesien ende geappostilleert te mogen worden; t'welck nu wel eens tijt is, soo de huysen over de vier of vijff jaeren gemaect zijn geweest. Ick sal te gelegener tijt extract maecken uyt mijn bouck van de partijen tusschen UE ende mij en meede van de partijen bij mij van wegen onser huysvrouwen ontfangen, ende wilt ghij van gelijcken doen, omme dezelve t'onser bijeencoemen te moegen confronteeren ende alsdan oick daervan affrekenen, t welck ick nyet en can verstaen, dat met overscrijven sulcx gedaen soude moegen worden. Voirts mach UE mede ontwerpen ende maecken een reekening van de compaignie van de wijnen tusschen ons beyden, ten eynde wij tsamenlijcken van alle saecken eens moegen affrekenen ende een eynde maecken. Ende ben van meeninge en sal oick geraeden weesen voirtaen onse dinge nyet soo lange te laeten staen, maer lieve alle jaers eens affrekenen. Dus bidde ick UE. dat ghij U hiertoe eens wilt verleegen ende daertoe te baete neemen deese jegenwoirdige lange avonden, dat men nergens vuyt en gaet ende veel wercx kan affgedoen, als men hem daertoe begeven wilt. Ick soude geerne een nyeuw bouck beginnen, derhalven soude geerne alle saecken in mijn out bouck affdoen ende suyveren, omme redenen UE bekend.

Wilt doch VAN DEN BERGHE aentellen alle de penninghen, die ick UE beweesen hebbe, indien sulcx noch nyet geschiet en is, ende brenger van deesen 't recepisse oft receptissen van denzelven VAN DEN BERGHE in UE missive geslooten oft daeronder aen gesegelt overseynden, daeraan mij vruntschappe geschieden sal. Ende scrijft mij, wat hoope bij VAN DEN BERGE is omme te coemen tot remboursement van de penningen OYENBRUGGE gedaen, oft hoe ick met andere middelen daertoe best sal kunnen geraecken. Ende hiermede eyndende dees naer mijne hartelijcke recommandatie in de goede gracie van UE ende die van onse Jouffr. moedere ende sustere derselver huysvrouwe ende alle vrunden, als haer oick gebiet de mijne ende nichte, bidde de almoegende dezelve te willen conserveeren in salicheyt ende lange welvaeren.

Vuyt Dordrecht deesen XIIIe Novembris 1570.

UE geheel goetwillige brueder
ende dienaar, ANDRIES VAN DER GOES.

TWEE CONCURRENTEN

VAN DE

EERSTE WEST-INDISCHE COMPAGNIE.

DOOR
MR. N. DE ROEVER.

E geschiedenis der tegen het einde van het twaalfjarig bestand opgerichte West-Indische Compagnie, de jongere en onfortuinlijke van de beide zuster-compagnien, ten wier behoeve de vaderlandsche handel naar de streken aan gene zijde des Oceaans gelegen was gemonopoliseerd geworden, evenals het voor de Oost-Indische gedaan was ten opzichte van den handel naar het morgenland, is, hoe belangrijke bladzijden zij ook zou vullen in het boek onzer handels- en koloniale geschiedenis, nog niet geschreven. Ja, het is de groote vraag of dit ooit zal blijken mogelijk te zijn.

Geboren in een tijd toen handel en kaapvaart onder één vlag voeren, putte zij de aanvankelijke reden van tevredenheid harer aandeelhouders misschien wel hoofdzakelijk uit de laatste, en toen deze bron opdroogde, en de kwade dagen kwamen, grootendeels tengevolge van een al te begeerige van hooger hand aangemoedigde doch machtsversnippering teweeg brengende veroveringswoede, toen schuld op schuld moest worden aangegaan, nadat vergeefs getracht was het lot der West-Indische aan dat der Oost-Indische Compagnie te verbinden, toen men slechts met moeite en tegenzin zich kon staande houden,

moest de tijd nadëren, waarop men reikhalzend naar ontbinding zou uitzien, die dan ook werkelijk volgde in 1674 na een bestaan van iets meer dan een halve eeuw.

Het zou waarlijk niet te verwonderen zijn geweest als de belanghebbenden, nadat de zaken waren geliquideerd, onder berouwvol terugzien op het weinig eervol en door geen succes bekroond verleden van de Compagnie, al hare archieven met een zeker gevoel van schaamte naar den papiermolen hadden gestuurd. Hebben zij dat niet gedaan, dan hebben zij helaas naneven gevonden, die het belang van die paperassen uitsluitend in haar gewicht op den weegschaal hebben gezocht. Wat wij althans van die archieven uit het oogpunt van geschiedenis met de grootste belangstelling zouden willen raadplegen, is niet meer aanwezig.

Thans is de historieschrijver slechts aangewezen op de berichten her- en derwaarts verspreid. Slecht met kunst en vliegwerk zal de historie der W.-I. Compagnie kunnen worden saamgesteld. Hoe hoog of hoe breed men ze ook optrekke, zij zal immer het massieve ontberen en het beeld vertoonen van den Eiffeltoren, door wier constructie men op alle punten de ijle lucht kan zien.

In breede trekken zal men de lotgevallen, die zij beleefde, kunnen beschrijven, het systeem van haar optreden en de gebreken er van kunnen aanwijzen, maar wat er in de raadkamers is verhandeld, men zal het niet te weten komen. Daarmede zijn tal van merkwaardige bijzonderheden, evenveel bijdragen voor de geschiedenis van onzen handel en van ons optreden als koloniserende mogendheid verloren gegaan.

In deze omstandigheden is het noodzakelijk alles te verzamelen, wat in een dadelijk of in een meer verwijderd verband tot de W.-I. C. staat.

Ik meen dat daartoe wel degelijk gerekend kan worden de oprichting van twee naar den uiterlijken schijn te rekenen buitenlandsche maatschappijen, wier doel was in concurrentie te treden met de Compagnie in haren handel op de Westkust van Afrika. Onbekend is het bestaan dezer maatschappijen niet gebleven, schoon hare namen eerst na jaren van bedrijvigheid harerzijds in de Resolutieboeken van de Staten van Holland worden aangetroffen. Dit bewijst, dat het geheim van haar wezen gedurende dien tijd tamelijk wel verborgen bleef. Plotseling is evenwel den Staten van Hoiland een licht opgegaan. Het is hun gebleken, dat die Maatschappijen door Hollanders zijn opgericht ter ontduiking van het octrooi. Terstond zien wij uit de Resolutieboeken, dat er maatregelen genomen werden, om in haar octrooi de W.-I. Compagnie te handhaven (24 Maart 1662). Daarmede kennen wij echter nog niet l'histoire intime van die maatschappijen. De volgende bladzijden mogen leeren, waarom de staat hier in, naar het schijnt, buitenlandsche zaken ingreep, maar zonder noemenswaardig succes zich terugtrok.

Een van de eerste levensvoorwaarden voor den handel ligt in het beginsel van de vrijheid der zee. De Hollanders hebben zich daarvan in een tijd, toen er de wenschelijkheid van werd betwist, steeds ijverige voorstanders en duchtige voorvechters betoond.

Maar men zou zich bedriegen in de meening, dat wat de natie in deze onmisbaar achtte en wist te verkrijgen ten koste van langen, bloedigen strijd, ten voordeel kon gedijen aan iederen koopman, die de fortuin der zee wilde beproeven.

De vrije zee was in waarheid slechts vrij voor degenen, wien de overheid die vrijheid meende te mogen toevertrouwen. Zoo werden de strenge monopolieën geschapen van de Oost- en West-Indische compagniën. Zeker, deze monopolieën hebben hunne goede zijde gehad, zij hebben machtige lichamen gevormd, in staat om in andere werelddeelen aan den nationalen vijand afbreuk te doen en zijne rijkgeladen vloten in de vaderlandsche havens voor goeden prijs op te brengen. Handelsvereenigingen, die niet als deze op voet van oorlog waren ingericht geweest, zouden daarin zeker niet zoo goed geslaagd zijn, maar uit een mercantiel oogpunt zouden particuliere vloten, zelve bewapend of onder gewapend geleide uitgegaan, — de handelscompagniën van vóór de geöctrooieerde O. en W.-Indische compagniën bewijzen het — stellig niet minder voordelig de zee hebben geploegd, al zou men ook van tijd tot tijd totaal verlies van een of meer schepen, in 's vijands handen gevallen, te beklagen hebben gehad. Toen Spanje de vrije vaart op de beide Indiën aan den kloeken Nederlandschen koopman niet wilde toestaan en de strijd ook om deze te verwerven na het bestand moest worden voortgezet, werd het noodig den Castiliaan in zijne overzeesche schatkamers aan te tasten, en hem den oorlog onmogelijk te maken door — om eene uitdrukking van MAURITS den Brasiliaan te bezigen — „Spaigne de senuwen aff te snijen.”

Tegenover de taktiek van verovering, den beide Compagniën opgedwongen, moesten natuurlijk voordeelen worden gesteld, die alleen uit een monopolie konden voortvloeien.

De octrooien hadden beide compagniën kringen aangewezen, waarbinnen dit monopolie zou gelden. Het is duidelijk dat geen der compagniën aanstonds in staat was alle punten binnen het octrooi met handelsstations en factoryen door forten beschermd te bezetten. De ondernemingsgeest van bekwame kooplieden was er dus vaak op uit, om het octrooi om te zeilen of plaatsen te bereiken, die buiten de grenzen van het octrooi gelegen waren. Viel de aandacht op punten daarbinnen gelegen, dan werden de ernstigste aanvragen tot vergunning van het openen der vaart bijna immer door de Staten afgewezen of den sollicitanten werd bericht, dat zij zich over hunne aanvragen met de compagnie zouden hebben te verstaan, hetgeen natuurlijk moest neerkomen op het vaststellen van eene retributie aan den bezitster van het monopolie, die, bracht haar belang het mede, wel zorgde voor onaannemelijkheid der gestelde voorwaarden.

De Staten, gedachtig aan de belangrijke diensten door het optreden der beide compagniën aan de vaderlandsche zaak bewezen, hebben haar monopolie krachtig gehandhaafd. Stelden zij eens den handel op Brazilië vrij, dan was het na ingewonnen advies van graaf MAURITS en niet zonder overleg met het bestuur der W.-I. C., die in die streken hare macht ziende tanen, het hollandsche element aldaar tot elken prijs wenschte te versterken. Bracht men in de staten-vergadering de vraag in beraadslaging

of het wenschelijk ware den handel op Guinea vrij te laten, men gaf de gevraagde vrijheid zoo beperkt mogelijk, voorzeker nadat er ruggespraak met Bewindhebbers der W.-I. C. gehouden was. Behoefde deze Compagnie tonnen schats, manschappen en vivres, schepen en krigsbehoeften om haar wankelend gezag in Zuid-Amerika staande te houden, de Staten verleenden het haar, zij het ook na lang gepraat, met onbekrompen hand, omdat zij het aan het vaderland alleszins had verdiend.

Waar alzoo met onmiskenbare duidelijkheid bewezen wordt, dat de vaderlandsche zaak met den bloei der Compagniën verwant werd geacht, daar mag men vragen, welk oordeel moet worden uitgesproken over hollandsche kooplieden, die enkel en alleen uit winstbejag het hunne er toe bijdroegen, om de welvaart en het prestige van de West-Indische Compagniën te ondermijnen in Afrika op een oogenblik, dat zij de handen vol had in Amerika.

Men zal mij tegenwerpen: de hollandsche koopman hield in de eerste plaats rekening met zijn belang: dat was het welvaren van den handel. De politieke vrijheid, die hij begeerde en die hij gaf, strekte niet veel verder dan om dat te bereiken. Daaraan werd alles dienstbaar gemaakt tot zijn politiek inluis. Alleen zijn godsdienst misschien niet, omdat men talrijke „accomodements avec le ciel” had uitgedacht. Zijn handelsgeest dreef hem naar verre landen en over de barèn van den Oceaan. Het winstbejag was de leidende gedachte als hij zijne nijverheid naar het buitenland overbracht, de binnenlandsche met invoerrechten beschermde; deze beheerschte zijne regeering tehuis en in zijne koloniën. Heel de levensbeschouwing van den grooten zoowel als van den kleinen man was doortrokken van het begrip: voordeel. De regentenfamiliën, onder welke natuurlijk de grootste aandeelhouders in beide compagniën schuilden, trachtten de voordeelen, welke alleen het monopolie kon verschaffen, voor zich te behouden en werkten alzoo de uitbreiding des handels, buiten de compagniën om, tegen, evengoed als zij, om de waren op prijs te houden, te grooten overvloed van specerijen op de compagnieswerven ten brandstapel verwezen. De vrije koopman kwam dus, door zijn belang te behartigen, aanstonds en geheel onwillekeurig in strijd met de belangen der Compagnie en daardoor met haar zelve.

Hoeveel waars in deze voorstelling ook gelegen zij, het begrip vaderlandsliefde was toch evenmin toen als thans een ijdele klank en onderwerping aan de wetten van den staat toen evenzeer een dure plicht des staatsburgers als tegenwoordig.

Handig en slim moge het daarom geweest zijn, om eene met de West-Indische maatschappij concurrerende handelonderneming, die met hollandsch geld, hollandsche schepen en hollandsche bemanning gedreven werd, voor den schijn te stellen onder vreemden vlag, en schotvrij te varen door dezen gedekt — noch vaderlandslievend, noch nobel zal men zoodanige handelwijze kunnen noemen. Het eerste vooral niet daarom, omdat de inmenging van vreemde souveriniteitsrechten den betrokken monarchen de plicht moest opleggen tot handhaving hunner vlag, hetgeen aanleiding gaf tot langdurige en moeilijke politieke verwikkelingen, die in den gespannen toestand, waarin

Europa toenmaals verkeerde, vermeden hadden moeten worden, omdat men de gevolgen er van niet kon overzien.

De eerste der twee handelmaatschappijen, die wij wenschen te bespreken, is de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie, die in 1647 door den ouden LODEWIJK DE GEER in Zweden werd tot stand gebracht en door zijn zonen voortgezet. DE GEER had het burgerrecht in Zweden reeds in 1625 verkregen, en mocht als zoodanig geacht worden gerechtigd te zijn daar te lande eene concurrerende maatschappij tegenover de Nederlandsche West-Indische op te richten, maar dan had hij de schepen bestemd voor Guinea ook daar moeten bemannen en uitrusten. Wellicht heeft hij dit ook gedaan, de karakterschets van hem door een zijner nazaten gegeven veroorlooft ons voorshands niet hem van minder edele handelwijzen te verdenken. De Rijks-kanselier AXEL OXENSTIERNA had hij voor zijne zaak gewonnen, en deze steunde de onderneming wellicht ook finantiëel.

DE GEERS doel lag voor de hand. Hij zocht débouchés voor de producten van zijne ijzer- en kopermijnen, ook wellicht voor die van zijne wapensmederijen.

Als de vader het Zweedsch karakter van de onderneming had weten te bewaren, de zoons schroomden niet de zaak in een scheeve verhouding op een gansch anderen voet te stellen.

De gelegenheid bood zich daartoe aan, nadat in 1649 een ambtenaar der W.-I. C. van Guinea teruggekomen was, die zijne koetjes op 't drooge had. Met dezen, HENDRIK CAERLOFF, richtten zij eene compagnie op, aan welke valschelijk een Zweedschen naam gegeven werd, of althans zij betrokken hem in de oude compagnie, waarin OXENSTIERNA — (geen ander schijnt het te kunnen zijn, die CAERLOFF „eenige secretarissen van 't Hoff van de Coninginne van Sweeden" noemt) geïnteresseerd was.

Laten wij dezen koopman, die, gelijk later blijken zal, in deze zaken een tamelijk dubbelzinnigen rol heeft gespeeld, aan het woord in de volgende bekentenis:

Op huyden den 12 October 1662 compareerde voor mij, JACOB DE WINTER, Notaris publ: bij den Hove van Holland geadmitteert tot Amsteldam resideerende, ende den ondergeschr. getuygen d. E. Sr. HENRICK CAERLOFF, out 40 Jaaren, Coopman binnen deser stede, mij Notario bekend. Ende heeft op het ernstigh aenhouden ende ter productie van de E. Geoctroyeerde West-Indische Compagnie alhier bij waare woorden in plaetse ende onder presentatie van eede getuigt, verclaert ende geattesteert hoe waer is: dat hij getuyge de gemelte West-Indische Compagnie langen tijd ende lest in Guinea als commies ende fiscael gedient hebbende, ende Ao. 1649 van de cust van Guinea gekomen ende van deselve dienst gescheyden wesende, korts daeraen met Sr. LAURENS DE GEER, coopman alhier, seggende te wesen Commissaris van de Croon Sweeden, sonder nogtans desselfs commissie oyt gesien te hebben, voor hem ende de sijne geaccordeert ende verdragen is geweest, om deselve te dienen op de cust van Africa ende Guinea, daer hij doen korts van

daen quam, ende de beste en jongste kennisse van hadde, ende tot dien eynde sigh met de voorn: LAURENS DE GEER verbonden heeft een compagnie ende 't samenhandelinghe op de cust van Africa ende Guinea alhier op te regten, ende deselve een simulate naem te geven van een Sweedsche Africaansche Compagnie, om onder deselve schijn ende praetext op de voorsz. custen te vaaren ende te traficqueeren; waarvan seeckere obligatoire acte bij de Notaris VAN SWIETEN is gemaect in deselve tijt.

In welcke Compagnie hij getuyge ten eerste geherideert heeft een somme van twintigh duysent guldens oft daer ontrent, hetwelck daerna vergroot is tot vijftich duysent guldens. Boven welck capitael het verdere restant van deselve Compagnie, equipage ende aencleve van dien, so als hij getuyge nae sijn arrivement van zijn eerste voiagie A^o 1653 van hunluyden selffe verstant, aengingh den voorn. LAURENS DE GEER ende sijn broeders ende bloedverwanten, als: LOUIS, EMANUEL, STEVEN, ende JOHANNES DE GEER, oock hunluyder schoonbroeder ADRIAEN TRIP, getrouwt hebbende een van hunner susters, die hem getuyge oock geseyt heeft, dat hij mede part ende deel in deselve Compagnie hadde, ende, soo hij daer noch vernam, oock JAN WOUTERS, op de Keizersgraft, eenen AMIA, den Professor ANDREA, tot Groeningen. Dat sijns weetens geen andre participanten in desen staet woonende off geboren in deselve Compagnie waaren, dan alleen enen CLINGNET voor een duysent Rijxdaelders, doen hier woonende maer nu tot Frankendael, ende buyten desen staet geen andere dan alleen eenige secretarissen vant hoff van de Coninginne van Sweeden, alleen om hetzelve werck te beter een uytlandsche off Sweedsche schijn te geven ende door middel van deselve acces aen 't gemelte Hoff te hebben, ende van daar te kunnen ontbieden ende bekomen soodanige brieven, commissiën, ende bestellingen als dienstig geoordeelt souden worden, sonder dat hij weet off deselve secretarissen, wel een stuyver gelt off geltswaerde in deselve Compagnie gefourneert hebben.

Dat sijluyden alsdoen A^o. 1649 noch het schip *Christina* ende een Jagt *de Liefde* hebben geequieert, hetselve jagt alhier gekoft, uytgerust ende geladen, beyden ten deele met ingezetenen ende ingeboorne van desen staet bemannet, de cargasoenen van beyde, weynich uytgesondert, alhier gekoft, besteld ende geexpedieert door HANS BOOR, mede coopman ende burger hier ter steede; sonder dat hij getuyge weet oft die oock onder deselve DE GEER participeerde, als mede een verwant vant selve huys wesende; altijts seecker sijnde, dat hij HANS BOOR van die ende volgende voiagien hier ter steede altijts de expeditie heeft gehad, alsoo hij getuyge alhier veeltijds met hem daarin gelaboreert ende hij HANS BOOR de cargasoenen besien, gekofft ende bestelt ende door ordre van de voorsz. DE GEERS betaelt heeft gehad. Dat de seebrieven, patenten ende commissiën door de meergemelte DE GEER uyt Sweeden ontboden, ende na lange wachten hem getuyge tot Hamborg sijn toegekomen. Dat hij getuyge van de gemelte LAURENS DE GEER ende de sijne als vooren last ende ordre heeft gehad, om sich in de limiten van het octrooy van de voors. West-Indische

Compagnie op de custen van Africa ende Guinea, oock namentlijk aen Cabo Cors ¹⁾, (daer de geseyde West-Indische Compagnie haer logie ²⁾ ende possessie van handelinge te voeren, oock ten tijde als hij deselve West-Indische Compagnie diende, heeft gehadt) ende (bij) andre coningen ende op andre porten ende handelplaatsen meer vast te setten ende haaren handel te stabileren, om alsoo de gemelte West-Indische Compagnie alle affbreuck, schaade ende nadeel in haare negotie ende trafficque aldaar toe te brengen, alsoock op andere handelplaatsen meer sijne logien bij ende benevens die van de meergemelte Compagnie te stellen, ende overal de swarten ende naturelen van het landt met haare handelingen ende negotie aan hem te trekken, ende daertoe alle debvoiren aen te wenden. Dat hij getuyge uyt deselve last, op de eerste voiagie op de uytreyse met hun^{er} voorsz. schip ende jagt in de riviere Gambia alsmede aan Cabo-verde is geweest, oock in het district van het gemelte Octrooy gelegen, ende aldaer wasch ende Cabo-verdsche cleeden gehandelt heeft. Ende van daer geseylt, de cust van Guinea aengedaen hebbende, langs deselve ter gelegener plaatsen ende porten heeft gehandelt ende geruyt. Ende hoewel hij wel wist, dat de West-Indische Compagnie al veel jaaren te voeren in de possessie van de behandelingen van Cabo-Cors was geweest, ende, selfs oock als voeren bij sijnen tijt ende dienste, jaerlijcx ende andere coustumen giften, ende dasjens ³⁾, gelijk het daer op de cust overal gebruyckelijck is, aen den coninck van Futû, daeronder deselve Cabo-Cors gelegen is, tot onderhouding van deselve possessie waren betaelt ende gegeven, egter sijn aldaar te lande te needer heeft gestelt, ende sijn logie opgeregt, ende, nyettegenstaende de gemelte West-Indische Compagnies Generaal HENRICK DOEDENS daarover jegens hem in behoorlijke vorme liet protesteeren, daarmede voorts gevaren is, hoewel oock wel wetende, dat de gemelte Compagnies Generael tegens sulck sijn doen ende bedrieff bij de gemelte coningh ende cabesseros ⁴⁾ van Futu contrarie officien ende debvoire was doende. Dan dat hij getuyge, doch niet sonder sijn kosten, gunst hadde bij JAN HINNEQUA ende JAN CLASEN, ⁵⁾ beyde gebroeders van de gemelte coningh ende aldaer al sooveel ende meer gesach ende direxie hebbende, die hem getuyge communiceerden ende reveleerden hetgeen tusschen de gemelte coningh ende deselve Comp. Generaal aengaende Cabo-Cors ommegingh ende gesproken worde; item oock behulpigh inde invasie van de plaets, ende in het stellen van de logie sijn geweest; oock met haar volck daarin geassisteert hebben.

1) Thans Cape Coast Castle.

2) Redit.

3) Dash = geschenk.

4) Hoofdlieden.

5) Anders genaamd ACCORRISSANG, een inwoner van Delmina.

Dat mede hij getuyge, om volgens zijn last ende ordre de meer voorsz. West-Indische Compagnie den handel dies te meer te onttrekken, den prijs van zijn cargasoenen onder off beneden de marctbrieff van de voorseide West-Indische Compagnie heeft gestelt, ende alsoo deselve Compagnie de marckt geset ende genootsaackt heeft hem te moeten volgen.

Dat mede behalven Cabo-Cors hij attestant oock uyt last ende ordre als vooren mede geinvadeert ende ingenomen heeft de handelplaatsen van Annemabo ¹⁾, Acra ²⁾, ende Botera ³⁾, ende nae hem oock op deselve Sweedsche bestellinge geinvadeert is Tacquerari ⁴⁾, meest alle plaatsen daar de meer voorsz. West-Indische Compagnie te vooren oock haare logien ofte handelinge hadde. Wijders dat hij getuyge met het geseyde schip *Christina* ende met het schip *Noortkoppingh* A°. 1653, komende in de canael tusschen Engellant ende Vranckrijck met rijke retouren, door de vloot van den Engelschen admirael BLAECK worde aengehaelt ende tot Plymouth opgebragt, ende selfs in persoon gevangen naar Londen gevoert, ende het goudt in den Tour geset, ende, omtrent agt maanden daernaes hetzelfde goudt door aenhouden van den Sweedschen Commissaris BONNEL gerelaxeert wordende, hetzelfde goudt aenvaert ende ontvangen is door STEVEN DE GEER, broeder van de meer voorn: LAURENS DE GEER, ende door denselven hem attestant aen boort gebragt, ende denselven Commissaris voor zijn moeiten ende goede officien vereeringe gedaen, blijvende de dispositie van hetzelfde goudt bij den voorn: STEVEN DE GEER, waarmede die voyagie is geëindigt. Dat oock hij getuyge in de gemelte dienst van Guinea komende, zijn verdiende gagie bij rescontre van reeckening alhier van de gemelte LAURENS DE GEER heeft genoten ende alle hetgeene bij hem in het eerste op deselve voyagie te water ende te lande gedaen ende verrigt is geweest, geschied is alleen voor hem ende de gemelte LAURENS DE GEER ende de sijne als vooren, mitsgaders den voorn. CLINGNET ende geen andere, veel minder voor eenige buytenlandsche off oock Sweedsche personen buiten de voorsz. secretarissen. Dat hij oock weet, als het schip *Christina* de eerste reyse voor sijnen tijt met schipr ARENT GABBESZ uytvoer, dat deselve voyagie doen oock alleen het vooren geschrevenen huys van de veel gemelte DE GEER ende de sijne als vooren heeft aengegaen, sonder ymant meer. Ten waare doen oock om redenen als vooren de gemelte secretarissen daarin oock eenige portie was gegèven geweest. Item dat bij zijn getuiges tijt in deselve dienst oock noch meer schepen bij deselve DE GEER ende de sijne als vooren zijn uytgerust geweest, als de schepen

1) Annemabo, in 1638 door ons verkregen, werd in 1651 door de Zw. Afr. C. bezet, volgens VALCKENBURGS vertoog.

2) Eigenlijk te Orsou bij Acra, bij tractaten van 1624, 1642 en 1649 aan ons afgestaan, bouwde de Zw. Afr. C. in 1652 eene versterking.

3) Boutry, subject aan het fort Axim. Van 1650—52 woonde er één persoon van de Zw. Afr. C. toen door de inboorlingen verjaagd.

4) Tacorary, oude portugeesche bezitting aan ons overgegaan, werd 1653 door de Zw. Afr. C. bezet.

de *Carolus*, *Stockholm-slot* ende *Noortkoppingh*, alle hier te lande gemaect ende door den gemelten LAURENS DE GEER ende de sijne in Guinea hem toegezonden sijn geweest de cargasoenen door hem aldaer gebeneficeert, ende deselve schepen ende de retouren als die, om hier buyten swarichheyt te blijven, tot Hamborgh, soudén arriveeren, geadresseert an LIBERT WOUTERS, coopman tot Hamborgh, als wesende factor van het huys van DE GEERS. Item dat hij oock weet, dat alles door dezelve DE GEERS is ontvangen. Oock dat alle t geene bij de voorn: LIBERT WOUTERS aldaar in ende ontrent de schepen, die daar quamen te arriveeren, omdat die als vooren hier te lande niet mochten komen, is gedaan ende verrigt geweest is voor rekeninge ende op ordre van de voorsz. LAURENS ende STEVEN DE GEER, die de depensen deden voor hun ende de andere. Presenteerende hij getuyge al t geene voorsz. is des noot zijnde bij eede te bevestigen. Aldus verclaert binnen Amstelredamme, ter presentie van ISAAC OOSTENDORP en MEYNDERT JANSZ, schoenmakersgezel, als getuygen hierover gestaan.

Het is niet onmogelijk, dat CAERLOFF's geheugen hem bedroog als hij meldt, dat hij in 1653 met zijne schepen in Engeland werd opgebracht. In October 1652 — dus slechts weinige maanden vroeger — toen wij in den eersten Engelschen oorlog betrokken waren en onze staatslieden, ter voorbereiding van een verbond met de noordsche staten, reden hadden, om zich bij Zweden aangenaam te maken, — lieten de Staten aan VAN BEUNINGEN, onzen gezant te Stockholm, weten, dat de Engelschen in 't kanaal twee Zweedsche schepen genomen hadden. Het moet voor de Heeren DE GEER en consorten, vermakelijk geweest zijn te bespeuren, hoe goedig de Hollandsche staatsmannen hier optraden bij de kroon van Zweden, om hunne gesimuleerde Zweedsche maatschappij het bezit van die schepen te doen herwinnen. De Staten verwachtten ongetwijfeld, dat Koningin CHRISTINA terstond over deze, in vollen vredestdaad aangedane beleediging van de Zweedsche vlag ophelderingen zou hebben gevraagd, maar aan het Hof te Stockholm reageerde men vrij koeltjes op deze zaak, hetgeen ons niet onverklaarbaar is. Niemand kon beter dan de Koningin weten, dat er geene of slechts luttele Zweedsche belangen bij deze onderneming waren betrokken en dat zij door het voor de zaak op te nemen, eigenlijk eene ongerechte zaak voorstond. Maar de Heeren DE GEER hadden de voorzichtigheid gehad OXENSTIERNA voor hunne maatschappij te interesseeren, en hij wist inderdaad te bewerken, dat de schepen werden losgelaten.

Wij lezen dit in de „*Mémoire de ce qui est passé en Suède de 1649 à 1655, tirés des dépêches de CHANUT*” (Fransch gezant te Stockholm) III, bl. 54 ¹⁾, op eene plaats, merkwaardig om hier in haar geheel over te nemen, al blijkt het ook, dat de Franschman

1) Aangehaald in het werk *Lodewijk de Geer, eene bijdrage tot de handelsgesch. v. Amst.*, blz. 89.

van alle bijzonderheden niet goed op de hoogte was en de zaak derhalve eenigzins in een verkeerd licht stelde.

„Il survint alors à la cour de Suède un autre embarras. On y eut avis que les Anglais avoient pris quatre vaisseaux suédois, qui venoient de Guinée richement chargés.

„On ne doutoit pas alors en Suède, que les Anglais ne relachassent, à la première requisition, qu'on leur en feroit, les vaisseaux suédois, qu'ils avoient arrêtés, et on ne se mettoit plus en peine de les redemander, quoique cela fâchât fort le chancelier OXENSTJERNA; et soit que la Reine fut poussée par ce ministre à faire redemander ses vaisseaux ou qu'elle crût qu'il y alloit de sa propre réputation, elle pressa fort le départ du Sr. BOMEL afin d'en obtenir main levée. Le Chancelier avoit grand intérêt en cette prise, car il étoit comme le principal associé dans une compagnie de commerce pour les côtes d'Afrique, qui s'étoit faite à Stockholm, à laquelle quatre de ces navires appartenoient. Ils avoient été pris à l'entrée de la Manche et ceux qui étoient dedans et qui les conduisoient, croyant bien faire de ne pas se déclarer Suédois, dirent qu'ils étoient Hollandais, chargées pour le compte du Sr. LOUIS DE GEER, et qu'ils alloient à Hambourg: cela avoit quelque apparence, d'autant que toute la société étoit faite sous son nom et qu'il étoit demeurant et annobli en Suède. Sur ce nom de Hollandois les Anglais s'en saisirent: ils y trouvèrent quantité d'or en poudre, qu'ils rapportoient au lieu du fer qu'ils avoient porté en Guinée, et on en fit aussitôt de le monnoye à Londres.”

De schepen werden teruggegeven en de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie ging met handelen voort. Onverschillig is het ons op het oogenblik of het bedrog der DE GEERS den Staten waarlijk onbekend bleef, of dat zij, om staatkundige redenen, den invloed in Zweden van het machtige handelshuis vreezende, de oogen voor de misbruiken gesloten hielden.

Wat men ook van CAERLOFF denke, men zal moeten erkennen, dat hij een brutaal stoutmoedig man was. Midden tusschen de twee voornaamste forten van het gezag der W.-I. C. (Delmina en Nassau), op drie uren afstand van elkaar gelegen, bezette hij de stelling te Cabo-Cors, die, tegelijk met Delmina, in 1637 was genomen, maar verlaten geworden, omdat er op zoo klein kustgebied geen drie vestigingen of handelsstations noodig werden geacht.¹⁾ De inboorlingen tegen de beambten van de W.-I. Compagnie opzettende, wist hij op alle hierboven genoemde punten van hen vergunning tot oprichting van versterkingen of tot het vestigen van handelsfactoriën te krijgen, in weerwil van de wettig verkregen rechten en de protesten van de Compagnie. Wat begrepen die inboorlingen ook van de verbindbaarheid van tractaten, als een oud-gediende zelf der Compagnie hun nieuwe tractaten kwam voorstellen!

1) Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE. *De oorsprong van Neerl. bezittingen op de kust van Guinea*, bl. 61.

Het was te betreuren, dat de macht, waarover de Directeur-Generaal ter Goudkust te beschikken had, niet kon strekken, om de bezittingen der Compagnie, die zich nog wel een uitsluitend recht van bezetting en handeldrijven tusschen Kaap Verde en Kaap de Goede Hoop toekende, behoorlijk te beschermen, de zoogenaamde lorredraaijer van schepen onder eigen en vreemde vlag tegen te gaan en eene vijandelijke bezetting eenvoudig te verjagen, hetgeen CAERLOFF later wel met één schip kon doen. Al waren de opvolgende directeuren diligent genoeg geweest, hetgeen m. i. nog te betwijfelen valt,¹⁾ het bezit van zoo talrijke vestigingen in de bocht van Guinea was te machtig voor eene compagnie, zoo slecht georganiseerd en zoo wankel staande als de West-Indische.

Zoolang de leiding der zaken voor het huis DE GEER in handen was van een deskundige als CAERLOFF, die in den handel ter kust zijn fortuin had gemaakt, nam de invloed der Zweedsch Afrikaansche Compagnie voortdurend toe. Behalve Cabo-Cors bezette zij Boutry 1650, Annemabo 1651, Orsou 1652, Tacorary 1653, Jumoree en Cabo-Apolonia 1655, maar nauwelijks was CAERLOFF vertrokken, tengevolge van onaangenaamheden, die hij met zijne patroons had gehad, of de zaken namen eene gansch andere wending. Een partijganger als hij zou blijken een niet te versmaden vijand te zijn. Hij zou zich wreken op het huis DE GEER op de meest illoyale wijze, door hen, tijdens den Zweedsch-Deenschen oorlog, met commissie-brieven van den Koning van Denemarken, weer alles af te nemen, wat hij hen aanvankelijk had helpen winnen.

Zoo aanstonds komen wij op CAERLOFFS handelingen in Europa terug. Blijven wij den gang der zaken in Afrika volgen.

Nadat in den loop van 1656 zich meermalen schepen onder Deensche vlag tot het drijven van handel aan de kust hadden opgehouden, vertoonde CAERLOFF zich in Februari 1658 met zijn schip, half koop- half commissievaarder, voor Cabo-Cors. De Hollandsche janmaats, die hij onder Deensche vlag op het reduit afzond, hadden binnen een uur tijds de sterkte ingenomen, de Zweedsche vlag neergehaald en de Danebrog aan den stang geheschen.²⁾ Nog binnen het jaar waren zij er, door de naturellen opgestoot, door eenige achtergebleven agenten van DE GEER, weder uit verjaagd en woelen er weder de Zweedsche kleuren. Intusschen waren ook alle andere Zweedsche stations achtereenvolgens aan CAERLOFF overgegeven, maar bespeurende dat de Deensch Afr. Comp. er toch geen vasten voet kon houden, droeg zijn opvolger, SAMUEL SMIT, ze alle in April 1659 weder onder zekere conditiën aan de West-Indische Compagnie op.³⁾ Toen schijnt dat gehaspel

1) De Directeur VAN HEUSSEN was, volgens eene verklaring van 21 Maart 1662, geïnteresseerd met 200 stukken saai in de lading van een lorrendraaijer, waarschijnlijk varende onder Deensche vlag.

2) Bij de vredesonderhandelingen tusschen de beide Noordsche rijken in 1660 bleef de actie wegens het nemen der bezittingen ter kust een struikelblok, dat slechts werd uit den weg geruimd doo 400.000 Rksd. welke Denemarken aan Zweden beloofde, ten bate der Zweedsch-Amerikaansche Compagnie.

3) Zijnde behalve de rechten op Cabo-Cors: Tacorary, Anna nabo, en Orsou of Acra. Jumoree, Cabo Apolonia en Boutry hadden de Zweden reeds vroeger moeten verlaten.

in zijn onmiddellijke nabijheid den Directeur GASPAR VAN HEUSSEN verdrotten te hebben. In Februari 1661 verjoeg hij uit Cabo-Cors de agenten van DE GEER, plantte er de Hollandsche driekleur en bracht het schip „*Christina*”, uithoofde van gemaakten inbreuk op het octrooi, te Delmina op, waar hij het ten bate der Compagnie verkocht. Eerst in het volgende jaar richtte Zweden omfrent deze feiten vertogen tot de Heeren Staten, waarbij de Koning het recht van de W.-I. Compagnie op Cabo-Cors voor onbewezen verklaarde. Het schijnt naar aanleiding van toenmaals gerezen dubia geweest te zijn, dat men den nieuwen directeur ter kust, J. VALCKENBURGH, opdroeg de rechten der W.-I. C. op de goudkust in een memorie uiteen te zetten¹⁾ Weldra, 24 Maart 1662, besloten de Staten de reeders en bevrachters van het schip te vervolgen wegens den door hen gemaakten inbreuk op het octrooi. Men had hun dus het masker afgerukt! Maar tegelijkertijd vroeg men den Koning een speciaal gemachtigde te zenden, om de zaak te bespreken en in der minne af te doen, en men voegde er bij „de verseeckeringe, dat „Haer Hoogh Mog. haer daer ontrent soodanigh sullen bethoonen, dat Sijne Majesteyt „ende de voorschreve Geïnteresseerdens sullen bespeuren, dat men van deser zijde niets „sal refuseren, 't gunt bevonden sal werden om redenen ende billijckheydt ghefondeert te wesen.”

Het had er waarlijk veel van of de Staten in de zaak niet doortastend durfden optreden. Maar de tijden waren moeielijk en men wilde tot iederen prijs de vriendschap der Zweedsche kroon tegen Engeland winnen. Dat de Zweedsch Afrikaansche Compagnie werkelijk eene Zweedsche maatschappij was en dat men dus om die reden moest toegeven, mogen wij ontkennend beantwoorden, niet alleen op grond van de verklaring van CAERLOFF, maar ook om de hardnekkigheid, waarmede in de Resolutieboeken der Staten, zoowel als in het vertoog van VALCKENBURG, immer van de „gefingeerde” of „gepretenteerde” Zweedsche Afrikaansche Compagnie wordt gesproken.

De Zweedsche minister-resident SILVERCROON behartigde de belangen, waarvoor zijn monarch in de bres was gesprongen, goed. Van onze zijde besloot men telkens „faciliteit” te gebruiken, en de bemiddelende tusschenkomst van den Franschen gezant D'ESTRADES bracht ons niet van den weg eener kostbare schadeloosstelling af, over welker bedrag men het, in weerwil van vele bijeenkomsten en een voortdurend aandringen onzerzijds op het geven van faciliteit, in de eerste jaren maar niet eens kon worden. De Staten wilden tegenover deze opoffering de verklaring van Zweden verwerven, dat men voor immer van den handel op de gansche kust van Guinea of van het geven van bescherming aan maatschappijen of personen, die dit van hier uit wenschten te doen, zou afzien. Maar

1) Jhr. Mr. DE JONGE, in 't aangehaalde werkje. Vertoog van den Directeur-Generaal J. VALCKENBURG, dat echter jonger moet zijn dan het daaraan toegekende jaar 1656, en ook dan 1662, omdat VAN HUESSEN toen nog directeur was, maar ouder dan Augustus 1664, omdat daarin nog geen gewag wordt gemaakt van de veroveringen op de kust door de Engelschen,

dit was te veel gevraagd. De eenige concessie, die Zweden wilde doen, was zich verbinden om niet meer te varen op Cabo-Cors en nabijgelegen plaatsen. Het baatte weinig of men van onze zijde nu de schadeloosstelling verminderd wilde hebben, aan het terstond door hem genoemde cijfer van 140,000 Rijksdaalders hield SILVERCROON vast, en toen eindelijk, den 26 Juli 1667, met KAREL XI een tractaat werd gesloten tot redintegratie en vernieuwing van vriendschap — in het volgend jaar bevestigd door de triple alliantie — had Zweden op alle punten de overwinning behaald.

Van de schadeloosstelling kwamen 100,000 Rijksdaalders ten laste van de West-Indische Compagnie. De toch reeds berooide kas van dit lichaam kon die som niet bijpassen. De Staten schoten haar voor, doch moesten al hare bezittingen daarvoor in pand nemen. Het was de nekslag voor de Compagnie. De vriendschap van Zweden was deels ten koste van haar bestaan gekocht.

Het is niet verkwikkelijk thans te weten, dat zij dit alles aan eigen landgenooten, aan Amsterdamsche kooplieden te danken had.

Wij hebben zooveen gezien hoe bij CAERLOFF uit wraakzucht het plan gerijpt was en tot uitvoering gekomen, om de Zweedsch Afrikaansche Maatschappij ten verderve te voeren door de oprichting van eene Deensche maatschappij met hetzelfde doel.

Wij moeten thans weder eenige jaren teruggaan.

CAERLOFF had een octrooi van den Koning weten te verwerven. Maar hij berekende, dat een oorlog op eigen hand, al werd hij op nog zoo kleinen schaal gedreven, te kostbaar was voor zijne middelen en hij nam te Amsterdam van eenige kooplieden lading in, die hij eerst zou afzetten. Dien kooplieden dacht dat wel een voordeelig spel en met CAERLOFFS octrooi richtten zij te Amsterdam een Deensch Afrikaansche Compagnie op. Het is bijkans bedroevend te zien hoe onbeschaamd die heeren in 't vervolg optraden tegen de W.-I. Compagnie in hun vaderland, terwijl CAERLOFF het toch eigenlijk slechts op de Zweedsche factoriën gemunt had.

Onze Amsterdamsche kooplieden wisten zoo behendig te manoeuvreren, dat CAERLOFF weldra het kind van de rekening werd en tegen zijn zin buiten de zaak werd gehouden. Dat was de straf voor zijn trouweloosheid, die hij op zijne beurt met verraad zou vergelden.

De W.-I. Compagnie, op de hoogte van de knoeierijen gekomen, had natuurlijk pertinente verklaringen noodig, waarin feiten genoemd werden. CAERLOFF zou er slecht afgekomen zijn — anders was althans niet te verwachten — als de zaak in handen van den rechter gesteld werd. Door zijne aan de justitie verleende hulp kreeg hij aanspraak

op impunitéit. Hooren wij thans zijne verklaring, die verpletterend is voor de dirigerende Amsterdamsche handelaars.

Eigenaardig is het om vooraf op te merken welke moeite men deed, om NICOLAES PANCRAS, sedert 1650 lid van den raad, kapitein van de schutterij en meermalen — ook in het jaar, waarin de zaak uitkwam — schepen¹⁾, buiten het gedrang te houden. Er bestond eenige reden voor als men bedenkt, dat hij op dat oogenblik niet meer bij de zaak betrokken was, maar hij had er dan toch de hand in gehad en als magistraatspersoon was dat dubbel in hem af te keuren. De reverentie voor de gestelde machten leidde er evenwel in de zeventiende eeuw meermalen toe, om ze feitelijk boven de wet te stellen.

Op huyden den 12de October Anno 1662, compareerde voor mij JACOB DE WINTER, Notaris publicq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, 't Amsterdam resideerende, ende den ondergesr. getuygen, D. E. Sr. HENRICK CAERLOFF, oudt 40 Jaren, coopman binnen deser stede, mij Notario bekendt. Ende heeft op het ernstigh aenhouden ende ter productie van de E. Geoctrooyeerde West-Indische Compagnie alhier, bij ware woorden in plaetse ende onder presentatie van eede getuyght, verklaert ende geattesteert hoe waer is, dat hij getuyge den persoon ende het huys van LAURENS DE GEER, koopman, mede alhier, ende veel van de sijne op de custe van Guinea gedient heeft gehad, ende nadat hij van hare Compe was afgescheyden, ende hij sich van Hamburgh naer Embden metter woone hadde getransporteerd, ende tussen hare Majesteyten van Denemarken ende Sweeden den oirlogh geresen was, hij sich in persoon aan zijn Hooghgemelte Majesteyt den Coninck van Denemarken heeft geadresseert, ende daarmede capitulatie gemaect, omme met zijn Majesteyts commissie op de cust van Africa ende Guinea tegens de (zoo) genaemde Sweeden, als den voorgemeldete LAURENS DE GEER ende sijnen aenhangh, t'ageren, als breeder volgens d'articulen ende commissie daer van sijnde: Ende dat toen alleen voor hem getuyge, sonder dat alsdoen een eenige Deen groot of cleyn, part of deel daerin hadde oft bekendt was. Ende dienvolgens mette vercregene capitulatiën ende commissie van zijn Hooght gemeldete Majesteyt hier ter stede coomende, om tot equipagie te geraecken, sigh geadresseert heeft aen eenen JASPER VINCKEL, coopman, alhier op de Brouwersgracht, also hij wist dat denselven ende sijne mede-compagnons, gequalificeerde coopluysen alhier, als namentlijck deselve JASPER VINCKEL, JEAN LE VAINCQUEUR, JAN VLASBLOM, FLORIS ELIAS, CORNELIS JOOSTEN HEYNS, ende noch seeker Heer hier ter stede, bij hem attestant genoemt ende bij hem selfs geschreven ende onderteekent in seeckere beslooten papier bij hem attestant ende

¹⁾ In 1666 werd hij Colonel van de schutterij en in 1667 Burgemeester.

mij Notario met onse onderteekeninghe buyten op gerecognoseert,¹⁾ seecker schip genaemt *Gluckstadt*, te vooren genaamt geweest *den Diamant*, op de Eemse gereed hadde leggen, om onder Deensche bestellinge met een cargasoen te senden na de cust van Africa ende Sieraliona ende voorts nae Guinea, — eerst metten selven VINCKEL voor hem ende sijne voorsz. compagnons ende medereeders, ende naderhant met hunluyden selfs, in den jare 1657 geaccordeert is, dat hij tot sijn gebruyck soude hebben hunluyder voorsz: schip. Mits voor hunluyden, daarmede na de riviere Sieraliona overbrengende een partije cargasoen voor derselver tsamentlijke reeckeninghe, alsoo sijluyden deselve reviere inne hadden ende aldaer trafiqueerden: Ende bovendien soo voor hunluyden, als voor reeckeninge van hem getuyge, gefourneert hebben een cargasoen voor de cust van Guinea, reeckende hetselve voor hunluyder gedeelte als oock de waarde van hunluyder voorsz. schip ende gereedschappen te bedragen te samen de somma van vijftich duysent guldens, boven hetgene dat hij getuyge in de ladinge oock herideerde. Ende dat hij getuyge in deselve participatie oock genomen heeft gehad ABEL VERBEECK ende ANDRIES SAEL ende hunluyden daarvan acte gegeven, dewelcke beyde, nae gedaene reise ende goed succes, oock haer niet ontsien hebben, selfs hier ter stede voor den E. gerechte daerover tegens hem getuyge opentlijk te procedeeren, soodat de voorsz. eerstgenoemde personen, behalven dat zij reeders ende eygenaers vant gemelte schip *Gluckstadt* waren, oock geparticipeert ende grootelijcx geproffiteert hebben in sijn getuyges voyage nae Guinea, ende in de cargasoenen daartoe gerequireert ende op de Goutcust en in het fort op Cabo-Cors oock verhandelt, ende deselve oock bestelt, gefourneert ende betaelt hebben, sonder datter een eenige Deen ofte andere vreemdelingh onder oft bij was of een stuyver daerin participeerde. Ende oock gantselijck niet eenen MARTEN BAERS, in *Gluckstadt*, die hij getuige anders seer wel kent, ende wel weet, dat hij geen eygenaer van 't gemelte schip was, ofte part off deel daerin hadde, maar alleen de voorgemelte reeders, als hetselve schip in *Gluckstadt* was, als factor heeft gedient, ende hem daarvoor oock yets hebben toegeleyt; gevende daarvan reden van wetenschap, dat hij denselven MARTEN BAERS in *Gluckstadt* al langh te voren hadde gekent, ende dat denselven hier te lande in persoon bij hem getuyge is geweest, ende hem geclaeght heeft, dat de vooren genoemde reeders vant schip *Gluckstadt* hem niet en betaelden voor de dienst, die hij haer omtrent het gemelte schip *Gluckstadt* ende in de saecke van dien hadde gedaen. In voegen dat hem getuyge seer wel bekend, ende bewust is, ende hem oock van de gemelte JASPER VINCKEL selfs is geseyt, dat de bodemerye-brieven, die tusschen hunluyden ende MARTEN BAERS waren gemaect,

1) Hier is bedoeld: de Heer NICOLAES PANCRAES, wiens naam eenige regels te voren werd doorgehaald doch leesbaar bleef.

simulaet ende gefingeert waren, om in cas van moeite ende haperinge mette West-Indische Compagnie hun daarvan te dienen. Gelijck sijluyden, om deselve redenen ende inzichten, hem getuyge seeckeren simulaten bodemery-brief, ter somme van vijftigh duysent guldens hebben doen teecken. Ende, alsoo hij getuyge daer niet geerne aen en quam, de voorsz. JASPER VINCKEL, die de meeste directie van dat werck hadde, hem getuyge beloofde een renversael aen sijn huysvrouw tot Embden te geven; van inhouden, dat deselve bodemerye brief maar en was pro forma ende nul ende van geender waerde soude wesen. Dat daerop hij getuyge boven hunluyder scheepsvolck, bij haer aengenoomen, die meerendeels bestonden uyt ingeboornen ende ingezetenen van desen staet, oock tot sijn eygen particulier dessyn op het fort Cabo-Cors, parthye matroosen van gelijcke nature, in sijnen particulieren dienst, alhier aengenoomen hebbende, uyt de Eemse geseylt is, int leste van den jare 1657 eerst nae Siera-Liona ende aldaer het cargasoen, daertoe gedestineert ende ingescheept door de voorsz. reeders, in haeste aen hunluyder commis GERRIT BREMER, aldaar liggende, gelost hebbende, voorts geseylt is na de custe van Guinea, ende aldaer bij surprinse verovert heeft het fort Cabo-Cors, ende voorts daerop alle de voorsz. DE GEERS ende der sijner praetense plaetsen, ende deselve van de sijne bemannet ende met cargasoen versien, ende sulcx gedaen, oock het schip *Stockholm-Slodd* van de gemelte genaemde Sweedschen verovert hebbende, met beyde die schepen wederom naer Gluckstadt is geseylt. Ende alsoo ondertusschen de eerste vrede tusschen Denemarken ende Sweeden geslooten was, heeft sijne Majesteyt den Coninck van Sweeden het gemelte veroverde schip, retour ende buyt van gout ende andere goederen doen reclameeren. Ende aen de andre sijde hij getuyge bemerkende, dat den Deenschen Velt-Maerschallck, Sijn Ecie EVERSTEYN, voor de croon Denemarken het medegebrachte goud wel geerne in handen hadde gehad, ende tot dien eynde de gemelte schepen, die onder het canon van Gluckstadt lagen, binnen deselve stadt wilde gebracht hebben, hij getuyge sich aen boort begevende, het meeste goud in haeste in een Emders smack geset heeft ende daarmede alsoo wechgevaren is naer Harlingen ende van daer voorts nae deser stede, latende beyde de voorsz. schepen ende vordre ingeladen goederen, als oliphants-tanden, lamoensap, civetkatten ende anders, aldaer voor de Gluckstadt leggen, die doen voorts binnen der Gluckstadt gehaelt wierden; daer de voorsz. reeders, sijne mede-participanten, VINCKEL ende de andre ende hier voorengenoemden, het gemelte schip *Gluckstadt* weder bekomen, ende daer nae wederom onder de voorsz. GERRIT BREMER naer Siera-Liona gesonden hebben.

Hij getuyge hier in Amsterdam gekomen sijnde, ende sijn logis genomen hebbende bij den gemelten CORNELIS JOOSTEN HEYNS, denselven als oock den gemelten JASPER VINCKEL, JEAN LE VAINQUEUR ende VLASBLOM, ende de hiervooren aparte ende in het bovengemelte besloten papier genoemde Heer, voor hun ende hunne vordre medereeders, hem afgevordert hebben, voldoeninge van de voorgemelte gefin-

geerde ende simulate bodemery-brief en het opgelt van dien, ende soo met arresten, dreygementen ende andre tribulatiën ende vexatiën, gedrongen ende geforceert hebben, dat hij hunluyden ter saecke van dien heeft moeten geven tweehondert vijftich marck gouts, volgens de quitantie bij hunluyden hem daarvan gegeven op den 3^e July A^o 1658 in een comparitie ten huysse van voorsz. CORNELIS JOOSTEN HEYNS, daer de voorgemelte apart genoemde Heer oock tegenwoordigh was; ende daerenboven heeft moeten betalen de gagie van hunluyder scheepsvolck ende andere ongelden van de voyagie in Gluckstadt gevallen, oock eene merckelijcke somme bedragende. Vorders, dat die van Denemarcken soo daer als hier te lande bemerckende, dat hij getuyge van haer afgekeert was, bestonden t'ageren om hem wederom onder Denemarcken te krijgen door verscheyde middelen ende motiven, hem mede vergende, dat hij ten dienste van sijn Majesteyt van Denemarcken, tot sijn kosten een schip van oirloge op de Elve soude houden: dan hij getuyge daertoe geen lust hebbende ende het werck trainerende, ende ondertusschen de Hoogstgemelte Majesteyt van Denemarcken, te werck stellende de welgemelte Heer Veltmaerschalc EVERSTEYN ende sijnen Admiraliteyts Raed PAUL CLINGENBERGH, hem houdende dan tot Copenhagen ende dan tot Hamburgh, die een neef heeft wonen tot Hamburgh, genaemt VINCENT CLINGENBERGH, die een groot correspondent ende speciael vrunt is van JAN DE SWAEN, coopman hier ter stede, die hem doen alhier voor ende van wegens de gemelte Deenen met hem getuyge bemoeyt heeft ende gesocht hem te induceren, om hem wederom bij Denemarcken te begeven ende in verder tractaet met deselve te komen. Dan bemerckende dat hij getuyge daer weynich lust toe hadde, denselven JAN DE SWAEN hem getuyge met veele redenen ende inductionen heeft weten af te krijgen seeckere procuratie, alhier op den 5 Marty 1659 voor den Notaris JUSTO VAN DE VENNE ende seeckere getuygen verleden, om van sijn getuyges wegen, ende in sijnen naem met de croon off onderdanen van Denemarcken te handelen, tracteren, accorderen ende sluyten ende alles doen ende verrichten, dat hij getuyge in eygener persoon soude hebben kunnen ende mogen doen, als breeder bij deselve procuratie. Waarop denselven JAN DE SWAEN sich in persoon vervoeght heeft naer Hamburgh bij den voorsz. VINCENT CLINGENBERGH, ende door desselfs adres bij PAULUS CLINGENBERGH, beyde voornt., ende in sijn getuyges naem met denselven PAULUS CLINGENBERGH, als last van de meer hoogstgemelte Majesteyt hebbende, geaccordeert ende geslooten heeft de oprechtinge van een Deense Afrikaanse Compagnie. Ende hoewel hij getuyge alsdoen metten hooghgemelten Veltmaerschalc EVERSTEYN soo verre met kosten en spensen verdragen was, dat dien in den naem van sijn Hoogstgemelte Majesteyt, hem getuygen acquit ende quitantie van sijn eygen handt hadde gegeven, ende hij sulcx doen in postuur was, om alle hetgeene hij in de gemelte sijne twee schepen als vooren voor Gluckstadt gelaten hadde, als oliphantstanden, lammoensap, civetkatten ende anders, ofte de waerde van dien, van daer te eysschen

ende bekomen, ter contrarie van dien de gemelte JAN DE SWAEN alle hetzelfde ofte het provenu van dien aen de Deenen heeft overgegeven, in recompense van het octrooy bij hem aldaer op den naem van hem getuyge ende comp^e geobtineert, ende mede bovendien noch hem getuyge belast met andre ongelden ende lasten, ter saecke van het gemelte octroy tot Coppenhagen aen de Ministers van sijn hoogstgemeldete Majesteyt te betaelen. Met welck octroy hij JAN DE SWAEN hier ter stede komende, sonder van een eenige Deense off Oosterse participant te spreken ofte te melden, ofte te seggen, dat hij eenige participanten aldaer bekomen hadde, doch weynich wercx doen van hem getuyge maeckende, onderstaen heeft deselve Deense Africaanse Compagnie hier ter stede op te rechten, ende daertoe alhier participanten bekomen heeft, van dewelcke eenige oock noch andre onder haer hadden, te samen een goet getal ende een groot capitael uytmaeckende, om op de custen van Africa ende Guinea te traficqueren, wesende, gelijk hij getuyge wel verstaen heeft, onder andre soodanige personen in deselve genaemde Deensche Africaanse Compagnie, genoemd ende gemeldt in de lijste daer van op heden bij hem getuyge selfs met eygen handt geschreven ende onderteeckent, ende geslooten ende gecachetteert wesende, mij notario is geëxibeert, om met mijne notariale signature in dorso gerecognoseert te worden dat het deselve lijste is, daer van alhier verclaert wort, waer toe in desen wordt gerefereert ende bij hem attestant getuyght den inhouden van dien mede waer ende waerachtich te wesen, reden van wetenschap gevende, dat hij sulcx van JAN DE SWAEN ende ISAAC COEYMANS soo op de comparitie als elders wel gehoord ende verstaen heeft ende wel weet, dat sijluyden van hunne portien in deselve genoemde Deense Africaanse Compagnie mede simulate bodemery-brieven gehad hebben, gelijk hij getuyge selfs oock gehad heeft, en in desen mede is gemelt, alle ingeboornen ende ingesetenen van desen staet ende geene Deenen (zijn), sonder dat hij getuyge die alle kan noemen, alsoo sijluyden selfs schuw van hem waeren ende bedekt gingen. Temeer, dewijle hij getuyge sulcx bemerckende, ende in al het doen ende bedrieff van JAN DE SWAEN op sijn getuyges naem geen contentement nemende, bij sijne missive van den 13 September A^o 1659 uyt Haerlem, daer hij getuyge doen woonde, over sommige pointen sijn misnoegen denselven JAN DE SWAEN hadde aengesegt, die in beantwoordinge van dien op den 14^e dito aen hem getuyge geschreven heeft de originele missive bij hem getuyge aen de voorsz. West-Indische Comp. alhier geëxibeert, oock bij denselven JAN DE SWAEN onderteeckent, ende bij hem getuyge mede in dorso met sijne onderteeckeninge gerecognoseert, daerbij hij selfs bekend hetgene hier vooren aengaende het tracteren ende obtineren van het voorsz. octroy gemelt is, jae veel meer gedaen ende in korten soo lofflijck uytgevoert te hebben. Vorders dat sijluyden om het werck een ander couleur ende naem te geven fingerden ende gaven voor, dat de gemelte participanten bodemerye-luyden waeren, die haere gelden aen JAN DE SWAEN op bodemerye gaven, die oock de bodemerybrieven heeft getekent, mede simmulatelijck

ende op de geveynsde naem van de voorsz. VINCENT CLINGENBERGH tot Hamburg in allen schijne ende om hetselve werck een Deensche off uytlandsche naem te geven, gelijk het nochtans niet en was. Alleen, dat deselve VINCENT CLINGENBERGH ende JACOB DEL BOE ende andre tot Hamburg mede part in deselve Compagnie gehadt hebben, maer dat niet een eenige Deen alsdoen daerin participeerde ofte geherideert heeft; dan dat het vorders altesamen sijn ingesetenen ende ingeboornen van dese staedt ende landen, soo hij getuyge van de gemelte JAN DE SWAEN wel verstaen heeft. Immers dat hij getuyge, in dien tijt, met ISAAC COEYMANS ende JAN DE SWAEN ten huysse van deselve luyden diverse comparitien over hetselve werck ende directie gehouden heeft, daer GERRIT VAN TETS oock een of twee malen bij geweest is. Dat JAN DE SWAEN, in dien tijt tot sijnen huysse dickwils comparitien over de saecken ende expeditien van de voorz. gem^e Deense Africaanse Compagnie heeft geleyt ende hem getuyge ende ISAAC COYMANS telekens ontboden, ende dan voorgesteld heeft, alle ordren ende expeditien, die te resolveren ende beramen stonden, ende VINCENT CLINGENBURGH ende JACOB DEL BOE souden worden aengeschreven ende geordonneert, om van harent wegen na de cust van Guinea te schrijven, — gelijk hij JAN DE SWAEN telkens zeyde de andre vrunden oock gesproocken ende gehoord te hebben ende dat het die oock soo verstaen hadden, — ende dat dan oock daerop ende in conformiteyt van dien de resolutien bij hun dryen so wierden gearresteert, ende de resolutien ofte hetgeen goetgevonden ende verstaen was bij JAN DE SWAEN beschreven ende notulen daarvan gehouden sijn geworden, ende in conformiteyt van dien de aenschrijvinge oock door hem aen de voorz. CLINGENBERGH ende DEL BOE wierden gedaen, ende alleen bij hem DE SWAEN geteyckent. In welcke bijeenkomsten GERRIT VAN TETS oock verscheyde reysen present is geweest. Oock dat op seeckere tijt en dagh, die hij niet specialijck onthouden heeft, nae dat JAN DE SWAEN met het octroy, op sijn attestants procuratie als vooren geobtineert, weder hier ter stede gekomen ende besigh was om de genaemde Deensche Afrikaanse Compagnie op te rechten, ende hij getuyge niet en begeerde, dat sulcx buyten communicatie van hem getuyge ende sonder hem daerin te kennen ende gelijk als buyten sijn weten soude geschieden, denselven JAN DE SWAEN alsdoen een comparitie heeft beleyt in het Nieuwesijts-Heerenlogement alhier, daer verscheyden personen present waren, die hij getuyge doen niet en kende, alsoo hij doen alhier vreemt was noch alhier de luyden soo wel niet en kende, maer wel dat daer oock waren de voorz. JAN DE SWAEN ende NICLAES VISCH, die hij beyde wel kende, ende dat de andre personen aldaer spraecken ende adviseerden als sijnde haer eygen saeck ende hun daeraen gelegen was, ende dat deselve verstonden ende seyden, dat alles wat JAN DE SWAEN daerin deede haere ordre was, ende dat hij getuyge ongelijck hadde, dat hij zich daertegens stelde, of diergelijck in substantie. Als oock dat de hiervooren meer apart gemelte Heer op seeckere tijt, die hij getuyge niet onthouden heeft, bij rencontre op de straat

hem getuyge seyde, dat hij oock een bodemerytje in deselve genaemde Deensche Africaense Compagnie gehad hadde, maer dat hij hetzelfde hadde verkocht; ende dat de geseyde JAN DE SWAEN al int eerste hem getuyge voorgeslagen heeft, dat het noodigh soude sijn de voorgemelte Heer PAUL CLINGENBERGH mede onder haer te betrecken ende een geringe portje in die Compagnie te geven, om het groot aensien ende vermogen soo hij aen het Deense Hoff was hebbende, ende door middel van hem hare concepten te beter ende te vrijer te kunnen voortsetten ende alle swaricheden wegens de Hierlandsche West-Indische Compagnie te boven te komen. Item dat hij getuyge hunluyden, namentlijk JAN DE SWAEN ende ISAAC COYMANS, die in de bijeenkomsten met hem attestant altijs vaste comparanten waren ende de directie hadden, oock wel heeft hooren voorslaen, om het halve capitael nae Hamburgh te transporteeren, om dies te meer noch het werck een uytlantsche schijn te geven ende hier buyten calengie ende swarigheyt te wesen; gelijk oock hij getuyge al in het eerste van het oprechten deser gefingeerde ende simulate Compie met den Heer CHARISIUS, Resident wegens de hoogstgemelte croon Denemarcken in den Hage, dien aengaende spreekende ende sijn misnoegen toonende, geseyt heeft, dat hetzelfde werck niet en was deugende, ende dat JAN DE SWAEN op sijn getuigens naem, buyten sijn ordre soo stoutelijck daerin was ageerende ende doleerde, dat men sulcx onder sijnen naem, alhier socht te drijven ende voortsetten; dan, wilden sij een rechte Deensche Compagnie oprechten, dat sij dan moesten gaan in Gluckstadt, ende die aldaer stabileren van Deensche ingesetenen ende op derselver middelen; ende om alle bedrogh voor te komen, dat sij deselve participanten alle voor het hoff van de Admiraliteyt aldaer moesten doen sweren, dat het waren hare eygen middelen ende geen onderdanen van hare Ho. Mo. daerinne waren participerende, directelijck noch indirectelijck; ende dat sijluyden alsdan vrij van alle moeyenisse van de West-Indische Compagnie alhier soudén kunnen wesen, maer niet op sulcken wijze als het werck alhier, als nader hierboven verclaert, aengeleyt was. Item dat hij getuyge, omdat hij over sulcke handelinghe misnoegde ende sagh dat sijluyden met sijnen naem speelden, ende alleen ende singulierlijck op de autoriteyt van sijn commissie ende capitulatie, op sijn kosten als vooren verkregen, haer werck fundeerden ende aan het Hoff van Denemarcken, door middel van correspondentie mette voorsz. PAULUS CLINGENBERGH haer concepten aldaer wisten uyt te wercken ende alsnoch doen, ende hem soowel desen staet als de West-Indische Compie op den hals sochten te helpen ende odieus te maecken, goet gevonden heeft sijn voorgemelte procuratie op JAN DE SWAEN als vooren verleden op den 14 October daaraan in te trekken ende te doen denulleren. Vorders dat die van deselve simulate ende gefingeerde Compie alhier in Amsterdam uytgehaelt, geëquipeert ende bemannet hebben twee schepen, die hij weet, als namentlijk eerst het schip *St. Marten*, benevens het voorsz. schip *Stockholm-slot*, doen genaemt *de Liefde*, à droicture van hier na Guinea sonder eerst in Oostlandt off elders in te

loopen, ende daerna 't schip *Fredericus*, soo hij getuyge niet anders weet, van hier na de Gluckstadt gesonden ende van daer mede na de voorsz. cust. Oock de cargasoenen meerendeels hier gekoft ende bestelt ende respectvelijck soo hier ingescheept als met vaertuygen derwaerts gesonden, aen het gemelte schip *Fredericus*, wesende het gemelte schip *de Liefde*, door hem getuyge beschickt op vracht nae Mallaga te senden, doch door gesamentlijke goetvindingen van de voorgemelte simulate Compagnies geauthoriseerden tot de dagelijkxe voorvallen ende equipagien, bestaende in hem getuyge, JAN DE SWAEN, ISAAC COEYMANS ende GERRIT VAN TETS, ten huysse van deselve JAN DE SWAEN verstaen wesende, dat hetselve schip dese hunne simulate Deensche Africaense Compagnie behoorde te dienen, om te voegen bij het voorsz. schip *St. Marten*, om met die beyde te beter tegen te kunnen staen de equipagie, die de voorsz. West-Indische Compagnie was doende ofte soude moghen doen tegens de schepen van hare voorsz. gefingeerde ende simulate Comp^{ie}, om hetgeene sij niet konden verantwoorden met hare geveysde Deensche commissie hetselve dies te beter te kunnen doen door middel van canon ende wapenen, ende alsoo ende op sulcke manieren hem getuyge het voorsz. schip *de Liefde* hebben weten of te krijgen ende na de voorsz. cust. te versenden, met expresse last ende ordres om haer tegens de schepen van de meer voorsz. West-Indische Compagnie, indien sij van deselve aengetast wierden, te kanten ende ter waere te stellen. Ende dienvolgens hetselve schip alhier geëquipeert met volck, hier ende tot Delfszijl in desen staet aengenoomen beladen, ende voorts mede van hier a droicture na de cust van Guinea versonden hebben als vooren.

Wesende van dit schip ende ladinge oock soodanige simulate ende valsche bodemery-brieven bij JAN DE SWAEN aen de participanten verleden, — ende onder anderen een op sijn getuyges naem, ter somma van ses duysent guldens in dato den derden July 1659, bij hem getuyge allvoirs overgelevert ende in dorso mede onder sijn hant gerecognosceert ende geteeckent, — in allen schijne off hij tot deselve equipagie ende beladinge van hunluyden gelt op bodemerye genoomen hadde, daer hij getuyge selfs participant was, ende soo als hij niet beter en weet, de andre insgelijcx oock participanten waeren ende hare capitaelen inde gemelte gesuborneerde ende gefingeerde Deensche ende Africaense Compagnie hier te lande hadden. Ende dat het oock vals ende onwaerachtigh was, dat hij JAN DE SWAEN, gelijk hij in deselve bodemery-brief seyt, sulcx deed door last ende ordre van den Hr. VINCENT CLINGENBERGH, als Directeur van de Deense Africaense Compagnie resideerende tot Hamburgh; alsoo hij getuyge, op wiens naem het gemelte octroy als vooren was geimpetreert, hem VINCENT CLINGENBERGH daertoe niet en hadde gestelt, noch gequalificeert, noch oock door andre niet gequalificeert konde worden; dan dat hem simulatelijck die naem ende qualiteyt gegeven worde, om hetselve werck een uytlandsche schijn te geven ende alsof sijluyden participanten haer gelt aen buytenlandsche

persoonen op bodemerye gaven. Behalven noch meer schepen, die sij mede hebben uytgerust buyten sijne kennisse, alsoo hij als vooren gemiscontenteert sijn van haer afbegeven hadde, als namentlijk *de Postillion van Venetien*, nu bij de voorsz. West-Indische Comp^{ie} geconfisqueert, ende 't schip *Fredericus* noch onlanghs.

Voorts dat hij getuyge van eenen Sr. FELTERS, mede coopman alhier, verstaen heeft, dat seeckere vier van de gemelte hier wonende genaemde Deensch Africaanse participanten seecker geschrift geteeckent hebben ende aen de Deense Resident in Engelant gesonden, om aldaer in arrest te nemen het schip *Graef Enno* van de voorsz. West-Indisch^e Compagnie met sijne ladinge, ende datter geseyt worde, dat hij getuyge een van deselve vier onderteekenaers soudⁿ sijn geweest. Verclarende hij getuyge, dat hem oock geen ander Deense Africaanse Compagnie bekend is, die sulck arrest soude kunnen ofte mogen pretenderen te doen, dan alleen dese voorsz. simulate gesuborneerde Deense Africaanse Compagnie, vooren breeder gemelt. Wijders dat hij getuyge met een goet gemoet ende met waerheyt kan verklaren ende bij dese verclaert, datter noyt Deense Africaanse Compagnie soude opgerecht sijn geweest ten ware door de drift ende begeerte van de voorsz. JAN DE SWAEN, om sijn provisie voor de directie, bedragende nae sijn getuyges gissinge ende oordeel van ses tot acht duysent gulden s'jaers behalven, andre vervallen ende emolumenten, ende van ISAAC COEYMANS, om de leverantie van de waeren ende cargasoenen respectivelijck te genieten, nochtans beyde mede participanten daer in wesende, gelijk hij getuyge seyt met specialen eede tot allen tijden te willen ende kunnen bevestigen; hebbende doorgaens, als mede participanten als vooren, in alle bijeenkomsten met hem getuyge gehouden, present geweest ende over vele saecken gedelibereert ende geresolveert, daervan hij JAN DE SWAEN, als principael gepretendeerde directeur ende schriba ende oock boeckhouder van deselve simulate Comp^e wesende, de notulen heeft gehouden ende alle depeschen gedaen.

Item dat de gemelte COEYMANS ende JAN DE SWAEN de principale oorsaecken ende instigateurs sijn geweest, dat de geaccordeerde ende bij hem getuyge geordonneerde opdracht van het Fort aan Cabo-Corso in Guinea, aen de voorsz. West-Indische Compagnie te doen, geen voortgang heeft genoomen, maer door hunne inductionen bij hem getuyge gecontramandeert ende afgeschreven is geweest. Heeft wijders hij getuyge tot nader interpretatie ende elucidatie van de missiven bij den voorsz. JAN DE SWAEN op den 27ste Juny en 14^e September A^o 1659 beyde uyt Amsterdam aen hem geschreven, — oock in originalie bij hem aen de voorgemelte Compagnie overgegeven ende mede in dorso met sijn hand gerecognoseert — ende naementlijcke eerst op den voorsz. eersten van den 27 Juny verclaert ende verclaert bij desen, dat hij op den $\frac{1}{11}$ der voorsz. maent Juny A^o. 1659 uyt Groeningen, daer hij doen woonde, aen de meer voorn. JAN DE SWAEN geschreven hebbende, dat sijluyden van de voorgemelte simulate Deense Africaanse Compagnie wel mochten

verdacht wesen, dat de West-Indische Compagnie in desen staet, kennisse van de equipagie van de voorsz. Deense Africaense Compagnie hebbende, trachten soude derselver schepen aen te haelen, — denselven JAN DE SWAEN, hem getuyge bij de voorsz. missive daerop schreef: „dat het waer was, dat de meergemelte West-Indische Comp. het schip *de Beerepoot* gekoft hadde ende 't selve met een ander schip in aller ijle toeruste, dan daer voor moest de nieuwe Comp. (designeerende haer selven) niet schroomen, maer haer selfs des te beter wapenen. Ick maeck de minste swaricheyt daer UL. de meeste maeckt, alleen dat men ginder maer bequaemelijck magh landen ende de vordre begrepen dessijnen volvoeren.” Welcke dessijnen hij getuyge verclaert geweest te hebben, endé nadat hij JAN DE SWAEN nae het impetreren van het genielte Deense octroy weder alhier in Amsterdam gekoomen was, soo bij hem getuyge, bij JAN DE SWAEN, ISAAC COEYMANS ende GERRIT VAN TETS met communicatie van de voorgeroerde andre medeparticipanten, die in de ordinarie bijeenkomsten van de voorgenoemde viere niet en quamen, geresolveert ende gearresteert, om het fort aen Cabo-Cors ende de andre voorgemelte plaetsen als Annemabo, Tacquerari, Orsou ende Acra te incorporeren ende hunne negotie aldaer op de beste voet doendelijcke te stabileren. Ende dat hij JAN DE SWAEN met de woorden: „het ander sal al gemack een toeval worden”, is verstaende, dat sijluyden hunnen schepen oock en passant het eylandt St. Thomei soudén kunnen laten aendoen, gelijk oock geschiedt is, met de voorgenoemde schepen *St. Marten* ende *de Liefde*. Item: „daer sijn bij haer (designerende noch al de voorgeroerde gesuborneerde participanten) fraeye dingen geconcipieert, die de penne niet en wordt vertrouwt, maer bewaert tot UE. kompste”; maer verclaert hij getuyge, dat deselve dingen hem daer nae niet gecommuniceert sijn geweest, naer sijn beste onthoudt. Item dat hij DE SWAEN met de naem van Hr. JOOST designeerde JOOST KRAMER, die nu noch jegenwoordelijck in de Deense logie bij Congo resideert, ende die alhier in Amsterdam in het huys van JAN DE SWAEN bij ISAAC COEYMANS, JAN DE SWAEN ende hem getuyge eerst aengaende sijn employ is gesproocken ende daerna bij hanneluyden met het voorgemelte schip *St. Marten* van hier a droicture na de cust is versonden. Ende: „wij sullen hier in 14 dagen claer raecken”, dat hij daer mede sprack van de schepen *St. Marten* ende *de Liefde* voorn^d, die hier in Amsterdam sijn geëquipeert ende uitgerust, beladen ende ten deele met ingeboornen ende ingesetenen van desen staet bemannet. Item dat JURRIEN SCHROODER was de schipper van 't selve schip *de Liefde*, ende dat de seebrieven, daer hij DE SWAEN van schrijft, waren de commissien van sijn Majesteyt van Dene-marcken ende andre bestellingen voor deselve twee schepen, om Deense schepen te mogen schijnen. Dat hij vorders schrijft: „'t is mij wel leet, dat ick geen vrije dispositie ende electie van schip als anders gehadt hebb”, daer

mede is meenende, dat hij wel een ander schipper op 't schip *de Liefde* wilde gehadt hebben, dan hij getuyge selfs daerop hadde gestelt. Dat hij JAN DE SWAEN met deze woorden: „de aenschrijvinge van K: M: aen de Heere Resident ende door denselve aen den staet de bewuste saeck te recommanderen, daerin wordt nae behooren gevigileert,” is verstaende seeckere ordre van zijn Hoogstgamelte Majesteyt aen zijnen Resident CHARISIUS gegeven, om van Hare Ho. Mo. te obtineren brieven ofte ordre aen de meer voorsz. West-Indische Compagnie ofte derselver directeur-generaal op de cust van Guinea, om de schepen van de veelgamelte simulate Deense Africaensche Compagnie ongemolesteert te laten varen ende haren handel drijven ende diergelijke. Dat sulcx „de bewuste saecke” was; ende dat hetzelfde op de aenschrijvinge van hem DE SWAEN, als vooren de depeschen doende, verzocht worden ende geschieden moest door hulp van de meer gemelte PAUL CLINGENBERGH aen het voorseyde hof van Denemarcken ende hier te lande, bij hare hoochgamelte Ho. Mo. door den welgamelten heere resident CHARISIUS, hoewel denselven resident wel anders weten konde, alsoo zijn Edt. selfs tegens hem getuyge verhaelt heeft, dat aldaer in den Hage hem wel voorquam ende seer daerover gedoleerd worde, dat hetselve werck geens Deens maer Hollants was.

Item dat hij getuyge niet en weet wat principalen hij DE SWAEN is meenende daarvan hij schrijft: „sulck antwoord oock consent en ordre tot de tweede Equipagie te hebben, die niet min als de eerste soude zijn.” Ende dat met: „de tweede equipagie” daer hij van schrijft, hij getuyge vertrouwt gemeent te wesen het schip *Fredericus*. Ende dat met de woorden: „daer can niet als quaet aen mijn principalen van toekomen,” hij getuyge vertrouwt, dat hij is verstaende, de gemeene participanten van de meer voorsz. gefingeerde ende gesuborneerde Deense Africaense Compagnie. Item met de woorden: „versorgt soodra mogelijk het formulier van de instructie, soo wel voor den commandant, schipper als anders, met bedachtsaemheyt gestelt, want hier salt door de monsteringh passeren”, is meenende, alsoo hij getuyge altijts verstaen hadde ende doen noch verstondt, vermits het voorgemelte octroy op zijnen naem ende autoriteyt conform sijne capitulatie was geimpetreert, dat het alleen aen hem stont om instructien ende ordren te geven, dieswegen de veel gemelte JAN DE SWAEN, om hem getuyge te complacere, hetselve stellen van instructie ende ordren aen hem getuyge wel defereerde, maer echter deselve instructie bij hem niet was gestelt, maer hij DE SWAEN ende sijne voorsz. complices al gedaen hebben wat sij begeerden, ende met de voorsz. woorden: „want hier sal't door de monstering passeren,” verstaen heeft, dat het hier bij de voorgemelte participanten soude geëxamineert worden. Ende op de tweede voorsz. missive van den 14 September, verclaert alsnu niet te weten van wat inclosen JAN DE SWAEN

aldaer is spreekende, maer dat sijn getuyges doleantien, daerin gemelt, geweest sijn, over de licentie tegens of sonder sijn getuyges ordre bij hem JAN DE SWAEN gepleeght in het obtineeren van het meergemelte octroy bij het hof van Denemarcken. Ende daer hij DE SWAEN vorders seyt: „soo ick mij niet in allen deelen geacquiteert, ja veel meer in UL. faveur gedaen heb, als mijn instructie of volmacht medebrengh, sal ick beschaemt blijven,” dat de gemelte DE SWAEN daer mede niet anders verstaen en heeft, noch te verstaen is, dan dat het gemelte octroy in Denemarcken bij hem was geimpetreert. Ende dat hij schrijft: „doch van UL. intensie ben ick wel geïnformeert,” dat hij daarmede verstaen heeft, dat hij getuyge door hem DE SWAEN ende sijnen voorsz. aenhangh gedisgousteert sijnen dienst aen de meer voorsz: West-Indische Compagnie hadd' gepresenteert. Ende dat hij voorts schrijft: „'t Is een cleyne danckbaerheyt voor een werck, dat bij UL. ende sijne mignons jaer en dagh getrotteert heeft sonder vrucht en met excessivé costen, bij mij int cort soo loffelijck is uytgevoert sonder datter UL. tot dato yets van tot laste is gebracht”. Dat hij DE SWAEN daarmede hem is beroemende, dat hij het gemelte octroy, in voegen als hij selfs schrijft, heeft uytgewerckt, gelijk hij oock heeft gedaen, maer niet sonder dat daervan yets tot sijn getuyges laste soude wesen gebracht, alsoo alles als vooren tot sijn getuyges laste gekomen is. Aldus verclaert binnen Amsterdamme ter presente van ISAAC OOSTENDORP, MEYNDERT JANSZ, schoenmakersgezel, als getuygen hierover gestaen.

Iets ouder dan de Zweedsche waren de Deensche klachten bij de Staten tegen de W.-I. Compagnie ingebracht, wegens handelingen door den commandeur VAN HEUSSEN tegen de Deensch Afrikaansche Compagnie verricht. Na December 1660 kwam er verhoog op verhoog van den Deenschen resident CHARISIUS in. De Staten schenen al eenigzins op de hoogte te zijn van den eigenlijken toestand en antwoordden, dat men het op de Goudkust niet lastig zou maken aan Deensche onderdanen, komende direct uit Deensche havens met schepen in 's konings gebied uitgerust, en zich onthoudende van het aandoen van plaatsen waar de W.-I. Compagnie reeds gevestigd was. Dit riekt allermint naar de later opgekomen pretentie der Compagnie op een uitsluitend recht van handel op gansch de goudkust. Het verhoog van VALCKENBURGH was dus nog niet ingekomen. Intusschen had de commandeur een gailloot „*de Postillion van Venetie*” aangehaald en met zijn lading verkocht. In Maart 1662 vernieuwt de Deensch Afrikaansche Compagnie door diplomatieke tusschenkomst hare klachten en de Resident verzoekt goedkeuring van de, gelijk wij zagen, op aanstoken van onze Amsterdamsche kooplieden genomen repres-

saille-maatregel des konings, die het schip „*Enno Frederick*” van de W.-I. Compagnie in de haven van Plijmuiden had doen sequestreren en het wilde doen vasthouden totdat de schade van de D. A. Comp. zou zijn vergoed. Tevens verzocht men den commandeur VAN HEUSSEN te gelasten het schip „*Frederick*”, toen zeilree liggende op de Elve, ongehinderd aan de kust te laten komen.

Thans waren de Staten echter geheel achter de waarheid, ingelicht als zij waren door de W.-I. C. Deze werd verklaard te zijn in haar recht, de Hollandsche Resident te Kopenhagen, LE MAIRE, aangewezen om Z. M., onder behoorlijke verwijzing naar de stukken, de geheele zaak bloot te leggen, en om daarbij het onbillijke van het beslag op het schip „*Enno Frederick*” aan te toonen.¹⁾

Tegelijk werd rechtsingang op grond van het octrooi gegeven tegen JAN VLASBLOM, JAN DE ZWAEN en GERARD VAN TETS, die wij uit de verklaring kennen. De Hoofd-Officier (schout) van Amsterdam zou de zaak aanpakken en de bepaalde straf: verbanning met confiscatie van goederen, van schepenen te eischen hebben.

Het zou er slecht voor onze Amsterdamsche kooplui hebben uitgezien, indien er eens geen europeesche diplomatie geweest ware. De Deensche koning wist nu wel alles van de zaak af, evengoed als de Heer CHARISIUS zijn resident, maar toch bleef men van Deensche zijde op de schadevergoeding aandringen. Men schijnt zelfs de eischen te hebben vermeerderd met aanspraken op Cabo-Cors en eenige andere plaatsen, en had Englands voorspraak in deze zaak ingeroepen, welks envoyé DOWNING niet achter bleef, om de Denen te steunen. De Staten besloten met den resident te beraadslagen en te trachten naar eene minnelijke schikking. Nog eenige jaren verliepen eer de wederzijdsche staatslieden het eens konden worden op den voet van uitwisseling van wederzijdsche pretentiën.

De Deensche koning meende nog aanspraak te hebben op een gedeelte der hem in 1653 toegezegde subsidie-penningen. De Staten erkenden dit recht niet, maar wilden tot de uitbetaling last geven als Z. M. zijnerzijds zou afzien van de Guineesche pretentiën, speciaal van Cabo-Cors, en zich wilde verbinden — dezelfde eisch had men aan Zweden gesteld — geen handel meer te drijven op de Goudkust. Van Deensche zijde gaf men evenwel niet veel toe. De bij de zaak reeds betrokken PAUL CLINGENBERG, admiraliteitsraad en postmeester-generaal, extraordinaris envoyé van Z. M., en de Resident CHARISIUS wisten van de zeven gecommiteerden van wegen de Staten-Generaal veel voordeelijker voorwaarden te bedingen, die opgenomen werden in een der zeven tractaten met Denemarken 12 Februari 1666 gesloten.

Die voorwaarden waren:

Eerst bij het einde van het octrooi (1679) zou de Deensch Afrikaansche Compagnie

¹⁾ De Koning liet werkelijk het beslag opheffen, maar de W.-I. C. had er geen voordeel van, want aanstonds namen de Engelschen het schip, ook al wegens gepretendeerde grieven.

aan de West-Indische overdragen al de door haar bezette plaatsen ter kust, benevens Cabo-Cors — dat inmiddels (Augustus 1664) door de Engelschen genomen en in het volgende jaar door DE RUYTER niet hernomen was — wanneer dat met gezamentlijke macht weder in onze handen zou zijn gebracht. De Staten zouden hun recht behouden om de Hollandsche participanten in de Deensch Africaansche Compagnie te straffen; de Koning zou van zijne zijde de kapitalen confiskeeren, die zij daarin mochten gestoken hebben.

Over de wederzijdsche vorderingen der beide handelscompagniën zouden die lichamen zelve trachten te accordeeren, en als dit niet gelukte, zouden Commissarissen ter arbitrage worden aangewezen.

Den Koning zouden aanstonds de subsidiepenningen uitbetaald worden.

Het is jammer dat wij niet vermeld vonden, hoe groot het bedrag dier subsidiën was. Dan zouden wij ook geweten hebben, wat deze zoogenaamde Deensche handelsmaatschappij aan ons land gekost heeft.

Ik ben geneigd te gelooven, dat er van de vervolging van onze Amsterdamsche kooplui nog niet veel gekomen was en dat er ook later niets van kwam. Wij zien althans, dat JAN VLASBLOM den 21 Juli 1666 benoemd werd tot luitenant in wijk 52.¹⁾ Wel zou de vermelding, dat den 30 Juni van het volgende jaar zijn opvolger gekozen werd omdat hij „verhuist” was, iets te denken geven, indien niet eene acte van 1671²⁾ bewees, dat GERRIT VAN TETS van 1668 af geld had gegeven op bodemary op een schip van de Deensch Afrik. Compagnie, dat van Glückstad naar de kust ging, waaruit men, dunkt mij, besluiten mag, dat de Heeren hier rustig waren blijven wonen. De Staten schijnen dus geheel van de vervolging te hebben afgezien. En onze gáuwe kooplui zullen den Deenschen koning niet veel gelegenheid tot confiscatie van hunne aandeelen hebben gegeven. Zij pastten het oude kunstje toe en stonden in hunne papieren slechts als bodemery-houders genoemd. Zelfs bij goeden wil van den Koning zou 't moeielijk te bewijzen zijn geweest, dat zij reeders waren.

De differenten tusschen de beide handelslichamen schijnen in weerwil van vele pogingen van gene zijde in April 1670 nog niet bij arbitrage te zijn beslecht geweest.

Aan de kust bleef tusschen de beide besturen den toestand gespannen. Noch VALCKENBURGH, noch zijn opvolger DIRK WILRÉE schijnen er personen naar te zijn geweest, om lijdelijk aan te zien, dat landgenooten onder vreemde vlag de rechten hunner patroons te kort deden.

¹⁾ JOCHEMS *Amsterdams Oude Burgervendelen*, blz. 74.

²⁾ Prot. Not. ACKERBOOM DOEDSZ. Amst.

En onder elkander schijnen de pretense Denen het ook niet te best te hebben kunnen vinden. BARTHOLOMEUS VAN GROENENSTEYN hield althans wederrechtelijk vier jaren lang de goederen van HENNINGH ALBRECHTS, zijn voorganger, onder zich, welke laatste, hier woonachtig, den 22 December 1673 WILRÉE machtigde, om ze van hem op eischen.¹⁾

Behalve voor de geschiedenis van de West-Indische Compagnie is het verhaal van de lotgevallen van hare beide concurrenten merkwaardig voor de historie van onzen handel, in zooverre het een licht werpt op den geest, die een deel des Amsterdamschen handelstands bezielde, en de misbruiken aanwijst, waartoe de octrooien aan de Compagniën verleend aanleiding moesten geven in een land, waar men den handel vrij begeerde

1) Prot. Not. EVERSDIJK. Amst.

ARENT VAN BOLTEN

VAN ZWOLLE,

DOOR

LIONEL CUST.

N het Prentenkabinet van het Britsch Museum bevindt zich een groot-folio deel vol teekeningen; op den band leest men

BOLTEN VAN SWOL

TEEKENINGE

1637.

Eertijds was deze verzameling in de Collectie van THOMAS Earl of ARUNDEL, den vermaarden verzamelaar, die zoovele kunstschaten in de Nederlanden had bijeengebracht, en nog draagt dit boekdeel den oorspronkelijken zwarten band van de bibliotheek van dezen edelman. Later geraakte het in de verzameling van Sir HANS SLOANE, die in 't geheel het eigendom werd van het Britsch Museum. De band behelst 424 teekeningen van verschillende soort en bewerking.

Op de eerste bladzijde zijn twee portretten. Het eerste, met pen en sepiä gedaan, in ovalen vorm, stelt een man voor in het costuum van \pm 1630. Het is gemerkt A. BOLTEN en hoogstwaarschijnlijk het portret van den kunstenaar zelf. Het andere, een jong man met lang haar en muts met veëren, met rood en zwart krijt, schijnt slechts een studiekop te zijn.¹⁾

Daarna volgen meer dan 200 teekeningen voor goudsmidswerk, en wel van de fraaiste, kostbaarste soort.

Er zijn ontwerpen bij voor bekers, zoutvaten, vazen, spiegellijsten enz., die, hoewel somtijds in het groteske vervallend, meestal een bizondere mate van schoonheidsgevoel

¹⁾ Ik hield dit portret ook voor een tweede, meer phantastische afbeelding van BOLTEN. (A. BR.).

en waarachtige kunst verraden. Eindelijk volgen nog een zootal teekeningen van verschillenden aard: mythologische en allegorische onderwerpen, de 12 apostelen, costumes, kroegscènes enz. Op een fraaie teekening van een krijgsman met een hellebaard staat: *Arent van Bolten fecit*. Sommige teekeningen zijn met blauwe verf gedaan. Enkele groepen van bedelaars, gebochelden, enz. doen sterk aan ADRIAAN VAN DER VENNE denken; genrescènes weêr aan de vroegste teekeningen van GERARD TER BORCH. De naakten zijn weder in den geest van zijn tijd — wat gemanieerd à la GOLTZIUS, SPRANGER, BLOEMAERT — geteekend. Eenige karikaturen en zeer groote figuren zijn uitmuntend.

Het meerendeel is met de pen geteekend en met sepia of indigo gewasschen. Sommigen zijn met wit opgehoogd (wellicht voor den graveur?) en enkelen slechts met krijt geteekend. De laatste 13 zijn van veel grooter afmetingen dan de voorgaande; de laatste zes stellen dansende boeren voor, zooals zij door BEHAM en anderen in prent gebracht zijn.

Dat BOLTEN ook voor den graveur gewerkt heeft, ontdekte ik onlangs in een in het Britsch Museum berustend Album voor Costumes. Daar vond ik 5 van de groteske ontwerpen voor zilversmidswerk, die zich in BOLTEN'S studieboek bevinden.

Mr. N. DE ROEVER had de goedheid mij nog mede te deelen: dat, blijkens de registers der boedelverkoopingen van de Weeskamer te Amsterdam, uit den boedel van den wijnkooper ALBERT MARTENSZ, op den Fluweelenburgwal, den 12 Mei 1621 verkocht werden twee gedreven zilveren platen van BOLTEN, waarvan JAN VAN WELY eigenaar werd, respectivelijk voor 25 en 13 gulden. Dit bewijst, dat de teekenaar van de ontwerpen tevens den drijfhamer hanteerde en dus vermoedelijk zilversmid was.

ROELAND VAN BOLTEN, een plaatsnijder uit het begin van de zestiende eeuw, uit slechts enkele prenten bekend, noemt zich op een daarvan Swollensis, en was dus zeker een bloedverwant van ARENT.

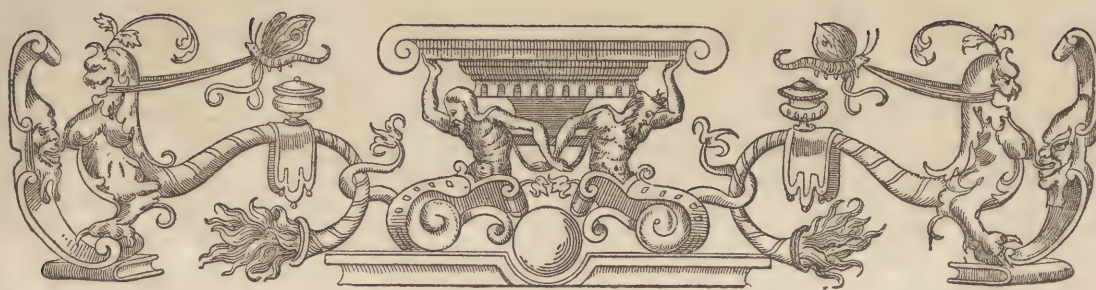
Londen, Februari 1889.

FAC-SIMILÉ VAN HET PORTRET VAN DEN GOUDSMID ARENT VAN BOLTEN, VAN ZWOL.
Door hem zelven geteekend.

JAN PIETERSZE COPPELSTOCK.

DOOR

H. D E J A G E R.

AN hetgeen door Ds. C. CLEYN in eene aantekening achter zijn *Dank-offer* 1) en door VAN WYN op WAGENAAR D. VI, bl. 80 en 81, aangaande den man, wiens naam hierboven staat, is medege-deeld, kan ik nog enkele bijzonderheden toevoegen.

De Rekening van den burgemeester-thesaurier CORNELIS JACOBSZE over 1574—1575 heeft de volgende posten:

Fol. 20. „Betaelt JAN PIETERSZE COPPELSTOCK van een missive van Dordrecht te brengen an de regierders deser stede fct. 8 gr.; noch daer te voren van een missive van Mr. SCIPIO 2) te brengen facit 8 gr. compt tzamen 16 gr.”

Fol. 41 vso. „Betaelt JAN PIETERSZE COPPELSTOCK ende ARIEN ARIENSZE MANNEKEN van een schip ballast te lossen ende vletten buyten de noortpoirthe, henl. sulcx bij HUIJCH den brouwer bestaat, facit 25 sc. gr.”

Fol. 65 vso. „Betaelt upten 4en Septembris JAN PIETERSZE COPPELSTOCK als lootsman de knechten vuytet noorderlant tot Dordrecht te bringen fct. 6 sc. 8 gr.”

Door deze posten wordt de voorstelling van COPPELSTOCK als een man, die, zooals HOOFT schreef, „weenigh te waaghen had,” evenmin weersproken als door een den 4den Julij 1577 gemaakt Kohier van den 10osten penning. Blijkens dat Kohier behoefde

COPPELSTOCK van zijn woning, staande in het „dyckslop aen de oostzijde,” den roosten penning niet te betalen, omdat zij geen *f* 150 waard was.

De positie van COPPELSTOCK werd echter beter. Zelfs werden hem betrekkingen opgedragen, die gemeenlijk door notabelen werden bekleed.

Dat hij, zooals VAN WYN op grond van een niet meer aanwezig *Verlyd en Pantzettingboek* heeft gemeld, veerman of „binnevaerder” geweest is, blijkt uit geen der bestaande Registers en Rekeningen, maar vond ik bevestigd in een MS. uit de vorige eeuw, getiteld *Brielsche Jaarboeken* door J. KLUIT. Deze werkzame man zag in een MS. Rekenboek, dat in zijne dagen onder het Brielsche Schippersgilde berustte en met 1590 begon, opgeteekend, dat in 1596 het genoemde gilde bestond uit „56 schippers en 54 schuitevoerders, met 30 knechts, van welke 56 schippers er 24 op het Hoofd woonden behalven de knechts, en dat onder de eerstgenoemde waren drie veermans, die van deze stad door het Scheur direct op Maassluis voeren.” Op 't bericht hiervan heeft de Schrijver in een gebrekkigen stijl laten volgen: „ik kan niet nalaten alhier nog te noteeren, dat „ik in het meer gemeld Manuscript boekje vinde aangetekent, dat de veerluiden, die ik „reeds melde dat onder het Schippersgilde behoorden en op het Hoofd woonden 3), onder „de drie daar genoemde vinde gemeld den berugten JAN PIETERS COPPELSTOK.... dog „hoe lange deze JAN PIETERS COPPELSTOK het veermansampt bediend hebbe, is mij niet „gebleeken; althans vinde ik in het genoemde boekje op pag. 39, dat hij in den jare „1594 als hoofdman in het voorn. gilde gevonden word, staande het aldaar in dezer voegen „gemeld:

„Dit zijn de dekenmeesters in 't jaar 1594

JAN PIETERS COPPELSTOK hooftman,

AREN JACOBS PRIKMAN dekenmeester,

JAN PIETERS biervoerder dekenmeester,

JAN SCHAP biervoerder dekenmeester,

PIETER ESSE dekenmeester en Buurkhouder (Boekhouder),

PIETER JANSE COPPELSTOK dekenmeester,

PIETER MELSE dekenmeester.”

„Dus blijft JAN PIETERS COPPELSTOK in de gemelde lijst tot in het jaar 1599, „zijnde hoogstwaarschijnlijk toen overleden en desselfs naam toen met de penne doorge- „haalt, sonder dat deselve naderhant weder op die lijst gevonden wordt, maar wel desselfs „soon PIETER JANSZ. COPPELSTOK. Ook ben ik van voorname leden van het Schippers- „gilde geïnformeert, dat degeene, wier namen met de pen zijn doorgehaalt, in dat jaar „zijn overleden, dat niet alleen een oude, maar nog een hedendaagsche gewoonte is.”

In 1582 en volgende jaren fungeerde C. als keurmeester van haring en visch. Res. 27 Sept. 1582: „Up huijden soe heeft JAN PIETERSZE COPPELSTOCK den eedt gedaen als keurmeester van den harinck ende visch binnen deser stede van den Bryelle, mitz nyet keurende daer hij paert ofte deel in heeft.” Res. 26 Aug. 1583: „Up huijden

soe hebben die burgemeesters ende regierders der stede van den Bryelle geaccordeert JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, keurmeester van den harinck, dat hij van allen den harinck, die mit de clop 4) overgaet, mede zal genyeten soe veel gelijck andere keurmeesters doen, nyetjegenstaende off hij daer paert ofte deel in denzelven harinck heeft ofte nyet; maer van allen harinck, die open booms gesmeten ende hyer gekeurt wort, waerinne hij eenich paert ofte deel heeft, en zal hij gheen keurgelt van genieten." Bij Res. 2 Aug. 1586 werd bepaald, dat den keurmeesters DOMUS ARENSZE en JAN PIETERSZE COPPELSTOCK te zamen 5 ponden grooten als jaarloon zouden worden gegeven 5). In de Rekening van den burgemeester-thes. over 1598—1599 komt C. voor de laatste maal als keurmeester voor. Op den post: „Betaeldt CORNELIS CORNELISZE achterskindt over een jaer gagie van de boomen deser stede te sluyten etc.", volgt aldaar fol. 18 vso.: „Betaeldt JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, CORNELIS CORNELISZE ende ADRIAEN MICHIELSZE als keurmeesters van den haringh ende visch binnen deser stede over een jaer gagie haer ter cause als vooren thoegevoucht, verschenen den 2en Augustij 99.... 7 £ 10 sc gr." Vóór de komst van den hier gemelden verschijndag werd er een plaatsvervanger van C. benoemd. Eene aantekening, in 't 4de Memoriaelboek voorkomende, luidt: „den 5en Junij 1599. Es bij lotinge gestelt ende gecommitteert tot tkeurmeesterschap van den harinck, in plaetse van JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, FRANS OLIVIERSZE KUYPER."

Eene andere functie vermeldt Res. 13 Maart 1584: „Up huijden soe hebben JACOB ALLERTSZE PANNEMAN, JAN PIETERSZE COPPELSTOCK als soutstooters bij den eedt, gedaen int stuck haerder ampt, belooft dordonnantie ende instructie upt stuck van de contributie ende upheve van den impost van den soute gemaect, naer te coemen."

Dat C. bij de Stedelijke Regeering goed stond aangeschreven, bleek ook in 1587. Res. 31 Oct. 1587: „Up huijden soe hebben mijn Heeren burgemeesters ende regierders der stede van den Bryele geelingeert tot deeckemeesters vandt vischcoopergilde deser stede JACOB ALLERTSZE 6) ende JAN PIETERSZE COPPELSTOCK."

Dat C. zich niet tot den handel in haring bepaalde, zeggen ons de volgende posten: „Betaelt JAN PIETERSZE COPPELSTOCK over den coop ende leverantie van 6000 vloer-tegelen om in de schoole te verbesigen, het duysent 3 £ 16 sc. 6 gr., daerin gereeckent voor de vracht 10 sc. gr. vant duysent, compt tsamen ter somme 22 £ 19 sc. gr." (Rek. van den burgemr.-thes. over 1593—1594 fol. 42 vso.) — „Betaeldt PIETER JANSZE COPPELSTOCK, voor een duysent woerder huyspannen, bij hem geleverd etc." (Rek. O. Vrouwenhuis 1594—1595 fol. 16). — „Betaelt PIETER JANSZE COPPELSTOCK over een tonne cleyn souts etc." (Rek. O. Vrouwenh. 1605—1606 fol. 20 vso.) In de Rekening van den burgemr.-thes. over 1595—1596 en in die over 1598—1599, leest men fol. 4 onder den „ontfanck van groote ende cleyne excijnsen": „Van JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, die in huyere heeft tkerckegeldt voor eenen geheelen jare, expiererende den 15 Maerte..... 13 £ 3 sc. 4 gr."

Mij is niet gebleken, dat C. zich vóór 1572 openlijk geschaard heeft onder de

voorstanders van de nieuwe religie, welke reeds in 1527 te Brielle gepredikt werd. 7) In de „Sententie van bannissement ende confiscatie van goederen, jegens 83 persoenen voorvluchtich vuyten Briele ende Heenvliet”, te vinden bij MARCUS, bl. 155, komt zijn naam evenmin voor als in eene aantekening van 15 Nov. 1568, welke de namen bevat van absenten, van wier goederen op last van den baljuw Jhr. JOOST VAN DE WERVE 8) een inventaris gemaakt werd 9). In de Acta van den kerkeraad der Herv. gemeente te Brielle vindt men zijn naam voor de eerste maal in eene aantekening van 16 Oct. 1587, vermeldende dat op dien dag „met meeste stemmen” verkozen werden „tot diakenen WILLEM PIETERSZE, WILLEM BOUWENSZE ende JAN PIETERSZE COPPELSTOCK”. In 1590, en 1593 werd hij wederom tot diaken benoemd, en in 1596 tot ouderling. In de Acta van 18 Oct. 1596 staat: „De briefgen sijn inghebracht ende sijn met ghemeene stemmen vercooren tot ouderlinghen Mr. JACOB BARLEUS 10) ende JAN PIETERSZE COPPELSTOCK.” CLEYN heeft in de reeds aangehaalde aantekening gemeld, dat zulks staat in de Acta van den 18den Oct. 1569. VAN WIJN en TER GOUW in zijn werkje „De eerste April” schreven dientengevolge, dat C. reeds in 1569 ouderling was; maar in plaats van 1569 moet er bij CLEYN 1596 worden gelezen.

Behalve de genoemde bekleedde COPPELSTOCK nog eene andere kerkelijke betrekking, die van kerkmeester. Het Keurboek, begonnen bamis 1527, bericht welke personen jaarlijks werden gekozen tot „regierders van de kercken ende gootshuysen,” en op de lijst van 1593 treft men als kerkmeester van de „kercke te Maerlant” aan: „CORNELIS HUIJBRECHTSZE SEIJLMAECKER, bouckhouder, WILLEM JANSZE SCHIPPER (alias moeije WILLEM), JAN COPPELSTOCK.” Als zoodanig komen dezelfde mannen voor op de lijsten van 1594, 1595, 1596 en 1597. De lijst van 1598 werd gepubliceerd den 7den Nov. en ook zij vermeldde toen als kerkmeester JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, maar later werd zijn naam met de pen doorgehaald en vervangen door dien van JACOB CORNELISZE MUSCH. Zulks pleit voor de meening van J. KLUIT, dat C. in 1599 stierf. Daarvoor getuigt ook dat de Sted. Regeering den 5den Junij 1599, zooals ik berichtte, in plaats van C. een’ anderen keurmeester aanstelde. Slechts ééne aantekening is er niet mede te vereenigen. Ik bedoel eene aantekening in een doopregister, welke vermeldt, dat den 11den Julij 1604 bij den doop van WILLEM, zoon van JAN JANSZON backer en CLAERTGE WILLEMS, als getuigen tegenwoordig waren „PIETER JANSZON backer, PIETER MATHIJSZE, JAN PIETERSZON COPPELSTOCK ende LIJNTGHEN HEIJNDRICX, woonende tot Delf.” 11) Daar ik buiten deze aantekening geen enkel bewijs heb gevonden, dat JAN PIETERSZE COPPELSTOCK in 1604 nog in leven was en de doopregisters niet altijd door nauwkeurige optekening der namen zich onderscheiden 12), vermoed ik dat er in de gezegde aantekening in plaats van JAN PIETERSZE COPPELSTOCK gelezen moet worden PIETER JANSZE COPPELSTOCK. 13)

„My is gebleeken”, aldus schreef VAN WIJN, „dat deeze Veerman, of Binnevaerder, „(zo als hy meede genoemd wierdt) een kregel en stout kaerel, veelmaals, met deezen en

„geenen, byzonder over de haringneering, welke hy hanteerde, in geschil was, in zo verre, „dat hem, in Wynmaand des jaars 1570, door Schepenen, was gelast, op bedreiging van „gyzeling, III £, voor een' ton harinck, te betaalen aan WILLEM CORNELISZ BROUWER, „die toen Raad en, by de komst der Watergeuzen, regeerend Schepen van den Briele „was (Verlyd en Pantzettingb. 14 Oct., 14 Nov. 1570 en 1 Oct. 1571).”

Ook de Kerkeraadsacta geven stof om C. te houden voor iemand, die heet gebakerd kon zijn. In de Acta van 5 Sept. 1588 (hij was toen diaken) leest men: „Alzoe onsse broeder JAN PIETERSZON COPPELSTOCK, opte wachte zijnde, hem tegen zijnen hooftman met woorden vergeeten ende misgrepen heeft in tegenwoordicheyt van de wacht, zoe zall op saterdach eerstcommende na de proespredick hyervan, verswijgende zijnen naem, mentie gemaict worden, dat de versoeninge geschijet ende sodanige verloop hem leet is. Is geschijet.”

In 1593 kwam ter kennisse van den Kerkeraad, dat er, toen de bruiloft gevierd werd van de dochter van C., gedanst was, niet in zijn huis, maar „aldernaest”, en men vond goed daarover C. en zijn vrouw te doen „aenspreken” 14) door den predikant REINIER DONTCLOCQ en den ouderling JAN LENAERTSZE, burgemeester. Den 3den Sept. bracht de leeraar rapport uit, en de Acta van dien dag geven het volgende te lezen: „REYNERUS heeft gherapporteert aen de vergaderinghe tghene van hem ende JAN LENAERTSZE, burghemeester, ghedaen was in de saecke van JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, te weeten dat hij, vermaent sijnde vant dansen in de bruyloft van zijn dochter, zijn onschuld hadde ghedaen, verclarende dat het gheschiet was buyten zijn weete ende kennisse, jae teghens hetghene dat int sluyten vant huywelick wel expresselick bedonghen was, daeromme het hem van herten leet is, datter sulxs is ghebuert; tzelve heeft oock zijn huysvrouwe verclaert; daerop is van de vergaderinghe gheresolveert, alzo JAN PIETERSZE niet wel tevreden is op JOPGEN DIRXS, omdat zij dese saecke uitghebrocht heeft, die doch niet en conde verborghen blijven, dat hij voor eersten met deselve sal versoenen, ende dat alsdan in sijne vrijheyte zal ghestelt worden of hij tot het avontmael, twelck voorhanden is, commen sal, ofte dat hij dese reyse tot wechneminghe van de argernisse hem daervan met zijn huysvrouwe zal onthouden. Ende zal hem tzelve anghedient worden deur deselve die hem hebben vermaent.”

Blijkens de Acta van 14 Julij 1595 was er toen een zaak hangende tusschen C. en ANNA DINGMANS, wier zoon met zijne dochter BARBEL gehuwd was; ter beëindiging van het geschil trad de Kerkeraad op, maar eerst in Mei 1596 kon aan de Broeders worden gerapporteerd, dat „de twist ter neder gheleyt” was. Zie Acta van 22 Maart en 7 Mei 1596.

Hoe de vrouw van C. heette, leert ons eene aantekening in het oudste der bestaande doopregisters, welke vermeldt dat den 27 Mei 1587 doopgetuige was „SYBURCH de huisvr. van COPPELSTOCK”. In eene aantekening van 11 Aug. 1599 vond ik haar „SIBURCH JANS” en in eene aantekening van 8 Dec. 1599 „SYBERT JANS” genoemd.

In de Rek. der kerk van St. Catharina over 1 Nov. 1599—31 Oct. 1600 leest men bl. 4: „ontfanghen van de sepulture van SYBURCH JANSdr., die den 9en Aprill in de kercke es begraven X sc. gr.”

Van twee kinderen van C. is reeds melding gemaakt, van een zoon PIETER 15) en eene dochter BARBEL 16). Behalve deze kinderen had C. ten minste nog ééne dochter, JOOSGE genaamd. 17) Toen zijn broeder gestorven was, nam hij één van diens kinderen tot zich. 18)

De laatste COPPELSTOCK, van wien ik melding gemaakt vond, was een naamgenoot van den man, die zoo bekend is geworden. Den 24sten Julij 1640 trouwde te Brielle HILLETJE ARENTS, wede., met JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, j. m., wonende op het „Maerlant” n.zijde. Deze JAN C. strekte zijn geslacht alles behalve tot eer. Zijn gedrag was zeer berispelijk. 19) In 1644 door „voorbiddinge van sijnen vader” uit de gevangenis ontslagen, werd hij voor 2 jaar uit de stad gebannen en terstond „van de gevanckenisse” naar een schip gebracht, dat hem moest vervoeren. In 1662 accordeerde hem de Magistraat, met 't oog op zijn „nood ende ouderdom”, een plaats in het Oude Mannenhuis. 20)

AANTEKENINGEN.

1). Dank-offer voor de eerstelingen van Neerlands Vryheid, by het vieren van het tweede eeuwgety der inneminge van den Briele door de Water-geuzen, Gode binnen deze stad op Woensdag den 1 April 1772 plegtig opgedragen, naar aanl. van een redenvoering over Psalm 66 vs. 8—15, gedaan door CORNELIS CLEYN, pred. in den Briele. Briele bij de Wed. VERHELL en ZOON.

2). SCIPIO BOVETIS, secretaris van Den Briel. Zie over hem bl. 41 en volgg. van *De Brielsche Archieven*.

3). COPPELSTOCK schijnt altijd in het Dijkslop, aan welks einde toen de Noordpoort stond, te hebben gewoond. Blijkens het oudste der bestaande Bodboeken verkocht hij in 1577 een „huijs ende erve, staende ende leggende int Dijckslop,” maar in dat slop bleef hij wonen. In hetzelfde boek vindt men eene aanteekening van 30 Dec. 1581, luidende: „Alzulcken ganck met 13 sc. gr. vls. 'sjaers vuytgaende als HUYCH WILLEMSZ. burgemeester vercocht heeft, leggende int Dijckslop tusschen thuys van JAN PIETERSZE COPPELSTOCK ende de schuijre van HEYNDRICK VAN DER VEECKE.... cooper JAN PIETERSZE COPPELSTOCK.” In 1584 kocht hij de gezegde schuur er bij. Zie 't Bodtb. bl. 97 en 135. In de Rekening van JOHAN LENERTSZE van den ontvang en de betaling van renten van de penningen, opgebracht „tot ontset van Gendt ende andersins,” loopende over 1588—1590, komt fol. 14 vso. onder de bewoners van 't Dijkslop voor JAN PIETERSZE COPPELSTOCK, die 6 £ opgebracht heeft.

4). Ter verklaring dezer uitdrukking vergelijke men van de door mij in de Nieuwe Bijdragen voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving, N. R. D. III, 1877, geplaatste „Brielsche keuren uit de 15de eeuw,” Voirbod 25, art. 5.

5). Zie ook Res. 26 Mei 1590 en Rekeningen van den burgemeester-thes. over 1586—1587 fol. 18, 1593—1594 fol. 17, en 1595—1596 fol. 19 vso.

6). JACOB ALLERTSZE VAN COUDENHOVEN (COUWENHOVEN) behoorde tot de regeeringspersonen. Hij was niet alleen herhaaldelijk, o. a. in de jaren 1577, 1585 en 1589, schepen, maar ook burgemeester, zie Res. 3 Mei 1578, 15 Oct. 1588, 21 Jan. 1589, 6 April 1596, 26 Junij 1602. Den 1 Oct. 1611 werd hij gecommiteerd tot schout. Den 26 Oct. 1585 werd hij ontslagen „van zijn Capiteynschap vant vendel van de Cloveniers,” daar hij „in de vroetschappe” was. Voorts was hij penningmeester van de groote vischerij, Res. 14 Maart 1598, raad in de admiraliteit te Rotterdam, Res. 13 Sept. 1605, Res. Holl. 28 Sept. 1606; door de Staten van Holland werd hij in 1615 gecommiteerd tot de administratie van de geestelijke goederen enz., zie Res. Holl. 1615 fol. 6. Dat hij niet lang daarna overleed, zegt ons eene Res. 17 Febr. 1616, waarbij in zijn plaats tot schepen werd gekozen CORNELIS LENAERTSZE GOUWENAER.

7). Zie mijne bijdrage „De voormalige kerk van het Zuideindsche Gasthuis te Brielle in 1528 een kweekplaats van de nieuwe religie, geplaatst in De Navorscher 1879, bl. 441—456.

8). In 't Memoriaelboek, begonnen 1543, leest men fol. 91 vso.: „Up huyden es bij den Burgermeesters, Oudt ende Nyeuw Gerechte deeser stede geconsenteert ende gelyckel. geaccordeert JOEST VAN DE WERVE, als dat hy int solliciteren vant bailliuschap der voorsz. stede ende lande van Voorne sal besygen die naem van de Burgermeesters ende Wethouders voorsz. als representerende die Regierders derselver stede, mits dat hy, presenterende de requeste, mede sal besygen den naem van eenighe van de breedste geerffden van den voorsz. lande etc. Actum up den 8en Decembris 1561.” De sollicitatie had met den gewenschten uitslag plaats.

9). „Up huijden soe heeft Joncheer JOHAN VAN DUVENVOIRDE, Rentmeester generael van de lande van Voorne, duer schriftel. last ende bevel van mijnen Heer mr. BOUDEWIJN JACOBSZE, raedt ordinaris in den Hove van Hollandt, als commissaris van de Excellencie van den Hartoge van Alve, Gouverneur ende capiteyn van syne Ma^{ts}. landen van herwertsoever, gelicht ende tot hemwaerts genomen vuyt de secretarie der stede van den Brielle de originaele minuten van de inventarissen, gedaen maecken bij Joncheer JOOST VAN DE WERVE, Bailliu slantz van Voorne, van wegghen der Co^e. Ma^t., van de goederen van de navolgende persoenen als absenten, te weten, JAN COMMERSZE backer, ANDRIES GHIJSBRECHTSZE wever, AERT DANIELSZE, JAN LENERTZE, HUIJCH PIETERSZE vleyshouder, WILLEM WILLEMSZE apteecker, van de goeden in tbeslagen coffer met ysseren banden bevonden, PIETER MICHIELSZE schoenmaecker, JACOB CORNELISZE MUS, ADRIAEN PIERSZE cruyenier, LENERT ANDRIESZE, COEMEN WILLEM, JACOB MATHEUSZE, MATHEUS ANDRIESZE, GRAUV MERRIKEN de smit, PIETER JANSZE CANEEL, ADRIAEN JANSZE aen de lange poorte, mr. DIERICK, den rectoer, ende WILLEM PIETERSZE backer; welcke inventarissen bij den voorsz. Rentmeester duer last ende bevel als voorn zijn up huijden doen teyckenen bij de schepenen, die over tinventorieren ende annoteren van de voorsz. goederen gevaceert ende gestaen hebben. Actum upten 15 novembris 1568.”

10). Over dezen rector der Latijnsche school handelde ik bl. 119 en volgg. en 199 en volgg. van „De Brielsche Archieven”.

11). Den 4 Julij 1599 zijn te Brielle getrouwd JAN JANSZON, backer, j. m., van Antwerpen, „lest gewoont hebbende tot Delf, ende nu woonende in den Briele”, en CLAERTGE WILLEMS, wede. van BARTHOLOMEUS GERRITSZ, backer. Uit dit huw.: CATHARINA, ged. 16 Jul. 1600, gett. JAN ARYAENSZE, ARYAENTGE WILLEMS; WILLEM, ged. 22 Sept. 1602, get. PIETER JANSZE; WILLEM, ged. 11 Jul. 1604; LOIJSE, ged. 19 Nov. 1606, gett. PIETER MATTHIJSZE en LIJNTGE HENDRIXdr.

12). Zie wat ik meêdeelde blz. 10 van mijne Bijdrage over MAARTEN HARPERTSZOON TROMP, in 1883 uitgegeven door de Vereeniging „Het Nederlandsch Familie-archief.”

13). Dat vermoeden vindt ook steun in 't bericht, dat, zooals ik in aant. 11 heb gezegd, den 22 Sept. 1602 bij den doop van een ander kind van 't echtpaar getuige was PIETER JANSZE en in de omstandigheid dat de vrouw CLAERTGE WILLEMS een zuster geweest is van de 3de vrouw van PIETER JANSZE COPPELSTOCK. Zie aant. 15.

14). De kerkeradsacta van 30 Dec. 1584 houden 't volgende in: „Alzoe door onsen broeder JAN COMMERSZE is voorgedragen den groten verloop, die soe lancx soe meer met dansen ende andere lichtveerdicheit geschied in de bruyloften, is nodich gevonden in toecomende tijden goede voorwacht te houden ende te voren van sulcx te willen laeten ende schouwen vermanen, ende wijders vriendelick te spreken ende tot beteringe te vermanen denghenen, die alrede sulcx gedaen hebben ende ofte eenichsins toegelaeten ofte niet voor een sonde bekend hebben.”

15). PIETER JANSZE COPPELSTOCK, schipper, in 1600 toegelaten tot 't avondmaal, trouwde 3 Aug. 1594 als j. m. met ADRIAENTGE DIRRICKS, j. d. Voor de 2de maal den 31 Aug. 1597 met GRIETJE FRANS, j. d. Voor de 3de maal den 4 Julij 1604 met ADRIAENTGE WILLEMSdr., j. d. Bij zijn 1ste vrouw kreeg hij JAN, ged. 11 Aug. 1595, en JAN, ged. 15 Dec. 1596. Bij zijn 2de: EVA, ged. 4 Oct. 1598; JAN, ged. 8 Dec. 1599; SIJBURCHT, ged. 7 Nov. 1601, gett. BARBEL JANS en JOOSTGE JANS. Bij zijn 3de: SIBURGH, ged. 19 April 1606; PIETERTGE, ged. 12 Oct. 1607. Twee zijner kinderen werden begraven op 17 Maart 1605, hij zelf 22 Mei 1607.

16). Den 18 Aug. 1593 zijn te Brielle getrouwd PIETER HARRENSZE, j. m., en BARBEL JANS, j. d. Van dit echtpaar ontmoette ik 6 kinderen, ged. 31 Aug. 1594, 6 Dec. 1595, 31 Aug. 1597, 21 Nov. 1599, 7 Julij 1602 en 12 Dec. 1604. De man wordt ook PIETER HARMANSZ, zelfs PIETER HERLINXZ genoemd en de vrouw BARBARA JANS. Onder de doopgetuigen komen voor JOOSGE JANS en TRIJN JANS.

17). In een akte van 25 Mei 1635 is sprake van het overlijden van „JOOSGE JANS COPPELSTOCK in haer leven wede. van JAN MATHIJSZE DIJCKMAN.” Een trouwregister vermeldt, dat in 1606 te Zwartewaal getrouwd zijn JAN MATHIJSZE DIJCKMAN, „secretaris tot Swartewaele, wonende aldaer,” en JOOSGEN JANSdr. j. d. „wonende int Noorteijnde binnen den Briel.”

18). Res. 23 Oct. 1592: „Up huyden soo hebben mynnen Heeren die burge-meesters ende regierders der stede van den Briele geaccordeert JAN PIETERSZE COPPELSTOCK een weese int weeshuys te accepteren van zynnen broeder onder conditie dat hy gehou-den sal zijn, indyen het andere kint, dat hy nae hem es nemende, compt te sterven, dese voorsz. weese, int weeshuys zijnde, daervuyt te nemen ende deselve te accepteren ende nae hem te nemen in plaetse van de voorsz. overledene.”

19). Zie Res. Mag. 26 Nov. 1644. Zijn slecht gedrag had ook ten gevolge dat de Magistraat tusschen hem en zijn vrouw een scheiding uitsprak, Res. Mag. 10 Maart en 29 Sept. 1646. Den 15 Sept. 1646 werd hij „geadmitteert omme in de packplaets te mogen smacken, mits dat hij hem van zijn vrouwe onthouden” zou. Zie Res. Mag. 5 Aug. 1656.

20). Res. Mag. 1 April 1662. Dat hij in dat gesticht niet bleef, blijkt uit het Trouwregister hetwelk vermeldt, dat hij in 1665 hertrouwde met NEELTJE CORNELIS j. d. In 1667 trouwde deze vrouw voor de 2de maal.

HET VRIENDENALBUM VAN
WIBRAND SYMONSZOON DE GEEST.

DOOR

C. HOFSTEDE DE GROOT.

DER provinciale boekerij te Leeuwarden berust als geschenk van Jhr. J. M. VAN BEYMA het album amicorum van WYBRAND DE GEEST, den oude. Het is een octavo boekje van liggend langwerpig formaat (19 bij 15 centimeter). In den lederen band zijn op de voorzijde, te midden van een ornament, de letters W. S. (WIBRAND SYMONSZOON), op de achterzijde het jaartal 1611 gedrukt. Dit is dus blijkbaar het tijdstip, waarop de toen twintigjarige jongeling het album aanlegde. Inderdaad dateeren uit de maand October van dat jaar de eerste inscripties. Later nam de eigenaar het mede op zijn reis naar Rome. Hierdoor worden wij de volgende data omtrent die reis er uit gewaar:

Leeuwarden: 10 en 12 October 1611.

Utrecht: 3 Aug. 1613 en 1 April 1614 en dus vermoedelijk ook de tusschenliggenden 29 Dec. 1613, 15 Febr. en 29 Maart 1614.

Parijs: 1614 (zonder nadere aanduiding) 21 Juni, 27 Juli, 25 Augustus en 5 October 1616. Deze laatste datum driemaal.

Aix (in Provence): 15 Febr., 11 Mei, 20 Juni, 16 Juli, 4 October en 16 October 1616.

Rome: 20 Dec. 1616; 1617; 6 Juni 1618 (2 maal), 7 Juni 1618.

Latere datums vinden wij er niet in, behalve een enkele, waarvan het twijfelachtig is, of hij 1614 of 1619 moet worden gelezen.

Een elftal zorgvuldig geteekende wapens, benevens twee teekeningen komen in het album voor. Verscheiden anderen moeten er blijkens de bijschriften of blijkens de achtergebleven sporen door een vroegeren eigenaar uit zijn gescheurd. Dit blijkt onder anderen van het portret van LUDOVICUS BOBRUN (zie beneden No. 2) en van een ruiter te paard van MATHIJS HARYNGS (No. 27). Ook mist men bladen *na* de inscripties, en dus waarschijnlijk *met* teekeningen van JELIS SYMONSZ. DE GEEST (No. 3), HORATIUS MEINSMA (No. 6), TOMAS PITHANC (No. 17), ABRAHAM DE CLERCK (No. 20), GERARDUS AB HUESSEN (No. 24), JOANNES FABRI (No. 35), W. P. CRABETH (No. 36), L. v. BRAMER (No. 40), L. E. BUISSON (No. 41), FRANS WIJNANTS (No. 42) en CORNELIS VAN POELENBORCH (No. 43). In 't geheel is het ontbreken van minstens twee en twintig bladen te constateeren. Hoeveel is hier misschien niet door eene schendende hand voor altijd verloren gegaan!

Wij geven thans de inscripties in de volgorde, waarin zij in het boekje voorkomen¹⁾:

1. „Votre fidelle amy MOREAU” vergezeld van een Fransch vers.
2. LUDOVICUS BOBRUN, pictor gallus ambosiensis, Lutetiae Parisiorum 1614 (met een Fransch sonnet).
3. GELIS SYMONSZOON DE GEEST, Anno 1613. In Wtrecht den 3 Augustus.
4. DIANE DEUELLE le chatrieme jeour de octobre mile six san seze à aix.
5. GUERINUS, procurator generalis Regius in Curia suprema Aquensi, Anno 1616 die Octob. 16.
6. HORATIUS MEINSMA, honestissimo et in pictura versatissimo adolescenti Vibrando Simonis, Roman visuro, 15 Febr., Anno 1614.
7. JOHANNES THEODORUS KITZINGER, Resensis, (met een Fransch vers).
8. Op dezelfde bladzijde als no. 7: vier Duitsche versregels „WIBRANDO SIMONIS DE GEEST, fratri et amico charissimo.” A Aix, 22 Septemb. 1616.
9. FREDERICH PITHAN, Anno 1614, Mertius 29, met spreuk: per crucem spero lucem, en wapen.
In rood een St. Andrieskruis, op welks kruispunt een hanekop zich bevindt, alles van zilver.
10. JACOBUS LITTELLUS, Scotus. Ama. Mathm. Sc.
11. GERART VREDAMAN, Frison, vitterier, met Fransch vers de zinspreuk „Door Vrede verblijft Elck Man altijd” en wapen.
Gedeeld; rechts, in goud een zwarte halve adelaar; links, doorsneden; boven

¹⁾ Te dezer plaatse mijn dank aan den hoogleeraar BLOK voor zijne hulp bij het ontcijferen van enkele slecht leesbare handteekeningen.

in goud drie eikeltakjes van groen, beneden in blauw, drie zilveren schilden, geplaatst 2, 1.

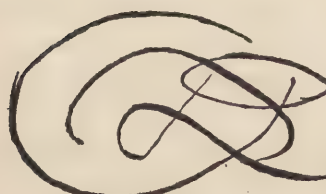
Gerart vredeman

*Frisson.
vitteren
-3-*

12. G. VAN HEEMSKERCKEN, met wapen.
In blauw een roodgetongde en geklauwde, goudgekroonde zilveren leeuw.
13. G. AUBERT, met Fransch vers, wapen en devies „Ne pouvant mieux.”
In rood, gedamasceerd met goud, een zilveren liggende, kluivende hond.
14. QUINTIJNUS DE WAERDT, den 1 April a° 1614 met bijgeteekenden ossekop, omhangen door schildersattributen, en de regels:

Verhoecht u in Utrecht door schilders feeste
met vierigen gheeste liefde versterken doet
ons heer Scier Blomert wenst minst en meeste
opdat vroecht vol eeste ellick in sijn werken spoet
door u jonste laet u conste aen merken vroet.

Const verheft
Zij brenckt tot staet.

 Quintijns de Waerd

15. JO. LAUREMBERGIUS, R. G., Lutetiae Parisiorum VI Kal. Sextilis CICI^o CXV (= 27 Juli 1615) met Latijnsche spreuk.
16. PETRUS ARBAND, gallus provencalis, D. de Rongnac, aquensis civitatis, anno domini millesimo sexcentesimo decimo sexto et decimo sexto mensis Jullij, met Latijnsch bijschrift en wapen.
In blauw een zilveren keper benevens een gouden schildhoofd, beladen met een roode, zevenpuntige ster.
17. TOMAS PITHAN, den 29 Decembris anno 1613.

18. MERTEN BERRENTKEN BOTTER, met schildersattributen en wapen.
In goud een zwarte dwarsbalk beladen met een zilveren roos, benevens drie roode leliën, waarvan twee boven, één beneden den balk.
19. DAVID VAN DEN BOSSCHE, met wapen.
Gedeeld, rechts in blauw twee gouden doornakken in den vorm van een St. Andriëskruis; links in zwart een roode leeuw.
20. ABRAHAM DE CLERCK, in aix, den 20 Junij, anno 1616.
21. ANTONI AMBRÖSIUS SCHOUTEN, 1619 (of 1614) met wapen.
In goud een roode, op de punt staande ruit, omgeven van drie blauwe scharen (?), geplaatst 2, 1,
22. J. V. HELLBRINEN, 1614, met wapen en devies „quandoque victi resurgunt.”
Gekwartilleerd; rechts boven en links beneden in rood een aan de uiteinden omgekruld zilveren kruis, links boven en rechts beneden in zilver een roode springende eenhoorn.
23. NICOLAUS GHIJSSELEN, Ducissilius 1619 (of 1614) met Latijnsche spreuk en in rood uitgevoerde cartouche.
24. GERARDUS AB HUESSEN, met Hollandsch bijschrift.
25. MEYNDERT PIETERSS. VOSCUYL, in parijs anno 1615 den 21 junius, met sonnet
„tot lof dees Geests” en onderteekend door het monogram in goud.
benevens wapen en devies „T verkeert Haest.”

Gedeeld; rechts in blauw drie staande zilveren pijlen, waarboven een gouden achtpuntige ster; links in rood zes zilveren lelies, geplaatst 2, 1, 2, 1.

Meyndert Pieterfs Voscuyl
in parijs anno 1615
den 21 junius

26. WILLEM VAN LOON, geschreven in Parijs den 25 Augustus 1615.
27. MATHIJS HARYNGS, in Leeuwarden den 10 October Ao. 1611.
28. HENRICUS DE HAEN, med. studios. Parisijs 5 die Octob. anno 1615 „familiari meo amico Roman iter facienti.”
29. HENRICK JANZ, en een geteekende leeuw, in Lewarden den 12 Oct. Ao. 1611.
30. CORNELIS GUNKELSZ 1633. (Deze handteekening is zeer onduidelijk).

31. JOCHIM SOLTOW. In Roma den 7 Junij Ao. 1618, met een Duitsch vers.
32. CASPARUS NOLLENS Junior, Chirurgus tertio nonas Octobris (= 5 October) Anno 1615, met een Latijnsche en een Grieksche spreuk.
33. PIETER DU MOLIJN. In Rome den 6 Junij 1618.

Joachim Soltow

34. FRANSSOIS DIRCKX, in Rome den 6 Junij.
35. JOANNES FABRJ, 1614 „WIBRANDO SIMONIS DE GHEEST amico et condiscipulo suo,” met Latijnsche spreuk.

Joannes Fabrij
1614

36. W. P. CRABETH, 1615 met Hollandsch vers.

1615
W. Craberg

37. ABRAHAM VAN MILDERT, in Parijs, met devies „Aensiet 't recht”, en Hollandsch sonnet.
38. JAN ROOMEIN (misschien ROOMAN). In Parijs den 5 October 1615, met wapen en Hollandsch rijmpje.
In blauw een roode dwarsbalk, waarboven twee, waaronder één roode eend.
39. HENRIE DAEMS. In Paris, desen 5 October 1615, met Hollandsch rijmpje.
40. L. v. BRAMER, 15 Febrewary 1616 in aix, met Hollandsch rijmpje.

L. v. Brander

41. L. E. BUISSON, à Aix en Prouence le XI May 1616, met een Fransch sonnet, alles in fraaie calligraphie.
42. FRANS WIJNANTS, in Romen den 20sten December anno 1616,
43. CORNELIS VAN POELENBORCH, in roomen 1617, met Italiaansch gedicht.

*Cornelis van Poelenborch in roomen
1617*

Twee bladen verder vindt men nog door een zeer ongeoefende en vermoedelijk veel latere hand een paar kersen geteekend, zonder eenig bijschrift. De geringe kunstwaarde heeft deze teekening vermoedelijk bewaard voor het lot, van met de overigen door ruwe hand uit het boekje te worden gescheurd. Hopen wij, dat deze laatste nog eenmaal worden teruggevonden!

Groningen, September 1889.

JACOB CATS EN ZIJNE OMGEVING,

NAAR AANLEIDING VAN DE
HANDSCHRIFTEN IN HET MUSEUM CATSIANUM,

DOOR

J. G. FREDERIKS.

II.

KONING JACOBUS I verleende in 1628 octrooi voor bedijkingen in den mond van den Humber aan CORNELIS VERMUYDEN. Deze vermelding eischt eene uitvoerige opheldering aangaande dat werk en zijne plaatselijke geschiedenis, de lotgevallen van dergelijke ondernemingen in die dagen en bijzonder van deze, benevens de mededeeling der wederwaardigheden van genoemden leider dezer reusachtige werken en het wedervaren zijner medestanders; die daarin hun geld belegden. VERMUYDEN was uit het eiland Tolen, geboren te Sint-Maartensdijk en van moederszijde verwant aan de WERCKENDET'S; hij telde dus onder de zijnen personen, die vóór de omwenteling de hoogste betrekkingen bekleed hadden in Zeeland beoosten de Schelde, die nog lang den ouden godsdienst beleden en daardoor in aanzien waren bij den heer van Sint-Maartensdijk, FILIPS WILLEM, Prins van Oranje en Graaf van Buren. Tot zijne naaste aanverwanten behoorden ook leden der familie LIENS, die evenals zijne moederlijke betrekkingen nog in 1595 bedevaartgangers naar San-Jago konden aanwijzen. In de eilanden Schouwen, Duiveland en Tolen vormden zij eene klasse,

bestaande uit veelal onderling verwante geslachten, die, door het oude gouvernement met ruimer of kleiner gezag bekleed, aan de nieuwere orde van zaken niet dan schoorvoetend zich aansloten en dit nog slechts aan de jongeren overlieten, terwijl enkelen hunner het openbaar gezag opgaven, als particuliere burgers bleven voortleven, als katholieken stierven en soms een tak van hun geslacht nalieten, die weinig werd opgemerkt en allengs uitstierf of zich naar de zuidelijke gewesten begaf, gelijk omgekeerd anderen vandaar mede geloofshalve hierheen kwamen om de aanzienlijke ledige plaatsen van eigenaars en ambtenaren in te nemen. Want tallooze eigendommen waren in den binnenslandschen krijg bouwvallen of overstroomde grondbezittingen geworden, beide als gevolgen van nalatigheid en van vernielzucht, van eene verwildering onder de bewoners of van een veiligheidsmaatregel. Het is moeilijk dit duidelijk te maken en niet af te dwalen. Maar aan den anderen kant is het noodig te zeggen, dat de werkzaamheid der hier bedoelde standen en familiën lang vóór de onlusten dagteekent. De latere keizerlijke verordeningen hadden een waterstaat van beteren aard gevormd dan de graaflijke verordeningen der middeleeuwen en schoon niet zoo goed als de tegenwoordige, volkomen in staat om zelfs met buitenlandsche vermaardheid hun land den eersten rang te doen bekleden onder de waterbouwkundigen. Wat droog te leggen en droog te houden was, deden zij, den scherpen blik gericht op elk strookje grond, dat kon behouden worden door een tijdigen maatregel, of verkregen door welbestuurden en harden arbeid. Minder ervarenen denken vaak, dat inbraken en watervloeden afhankelijk zijn van het doen en laten der menschen. Men vergeet wel eens, dat het wijken van den bodem, waarop de zware aardmassa der dijken rust of de plotselinge veranderingen in den stroomgang, niet minder de invloed van stormen en hooge waterstanden rampen veroorzaken, waarvan de afwering verre boven de macht der menschelijke hand is. Alom in landstreken als het graaflijke baljuwschap Beoosten-Schelde had men mannen, die in het schoone jaargetijde en in het noodweer van den winternacht zorgden voor hun eigen goed, dat van hunne meesters en lastgevend en, niet onnatuurlijk uit het oogpunt van zelfbehoud, ook voor elkanders bezittingen, waar de ondergang van 't eene al het overige bedreigde. Men denke zich verder de nieuwe aanwinst van grond, die niet slechts de bezittingen vermeerderde, maar het oudere kwam beschermen, dat nu den tweeden aanval der wateren had te verduren, als achterliggende grond geworden; dan wordt dit eene kostbare en hachelijke onderneming. De kwade kans van een of twee seizoenen, een zachten winter, die den nieuwen dijk week laat, gevolgd door ruw weder; de arbeid moet opnieuw begonnen worden, en dit niet zelden bij herhaling, terwijl in een tegenovergesteld en niet ongewoon gelukkig geval één enkele oogst al de kosten vergoedt. Het geheel is dus een waagstuk, dat alleen kan slagen door gemeenschappelijke krachten, die niet slechts kapitalen kunnen bijeenbrengen, maar, bij een slecht succes, in staat zijn eene ramp te dekken. Waar vroeger de landsheer en zijne edelen klinkende munt voor materialen en arbeidsloonen hadden, en de kloosters verder en uitsluitend bij machte waren kapitalen bijeen te brengen, zou in Zeeland, waarbij wij ons

hier bepalen, deze soort van ondernemingen onuitvoerlijk geworden zijn, omdat de Zeeuwsche adel in den aanvang der zeventiende eeuw niet meer bestond ¹⁾ en de kloosters waren ondergegaan in den algemeenen nood der tijden. Toen sloten de mannen, die zelf, of zeker hunne voorouders, door ambt en bediening, geboorte en bezitting, dijk- en poldermannen waren, zich aaneen. In hunne overleggingen stonden zij eigene, wederkeerige en tevens algemeene belangen voor; hunne gedurige en nauwe aanraking deed vermaagschapping ontstaan; waar de maatschappelijke veranderingen hen voor eigene zaken en zonder het vroegere gezag van anderen deden handelen, vormden zij een nieuwen stand in de grootere gemeenten te platten lande, een' kring van gelijken, grondleggers van eene dorps- en kleinstedsche aristocratie, die allengs door betere opleiding tot het maatschappelijke leven, in scholen en academiën verkregen, de eersten werden in den nieuwen vrijstaat en in het tegenwoordige koninkrijk. Zij zijn de stamvaders van groote, aanzienlijke en deels nog voortlevende geslachten; alleen hun oorsprong kan niet meer helder aangewezen worden, tenzij door persoonlijke bekendheid in sommige streken, die hunne vaders hebben doen ontstaan, voor ondergang bewaard, tot hoogen bloei en welvaart gebracht om ze eindelijk te besturen of in hun naam te doen regeeren. Van hen noemen wij hier alleen WERCKENDET, VERMUYDEN en LIENS in Tolen, en, evenzeer uitgestorven, COUWENBURG en CATS in Schouwen.

Als men van Hull den kleinen zeeboezem oversteekt om met den trein over Grimsby naar Londen te gaan, zet men den voet in het graafschap Lincoln, op eene landstreek, die Nieuw-Holland heet. Zooals men dat nu ziet, is het eene indijking, die op last en kosten van een' graaf van BEDFORD is geschied. Oorspronkelijk is dat hetzelfde, dat in 1620 ter indijking gegund was aan CORNELIS VERMUYDEN. De man was een geboren dijk- en polderman, een tijdgenoot van Nederlandsche duizendkunstenaars als LEEGHWATER en DREBBEL. Zijne kunst had de omstreken van het koninklijke lustoord Windsor en Ganvey-island in de Theems drooggelegd, en als hij nu de moerassen van Lincoln boven water kon brengen, en volgens het octrooi de helft der verkavelde nieuwe gronden, bloksgewijze door het lot verdeeld, aan den Koning had overgedragen, dan behield hij voor zich eene bezitting, grooter dan de gemeente Haarlemmermeer. De ingenieur-ondernemer, gelijk wij zouden zeggen, woonde te Londen, waar hij lid der Hollandsche kerkelijke gemeente was, en er in 1626, 1634 en 1635 kinderen liet doopen. ²⁾ Daar kwam CATS in gezantschap, werd in den aanvang van 1627 tot ridder verheven en woonde er het feest van Sint-Joris bij, zoodat hij in vier maanden tijd alle gelegenheid had om zijn landsman te gaan zien. Deze Sint-Maartensdijker was thans een man in den geest van den gezant, die den smaak van inpolderingen lang weg had en wiens vrouw reeds eenigen tijd hare hoogbejaarde

¹⁾ NIJHOFF's *Bijdr.*, dl. I (1837), blz. 75—92.

²⁾ MOENS, *The Dutch Church registers*, London, p. 76.

moeder, de weduwe van HANS VALCKENBORCH,¹⁾ had verloren, zoodat er meer dan iets was om een aandeeltje te nemen. JOHAN LIENS, neef van VERMUYDEN, verkocht hem die, in Den Haag, 8 November 1627.²⁾ LIENS maakte in April daaraanvolgende de bepaling, die ons leert, dat CATS eerst 300, daarna 500 acres — ieder van 0.42 onzer bunders ongeveer — had gekocht, en dat LIENS toestond het beloop der koopsommen te doen gebruiken voor de „dijkagie”, maar dan moest hij, LIENS, andermaal 800 acres aan den man kunnen brengen. Wij zien dat de agent van VERMUYDEN de actiën wist om te zetten, zooals zijn principaal dat ontworpen had. CATS was niet enkel een leep man, maar ook in deze zaken niet onervaren en wij zullen de gelegenheid hebben meer dan eens klachten te vernemen, van een kooper van een paar blokken land, die zonder zijn wil aansprakelijk aandeelhouder in deze inpoldering en bijgevolg tegen eenige kavels grond het kapitaal moest helpen aanvullen, terwijl VERMUYDEN eenvoudig verklaarde, dat hij volgens contract van die gronden en de verplichting der eigenaars af was. Deze hadden dagelijks kans om hunne avontuurlijke bezittingen te vergrooten, maar het gelukte niet die van de hand te doen, als de onderneming boven hunne macht ging. Die zaak van Hadfield-Chase heeft CATS veel geld gekost, veel onaangenaamheden aan zijn financieel gestemd gemoed berokkend, heeft hem in onvriendschap gebracht met menschen, wel van gelijke bewegingen als hij, maar die wij liever niet in twist zagen met „Vader” CATS, eene zaak, die tot de beschuldiging geleid heeft van oplichterij. Het is dus noodig hiervan bijeen te brengen, wat bekend is, de zaak zoo goed na te gaan, alsof wij in de bedijking belang en aandeelen hadden en acht te geven op hetgeen CATS in gelijksoortige gevallen wedervaren is; misschien komen wij dan tot het antwoord op de vraag, of hij vrienden en magen zijne aandeelen overdeed om hun eene goede geldbelegging aan de hand te doen, of dat hij zich aan eene hachelijke onderneming onttrok ten koste van anderen, ranggenooten en bloedverwanten.

Nog kon het geval zich voordoen, dat CATS met al zijne ervaring van polderwerk over dit Engelsche plan in eenè hem zeldzame geestdrift geraakt was en bekenden en nabestaanden ging aanraden, zelfs met eenigen aandrang wist te bewegen om te trachten eenige gemeten te koopen, terwijl het hem uit edelmoedigheid of een oogenblikkelijk gemis van liggende renten geen te groote opoffering was een ander ook wat te gunnen en met geduld eene goede gelegenheid af te wachten en dan zijne ingelandheid uit te breiden. Met andere woorden, is de vraag of hij later minder of meer geërfd was in Hadfield-Chase dan sedert 8 November 1627.

¹⁾ Zij heette ELISABETH MICHIELSZ. VAN VARLAER. Daar ons, Mr. DE ROEVER en mij, een gelijknamig maar veel jonger echtpaar bekend was, aarzelden wij eene op blz. 175 reeds geplaatste noot te behouden; door Jhr. Mr. C. RIDDER PAUW VAN WIELDRECHT te Zeist is die twijfel volkomen weggenomen, die de goedheid had aan een grafsteen met wapenkwartieren van NOIRET te herinneren, te Breda aanwezig en in *Navorscher* 1881 beschreven.

²⁾ Museum Catsianum, portefeuille 9.

De heer J. H. VAN LENNEP te Zeist heeft onder zijne veelvuldige mededeelingen in De Navorscher deze zaak, jaargang 1861, deel tien, op zijne gewone keurige wijze beschreven, te meer verdienstelijk, omdat het tijdschrift ¹⁾, waaraan de gegevens ontleend zijn, hier zelden voorkomt en de bronnen, die de oorspronkelijke schrijver raadpleegde, in ons land nauwelijks bij name bekend zijn. Wij ontleenen daaraan de lijst der ingelanden, gerangschikt naar oorspronkelijke gegoedheid, zien er uit hoe CATS daar in dat jaar bij stond, en treffen onder hen van elders bekende personen aan met eenige aanwijzing van den landaard der bewoners.

	ACRES.
Sir CORNELIUS VERMUYDEN	4554
Mr. LUCAS VAN VALCKENBORCH.....	1247
Mr. MARCUS VAN VALCKENBORCH.....	1146
Mr. MATHEUS VAN VALCKENBORCH.....	811
Mr. ANDREW BOCCARD and JOHN CORSELIS	3600
Sir PHILIPPE VERNATTI, Knight and Baronet.....	3150
Mr. ABRAHAM VERNATTI.....	550
Mr. CORNELIS VAN BEUEREN at Dort.....	1300
Mr. SAMUEL VAN PEENEN.....	1178
Mr. JOHN VAN BAERLE cum suis ²⁾ at Amsterdam.....	1000
Mr. WILLIAM VAN WEELY at Amsterdam.....	361
Mr. PHILIP JACOBSON.....	250
Mr. PIETER CRUYPENINCK ³⁾ at Amsterdam.....	440
Mrs. the widow of EDWARD BISHOP.....	400
Mr. MARCELIS VAN DARIN ⁴⁾	400
Sir JAMES CAMBELL, Knight.....	600
Sir JOHN OGLE, Knight	339
The heirs of DERCK SEMEY at Amsterdam.....	300
Mr. LEONARD CATS at Middleborch.....	200
Mr. FABIAN VLIET at the Hague.....	200
Mr. ROELOF and SEBASTIAN FRANCKEN at Dort.....	200
Mrs. the widow of MICHAEL CRAYESTEYN at Dort.....	250
Mr. ABRAHAM DOLENS ⁵⁾	200

1) CHAMBER'S *Edinburgh Journal*, Sept. 30th, 1848.

2) Voor de helft zijne zuster SUZANNA, sedert 1627 echtgenoot van CONSTANTIN HUYGENS.

3) Door zijne vrouw LUCRETIA COYMANS, zwager van LUCAS VAN VALCKENBURCH.

4) Lees VAN DUREN, volgens HUYGENS in de *Bijdrage van Schinkel*, blz. 74 en den brief van 2 Sept. 1631, in portefeuille 14.

5) DALEN, DAELN, DALEM.

	ACRES.
Mr. ABRAHAM STRUYS at Dort.....	250
Mr. the widow of DIONISIUS VAN DAEL. ¹⁾	160
Mr. CHARLES DE BRUXELLES at Dort.....	100
Mr. REGNERUS CORNELISSEN DE VOS at Dort.....	100
Mr. WOUTER DE GELDER at Dort.....	100
The professor GOEL. ²⁾	100
Mr. JOHN VAN DIMEN.....	100
The heirs of JACOB DROOGBROOT. ³⁾ at Middleburch.....	80
Sir JAMES CATS, knight at Dort.....	67

Na deze aandeelhouders, waaronder wij twee Engelschen herkennen, komen landbezitters, in de droogmakerijen woonachtig:

Captain DE GRAEFF.
 DINGMANS DE VRIES.
 ISAAC LOMBRACH,
 GAMALIEL VAN DER NOEN,
 THOMAS and WM. DE WITT,
 Sir WILLIAM COURTEN,
 JAN LE MAIRE,
 CHRISTIAEN VAN DE VARL[AER?],
 Sir LUCAS CORSELIS,
 PIETER VAN GELDER,
 HENDRIC KIJSTEN,
 NICHOLAS DONSEN,
 PIETER RIDDER,
 EDWARD LIJONS,
 JOHN DE VERL[AER?],
 ROBERT GRINSKINS.

Het is misschien hier de plaats om uit dezelfde mededeelingen op te teekenen, dat na de Restauratie (van 1660) geen vreemde namen onder de eigenaars voorkomen; dit beteekent, dat reeds toen geen Nederlander daar meer gegoed was.

Nu moeten wij in herinnering brengen dat CATS den 10 October 1631 op zijne huizinge Finnigly, waar hij toen was, iemand tot zijn rentmeester aanstelde; in het stuk

1) DALEN, DAELN, DALEM.

2) JACOBUS GOLIUS, door huwelijk aan de VAN BEVERENS verwant.

3) Tot de familie behoorde ook de vrouw van CORNELIS GOLIATH zie *Obreen's archief*, II, 158.

heet hij te zijn: dominus manneri de Finningley, en hoe men het Engelsche woord manor ook opvatte ten aanzien van zijn rang en de voorrechten door zijn bezit aan den eigenaar behorende, het blijkt, dat CATS daar eene woning bezat, die zekere rechten en titels aan hem verschafte, ook dat aldaar een neef J. HORATII VAN HELLENBUCH woonde, die hem weinig dagen later naar Londen berichtte, dat de heele bedijking ondergeloopen was.¹⁾

Op deze aangelegenheden zijn meer stukken in de verzameling betrekkelijk; zij hebben groote moeilijkheden in zich, als men de geschiedenis dezer bedijkte landen, ook slechts gedurende een achttal jaren wil beschrijven. Daar het ons te doen is om den persoon en het karakter van CATS te leeren kennen, zelfs buiten zijne eigene berijmde levensgeschiedenis, komt ons de briefwisseling met een zwager en een oomzegger goed te pas, en wij zullen den eerstgenoemden vooraf nader leeren kennen, dan vóór de welwillend gegevene en werkelijk noodige inlichtingen doenlijk was.

De portefeuille 8 bevat vier minuten van brieven door CATS geschreven; de aanspraak is „Monsieur et frère”, het slot ontbreekt niet, wel het adres, doch de monfrère is in Engeland. Uit een en ander moeten wij opmaken, dat zij bestemd zijn voor MATTHEUS VALCKENBURCH. De oudste, van 14 December 1627, leert ons weinig. Dan de tweede, van 13 November 1628, is minder aardig. Monfrère houdt volgens CATS slecht toezicht op personen en zaken; MARCELLIS VAN DUEREN doet zijn plicht niet, VERMUYDEN verwaarloost zijne belangen, en de zwager doet niet anders dan wissels op CATS trekken van veel te hooge bedragen. Als 't niet zoo diep in 't jaar was, dan moest een deskundige, (misschien zou hij zelf dat doen) naar de werken gaan en orde op de zaken stellen; van rekening doen hoort hij niets. De volgende epistel is nog barder, hij beantwoordt de hem gedane verwijten, dat hij alleen op zijne eigene belangen denkt en niet eens let op die zijner deelgenooten; wat de administratie betreft, daarvan begrijpt hij niets; eindelijk doet hij een beroep op het gemoed van VALCKENBURCH. Mevrouw CATS, zijne zuster, is nu overleden — dit schrijven is dus een paar jaar jonger dan het voorgaande — en haar weduwnaar hoopt niet, dat dit aan de vriendschap met hare broeders schaden zal.

Uit ditzelfde tijdvak bezitten wij vier brieven van JACOB CATS, den oomzegger van den Pensionaris en aan dezen gericht; de eerste en de vierde waren naar Den Haag geadresseerd, de overige naar Londen.²⁾ De vierde spreekt alleen van de Zeeuwsche bezittingen, waarover de schrijver, te Middelburg wonende, het opzicht en beheer had. Reeds in dien van den 1 Juni 1629, luidt het van de dijkage in Engeland: „soude daerom wel geneghen sijn tgene ick hebbe a prijs courant te vercoopen, als ick conde. Indyen daer yet verschijnt, gelieve van mijnentweghe daer eens op te letten”. Toen de volgende brieven den 12 Juli en den 16 Augustus, beide in 1631, geschreven werden, was CATS

¹⁾ Museum Catsianum, portefeuille 16 en 17.

²⁾ Portefeuille 10.

te Londen¹⁾ en bezocht de werken, De gewaardeerde mededeeling der aantekeningen van Mr. N. DE ROEVER²⁾ leert ons, dat de reis niet zuiver officieel was. THIJMAN JACOBSZ HINLOPEN, CHRISTINA VAN RUYTENBURG, wede JAN MICHIELSZ. VAN VAERLAER, LUCAS en MATTHEUS VAN VALCKENBURG, WILLEM VAN WELY en PIETER CRUYPENNING machtigen Mr. JACOB CATS en MARCUS VAN VALCKENBURG om te gaan onderzoeken, wat aan de werken van Hatfield-Chase moet gedaan worden; zij mogen op hunne lastgevers wissels trekken, kunnen beambten aanstellen, moeten zien de ondergelopen gronden boven water te krijgen en den Koning verlof verzoeken tot vrijen uitvoer van alle granen, die de dijcagie zal opleveren, alsmede vleesch, spek, kaas en boter, die de inpoldering oplevert. Neef vraagt daarom weder: „ofte UE. aldaer geen gelegentheyt hebt gevonden om mij van mijne partijen tsij bij den eenen middel ofte d'ander te helpen, want ick daer gantsch een affkeer hebbe, te meer ick bemercke men in alle manieren ons contract niet en verstaet te houden, maer men ons aent dijcken soeckt te brenghen, twelck contrarie was beloofd en toegeseyt, sult mij daerom vrientschap doen indyen UE. mijne parthijen aen yemant anders can oversetten a pris courant.” Na berichten van oom ontvangen te hebben, schrijft hij: „Ick verstae in 't cort, dat onse vruchten wel staen en de beesten redel. vet, doch UE. schrijft noch van eene, noch van andere de quantiteyt, sulcx dat mij hier in geenderhande wijze connen reeckeninghe maecken, off de penn. bij ons geremitteert totter bouw te weynich ofte te veel sijn.”

„UE. schrijft wel van 8 ackers die bereyt sijn tot saet te saeyen. en datter 22 te braecken waren mede om saet te saeyen, hetwelck voorwaer eene cleyne parthye is in regarde van 5 of 600 ackers die wij daerin soudén moeten hebben. Ick neme hyer wt dat onse parthijen ons noch nyet geleverd syn, volgens ons contract, daer UE. niet van en schryft. Wat het verhuiren aangaet, ick soude liever de parthijen quijt sijn tsy hoe het gaet a prix courant, daertoe ick UE. bidde devoir te willen doen. Dan als men daer niet toe en can comen, soude liever verpachten als selfs bouwen.”

„DHr. BOCCART segt my gehandelt te hebben in dier voeghen dat de pachter zijn lant in de eerste 2 ofte 3 jaeren te helfte soude banen en dan voorts in pacht hebben tot 15 β per acker. UE. schrijft van 14 β dan en vermaent niet ofte onse geheele parthije dan in dier voeghe soude gaen, ofte alleen. tgene wij nu hebben, hetwelck eene groote differentie is, want naer dat ick wt het schrijven van Heer DE VLIET verstaen is dese parthye de beste. Wy en dienen oock niet voor een gedeelte te verpachten, maer moeten alles houden ofte alles verpachten. Mijn advys is dan, dat men verpachte. Can men niet comen op den voet van Sr. BOCCART, die ick best houde ten minste het beste

1) Volgens de Resol. van Holland, 14/31 Januari 1632, deed hij verslag van zijn zending in Engeland, „noopens de Vreede, haringvaart en assistentie van den Koning van Bohemen.”

2) Protocol van den Notaris JACOB JACOBSZ., 10 Mei 1631. Uit deze stukken blijkt afdoende, dat CATS de hoofdpersoon der onderneming was, en dat deze door VERMUYDEN bestuurd werd. Zie de aantekening aan het slot van dit artikel.

dat UE. can doen dit alles indien UE. tot vercoopen niet can comen, daer ick seer toe geneghen ben, siende hoe onredel. en bedriechl. met ons gehandelt is en noch wort."

„Ick wenschte UE. mij een contract, geteeckent bij VERMUYDEN wilde toesenden ofte medebrenghen, in dier voughen, als ick volghens UE. schrijven met hem geaccordeert ben, want dat hij pretendeert daarvan ontslaghen te sijn bij de gemeene gelande en gaet mij niet aen, want ick sulcx nooyt en hebbe toegestaen: de gelande hebben oock geen macht gehadt om mij te vervanghen."

Men ziet hoe de ervarenheid van den Neef het zijn Oom begrijpelijk maakt, dat de zaken slecht staan, doch schrijft dit uitsluitend toe aan het kwaad beleid op de werken zelve; geenszins uit hij eenige gedachte, dat deze er hem heeft laten inloopen, en dat Oom overtuigd was van hetgeen de praktische briefschrijver hem uitlegde, is wel af te leiden uit de opgave der ingelanden van 1635. CATS heeft, zooals gebleken is, slechts 67 bunders, en hiervan wordt nog gewag gemaakt bij de regeling zijner nalatenschap, zitting van 18 September 1660, waar gesproken wordt van eene „procedure met JACOB PERGENS, over de goederen in Engeland." ¹⁾

Nog eene andere onaangenaamheid over dezelfde dijkagie behoort tot de geldkwestiën, die ons bekend gebleven zijn. Die over de verrekening der kosten en wedden als ambassadeur naar Engeland in 1652 tusschen CATS, zijn medegezant SCHAEF en den zoon van den reeds overleden VAN DE PERRE ²⁾, waarvan een brief in de verzameling ³⁾ aanduidt, dat de zaak den 2 Mei 1659 nog niet afgeloopen was, stellen wij op den hoogen leeftijd van twee en tachtig jaren, wanneer men gaarne gelijk heeft, zelfs op 't stuk der goederen, die motte en roest verderven. Wij komen dus liever terug op een geschil van vroeger dagteekening en dat ook eene gemeenschappelijke onderneming betreft, waarbij het geld weder eene groote rol speelt.

Gelijk hiervoren ⁴⁾ is gezegd, overleed Mr. CORNELIS CATS in het laatst van 1639. Den 10 Januari 1640 werden, behalve de moeder, voogden aangesteld over de kinderen en van vaderszijde hun oudt-oom, de raadpensionaris van Hollandt. Weinig weken daarna opent de laatste eene briefwisseling met zijne Nicht over goederen en ondernemingen aan de overzij der Schelde. De weduwe haalde er haar schoonzoon in en deze zijn vriend den secretaris JUNIUS. CATS meent, dat het billijk en noodig is, wanneer Mevrouw drie of vier duizend guldens zendt, en zooveel is zeker, dat Oom leelijk ontsticht was door hare antwoorden. Het is vrij duidelijk dat de weduwe hierover gesproken had met den

1) Portefeuille 49. Het portret van JACOB PERGENS behoort tot het egaat van DE WITTE VAN CITTEBS, in het Rijksmuseum te Amsterdam No. 606; hij was door zijne vrouw LUCRETIA DEL PRADO (VAN DER MERSCHE) verwant aan de familie COURTEN, onder de eigenaars derzelfde goederen genoemd, en dus ook aan HORTENSIA, de buurvrouw van CATS te Middelburg, door hem bezongen in Christelijk huyswif. (DE STOPPELAAR, *J. Cats te Middelburg*, blz. 43).

2) LANTSHEER en NAGTGLAS, *Zelandia Illustrata*, Middelburg, 1879, I, 267.

3) Portefeuille 45.

4) Blz. 186.

griffier MUSCH, die als schoonzoon van CATS ook in de zaken betrokken was, en niet onmogelijk, dat „Juffrou JACOBIJNA VAN MUYLWIJCK”, zooals CATS haar noemde in den toorn, die hem belette haar ordelijk te schrijven, een en ander tot MUSCH gezegd had te oneere van diens schoonpapa. CATS was zóó niet, of hij hield voor waar, wat de erkende schurk ten laste der weduwe als door haar uitgesproken aantijgingen tegen den Oom overbracht. Zijn brief van den 13 Juli 1641 eindigt dan ook: „UEd. toegenegen, als ick become de satisfactie hierboven geroert.” De „achterclapster”, gelijk zij genoemd was, had nog heel wat moeite, kreeg wel zestien brieven, schreef er vier en nadat zij met geduld en den steun van ORLIENS en JUNIUS den ouden heer had laten praten, zond deze eene afrekening. Mevrouw kwam er goed af: de 3 à 4^m waren teruggebracht op een saldo van nog geen 660 gulden, vader CATS competeerende, volgens zijne eigene liquidatie.¹⁾

Meer gerucht maakte de zaak van HUYGENS.²⁾ Volgens deze, had de vertegenwoordiger van FREDERIK HENDRIK, die als heer van Sint-Maartensdijk eerste edele van Zeeland heette, Mr. JAN DE KNUYT, 1000 gemeten gekocht, droog te leveren, naar zijn zeggen tegen *f* 25 en hij deed daarvan de helft over: 300 aan JAN VAN BAERLE en zijne zuster SUZANNA, elk de helft, 100 aan beider broeder DAVID en 100 aan hunne zuster JACOMINA, getrouwd met SAMUEL BECQUER. Toen HUYGENS het volgend jaar 1627 met SUZANNA huwde, was hij in gemeenschap eigenaar van 150 acres. Was het waar, dat KNUYT gekocht had tegen *f* 10, dan had hij op elk gemet *f* 15 verdiend, maar dat ging CATS niet aan, en koop is koop, zelfs onder bedijkers. Dat DE KNUYT tot zoo iets in staat was, gelooft ieder, die hem maar eenigszins kent, al vindt men deze getuigenis van een tijdgenoot wat sterk: „C'est un homme qui estime ni foy, ni loy, ni gloire, ni sincérité.”³⁾ Nu kwam CATS uit Engeland terug en hij sprak met zooveel ophef van Hadfield-chase, dat CONSTANTER, die ook gaarne iets verdiende, zin in de zaak kreeg. Tegen *f* 42 kocht hij van CATS nog 100 gemeten, maar deze waren beter van ligging en veel voordeeliger; als nu HUYGENS drie gulden per acre voor bemiddeling aan onzen Pensionaris betaalde, dan werd het vroeger gekochte evenzeer bevoorrecht; de aanbieding was uitlokkend: HUYGENS betaalde in alles de gestelde som en CATS zou zorgen, dat hij tegenover de oorspronkelijke verkoopers VERMUYDEN en LIENS verantwoordelijk bleef, mits CONSTANTER den eersten kooper ongemoeid liet; LIENS kreeg de contracten van den eersten verkoop van KNUYT terug, en deze stukken geraakten zoo spoedig mogelijk ver-

1) Portefeuille 24, 25 en 26.

2) *Bijdrage tot de kennis van het karakter van Constantijn Huygens*, 's-Grav. A. D. SCHINKEL, 1842, blz. 69—76. In de *Mededeeling der Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's-Gravenhage*, II, wordt het geval op blz. 149 verhaald door Mr. D. VEEGENS, die de indijking zocht „aan de boorden van de Teems”.

Met het afschrift derzelfde blz. 69—76, liggende in portefeuille 10, wist de Verzamelaar, blijkens blz. 52 der uitgave van 1887, nog geen raad.

3) F. NAGTGLAS, *Levensberichten van Zeeuwen*, Middelburg, 1889, blz. 554.

loren; CATS had de *f* 1500 voor zijne moeite van HUYGENS ontvangen, had de onderneming nog tot goede prijzen van 100 gemeten afgeholpen en HUYGENS bevond, naar zijne eigene woorden, „dat hij een hand voll windts had.” Mogelijke uitzichten van regeling na den dood van CATS, die CONSTANTER bijna 20 jaar in leeftijd vooruit was, verminderden en eer de man van Zorgvliet zijne dagen eindigde was de vrede al lang door verjaarsverzen bevestigd. Nog na dit overlijden, moest neef BECQUER „naer eenige partijen van Dijkagie” gaan vernemen; dat was in 1661. Het huis van STUART was hersteld; de republiek was reeds geheel geslaagd om den laatsten Hollander zijn rechten te doen opgeven. Ook hier is de uitspraak over het karakter van den zedendichter moeilijk, maar geheel verschillend is de toon in den volgenden brief van dien in zijn vermeld schrijven aan Nicht JACOBIJNA.

Mijn Heer.

Ick hebbe nu dickmaels tot U.E. huysse geweest om U.E. eens grondelyck te spreken van de landen in Engeland, daer U.E. mij laetstelijck van spraeckt ende mij eene insinuatie daernaer gedaen. Dan ick en hebbe U.E. noyt connen aentreffen t'mijner leetwesen. Nu dan bij faute van mondelinge conferentie, hebbe ten minste van der Lisse die mij van U.E. wege d'insinuatie heeft gedaen mijn antwoorden gegeven. U.E. can die examineren ende vorder doen als nae behoren. Ick moet buyten verblijvende dadelijck vertrecken, anders hadde U.E. selfs comen spreken, 'twelck sal sijn met de eerste occasie believende God, Vale 25 Febr. 1634.

U.E. gans toegeneghen dienaer,

Den Heere van Suylichem. ¹⁾

J. CATS.

Den 8 November 1651 nam de Oud-raadpensionaris de eerste plaats aan in het gezantschap, dat naar Engeland zou gaan; hij was daarin door de Staten van Holland, zijne vroegere meesters, benoemd; gelijk bekend is, waren SCHAEPE en VAN DE PERRE zijne medegezanten. Den 5 December had hij bedenking „tegen het furieus element in zulk een tijd” te vertrekken, en dertien dagen later „maecte hy swarigheyt met dat onstuymige weder in see te steken. Hij sal morgen volgen als het weer wat bestendigt sal sijn.” ²⁾ „De Ambassadeurs namen hun afscheyt van haer Ho. Mog. den negen-

¹⁾ SCHINKEL, blz. 76. Dit „buyten” was Overbeecke geheeten, een optrekkje in de beplantingen aan de Haagsche beek, de kern van het latere Zorgvliet, waarvan het heerenhuis eerst van 1652 dagteekent.

²⁾ *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, XIV, 1858, blz. 306.

tienden December; drie dagen daarna liepen van Hellevoet Sluys in zee en raekten op Kersdach tot Gravesand.¹⁾ Zij „hebben den 15 Juli 1652 rapport ter Gent. gedaan” en doen dit aan Holland vier dagen later.²⁾ Hierdoor kennen wij den duur van hunne afwezigheid.

De 74-jarige ambassadeur liet zich vergezellen van de onmisbare personen uit zijne dagelijksche omgeving, ook juffrouw HAVIUS de gouvernante ging mede. De woning op den Kneuterdijk kon niet onbeheerd blijven en ook dit werd bezorgd. Er was een klein en eenvoudig huishouden, daar kwam van tijd tot tijd geld in en voorkomende jaarrekeningen met andere grootere of kleinere betalingen moesten gedaan worden. De verantwoording van dit beheer is in het Museum Catsianum bewaard gebleven.³⁾ Eenige halve vellen schrijfpapier zijn tot een kwartoformaat gevouwen, daarvan zijn dertien bladzijden beschreven en hebben daarna in folio aan eene lias gezeten. De administratie begint den 20 December 1651, 's daags na het vertrek van CATS naar Hellevoetsluis, de afrekening met de teruggekeerde gouvernante had den 1 Juni 1652 plaats; daarna komen nog opgaven van latere betalingen. Het geheele boekje is, zoo niet achter elkander, dan zeker door dezelfde hand geschreven, en van deze hand is ook de kwitantie, die door een linnenwever met een kruisje geteekend is, en waarin verklaard wordt, dat hij zijn loon heeft „Ontfangen uyt handen van WILLEM HAVIUS.” Nu wordt de zaak helder. De rentmeester van dien naam, is de broeder van genoemden MATTHIJS; hij had eene toen ongetrouwde zuster CATHARINA.⁴⁾ Zoo is uit het kleine handschrift duidelijk geworden wat de post beteekent: „Mijn suster heeft mijn thuysgelaeten hondert ende drie gulden ende veertien stuyver”, aldus in verrekening gebracht: „Hieraf hondert drie gld. vijftien (sic) st. bij mijn schoonsuster aen suster CATHARINA gelaten.” Het boekje is dus de afrekening van CATHARINA HAVIUS met hare schoonzuster juffrouw HAVIUS, geboren CORNELIA BAERS, en de rentmeester WILLEM HAVIUS van den Langen Vijverberg heeft uit de aanteekeeningen of mondelinge opgaven eene bekwame afrekening in 't net geschreven. In haar geheel uitgegeven, moge zij enkele aanwijzingen doen, alleen omdat iedere inlichting in de nog onbeschreven historie van CATS en de zijnen nuttig kan zijn.

De reden der vermelding van dit hs. moet gezocht worden in de voorstelling daarvan gegeven in het Museum Catsianum.⁵⁾ Daar staat, dat het geschreven is „door J. CATS zelven, gelijk blijkt uit blz. 20: Hieraf 103 guld. 15 stuyv. bij mijn schoonzuster an zuster CATHARINA gelaten.” Dat CATS in de overbekende dagen van zijn

1) AYTSEMA, *Saken van Staat en Oorlogh*, 40 uitgave, 's-Gravenhage, 1662, dee VIII, blz. 619.

2) Resolutiën der Staten van Holland.

3) Portefeuille 36.

4) In de familie en dus in deze stukken heet hij altijd „de rentmeester WILLEM HAVIUS.” De tite behoorde evenwel niet aan hem als openbaar ambtenaar, b.v. van de Espargne, het Domein enz., doch eenvoudig als administrateur der goederen van den zeer bemiddelden CATS; aan hem doen ook de rentmeesters in Zeeland of Vlaanderen verantwoording, en hij zal wel meer principalen gehad hebben.

5) Uitgave van 1887, blz. 60.

JACOB CATS EN ZIJNE OMGEVING.

gezantschap zijne huishouding bleef voortzetten en het „keukenboekje uit de XVIIe eeuw” kon bijhouden is sterk en het kan wel geen ernst zijn eene zuster CATHARINA als plaatsvervangende gouvernante van haar broeder Mr. JACOB in 't leven te roepen; vooral wanneer de Verzamelaar dezer Catsiana, de latere Mevrouw MUSCH, het jongste kind van den Raadpensionaris, voor de oudere dochter ¹⁾ aanziet, terwijl zij met ANNA, het tweede kind, negen jaar in leeftijd verschilden. De dwaling om hiervan een handschriftje van CATS te maken is zeldzaam groot; wie ooit het schrift van hem gezien heeft, moet dit dadelijk als de hand van een ander herkennen; volstrekt onverklaarbaar wordt het, zelfs uit de in de beschrijving medegedeelde posten, dat een oogenblik gedacht kan worden aan de boekhouderij van zulk een aanzienlijke en talrijke familie als die op den hoek van 't Heulstraatje, en dat nog wel door de eigen hand van hem, die zichzelf dan „mijnh CATS” zou noemen.

Een brief, eigenhandig door CATS geschreven uit Den Haag, den 5 Februari 1638, ²⁾ is een der weinige proeven van den prozastijl des Dichters, wanneer deze zijne gewone kanselarij-deftigheid aflegt en zich hoffelijk en gemakkelijk wil uitdrukken. Hij is van dezen inhoud:

Weerde en Eerweerde Jufrow,

Ick en hebbe niet willen naelaeten V.E. toe te laeten komen een exemplaar van seker werck daer mede ick mijne eensaemheyt en sweuende gedachten (tot Dordrecht noch woonende) somtijts hebbe versacht daer sijn dinghen in voorde Jonckheijt maer oock mede voor den ouderdom en laetste jaeren. De stoffe is, gelijk de mensche, somtijts blij, somtijts swaermoedigh en allenthaluen geduerigh veranderinghe onderworpen. Watter de leser van oordeelen sal, wil ick daer laeten. Wat mij belanght ick vinde dat het mij dienstigh is geweest vuyt verscheyde Insichten. Daer van ick hier geen langer discours en sal maecken maer mij gedraghen tot de voor-reden en het vorder werck. Tot besluyt, weerde vriendinne, ick sende V.E. mijn ionxste kint t'huys en bidde V.E. het selue op te nemen voor een teyken van eerbiedighe toegenegentheyt die ick V.E. geduerichlijck hebbe toegedraghen en mij alsnoch te houden voor den genen die ick ben

Dat is

V.E. gans toegeneghen en
dienstve

J. CATS.

In s'Grauen-haeghe
den 5^{en} February 1638.

¹⁾ Museum Catsianum, 1887, blz. 61, regel 2 van onderen.

²⁾ Portefeuille 20.

Een andere brief¹⁾, door een klerk geschreven, is door CATS zeer netjes onder- teekend, opmerkelijk voor een tachtigjarig man, want de datum is: In Sorghvliet den 24 July 1657. Volgens de beschrijving in den Catalogus is hij gericht tot een onbekende²⁾, schoon op den kant heel krullig geschreven staat: „recepi 30 Julij 1657. Van der Have, 1657.” Als men een weinig bekend is in den kring van CATS — en het tegengestelde doet niet aan veel onderzoek aangaande dezen als enkel persoon denken — dan behoort die heer tot de verwanten van WERCKENDET en LIENS³⁾, maar tot de takken, die roomsch gebleven waren, gelijk vermoedelijk alle geslachten in ons geheele land aan te wijzen hadden. Dat de geadresseerde geen katholiek geestelijke was, blijkt uit de taal en den inhoud van den brief, die daarbij nog leert, hoe CATS antwoordde op een voorstel om hem te overtuigen van de waarheid der oude kerkleer. Het stuk was heelemaal naar Roesselare verdoold en de laatste eigenaressen, in minderen doen gekomen, hadden het langs omwegen te koop aangeboden; het behoefde haar althans niet met geweld uit de handen gebroken te worden, daar het voor tien gulden afgestaan werd. De prijzen, door de liefhebbers besteed, hebben soms iets van de grilligheden der koopers overgenomen. De brief luidt als volgt:

Erentfeste achtbare Hooggeleerde heer,

UE. beleeffden en courtoysen brieff van den twaelden deses, beneffens het bijgaende boeck, houdende reden en motyven, roerende de selven controverse pointen in 't stuck van de religie geschreven van die sijde tegen Dominum PETRUM CABELIAU Predicant van den herstelden Godsdienst is mij wel behandicht. Ick bedancke V.E. hoochelijck, soo ten aensien van het voorsz. geschenck, als sonderlinge over de goede toegenegentheijt, die ick uyt den voorsz. brief bevinde, dat UE. mij sijt dragende, Wenshende dat ik tot mijnder salicheijt soude mogē wesen Lidtmaat van de ware Christelycke kerke, ende dienvolgende dat ik hier namaels sou mogē genieten sulx, Waer op het doen en laten van den mensch en alles alleen op aenkomt. Mijn Heer ick weet dat t'gene voorsz. is gansch nootsakelijckē wert vereijst tot s' menschen hoochste gelucksalicheyt: en 't selve isset daerom ick Godt almachtich geduirichlijck ben biddende, vastelijck vertrouwende dat deselve goede God om onses lieven Salichmakers Jesu Christi wille eenmael sal voltrecken het goede werck dat hij in mij begonnen heeft. Maer wat aen gaet de Leere van die kercke die UE. is meijnende, en bij den Uwen is aenwijsende, Ick bekenne oprechtelijck en rondelijck deselve niet te konnen toestaen.

Et quis unquam pia et sanae mentis credat Christum posse fieri crustum.

¹⁾ Portefeuille 46bis.

²⁾ Museum Catsianum, uitgaven van 1887, blz. 63.

³⁾ Zelandia Illustrata, II, 333.

Vorder sie ick dat het voorsz. boeck is uytgegeven sonder uytdruckinge van den naem des authours noch in sijn tijtel noch in de voor-reden van het selve het welcke seer derogeert het gewichte van 't voorsz. geschrift; want sulx plach veeleer in schimpdichten en pasquillen als in deffige wercken te geschieden. Het Oordeel welk aldaer tot avantage vant voorsz. wert gegeven, dat houde ick te premature te wesen, Audi alteram partem moeste eerst in consideratie werden genomen, en hout vast dat sulx niet soo slecht sal aflopen gelijk ick sulx wel te gemoete can sie, die maer een weynich van de stoffe daer in begrepen, hebbe overlopen. Nopende de reste, is te lange voor een brief. Ick bidde UE. die geen boecken en ontbreken, dese en gelijcke materie rakende en ook de antwoorde die aparent staet te volgen nader in achtinge te willen nemen, en sich niet door de menichte van menschen maer door de waerheyt selfs ten gewensten eynde te laten geleyden, God Almachtig biddende UE. en alle andere daertoe sijnen genadigen segen te willen geven. In Sorchvliet den 24^e Julij 1657.

UE. Toegenegen ende Dienstwillige Dienaer
J. CATS.

De verzameling is ook enkele brieven rijk, die tot de letterkundige correspondentie van CATS behooren. Over dien van 14 Februari 1639¹⁾ valt niets meer te zeggen, nu Dr. J. A. WORP dien beschreven heeft in zijne uitgewerkte studie over CASPAR VAN BAERLE.²⁾ Een dergelijk bevoegd uitgever mocht de vroegere brief aan HUYGENS³⁾ hebben openbaar gemaakt, uit Dordrecht geschreven 14 November 1623; hij handelt over drukkers en uitgevers, die destijds nog niet allen lofwaardig heetten, doch onder welke de VAN DE VENNE's en BLAEU — zooals hij zegt, WILLEM JANSEN — geprezen worden. Gelijk men weet gaf MATTHIJS HAVIUS de eerste gedichten van CATS uit; wel was het dus voor rekening van — doch niet rechtstreeks te bekomen bij den auteur; die naam was nauw aan het bijzondere leven van CATS verbonden. Ook verdienen de brieven aan FREDERIK VAN MARSELAAR⁴⁾ die openbaarmaking; zij behooren tot de zeldzame handschriften van CATS, en de Verzamelaar kende den Brusselschen geleerde te weinig om ze goed te beschrijven. Zij staan ook in verkeerde volgorde opgeven en zijn van dezen inhoud:

Mijn Heere.

Desen dient om V.Ed: gans vriendelick te bedancken van de eere van mij (V.Ed: onbekent) toe te hebben laeten comen het Begintsel (soo V.E: t' zelve noemt) vande Studien van V.E: Soone. Ick vinde daer in den Geest en Keest sijns geeerden

¹⁾ Portefeuille 23.

²⁾ Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, VI, 53 en 54.

³⁾ Portefeuille 7bis.

⁴⁾ Portefeuille 26bis.

vaders, en wensche aen beide heijl en wel vaeren tot volkomen verneugen. V.E.: voortreffelijck werck, KHPYKEION SIVE LEGATIONVM INSIGNE, is over lange bij ons met uijtgestreckte armen ontfangen en wert alsnoch met lust en eerbiedicheyt tot soo soeten en geleerden schrijver bijde naukeurige geesten vriendelick onhaelt, met verlangende wensinge meer van gelijcke stoffe te mogen sien. Wat aengaet dat U.Ed: verweerdicht van mijne nederlantsche oefeningen in den uwen te vermanen, daerop gelieve te verstaen dat het laetste t' welck ick in die gelegentheijt aenden dagh hebbe laeten comen kort in een ander gestalte inde werelt sal verschijnen, te weten becleet met een Romeinschen rock, ende latijnsche tale spreekende, alsoo vuijt gerust bij eenige die hier van het suiijverste nat der negen Sangh-Godinen hebben gedroncken. Ick sende V.Ed: daer van een cleijn gedeelte, de reste vuijtstellende ter tijt toe het selve in dese en noch een beter forme sich onder de oogen der geleerden sal begeben. Ick hebbe hierbij gevoucht ijet dat onse BARLAEUS opte koompste vande Coninginne van groot Bretagnen tot Amsterdam vuyt heeft gebracht. Biddende dit mijn schrijven en t' gene voors is ten goeden te diijden en mij te houwen voor,

V.Ed: Gest. gans die stbereijde Dienaer

Haghe 20 Junij 1642.

J. CATS.

Mijn heer

Voor eerst sal ick V.Ed. seggen, dat het mijn faute of schult niet en is geweest dat den mijnen van 20 Junij V.Ed. niet voor den 7^{en} deser en is geworden. Ick hebbe den seluen doen bestellen inde sijdde laken-winkel, vuyt den welcken ick V.Ed. paquet hadde ontfanghen. Vast stellende, dat van daer sekerst en spoedichst den seluen mijnen aen V.Ed. soude bestelt werden. Dan ick bevinde (als oock voor desen) dat het out spreek-woort waer seijt

Die van brieuen wil sijn gedient,

Schrijue door bode, en niet door vrient,

Den desen laet ick dan door bode gaen, mette Pasport voor V.Ed. Men maeckt hier difficulteit voor soo gereleueerde personagen (als V.Ed.) pasporten te verleenen, vermits men van die sijde geene of weijnighe pasporten verstaet te geuen aen luyden van soodanighe qualiteyt. Euenwel is de dese op mijn recommandatie terstont gedepescheert kost sestien guldens, dies seynde V.Ed. vier guldens te rugge als te veel mij gesonden ick wenste V.Ed. ofte ijmant die de selue aengenaem mochte wesen meerder dienst of commoditeyt aen te moghen brengen ¹⁾. V.Ed. vermeerden den *Legatus* hebbe ick (beneuens d'andere teijkenen van V.Ed. beleeftheijt in mijn regart) wel ontfanghen en met groot verneughen den seluen doorloopen hebben

¹⁾ Ook in het origineel open ruimte.

bevinde dat soo een geëijerde Bruyt noch al menigh iuweel door V.Ed: milde hant kunstelick en gunstelick is toegevoúght, des ick V.Ed. werck en V.Ed. beide dient-haluen ben congratulerende, met verwachtinghe *watter meer voor helden vuyt V.Ed. troiaenspeert sullen voort komen.* Het Latijns werck (daer van ick V.Ed. een staelken lest toesont) en is noch niet voldrukt, anders soo soude ick V.Ed. en V.Ed. geleerden en geestighen Soone, elck een exemplar hebben laeten toekomen; Jegenwoordelick niet bequamer voor handen hebbende als dit bijgaende werk, daer toe ick ten versoucke van een vrient (met mij doen ter tijt in een Collegie wesende) wat van het mijne hebbe gecontribueert het wort geoordeelt tot s' menschen gebruycke ter gesontheit geheel dienstigh te wesen en t' koompt nu nieu vuyte persche. V.Ed. gelieue mij ten besten te duyden soo mageren vergeldinghe tot V.Ed. te laeten afgaen dese tijt en de haesticheijt van bode, liet nu niet anders toe. Ick wil ver-trouwen, dat de goede *Godt (tanquam expiato orbe terrarum)* noch eens een *beteren tijt sal laeten rijzen*, dat wij d'eere moghen hebben V.Ed. in dese onse gewesten te mogen sien en begroeten

Taxit Deus opt. max.

Edele wel-achtbare wijt beroemde heer Blijft den Almoghenden in genade bevolen
'desen 27 August 1642. Haeghe raptim

V.Ed. Gest. dienstwe dienaer
J. CATS.

Tijdens de ambassade in Engeland werd het bouwen eener landelijke woning op Zorgvliet aanbesteed; het bestek dagteekent van 25 April 1652 en is in de Verzameling.¹⁾ DIRK PAUW VAN CARNISSE, de door CATS hooggeachte tweede man zijner ELISABETH, leidde daar de zaken. Het huis was niet hoog en zelfs niet heel groot, zoodat de eigenaar spoedig zijne lustplaats kon gaan bezigen. De aanleg en beplanting was vóór bijna twintig jaar begonnen, hij kon dus beschrijven en behoefde niet te doen als WESTERBAEN en HUYGENS, die hunne hofdichten wat versterkten door dichterlijke phantasie. Naar oud gebruik had hij een' man noodig, voor wien hij zijn Ouderdom, Buytenleven en Hofgedachten op Sorghvliet beschreef, en hij vond dien in ANTONY THYSIUS, hoogleeraar te Leiden, toen rector-magnificus en 24 Maart 1637 getrouwd met CATHARINA VAN VLIEDT²⁾; hij was een oomzegger van den dichter en reeds door zijne moeder verwant aan de overledene Mevrouw CATS. De toewijding van enkele exemplaren toont aan, dat het werk in September 1655 gereed was³⁾, het titelblad maakt het naar gewoonte een jaar jonger. Eigenaardig is de opdracht van het boek, en daarbij uiterst hoffelijk; in de eerste plaats aan zijne vijf kleindochters AERSEN, kinderen zijner oudste dochter ANNA, nu weduwe

1) Portefeuille 38.

2) Trouwboek van Den Haag.

3) Museum Catsianum, uitgave van 1887, blz. 27, onder No. 205.

van den heer VAN WEERNHOUT, en aan de drie jonge juffrouwen MUSCH; het tweede deel der opdracht is gericht tot Juffrouw HAVIUS.¹⁾ Het gedicht en de latere boedelscheiding doen ons deze personen van naderbij kennen. Vóórdat de oude man zijne dagen eindigde, zag hij zijne oudste dochter heengaan, doch bleef in het volle bezit zijner geestvermogens tot op zijn laatsten dag.

In zijn berijmd levensbericht verhaalt CATS, dat hij een jongeling in zijn dienst genomen had, „MATHEUS HAVIUS, naderhand getrouwt met Juffr. CA BAERS, De man in 't buyten werck, de vrouw in 't huysbedrijf.” In de vermelde opdracht heet zij CORNELIA BAERS, weduwe wijlen D[eersame] MATTHEUS HAVIUS. Toen zij als weduwe en moeder op Zorgvliet woonde, was het daar volstrekt niet eenzaam, getuige de beschrijving, hoe muzikaal de Zondagavond werd doorgebracht.²⁾ Hun zoon JACOBUS, de naamgenoot van CATS, in diens testament vóór hunne andere kinderen genoemd, kan wel dezelfde zijn, die als Leidsch student werd ingeschreven onder den dikwijls voorkomenden naam HAGIUS; dit geschiedde den 21 September 1654 en hij verklaart 20 jaar oud te zijn; hij deed zijn eed als advocaat 19 December 1659³⁾ en ging in het volgende jaar voor de belangen van den boedel naar Londen.⁴⁾ Van ELISABETH weten wij, dat zij den 5 November 1638 in Den Haag gedoopt werd⁵⁾ en met CORNELIS VAN AERSSEN trouwde, kleinzoon van CATS; CORNELIA werd 21 November 1642 gedoopt,⁶⁾ MATTHIAS, 13 November 1644.⁷⁾ Dan kennen wij nog DIRK, die op 20-jarigen leeftijd, 16 April 1667 te Leiden med. stud. werd en eindelijk ANNA, de laatst vermelde in het testament van CATS, als bezitster van eigendommen in Den Haag en echtgenoot van den conrector A. SURENDONCK, voorkomende.⁸⁾

¹⁾ Het Museum Boymans te Rotterdam bezit onder No. 195 eene portretschilderij van JOH. MYTENS, gemerkt met zijn naam en het jaartal 1650. De heer F. D. O. OBREEN, hoofd-directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam, deelt mij mede, dat zijn voorganger als directeur van gen. Museum het stuk te Parijs heeft laten verdoeken; de beschrijving op de rugzijde daarvan is vernieuwd door iemand, die onze taal niet goed verstond, zoodat er fouten ontstaan zijn. De inhoud is evenwel bewaard en zegt dat de voorgestelde personen zijn JACOB CATS en „zijne nichte CORNELIA BAERS, wed. D. MATTHIJS HAVIUS.” De toen 73-jarige raadpensionaris is zittende afgebeeld, gekleed in een buis van gekleurde stof; de gouvernante staande, in een donker gewaad; op den achtergrond een engel, misschien een dichtelijk zinnebeeld de aanwezigheid van de overledene Mevrouw CATS.

De aanduiding van „nichte” komt meer voor. De vraag van Mr. N. DE ROEVER heeft naar mijne meening veel grond of zij eene Zeeuwsche aanverwante was, eerst tot hulp der ziekelijke echtgenoot van CATS in de huishouding te Dordrecht gekomen, en HAVIUS iemand uit de familie VAN DER HAVE kan zijn, van wie hierboven blz. 253 gesproken is.

²⁾ In het *Taghtigh-jarigh leven en Huys-Houdingh op Sorgh-Vliet*, ed. J. J. SCHIPPER, 1665, leest men op blz. 78

Sij die mijn Huys besorcht die kan een deuntje quelen,
Haer soon een jongh Student, die kan op snaren spelen,
Haer Dochter doet'er bij een aerdigh Frans gesangk.
En dat bijeen gemenght dat maeckt een soeten klanck.

³⁾ Eedt-boeck der advocaten, Rijksarchief.

⁴⁾ Portefeuille 49, doch niet opgegeven in Museum, blz. 69.

⁵⁾ Mededeeling van den heer F. CALAND. ELISABETH HAVIUS moet een beschaafd meisje geweest zijn: CATS, die haar „aerdigh Frans gesangk” prees, vermaakte aan haar Italiaansche boeken; zij schreef een vloeiend, volstrekt geen Catsiaansch gedicht op de Verkeerde Werelt van CORN. UDEMANS, 18 Juni 1660. CATS gaf daarin misschien zijn laatste gedicht, „gedicteerd ende geteekent uyt mijn bedde”

⁶⁾ Blaffaert der huizen, gemeente-archief van Den Haag en in de belangrijke beschrijving van *'s-Gravenhage in den loop der tijden*, door den heer W. P. VAN STOCKUM, 2 dln., 's-Grav. 1889, I, 223.

Veertien kleinkinderen konden mede wat vertier aanbrengen, al luisterden de grootsten niet zoo graag meer naar de lessen van wijsheid en deugd van Grootpapa en Dns. STERMONT. Wil men de bewoners van Zorgvliet nader leeren kennen om den staat van leven aldaar te beoordeelen, behalve den klerk, particulier secretaris, gelijk hij uit gewoonte heette, of wel ook voorlezer, was er nog een zéstal, in het testament welwillend bedacht. Daar vinden wij CORNELIS COXHOORN als koetsier en tuinman, een bouw knecht, een huys- en medeboereknecht, de keukenmeid, eene bouwmecht en een werckmeecht.¹⁾

Op Zondag den 12 September 1660 waren de bloedverwanten, de predikant doctor JACOBUS STERMONTIUS en de proponent D. HERMANNUS TEGNAEUS in de sterfkamer op Zorgvliet aanwezig. Zooals lang vooraf bepaald was, werd het gebed gelezen, dat CATS zelf had opgesteld om te dienen in zijne laatste ure. Nog hoorde men de vele en statige alexandrijnen onder eene plechtige stilte aan. JACOB CATS had zijne lange levensbaan afgelegd.

Gelijk hij den 11 Mei daaraan voorafgaande dit had beschreven, werd zijn lijk overgebracht naar het huis zijner dochter ELISABETH, en vandaar Vrijdag den zeventienden naar het graf, waarin zijne „huysvrouw zal: voor desen is begraven geweest”, en waarin zes jaar later de bloedige overblijfselen zouden nedergelegd worden van „de Heer Ritmr. BUAT.”

Vóór de begrafenis echter had de familie een maatregel genomen, die in hare bijeenkomsten werd besproken: „Wat men DINANT en zijn confrater geven sal voor het afgieten van het portret van den heer overleden.”²⁾ Tegelijk werd de vraag gedaan en „wert absoluut goetgevonden”, „of men niet en sal doen maecken een gequalificeerden grafserck op de grafkelder met het wapen van den heer overleden daerop gehouden, alsmede of men geen epitaphium tegens de pylaer in de kerck sal laten stellen in wit albast mitte ornamenten daertoe behoort.”³⁾

De stukken, die betrekking hebben op de nalatenschap,⁴⁾ zijn zóó wetenswaardig, dat het jammer zou zijn, wanneer ze niet met eenige toelichtingen werden uitgegeven. Ze bestaan uit het proces-verbaal der notariële opening van de eigenhandige beschikkingen des overledenen, den staat des boedels en het verbaal der bijeenkomsten van de

1) Portefeuille 49, uit het stuk zelf opgeteekend.

2) Aangeteekend uit portefeuille 49. Dat deze afgietsels inderdaad gemaakt werden bewijst het in deze aflevering volgende opstel van den Heer Dr. BREDIUS betreffende DINANT. (RED.)

3) Aangeteekend uit portefeuille 49.

4) Portefeuille 47, 48, 49; hier zijn echter de stukken zelf geraadpleegd, zoodat het bijeengebrachte niet altijd in de Beschrijving van het Museum te vinden is.

meerderjarige familieleden met de executeurs en hun rechtsgeleerden bijstand of die tot hulp en inlichting daarbij geroepen werden. In afwachting eener openbaarmaking of onder verwijzing van hetgeen de Verzamelaar daarvan mededeelt of als eene persoonlijke opmerking geeft, vestigen wij op enkele punten de aandacht. Nergens wordt gesproken van CATS' papieren nalatenschap, gelijk HUYGENS dié in menigte bezat en beschreef. Het is meer dan waarschijnlijk, dat de man van Zorgvliet die niet meer bewaard had. Zoons had hij niet; ANNA was dood en haar zoon JOHAN had wel iets aan een adelsbrief, maar van die Zeeuwsche buitenmensen, meest afgestorven vóór den veeljarigen grootvader, kon een jong edelman toch niet veel wils hebben, en de Amsterdamsche familie was ook niet meer, wat de VALCKENBURG's voorheen waren.¹⁾ De verzwijging van een groot familie-archief doet wel leed, maar is vrij verklaarbaar.

Ten andere treft het verbod niet weinig om juffrouw HAVIUS „eenige moeyelijkheid disrespect ofte vileinicheyt aen te doen” op eene boete van duizend gulden; de juffrouw-gouvernante had het recht om op Zorgvliet te blijven wonen en het noodige voor hare huishouding daaruit te trekken of eene vergoeding daarvoor te eischen; ook behoefde zij aan niemand eenige verantwoording te doen. De regel uit het boek van de Huyshoudinghe op Sorghvliet: „Sij die mijn huys bestiert en laet aen niemant licht” geeft geen gering idee van hare voorzichtigheid, zoo niet van haar gezag; de huisgenooten behoefden dan niet in 't geniep te gaan lezen en mochten niet eens bang in 't donker zijn. Bij de opening van het testament had zij hare keus reeds gedaan: een jaar vroeger kocht zij een huis op den Langen Vijverberg, naast haar zwager den rentmeester en kon het er best van doen. In de familiebijeenkomst aan het sterfhuis moest zij het testament „te voorschijn brengen” en toen zij de kas moest overleveren bleek die 11022 gld. en 7 stuivers sterk te zijn. Van vileynicheyt tegen haar is geen blijk; dat de erfgenamen onderling genoeg hadden is verklaarbaar: wie zich onbehoorlijk gedroeg, naar het oordeel van executeuren, verbeurde zijne portie en processen kwamen evenmin te pas als krakeelen. Vader CATS was een wijs man; hij kende zijn volk en wist op veel dingen een afdoend middel.

Over het bedrag der nalatenschap is sinds jaren hier en daar heel wat gezegd; eindelijk wist men niet meer of het getal der geheele som òf guldens, òf ponden Vlaamsch van zes gulden voorstelde, of het geld in die tijden niet zoo schromelijk veel waard was, dat eene bescheiden som reeds met een aanzienlijk kapitaal der negentiende eeuw voorstelt, — hetwelk andermaal een gebrekkige maatstaf in het spreken is. CATS had, ondanks

¹⁾ Het Kohier van den zoosten penning te Amsterdam, uitgegeven van wege het Kon. Oudheidk. Genootschap, Amst. 1889, maakt alleen melding van MATTHEUS en MARCUS. Diens vrouw, op blz. 177 GUNGUETTE genoemd, zooals op het gehoor af in een doopboek staat, heette, naar de juiste opmerking van RIDDER PAUW VAN WIELDRECHT, CATHARINA GUIGNET

verliezen en teleurstellingen, ongeveer twee en een kwart millioen guldens bij elkander gekregen; de erven hebben het op eene vindingrijke en onderhoudende wijze met malkaar onder algemeen genoegen verdeeld.

De zesde afdeeling van het Museum bevat 36 omslagen met stukken, welker afkomst gelijkelijk den inhoud verklaart. Zooals gewoonte is, worden de documenten behoorende tot het beheer der vaste eigendommen, in handen der rentmeesters gelaten. Dit was zoo gebeurd met de papieren betreffende de bezittingen in het voormalig vierde distriet van Zeeland; met de nieuwere geslachten van eigenaars, hadden ook de rentmeesters elkander vervangen. De laatsten hadden velerlei te beheeren en verkregen aldus een heel aardig archief bijeen, dat niet zelden door elkander geraakte, en in het oog van elk geslacht in administratieve beteekenis verminderde; de grondbrieven en octrooien waren toch bij de familie, die de goederen, tienden en rechten bezat, en de oude stukken heetten in de taal van het vak geëxspireerd te zijn. Sommige stukken hadden zóólang op hetzelfde kantoor gelegen, en waren zóó vaak van vader op zoon, van patroon tot opvolge overgegaan, dat zij als onafscheidelijk daarvan werden aangezien. Zoo werd op de verkoop der bibliotheek van den advocaat Mr. J. E. RISSEEUW te Oostburg, gehouden te Middelburg in 1869, eene groote collectie handschriften verkocht, en ook die, welke hier de zesde afdeeling vormen. Zij behooren bij meer dan eene hier en daar verspreide portefeuille der oudere nummers van de verzameling. Daar ontbreekt een, overigens gemakkelijk te verkrijgen afschrift aan van de 22ste collectie, a—e, in de hss. van het Zeeuwsch Genootschap.¹⁾ Als dat alles behoorlijk gerangschikt was, zou er misschien iets uit te halen zijn voor de geschiedenis der Vlaamsche bedijkingen; maar voor de kennis van CATS is de beteekenis uiterst gering, terwijl enkele gegevens konden gebruikt worden voor de AERSSSENS en verdere afstammelingen, zoo namelijk van deze iets belangrijks te vinden was. Dit is het uitgebreidste gedeelte en tevens de zwakste zijde der verzameling. De indijkingen en bezittingen van CATS in die streken, zijne twisten en rechtsgedingen zijn reeds lang bekend, en wanneer iemand dat alles zou willen onderzoeken, waren hem de archieven nuttiger dan deze curiosa. Men bedenke, hoe het in den aard dezer stukken ligt, dat verreweg het meeste kopie of extract is.

Eene enkele opmerking over de als handschrift gedrukte en ruim verspreide Beschrijving van het Museum, voor zooveel de ongedrukte nummers betreft. Uit de hiervoorafgaande bladzijden is het voor dit onderwerp reeds duidelijk, dat een goed woord,

1) Portefeuille 1—5, 21, 27, 42bis, 46 50 en de stukken der vijfde afdeeling.

tot kundige menschen gericht, steeds eene goede plaats vindt. De Verzamelaar bekleedde een tijdlang hooge betrekkingen, die hem toegang verzekerden, overal waar iets te onderzoeken viel; hij had, nog heel wat machtiger middelen dan zij, die een vreedzamen ruilhandel drijven in kleine opgaven, korte uittreksels, uitvoerige afschriften, noodige ophelderingen, waar de belanghebbenden tijd noch krachten zouden hebben, al konden zij over reiskosten en kopiëerloonen naar lust en behoefte beschikken. Alleen te Middelburg is in de laatste drie maanden meer gevonden dan de laatste dertig jaar toegebracht hebben aan de bekendheid met CATS en de zijnen; het boekje van Mr. J. H. DE STOPPELAAR is juist zoo oud. Het zou mogelijk zijn eene betere rangschikking, zoo niet eene volstrekt noodige orde, te verkrijgen in de opvolging der portefeuilles en omslagen, en de rechten der chronologie te laten gelden in de bij elkander gevoegde stukken. De nieuwe uitgave van 1888 bestendigt menige dwaling der eerste editie van 1870. Verschillende vragen, te onrechte in het openbaar gedaan, hadden thans eene beantwoording moeten vinden, of waren oneindig beter weggelaten. Een enkele zetfout is wel erg bij een herdruk, maar het kan er niet door, dat een gangbaar woord op deze wijze vervangen wordt door iets zonder eenige beteekenis.

De kwestie met HUYGENS, hiervoor met de zaken der Engelsche dycage besproken, was reeds in 1842 door SCHINKEL gedrukt in het daar aangehaalde bundeltje en in 1867 door VEEGENS behandeld in het tweede deel der Haagsche Mededeelingen. Evenmin als SCHINKEL en VEEGENS is Dr. J. A. WORP gelukkig gewéest met zijne studie in het Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, zesde deel; die arbeid heeft niet genoeg gebaat om te verhinderen, dat de aanduiding der *Mediceâ hospes* en der vertaling van den fiscaal BOEI nog in 1888 als eene belangrijke vondst aangekondigd bleef. Dat in plaats van „een' onbekenden Mijnheer" de gezant SCHAEF mag genoemd worden in portefeuille 35, getuigt de Index op de Resolutiën van Holland over 1650 op de woorden Ministers buitenslands. Reeds is gezegd, dat ook in 46bis geen onbekend persoon te pas komt, daar de ontvanger van den brief zich zelf noemt, en van elders bekend is. ELISABETH CATS wordt, blz. 61, 2^e kolom, regel 2 van onder, de oudere dochter genoemd. Dan moet zij, het groot wordende schoolmeisje, ouder geweest zijn dan het moedertje, wier dochter groot en vet wordt. Wel compareert zij als eerstgenoemde onder de erfgenamen van haar vader, maar zij was toen het eenige overgebleven kind van CATS, de WEERNHOUTS waren slechts kleinkinderen; dit is eene zwakke verklaring, omdat de Dichter verhaalt, dat al zijne kinderen te Middelburg geboren waren, en het doopboek wordt nog heden aldaar en op een paar uren gaans van Overduin bewaard. Zou de aantekening bij portefeuille 20 in haar geheel wel noodig zijn, daar de Verzamelaar op blz. 23 van den catalogus der boeken het in 1637 verschenen werk als den Trouwingh beschreven had?

Nu iets over de gedane vragen. De soetelaer op het dijkwerk, blz. 53 is de leverancier der levensbehoefden aan de poldergasten; zijne soetelinge is een voordeelige

handel, om niet te zeggen een woeker, en is gewaarborgd door de uitbetaling der loonen, waarin hij vóór allen en alles deelt.¹⁾ Het vraagteeken achter den Legatus van MARSELAAR, blz. 58, onderstelt geen groote juridieke boekenkennis; het Biographisch Woordenboek, naar VAN DER AA geheeten, zou op den naam MARSELAAR alle licht gegeven hebben. Men zou gaan vreezen, dat pitchier, dat inderdaad cachet beteekent, nog te weinig op de oude stukken genoemd is, omdat het blz. 63 onder de onzekere woorden voorkomt. Op blz. 55 is Ruys van Seroosl wel juist, zooals de klerk het heeft gespeld, maar deze schrijffout, tweemaal gemaakt, had verbeterd moeten worden zijn in TUYL VAN SEROOSK(ERKE). De daarop in portefeuille 22 volgende stukken zijn geen minuten, maar brieven van CATS. Op blz. 62 is het bedrag van den wissel uitgedrukt in ponden Hollandsch, het teeken £ beteekent dan alleen iets anders, als het door Vl. of door St. wordt gevolgd. Evenals op blz. 71 zijn het ponden van 20 stuivers, of Caroliguldens van gelijke waarde. Vreemd is de leesfout op blz. 59, waar Deaumonts staat voor Beaumont. 't Zou niet zoo erg zijn, indien wij niet de fout nog op de voorgaande bladzijde aantreffen; de naam behoort aan een' der beste vrienden van CATS en van zijne familie hebben wij eene zeer nauwkeurige beschrijving.²⁾ Op blz. 64, kolom 1, regel 2 van onderen, is nog in de tweede uitgave blijven staan tot behoude, voor tot behouve, ten behoeve van; beide verwisselde letters gelijken ook wel wat op elkander in dat „oude” schrift. Dat de Ridder CATS zich in eene Latijnsche procuratie miles noemt, blz. 55, is even natuurlijk, als dat hij de woorden verhope, voortijt en het werkwoord gebreecken schrijft, blz. 56, waar wij (ik) hoop, voorjaar, „en salt aen mij niet” haperen zouden gebruiken.

Met dat noodlottige keukenboekje is 't erg gesteld. De rentmeester WILLEM HAVIUS schrijft een goede hand. Als CATS er een enkele letter in dat „oude” schrift op gezet had, kon 't wel eens „onleesbaar” geworden zijn. De druk van 1888 heeft de finne commetiens en den stelfman van 1870 veranderd in tinne en steltman, hoewel beide t's wel iets van f's hebben. De laatste, een ongeluksvogel, die op houten beenen moest scharrelen, toen stilten en ook stelten genoemd, waarmede de juffers zich grooter wisten te maken, heeft al heel wat meer drukte veroorzaakt, dan aan 't huis op den Kneuterdijk, waar hij elke week zijn dubbeltje kwam halen, veertien keeren gedurende het bewind van „Suster” CATHARINA HAVIUS. Hoe er een (bier)stelling bij kwam, is misschien daaraan toe te schrijven, dat toen zooveel bierdrinkende taalverwanten op Overduin waren, en aan zooveel congresleden (van 1872) de vraag zoo onverwacht werd voorgelegd. Dat ze in den strik derzelfde vraag geraakt waren, blijkt daaruit, dat ze van den armen man, misschien een oud-matroos van TROMP, in den bierkelder kwamen, verder

1) In de wandeling „gedwongen winkelnering” genoemd; in de taal der wetgeving zou men thans kunnen spreken van „onvrije beschikking over het werkloon.”

2) Gedichten van SIMON VAN BEAUMONT, uitgegeven door den heer litt. doct. J. TIDEMAN, Utrecht, 1843.

in eene herberg, en wel in Den Toelast op de Haagsche Groenmarkt, blz. 61. De brief kwam niet van (de stad) Doornick, maar van DEENIK, een der Vlaamsche rentmeesters, en de man van den kerfstok heette geen BACKER, maar was slechts JACOB JANSEN, de backer. De wel begunstigde snuifverkoopster was evenmin spinster, die tabak spon om te pruimen of er snuif van te raspen, als een Middelburgsche boekhandelaar, uitgever en drukker, bij wien de bureu van Overduin nooit hun kerckboek, almanak of vraagboek gingen koopen, of zij begaven zich naar den „boekbinder”, en wat men nu „in de stad” coiffeur noemt, heette, mede aldaar, pruikenmaker, en wie zich toen kon laten scheren, ging bij den meester. Spinster heeft eene dergelijk gewijzigde beteekenis.

De handschriften van het Museum Catsianum zijn van zeer ongelijke waarde, maar eenige daarvan zijn hoogst belangrijk, ook met het oog op de zeldzaamheid der gegevens aangaande den volksdichter. Er zijn stukken bij, die alleen de beteekenis hebben van bezittingen aan te gaan, die voorheen aan CATS toebehoorden; hier en daar komt zijne handteekening voor als ambtenaar van stad of staat, dus als een bloot curiosum. Het pronkjuweel der collectie is eene geldelijke verantwoording van eenig beheer in zijne woning tijdens zijne uitlandigheid: men behoeft niet eens gewoon te zijn aan de beoordeeling van dergelijke zaken om daarin iets te zoeken, dat met CATS te doen heeft, dan dat deze misschien die blaadjes in zijne handen heeft gehad om de richtigheid van die administratie na te gaan. Een moeilijk onderzoek zou het worden, hoe iemand ooit tot de gedachte gekomen is om er eene reliquie in te zien van dezen vermaarden man. Wat reeds den lezer van den Inventaris vreemd moet voorkomen, is dat in zooveel jaren niet een enkele aantekening, kopie of eenig uittreksel vermeerderd heeft, wat het Museum reeds bezat; wat Middelburg, Amsterdam en andere plaatsen, waarop CATS persoonlijk, door zijne ambten of uit hoofde van bloedverwantschap betrekking had, zouden hebben kunnen bijdragen, is hierboven terloops aangeduid. Zal de verzameling niet uitgebreid worden door dergelijke en andere Catsiana, dan moge het weinige belangrijke zijner diensten, bewezen aan de wetenschap, het bijna waardelooze voorgoed rusten in de verzamelingen der beroemde Leidsche Bibliotheek, gelijk „Alle de Wercken, so oude als nieuwe” beginnen te doen. En de kundige Bewaarders dezer schatten kunnen daarbij hunne hulpvaardigheid ook uitstrekken tot de zorg, dat geene valsche goden vereerd worden in den lande.

Amsterdam, Mei 1889.

(AANTEEKENING OP BLZ. 248, NOOT 2).

Tot aanvulling van het gezegde op blz. 247, noot 4, volgt hier de zakelijke inhoud der aldaar bedoelde „instrumenten.”

JACOB CATS heeft honderden acres land nieuw bedijkte gronden in Engeland, in 't Hartogdom York, graafschap Lincoln en Nottingham, heerlijkheid van Hatfield, waarvan hij in 1628 verschillende honderden verkoopt, water-, dijk- en sluisvrij.

De VAN VALCKENBURGHEN nemen CORNELIS DE MUNCK, huisman en landbouwer aan, om te gaan met zijn gezin naar Engeland, Dijkagie van Hatfield boven Hull, omme daer landbouw te doen 1629.

THIJMAN JACOBZ. HINLOOPEN, CHRISTINA VAN RUYTENBURG, wed. JAN MICHIELZ. VAN VARLAER, LUCAS en MATTHEUS VAN VALCKENBURG, gebroeders, WILLEM VAN WELY en PIETER CRUYTPENNING, zwagers, geven volmacht aan JACOB CATS en MARCUS VAN VALCKENBURG om te gaan naar de Dijkage van Hatfield en Hatfield-chase en daar te onderzoeken, wat er nog gedaen moet worden aan dat werk; geld per wissel te trekken; ambtenaren aan te stellen; zich te doen opdragen de landen nog onder water staande; licentie bij den Koning te verwerven om uit te voeren allerlei granen in de dijkagie te wassen, en vleesch, spek, kaas en boter daar gemaakt; te verkrijgen vrijdom van tienden, enz. 10 Mei 1631, Prot. Not. JACOBZ.

MARCUS VAN VALCKENBURG, bewindhebber W. I. C., LUCAS en MATTEO V. V., zijne broeders, WILHELMUS VAN WELY, PIETER CRUYPENNINGH, als geïnteresseerden in de dijkage van Hatfield in Engeland 1632.

WILLEM VAN WELY had gekocht 711 acres land van 1 Zeeuwsch gemet groot, bij contract wel gestelt om gewigtige redenen rakende de eer ende dienst van den Heere CATS, op den naam van den Ridder CORN. VERMUYDEN, maer inderdaet den Heere CATS alleen aengaende, zijnde de betaling ook alleen aan CATS gedaen, waarbij bepaald, dat de akkers in April of Mei 1628 zouden geleverd worden, vrij van sluis-, dijk-, schot-, waterpenningen en alle ongelden, behalve 6 pence recognitie aan de Co. Ma.; doch hij werd toch genoodzaakt over de 300 £ st. aan omslag over zijne akkers te betalen, die bij den verkooper eigenlijk moesten gedragen worden om de bedijking te voltooijen, die de ingelanden voor schade had moeten bewaren. Overwegende dat er meer kosten zouden kunnen vallen, en dat de akkers nog niet zijn geleverd, Insinueert, dat hij voortaan niets zal betalen en de kwade gevolgen wegens de niet levering, zoowel als het betaalde zal verhalen op CATS goederen. Dit geschiedde te Dordrecht. CATS had opnieuw per wissel over 437 £ st. gedisponeerd 6 Maart 1632.

LUCAS VAN VALCKENBURG liet uitbetalen in 1627 en 1628 2400 £ st., aan MARCUS VAN VALCKENBURG, ten behoeve van JACOB CATS, pensionaris te Dordrecht. 1635.

MARCUS VAN VALCKENBURG machtigt iemand om voor hem op te treden in zijn geding tegen JACOB CATS, pensionaris van Dordrecht. dat hij in zijn privé heeft, behalve de zaak van de droogmakerij en 's Conings partij. 22 Maart 1635, Prot. Not. JACOBZ.

DE SCHILDERSFAMILIE MONINCKX.

DOOR

DR. A. BREDIUS.

ONDER onze bijna geheel vergeten kunstenaars der XVIIe eeuw behooren ook de leden der hierboven genoemde kunstenaarsfamilie. Ten onrechte. De reproductie van eene teekening van één hunner, en de geschiedenis hunner lotgevallen zullen de lezers van *Oud-Holland* hoop ik daarvan overtuigen. Ik zal trachten zoo kort mogelijk te zijn, en alleen de oude documenten laten spreken. Het oudste lid, de stamvader der familie, is m. i. SIJBERT CORNELISZ MONINCKX, die 1605 Lid van het Haag'sche St. Lucasgilde werd. Over hem zal ik voorloopig het stilzwijgen bewaren om niet al te uitvoerig te worden. Alleen zij hier vermeld dat deze kunstenaar, omtrent wiens werken ons niets bekend is, den 22 April 1636 in de Groote Kerk te 's Gravenhage begraven werd ¹⁾ Ik vermoed, dat hij landschapschilder was; ten minste hij huwde in 1604 met de dochter van een in zijn tijd zeer vermaard landschapschilder. In de Leggers van ondertrouw te 's Gravenhage leest men:

25 September 1604. SIJBERT CORNELISZ MONINX, *schilder*, met NEELTGE JAN NAGELSDOCHTER, jonge dochter, beyden woonende in s' Haeghe.
(De gebode te geven vant Stadhuys).

¹⁾ Grafboek Gr. Kerk, den Haag. Kerkel. Archief.) Nog in 1651 voerden zijne erfgenamen een proces met eenen JAN BALBIAEN.

Omtrent den landschapsschilder JAN NAGHEL zie men VAN MANDER en *Oud-Holland* V, bl. 148. SYBERT MONINX vormde een aantal kunstenaars.¹⁾ Hij was herhaaldelijk Hoofdman van het St. Lucasgilde.²⁾

Ik begin met

PIETER MONINCKX,

die vermoedelijk zijn zoon was.

De berichten omtrent onze schilders zijn zeer verward, onnauwkeurig en onvolledig. HOUBRAKEN noemt slechts één MONINCKX; gedeeltelijk gelden zijne woorden PIETER, gedeeltelijk CORNELIS, bij wien ik hem citeren zal. Het onbetrouwbare handschrift van PIETER TERWESTEN³⁾ noemt CORNELIS en PIETER, gebroeders „en Hagenaars van geboorte.” Verder wijst hij op een zeer korte aantekening in HOET's *Aanmerkingen*, waar een zekere MONINCKX „gebouw en landschapsschilder van den Paus” genoemd wordt. Terwijl HOUBRAKEN CORNELIS in Rome doet vertoeven, moet ik uit de teekeningen van PIETER met zekerheid opmaken, dat hij het was die in de eeuwige stad, ten minste in Italie, verblijf gehouden heeft. Behalve de hier gereproduceerde teekening, die zeer duidelijk P. MONINCKX gemerkt is, noemt KRAMM nog eene teekening op de verk. WUYTIERS te Utrecht, 1792: *De overblijfsels van een tempel, waarbij andere gebouwen, op een gesloten plein met geboomte*. Deze te Rome naar het leven vervaardigt en dunnetjes met sapverwen behandeld, h. 8 $\frac{1}{2}$, br. 14 $\frac{7}{8}$ duim. Ook onze teekening, die in het British Museum te Londen berust, is met sapverwen zeer dun gewasschen, alleen op de boom is wat dekverw gebruikt. Hoe het dus ook zij, onze PIETER bezocht Italië. Daar SYBRANDT MONINCKX 1604 huwde, zal hij (als hij werkelijk diens zoon is) niet voor 1605 of 1606 geboren zijn. HOUBRAKEN geeft 1606 op als geboortejaar van *zijn* MONINCKX, hier is misschien PIETER bedoeld? In 1639 zien we PIETER MONINCKX als Lid van het Haag'sche St. Lucasgilde aangeteekend⁴⁾ en in Mei 1642 ontving hij reeds f 2800.— voor „het schilderen van het speelhuys in den nieuwen tuyn tot Honsholredijk met verscheyden „landschappen, gezichten, bloemen en vogelties.”⁵⁾ Wij moeten dus zijn Italiaansche reis vóór dien tijd stellen; wellicht tusschen 1625 en 1639. De Haag'sche Huwelijks-leggers melden ons verder

26 May 1647. PIETER MONINCKX, jongman, met JUDITH NIEULANDT, Wed^e. van JOHANNES DIJCKMANS, beyde alhier.⁶⁾

¹⁾ Zie Archief IV, p. 30, 32, 84.

²⁾ Archief V, p. 68, 70, 71.

³⁾ Haagsch Gemeente Archief.

⁴⁾ Archief III, p. 263.

⁵⁾ Kunstkroniek, 1867, p. 84.

⁶⁾ Zij was, volgens eene declaratie van 1 Dec. 1648 eene dochter van BUECKEL NIEULANDT.

Intusschen scheen het onzen kunstenaar niet aan werk te ontbreken. Reeds 18 Febr. 1640 was hij van alle tochten en wachten als schutter ontslagen ¹⁾ om zich geheel aan zijn arbeid te kunnen wijden, en dikwerf schijnt hij met zijn broeder CORNELIS samen in compagnie gewerkt te hebben. Daarvoor namen Srs. PIETER en CORNELIS MONINCKX, *gebroeders schilders*, o. a. 24 Feb. 1648 f 900.— op, die zij 24 Juni 1649 weder terug betaalden, en nog vroeger reeds beloofden zij, blijkens de volgende Acte een andere schuld te voldoen, zoodra zij zelf de hun nog van de begrafenis van Prins FREDERIK HENDRIK toekomende penningen terug hadden gekregen. Waarschijnlijk hadden zij daarvoor fraaie wapens en decoratiën geschilderd.

Op huyden 23 Mey 1647 compareerden voor mij Not. VAN DER DRIFT Srs. PIETER en CORNELIS MONINCKX, *schilders*, en bekennen schuldich te wesen aen GRATIAEN SOETENS, goutslager, 800 car: gulden soo over geleverd gout en silver als aen aengetelde penningen, welcke somme zij belooven SOETENS terug te betaelen uytte eerste en gereetste penningen die sij sullen comen te beuren ende verdient hebben *overt schilderen van wapens ende anders van de begraeffnisse van Hoochloffel: Memorie sijn Hoocht den Heere Prince van Orangien etc.* Gelijck sij mede aen voorn. SOETENS zullen betalen de gerechte helfte van soodanige somme als sij in Compagnie met noch twee schilders aen gout en silver van SOETENS gehaelt hebben en geëmployeert hebben aen de begraeffnisse van sijn Hoocht. Enz. ²⁾

De schilder teekent:

Pieter Moninckx
1647

Zijn huwelijksgeluk zou niet lang duren. Reeds in het eind van 1649 was hij weduwnaar en moest de inboedel wegens boedelscheiding verkocht worden.

Den 26^e October 1649 ten versoucke van PIETER MONINCKX, wed^r. van wijlen Joff. JUDITH NIEULANDT mitsgaders de gestelde Voochden over de nagelaten kinderen van wijlen de Quartiermr. DIJCKMANS ende de voorrz. Juff^e JUDITH NIEULANT op de Veercade alhyer aen meubelen ende andere goederen vercoft v. de somme van. £ 5350 — 3 — 6. ³⁾

11 Feb. 1650. Wordt gezegd, dat Sr. PIETER MONINCKX, Weduwnr. van Joffr. JUDITH NIEULANT, als erfgen. van haar aanvaardt een huis, zuidzijde van de Veerkade voor f 5409.— (daarvan afgetrokken de reeds betaalde schulden des boedels. ⁴⁾)

¹⁾ Reg. Burgerschappen en Schutterijen, den Haag.

²⁾ Prot. Not. v. D. DRIFT, den Haag.

³⁾ Reg. Venduen. Haagsch Gemeentearchief.

⁴⁾ Not. J. BOUTESTEYN, den Haag.

FACSIMILE EENER TEEKENING VAN PIETER MONINCKX IN HET BRITSCH MUSEUM TE LONDEN.

Reeds vóór dien tijd schijnt onze vriend echter in geldelijke moeielijkheden geraakt te zijn. Ten minste 7 Sept. 1649 eischt de winkelier ABEL BRINCKMAN niet minder dan *f* 1473 — 6 — 0 voor geleverde winkelwaren.¹⁾ Wellicht om die som te kunnen betalen deed Monsieur PIETER MONINCKX, schilder, den 22 Oct. 1649 arrest leggen „op „de goederen, volgens Inventaris daarvan gemaect, berustende op sijnen grond, behoorende „de Wed^e. van PIETER VOORHOUVEN, fuijgetijff wesende”.²⁾ Ook trachtte hij soms met een Loterij zijne deficitten te dekken.

Compareerde voor de Heeren Schepenen van 's Gravenhage PIETER MONINCKX — (die eene obligatie belooft te betalen van den 16 Oct. 1650,) en wel „*tsij ofte Loterie in de voorsz. Obligatie nytgedruckt sijn voortganck sal hebben of niet.*” 8 Dec. 1654.³⁾

Zijne zuster MACHTELD, die geteekend schijnt te hebben, was met den schilder PAULUS DINANT gehuwd, over wien ik ten slotte meer zal mededeelen. Het schijnt, dat PIETER bij het overlijden van zijne moeder CORNELIA NAGHEL, wed^e van zijn vader SIJBERT, niet zoo spoedig als zijn broeder CORNELIS aan zijne verplichtingen voldeed, ten minste de volgende aantekening doet dit veronderstellen:

30 July 1651. PAULUS DINANT als getrouwt hebbende MACHTELT MONINCKX eyr in rechten contra PIETER MONINCKX, *schilder*, als geïnstitueerde erffgenaem benevens CORNELIS MONINCKX, van za: Joffr. CORNELIA NAGELS, wed^e van wijlen Mr. SIJBERT MONINCKX ged^e uts. van de helft van de somme van 150 — 0 — 0 bij de voorn: Juff^e CORNELIA NAGELS aen des eyrs huysvrouwe gemaect volgens den testamente op 3 Sept. 1615 voor den Notaris BLEYSWIJCK [te Delft] gepasseert, voorts mede te betalen de waerdije van een halff schoon bedde ende modie cas, alsoo de weder-helfft bij CORNELIS MONINCKX is voldaan.⁴⁾

Zeer veel meer kon ik niet meer over PIETER MONINCKX opsporen. Alleen vind ik hem 1656 nog onder de oprichters der Haag'sche schildersconfrerie naast zijn broeder CORNELIS vermeld.⁵⁾ Misschien is PIETER MONINCKX, glasemaecker, die in 1682 nog in den Haag leefde, met hem identiek. Omtrent CORNELIS ben ik tamelijk volledig ingelicht.

CORNELIS MONINCKX

werd volgens HOUBRAKEN 1606 geboren. „De reislust en zugt tot vermaarde konstwerken „te zien, dreef hem naar Rome, waar hij dertien jaren in dienst van den Paus met schilderen „en teekenen heeft doorgebracht. (NB. dit geldt PIETER!) Hij schilderde gezelschapjes op de „wijze van GERARDS maar men ziet die zelden hier te land; maar van zijn teekeningen vind

1) Rollen. Schepen-Archief.

2) Rollen. Schepen-Archief. Waarschijnlijk wegens onbetaalde huishuur.

3) Verbalen. Schepen-Archief.

4) Rollen. Schepen-Archief.

5) Archief IV, p. 60.

„men er nu en dan een bij de liefhebbers. Hij stierf echter in den Haag ruim 80 jaren „oud zijnde.”

N.B. dit laatste is, zooals wij zien zullen, een groote onjuistheid, daar hij slechts ongeveer 40 jaar oud werd. Dit doelt dus misschien weder op PIETER MONINCKX, wien de tirade over het verblijf in Italië mede geldt. Eene zeer duidelijk C. MONINCKX gemerkte teekening in mijn bezit een vrolijk boerengezelschap voorstellende, (potlood op perkament, evenals de talrijke teekeningen van zijn tijd- en stadgenoot PIETER QUAST!) doet ons volstrekt niet aan Italië denken. Wel aan een echt Hollandsch kunstenaar, die onder den invloed van BROUWER werkte. Wellicht had PIETER QUAST, wiens werken ook de sporen van studie naar BROUWER verraden, mede nog eenigen invloed op onzen CORNELIS. Mij zijn, op verschillende verkoopingën, in enkele binnenlandsche en buitenlandsche verzamelingen verscheidene van die teekeningen onder de oogen gekomen. Gemerkte schilderijen van onzen schilder zag ik echter nog nooit.

Deze schijnt niet 1606 maar eerst 1623 geboren te zijn, zooals mij uit eenige acten o. a. de hier volgende bleek.

19 Januari 1643 attesteert Sr. CORNELIS MONINCKX, schilder in den Hage, out ontrent XX (20) jaren enz.¹⁾

Is deze verklaring juist, dan werd hij reeds in zijn 17^e jaar (1640) in het Haag'sche St. Lucasgilde ingeschreven.²⁾ HOUBRAKEN's mededeeling is moeilijk met de documenten te rijmen. Ik vermoed, dat CORNELIS stil thuis bleef, en PIETER alleen Italië bezocht. In 1647 betrad CORNELIS ten minste het huwelijksbootje, en wel werd de zuster van een onzer grootste kunstenaars zijne echtgenoot. De Haag'sche Huwelijks-leggers Registers van Ondertrouw) melden:

14 July 1647. CORNELIS MONINCKX, jongman, woonende alhier in 's Gravenhage, met MARIA TER BORCH, jonge dochter, woonende tot Swol.

23 Oct. 1650 werd in de Groote Kerk zijn zoon JOSEPH gedoopt.

Een groot aantal aanteekeningen, onder mijne berusting, maar van geen bijzonder belang, doen besluiten, dat onze schilder met moeite de wagen recht kon houden. Telkens komen er schuldeischers opdagen, wordt er geld geleend, tegen hooge renten, enz. en het schijnt dat zijn werk, hoe veelzijdig het ook was, hem geen groote voordeelen aanbracht. Curieus is het hier volgende contract met zijn zwager, den schilder PAULUS DINANT, waarbij zij het plan opvatten, naast het schilderen ook het „speelen op de luyt als andersints” te onderwijzen.

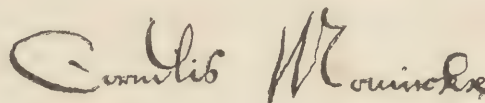
Op huyden den 1 Martii Anno 1649 compareerden voor mij G. VAN WARMENHUYSEN, Not. publ., residerende in 's Gravenhage, d'eersame CORNELIS MONINCKX ende PAUL DINANT ter eenre ende andere zijde. Dewelcke verclaerden

¹⁾ Not. J. TIMMERS, den Haag.

²⁾ Archief III, p. 262.

metten anderen overeengekomen ende int minnelijk verdragen te zijn, namentlijk dat voor den tijd van drie naestcomende ende achtereenvolgende jaren aenvanckelick ende beginnende van dato deser, alle ende yders werckinge die zij contractanten te samen ofte elcx bysonder soudén mogen waernemen sullen zijn als een ende gemeen voor henluyden beyden, gelijk mede van de leerlingen die d'een of d'ander soude mogen hebben, t'onderwijzen, soo int *schilderen, contrefaiten, speelen op de luyt* als andersints. In somma alles wes yder van hun contractanten door elcx industrie ende werck soo binnen als buitenshuijs soude mogen winnen, vermeerderen ofte proffiteren t'geent bij elck in reeckening sal werden gebracht ende gedeelt gelijkelijck halff ende halff. Enz. (Volgen een aantal condities.)

MONINCKX teekent:

Hier nog een ander contract:

Op huyden den 15 April 1653 sijn wij vier onderschreven meesters schilders met malkanderen te goeder trouwen overeengekomen ende verackordeert, namentlijk DIRCK CRAEY ¹⁾, ANDRIES DE HAEN, POULUS DYNANT ende CORNELIS MONINCKX, *te weten met malkanderen te schilderen op 't Huys Honselaersdijck* alle 't geen daer soude moge te doen vallen niet wtgesondert en sullen moeten doen elck gelijcke kosten en arbeit en daervoor weder genyeten elck gelijcke proffijte ende loon, ende sal niemant van ons vermogen 't selvige werck alleen aen te nemen ofte maecken sonder elck sijn gelijcke porsy daerin te genyeten, mits gelijk werck en kosten te doen. Onder verbant van enz. enz.

Onderteekend: D. CRAEY. ANDRIES DE HAEN.
PAUL DINANT. CORNELIS MONINCKX. ²⁾

En nu komen we aan een sombere bladzijde uit het leven van onzen kunstenaar. Sedert eenigen tijd verkeerde hij in zoodanige omstandigheden dat hij geld moest opnemen.

29 Martii 1652 bekent Sr. CORNELIS MONINCKX, schilder in s' Gravenhage, f 206.— geleend te hebben tegen den penning 16 voor $\frac{1}{2}$ jaar. Hij geeft als onderpant 220 paerlen en 10 silvere plaetges daer figueren op gedrukt staen in ebbehouten lijsten. ³⁾

Intusschen nam hij ook zijne toevlucht tot minder onschuldige middelen. Hij schijnt kennis aangeknoopt te hebben met een gevaarlijk individu, een zekeren JAN RUTGERSZ CROM, die jaren lang den staat bedroog met het vervaardigen van valsche munten, liefst dubbele dukaten. De verdiensten waren slecht; en misschien had MONINCKX wat al te dikwijls een drooge keel — is het zoo onbegrijpelijk, dat hij wel eens met CROM op diens kosten de herbergen bezocht? Volgens de hiervolgende verklaring heeft

¹⁾ DIRCK CRAEY was een zeer goed portretschilder en bewaarder der schilderijen van den prins van Oranje. In het Dépôt van schilderijen in 's Rijks Museum bevindt zich een fraai portret van hem.

²⁾ Prot. Not. D. SCHOONDERWOERT, den Haag.

³⁾ Prot. Not. J. BOUTESTEYN, den Haag.

MONINCKX van 1645 af reeds nu en dan zoo'n valsche dukaat ingewisseld. Soms mocht hij het bij het wisselen overschietende behouden, soms gaf hij het aan den valsche munter terug. Deze moest eindelijk zijn misdrijf met den dood bekoopen. Hij voelde zich gedrongen, vóór zijn dood, nog de hiervolgende verklaring af te leggen, die al den schijn der waarheid draagt. M. i. ten minste is ze niet afgelegd, om een onschuldige van medeplichtigheid te betichten.

Op huyden den 17 April 1665 compareerden voor mij DIRCK REES, Not. publ. tot Delft. JAN RUTGERSZ CROM, sijnde in hechtenisse op het Raathuys alhier *den welken van desen dach sal ontfangen Justitie*, Ende verclaerde hij Attestant in zijn uytterste ten versoucke van Jonchr. QUINTIJN DE VEER, Bailliu in 's Gravenhage, waarachtich te wesen dat hij compt maendach voor vastenavont is ontmoet den schilder MONINCKX op het eynde van 't Lapstraetje in den Hage ende dat sij alsdoen sijn gaen drincken in een herberch sodanich dat sij droncken geworden sijn. Wijders dat drie of vier dagen daerna denselven MONINCKX hem weder is ontmoet, voor de gouden Leeuw in s' Gravenhage als wanneer sij weder sijn gegaen in een herberch clagende den voorsz. MONINCKX hem compt seer benaeut te sijn om gelt sulx dat hij compt hem heeft gegeven *een valse dubbele ducaet* die den voorsz. MONINCKX wel wiste vals te sijn (ende oock beneffens sijn huysvrouw *wel twintich jaren langh geweten heeft dat hij compt daermede heeft omgegaen*) dat hij MONINCKX deselve ducaet heeft voor goet gewisselt ende t'silvergelt dat hij weder kreeg bij hem behouden heeft.

Verders dat hij compt omtrent drie of vier dagen daernaer, verscheyde malen heeft geweest ten huysse van den voorn. MONINCKX, hem somtijts gevende vijff of ses schellingen somtijts wel meerder en somtijts minder, uijt vrese dat hij MONINCKX hem anders mochte beclappen en dat nu geleden omtrent vijff weken hij compt met den voorsz. MONINCKX is geweest in de Keulsche Kraen daer sij te samen hebben gedroncken twe romers rijnse wijn, alwaer hij MONINCKX weder heeft gewisselt een een valse dubbelde ducaet daarvan hij MONINCKX heeft genoten een sulveren ducaton. Wijders dat hij compt neffens den voorn. MONINCKX en desselfs huysvrouw sijn geweest aen t'hek van Scheveling alwaer hij compt na yets verteert te hebben heeft gewisselt een enckele ducaet, gaende alsdoen naer het huys van den voorn. MONINCKX hebbende aldaer de rest op weynich na verteert. *Wijders dat tsedert twintich jaren herwaerts hij compt met den voorn. Moninx sulx wel heeft gepleecht gehad*, sonder nochtans tijt of plaetse onthouden te hebben. Verclarende hij compt alle tgene voorsz. staet, also waerachtich te wesen, ende tselve mette doot die hij alsnu heeft te verwachten, sal bevestigen.¹⁾

Reeds in 1664 had men den schilder in verdenking.

Natuurlijk werd er thans een nader onderzoek bij MONINCKX ingesteld; maar naar het schijnt vruchteloos. Men keerde kisten en kasten te zijnen huize om — geen valsche munten waren er te ontdekken. Ik vrees, dat ze allen reeds uitgegeven en verteerd waren! Ik laat de Acten, die hierop verder betrekking hebben, hier chronologisch volgen.

21 Juny 1664 verklaren JAN WILLEMSZ DE WITT en ANDRIES VAN COUWENHOVEN ter instantie van CORNELIS MONINCKX, Mr. schilder in den Hage, dat „Vrijdagh lestleden voor Pincxter om 8 ure s'avonts de schouth SPANGIEN en

¹⁾ Prot. Not. DIRCK REES, Delft.

„2 dienaers in absentie van den reqt (als niet thuys sijnde) met fortsse en geweldt „verscheijdene schilderijen uyten huysse van den reqt hebben gehaelt en deselve „schilderijen hebben gebracht opt Stathuys alhier.”¹⁾

Op huyden den 2en July 1664 compen enz. JAN DON CEUR²⁾, WOUTER TEUNISZ VAN VELSEN en ENGELTJE ANDRIES, dewelcke *ten versoecke van Cornelis Moninckx, Mr. Schilder alhier in den Hage*, hebben verclaert dat sij hebben gesien dat daeghs voor Pinxteren laestleden gecomen sijn ten huijse van den reqt., den besetter HOODENPIJL, geassisteert met den substituyt SPANGIEN en 2 dienaers en met fortse uyten huysse van den reqt. hebben gehaelt *verscheydeneschildereytjes*, en deselve wechbrengende, seiden: t' sijn maer schildereyen, deselve seer qualijck behandelende. Ende dat zij niet anders hebben connen bemercken dan dat de voorsz. besetter met den schouth ende de dienaers waeren beschoncken, en dattet voorsz. onfatsoenlijck wechhalen van de schilderijen is geschiet in presentie van een menigte geburen ende eerlijcke luyden. Verclarende 't selve desnoots met solemneelen eede te willen bevestigen. Enz.

Deze verklaring, eerst bij den Nots. ADRIAEN VAN WARMENHUIJZEN afgelegd, werd 27 Sept. 1665 nog eens voor den Notaris PIETER VAN MEDEMBLICK herhaald.

Op huyden 14 Juny 1665 comp^e ENGELTIE ANDRIES, huysvrouw van JAN DOMKEUR en WILLEMKE HENDRICXdr., huysvrouw van ANDRIES DE MOET, wonende alhier in 's Gravenhage, en verclaerden *ten versoecke van Cornelis Moninckx, constrijck schilder ende borger alhier in s' Gravenhage* waerachtigh te wesen dat sij gesien hebben dat JOHAN VAN SPANGIEN, substituyt baljuw alhier, met 2 dienders van de Justitie omtrent 18 off 20 dagen voor Mey jongstleden met groot getier in t' huys van den reqt sijn ingevallen *ende een kist met gelt medenamen*. ende VAN SPANGIEN heeft de saecke daerhenen weten te dirigeeren. . . . dat hij buyten alle postuijr ende fatsoen van doen een groot gerught in de buyrt gemaect en den reqt sodanigh ten toon gestelt heeft, *even of t'een valsche munter waer geweest*; heeft de kassen en kisten door eenen smith doen openen ende de bedsteden tot op de onderlagen doen besoecken. Enz.³⁾

Is het te verwonderen, dat onze arme kunstenaar, wellicht bij dit alles door gewetenswroegingen gekweld, bovendien, zooals we straks zullen zien, miskend, vergeten, spoedig ten grave daalde? Het register der graven in de Cloosterkerck zegt:

In de 4^e regel

No. 15 en 16.

Den 17 Novemb. 1666 begraven *de schilder* MONINCKS,
den 19 d^o de huysvrouw van MONINCKS.

1) Prot. Not. A. v. WARMENHUYSEN, den Haag.

2) Hij teekent: JAN DOENCKEUR.

3) Prot. Not. P. VAN MEDEMBLICK, den Haag.

Sedert 1661 bewoonde de schilder een eenvoudig huisje aan de Noordzijde van de Suijlenstraat voor *f* 80.— 's jaars.¹⁾ Nog kort vóór zijn dood trachtte hij met schilderen zijne schuldeischers te bevredigen.

In een quaestie tusschen RUTGERT JANSZ VAN DALSEN, winkelier, en CORNELIS MONINCKX, *Mr. Schilder*, is het resultaat: „dat de ghede aen Eyr sal laeten behouden „de vier stucken schilderije bij hem in reconvie geeyscht en dat voor de som van 224 guldens „eens en bovendien nog betalen de som van 60 gld. 5 st. 8 penn. behoudelijck „des Eyrs actie nopende de 40 gld. 12 st. ter saecke van winckelwaere, door des „ghedens moeder gehaelt, die mits desen verstaen werden te blijven gereserveert” etc. etc. „14 April 1666.²⁾

Maar MONINCKX werd miskend! Hij heeft een groot aandeel gehad aan het monument ter nagedachtenis van den Luit. Admiraal VAN WASSENAER—OBDAM, dat de Amsterdam'sche beeldhouwer BARTHOLOMEUS EGGERS vervaardigde en nog in de Groote Kerk te 's Gravenhage prijkt. Het is wel niet erg fraai, maar 't heeft toch verdiensten. Men moet uit de volgende Acten opmaken, dat MONINCKX het monument eerst teekende, het ontwerp maakte, en nu en dan wijzigde, terwijl EGGERS het slechts in marmer naar de modellen van MONINCKX uitvoerde.

23 July 1667 compareerde ... PIETER MICHELET, jongman, wonende in den Hage, oudt ontrent 19 jaeren en verclaerde ten versoecke van Juff. MACHTELD MONIX, wed. wijlen PAULUS DINANT, als moeye ende voochdesse van de kinderen ende erfgen: van wijlen CORNELIS MONINCKX, in sijn leven *Mr. Schilder in den Hage*, waerachtich te wesen dat Mr. BARTHOLOMEUS EGGERS, beelthouwer tot Amsterdam, veele reysen in de jaeren 1665 en 1666 ten huysse van den voorsz. CORNELIS MONINCKX is gecomen, alwaer denselven MONINCKX soo in presentie als absentie van denselven EGGERS veele teyckeningen ende Modellen van de Tombe te maecken voor den Heer VAN WASSENAER, in zijn leven Lt. Admiraal enz., soo met potloot als root krijct heeft gemaect. Dat oock denselven MONINCKX verscheijdene Teyckeningen met root krijct perfect heeft opgemaect, raeckende de ordonnantie van het voorsz. werck: oock dat den voorsz. EGGERS hem op verscheyden plaetsen soo in als bujten den Hage heeft gesocht, om het voorsz. werck te volbrengen: Dat den voorn. EGGERS veel daeraen gelegen was, ende dat hij den voorn. MONINCKX seer aenporde om de Teyckeninghe van het voorsz. werck aff te te maecken. Ende ten laetsten dat de voorn. MONINCKX met denselven EGGERS veele instanties en debvoiren heeft gedaen, soo bij de Vrou VAN MERODE als andere ten eijnde denselven EGGERS de voorsz. Tombe zou mogen opmaecken. Gevende voor redenen van wetenschap dat hij doen ter tijt dagelijcks ten huysse van

¹⁾ Not. P. VAN GROENEWEGEN, den Haag.

²⁾ Verbalen Schepen-Archief.

den voorn. MONINCKX frequenteerde, als Discipel, en bij die gelegenheijt het voorverhaelde heeft gehoord. Compareerde mede HUYBERT VAN SCHALLUYNEN, oudt ontrent 25 jaeren, Mr. glaeschrijver, woonende te 's Gravenhage, en verclaerde, dat hij, ten huysen van den voorn. MONINCKX zijnde, daer menigmaalen den voorn. EGGERS was ofte quam, ende seer ontevreden was, als hij den voorn. MONINCKX niet te huys vondt, ende dat hij wel wist dat denselven EGGERS den voorn. MONINCKX int Teycken van de modellen van de voorsz. Tombe geruymen tijt heeft besich gehouden.¹⁾

Get. P. MICHELET.

HUYBERT VAN SCHALLUYNEN.

Op heden, den 3 Augusti 1667, compareerde Monsr EVERHARD VERBEECK, Mr. Schilder in den Hage, dewelcke gelesene hebbende bovenstaende Acte ... sich daarmede heeft geconformeert, voegende daerbij ... dat hem deposant wel bekend is, dat wijlen de schilder MONINCKX zal: niet alleen veele schetsen en affteekeninge van de voorn: modellen der Tombe heeft gemaect maer selfs op éenen ochtent vier diverse Teeckeningen daarvan heeft opgeset met root crijt, dat hij deposit oock wel weet, dat ten tijde als de voorn. EGGERS het model op het huys van Prins MAURITS VAN NASSAU boetseerde, de voorn. MONINCKX za: verscheyde stucken leem van de beelden affnam, en die aen andere aenplackte en faconneerde in presentie van den voorn. EGGERS, hem deposant en andere seggende MONINCKX doenmaels wel expresselijck dat deselve niet en waeren gemaect volgens het model offte teyckeninghe die MONINCKX daarvan had gegeven.²⁾

Get: EVERHARD VERBEECK.

Ten slotte nog het weinige wat ik in Catalogi en Inventarissen van het werk van PIETER en CORNELIS MONINCKX vermeld vondt.

In de zeer aanzienlijke verzameling, 1725 nagelaten door den heer JACOB VALLENSIS, Raad ordinaris in den Hove van Holland, te Delft, die door de schilders HUGTENBURGH en LIMBURGH „geïnspecteert” was, komt onder No. 39 voor:

Een gebouw aan een zeehaven, van MONINCKX.

1671 bevonden zich in den Boedel van DELIA VAN PEENEN, huysvrouw van den Notaris PIETER RIETVELT in den Haag:

De vijff Sinnen, door MONINCKX.

1682 werd een teekening van MONINCKX in den Haag op f 3.— getaxeerd. (Een stuck van CORNELIS VAN HAERLEM. tegelijkertijd op f 5.—)³⁾

HOET vermeldt:

Veiling W. VAN OOSTERWIJK Amsterdam 1721:

Een teekening, sijnde een Alchemist, door MONINCKX: f 2 — 15 —

1) Prot. Not. M. BEECKMAN. den Haag.

2) " " " "

3) Inventaris van JAN GIJSBERTSZ VEERMAN.

Veiling van den Heer VAN ZWIETEN, den Haag, 1731:

No. 248. Een Heer een juffrou onder de kleeren tastende, door J. MONINCKX h. 1 v. 4 d. br. 1 v. f 14 — 10 — 0.

(Is dit soms van den hier na te noemen JAN MONINCKX?)

Veiling te 's-Gravenhage, 1749:

No. 101. Twee kleijne Zeehaventjes door MONINCKX: f 17 — 15 — 0

(de meeste stukken in die veiling brachten geene hoogere prijzen op.)

Te Brunswijk zag ik eene teekening met de pen en bijgekleurd, zeer breed gedaan, wat hard gekleurd, eene ruine waaraan eene boerderij met hooiberg enz., zeer effectvol, gem: C. MONINCKX F. Deze teekening wijkt geheel af van de meer voorkomende potloodteekeningen, die als de hierboven genoemde tooneelen uit het boerenleven vertoonen.

BIJLAGEN.

I.

DE SCHILDERS DINANT.

Ik vind er verscheidene genoemd in de navolgende Acten. Eerst de kunstschilder PAULUS DINANT de Oude, die waarschijnlijk in 1658 overleed en wiens kunst in dat jaar op de Confreriekamer te 's-Gravenhage verkocht werd.

1658. Den 11^{en} April ten versoucke van MACHTELT MONINCKX, weduwe van wijlen POUWELS DINANT op de camer van de confrerie van St. Lucas alhyer aen schilderijen, printen, pleijster, teyckeninghen als anders vercoft voor de somme van £ 328 — 16 β 1)

1 Mey 1662. Juffr. MACHTELT MONINCKX, nagelaten Wed. van PAULUS DINANT, wonende op 't huis van de Heer Prins van Oragnie tot Rijswijck bekent f 200.— geleend te hebben. 2)

Zijne weduwe schijnt fraaie teekeningen gemaakt te hebben. ten minste ik vermoed, dat de hiervolgende kunststukken van haar zijn.

In den Catalogus v. D. LINDEN v. SLINGELAND 1785 te Dordrecht (*Teekeningen*) leest men:

No. 71. Eene steene Tafel, daar een pot met veele soorten van bloemen en insecten op staat, uitvoerig behandeld door Juffrouw M. MONINCKX.

No. 72. Een dito met hoorns en zeegewassen beide op Pergement, door *dezelve* f 5.—

1) Reg. Venduen, Haagsch Archief.

2) Not. C. DISPONTIJN, den Haag.

In den Catalogus van A. VAN DER MIEDEN, 1802, den Haag:

Bloemen van MARIA MONINCKX op parkement.

(Waarschijnlijk moet men hier MACHTELT lezen.)

Eenen PAULUS DINANT II leeren wij uit de volgende Acten kennen:

7 Dec. 1675. PAULUS DINANT is getuige in den Haag.¹⁾

1 Februari 1677. Monsieur PAULUS DINANT, Mr. Konstschilder in den Hage, huurt een huis in 't Westeinde voor 2 jaren tegen f 200.— 's jaars.²⁾

28 Dec. 1678 stelt Juff. SARA VAN BELLE een eysch in jegens POULUS DINANT in den Haag.³⁾

Deze PAULUS DINANT woonde 1685 te Amsterdam:

30 April 1685. PAULUS DINANT, schilder, out 32 jaren, wonende op de Loyersgracht enz.⁴⁾

14 Juny 1685. PAULUS DINANT, schilder, oud 32 jaren en ELISABETH VAN HOUTEN, egteluyden, wonende op de *Loyersgragt*, verklaren dat 2 neven van plan waren het bort dat DINANT besig was voor een silversmit te schilderen... met sterck water ... te bederven.

Get. PAULUS DINANT.⁵⁾

Waarschijnlijk was deze schilder, evenals de volgende kunstenaar, een zoon van PAULUS DINANT de Oude:

11 Mey 1671. Testament van Monsr. DIRCK DINANDT *Constrijck Schilder*, mitsgaders conserje en rentmeester van't Huys te Nieuburgh tot Rijswijck, tegenwoordich in den Hage, *Sieckelijck Sjynde*. Universele erfgename is zijne moeder Jouffrouw MACHTELT MONINCKX, Wed^e. wijlen Monsr. POULUS DINANT.

Get: DIRICK DINANDT.⁶⁾

Toen 1651 Docter JACOBUS SENA zijne schilderijen liet taxeren, werd een „Ovaeltje” van DINANT op f 8.— geschat.

Wij hebben hier met den vader te doen.

Vischstukken van VAN BEYEREN brachten toen ook maar f 7.— à f 10.— op.

1) Prot. Not. WARMENHUIJSEN, den Haag,
 2) Prot. Not. L. BOON, den Haag,
 3) Prot. Not. M. v. LIEVENDAEL, den Haag.
 4) Prot. Not. JAC. HELLERUS, Amsterdam.
 5) Prot. Not. W. SYLVIVS, Amsterdam.
 6) Prot. Not. C. v. D. BEETS, den Haag.

28 Maart 1708 werden in een Amsterdam'sche veiling verkocht:

Horens, bloetkoraal etc. van DINANT.

(Nog vijf dergelijke stukken „van dito”.)

In het Amsterdamsche jaarboekje, 1889, deelt de Heer D. C. MEYER Jr. iets mede over teekeningen van een tapir en een zeldzame vogel „die op Batavia 1687 zijn 't sien geweest, na 't leven geschildert door DINANDT en nageteekent door JAN VELTEN. (Bl. 44.) Men zou vermoeden dat deze DINANDT dus O. Indie bezocht heeft.

II.

PIETER MICHELET en JAN MONINCX.

De eerste wordt ons als leerling van CORNELIS MONINCX voorgesteld. Later wordt hij een deftig liefhebber, „de Heer” genoemd, doch taxeert nog nu en dan schilderijen „als hem des verstaende.” 1670 wordt zijne Collectie getaxeerd; daarbij zijn verscheidene portretten van ANTHONY VAN DYCK, bloempotten van J. DE CLAEUW, (f 9.—) stukken van HONTHORST (f 5.—) MOMPER (f 8.—) een gesteecken schildery van Sijde f 120.— twee mannen te paert van PAULUS POTTER f 12.— Boeren van PIETER VERELST f 8.— Alle portraiten van de familie van den Coninck van Bohemen, bestaende in 13 stucken, als: Coninck, Coningin, princen en princessen, sijnde originelen, geschilderd by GERRIT HONTHORST f 234.— Een POELENBURGH f 34.— De maliebaen int Bosch, gehouden voor POELENBURGH f 12.— BREUGHEL f 6.— een tempel van CATHARINA VAN STEENWIJK f 6.— Milord Craven van HONTHORST f 10.— Een cleijne bataillie van G. VAN SANTEN f 4.— enz. ¹⁾)

Het volgende stuk is het éénige document waarin ik een schilder JOHAN MONINCX genoemd vindt.

10 Januari 1673. Inventaris der *schilderijen* nagelaten door JEREMIAS MICHEL, in zijn leven *goudsmid* in den Haag; getaxeerd door Monsr. PIETER MICHELET hem des verstaende, en Monsr. JOHAN MONINCX, *schilder*.

No.	1.	Een curieus lantschapje in de hooghte, drinckende eeselties en verscheyde figuerties, van R. SAVERY	f 125 —
„	2.	2 kinderties met 2 luypaerden	„ 18 —
„	3.	Een Lucretia, wat geschonden, geoordeelt van SYMON VOUET „	10 —
„	4.	Een slaepende Venus met Cupidos, <i>copie naer</i> WILLEBOORTS. „	7 — 10 —

¹⁾ Prot. Not. J. BEECQMAN, den Haag.

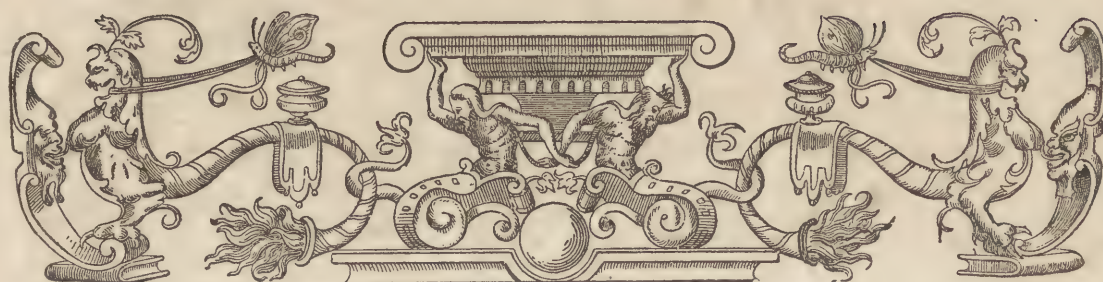
- No. 5. Een *copie* naer *POUSSIN*, Lot met zijn dochters. *f* 5 — 0 —
 „ 6—16 zonder namen.
 „ 17. 2 lantschappen van *JAN DALENS* „ 6 — 0 — 0
 „ 18. Een *St. Jans* beeldetien van Ivoor, van *FRANCISCO DUQUESNOY*
 gemaect „ 12 — 0 — 0
 Het conterijsel van den Overleden, sijnde een borststuck
 geboetseert van *B. EGGERS*, noch ongebacken „ 10 — 0 — 0
 3 *pleystertronien*, sijnde afgietsels van de tronie van de Hr.
JACOB CATS „ 2 — 0 — 0
 „ 21. Een rondt lantschapje van *VAN ASCH* „ 4 — 0 — 0
 Een groot verdurven kunstboek met een partij schetsen en teyckeningen,
 sijnde ordonnantien van silversmiths en drijverswerck waardig *f* 3.— Nog
 schetsen, teeckeningen, printen enz. *f* 9.—

De schilder teekent:

*JAN MONINCKX.*¹⁾

¹⁾ Prot. Not. C. v. D. BEETS, den Haag.

DE PORTRETTE VAN PRINS WILLEM DEN EERSTE.

DOOR

E. W. MOES.

„Wilhelmus van Nassauwe
Ben ick van Dietschen bloet.”

OVER de iconographie der graven van Holland en Zeeland gaf Dr. W. PLEYTE een hoogst belangrijke verhandeling in de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde ¹⁾. Hij zegt daarin, dat wij eerst van den tijd van JACOBA VAN BEIEREN af, vertrouwbare portretten onzer landsvorsten bezitten. Dit is niet geheel waar, want om maar één voorbeeld te noemen, zoo is er geen reden te twijfelen aan de juistheid van graaf WILLEM's portret in den Dom te Mainz. Wel waar is het echter, dat de portretten van den tijd van JACOBA VAN BEIEREN af, bij iederen volgende graaf in zulk een mate vermeerderen, dat we bij den laatsten de massa bijna niet meer kunnen overzien.

Niet alzo met onzen eersten Oranjevorst. Met zijne iconographie ziet het er nog treurig uit. De heer DAVID VAN DER KELLEN gaf in *Eigen Haard* ²⁾ een eerste bijdrage „De portretten van WILLEM DEN ZWIJGER” en eindigt zijn bericht met de woorden „*Te wenschen is het, dat dit kort overzicht aanleiding moge geven tot een meer uitvoerig onderzoek en aanvulling*”. Dit zij dan een eerste proeve om eenigzins aan dien wensch te voldoen.

¹⁾ 3de Reeks Dl. II.

²⁾ Jrg. 1884.

EMANUEL VAN METEREN, die den prins zeker zal gekend hebben, schrijft¹⁾: *Hy was een wel ghemaect man/ wat langher dan een middelbaer man/ bruyne van verve/ ende van Baerde/ eer magher dan vettachtich/ redelijck vroom van lichaem/ wat hy inwendich was/ hebben sijne wercken bewesen*'. HOOFT e. a. hebben bij hunne beschrijving van den prins deze zin klaarblijkelijk afgeschreven. Alleen EVERHARD VAN REYD, die den prins ook wel eens gezien zal hebben, geeft een beschrijving die iets anders luidt²⁾: *„hy hadde middelmatighe lenghte/ bruyne verwe/ vrolijcke ooghen*'. Bij JOSEPH DE LA PISE, seigneur de Maucoil³⁾, die echter eerst vier jaar na den dood van den prins geboren werd, vond ik een meer uitvoerige beschrijving: *„La taille est belle quand elle est dans une juste proportion de hauteur et d'espaisseur. Celle de ce Prince n'estoit ni trop haute ni trop grosse, et tenoit de la mediocrité. Il avoit la teste moyennement grosse et ronde; le visage plus brun que blanc, plutost maigre que gras; le poil chastein; la barbe de mesme et un peu fourchue, les yeux gros, clairs, à fleur de teste, un peu bruns; le nés plus long que court, assés gros, et bien ouvert; la mine entierement froide, immobile, sans passion et sans alteration*'.

Wenden we ons echter tot de beeltenissen zelf, na nog even VAN VERVOU'S opmerking geboekt te hebben⁴⁾: *Dese Prince voorsz. gelijckt sijn Her vaeder beter van aengesichte, als yemant van d'andere broederen ofte susteren*', en hierrrede bedoelt hij prins PHILIPS WILLEM, wien hij in 1597 te Brussel een bezoek bracht⁵⁾.

Aan het ouderlijk huis te Dillenburg behoeft zich nog geen jeugdig portret vast te knoopen, maar toen de jonge graaf heer was geworden van uitgestrekte bezittingen in de Nederlanden en Frankrijk, en daardoor tot de rijkste edelen van ons land kwam te behoorren, toen zal ook de schilderkunst hem gediend hebben.

Een spoor van een portret uit dezen tijd vinden we in den inventaris van den boedel van het hotel van Nassau te Brussel, in 1618 na het overlijden van zijn ongelukkigen oudsten zoon opgemaakt, en door ALEXANDRE PINCHART uitgegeven⁶⁾. Wanneer we daarin aantreffen *„Deux pourtraictz de feuz les prince et princesse d'Oranges, pères de Son Excellence, peint à l'huile, sur toile*', dan mogen we als zeker aannemen, dat de prins geschilderd was als pendant van zijn beminnelijke eerste gemalin, ANNA VAN EGMOND, gravin van Buren, die reeds in 1558 stierf. Het is nu maar zaak, deze portretten terug te vinden, en daartoe is een eerste vereischte, den vermoedelijken schilder aan te wijzen.

VAN MANDER zegt in zijn levensbeschrijving van FRANS FLORIS⁷⁾: *„Nu dan Frans, alsoo hy door zyn Const machtigh werdt/ en in groot achten en heerlijk aensien/ by den meesten des Landts/ te weten/ de edel gulde Vlies heeren/ den Prince van Orangien/*

1) *Belgische ofte Nederlantsche Historie*. Delf 1599, p. 219 b.

2) *Historie der Nederlantscher Oorlogen*. Leeuwarden 1650, p. 50.

3) *Tableau de l'histoire des Princes et Principauté d'Orange*, à la Haye 1639, p. 549.

4) *Gedenckwaerdige geschiedenissen*. Leeuwarden 1841, p. 70.

5) Deze en eenige dergelijke opmerkingen heb ik te danken aan de vriendelijke mededeeling van Prof. R. FRUIN te Leiden.

6) *Messenger des arts et des sciences* 1864, p. 276.

7) *Het Schilder-Boeck*. Amsterdam 1618, p. 159 b.

Graven van Egmont en Hoorn/ en ander: Was met hun heel gemeensaem/ en quamen dickwils t'synen huysse den Wijn drincken en bancketteren". Een oogenblik dacht ik, dat ik onder de werken van FRANS FLORIS, die even groot was in portretten als onooglijk in historiestukken, de gewenschte kunstwerken had gevonden, en wel in nr. 202 en 203 van de verzameling van graaf NOSTIZ te Praag¹⁾: „*Brustbild eines Mannes mit Kinn und Knebelbart, grüner goldgestickter Kleidung und Spitzenkragen. Angebl. Porträt eines Prinzen von Oranien*” en „*Brustbild einer jungen reichgekleideten Frau mit groszen Spitzenkragen, einen blumenartigen Schmuck im braunen Haar*”. Helaas bleek het bij een nader onderzoek, waarbij mij de altijd hulpvaardige Praagsche kunsthistoricus Dr. HUGO TOMAN gewichtige diensten bewees, dat de samensteller van den catalogus een was als de meesten van dat gilde, want niet prins WILLEM, alleen toch deze prins van Oranje zou door FRANS FLORIS geschilderd kunnen zijn, maar prins FREDERIK HENDRIK en AMALIA VAN SOLMS zijn de voorgestelde personen; wie de schilder was, is nog niet geheel in het reine.

Aan FRANS FLORIS toegeschreven wordt, zooals bekend is, het fraaie portret in het museum te Kassel. Dit levensgrootte kniestuk doet ons den prins zien in een rijk verguld stalen harnas. In de rechterhand houdt hij de bevelhebberstaf, terwijl de linker op den helm rust, die voor hem op een tafel ligt. Het kortgeknipte vrij steile haar is bruinachtig, en een klein kneveltje benevens een zweem van een sik versieren het ernstige gelaat, dat vooral kenmerkend is door een bittere trek om den mond²⁾. De inscriptie luidt: „*Wilhelm Prinz zu Uranien Graff von Nassau Katzenellen Bochen*”. De tijd van ontstaan van deze schilderij is vrij wel te bepalen. De heer VAN DER KELLEN³⁾ schat zijn leeftijd, met de bijvoeging „*oud voor zijn tijd*”, op 25 jaar, hetgeen ons brengt op het jaar 1558 of 1559. Prof. BLOK⁴⁾ zegt: „*200 zag de prins er uit, toen hij in het najaar van 1559 aanzoek deed om de hand van ANNA*”. Deze tijdsbepaling wordt bevestigd door een bijzonderheid in de titels, die op het portret geschilderd staan. 30 Juni 1557 was te Frankfurt a.M. een einde gekomen aan den jarenlangen strijd, gevoerd tusschen den graaf van Nassau en den landgraaf van Hessen om het bezit van het graafschap Katzenelnbogen⁵⁾. Bij dat verdrag werd bepaald dat de Nassau-Ottonische linie voortaan wapen en titel van Katzenelnbogen zou mogen voeren. En juist die titel en geen der vele andere staat op de schilderij te lezen. Opzettelijk stelde dus de schilder het resultaat van een langdurigen strijd in het licht. De inscriptie, die eerst door een reiniging van de schilderij te voorschijn is gekomen, is er dan ook niet later opgezet; dit bewijst reeds voldoende de oude vorm der letters. Het feit dat dit portret zeker niet vóór 1557 is geschilderd, is, zooals later blijken zal, van groot gewicht.

¹⁾ *Verzeichniss der Gräfllich Nostiz'schen Gemälde-Galerie in Prag.* Prag 1877, p. 30.

²⁾ Een goede reproductie naar deze schilderij vindt men in: W. J. HOFDIJK. *Een Lauwerkrans op des Zwijgers graf.* 's Gravenhage 1884.

³⁾ *Eigen Haard* 1884, p. 333.

⁴⁾ *De Nederlandsche Spectator* 1885, p. 24.

⁵⁾ E. F. KELLER. *Geschichte Nassau's*, Wiesbaden 1864, p. 277.

1559 zal dan omstreeks het jaar zijn, dat WILLEM KEY den prins van Oranje geschilderd heeft. WILLEM KEY en niet FRANS FLORIS. De gronden waarop mij dit meer dan waarschijnlijk voorkomt, heb ik elders uiteengezet ¹⁾. Dr. EISENMANN, de geleerde Directeur van het museum te Kassel, die geheel van FRANS FLORIS teruggekomen is ²⁾, en mijne veronderstelling aan de schilderwijze van KEY getoetst heeft, bericht mij, dat hij er de hand van ADRIAEN, niet van WILLEM KEY in ziet. Dat de jongere ADRIAEN, die eerst in 1568 als meester-schilder in de St. Lucas-gilde te Antwerpen werd ingeschreven, den prins een tiental jaren vroeger naar het leven geschilderd zou hebben, is echter niet te denken. Maar de mogelijkheid blijft bestaan, dat hij een kunstwerk van zijn oom gecopieerd heeft, en de copie naar den landgraaf van Hessen gezonden heeft ³⁾.

WILLEM KEY, geboren te Breda, een baronie die den prins van Oranje toebehoorde, was een voornaam heer, die bij de edelen in groot aanzien stond, voor wien GRANVELLE en ALVA model gezeten hebben, en die zoo bevriend was met de protesteerende edelen, dat hij zelfs, naar VAN MANDER ons bericht ⁴⁾, van schrik gestorven zou zijn, toen hij het doodvonnis van EGMOND en HOORNE vernam. LAMPSONIUS oordeelt hem na MORO den grootsten portretschilder.

*„Quas hominum facies, ut eos te cernere credas,
Expressit Caij pingere docta manus,
(Si tamen excipias unum, me judice, Morum)
Culpari Belgae nullius arte timent”* ⁵⁾.

En ook de grootste portretschilder, dien Nederland in de zestiende eeuw heeft voortgebracht, zou den vader des vaderlands schilderen. „*Antonius Morus pingebat A° 1561*” luidt de naamteekening op 's prinsen portret, voor korten tijd te Parijs op de veiling van het kabinet SÉCRETAN voor het Mauritshuis aangekocht. Dit is het jaar, dat de prins zijn ongelukkig tweede huwelijk sloot met de zijner onwaardige ANNA VAN SAKSEN. Dat ANTONIO MORO ook het portret van de jonge prinses geschilderd heeft, blijkt uit de gravure van J. HOUBRAKEN, in 1757 vervaardigd naar een teekening van H. POTHOVEN. Toen bevond zich de schilderij nog in den Haag, sedert is zij spoorloos verdwenen.

Men heeft, ondanks de treffende gelijkenis ⁶⁾, bezwaren geopperd tegen het fraaie portret, en wel omdat de prins er niet de versierselen van de orde van het Gulden Vlies draagt, die hij toch reeds in 1556 heeft gekregen ⁷⁾. Vreemd is dit zeker, maar even vreemd

¹⁾ *De Nederlandsche Spectator* 1889, no. 30.

²⁾ Vroeger heeft men ook aan FRANS POURBUS en aan ANTONIO MORO gedacht.

³⁾ Dr. O. EISENMANN. *Katalog der Königlichen Gemälde-Galerie zu Cassel*. Cassel 1888, p. XXVII.

WILLEM KEY krijgt langzamerhand de plaats terug, die VAN MANDER hem ingeruimd heeft. Ik wijs er slechts op, dat het portret van GILLES MOSTAERT in de Belvedere te Weenen, vroeger onder de werken van ANTONIO MORO gerangschikt, nu op authentieke gronden aan hem teruggegeven is.

⁴⁾ ed. 1618, p. 153 a.

⁵⁾ *Pictorum effigies*. Anv. ap. Viduam HIER. COCK 1562 no. 20.

⁶⁾ Een reproductie naar dit portret is aan deze studie toegevoegd.

⁷⁾ *De Nederlandsche Heraut*, Dl. VI, p. 55.

MANS-PORTRET DOOR ANTONIS MORO, 1561.
(*Vermoedelijk portret van Prins WILLEM I VAN ORANJE.*)

is het, dat hij het ook niet aan heeft op het zooeven vermelde portret in het museum te Kassel, dat, zooals we aangetoond hebben, ook na 1556 is geschilderd. Hoe willekeurig men op dit punt geweest is, blijkt genoegzaam uit de vele gegraveerde en gedreven afbeeldingen, die wij van den prins bezitten. Zoo heeft hij bv. op een gedenkpenning van 1568 het Gulden Vlies niet aan, en op een van 1572 wel, en dat in 1572, ja zelfs op de penning in 1584, even voor zijn dood geslagen, evenals op de later te vermelden schilderij in het museum te Antwerpen, zien we het welbekende ordeteeken ¹⁾. Men ziet, regelmaat is in deze zaak niet te ontdekken, en het ontbreken van het Gulden Vlies op het portret van 1561 is volstrekt geen grond, om aan het portret zelf te twijfelen.

De gelaatstrekken komen het meest overeen met een anonyme, aan JOANNES EILLAERTS toegeschreven gravure, waar de prins voorgesteld is in een eigenaardig gebloemd kleet. Als bijzonderheid merk ik op, dat ook hier het Gulden Vlies gemist wordt, en dat de prins het kapje reeds op het hoofd draagt, dat ons uit zijn latere portretten zoo bekend is.

Het is zeker dat in die dagen 's prinsen conterfeitsel al in tal van schilderijen bestond en de woning van menig vriend en strijdgenoot versierde, al kunnen we deze bewering maar met één voorbeeld staven. Toen in 1567 de goederen van NICOLAAS VAN HAMMES te Brussel verbeurd verklaard werden, bevond zich daarbij ook een portret van den prins van Oranje, gekleed in het costuum van ridder van het Gulden Vlies ²⁾. Van kunstenaars die deze portretten geschilderd hebben, weten we nog minder. WILLEM KEY stierf in 1568, FRANS FLORIS in 1570, ANTONIO MORO eerst omstreeks 1577, maar diens betrekking als hofschilder van koning PHILIPS maakt het onwaarschijnlijk, dat hij den prins van Oranje na de volledige breuk tot model gehad zal hebben. We hebben echter nog FRANS POURBUS, in 1581 overleden, en werkelijk vond ik in den *Nachtrag zu dem Katalog der Gemäldesammlung des Ferdinandeums* te Innsbruck, onder het legaat van den Hofrath LUDWIG RITHER VON WIESER-WIESENHORST: „No. 144. *Franz Porbus d. A. geb. 1504 in Bruges, † um 1581. Bildnis des Prinzen von Oranien*” ³⁾. Ik ben helaas niet in de gelegenheid geweest, dit bericht aan de waarheid te toetsen, en de opmerkingen, die de ongenoemde samensteller van den *Nachtrag* over den schilder ten beste geeft, boezemen ons niet veel vertrouwen in, wat betreft het model.

Maar behalve dit portret hebben we een ander, waar ik de copie naar een kunstwerk van FRANS POURBUS in meen te zien, nl. het halflevensgrootte portret in de Historische zaal van het Prinsenhof te Delft. Hier zien we den prins in harnas, met het Gulden Vlies om. Ofschoon op den achtergrond zeer duidelijk de inscriptie staat „*die prince van orranien*” had een vorige bezitter toch een andere meening hieromtrent, want achter op het paneel staat: „*Felipe prim(o) Pintado por Ticiano*”. Daar het portret, dat in 1878 gekocht is van DON JOSE MARIA D'ALMEIDA FIDIÉ te Lissabon, erg geleden heeft, en

1) V. LOON. *Beschrijving der Nederlandsche historipenningen*, Dl. I, p. 188, 155, 343.

2) *Messageur* 1855, p. 418.

3) 1888, p. 14.

op schrikbarende wijze geretoucheerd is, heeft de gelijkenis ongetwijfeld wel wat geleden; toch kunnen we er uit opmaken dat het origineel van omstreeks 1565 moet geweest zijn.

Tot dusverre konden we dus een kleine reeks van portretten aanwijzen, maar nu beginnen de woeligste jaren uit 's prinsens leven, en hij zal weinig gelegenheid gehad hebben, zich te laten schilderen. De oude gravures vullen deze gaping niet aan, bij de weinige nauwgezetheid, waarmede zij gemaakt werden; men zie maar eens de gravure van MATHIS ZYNDT van 1569 en oordeele dan. En op de gedenkpenningen kunnen we evenmin aan. Overal zien we echter, dat hij zijn haar- en baardgroei aanmerkelijk wijzigde. Het haar, vroeger tamelijk kort afgeknipt, wordt langer, en de sik maakt plaats voor een volle spitstoelopende kinbaard. Maar niet lang duurde het bezit van dien weligen haartooi. Uit een brief van DON JUAN aan den koning¹⁾ weten we, dat de prins zelf in 1577 geksheerend tegen de vredehandelaars van Geertruidenberg zou gezegd hebben: „*que es ya calbo y calvinista*” met een woordspeling doelende op zijn kaalheid en zijn geloof.

Die kaalheid, die in zijne latere portretten altijd door een kapje aan het oog onttrokken wordt, zien we duidelijk op een aantal gedenkpenningen. Ten grondslag ligt die, welke zijn huwelijk met CHARLOTTE VAN BOURBON in hetzelfde jaar 1577 moest vereeuwigen²⁾.

Evenals op deze gedenkpenning is ook op de voortreffelijke gravure van GOLTZIUS van 1581 de prins voorgesteld als pendant van CHARLOTTE VAN BOURBON. Geschilderd kan ik echter geen portretten van dit echtpaar aanwijzen. Wel zegt CRAANDIJK³⁾ dat zich deze op het kasteel te Amerongen bevinden, maar dit gezegde is een bewijs te meer voor de oppervlakkigheid waarmede deze heer door Nederland gewandeld heeft⁴⁾, want niet CHARLOTTE VAN BOURBON, maar LOUISE VAN COLIGNY, en nog al het bekende type, is de voorgestelde gemalin.

Van 1580 is het portret in het museum te Antwerpen, afkomstig uit de verzameling VAN ERTBORN. Het is zeer jammer dat het merkwaardige portret zoo vervuild is en in een donkeren hoek hangt, zoodat het zelfs zonder ladder niet te zien is. Anders had de tijdsbestemming, die op den rand van de schilderij te lezen staat, wellicht de aandacht van dezen of genen opmerkzamen bezoeker getrokken, want ofschoon het zeer handig geschilderde portret vast en zeker den Zwijger voorstelt, en dit ook in den catalogus zoo genoemd wordt⁵⁾, lezen we op den rand: „*Vlaamsche school einde der XVe of begin der XVIe eeuw*”. We zien er het borstbeeld van den prins in een nauwsluitend gewaad met rijk borduursel, gepijpten kraag, en het zwarte mutsje op het hoofd. In den hoek staat zijn wapen, omgeven met de halsketen van het Gulden Vlies. De heer MAX ROOSES was zoo vriendelijk mij te berichten, dat het portret zeker de Antwerpsche school verraadt.

¹⁾ *Correspondance de Guillaume le Taciturne, par Gachard III, p. LXIII.*

²⁾ V. LOON, I, p. 240.

³⁾ *Wandelingen door Nederland*. VII, p. 124.

⁴⁾ De geheele beschrijving van het kasteel Amerongen, met zijn hoogst merkwaardige verzameling portretten, levert hiervan een treffelijk voorbeeld.

⁵⁾ *Catalogue du musée d'Anvers*, 1874, p. 575.

Zeer veel overeenkomst met dit portret vertoont een borstbeeld op het Mauritshuis te 's Gravenhage. Het zwarte mutsje rust achteloos op het achterhoofd, en de met bont gezoomde tabberd is ook hier rijk met goud borduurd. Een copie schijnt dit breed geschilderde en vrij goed bewaarde stuk niet te zijn, en nu vergelijkte men met dit portret eens de schilderij van ANTONIO MORO van 1561.

We naderen met rasse schreden het drama van 1584 en het wordt tijd, dat we met een schilder kennis maken, die den prins in den laatsten tijd van zijn leven herhaalde malen afbeeldde. VAN MANDER noemt den Goudschen portretschilder CORNELIS DE VISSCHER, die somtijds niet wel bij zinnen was, en van wien veel te verhalen zou zijn. Maar met dat al deelt hij ons alleen mee, dat de ongelukkige op een zeereis van Hamburg naar huis, onder weg door den dood verrast werd ¹⁾. En de verzen onder het portret van CORNELIS DE VISSCHER ²⁾ doen het te meer betreuren, dat VAN MANDER hier juist zoo kort gebonden is geweest.

„*Postremos inter non est Vischerus habendus,
Austriaci, Auriaci clarus imaginibus.
Principis exemplar cum quaerant undique vestrum
Pictores: Magno magnus es Auriaco.*”

Deze versregels maken ons begeerig de werken van dien Goudenaar te leeren kennen. Het eenige werk dat hem met zekerheid wordt toegeschreven, is het portret van een musicus van 1574 in de Belvedere te Weenen, voorzien van het monogram C V. Toch bevatten de versregels de volledige waarheid, want dat CORNELIS DE VISSCHER den prins van Oranje geschilderd heeft, blijkt uit tal van copieën en gravures. MIEREVELD heeft ze in twee soorten in omloop gebracht, en deze twee soorten, het eene in harnas, het andere in burgerkleedij, zijn het, die steeds weer gegraveerd en gecopieërd worden, en waaraan zich de voorstelling vastknoopt, die wij ons gewoonlijk van den Grooten Zwijger maken. Het gaat niet aan, hier alle navolgingen op te sommen, die wij van deze portretten bezitten. De zooeven aangehaalde versregels bewijzen, dat ze reeds vroegtijdig schilders tot voorbeeld gediend hebben.

Onder deze copieën is wel de beroemdste MICHIEL JANSZ MIEREVELD. Van het portret in harnas bestaat een aan hem toegeschreven copie in het Mauritshuis te 's Gravenhage ³⁾, en nog een verkleinde copie, in 1828 gekocht op de verkooping GOLDBERG. MIEREVELD's schoonzoon WILLEM JACOBSZ. DELFF heeft van dit portret een heerlijke gravure gemaakt, en uit het onderschrift leeren we den oorspronkelijken schilder kennen „*quam Celeberrimi Pr. effigiem à Cornelio Vischero ad vivum depictam, et Guilielmo Jacobi Delphio coelo hac forma expressam*”. Maar MIEREVELD heeft slechts den kop uit de schilderij van DE VISSCHER genomen. In zijn geheel leeren we deze kennen uit een gravure van ANDREAS STOCKIUS, met

¹⁾ *Het Schilder-Boeck*, 1618, p. 148 b.

²⁾ *Pictorum effigies*. Hagae Com, ex officina HENR. HONDII (1610?) no. 39.

³⁾ Gelithographeerd door ELINK STERK.

het onderschrift: „*Effigiem hanc Corn. Vischerus ad vivum pinxit et Andreas Stockius in piissimam dicti Principis memoriam sculpsit et excudit Hagae A. 1614*”, en in een oude copie in de koffiekamer van de Eerste Kamer der Staten-Generaal op het Binnenhof te 's Gravenhage, die echter eenige kleine afwijkingen vertoont met de gravure. Deze schilderij is volgens ISING¹⁾ afkomstig van de vergaderzaal der Staten-Generaal, maar dit bericht is niet overeen te brengen met de afbeelding van de vergaderzaal, zooals ze zich vertoonde toen KAREL II koning van Engeland er een aanspraak hield. De graveur TH. MATHAM vertoont ons hier een geheel ander portret. Dit type van den prins was zeer bemind, gelijk blijkt uit de vele navolgingen. SUYDERHOEF graveerde het naar eene tekening van PIETER SOUTMAN, G. VALCK naar een van ADRIAAN VAN DER WERFF. GERARD HONTHORST koos het voor zijne voorstelling van de eerste vijf stadhouders, aanwezig op het Rijksmuseum te Amsterdam, en JEAN HENRI BRANDON toen hij op het einde der 17de eeuw hunne portretten voor de Trèveszaal moest schilderen²⁾. Zij copiëerden echter geen ander portret, maar maakten er alleen gebruik van voor de gelijkenis. Ook het kleine portretje op het Rijksmuseum te Amsterdam, afkomstig van het slot Honselersdijk, het portret in het museum te Haarlem, dat eertijds het logement der Haarlemsche afgevaardigden te 's Gravenhage versierde, een portret in de collectie SIX te Amsterdam (voorheen in de coll. VAN WINTER) en een bij Jhr. Mr. PRINS te Haarlem zijn naar hetzelfde origineel geschilderd. Evenzoo hangt er een zeer slechte copie in de Meermanzaal van het paleis van den prins van WIED te 's Gravenhage, en een goede copie, alleen van den kop, in het Huis in 't Bosch. Om nog één voorbeeld te noemen, zoo zien we dit portret ook op de gedenkpenning, die in later tijd geslagen is ter herinnering van de opdracht van de grafelijkheid van Holland aan den prins in 1575³⁾. De vele gravures op te sommen valt buiten mijn bestek, alleen zij er op gewezen dat sommige graveurs het noodig geoordeeld hebben den prins ook hier het hoofdkapje op te zetten, hetgeen er bij het harnas tamelijk dwaas uitziet.

De tweede vorm, waaronder wij DE VISSCHER'S portret kennen, is dat in burgerkleedij, waarvan we op het Rijksmuseum te Amsterdam zulk een voortreffelijke schilderij van MIEREVELD zien. Ook hier wijst een inscriptie den weg „*Faciem huius ad principalem Cornelij de Visscher, fecit M. a Miereveld*.” In deze woorden ligt opgesloten, dat MIEREVELD geen copie maar een vrije compositie leverde, en slechts voor het gelaat DE VISSCHER'S origineel gebruikte. De schilderij was in 1808 uit het Nationaal Museum te 's Gravenhage naar Amsterdam gezonden, en is herhaaldelijk gegraveerd, in nieuweren tijd o. a. door J. P. LANGE en door J. F. C. RECKLEBEN, in 1633 met wijzigingen door HENDRIK HONDIUS. Een volkomen gelijk exemplaar berust op het stadhuis te Delft, en is ook stellig van de hand van MIEREVELD. 20 Dec. 1620 had hij aangenomen het te

¹⁾ *Het Binnenhof. Het kwartier van Hun Hoog Mogenden*, p. 27.

²⁾ A. ISING. *Het Binnenhof. De Trèveszaal*, p. 4.

³⁾ V. LOON. I, p. 206.

maken, en 24 Dec. 1624 werd hem zijn honorarium uitbetaald¹⁾, en een derde in het Huis in 't Bosch te 's Gravenhage. Een Grieksche inscriptie, die er op alle drie de portretten even raadselachtig uitziet, heeft reeds de nieuwsgierigheid van BILDERDIJK opgewekt, want 9 Lentemaand 1810 schrijft hij aan H. W. TYDEMAN²⁾. „Maar hebt gij 't portraît van Prins WILLEM I op 't Koninklijk Museum op 't Paleis gezien? als gij 't eens kooft zien, zoo zie eens de Grieksche woorden op 't briefjen". Eerst de geoefende blik van Prof. C. G. COBET te Leiden ontcijferde ze, en las vers 332 van EURIPIDES' *Medea*,

Ζεῦ, μὴ λάβοι σε τῶνδ' ὅς αἴτιος κακῶν.

Ook dit type is veel verspreid. Geheel gelijk aan de reeds opgenoemden, alleen zonder de Grieksche versregels hangt er een exemplaar in het paleis van prins FREDERIK te 's Gravenhage. Dit uitnemende portret is zeker ook door MIEREVELD geschilderd. Een zeer fraaie copie, wellicht van de hand van WIJBRAND DE GEEST is in het museum te Leeuwarden, en is afkomstig van het Hof der Friesche stadhouders. Verder hangen er nog exemplaren in het stadhuis te Amersfoort, op het kasteel Amerongen, in de Historische zaal te Delft, in het Mauritshuis te 's Gravenhage, in de senaatskamer der Universiteit te Leiden, en in de Universiteits-Bibliotheek aldaar. Dit laatste portret ten voeten uit is in 1598 door prins MAURITS aan de Bibliotheek ten geschenke gegeven³⁾.

Welk origineel MIEREVELD gediend heeft voor het portret dat op het stadhuis te Kampen bewaard wordt en waar de prins ten voeten uit, in een zwarten met goud omzoomden mantel is voorgesteld, heb ik niet kunnen nagaan. De rechter hand rust er op een tafel, waarop ook de helm is neergezet. Onder de „*Conterfeytsels rakende de winckel van den overleden*" in dien merkwaardigen inventaris van schilderijen, door MIEREVELD op zijn atelier nagelaten, en zoo slecht door HAVARD afgedrukt, of liever NB vertaald⁴⁾, vinden we slechts één portret van prins WILLEM. Het kan een der bovengenoemden zijn, maar kan ook een der vele portretten zijn, die nog aan MIEREVELD's penseel worden toegeschreven, als daar is op Hampton-Court, en als ik vermeld vond, dat omstreeks 1709 ISAAC OUWENS te Rotterdam bezat.

Reeds met een enkel woord heb ik het portret aangestipt dat zich in 1660 in de Vergaderzaal van de Staten-Generaal bevond. De prins is ook hier in burgerkleeding voorgesteld, doch geheel anders dan op de hier pas opgenoemde. Daar we echter geen zekerheid hebben, dat de teekenaar stipt de werkelijkheid gevolgd heeft, kunnen we dit portret tot nader orde laten rusten⁵⁾.

1) *De Nederlandsche Spectator* 1870, p. 443.

Gelukkig heeft de gemeenteraad van Delft geweigerd, dit portret en de andere der prinsen van Oranje over te brengen naar de Historische zaal in het Prinsenhof. Het schoone portret is geschilderd voor het stadhuis te Delft, en voor geen andere plek ter wereld. Laten we ons verheugen, dat het daar nu nog ongeschonden prijkt.

2) *Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de hoogleraren Mrs. M. en H. W. Tydeman*. Sneek 1866, Dl. I, p. 209.

3) *Catalogus L.—B.* 1597. Voorrede.

4) *L'art hollandais*, I, p. 51.

5) Gravure van TH. MATHAM naar eene teekening van J. TOORENVLIET.

Het ligt wel niet in de bedoeling van deze studie, ook melding te maken van schilderijen, die eerst in lateren tijd ontworpen zijn, maar met één kunstwerk moet ik een uitzondering maken, omdat het zijn ontstaan dankt aan een roemruchtig kunstenaar, en omdat het ook weer anderen tot voorbeeld gediend heeft. Ik meen DELFF's gravure naar ADRIAEN VAN DE VENNE's schilderij. De heer D. FRANKEN Dz.¹⁾ zet deze schilderij op omstreeks 1621, terwijl hij de geheel gelijkvormige eveneens door DELFF gegraveerde portretten van prins MAURITS en prins FREDERIK HENDRIK op omstreeks 1617 plaatst²⁾. Mijns inziens vormen ze een suite en zullen terzelfder tijd geschilderd zijn. Twee teekeningen naar deze schilderij, van de hand van J. STOLKER berusten in de verzameling D. FRANKEN in het Rijks-Prenten-kabinet te Amsterdam. Op beide staat een inscriptie van denzelfden inhoud, waarvan er een luidt „*Willem de Eerste Prinse van Oranje grave van Nassauw grondlegger der Nederlandsche Republyk. Naar het origineel door A. van de Venne geschildert hangende op het lusthuys Honsholredijk. Dit schilderij is naderhand door zijne Koninklyke Majesteyt van Pruysen by 't verkopen van dezer lustplaats nevens meer anderen naar Berlyn gevoert. Dit Portrait is door J. Houbraken [doch niet zeer gelukkig gevolgt] gesneden voor het Dichtstuk Willem den Eersten van den Heer J. Nomsz*”.

Zoowel in zijne beschrijving van het werk van ADRIAEN VAN DE VENNE, als in dat van DELFF³⁾ zegt de heer FRANKEN, het origineel niet te kennen, waarnaar V. D. VENNE zijne schilderij copieerde. Dat origineel heeft dan ook niet bestaan. De compositie sluit zich geheel aan bij die van de portretten van prins MAURITS en van prins FREDERIK HENDRIK, en is daarenboven zoo op en top VAN DE VENNE-achtig, dat het aan geen twijfel onderhevig is, of aan VAN DE VENNE zelf is de compositie toe te schrijven. Voor den kop bediende hij zich van een der toen reeds in talrijke copieën bekende portretten van CORNELIS DE VISSCHER.

De heer VAN DER KELLEN⁴⁾ vestigt de aandacht op drie stippen op 's prinsens rechterwang, die we op alle naar DE VISSCHER geschilderde en gegraveerde portretten zouden aantreffen, en vraagt „*Zijn dit de litteekens van de wonden, die den prins ontving bij den aanslag op zijn leven door Jean Faureguy*”.

Ik meen deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden, en wijs hiertoe op een portret, aanwezig in het Stedelijk Museum te Alkmaar, en afkomstig van het provenhuis van PALINC te dier stede⁵⁾. Hier zien we den prins in een hoogst eenvoudig huisgewaad, met een kapje op het hoofd. Het haar, dat er uit te voorschijn komt, grijst reeds sterk, en de diepe rimpels maken het gelaat nog ouder dan op alle andere portretten, hetgeen verklaard wordt door de inscriptie „*Gvill. a Nassavia princeps Ao 1583.*” Wat aan dit portret een bijzondere waarde verleent, is dat we tusschen de uitloopers van de baard, vlak onder het jukbeensuitsteeksel

1) ADRIAEN VAN DE VENNE, Amsterdam 1878, p. 43.

2) *ibid.* p. 39.

3) *L'oeuvre de Willem Jacobszoon Delff.* Amsterdam 1872. p. 53.

4) *Eigen Haard* 1884, p. 334.

5) Het is mij een behoefte mijn hartelijken dank uit te spreken aan den heer C. W. BRUINVIS te Alkmaar, voor de vele moeite die hij zich in deze zaak voor mij getroost heeft.

van de bovenkaak op de rechterwang een roode vlek opmerken. Deze vlek is het litteeken. JACOB VALCK, een ooggetuige ¹⁾, bericht dat de prins „*heeft die schote ontfangen ter sijden onder 't rechter kaeckebeen ende is ter slinckersijden eenen tandt mede nemende vuytgegaen*”.

18 Maart 1582 was de aanslag gepleegd, zoodat hieruit blijkt, dat het origineel der portretten naar DE VISSCHER vóór dien datum moet geschilderd zijn. Dat we een dezer portretten herhaaldelijk zien als pendant van het portret van LOUISE VAN COLIGNY, met wie de prins eerst in 1583 in het huwelijk trad, kan geen bezwaar uitmaken. Deze portretten zijn alle van later dagteekening, men koos een uit de bestaande portretten, en lette niet op het anachronisme.

Nog éénmaal zou de prins naar het wezen geschilderd worden, al was het dan ook niet naar het leven. Toen 10 Juli 1584 de kogel van PHILIPS' huurling gevallen was, en de prins van Oranje als lijk in het Prinsenhof te Delft tentoongesteld lag, was het door de Staten verboden, de dierbare gelaatstrekken af te beelden, „*opdat de Vyanden misschien sulx in handen krygende, daarmede niet en souden spotten*. Toch gelukte het den zevenentwintigjarigen Delvenaar CHRISTIAEN JANSZ. VAN BIESELINGEN dit verbod te overtreden. Hij vond gelegenheid een schetsje te maken, en allen die het zagen, waren het eens over de goed getroffen gelijkenis. Naar VAN BLEYSWIJK ons bericht ²⁾, heeft deze schets later HENDRIK GERRITSZ. POT gediend bij diens groote allegorische voorstelling, de verheerlijking van den prins, die langen tijd gehangen heeft op het stadhuis te Delft, doch door een besluit van de Delftsche regeering in 1795 vewijderd en sedert verdwenen is (Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap!) ³⁾. KRAMM geeft een merkwaardig staaltje van zijn combinatievermogen, wanneer hij ⁴⁾ het kleine schilderijtje van VAN DE VENNE op het Rijksmuseum te Amsterdam, en voorstellende prins MAURITS op zijn paradebed, doet doorgaan voor het portret van prins WILLEM door CORNELIS DE VISSCHER! Mij dunkt, van een kunsthistoricus mag men wel vergen, dat hij in staat is, een kunstwerk van 1584 van een van 1625 (zegge een verschil van 41 jaren) te kunnen onderscheiden. Reeds meermalen is op deze dwaasheid gewezen ⁵⁾, maar daarbij heeft men steeds over het hoofd gezien, dat we toch een andere voorstelling van prins WILLEM als lijk bezitten. Al bevindt zich dit exemplaar in nog zoo een ontredderden toestand, en al is het door overschilderingen schier onkenbaar geworden, wij mogen niet vergeten het schilderijtje, aanwezig in de Historische zaal van het Prinsenhof te Delft, toebehoorende aan de Nederduitsch-Hervormde kerk aldaar. Slechts de kop is op halflevensgrootte afgebeeld, en rondom staan op de lijst de versregels:

•DEN• TIENDEN• IVLI• TWELCK• DEN• MENSCHEN• HEFT• VERD(R)OETEN•
WERDE• DEN• PRINSCHÉ• DORANGE• TOT• DELEF• DOERSCHOETEN•

1) NIJHOFF'S *Bijdragen*, VI, p. 47.

2) *Beschrijvinge der stadt Delft*, p. 844.

3) Over dezen wandaad wordt ook gesproken in *Oud-Holland* V, pag. 168.

4) *De levens en werken enz.*, p. 1697.

5) Toch werd zij weer herhaald in HOFDIJK, *Een Lauwerkran*s, p. 32.

De mogelijkheid bestaat dat dit stukje de origineele schets van VAN BIESELINGEN is, maar het is zóó gehavend, dat dit zeer moeilijk zal zijn na te gaan. Nog bevindt zich in de collectie FRANKEN in het Rijks-Prenten-kabinet te Amsterdam een anonyme gravure uit de zeventiende eeuw zonder eenig opschrift, maar waarin ik ook prins WILLEM op zijn paradebed meen te herkennen. Naast hem ligt een zwaard en aan het voeteneinde een hondje. De gelaatstreken komen overeen met de schilderij te Delft, en met andere portretten.

En hiermede ben ik aan het einde van mijne studie gekomen. Ware ik nog in de gelegenheid geweest, de talrijke portretten van den prins van Oranje, die zich nog in ons land en daar buiten bevinden, alle nauwkeurig te onderzoeken, wellicht zou mijn onderzoek door verrassende resultaten beloond zijn, en er onder de vermeende copiëen nog menig origineel portret te voorschijn zijn gekomen, maar daartoe is een onderzoek in loco strikt noodzakelijk. Van vele copiëen weten we wanneer en door wien ze vervaardigd zijn. Behalve die welke ik reeds besproken heb, wijs ik nog op CORNELIS STOOTER, die er in 1642 een voor het Logement der Leidsche afgevaardigden te 's Gravenhage ¹⁾, en op BENJAMIN WOLFF, die er in deze eeuw meer dan één aan koningin WILHELMINA geleverd heeft ²⁾. Maar van de meesten zijn we op de schilderstukken zelf aangewezen. En dat ze veel verspreid zijn? Reeds in den inventaris van de goederen, nagelaten door JOHANNA DE MUNTER, weduwe van JASPER CABOUTERS, overleden te Leuven 16 Jan. 1584 vinden we „I effigies van den ouden prince van Orainghen” ³⁾.

Op stadhuizen en in kasteelen, het geheele land door, vinden we de dierbare gelaatstreken terug, zonder dat ik voor het oogenblik in staat ben, deze te schiften en hante onderlinge verhouding vast te stellen.

Mocht deze nog zeer onvolledige bijdrage ten gevolge hebben, dat de aandacht meer worde gevestigd op een historieportret dat ons van alle historieportretten de meeste studie waard is, dan is mijn doel volkomen bereikt.

Rotterdam, 20 Dec. 1889.

¹⁾ Thans in het Stedelijk Museum te Leiden. Zie *Navorscher* 1870, p. 452.

²⁾ VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN III, p. 95.

³⁾ *Messenger des sciences historiques*, 1869, p. 283.

EEN ONBEKEND WERK VAN HUIG DE GROOT UIT ZIJN VROEGE JEUGD.

(HUGONIS GROTH ORATIO IN LAudem NAVIGATIONIS.)

DOOR

MR. J. SOUTENDAM.

HET HS., waarvan de letterlijke copie in de volgende bladzijden is afgedrukt, kwam in den aanvang van 1886 te mijner kennis. Jammer, dat mijn plan deze „primitiae” der studiën van den grooten en wijzen Delvenaar, bij gelegenheid der onthulling van zijn standbeeld in September van dat jaar het licht te doen zien, door allerlei oorzaken en omstandigheden, van mijn wil onafhankelijk, werd verijdeld.¹⁾

Als een proeve van den letterkundigen arbeid des jeugdigen geleerde — zoo niet het oudste, dan toch zeker een der eerste voortbrengselen van Latijnsch prosa uit de pen van HUGO GROTHUS gevloeid — deel ik deze „oratiuncula” hier mede. De overige, die door den neef aan zijn oom van vaderszijde, CORNELIS, den eersten Professor in de Rechten aan de Hoogeschool te Leiden, werden opgedragen bij een kort schrijven, dat daaraan voorafgaat, schijnen verloren te zijn gegaan. De rede, die bewaard bleef, doet denken aan de Oraties, die vóór de afschaffing der promoties van de Gymnasia tot de Academische lessen, door toekomstige studenten, in den regel op ten minste 18jarigen leeftijd, over het een of ander, veelal door den Rector gekozen of aangegeven onderwerp, werden uitgesproken.²⁾ De zeer jonge latinist, wellicht ten hoogste 8 jaren oud, schijnt deze korte redevoering „exercitii causa” te hebben saamgesteld; eigenhandig heeft hij

¹⁾ De bezitter van het HS. vertrok sedert naar verre landen en nam het mede.

²⁾ In de „Suada Delphica” van JACOBUS CRUCIUS, Amst. 1675, 12mo, zijn 58 dergelijke orationes varii argumen door „Musarum alumni” der Delfsche Latijnsche Scholen gehouden, opgenomen.

haar in het 4° kahier opgeschreven. Het „opus juvenile”, dat den lof der zeevaart behandelt, is in sierlijk latijn gesteld en voor den aandachtigen lezer bevat het de kiemen, de onmiskenbare aanduiding van hetgeen toen reeds in het machtig brein omging van hem, die weldra de wereld door zijn alomvattende geleerdheid zou verbazen.¹⁾

Den HH. CAMPBELL, FRUIN en ROGGE mijn dank voor hunne bibliographische nasporingen en berichten, waaruit mij bleek, dat de „oratiuncula” hun onbekend en, naar hun beste weten, nooit in druk verschenen was.

Delft, 11 October 1889.

Venerande patruë! Voti mei memor judicavi Hasce qualescunque Oratiunculas tibi offerre, ut hae exstarent monumentum grati mei erga te animi. Suscipe igitur primitias studiorum meorum benevolo animo nec tam muneris tenuitatem quam animum specta.

Tuus obsequiosissimus

HUGO GROTIUS.

fol. I.

ORATIO IN LAVDEM NAVIGATIONIS.

Miramur Amphibia, sive ea animalia, quae et in aqua, et in terra vivere queunt. Nota sunt ea. Ranae in herbidis pratis degunt, conspiciuntur etiam in paludibus, ac noctu audiuntur ex iis coaxantes, sic ut rusticantium somnos inturbent. Canes marini, quorum pellibus Caesar Tiberius se adversus fulminis ictum muniebat, vivunt et in mari, et subinde in terram prodeunt, vel somnum captaturi, vel in sole apricaturi. Testudines (quarum carnes, aut edere, aut non edere oportet, ut est in proverbio) in aequoris fundo delitescent, aliquando tamen et in littus se recipiunt, ut se solis calore reficiant, ac in arena ova sua pariant. Crocodili, quos Aegyptii etiam inter numina sua retulerunt, in fluminibus aluntur, versantur et in sylvis, in quibus non modo quadrupedibus, sed et ipsis hominibus insidiantur. Ne jam dicam de Alitibus multis; puta Oloribus, anseribus, anatibus, et id genus aliis, quae et in aquis natant et in tellure se sustentant.

fol. v.

A: O: Ne in limine longiori orationis ambitu vos morer, expediam quo tendam Nullus fere mortalium erit, quin homines omnium animantium Dominos inter amphibia numeraverit: praesertim cum Sacrae Literae declarent Dei domicilium esse caelum, sed tellurem hominibus esse concessam ad eam inhabitandam. Nec sane homines naturâ sunt amphibia: verum industria sua id consequi possunt, ut illa nomenclatura ipsis quoque

¹⁾ „In zyn eerste Kintsheit gaf hy klaere proefstukken van zyn overvliegend vernuft, edelen inborst en onvermoeide nyverheit, zynde zoo vlug van lichaem als van geest”, zooals BRANDT in zijne „*Historie van het leven des Heeren Huig de Groot*” van hem getuigt. DE BURIGNY, *Vie de Grotius*, verhaalt, dat DANIEL HEINSIUS, „prétendoit que GROTIUS avoit été homme dès l’instant de sa naissance; que l’on n’avoit jamais aperçu chez lui aucune preuve d’enfance”. doelt hier op de versregels van H.:

„..... reliqui viri
Tandem fuere, GROTIUS vir natus est”.

competat, quando addiscere possunt artem natandi, artem urinandi, ac denique artem navigandi.

Propositio. Haec autem postrema digna mihi visa est cujus laudes hodierno die vobis enarrem. quod dum facio, rogo vos, A: O:, ut me auribus attentis animisque benevolis audire haud dedignemini.

Confirmatio. Qui artem aliquam student ornare laudibus, ab antiquitate potissimum initium dicendi facient. Horum exemplum imitans dicere etiam incipiam de artis navigandi antiquitate. Ignota videtur fuisse tempestate ea quae diluvium universale praecessit. Sed cum hoc immineret, Deus Opt: Max: primus primae navis fabricam praescrisit. Noacho viro Sanctissimo, ut ejus beneficio non modo ipse, sed et familia cum selectis animantibus servaretur ab interitu, qui omnes mundi incolas ob nefanda scelera ac perditissimos mores manebat. Ita ut haec navigandi ars originem suam debeat Deo immortalī, ac ut sit tam antiqua quam sunt incunabula mundi secundi (a Noacho qui gentilibus fuit Prometheus) propagati. Certe ab eo tempore didicere industrii mortales posse se navium ope et in aqua vivere, ac naves fabricare incepterunt, quas remis ac clavo instruxerunt, cum animadvertenter usum pinnarum, ac caudae in piscibus, atque alarum, et caudae in avibus. Addiderunt malos, antennas, vela, aliaque ex aliis experimentis. Excelluerunt autem in arte navigandi Phoenices, qui artes alias, si non invenerunt certe incredibilem in modum exornarunt atque expoliverunt, ut apud ipsos studia quam plurima maturitatem suam nacta potuerunt videri. Phoenices exceperunt Cretenses, de quibus Poëta:

Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.

Utique haec gens inclaruit olim, et aliis artibus et sigillatim navigandi arte, ut proverbio locum fecerit: Nimirum, Cretensis nescit mare, quo prisci mortales usi fuerunt quoties vellent indicare aliquem simulare quasi esset ignarus artis, cujus jam peregre sit peritus. Audivistis, A: O: praeclarae artis antiquitatem, pergam dicere de ejus utili tate.

Uti. Verum hic tantus se aperit campus excurrendi, ut quid prius, quid posterius sim prolaturus omnino ignorem. Ignoscite A: O: si tumultuarie nonnulla produxero. Utilis est haec ars, quia per eam commercium exercere possumus cum nationibus longe dissitis, praesertim cum incolis insularum: quin nobis cum Britannis nostris vicinis nullum intercederet commercium, nisi per navigationem, quando non continentem sed insulam incolunt ac poëta eos nominat

Toto divisos orbe Britannos.

Et quid absque hac arte esset mercatura? qua cives florent, et qua nostra respublica sic inclaruit, ut invidis oculis omnes Reges principesque fortunas nostras aspexerint, quando Argonautae nostri, et sub aurora et sub Phoebi cubilibus, urbes et castella extruxerint, et mercatores nostri sub utroque sole negotiantes advexerunt quicquid usquam pretiosissimarum mercium esset, ut nostra respublica non modo totius Europae, sed et totius Orbis horreum atque armarium potuerit videri. Porro quid sine navigatione esset piscatura, qua innumeri mortales aluntur, et qua incredibile lucrum in rempublicam nostram

redundat quotannis, praesertim ex halecum et cetorum captura? Ad haec si navigare homines nescirent, an non jacerent prorsus bonae artes ac laudabiles disciplinae? Quae regio adeo foelix, ut hae omnes in ea tradantur. Ad eas addiscendas peregrinationes subinde instituendae sunt, ac maria sulcanda. Intellexere hoc Plato, Cicero alique viri doctissimi, qui propterea non dubitarunt se navibus committere ac longinquas peregrinationes suscipere. *Nec doctus quis olim censebatur nisi studiorum ergo aut Athenas, aut Massyliam concessisset, ac ibi magistris se informandum dedisset iis artibus, atque disciplinis, quae domi non traderentur.

Quae cum ita sint animadvertitis facile, A: O: quantam utilitatem hominibus afferat ars navigandi.

fol. v

Verum videor mihi audire obstrepentes quosdam ac dicentes, navigationem esse rem periculosam et temerariam admodum ac propterea evitandam. Certe ita priscis quibusdam mortalibus visa est, etiam Plinio, qui adeo iniquus fuit, ut primae navis inventorem diris devoverit, quasi in hominum perniciem navigationem excogitasset. Dubitavit quoque Anacharsis utrum navigantes inter vivos, an vero inter mortuos referret, ob continuum scilicet vitae periculum in quo versarentur, denique et Cato cum ad vitae calcem pervenisset poenitere se dixit inter alia, quod navi unquam profectus esset ad locum quo pedibus venire potuisset.

Sed vos rogo, A: O: an damnanda propterea navigatio, quia cum periculo conjuncta potest videri? Quis nescit sine periculo vix quicquam quod sit egregium ac memorabile designari? Eant ii, qui hoc in navigatione culpant, atque Salomonem Regum omnium quotquot unquam fuerunt sapientissimum temeritatis quoque accusent; utpote qui jam sua tempestate classes instruxerit, ac naves epibatis atque mercatoribus impleverit petitem aurum, argentum, ebur aliasque merces pretiosissimas ex regionibus maxime longinquis.

Non capiunt meticulosi homines periculum hoc abunde quaestioso lucro compensari, nec intelligunt periculum quod extimescunt vix in terra saepenumero caveri.

fol. 4.

Nolo tamen priscorum mortalium sententiam hic inclementius agitare. Nam cum illi viverent, navigatio revera erat periculosior. Naves nondum adeo affabre tunc fabricabantur; ignotus erat prorsus magnetis, ac pixidis nauticae usus. Desiderabantur alia instrumenta, jam velut divina virgula reperta, quorum ope multo tutius jam mare navigatur et scopuli latentes securius evitantur, ut nec Scylla nec Charybdis jam sint adeo formidolosae ut olim.

Praeterquam quod astronomiae cognitio navigantibus perutilis, antiquis minus exulta fuit, jam vero maturitatem suam nacta potest videri.

Sed linquamus timidos hosce ac pergamus dicere de jucunditate, qua navigantes peregre non raro affici possunt.

Quid ergo jucundius quam variarum gentium mores ac ritus cognoscere? Quid amœnius quam naturae miracula hic illic observare? quid delectabilius quam adire loca priscorum literis monumentisque condecorata? quam lustrare

Campos ubi Troja fuit?

quam invisere regiones calcatas a viris sanctissimis? etiam a Sospitatore humani generis Jesu Christo? quam videre Aetnam ardentem, in cujus crateres Empedocles vivus insiluit? quam conspiciere Vesuvium, dies noctesque flammās eructantes, (*sic*) cujus cineres atque favillae Plinii avunculum exstinxerunt? quam contemplari amnem Clitorium, fluvium Euripum et tot alios amnes, fontes, montes suis stupendis proprietatibus percelebres? Porro quid jucundius quam notare alias orientes et occidentes stellas, inter eas Canopum, stellam toto cœlo lucidissimam. Denique quid gratius quam ipso experimento discere dari antipodes, sive homines, qui vestigia nostris premant contraria? quod antiquitas olim fabulosum credidit, verum ab Argonautis nostris jam ita compertum est, ut multo verius sit quam quae apud Sagram, ut habet proverbium, olim acciderunt.

Tot res jucundas, gratas, acceptas, amœnas, A: O:, cum navigatio nobis praestet, quis perhibeat eam voluptate et quidem summa non commendari.

Dicam amplius: navigatio insuper necessaria est, utique sine ea mortales saepenumero ad incitas redigerentur. Nam annona incolarum multitudini non semper sufficit, agri non sunt semper aeque fœcundi. Nisi ergo penuriae navium ope aliunde succurreretur, multis ad restim res rediret, ac non pauci fame perirent. Scio equorum atque aliorum jumentorum auxilio etiam advehi posse annonam, sed eorum non est usus, si nationes amnibus, paludibus, fluminibus, maribus, rupibus determinantur, et quae foret illa copia, quae sic adveheretur? exigua admodum profecto, quae nequam sufficeret.

Addam aliud: nisi navigatio esset reperta, religio Salutaris non posset diffundi per totum terrarum orbem, quin eadem latuisset et nobis etiamnum; quando discreta nostra regio est per multa flumina atque maria ab ea tellure, in qua Sospitator humani generis eandem primum divulgavit.

Attexere possem, A: O:, multa alia.

Sed non abutar patientia vestra; finem dicendi faciam.

Audivistis navigationis laudes. Dixi de antiquitate, recensui utilitatem, commendavi jucunditatem, adstruxi necessitatem? quid superest quam ut mecum statuatis artem hanc esse numerandam inter artes quam maxime laudabiles; potissimum, quia per eam nostrates arctioribus terrae finibus inclusi latiore viam Oceano affectarunt et mercatum imperiumque cum sole diffuderunt. Gratulemur quoque nobis ob eam inventam: quia nos, Musarum alumni, jam peregrinationes suscipere possumus comparandae eruditionis ergo, ac dein redire tincti cognitione bonarum literarum atque artium humaniorum, quae nobis in omni vita sit honori atque emolumento.

DIXI.

AANTEEKENINGEN OMTRENT EENIGE
DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

XVIII.

JOHAN OF HANS VAN HOOGSTRATEN.

DEZ E jongere broeder van SAMUEL moet te 's Gravenhage geboren zijn en wel tusschen 1629 en 1631.

Daar zijn vader, DIRK VAN HOOGSTRATEN, tot de Doopsgezinde gemeente behoorde, is de tijd zijner geboorte in de gewone bron, namelijk het doopregister, niet te vinden, maar uit verschillende omstandigheden heb ik gemeend te moeten opmaken dat hij ouder was dan zijn broeder FRANÇOIS, van wien wij weten dat hij te 's Hage in 1632 werd geboren.

In navolging van zijn vader en ouderen broeder wijdde hij zich aan de schilderkunst. De laatste was, volgens diens eigen getuigenis, zijn leermeester.¹⁾ HOUBRAKEN vond JOHAN op de lijst van *St. Lucas Konstgezellen* te Dordrecht, op het jaar 1649. Indien hij toen den voor het lidmaatschap vereischten leeftijd van twintig jaar gehad heeft, zou hij in 1629 moeten geboren zijn; maar wellicht was hij slechts als leerling aangenomen. De toon toch dien SAMUEL in zijn schrijven uit Weenen tegen hem aanslaat²⁾ doet aan een grooter verschil van leeftijd dan van twee jaren denken.

¹⁾ *Inl. tot de H. Schoole der Schilderk.*, bl. 17.

²⁾ *Inl. t. a. pl.*

JOHAN schreef namelijk aan SAMUEL, toen deze te Weenen was, dat hij hem daar wilde volgen om daarna ook Rome met hem te bezoeken, wat hem door dezen op vrij hoogen toon, wegens zijne jeugd en nog te gebrekkige kennis, ernstig ontraden werd.

Waarschijnlijk werd JOHAN hierdoor tot uitstel bewogen, maar de zaak zelf gaf hij niet op.

Toen SAMUEL uit Rome te Weenen was wedergekeerd, schijnt het dat de bezwaren vervallen waren. Misschien had JOHAN zijn broeder overtuigd, dat hij nu voldoende vorderingen had gemaakt, althans wij vinden de broeders te Weenen te zamen, waar de jongste zich, blijkens het verhaal omtrent een door hem gevonden model voor St. Petrus, met het schilderen van bijbelsche historïën bezig hield.¹⁾

JOHAN schijnt aan vallende ziekte onderhevig te zijn geweest en overleed te Weenen, aan een aanval daarvan. Hij werd in de galerij der Kruiskerk te Weenen begraven.

Een beeldhouwer, vriend van SAMUEL, vervaardigde een marmeren grafgesteente, waarop een kindje verbeeldende de vergankelijkheid, dat op zijn graf werd geplaatst, en waarop de datum van zijn overlijden, 19 Mei 1654, wordt vermeld.²⁾

Een door zijn broeder FRANÇOIS vervaardigd grafschrift is te vinden in zijn *Mengeldichten* en bij HOUBRAKEN, die ons ook zijn portret geeft.

Het is mij niet gebleken, dat eenig werk van JOHAN VAN HOOGSTRATEN voor de nakomelingschap is bewaard gebleven.

XIX.

ARNOLD HOUBRAKEN.

De Heer P. J. FREDERIKS, deelt ons in het *Arch. voor Nederl. Kunstgeschiedenis*³⁾ eene aanteekening mede van ARNOLD HOUBRAKEN omtrent zijn huwelijk en de geboorte zijner kinderen en voegt daaraan eenige opmerkingen toe ter aanvulling en verbetering van hetgeen VAN GOOL en zijne volgers omtrent dezen schilder hebben vermeld.

Ik heb daaraan nog iets toe te voegen, wat ik hier laat volgen.

Men mag aannemen dat VAN GOOL, die zelf zegt dat hij een huisvriend van HOUBRAKEN was, omtrent tijd en plaats zijner geboorte goed was ingelicht en dat deze dus den 28 Maart 1660 te Dordrecht werd geboren. In het doopregister aldaar is evenwel de aanteekening van zijn doop niet te vinden. Er kunnen verschillende redenen daarvoor bestaan, die ik hier niet zal bespreken. Genoeg dat hij niet de eenige bekende of beroemde Dordtenaar is, die in dit register ontbreekt. Intusschen weten wij daardoor ook niet hoe

1) *Inl.*, bl. 113 en HOUBRAKEN D. II, bl. 169.

2) Mededeeling van den Heer J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK.

3) D. VI, bl. 332 en volg.

de voornamen zijner ouders en de geslachtsnaam zijner moeder waren, hetgeen onderzoek naar familie en afkomst moeielijk maakt.

De familienaam was overigens in Dordrecht niet onbekend, zooals mij uit verschillende aantekeningen in doop- en trouwregisters is gebleken.¹⁾ Zoo vind ik op 31 Januari 1621 de huwelijksproclamatie van CORNELIS JANSZ. HOUBRAKEN, van Middelburg, met SUSANNA HERMANSDOCHTER, van Dordrecht, terwijl ik in 1620 en 1626 den doop van een kind van HANS HOUBRAKEN en CATHARINA THONIS vind aangeteekend. Een dezer beide paren zullen waarschijnlijk de grootouders van ARNOLD zijn geweest. Den 2ⁿ Mei 1656 vind ik in het register der dooden een kind van JAN HOUBRAKEN in de Kolfstraat en den 16 October 1670 „een baer in de Kolfstraat voor de wede van JAN HOUBRAKE laekenstopper.” Niet onwaarschijnlijk was deze JAN de vader van ARNOLD, wat eenigen grond ook daarin vindt dat diens oudsten zoon den naam van JOAN gegeven werd.

De huwelijksproclamatie van ARNOLD geeft overigens in deze ook geen licht. Zij luidt: 20 Mei 1683. *Arnoldus Hoebraken, schilder, j. m., won. op de Verkemaerckt, met Sara Souburgh, j. d., won. op den Boom, beyde van Dordrecht.* Noch de leeftijd van het bruidspaar, noch de namen der getuigen worden vermeld. De aantekening van het huwelijk te Alblasserdam maakt ons niet wijzer. Zij komt voor in het oudste trouwboek der Herv. gemeente aldaar, en is van den volgenden inhoud: 1685 den 13 Mey *Arnoldus Hoefbraken, schilder, j. m., en Sara Souburgh, j. d., beyden van Dordregt, sijn op attestatie van Dordregt alhier getrouwt.*²⁾

In dato 31 Mei 1686 leest men in het doopboek te Dordrecht: *Arnoldus Houbraken en Sara Souborgh t.k. Antonina.* Dit kind werd later de vrouw van JACOBUS STELLINGWERF en niet zooals IMMERZEEL zegt: van ANTONIE ELLIGER.

Ik achtte het nutteloos de aantekeningen der geboorte van de overige kinderen van HOUBRAKEN met die in het doopboek te vergelijken. Alleen die van zijn jongsten zoon scheen mij van belang, om te weten of deze nog in Dordrecht gedoopt was. Deze aantekening leert ons dat de doop van JUSTINUS aldaar den 17 Febr. 1706 plaats had, zoodat HOUBRAKEN er op dien tijd zeker nog woonde.

Maar ik ben door eene mededeeling van den Dordrechtschen Gemeente-Archivaris den Heer A. VAN DE WEG, in staat den tijd van zijn verhuizen naar Amsterdam nader te bepalen. Volgens het *Register van huisbrieven* te Dordrecht koopt *Arnoldus Houbraken, finschilder, borger deser stede*, 1 December 1699, *het huis van ouds genaamd Maastrigt aan de Varkensmarkt, met achteruitgang op de Nieuwehaven*, en ditzelfde huis wordt door hem den 27 April 1709 weder verkocht. Het is dus zeer waarschijnlijk dat hij in 1709 van woonplaats verwisselde.

1) Zie ook de *Biographische Aantekeningen* van Mr. A. DE VRIES, O. H. D. IV, bl. 154 en 55. Er was, zooals ook daar blijkt, nog een doopsgezinde familie HOUBRAKEN in Dordrecht waarvan ik niet weet of zij aan die van ARNOLD verwant was. Merkwaardig is dat ook een tak van deze zich in Amsterdam vestigde.

2) Mededeeling van den Heer F. S. OP TEN NOORD, Burgemeester van Alblasserdam.

HOUBRAKEN betaalde eerst den 8 October 1710 zijn poortersgeld te Amsterdam. Daaruit volgt evenwel niet dat hij zich daar al niet vroeger vestigde, meermalen werd het poorterschap eerst gevraagd en verkregen nadat men geruimen tijd in een stad gewoond had.

Van het door den Heer FREDERIKS¹⁾ genoemde portret van Mr. JACOB SASBOUT SOUBURG, door A. HOUBRAKEN geëtsd, is een exemplaar in het bezit van den reeds bovengenoemden Heer A. VAN DE WEG, die het mij welwillend ten gebruike gaf. De groote zeldzaamheid dezer ets, die op den Catalogus van MULLER niet voorkomt, en ook niet in 's Rijks prentenkabinet te Amsterdam wordt gevonden, noopt mij er hier eene beschrijving van te geven.

Zij is behalve het onderschrift breed 25 en hoog 34⁵ c.m. en vervaardigd naar een door J. DE BAEN geschilderd portret. Het is een kniestuk.

Hij wordt voorgesteld zittende, in huiskleeding en leunende tegen een meubelstuk, dat gedeeltelijk door een kleed is bedekt. De linkerarm rust op een boek, op gemeld meubelstuk liggend. Uit het boek steekt een papier waarop men het woord *Operationum* leest. Zijne rechterhand rust op de linker knie. Achter hem aan de linkerzijde, hangt een gordijn; terwijl men aan zijne rechterzijde, over een lage schutting, in het verschieft een landschap met hooge bergen ziet. Het hoofd, gedeeltelijk tegen het gordijn, gedeeltelijk tegen de open lucht uitkomende, is gedekt door een pruik met lange krullende haren.

Uit het gezicht spreekt iets goedigs maar vastberadens. Het geheel doet ons denken aan iemand van omstreeks 50 jaar. Onder het portret leest men:

Mr. JACOB SASBOUT SOUBURG. OPERATEUR DER STADT DORDRECHT ETC.²⁾

En daaronder het volgend Latijnsch gedicht ter linkerzijde:

Cujus in hac nitida pellucet imagine forma?
SOUBURGE, nullis in ferioris avis.
Si cumulos lapidum, monstrosa quae saxa videres;
Intrepidae toties quae secure manus;
Horres ad facta viri: Nunc prole vigente
Dices et Parcisi haec erit ara meis.

J. TARGIER. M. D.

¹⁾ OBRENS Arch. ter a. pl.

²⁾ Waarom ANTONIUS DE HEIJDE, JACOB SASBOUT de *Middelburgschen Operateur* noemt (zie Arch. D. VI, bl. 334 noot) weet ik niet. Ik vermoed dat hij te Dordrecht geboren is. Ik vind toch in het Register der dooden te Dordrecht de volgende aantekening: 1653 Junij den 10. Een baer op de Lindegracht voor Sasbout Sasbouts, operateur ofte breuk-snijder. Driemaal luijens, terwijl het doodenregister behoorende bij het Weesboek, op dien datum hetzelfde vermeldt met de bijvoeging dat Sasbout Corn. Souburgh en Sara de Heide, bij testament de Weeskamer Secludeeren. Waarschijnlijk waren dit de ouders van JACOB. De naam DE HEIJDE en DE HEIDE doet aan familieverwantschap denken.

In elk geval was deze reeds in 1660 te Dordrecht gevestigd, want hij was volgens de zoogenaamde *Heerenboekjes* van Dordrecht, van 1660 tot 1694, dat is tot zijn dood, *Stads operateur*. Immers volgens de aantekening in het register der dooden van de Weeskamer werd hij den 26 December 1694 begraven.

Zijn zoon Dr. SASBOUT SOUBURG JACOBSZ. werd volgens diezelfde *Heerenboekjes* in 1688 *Stads geneesheer* en volgde in 1694 zijn vader op als *Stads operateur*.

en ter rechterzijde:

Dus laat zig SOUBURG zien, vol konst en vier, en moet,
 Als hij de steenen trekt uit 's menschen ingewanden;
 En schenkt d'ellendigen, gezontheit 't hoogste goet,
 En dempt het leger van de dood met wakkre handen.
 De Dortsche Maegt voed zulk een man in haren schoot
 Een Held, die honderden gered heeft uyt den nood.

D. v. HOOGSTRATEN. M. D.

J. DE BAAN Pinx.

A. HOUBRAKEN Fecit.

De ets, ofschoon niet bijzonder fraai, geeft blijk van de vaardigheid des makers. Zij voert geen jaartal.

XX.

GERARD DE JAGER.

Van dezen schilder zegt HOUBRAKEN alleen, dat hij Dordtenaar was, zee en stille wateren schilderde en in 1646 in het kunstgenootschap St. Lucas te Dordrecht werd ingeschreven.¹⁾ Ik heb noch in de geboorteregisters, noch in de huwelijksproclamatie-boeken of in begrafenisregisters te Dordrecht iets van hem kunnen vinden.

Wel vond ik den naam meermalen vermeld, zelfs de huwelijksproclamatie van eenen GERRIT in 1644, waarmede ik eerst meende den man gevonden te hebben, maar bij een later gevonden aanteekening bleek mij dat deze het handwerk van kuiper uitoefende.

Verder vond ik dat er twee notarissen DE JAGER te Dordrecht waren, vader en zoon, die beiden den naam GIJSBRECHT droegen. Van den eersten loopen de protocollen van 1610 tot 1661, van den laatsten van 1647 tot 1696.²⁾

Merkwaardig is het dat onze GERARD, volgens eene door Dr. A. BREDIUS gevonden aanteekening, *Notaris ende Schilder was*. Toch vond ik het bezwaarlijk om aan te nemen dat, zelfs in een tijd waarin men het met de namen niet heel nauw nam, een notaris zich in die kwaliteit altijd GIJSBRECHT en als schilder altijd GERARD zou hebben genoemd.

De tijd waarin GERARD en GIJSBRECHT de jonge, leefden en werkten komt overigens vrij wel overeen. GERARD toch komt in 1646 in het kunstgenootschap, GIJSBRECHT

¹⁾ D. III, blz. 213.

²⁾ Mededeeling van den Heer A. VAN DE WEG.

begon zijne werkzaamheid als Notaris in 1647. Ik vond van den laatsten ook de volgende huwelijksproclamatie.

1655. 7 Maart.

Getrouwt den 20 Martij

GIJSBERT DE JAGER, *notaris en procureur, j. m., wonende bij de Lombardsbrugge,*

1655 SARA VAN BOTLANE, *j. d.*, woonende bij de Nieuwpoort. beyde van Dordrecht.

Volgens den Heer A. VAN DE WEG geven de protocollen van dezen notaris blijk van groote slordigheid.

Na bijna veertigjarigen dienst schijnt hij de praktijk te hebben laten varen, want ik vond de volgende attestatie in dato 24 Mei 1697,

GIJSBERT DE JAGER en SARA VAN BOTLAND *en haar dochter* CATRINA DE JAEGER
vertrokken na Leerdam.

Ik heb van dezen Notaris deze bijzonderheden slechts medegedeeld om in weerwil van de overeenkomst in leeftijd en bedrijf van GIJSBERT en GERARD alle mogelijke verwarring weg te nemen.

De Heer Dr. A. BREDIUS vond omtrent GERARD twee aantekeningen.

Uit de eerste, in dato 4 Juli 1653, volgt, dat Sr. GERARDO DE JAGER, wonende tot Dordrecht, toen weduwnaar was van MAGDALENA VAN KEMPEN, een kind had *genaemt* MAGDALENA VAN KEMPEN, oud omtr. 14 jaren, woonachtig te *Zwolle*; welk kind *f* 2640 erfde.

Daar de familienaam dier vrouw een geheel andere was dan die der echtgenoot van GIJSBERT, vervalt daardoor elke mogelijkheid dat deze en GERARD dezelfde personen zouden kunnen zijn.

De andere aantekening is een request aan de Staten van Holland en West-Friesland, *van Gerard de Jager, Notaris ende Schilder* omtrent vroegere requesten door hem in Aug.—Nov. 1665 ingediend, waarin hij *allerlei propositien van inposten van bieren enz.* had voorgeslagen.

Het Museum Boymans te Rotterdam bezit van dezen schilder *een gezicht op de stad Algiers* (Catalogus No. 134). Het is een gezicht op de Stad en Haven in vogelvlucht gezien, waarop bovenaan links, als op een blad papier in volgnummers de verschillende gebouwen enz. zijn aangewezen. Het is op ditzelfde blad gemerkt G. DE JAGER: 1663.

In Dordrechts Museum is een stuk geheel in denzelfden trant en van dezelfde grootte als het voorgaande, voorstellende de haven van Tripoli en op dezelfde wijze gemerkt G. DE JAGER 1665.

Deze beide stukken werden geschonken het eerste in 1870, het laatste in 1880 door den Heer A. PHILIPS NEVEN te Maastricht.

Hoe deze in het bezit daarvan was gekomen is mij niet gebleken, men zou geneigd zijn aan familiestukken te denken.

De Heer F. D. O. OBREEN deelde mij mede, dat op 's Rijks Museum een stuk is,

twee achter elkander zeilende oorlogschepen uit het midden der 17^e eeuw voorstellende, dat ongeteekend is; maar dat hij, naar den generalen toon en manier van afbeelden der golven te oordeelen, wel geneigd zou zijn aan G. DE JAGER toe te schrijven.

Ziedaar al wat mij van dezen schilder en zijne kunst bekend is geworden.

Geen dezer stukken geeft blijk dat hij het zeer ver in de kunst heeft gebracht; maar er is iets merkwaardigs in die vereeniging van den Notaris, den man die zich met den bieraccijns bemoeit, en den schilder van rooverhavens, wat ons weder aan iemand die ter zee gevaren had zou doen denken.

XXI.

ABRAHAM VAN KALRAET.

ABRAHAM VAN KALRAET werd volgens HOUBRAKEN ¹⁾ te Dordrecht geboren den 7 October 1643. In het doopboek is omstreeks dien tijd geene aanteekening hem betreffende te vinden; maar men vindt daar in October 1642 het volgende vermeld.

den 12 — PIETER JANSE VAN CALRA en AGNETE ABRAMS 't. k. ABRAHAM.

Misschien is door eene schrijf of drukfout bij HOUBRAKEN de 3 in plaats van de 2 gekomen, De datum toch van 7 October voor de geboorte en 12 voor den doop, kan zeer goed samen gaan.

De vader, PIETER JANSZ VAN CALRA, zooals hij in bovengemelde aanteekening wordt genoemd, maar die blijkens latere aanteekeningen den naam KALRAET droeg, was beeldsnijder. Zijne zonen schijnen allen dit vak of dat van schilder te hebben uitgeoefend.

Immers vind ik als beeldsnijders vermeld JOHANNES en HENDRIK, als schilders BAREND, DIRK en PIETER, terwijl onze ABRAHAM beide vakken beoefende. Naar den tijd, waarin ik al deze KALRAETS vermeld vond, te oordeelen, waren dit waarschijnlijk alle broeders. Eene MICHEL VAN KALRAET, die het eikenhouten model voor het koperen koorhek dat de Groote kerk te Dordrecht versiert, en in 1740 daar werd geplaatst vervaardigde, moet wel een kleinzoon van PIETER JANSZ zijn geweest.

ABRAHAM ontving zijne eerste opleiding in het teekenen van de gebroeders HUP of HUPPE, die de vervaardigers waren van het beeldwerk dat de Groothoofdspoor te Dordrecht versiert en oeffende zich daarna in het schilderen van beelden en fruit; doch toen zijn vader door ouderdom niet meer tot werken in staat werd, nam hij ook den beitel als beeldsnijder ter hand. Toch bleef hij daarbij zijne schilderoefeningen voortzetten.

Eerst op ruim 37jarigen leeftijd begaf hij zich in het huwelijk. Ik vond daarvan de volgende Proclamatie:

1680. 30 Junij.

ABRAHAM VAN CALRAET, *j. m., met*

ANNA BISCHOP, *j. d., beyde van Dordrecht, en woonende bij 't Groote Hooft.*

¹⁾ Deel III, bl. 181.

In deze aanteekening wordt niet gezegd dat hij schilder was; maar ik vond den doop van verschillende kinderen uit dit huwelijk aangeteekend waarin hij schilder wordt genoemd.

Ik heb den tijd van zijn overlijden niet gevonden. Volgens KRAMM stelt BRYAN-STANLEIJ dit in het jaar 1699. Deze opgaaf verdient echter weinig vertrouwen. HOUBRAKEN zegt in zijn in 1721 uitgegeven Derde deel: *Hij is thans nog in leven*, en al neemt men nu aan dat hier van eene aanteekening gebruik is gemaakt, die al eenige jaren oud en niet aangevuld is, blijft het toch, met het oog daarop, zeer onwaarschijnlijk dat ABRAHAM reeds zou overleden zijn, terwijl HOUBRAKEN nog in Dordrecht woonde, en daar deze die stad eerst omtrent 1709 verliet, zal men zijn overlijden wel na dien tijd moeten stellen.

Van zijn werk is mij niets bekend.

XXII.

BARENT VAN KALRAET.

Uit de hiervolgende aanteekening in het doopboek blijkt dat deze schilder in 1649 te Dordrecht werd geboren.

1649. Augustus.

den 16. PIETER JANSZ CALRAET en AGNITE ABRAMS VAN PATRO 't k. BARENT.

Ook hier heeft HOUBRAKEN zich vergist, want deze noemt als zijn geboortetijd 28 Augustus 1650.¹⁾ Men zou kunnen vragen of niet misschien de in 1649 geboren BARENT kort daarna overleden was en aan het in 1650 geboren kind denzelfden naam was gegeven, maar omstreeks den door HOUBRAKEN vermelden tijd, is geen aanteekening van een kind van PIETER VAN KALRAET in het doopboek te vinden.

BARENT ontving van zijn 12^e tot zijn 15^e jaar onderwijs in het teekenen van zijn broeder ABRAHAM en werd daarna door zijn vader bij AELBERT CUYP in de leer gedaan. HOUBRAKEN zegt dat hij aanvankelijk CUYP heeft *nagebootst* maar zich naderhand heeft *gezet op het schilderen van Rhijngezichten op de wijs van Herman Zachtlevens, die hij al vrij na opt spoor wist te volgen*. Uit de van hem bekende werken blijkt echter dat hij ook andere onderwerpen behandelde en onder meer ook portretten schilderde.

¹⁾ D. III, bl. 292.

Eerst op eenigzins gevorderden leeftijd begaf hij zich in het huwelijk, zooals uit de volgende, door mij in het Schepenboek te Dordrecht gevonden huwelijksproclamatie blijkt.

Sondag 26 Mey 1697,

*Barent van Kalraet, j. m., van Dordt, woonende omtrent 't Groothoofd, geassist.
met deszelfs broeder Jan van Kalraet,*

met

*Hermina van der Sluis, j. d., van Aardenburgh, woonende bij de Beurs, geassist.
met Catharijna van Kalraet, deszelfs goede kennis.*

den 10 Juny hier getrouwt.

Van zijne verdere levensgeschiedenis is mij niets bekend. HOUBRAKEN zegt: *Hij oeffent zich noch dagelijks in de konst, schoon hij een andere kostwinning aan de hand heeft.* Welke dit was vermeldt hij niet.

Intusschen blijkt uit dit gezegde, dat hij, toen H. dit schreef, nog in leven was en zooals ik bij zijn broeder ABRAHAM reeds opmerkte, moet hier minstens aan 1709 worden gedacht.

Sommigen vermelden zonder eenigen mij bekenden grond dat hij in 1721 zou zijn overleden. Ik heb omstreeks dien tijd geene aantekening in het register der dooden daarvan kunnen vinden. Anderen spreken van 1757 wat zeker niet waarschijnlijk is daar hij dan ver over de 100 jaar zou zijn geworden.¹⁾

Over eenige nog van hem bekende werken sprak ik reeds in mijn levensbericht van AELBERT CUYP.²⁾ KRAMM zegt nog dat naar het door hem vermelde portretstuk eene gravure gemaakt is door SCHMITS. In den *Catalogue Raisonné de collections privées de la Suède* van Olof Granberg,³⁾ vind men onder No. 227 *Petit Paysage avec figures. Bois. Signé B. VAN KALRAET.*

De Heer E. W. MOES, die eene studie maakt van hetgeen er van oud Hollandsche kunst ook in vreemde Musea aanwezig is, schreef mij dat in het Museum te Schwerin een schilderij wordt gevonden, eene *koestal* voorstellende, gem. B. v. KALRAET; terwijl in de beroemde verzameling LIECHTENSTEIN hem *een waterval met ruïne* wordt toegeschreven.

In den Catalogus van HOET, D. II, vond ik nog No. 62, *Twee landschapjes door B. KALRAAT. f 10.—*

¹⁾ Zie hierover KRAMM.

²⁾ *Oud-Holland* 1884, bl. 266 noot.

³⁾ Stockholm. SAMSEN en WALLIN 1886.

XXIII.

JAN VAN KUIK WOUTERSZ.

Het oudste mij bekende bericht omtrent dezen schilder is dat van Dr. JOH. VAN, BEVERWIJCK in zijn *Begin van Hollant en Dordrecht*. Men leest daar op bl. 348.

„Binnen de stadt zelve was gevangen ¹⁾, als voor een Ketter aangebracht zijnde, „een man van onbesproken leven ende wandel, (gelijk ick verstaen hebbe van de gene „daer hij bij gewoont heeft) met namen JAN VAN CUYCK ²⁾ WOUTERSZ., een konstigh „Glaes-schrijver, en schilder. De Magistraet wel siende hoe het onder 't volck gestelt „was, en haesten niet seer om sijn proces te maken. Jae de Schout JAN VAN DRENCWAERT „BOUDEWIJNSZ., die nog jongh ende ongebaert was, liet hem van hem uyt-schilderen in 't „wesen van *Salomo*, daer hij zijn eerste vonnis uyt spreekt. Dan de Monicken en deden „niet als heftigh preken op deze slappigheyt, en de dorsten wel van stoel roepen, dat de „Schout hem maer gevangē hadde, omdat hij hem zoude voor hem doen schilderen. „Soo dat de arme man nae veel pijningen, om sijnen meester ende medestanders te weten, „den 28 Maert op het nieuwerck, met een vrouw van Molenaers-graef ADRIAENKEN JANS „verbrant is; niet sonder groot weer-sien van vele omstanders, die onlanghs daer na de „Monicken wel verleerden haer ongeschickt preken ende leven.” ³⁾

HOUBRAKEN ⁴⁾, de zaak op zijne wijze verhalend, maakt van het voor den schout geschilderde *een groot tafereel* welke opvatting echter geheel voor zijne rekening blijft daar zij geen enkelen grond heeft.

Door den Dordrechtschen Archivaris, den Heer A. v. D. WEG, werd in eene kast op het archief een rond paneeltje ter grootte van 37 cm. middellijn gevonden waarop Salomo's eerste recht staat afgebeeld en dat door de vier zich daarin bevindende schroef of spijkergaten de blijken droeg van vroeger ergens tegen den wand bevestigd te zijn geweest. Van waar was dit afkomstig?

Een nader onderzoek leerde dat dit paneeltje voor omstreeks 30 jaar met 3 koperen handgrepen ⁵⁾, in den vorm van het stadswapen met de griffioen, en een brandmerkijzer in een oude kast ter Secretarie werden gevonden.

Al deze zaken waren, naar men meende, afkomstig van de Bailluwkamer op de voormalige Gevangenpoort.

Het gemelde paneeltje was toen nedergelegd op de plaats waar het door den Heer v. D. WEG werd gevonden.

¹⁾ Er wordt hier gesproken van Januari 1672.

²⁾ Dit zal wel de betere spelling zijn, maar ik volgde HOUBRAKEN VAN EYNDEN, v. D. WILLIGEN en IMMERZEEL.

³⁾ Zie ook BALEN, blz. 841 en *Het Bloedty Tooneel of Martelaerspiegel der Doopsgesinde*, D. II, bl. 567 en volgende, waar op een prent door LUYKEN de terechtstelling wordt verbeeld.

⁴⁾ D. I, bl. 50, 51.

⁵⁾ Deze handgrepen bevinden zich thans op Dordrechts Museum. Catalogus No. 31, *Oudheden*.

Het heeft alle kenmerken van in de laatste helft der 16^e eeuw te zijn geschilderd, terwijl de omstandigheid dat Salomo hier ongebaard wordt afgebeeld gevoegd bij de waarschijnlijke plaats van afkomst, het vermoeden wettigen dat wij hier het bij VAN BEVERWIJCK vermelde afbeeldsel voor ons hebben. Misschien was het boven de deur of den schoorsteen van de Bailluwsamer met schroeven of spijkers bevestigd en zijn daar van de vier zich daarin bevindende gaten afkomstig.¹⁾

Het stukje is vrij goed van teekening maar heeft overigens mijns inziens geen kunstwaarde; maar met het oog op de omstandigheid waaronder het waarschijnlijk vervaardigd werd, blijft het merkwaardig.

Of er meer werk van onzen VAN KUIK bestaat weet ik niet. Ik vond in de Cat. van TEN HOET, D. I, bl. 443, verk. te Amst. 17 Aug. 1735

No. 18. Geboorte door KUIK f 30.—

Kan dit van onzen JOHAN WOUTERSZ zijn?

XXIV.

JACOBUS LEVECQ.

Aldus schreef deze schilder zelf zijn naam, ofschoon hij bij zijn doop JAQUES genoemd werd en de familienaam oorspronkelijk L'EVEQUE was. HOUBRAKEN en zijne volgers schreven LAVECQ en zoo vond ik den naam ook meermalen in de registers en cohieren.

Zijn vader, ook JAQUES genoemd, was afkomstig van Geertruidenberg, maar schijnt zich al vroeg in Dordrecht te hebben gevestigd. De volgende huwelijksproclamatie leert ons den oorspronkelijken naam kennen.

30 Juny 1613.

Getrout JAQUES L'EVEQUE JAQUESZ. *van Geertruidenberg.*

den 13 July JANNEKEN AERT RIJENSdr., *van Dordrecht,*

1613.

proc. in gallico templo.

Wanneer JANNEKEN RIJENS is overleden weet ik niet; maar uit de volgende huwelijksprocl. blijkt, dat L'EVEQUE in 1626 ten tweede male huwde.

25 January 1626.

JAQUES L'EVESEQ, *wr, van Geertruidenberge.*

SOETGE VAN HAERLEM ANTHEUNISdr., *van Dordr.*

proclamatio in templo Gallico.

¹⁾ Meer uitvoerig wordt de geschiedenis van dit paneeltje behandeld in het *Verslag over het Gemeente-Archief van Dordrecht over 1888.*

Bij deze proclamatie is geene aanteekening van het trouwen, maar BALEN zegt ons in de geslachtslijst der VAN HAERLEMS¹⁾, dat dit den 15 Februari geschiedde en vermeldt tevens dat uit dit huwelijk vier kinderen werden geboren, waarvan onze JACOBUS het jongste was. In het doopboek te Dordrecht vonden wij de volgende aanteekening.

October 1634. JAQUES LEVESQUE en SOETHE VAN HAERLEM, t.k. JAQUES.

De dagteekening ontbreekt.

Onze schilder werd dus in 1634 geboren, dat is tien jaar later dan HOUBRAKEN²⁾ meende. Deze toch zegt: *Hij stierf als ik mijn geheugen na ga, in het begin van 'tjaer 1674, naar ik gis, omtrent 50 jaren oud zijnde.*

De oude L'EVEQUE schijnt een vrij bemiddeld man te zijn geweest; maar toch, zooals dit meer gaat, in zijn vermogen te zijn overschat. Ik vond hem in het cohier van den 200sten penning te Dordrecht over 1652 aangeslagen voor LII £ X st. maar met het onderschrift; *Versoeckt dat dese soude werden vermindert en desnoot sijnde bij versouck verclaring wil doen van soo veel niet gegoet te zijn, dus XXX £.*

Daar dit slechts een kapitaal van f 6000 aanwijst zou men in onzen tijd zoo iemand zeker niet bemiddeld noemen; maar behalve dat het verschil van waarde van het geld hierbij in aanmerking moet worden genomen, zou men ook ter beoordeeling den juiststen grondslag der belasting moeten kennen. Uit vergelijking met andere aanslagen is mij gebleken dat het genoemde bedrag een tamelijke gegoedheid aanwijst.

Hoe de jongen LEVEcq tot het beoefenen der kunst gekomen is, en wie zijn eerste leermeester was wordt ons niet gemeld, maar wel dat hij, voor zijne verdere oefening, bij REMBRANDT in de leer ging.

Mr. VOSMAER³⁾ noemt LAVEcq onder de leerlingen van REMBRANDT van 1640—42. Blijkbaar staat deze tijdsbepaling in verband met den naar HOUBRAKEN berekenden tijd zijner geboorte (1624). Nu men weet dat hij 10 jaar later geboren werd zal men niet ver van de waarheid zijn wanneer men zijne komst bij REMBRANDT ook zooveel later stelt.

Dr. BREDIUS deelde in *Oud Holland* VII bl. 44 een verklaring van REMBRANDT mede, in dato 16 April 1653, omtrent eene schilderij van BRIL, die mede ondertekend is door *zijne discipelen Levecq en Joh. v. Glabeek*. Men vindt daar zijne handteekening in fac-similé: JACOBUS LEVECK. Hij was dus in 1653 nog bij REMBRANDT.

In 1655 werd hij, volgens HOUBRAKEN, in het *Kunstgenootschap* te Dordrecht ingeschreven.

Ik vermoed dat hij te Dordrecht gewerkt heeft tot na den dood zijner ouders. Zijne moeder overleed den 21 Maart 1655. Zijn vader den 15 Juni 1660.⁴⁾

¹⁾ *Beschrijving van Dordr.*, bl. 1066.

²⁾ D. II, bl. 155.

³⁾ REMBRANDT. *Sa vie et ses œuvres. La Haye* 1877. p. 231. Mr. VOSMAER zegt, dat HOUBRAKEN LEVEcq in den Haag gekend heeft. Dit moet zijn Dordrecht. Noch HOUBRAKEN, noch LEVEcq woonden ooit in den Haag.

⁴⁾ BALEN, t. a. pl.

Zijne ouders, zegt HOUBRAKEN, *hadden hem een fraai kapitaal naargelaten*. Waarschijnlijk had dit hem geprikkeld om eens wat van de wereld te gaan zien. Hij bezocht Frankrijk. Twee steden waar hij zich daar ophield worden door HOUBRAKEN genoemd, Parijs en Sedan. In de laatste kwam hij in de gelegenheid om het portret van een ouden geestelijke te schilderen, hetgeen hem, naar den smaak van zijn model, vrij wel gelukte. De geestelijke verhaalde hem toen, dat nog eens een portret van hem door een Nederlander was begonnen, maar dat dit hem zoo weinig behaagde, dat hij het niet af liet maken. LEVECQ verzocht toen dit eens te mogen zien, en was, nadat het van den zolder was gehaald en hem vertoond werd, niet weinig verwonderd, toen hij daarin het werk van den beroemden ANTHONY VAN DIJK herkende.

Overigens schijnt hij op zijne reis meer allerlei vermaken te hebben nagejaagd dan de schilderkunst beoefend te hebben. Teruggekeerd in zijn geboortestad, was hij ziekelijk naar het schijnt, voornamelijk tengevolge van zijn wat al te vrolijk leven, waardoor ook zijn kapitaal tamelijk geslonken was.

Hij woonde te zamen met een halven broeder die blind was, en dus bijzondere oppassing vereischte waarom hij twee dienstboden hield. Deze broeder overleed in Januari 1675 en waarschijnlijk werd JACOBS finantiële toestand daardoor niet gunstiger. In de *rekening nopende de 12 penningen per gulden* van 1674 vind ik in het 3e wijk:

JACOBUS LAVECQ; maar met de latere aantekening: *Insolvent overleden, ond. de insolventen gebracht*.

Hij overleed volgens BALEN den 2en September 1675, hetgeen ik bevestigd vond door de volgende aantekening in het register der dooden.

1675. *September*.

den 2e. Een baer in 't Steegouersloot voor Jacobus Levecq jonghman gesoncken 30 gulden.

Ook in den tijd van zijn overlijden heeft HOUBRAKEN zich dus vergist daar hij dit in het begin van het jaar 1674 stelt. Dat hij, toen een jongen van tusschen de 14 en 15 jaar, den ziekelijken man van 40 jaar voor omtrent 50 aanzag valt te begrijpen, vooral daar hij dit later naar zijn geheugen te boek stelde. Hij verhaalt verder dat hij slechts ongeveer negen maanden bij LEVECQ in de leer was, en dat deze toen weinig meer schilderde. Aanvankelijk had hij de manier van REMBRANDT gevolgd. Hij had nog een stuk, *daar de behandeling van Rembrandt zoo wel in was waargenomen* dat men het voor diens werk zou hebben aangezien. Maar sedert zijne Fransche reis had hij deze manier verlaten en *zig geheel tot schilderen van pourtretten, vrij wel zwemende naar die van de Baan, begeben*.

De volgende mededeelingen bevestigen dit getuigenis.

Dr. BREDIUS schreef mij dat eens op eene wintertentoonstelling te Londen een fraai werk geheel en al in REMBRANDTS manier en naar hij meende zelfs onder diens naam, hoewel LEVECQ gemerkt, moet te zien zijn geweest. Hij zelf zag te Londen bij Mr. GEORGE SALTING een portretstuk dat hij aldus beschreef: *Man naar rechts, met groote, platte kraag, lang neerhangend haar en klein kneveltje, de rechterhand op een soort balustrade geleund. Achter hem roode gordijnen. Op den achtergrond, rechts, kasteel of buitenplaats, geelachtig van kleur. De hand is zwak, ook de oogen zijn niet heel mooi, maar overigens is het een goed portret, goed en krachtig van kleur, de kop met zorg behandeld. Invloed van Rembrandt valt er weinig in te bespeuren. Gemerkt J. Levecq f 1665. Hij voegde er bij: Dit stuk is nog te koop voor £ 80, den prijs dien de eigenaar er voor betaalde. Het verdiende wel eene plaats in Dordrecht's Museum.*

De Heer E. W. MOES meldde mij dat hij bij een afstammeling eener oude Dordtsche familie te 's Gravenhage wel een stuk of 6 door LEVECQ geschilderde en met zijn naam gemerkte portretten zag. Zij waren in den trant van DE BAEN's, maar niet van de beste, geschilderd.

De Heer MOES voegde er bij dat er in het Museum LIECHTENSTEIN eene *graf-legging* is die aan LEVECQ wordt toegeschreven.

Geen onzer Musea bevat, zoo ver bekend, eenig werk van hem.

Hilversum, December 1889.

R A P I A M U S.

EEN LEERLING VAN SWEELINCK.

Op huyden den seste September Ao. 1624 compareerde ter presentie enz.
d'Eersaeme DIRCK JANSSEN SWEELINGH, organist binnen deser voorsz. stede,
out ontrent 31 jaeren, mij notaris bekend, soone van wijlen den vermaerde en wel
geleerde Meester JAN PIETERSSE sa. ged., in zijn leven mede organist binnen der
stede voorn. Ende heeft bij waere Christelijcke woorden, eere, trouwe en zijn
conscientie in plaetse en onder presentatie van solemneele eede ter instantie en
versoeke van d'Eersame EVERT HEDDINGH uyten naeme en van wege zijn broeder
EGBERT HEDDINGH, soone van d'E. GERRIT HEDDINGH, oudt Burgemeester tot
Steenwijck, verclaert, getuycht ende geattesteert hoe waer is, dat d'voorn. EGBERT
HEDDINGH bij wijlen zijn vader sal. drye jaere ende bij hem getuyge twee jaeren,
sijnde tsaeme vijff jaeren, heeft leeren spelen op de clavelsimbel en 't orgel, geduy-
rende welcke tijt van vijff jaeren de voorsz. EGBERT HEDDINGH hem altoos eerelijck
ende vroom gedragen, ende zijn tijt getrouwelijck waergenomen ende bedient heeft,
ende in 'tleeren op de clavesimbel ende orgel soo toegenomen ende geavanceert,
dat hij boven alle andere heeft geexalteert, jae! dat hij getuyge ende zijn vader
sa. groote vreuchd daer aen saeghen ende goet contentement ende genoegen hadde.

Verleden te Amsterdam voor Not. F. BRUYNINGH.

VONDELS PORTRET.

In J. PLUYMERS *Gedichten*. dl. II leest men:

Op het verkoopen
van

J. V. VONDELS

Afbeelding
geschildert door Philips de Koning.

Het konstig schilderij van de eer der Letterhelden,
Den grooten VONDEL, mocht, och arm! vier gulden gelden.
Heer NUYTS, uit liefde tot den Dichter en de kunst,
Verkrijgt door dezen koop Apols en Pallas gunst.

VERBETERING EN AANVULLING.

In het Artikel: *De Schildersfamilie Monincx* is verzuimd te verwijzen naar *Oud-Holland* IV, bl. 43, waar in eene verklaring van 23 Mei 1672 de schilders PIETER en JAN MONINCX genoemd worden.

A. B.

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1889.

A.

Abeele (Boetseersel van)..... 163
 Ablain (David d')..... 60
 Acra..... 202, 205
 Adriaen (Paus) Portret van... 4
 Adriaensz (Pieter) glasschrijver..... 9, 11, 18
 Aerssen van Wernhout (Cornelis)..... 178, 184, 258
 Aerssen van Wernhout (Johan van)..... 187, 260
 Aertz (Pieter) schilder... 1, seq.
 Aertsz (Pieter) schilderij van 5, 6, 9
 Aertsz (Pieter) werken van 17, seq.
 Aertsz (Pieter) geslachtslijst van..... 10
 Afrika (Westkust van) zie Guinea.
 Aitzema (Foppe van).. 119, 120
 Albrechts (Henningh).... 222
 Alewijn (Dirk)..... 20
 Alewijn (Frederik)..... 37
 Allart, goudsmid..... 4
 Allerheiligenvloed..... 189, seq.
 Allertsz (Jacob) zie Coudenhoven.
 Altaartafereel oude kerk..... 6, 17
 Alva (portret van)..... 284
 Amsterdam peter over den zoon des keurvorsten..... 54
 Amya..... 200
 Andreae (Joachim)..... 121
 Andreae (Prof.)..... 200
 Andries (Engeltje)..... 273
 Andriesz (Lenaert)..... 232
 Andriesz (Matheus)..... 232
 Annemabo..... 202, 205
 Anslo..... 101
 Anxter (Gerrit van den).. 5
 Appelman (Jan) sergeant. 49, 50
 Appelman (Jan) portret van 50, 51
 Arbaud (Petrus)..... 237
 Arentsz (Arent).... 25, 27, 28
 Arentsz (Domus)..... 227
 Arents (Hillette)..... 230
 Arents (Lijntgen)..... 25
 Arents (Maria)..... 25
 Arentsz (Pieter)..... 25, 26
 Arents (Truytgen)..... 25
 Arentsz (Willem)..... 25, 27
 Ares (Joachim van)..... 21
 Argolus (Andreas)..... 122
 Arminius (Daniel)..... 120
 Artisofsky (Christoffel). 122
 Arundel (Cabinet)... 151, 154, 223
 Asch (schilderij van van)..... 280
 Aubert (G.)..... 237

B.

Backer (Jacob) schilder..... 46
 Backer Jr. (Jacob)..... 39

Backer (J. A. F.)..... 40
 Backer (Verkoop de)..... 20
 Backer (Willem)..... 51
 Baek (Jurriaen) kastelein O. Z. H. Logement..... 166
 Baeck (Laurens)..... 124
 Baen (de)..... 310, 311
 Baerle (Adriana van)..... 108
 Baerle (Anna van)..... 95
 Baerle (Antony van)... 96, 108
 Baerle (Caspar van) Prof. 89, seq., 256
 Baerle (Caspar van) Chron. lijst van gedichten..... 117, seq.
 Baerle (Caspar van) uitgaven der werken van.... 108, 109
 Baerle (Caspar van) brieven van..... 110, 112, seq.
 Baerle (Caspar van) Por. treden van..... 111
 Baerle de Jonge (Caspar van) advocaat..... 90, 92, 96, 107, 110
 Baerle (David van)..... 250
 Baerle (Elisabeth van)... 108
 Baerle (Jacob van)..... 121
 Baerle (Jacobus) 103, 125, 126, 228
 Baerle (Jacomina)..... 250
 Baerle (John van)..... 245, 250
 Baerle (Josina van)... 107, 108
 Baerle (Lambertus van).. 125
 Baerle (Susanna van) 95, 108, 121, 250
 Baers (Cornelia)..... 252, 258
 Baers (Marten)..... 209
 Bakkersgilde (Altaarstuk van het) 8
 Bal van Wieringen (Jan Jacobsz)..... 52
 Balen (Cornelia van). 134, 139
 Balen (Fernandevan) schilder 5
 Balen (Margaretha van).. 134
 Balen (Sara van) 134, 135, 136, 141
 Bann (Albert)..... 124
 Barentsz (Dirk) schilder.... 152
 Barlaeus, zie Baerle (Caspar van).
 Bartolotti (Constantia) 90, 124
 Bartolotti (Leonora)..... 123
 Bartolotti (Susanna)..... 121
 Bartolotti vanden Heuvel (Willem)..... 60
 Bas (kapitein)..... 47, 48
 Bas (Dirck) Ridder..... 48
 Batavische Arcadia..... 97, 98
 Baudous (Robbert de) plaatsnijder..... 164
 Baudringien (schilder).. 155, 157
 Baugy (Nic. de)..... 120
 Bayle..... 99
 Beaumont (Simon van)... 122
 Becquer (Samuel)..... 250, 251
 Belle (Sara van)..... 278

Bellers (Jannette)..... 51
 Ben (Ijsbrand)..... 78
 Berchem (Nicolaas)..... 165
 Berchem (Wendela van) 96, 113, 123
 Berckel (Burgemeester van).. 60
 Bergh (Mathijs de) teekening van..... 24
 Berten (Joost)..... 162, 164
 Beuckeler of Beuckelaer (Cathelijne van den)..... 4
 Beuckeler (Cornelis) schilder 4
 Beuckelaer (Joachim) schilder 5
 Beuningen, gezant in Zweden. 203
 Beuningen (Juffr. van)..... 98
 Beuningen—Bartolotti vanden Heuvel, gezegd Beichlingen (Mevr. Jacoba Victoria van)..... 185
 Beveren (Cornelis van) 98, 245
 Beveren (Elisabeth van). 140
 Beveren (Willem van)..... 119
 Beverwijk (Dr. Joh. van) 104, 121, 122
 Beyeren (Abraham van) schilder..... 146
 Beyeren (van) schilderij van 163, 278
 Bichaerus (Andreas) zie Bicker.
 Bicker (burgemeester)..... 53
 Bicker (Aletta)..... 122
 Bicker (Andries)..... 121
 Bicker (Eva) portret van.. 37, 38
 Bicker (Hendrik)..... 37
 Bicker (Jacob)..... 122, 124
 Bicker van Swieten (Margaretha)..... 123
 Bicker (Roelof)..... 122
 Bieselingen (Christiaan Jansz van)..... 291, 292
 Bilderdijk..... 289
 Bishop (Edward)..... 245
 Bisschop (Anna)..... 304
 Bisschop (Elisabet Pietersdr.)..... 52
 Bisschop (Joan de)..... 108
 Blaeu (Willem)..... 119, 120
 Blanverneur (Marcus).... 150
 Blocklandt (schilderij van) 163
 Blocklandt (Anna van)... 122
 Bloemaert (Abraham) schilder 154
 Blommaert (schilderij van).. 163
 Bloemgracht..... 81
 Blokemaker (Jan Arentsz) 29
 Blootelingh (plaatsnijder)... 50
 Blijenburg (Adriaen van). 118
 Blijenburg (Willem van) 137, 148
 Bobrun (Ludovicus).... 2, 36
 Boccard (Andrew).... 245, 248
 Boe (Jacob del)..... 213
 Boeckhorst (Jan van den) glasschilder..... 7

- Boekhoven (Walburch van) 108
 Bohemen (Koning van) Portretten van de familie..... 279
 Bolten (Arent van) goudsmid 223
 Bolten (Roeland van) plaat-snijder..... 224
 Bondt (Jan de)..... 20
 Bonnel (commissaris van Zweden) 202, 204
 Bonifacius (Balthazar) 118, 121
 Bontepaert (Dirk Pietersz) schilder..... 14, 30, seq.
 Booms (Burgemeester) te Leyden 19
 Boor (Hans)..... 200
 Bor (Dr. Joh.)..... 117
 Bor (Pieter Christiaensz) 112, 118, 119, 121
 Borch (Gerard ter) schilder 111, 224
 Borch (Maria ter)..... 270
 Boreel (Willem)..... 122, 123
 Bos (de) schilderij van..... 163
 Bos (Maria Dirks)..... 56
 Bossche (David vanden)..... 238
 Botlandt (Sara van)..... 303
 Botter (Merten Berrentken) 238
 Bourbon (Charlotte van)..... 286
 Boutry..... 202, 205
 Rouwensz (Willem)..... 228
 Bouwer (Arent)..... 18
 Bouwer (Hans)..... 18
 Bovetis (Scipio)..... 231
 Boy of Boyus (Cornelis) 101, 122, 123
 Brabantsche pad..... 80
 Braeckel (Abigaël van)..... 147
 Bramer (L. v.)..... 239
 Brandenburg (Keurvorst van)..... 56
 Brandon (Jean Henri) schilder..... 288
 Brandt (Caspar)..... 108
 Brandt (Gerard) 94, 101, 107, 108, 110, 124
 Brandt (Joannes)..... 108
 Brazilië..... 197
 Bredero (Gerbrand Adriaensz)..... 27, 155
 Breenberch (Bartholomeus) schilder..... 42, 43
 Bremer (Gerrit)..... 210
 Breydersdr. (Leenken Jacob Jan)..... 171
 Brill (Paulus) schilderij van 42, 43
 Brinckman (Abel)..... 269
 Brink (Albert ten) waard O. Z. Heerenlogement..... 50
 Broek (Mattheus vanden) portret van..... 143
 Broers (Thomas)..... 21
 Brosterhuysen (Joannes) 117
 Brouwer (Adriaen) schilder 270
 Brouwer (Willem Cornelisz) 229
 Brueghel (Pieter) schilder.. 2
 Brueghel (schilderij van)..... 279
 Brughman (Arent Pietersz) 30
 Bruno (Hendrik)..... 103, 114, 184
 Bruxelles (Charles de)..... 246
 Buat (Ritmeester)..... 259
 Buchel (Arent van) 118, 119, 121, 123, 149
 Bugge van Ring (Hendrik) 21
 Buisson (L. E.)..... 240
 Buitenverblijven..... 39
 Burgh (Albert Coenraetsz) 45
 Burch (Coenraad van der) 122
 Burch (Jacob van der) 117, 124
 Burch (van der)..... 103, 106
 Buyck (Gerbrandt)..... 152
 Buyck (Hendrik)..... 18
 Buyck (Joost)..... 3, 6
 Buyck (Sybrandt)..... 152
 Bijlaer (Michiel van)..... 180
 Bijlaer (Wolfert van) 177, 180
- C, K.**
- Kaatsbaanspad..... 80
 Cabel (Arent Arentsz) schilder..... 29
 Cabel (Arent Arentsz) werken van..... 30
 Cabel (Jan Arentsz)..... 29
 Cabeliau (Ds. Petrus)..... 254
 Cabo Apolonia..... 205
 Cabo Cors 200, 201, 204, 205, 206, 207, 210, 216, 220, 221
 Cabouters (Jasper)..... 292
 Caerloff (Hendrik) 199, 203, 204, 205, 206, 207, 208
 Kalff (Willem) schilder.. 42, 43
 Kalraet (Abraham van) schilder..... 304, 305
 Kalraet (Barent van) schilder 304, 305, 306
 Kalraet (Catharina van) 306
 Kalraet (Dirk van) schilder. 304
 Kalraet (Hendrik van) beeldsnijder..... 304
 Kalraet (Johannes van) beeldsnijder..... 304, 306
 Kalraet (Michiel van) beeldsnijder..... 304
 Kalraet (Pieter van) schilder 304
 Kalraet (Pieter Jansz van) beeldsnijder..... 304
 Calschuyr (Willem)..... 19
 Cambel (James)..... 245
 Camerarius (Lodewijk)..... 122
 Campen (Jacob van)..... 51
 Kampen (Mechteld van)..... 51
 Kan (Jacob Pietersz)..... 19
 Caneel (Pieter Jansz)..... 232
 Cantert (Trijn Lucas, wed. Elbert)..... 26
 Karel I van Engeland.... 118, 135
 Karel II van Engeland 135, 136, 137, 138
 Carleton (Dudley)..... 118
 Carr (Andreas)..... 165
 Casembroot (Anthonia)..... 185
 Cats (familie)..... 170
 Cats (Adriaen Cornelisz) 171
 Cats (Anna) 175, 178, 179, 182, 184, 252, 257, 260
 Cats (Cornelis) 171, 172, 174, 175, 176, 249
 Cats Jacobsz (Cornelis)..... 175
 Cats (Elisabeth) 175, 178, 179, 180, 183, 257, 259, 262
 Cats (Helene)..... 175, 186
 Cats (Jacob) 104, 122, 123, 124, 125, 169, seq. 243, seq.
 Cats (Jacob) portret van..... 146
 Cats met Juffr. Havius (Portret van Jacob)..... 258
 Cats (Jacob) doodmaskervan 259, 280
 Cats de neef (Jacob)..... 172, 186
 Cats (Jacobus)..... 175, 183
 Cats (Johannes)..... 175, 183
 Cats (Dr. Leonard) 172, 175, 182, 185, 245
 Cats (Lijsbeth)..... 172
 Cats (Mathias) minderbroeder 171, 172
 Cats (Quirina)..... 171, 186
 Catsianum (Museum)..... 169, seq.
 Can (Iman) griffier..... 185
 Keizersgracht..... 79, 80
 Kemp (Diederik)..... 173
 Kempen (Magdalena van) 303
 Kerckhoven (Johannes Polyander a)..... 123, 124
 Key (Adriaen) schilder..... 284
 Key (Willem) schilder.. 284, 285
 Keynoghe (Johanna)..... 190
 Keynoghe (Maria)..... 190
 Keynoghe (Mattheus)..... 190
 Keyser (Cornelis)..... 153
 Keyser (Thomas de)..... 48
 Keyser (schilderij van de)..... 47
 Charisius (Resident) 214, 218, 220
 Chavigny (graaf de)..... 124
 Christina van Zweden... 203, 204
 Kinschot (Lodewijk van) 119
 Kitsinger (Johannes Theodorus)..... 236
 Claesz (Allard) schilder.. 3, 4
 Claesz (Burchman) veiling.. 9
 Claesz (Elbert wellicht Al-lart)..... 4
 Claesz in den Hamburg (Jan) 26
 Claeuw (J. de) schilderij van.. 279
 Clasen of Accorriassang (Jan)..... 201
 Cleffius (Lambertus)..... 21
 Klein-Poelgeest..... 90
 Clerck (Abraham de)..... 238
 Kley (Nelletje van der)..... 166
 Kleyn (Aeltje Cornelis)..... 19
 Clignet..... 200, 202
 Clingenbergh (Paul) 211, 214, 218, 220
 Clingenbergh (Vincent) 211, 213, 215
 Clock (Claes Jansz) schilder 13
 Kloveniersdoelen..... 45
 Knuyt (Mr. Jan de)..... 250
 Cobet (Prof. C. G.)..... 289
 Kobin (Elisabeth)..... 175
 Cocq (Frans Banningh) 20, 53
 Cocquet (Gaspar)..... 123
 Codde (Roelof)..... 20, 156
 Koeckebacker (Gerrit Jacobsz)..... 72
 Coelum pictorium door Joh. de de Wit..... 149
 Coerten (Marretje)..... 32
 Coetenburgh..... 152
 Coeymans (Isaac) 212, 213, 214, 215, 216, 217
 Collaert (Johannes) schilder 166
 Colligny (Louise de)..... 286, 291
 Colterman (Ruwaard van Putten) 153
 Colijn (advocaat)..... 156
 Colijns (Chrispiaen) schilder 12, 13
 Colijns (David) schilder.... 19
 Colijns (Jannetje)..... 12
 Commersz (Jan)..... 232
 Coninxlo (Gilles van) schilder..... 152
 Coninxlo (auctie)..... 15, 31
 Koninck (Philips) schilder. 43
 Conringius..... 105
 Constantini Hugenii Momenta de-sultoria..... 89

Conijn (luitenant) 47, 48
 Cooge (Abraham de) schilder en plateelbakker..... 42, 147
 Cool (Helena)..... 185, 186
 Cools (Johanna)..... 132
 Coomans (Johanna) dichteres..... 181
 Koopmansgeest... 198
 Coorn (Mr. Jacob)..... 182
 Cop (Johan)..... 139
 Coppelstock (Barbel) 229, 230, 233
 Coppelstock (Jan Pietersz) 225, seq.
 Coppelstock de kleinzoon (Jan Pietersz)..... 230
 Coppelstock (Joosge) 230, 233
 Coppelstock (Pieter Jansz) 226, 227, 228, 233
 Cornelisz (Cornelis)..... 227
 Cornelisz (Cornelis) zie Haarlem.
 Cornelisz (Dirk) schilder... 12
 Cornelisz (Gerrit) schilder te Kopenhagen..... 13
 Cornelisz (Jacob) schilder 4, 150
 Cornelis (Job)..... 20
 Cornelis (Lijntje)..... 4
 Cornelis (Neeltje)..... 234
 Corselis (John)..... 245
 Corselis (Lucas)..... 246
 Cortleven (Hendrik Willem) goudsmid..... 7
 Corvinus..... 101
 Koster (Jan Vincentsz).... 19
 Coster (Dr. Samuel)..... 96
 Cosijn (Gerrit Pietersz) tapper..... 9
 Cosijn (Jacob Pietersz).... 11
 Cosijn (Jan Gerritsz)..... 13
 Cosijn (Pieter Gerritsz) schilder..... 9, 31
 Cosijn (Pieter) schilder..... 11
 Coudenhoven (Jacob Albertsz)..... 227, 232
 Courten (William).... 246, 249
 Couwenburg (familie)..... 243
 Couwenhoven (Andries van) 272
 Coxhoorn (Cornelis)..... 259
 Coyman (Balthasar).... 52
 Coymans (Casper)..... 178
 Coymans (Jan)..... 60
 Coymans (Maria)..... 52
 Coymans (Sophia)..... 60
 Coymans (Susanna)..... 178
 Craandijk *Wandelingen door Nederland*..... 286
 Crabeth (Govert)..... 57
 Crabeth (W. P.)..... 239
 Craey (Dirk) schilder..... 271
 Kramer (Joost)..... 217
 Kramm *leven der schilders* 143, 291
 Crayesteyn (Michael).... 245
 Kretzer (Marten).... 42, 43, 153
 Crom (Jan Rutgersz).... 271, 272
 Cromhout (Barthold) 78, 79, 81, 85, 87, 88
 Cromhout (Jacob)..... 150
 Cromhout (Nicolaes).... 180
 Cromwell (Olivier)..... 135
 Croon (Pieter)..... 20
 Crucius (Jacobus)..... 293
 Kruyff (Elisabeth de).... 34
 Cruyppenninck (Pieter) 245, 248, 265

Kuik Woutersz (Jan van) schilder..... 307
 Cunaeus (Petrus)..... 117
 Kunsthandel..... 41
 Kunstrichting der Amst. Maecenen 55
 Kunstverzamelingen..... 41
 Cuyper (Aelbert) schilder.... 305
 Kuypers (Frans Oliviersz) 227
 Cijns (Claes).... 20
 Cijns (Mary Claes)..... 20
 Kijsten (Hendrik)..... 246

D.

Dael of Dalen (Dionysius van)..... 246
 Daems (Henric)..... 239
 Dalens (Jan) schilderij..... 280
 Dalsen (Rutger Jansz van) 274
 Danckerts (boekverkooper).... 33
 Danielsz (Aert)..... 232
 Dansen op bruiloft..... 229, 233
 Davelaer (de Heer van).... 150
 Deenik (rentmeester)..... 264
 Deensch' Afrikaansche Compagnie 207, 211, 212, 215, 216, 218, 219, 221
 Delff (Willem Jacobsz) 287, 290
 Delmina..... 204
 Deuelle (Diane)..... 236
 Diemen (John van)..... 246
 Dinant () schilder... 259
 Dinant (Dirk) schilder..... 278
 Dinant (Paulus) schilder 269, 270, 274, 277, 278
 Dinant II (Paulus) schilder 278, 279
 Dingmans (Anna)..... 229
 Dirick, rector te Vlissingen.... 232
 Dirricks (Adriaentge) ... 233
 Dircks (Franssois)..... 239
 Dirckx (Jopgen)..... 229
 Dirks (Magdalena)..... 31
 Dirks (Pieter)..... 30
 Doedens (Hendrik)..... 201
 Doenckeur (Jan)..... 273
 Does (Dirk van der)..... 122
 Does (Willem van der) schout 12
 Dohna (Christof van).... 119
 Dolens, of Dalen (Abraham) 245
 Donsen (Nicholas)..... 246
 Donteclocq (Ds. Reynier) 229
 Dordrecht (overstroming te) 191, 192
 Dorp (Arent van)..... 189, 190
 Dou (schilderij van)..... 163
 Doucy (Laurens Maurits) 166
 Downing (Engelsch Envoyé) 220
 Drencwairt..... 193
 Drencwaert Boudewijnsz (Jan van)..... 307, 308
 Drielenburg..... 127
 Droochsloot (schilderij van) 163
 Droogbroot (Jacob)..... 246
 Duarte (Francisca)..... 121
 Dullaert (Heiman) schilder 136
 Duquesnoy (Francisco) ivoorwerk..... 280
 Duren (Marcelis van) 182, 245, 247
 Duyvelant (Joost van).... 5
 Duvenvoirde (Jhr. Johan van)..... 232
 Dijk (Antony van).... 24, 47, 310
 Dijk (Antony van) portretten van..... 279
 Dijk (Jacob van) schout van Gothenburg..... 118

Dijckman (Jan Matthijsz) 233
 Dijckmans (Johannes) 267, 268
 Dijden (van)..... 123

E.

Eerdewijns (Elias)..... 126
 Egberts (Trijntge)..... 16
 Eggers (Bartholomeus) beeldhouwer..... 274, 275, 280
 Egmond (Anna van) portret van..... 282
 Egmond (graaf van).... 283, 284
 Elberts (Jannetje)..... 19
 Elbing (Hans Willem).... 20
 Elias (Claes)..... 51
 Elias (Floris)..... 208
 Elias (Nicolaes) schilder... 19
 Elliger (Antonie)..... 300
 Elslandt (B. van)..... 101
 Elst (Jan van der)..... 30
 Ende (Caspar van den).... 62
 Engeland (Maria, koningin van) 123
 Episcopus (Simon) 91, 103, 124, 127
 Erpenius (Prof. Thomas) .. 117
 Esch (Steven van) glazenmaker..... 139
 Esdre (Haye) plateelbakker... 28
 Esse (Pieter)..... 226
 Estrades (d') fransch gezant... 206
 Everdinghen (Allard van) schilder..... 153
 Everdingen (schilderij van) 163
 Everdingen (Caesar van) 153
 Eversteyn (Veldmaarschalk) 210, 211
 Everwijn (Eduard)..... 154
 Evesque Jacquesz (Jacques) 308, 309
 Evesque (Jacques l') zie Levecq.
 Eyck (Jacob van der)..... 118

F.

Fabri (Joannes)..... 239
 Fabritius (Vincent)..... 119
 Fabritius (schilder)..... 142
 Fabricius (B.) schilderij van... 163
 Fagel (François)..... 181
 Felters..... 216
 Ferdinand III..... 103, 133, 137
 Ferreris (Bartholomeus) 152
 Fictors zie Victors.
 Philips Willem, Prins van Oranje 241
 Flinck (Claes Antony) 56, 59, 60
 Flinck (Govert) schilder 45, seq, 55, seq.
 Flinck (Portret van)..... 50
 Flinck (Theunis Govertsz) 56
 Floris (Frans) schilder 152, 282, 284, 285
 Fopsen (Pieter Jan)..... 152
 Foreest (Johan van).... 124
 Francken (Roelof)..... 245
 Francken (Sebastiaen).... 245
 Francks (Tobias)..... 12, 15
 Frans (Grietge)..... 233
 Frederik Hendrik (Prins) 96, 103, 117, 118, 119, 250, 268
 Frederik Hendrik (Portret van)..... 283, 290

Freinsheim (Joan)..... 123
 Friedland (Hertog van)..... 120
 Fris (Johannes)..... 167
 Fris (Pieter) schilder.... 167, 168

G.

Gabbesz (Arent) schipper... 202
 Gaef (Clâes)..... 26
 Gaenderse (Anthony).... 172
 Geelvinck (Eva) portret van. 37
 Geer (Emanuel de)..... 200
 Geer (Johannes de)..... 200
 Geer (Laurens de) 199, 200, 202, 203, 208
 Geer (Lodewijk de)..... 199
 Geer (Louis de)..... 200, 204
 Geer (Steven de) .. 200, 202, 203
 Geertgen tot St. Jans (schilderij van)..... 150
 Geesdorp (Johan van).... 21
 Geest (Gelis Symonsz de). 236
 Geest (Wijbrand Simonsz de) schilder..... 235, 236, 289
 Gelder (Arent de) schilder.. 135
 Gelder (Pieter van)..... 246
 Gelder (Wouter de)..... 246
 Gemen (Elisabeth van).... 52
 Gerritsz (Bartholomeus). 233
 Gerrits (Jannetje)..... 16
 Gerritsen (Theunis)..... 179
 Gessel (Jan Cornelisz van) 172, 173
 Gessel (Johannes)..... 173
 Gessel (Thiman van)..... 173
 Gesures (Markies de)..... 124
 Ghijsbertsz (Frederik) Me-
 dicijn..... 26
 Ghijsse (Nicolaas)..... 238
 Gilbertus..... 109
 Glabbeeck (Jan van) leer-
 ling van Rembrandt... 42, 44
 Glasschilderijen in de Oude kerk 5, 6
 Glimmer (Govert Jansz) 75, 76
 Godewijck (Margaretha).. 148
 Goedesbergen (Gerrit van)
 boekverkooper..... 35
 Goes (Andries van der) 190, 191, 194
 Golius (Prof. Jacobus)..... 246
 Goltzius (Hendrik) schilder 152, 153
 Goudsbloemgracht..... 80
 Gouws' *Eerste April* (ter).... 228
 Gouwenaer (Cornelis Le-
 naertsz)..... 232
 Govertsz (Wijnand) schilder. 15
 Goyen (van) schilderij van... 163
 Graef (Christina de)..... 124
 Graef (Cornelis de).... 119, 121
 Graaf (Dirk de) luitenant. 48, 119
 Graef (Dirk Jansz de)..... 52
 Graeff (Jacob de).... 66, 68, 77
 Graeff (kapitein de)..... 246
 Graevius..... 101, 106
 Gramaye..... 192
 Grange (Abraham de la)... 162
 Grange (Justus de la) 162, 164, 165
 Grange (Pieter de la)..... 162
 Granvelle (portret van)..... 284
 Gras (Hendrik)..... 20
 Graswinkel (Dirk). 90, 101, 120
 Groenensteyn (Bartholo-
 meus van)..... 222

Groenhoven (monsr.)..... 153
 Gronovius (Joh. Fred.).... 124
 Groot (Cornelis de)..... 293
 Groot (Hugo de) 91, 92, 93, 117, 118, 124, 127, 293, 294
 Grotenhuys (Dr. Johan ten) 66, 68
 Grothe (Mr. J. A.)..... 65
 Grootzegelbewaarderschap van Hol-
 land..... 188
 Grinskins (Robert)..... 246
 Guerinus..... 236
 Guinea.... 198, 200, 201, 208, 209
 Guinget (Catharina) 177, 181, 260
 Gulden Vlies (ordeteeken van het) 284, 285
 Gunther (Frederik)..... 120
 Gunkelsz? (Cornelis)..... 238
 Gustaaf Adolf..... 119
 Gijbertsz (Andries)..... 232
 Gijssels (Francois) schilder.. 13

H.

Haag of Hoog (Johan van
 der)..... 50
 Haeck (Gerrit) zijdwinkelier. 20
 Haen (Andries de) schilder. 271
 Haen (Henricus de)..... 238
 Haarlem (Cornelis Corne-
 lisz van) schilder. 7, 11, 18, 153
 Haerlem (Cornelis van)
 schilderij van..... 275
 Haerlem (Soetje Antheu-
 nis van)..... 308
 Haestrecht (Godfried van) 117, 118
 Haga (Cornelis)..... 123
 Hagen (Steven van der).... 124
 Hamaeus (Balduinus).... 118
 Hamerode (Mr. Cornelis)
 Notaris..... 9
 Hammes (Nicolaas van)... 285
 Handel..... 196, 198
 Hanszen (Jan Gerritsz alias
 Jan)..... 65
 Harding (Jacob)..... 27
 Haringhcarpel..... 152
 Harmensz (Egbert)..... 26
 Harrensz of Herlinxz
 (Pieter)..... 233
 Haryngs (Matthijs)..... 238
 Havart (*L'Art et les artistes Hol-
 landais*) 32, 35, 55, 57, 59, 161, 165
 Have (van den)..... 254, 258
 Havius (Anna)..... 258
 Havius (Catharina).... 252, 263
 Havius (Cornelia)..... 123, 258
 Havius (Dirk)..... 258
 Havius (Elisabeth)..... 258
 Havius (Jacobus)..... 258
 Havius (Matthijs) 179, 188, 252, 255, 258
 Havius (Mattheus)..... 258
 Havius (Juffr.) zie ook Baers
 (Cornelia)..... 252, 258, 260
 Havius (Willem) 252, 263
 Heck (van der)..... 152
 Heddingh (Egbert) musicijn 312
 Heddingh (Evert)..... 312
 Heddingh (Gerrit)..... 312
 Heden (Johannes van).... 166
 Heemskercken (G. van)... 237
 Heemskerck (Johan van) 97, 98, 117

Heemskerk (Marten) schil-
 der..... 5, 152
 Heerengracht..... 79
 Heinsius (Daniel)..... 294
 Heinsius (Nicolaas) 55, 93, 99, 100, 101, 106
 Hek van „Vreedenhoff“..... 39, 40
 Hekken aan buitenverblijven.... 39
 Hellbrinen (J. v.)..... 238
 Hellenburch (J. Horatii
 van)..... 247
 Helmers alias Eggert (Lij-
 beth Dirk)..... 5
 Helmond (Cornelis van).. 21
 Helmont (Gerard van).... 123
 Helmont (Joannes van) 121, 122
 Helst (Bartholomeus van
 der) schilder..... 43, 45, 59
 Helst (schilderij van van der) 47, 48
 Hendriksz (Claes)..... 19
 Hendriksz (Dirk)..... 26
 Hendricx (Willemke)..... 273
 Hennekijn (Paulus) schilder 42, 43
 Hennin-Lietard (de)..... 4
 Herckmans (Elias)..... 120
 Hermans (Susanna)..... 300
 Herweger..... 192
 Hesselt van Dinther (Jhr.
 Andries)..... 185
 Hesselt van Dinther (Cathar-
 ina)..... 119
 Hesselt van Dinther (Clara
 Mathijsdr.)..... 184
 Heusden (Anna van)..... 166
 Heussen (Gaspar van) 205, 206, 219, 220
 Heuvel (Marten van den).. 21
 Heijde (Sara de)..... 301
 Heijdenberghe (Jacob) boek-
 drukker..... 172
Heylighe Dagh..... 92
 Heyns (Cornelis Joosten)
 208, 210, 211
 Hinlopen (de Heer)..... 60
 Hinlopen (Thijman Jacobsz)
 248, 265
 Hinnequa (Jan)..... 201
 Hobius (Jacob)..... 172
 Hoghe (Johannes de) zijde-
 lintwerker..... 162
 Hoghe (Pieter de)..... 162
 Hoghe (Romeyn de)..... 162
 Holbein (Hans) schilder.... 152
 Hondius (Hendrik)..... 288
 Honert (Rochus van den)
 119, 120, 121, 122
 Honsholredijk (huis te).... 267, 271
 Honthorst (Gerrit) schilde-
 rijen van..... 279, 288
 Hooch (Pieter de) baleinver-
 kooper..... 168
 Hooft (Aernout)..... 110
 Hooft (Catharina)..... 121
 Hooft (Cornelis Pietersz)
 64, 66, 72, 73, 81, 82, 87
 Hooft (Pieter Cornelisz)
 90, 95, 96, 97, 99, 103, 105, 107, 118, 121, 122, 123
 Hoogenhouck (Ernst van) 147
 Hoogenhouck (Gijsbert van) 147
 Hoogenhouck (Jacobus van) 147
 Hoogh (Pieter de) schilder 144, 161, seq.
 Hoogh (Pieter de) organist.. 168
 Hoogh (Pieter de) te Delft.. 165

- Hooghe (Pieter de) te Haerlem..... 167
 Hooghe (Pieter de) knoopp-maker..... 168
 Hooghe (Joffr. van der)..... 181
 Hoogstraten (Dignav.)..... 131
 Hoogstraten (Dirk van) schilder..... 129, 130, 131, 298
 Hoogstraten (Dirk van) kinderen van..... 131
 Hoogstraten (Francois van) 130, 139, 298, 299
 Hoogstraten (Johan of Hans van) schilder..... 298, 299
 Hoogstraten (Samuel van) schilder..... 129, seq., 298, 299
 Hoorens (Cornelis)..... 138
 Hoorn (Johan van)..... 78
 Hoorn (Lucretia van)..... 124
 Hoornbeek (Portret van Prof.) 35
 Hoorne (Graaf van)..... 283, 284
 Houbraken (Arnold) schilder 60, 140, 299, 300, 301, 302
 Houbraken's *Schouwburg*..... 269
 Houbraken (Cornelis Jansz) 300
 Houbraken (Hans)..... 300
 Houbraken (Justinus)..... 300
 Houmes (Mr. Hendrik)..... 149
 Houten (Elisabeth van)..... 278
 Houve (Sophia van der)..... 57
 Huessen (Gerardus ab)..... 238
 Hugtenburgh (schilder)..... 275
 Huis »Brederode»..... 12
 Huis »de Cabel»..... 29
 Huis »de cruwaghen»..... 9
 Huis van den Heer Huydecoper 53
 Huis »de Pynas»..... 36
 Huis »het Schaepe»..... 36
 Huis »de Verkeerde wereldt»... 16
 Huis »het witte paert»..... 27
 Hulst (Cornelis van der)..... 167
 Hulst (Josijntje van der)..... 167, 168
 Hulst (Martijntje van der) 167
 Humber zie Indijkingen.
 Huppe (Gebroeders) beeldhouwers..... 304
 Huyberts (Aeltje)..... 28
 Huyberts (Trijntje)..... 27
 Huybrechtsz (Cornelis)..... 228
 Huydecoper (Constantia) 60
 Huydecoper (Elisabeth)..... 60
 Huydecoper (Geertruy)..... 60
 Huydecoper (Jacoba Sophia) 60
 Huydecoper (Jan)..... 60
 Huydecoper (Jan Jacobsz) 67, 69, 81, 88
 Huydecoper (Leonora)..... 60
 Huydecoper (Maria)..... 60
 Huydecoper van Maersseveen (Johan)..... 52, seq. 123
 Huygh Thomasz (Jacob) concierge..... 19, 26
 Huygens 51, 89, seq. 184, 250, 251, 255, 257, 260, 262
 Huygens de Jonge (Constantijn)..... 90
 Huygens (Rutger)..... 117
 Hijmans, *Le livre des peintres de Ch. v. M.*..... 2, 3, 13
 I, J, Y.
 Jacchaes (Gilbertus)..... 118
 Jacoba van Beyerens (portret van)..... 281
 Jacobs (Anna)..... 9
 Jacobsz in 't Paradijs (Claes) schepen..... 9
 Jacobsz (Lambert) schilder 45, 46
 Jacobson (Philip)..... 245
 Jacobus I van Engeland..... 241
 Jager (Gerard de) schilder 302, 303, 304
 Jager (Gijsbrecht de) notaris 302, 303
 Jan Hansenpad..... 80
 Jansz (Adriaen)..... 232
 Jans (Adriaenken)..... 307
 Jansz (Barend) stadssecretaris 36
 Jansen (Broer)..... 179
 Jans (Chille)..... 7
 Jansz (Henrick)..... 238
 Jansz (Jan) schilder..... 31
 Jansz (Jan)..... 233
 Jans (Joosgen)..... 29
 Jansz (Rieuwert)..... 7
 Jans (Syburch)..... 229
 Jansz (Willem)..... 228
 Jansen van Keulen (schilder) 54
 Indijkingen aan den Humber 242, 262, 265
 Indijkingen (Vlaamsche)..... 261
 Ingels (Johannes)..... 120
 Jonckuers (Anna)..... 90, 91, 124
 Jonge van Ellemeet (Jhr. Mr. W. C. M. de)..... 169
 Jonckheyn (.....) Portret van 38
 Jonston (Arthur)..... 120
 Jordaan..... 80, 81, 87
 Jorisz (Joris)..... 66, 67, 68, 69
 Isselt heer van Isselt (Cornelis van)..... 5, 20
 Juan (Don)..... 286
 Jumoree..... 205
 Junius (Hadrianus) *Batavia* 1
 Junius (de secretaris)..... 249, 250
 L.
 Laeek (Reynier van der) schilder..... 146
 Lambrechtsdr. (Elisabeth Jan)..... 155
 Lange (Arent Arents de) schilder..... 25, 27, 28, 29
 Lange (J. P.) plaatsnijder..... 288
 Lange (Pieter Dirksz de) 28
 Lange (Willem Arents de) schilder..... 25, 27
 Lastman (Pieter) schilder... 27
 Laurembergius (Jo)..... 237
 Lauriergracht..... 80, 81
 Laurierstraat..... 80
 Lautensschläger (Constantinus)..... 40
 Lavecq, zie Levecq.
 Leeuw (Jacob Dirksz)..... 46
 Leeuwen (Cornelis van)..... 108
 Lenaertsz (Jan) 107, 229, 231, 232
 Levecq (Jacobus) schilder 42, 44, 308, 309, 310, 311
 Leven en sterven van den Hr. van Oldenbarnevelt, beschreven door een liefhebber der waarheyt. 61, 62
 Leyden (Aertgen Claesz van)..... 3, 4
 Leyden (Lucas van)..... 150, 151
 Liens (Johan)..... 244, 250, 254
 Liens (familie)..... 241
 Lievensz (Jan)..... 54
 Lievensz (Jan) schilderij van 163
 Limburgh (schilder)..... 275
 Linteloo (Nonna a)..... 117
 Lip (Johannes van)..... 19
 Litellus (Jacobus)..... 236
 Lodder (Jasper)..... 19
 Lodewijk XIII..... 118
 Loeffsz (Cornelis)..... 18
 Loen (Frans Claesz)..... 21
 Lombrach (Isaak)..... 246
 Londen (brand te)..... 138
 Longolius (Petrus) zie Pieter Pietersz II.
 Loon (van) schilder..... 157
 Loon (Willem van)..... 238
 Losschert of Loskart (Jasper)..... 150
 Loterijen..... 12
 Louise Henriette van Oranje..... 54
 Louw (Jacob) Bailluw..... 15
 Louw (Vrouwtje Simons)..... 15
 Lucae (Johannes)..... 117
 Ludick (Lodewijk van) 42, 43
 Lungo (Pietro)..... 4
 Luttichuys (Isaac) schilder..... 42
 Luttichuys (Simon) schilder..... 42, 43
 Luycks (Helena)..... 186
 Lyons (Edward)..... 246
 M.
 Mabuse (Joan de) schilder... 152
 Maes (Evert Crijnsz van der) schilder..... 14, 36
 Maes (Jan) boekdrukker..... 172
 Mahieu (Hester) wed. W. Cooper..... 21
 Maire (Le) Resident te Kopenhaven..... 220
 Maire (Jan le)..... 246
 Man (Boudewijn de)..... 20
 Mander (Karel van)..... 14
 Mandijn (Jan) schilder..... 4
 Manneken (Arien Ariensz) 225
 Marcellus..... 126
 Marcken (Hendrik Cornelisz van) oud-Burgemeester... 9
 Marez (Abraham de)..... 152
 Marez (Jan Abrahamz de) 152
 Marez, Ridder (Jan de)..... 153
 Marius (Hendrik)..... 153
 Marselaer (Adriaen van) koopman te Antwerpen..... 4
 Marselaar (Frederik van) 255, 263
 Martens (Albert) wijnkoop. 224
 Martens (Jacob)..... 160
 Martinus..... 106
 Martsen (Jan Pieter)..... 181
 Martsen (Maria)..... 181
 Matham (Theodorus) plaatsnijder..... 287
 Mathenesse (Anna van)..... 119
 Mathenesse (Johannes van) 118
 Mathaeus (Antonius)..... 119
 Matheusz (Jacob)..... 232
 Maurits (Prins)..... 117
 Maurits (Prins) Portret... 290, 291
 Maurits van Nassau zie Nassau.
 Mauritius redux..... 91
 Medicis (Maria de)..... 122

- Meekeren (Job van)... 56, 57
 Meer (Johan van der) schilder..... 159, 160
 Meere (van der)..... 193
 Meersche (Jan van der)... 181
 Meffert (Pieter)..... 50
 Meinsma (Horatius)..... 236
 Melioratie-systeem..... 72, 87
 Melse (Pieter)..... 226
Memorien en Adviezen van Hooft 64, 65
 Merode (Mevrouw van)..... 274
 Merriken (Gau)..... 232
 Mersche (Lucretia van der) 249
 Messijs (Quintijn) schilder.. 152
 Meyde (van der)..... 90
 Meyde (Johannes van der) 124
 Michel (Jeremias) goudsmid 279
 Michelet (Pieter) schilder
 274, 275, 279
 Michielsz (Adriaen)..... 227
 Michiels (Elisabeth) 174,
 175, 176, 177, 180, 181
 Michielse (Pieter)..... 232
 Miereveld (Michiel Jansz)
 schilder..... 287, 288, 289
 Mildert (Abraham van)... 239
 Moerbeecq (Jan Andriesz) 156
 Moet (Andries de)..... 273
 Molinaeus..... 173
 Molinus (Dominicus) 118, 119, 121
 Modyn (schilderij van)..... 163
 Modyn (Pieter du)..... 239
 Momper (schilderij van)..... 279
 Monincks (Cornelis) schilder
 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273,
 274, 275
 Moninckx (Jan) schilder 276,
 279, 312
 Moninckx (Machteld) 269,
 274, 277, 278
 Moninckx (Maria)..... 277, 278
 Moninckx (Pieter) schilder
 267, 268, 269, 270, 312
 Moninckx (Sybert Cornelisz) schilder..... 266, 267
 Moreau..... 236
 Morhof..... 100, 106
 Moro (Antonio) schilder 284,
 285, 287
 Mostart (Daniel)..... 94, 121
 Mostaert (Gilles) portret van 284
 Mostart (Jan) schilder..... 150
 Mostert (Jacques)..... 150
 Mostaert (schilderij van)..... 163
 Moyaert (Claes) schilder.... 27
 Muller (Barthol)..... 124
 Munck (Cornelis de)..... 265
 Munter (Johanna de)..... 292
 Musch (griffier)..... 180, 250
 Musch (Jacob Cornelisz) 228, 232
 Museum Catsianum..... 169, seq.
 Muylwijck (Catharina van)
 185, 186
 Muylwijck (Juffr. Jacomina
 van)..... 175, 185, 250, 251
 Muys van Holy..... 148
 Myle (Adriaen van der)... 120
 Myle (Arent van der)..... 119
 Myle (Cornelis van der)
 118, 121, 124
- N.**
- Naeranus (Johannes) boek-
 drucker..... 61, 62
- Nagel (Jan) schilder..... 267
 Nagels (Neeltje Jan).. 266, 269
 Nassau (Hendrik Casimir
 van)..... 123
 Nassau-Siegen (Johan Mau-
 rits van) 56, 91, 92, 96, 105, 125, 197
 Neering (Gilles)..... 131
 Neuhuysen (Reinier).. 122, 123
 Nieuburgh (van der)..... 152
 Nieuwlandt (Judith).. 267, 268
 Nitter (Andries Jacobsz). 20
 Noen (G. van der)..... 246
 Nollens (Casparus)..... 239
 Nooms van Aarlanderveen
 (Willem)..... 5
 Notulenboeken..... 63
 Nijverheid..... 74, 75
- O.**
- Oetgens van Waveren (An-
 thony)..... 51, 82, 122
 Oetgens (Frans Hendriksz)
 67, 68, 69, 72, 73, 78, 79, 81, 85,
 86, 87, 88
 Oetgens zie ook Waveren
 Ogle (John)..... 245
 Oirschot (Joris van)..... 21
 Oldenbarneveld..... 128, 173
 Oldisworth (M.)..... 118
 Oost-Friesland (Enno graaf van). 123
 Oost-Friesland (Ulric graaf van) 124
 Oost-Indische Compagnie..... 197
 Oosterwijk (Veiling W. van). 275
 Orliens (M. Carel van) 186, 250
 Orliens (Catharina van).. 186
 Os (Dirk van)..... 122
 Oude Kerk (Glasschilderijen in de)
 5, 6, 17
 Overbeke (Catharina van) 123
 Overbeke (Mathijs van) 117, 118
 Overbeke (Wed. van)..... 90
 Overlander (Geertruid).. 119
 Overstegen..... 132
 Oxenstierna (Axel) 199, 203, 204
 Oxenstierna (Joh.)..... 120
 Oyens (Isaac)..... 38
- P.**
- Pallaes van der Sterre
 (Dirk)..... 123
 Paltz (Elisabeth, Prinses van de) 123
 Pancras (Nicolaas) schepen
 en raad..... 208, 209
 Paret (Pieter) schilder..... 163
 Passeerderstraat..... 80
 Patro (Agneta Abrams van)
 304, 305
 Paulusz (Jasper)..... 24
 Pauw van Carnisse (Dirk) 257
 Pauw (Gerrit) Portret van... 38
 Pauw (verkoop J.)..... 145
 Pauw (Petrus) Prof..... 117
 Pauw (Reinier)..... 78
 Pedanius..... 104
 Peenen (Delia van)..... 275
 Peenen (Samuel van)..... 245
 Peetschap van Amst. overzoon des
 keurvorsten..... 54
 Pelgrums (Susanna)..... 90
 Penbroke (graaf)..... 118
 Pergens (Jacob)..... 123, 249
 Perre (van de)..... 249, 251
 Persijn (Margaretha van)
 162, 165
- Persijn (Pieter van)... 162, 164
 Petitijs (Jacob)..... 118, 119
 Philips Willem..... 282
 Pickaart (Hieronimus) schil-
 der..... 166
 Pieck (Wilhelmina Judith) 118
 Pier (Lange) zie Pieter
 Aertsz.
 Piersze (Adriaen)..... 232
 Pietersz (Aert)..... 3
 Pietersz (Aert of Arent)
 schilder..... 8, 12, 14, 24, seq.
 Pietersz (Cornelis) scheeps-
 timmerman..... 13
 Pietersz (Dirk) schilder.... 8
 Pietersz (Huych)..... 232
 Pietersz (Jan)..... 226
 Pieters (Lijntje)..... 9
 Pieters (Magdalena)... 11, 15
 Pieters (Mary)..... 21
 Pietersz I (Pieter) schilder
 8, 11, seq., 30
 Pietersz II (Pieter) schilder
 11, 14, seq.
 Pietersz III (Pieter)..... 17
 Pieters (Sijtgen)..... 16
 Pieters (Truytgen).. 11, 14, 30
 Pieters (Trijntge)..... 14
 Pietersz (Willem)..... 228, 232
 Pilius (Martinus)..... 120
 Piso (Dr. Willem).... 92, 109, 124
 Pithan (Frederick)..... 236
 Pithan (Thomas)..... 237
 Plancius..... 174, 181
 Plante (Ds. Franc) portret van 35
 Plantijn (boekdrukker)..... 172
 Plas (teekening van)..... 163
 Plempenpad..... 80
 Ploos (Adriaen)..... 120
 Ploos van Amstel (Hendrik) 122
 Poelenborch (Cornelis van) 240
 Poelenburg (schilderij van)... 279
Poemata (Casp. Barlaei Antv.).... 93
 Poll (Harmen van de) 66, 68, 77
 Polyander (Prof.)..... 95, 119, 127
 Pompe van Meerdervoort
 (Cornelis)..... 140
 Pompe van Meerdervoort
 (Diederik)..... 140
 Pont (Baertje Remmen) 35,
 36, 37, 38
 Pont (Claes)..... 36
 Pont (Rem Kemmitsz)..... 35
 Pontanus (Anna)..... 119
 Pontanus (Ds. Isaac)... 110, 119
 Pontanus (Joh. Isacius).... 122
 Porreth (Pieter) schilderij van 163
 Portengen (Wijbrand ten) 166
 Pot (Hendrik Gerritsz)
 schilder..... 291
 Pothoven (H.) schilder..... 284
 Potter (Paulus) schilderij van 279
 Pourbus (Frans) schilder.... 285
 Poussin (schilderij van)..... 280
 Povy, schatmeester des hertogs
 van York..... 137
 Prée (Christina du).... 162, 164
 Prikman (Arent Jacobsz). 226
 Prinsengracht..... 79, 80
 Putter (C. de) verkoop..... 146
- Q.**
- Quast (Pieter) schilder..... 270
 Quellijn (Artus) buste van
 Huydecoper..... 55

Quellijn (beeldhouwwerk van) 56, 58, 59
 Quina (Carel)..... 156
 Quinckhard (schilderij van) 159, 160

R.

Raedt (Francoys de)..... 174, 181
 Raet (Janneken de)..... 181
 Raephorst (Anna)..... 120
 Rauwert (Brechtje)..... 5, 20
 Rauwert (Claes)..... 5, 9
 Rauwert (Jacob) schilder 5, 6, 9
 Rauwert (Jan)..... 5
 Reael..... 109
 Reael (Jan Pietersz)..... 16, 18
 Reael (Laurens) 52, 118, 119, 122
 Reael (Maria)..... 124
 Reael (Pieter)..... 45
 Reael (Pieter Jansz)..... 85
 Reckleben (J. F. C.)..... 288
 Rekenare (Cornelis de)..... 126
 Rembrandt 34, 35, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 58, 59, 131, 136, 142, 144, 147, 309, 310, 311
 Rembrandt (schilderij van) 33, 163
 Resolutieboeken..... 63, 72
 Rhijn (Jan Jansz van)..... 147
 Riccen (Fento)..... 185
 Riccen (Frederik) 123, 185, 186
 Riccen (Mevrouw)..... 182
 Richelieu (Kardinaal de) 119, 123, 124
 Ridder (Pieter)..... 246
 Rietveldt (Jan) makelaar... 19
 Rietveld (Pieter) Notaris... 275
 Rieuwerts (Catharina)..... 37
 Rieuwerts (Lucia)..... 7
 Robijn (Thomas)..... 147
 Rol (Antonio)..... 154
 Roomein of Rooman (Jan)..... 239
 Roover (Jhr. Jacob de) 190, 191
 Roovere (Sara de)..... 118
 Rosenkrans (Adriaentgen) Portret van..... 38
 Rotenhammer (Hans) schilder..... 154
 Roubergen (Gaspar van)..... 19
 Rozengracht..... 80
 Rusius (Prof.)..... 101
 Rutgersius (Janus)..... 117
 Rutgersius (Wijnand)..... 117
 Ruysdael (Jacob van) schilder..... 42
 Ruytenburch (Christina van)..... 248, 265
 Rijensdr. (Janneken Aert) 308
 Rijkhaals (schilderij van)..... 164

S, Z.

Sael (Andries)..... 209
 Saftleven (Harmen Matthijsz)..... 8
 Saftleven (Herman I) schilder 8
 Saftleven (Paulus)..... 8
 Saksen (Anna van)..... 284
 Salmasius (Prof.)..... 123
 Sandra..... 152
 Sandrart (Joachim)..... 111
 Sandrart (schilderij van)..... 47
 Sanen (Dirk Claesz van)..... 85
 Santen (G. van) schilderij van 279

Santvoort (Abraham) schilder..... 31, 34, 35
 Santvoort (Anthony van) schilder..... 34
 Santvoort (Dirk Abrahamsz) 37
 Santvoort (Dirk) schilder 14, 33, 34, 35, seq.
 Santvoort (Dirk van)..... 33
 Santvoort (Mr. Dirk)..... 37
 Santvoort (Jacob)..... 31, 35
 Santvoort (Jan Pietersz)..... 32
 Santvoort (Nicolaas Abrahamsz)..... 37
 Santvoort (Pieter) schilder 31, 32, seq.
 Santvoort (Pieter van) schilder..... 32, 33
 Santvoort (Pieter Abrahamsz)..... 37
 Santvoort (Pieter Dirksz)..... 32
 Sas (Jacob)..... 124
 Sasbouts (Sasbout)..... 301
 Sayon (Pieter)..... 127
 Savery (Roeland) schilderij van..... 279
 Schaep (Gerard)..... 123
 Schaep..... 249, 251, 262
 Schaep van Cortenhoef... 21
 Schagen (Wilem van)..... 119
 Schalcken (Godfried) schilder..... 135
 Schalluyne (Huybert van) 275
 Schap (Jan)..... 226
 Scheveningen (overstroming te) 193
 Schonck (Daniel) 90, 95, 96, 122, 124
 Schonck (Maria)..... 123
 Schoneman (Cornelis Jansz) 27, 29
 Schoterbos (Johannes)..... 118
 Schouman (kunstschilder)..... 146
 Schouten (Antonie Ambrosius)..... 238
 Schrooder (Jurrien)..... 217
 Schuurmans (Anna Maria van)..... 119, 120, 121
 Schuyl (Wijnand)..... 121
 Schijndel (Gilles van) plaatsnijder..... 33
 Scorel (Jan van) schilder 4, 150, 152

Scrivierius (Petrus) 106, 117, 128
 Scrivierius (Wilhelmus) raad 20
 Selden (Joannes)..... 121
 Semey (Dirk)..... 245
 Sena (Dr. Jacobus)..... 278
 Zevecote (Jacobus)..... 119
 Silvercroon, minister-resident 206
 Sloane (Collectie)..... 223
 Sluis (Hermina van der)..... 306
 Smit (Samuel)..... 205
 Smijters (Antonie) schoolmeester..... 19
 Snel (Johannes)..... 21
 Snellius (Willebrordus)..... 118
 Snoeck (Pieter Jansz) schilder..... 31
 Snijkamer te Amsterdam..... 122
 Soetens (Gratiaen) goudslager 268
 Solms (Amalia van) portret van..... 283
 Soltow (Joachim)..... 239
 Sorbière..... 100, 101
 Souburg (Jacob Sasbout) operateur, portret..... 301, 302

Souburgh (Sara)..... 300
 Souburg Jacobsz (Dr. Sasbout) 301
 Souburg (Sasbout Cornelisz) 301
 Soutelande (Commissaris)..... 20
 Soutman (Pieter) schilder... 288
 Spangien (Johan van) subst. schout..... 272, 273
 Spanheim..... 100
 Spieghel (Pieter Laurensz) 27
 Spilberch (Johannes) schilder..... 38
 Stadhuis (plannen voor het)..... 54
 Staeckmans (Willelm)..... 123
 Stalpart (Eva)..... 20
 Steen (Havik Jansz)..... 164
 Steenwijk (Catharina van) schilderij van..... 279
 Stellingwerff (Jacobus)..... 300
 Stermont (Ds. Jacobus)..... 259
 Steur (Jan)..... 20
 Stockius (Andreas) plaatsnijder..... 287
 Stockmans (Jan)..... 155
 Stockmans (Magdalena) 155, 156, 157
 Stoffe (van der) schilderij van 163
 Stooter (Cornelis) schilder. 292
 Stooter (schilderij van)..... 162
 Stradanus (Johannes)..... 5
 Straten (Hans van der) schilder..... 5
 Straten (Jacob van der)..... 119
 Struys (Abraham)..... 246
 Suchtelen (Nicolaes van) 151, 154
 Surendonck (A.)..... 258
 Suyderhoef (plaatsnijder) 38, 288
 Swaen (Jan de) 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220
 Zweedsch Afrikaansche Compagnie..... 199, seq.
 Sweelingh (Dirk Jansz) organist..... 312
 Sweelingh (Jan Pietersz) organist..... 312
 Zwieten (Veiling van)..... 276
 Zijl (Gerard van) schilder... 50
 Symons (Lucie)..... 9
 Zijndt (Mathis) gravure van... 286
 Sijpesteijn (Leonard)..... 117

T.

Tacorary..... 202, 205
 Tarviset (Joh. Scotus)..... 123
 Tegnaeus (Ds. Hermanus) 259
 Tempel (Abraham van den) schilder..... 46
 Tempel (Jacob Lambertsz) 46
 Terwe (Abraham)..... 134
 Terwe (Hester)..... 138
 Tesselschade 51, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 103, 121, 123, 124, 180
 Tets (Gerrit van) 213, 215, 217, 220, 221
 Thonis (Catharina)..... 300
 Thoveling (Claes Martensz) 56
 Thoveling (Ingitta)..... 56, 57
 Thoveling (Marten)..... 56, 57
 Thysius (Prof. Antonius) 181, 257
 Tierens (Seger)..... 151
 Timaconcq (het eiland) in Nieuw-Nederland..... 164
 Treslong (Anna van)..... 124

Trip (.....)..... 40
 Trip (Adriaen)..... 200
 Trip (Sophia Eliasdr.)..... 60
 Tromp..... 122
 Tuinstraat..... 80
 Tulp (Prof. Nic.)..... 123
 Tydeman (Prof. H. W.)..... 289

U.

Uitleg van Amsterdam..... 65, seq.
 Uyl (Willem Jansz)..... 36
 Uylenburch (Hendrik) schilder..... 33, 35, 42, 46

V.

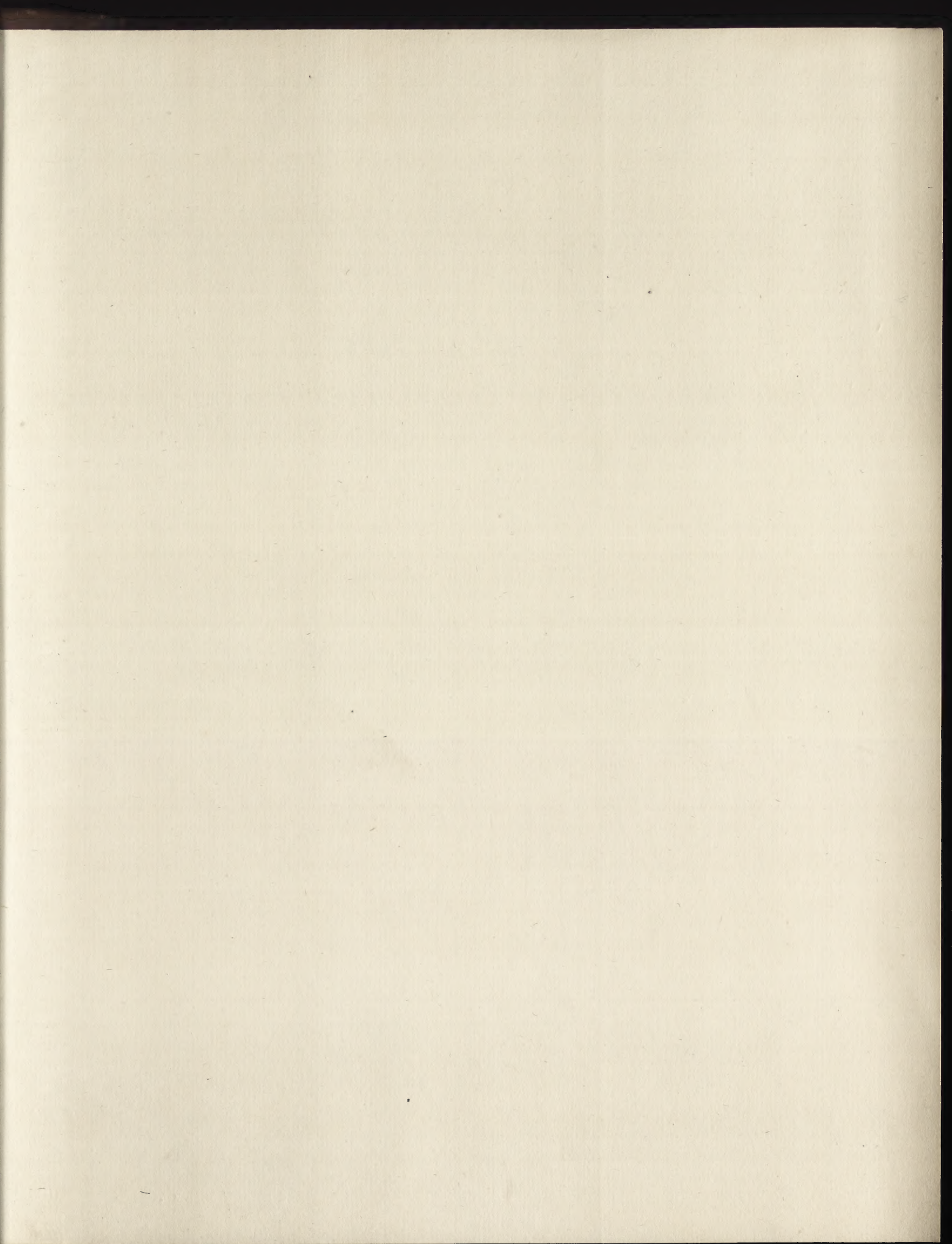
Vaerlaer (Elisab. Michiels van) 244, zie ook Michiels (Elis.)
 Vaerlaer (Jan (Michiels van)..... 248
 Vainqueur (Jean le) 208, 210
 Valck (G.)..... 288
 Valck (Jacob)..... 291
 Valckenburch (Elisabeth van)..... 174, 176
 Valckenburgh (J.) 206, 219, 221
 Valckenborch (Jan van) 175, 176, 177, 180
 Valckenburch (Lucas van) 152, 175, 176, 180, 182, 245, 248, 265
 Valckenburch (Marcus van) 175, 176, 177, 181, 182, 245, 248, 260, 265
 Valckenburg (Margaretha van)..... 176, 177
 Valckenburch (Maria van) 176, 177
 Valckenborch (Mattheus van) 176, 177, 182, 245, 247, 248, 260, 265
 Valckenburch (Susanna van)..... 175, 176, 177, 180, 181
 Vallensis (Jacob) cabinet... 275
 Valmarius (Jacob)..... 117
 Varl (Christiaan van de)... 246
 Varwer (Thomas)..... 156
 Veecke (Hendrik van der) 231
 Veen (Apolonio van)..... 121
 Veer (Jhr. Quintijn de).... 272
 Veerman (Jan Gijssbertsz) 275
 Velde (Jan van de)..... 33
 Velsen (Wouter Theunis van)..... 273
 Velten (Jan)..... 279
 Venne (Adriaen van de) schilderij..... 224, 290, 291
 Verbeek (Abel)..... 209
 Verbeeck (Everhard) schilder 275
 Verbeeck (Jacob Lodewijcx) 146
 Verelst (Pieter) schilderij van 279
 Vergrooting van Amsterdam.. 65, seq.
 Verlaer? (Jan de)..... 246
 Vermeulen (Cornelis) schilder..... 135
 Vermuyden (Cornelis) 241, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 265
 Vernatti (Abraham)..... 245
 Vernatti (Philip)..... 245
 Versteegh (schilderij van).... 163

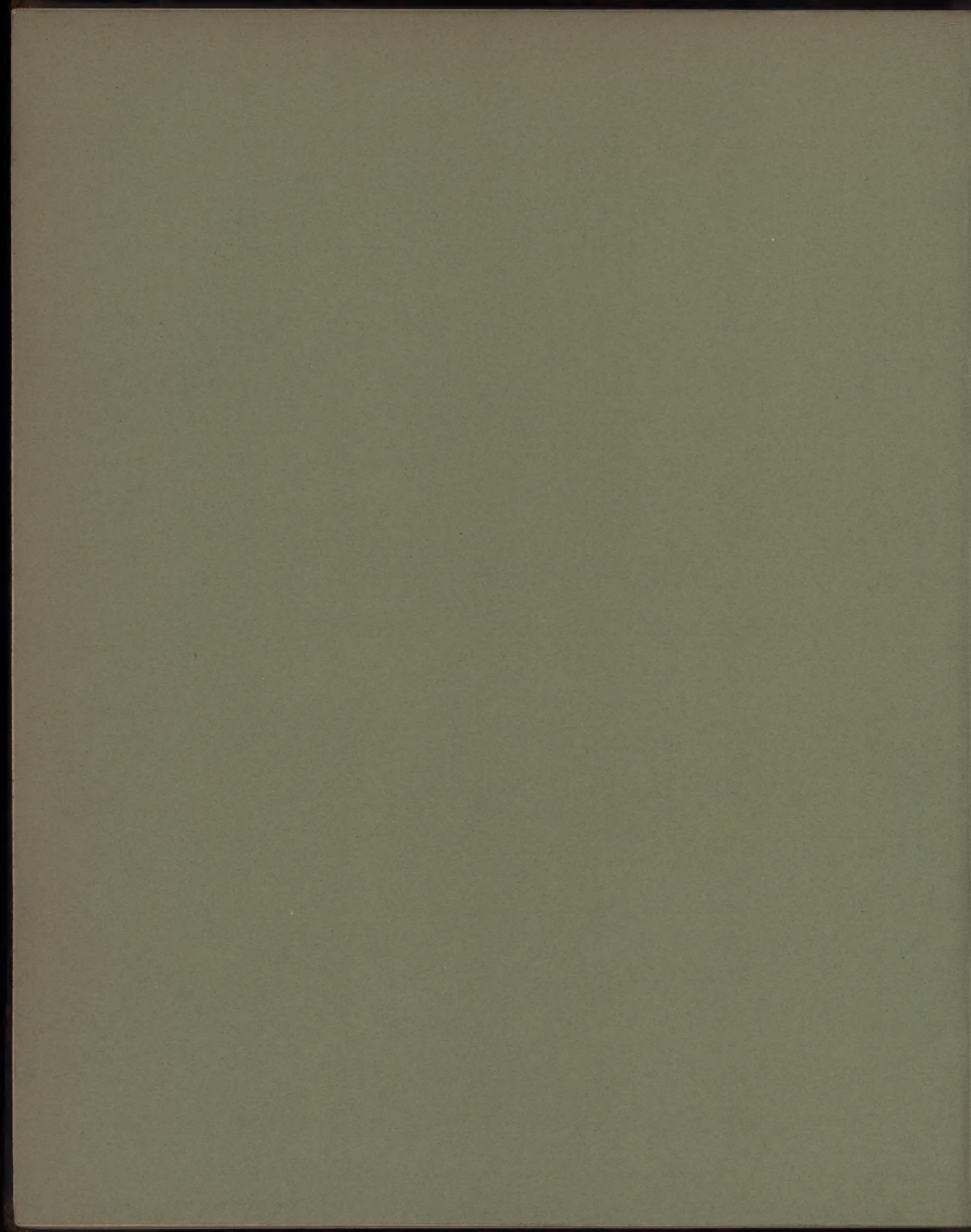
Verwer (Gertit Jacobsz)... 19
 Victors (Jan) schilder..... 50
 Victors (Louis)..... 51
 Vierhuyzen (Claes Pietersz van)..... 18
 Vinck (kapitein Egbert).... 32
 Vinckel (Jasper).... 208, 209, 210
 Vingboons (Philip) bouwmeester..... 53, 54
 Vinnius (Prof. Arnoldus)... 123
 Visch (Nicolaes)..... 213
 Visscher (Anna Roemers) 122, 181
 Visscher (Cornelis de) schilder..... 287, 288, 290, 291
 Visscher (Tesselschade Roemers) zie Tesselschade.
 Vlaming (Agatha de)..... 122
 Vlaming (Dirk de)..... 78
 Vlasblom (Jan) 208, 210, 220, 221
 Vliet (Catharina van).... 257
 Vliet (Fabiaen de) 175, 177, 180, 181, 182, 245, 248
 Vliet of Vlitius (Johannes de) 93, 183, 184
 Vlooswijck (Jan van)..... 45
 Voetius (Gijssbert).... 117, 126
 Vogelaer (Marcus de).... 177
 Vogelaer (Margrietede) 174, 175
 Vondel 45, 54, 55, 101, 106, 107, 177
 Vondel (Portret van).... 312
 Voorde (Elisabeth van de) portret van..... 38
 Voorhoeven (Pieter).... 269
 Voort (Abraham van der) 155
 Voort (Catharina van der) 156
 Voort (Cornelis van der) schilder..... 19, 25
 Voort (Giovanni van der) 156
 Voort (Guglielmo van der) 156
 Voort (Isaack van der) 155, 157
 Voort (Willem van der).... 156
 Vorstius (Adolphus)..... 119
 Vorstius (Prof.)..... 117
 Vorstius (Sybilla)..... 146
 Vos (Aert de) bakker..... 131
 Vos (Jan) dichter 52, 54, 60, 90, 95, 101, 107, 123
 Vos (Regnerus Cornelis de) 246
 Vosch (Hendrik de)..... 134
 Voscuyl (Meyndert Pietersz) 238
 Vossius 18, 90, 100, 101, 103, 105, 123
 Vossius (Dionysius)..... 120
 Vossius (Isaac)..... 90, 100
 Vossius (Mattheus)..... 124
 Vouet (Simon) schilderij van 279
 Vredeman (Gerart).... 236, 237
 Vriendt (Pieter Willemsz) schepen en raad..... 11
 Vries (Aernout de) kapitein 139
 Vries (Dingman de)..... 246
 Vries (Jacob Simonsz de) 47, 48

W:

Waal..... 79
 Waert (Quintijn de)..... 237
 Waesberghe (Pieter van) boekdrukker..... 61, 62
 Walraven (Jacques)..... 18
 Wapen van Cats..... 188
 Wassenaer—Obdam (graf-tombe van)..... 274, 275
 Waterstaat..... 242

Waveren (Claes van vaandrig 51
 Waveren (Frans van) luitenant 51
 Waveren (Johan van)..... 51
 Wege (Hendrik van)..... 147
 Wely (Jacob van)..... 177
 Wely (Jan van) juwelier 177, 180, 224
 Wely (Willem van) 175, 177, 180, 245, 248, 265
 Werckendet (fam.)..... 241, 254
 Werckhoven (Dirk van)... 37
 Werff (Adriaen van der) schilder..... 288
 Werve (Jhr. Joost van de) 228, 232
 Westerbaen 90, 96, 101, 106, 124, 257
 West-Indische Compagnie 195, 196, 197, 201, 206, 207, 214, 215, 216, 217, 219
 Westkust van Afrika, zie Guinea.
 Wibo (de Heer)..... 153
 Wicquefort (Abraham van) 90, 92, 95, 97, 99, 100
 Wickevoort (Joachim van) 121, 122, 124, 125
 Wickevoort (Mevrouw van) 123
 Wildt (David de) Portret van. 38
 Willeboorts (schilderij van).. 279
 Willekens (Jacob)..... 45
 Willem van Holland (Portret van graaf)..... 281
 Willem I Prins van Oranje (Portretten van)..... 281, seq.
 Willem II (Prins) 120, 122, 124, 184
 Willem II (Prins) Portret van. 141
 Willem III (Prins)..... 184
 Willem III (Prins) Portret van. 141
 Willems (Adriaentge).... 233
 Willems (Baertgen)..... 5
 Willems (Claertgen)..... 233
 Willem (Coemen)..... 232
 Willemsz (Huych).... 231
 Willemsz (Jan)..... 7
 Willems (Neeltgen)..... 24
 Willems (Stijntgen)..... 26
 Willemsz (Willem)..... 232
 Willick (Hermanus)..... 147
 Willigen (van der)..... 161
 Wilrée (Dirk)..... 221, 222
 Winter (H. Ets van)..... 53
 Withoos (Matthias) schilder 152, 154
 Witsen (Jonas) 79, 80, 81, 85, 88
 Witt (Emanuel de) schilderij van..... 166
 Witt (Jan de)..... 188
 Witt (Jan Willemsz de).... 272
 Witt (Johannes de)..... 149
 Witt (Thomas de).... 246
 Witt (Willem de)..... 246
 Wolff (Benjamin) schilder.. 292
 Wormbout (Jacob Andriesz) 30
 Wotton (Catharina)..... 123
 Woutersz (Jan)..... 200
 Wouters (Libert)..... 203
 Wtenbogaert (Johan) 91, 103, 124
 Wtenbogaert..... 91, 103
 Wullen (Anna van)..... 55
 Wullen (Catrina van)..... 55
 Wullen (Jan van) Predikant. 56
 Wullen (Margaretha van) 55, 56
 Wuytiers (de Heer)..... 150, 152
 Wijnaends (Jan)..... 131
 Wijnantsz (Frans)..... 240
 Wijse (Joris de)..... 166

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00610 8175

